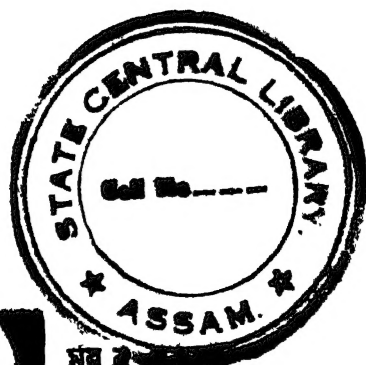

কুৰি শতিকাৰ
অসমীয়া ব্যংগ গল্প সংকলন

সম্পাদক
কৃষ্ণদ গোস্বামী
ত্বপজ্ঞানানন্দ ভট্টাচাৰ্য

মুদ্রিত
গুৱাহাটী-৭৮১০০৭

KURI SATIKAR

ASAMIYA BYANGA GALPA SANKALAN

An anthology of satirical short stories in Assamese edited by Sri Kumud Goswami and Sri Bhupendra Narayan Bhattacharya, and published by Sri Prafulla Kr. Sarma, Mayur Prakash, Ulubari : Gauhati-781007

Price—Rs. 25.00 (General Edition)

Rs. 30.00 (Library Edition)

প্রথম প্রকাশ : ফেব্রুৱাৰী ১৯৮৩

প্রকাশক : প্রফুল্ল কুমাৰ শৰ্মা : ময়ূৰ প্ৰকাশ

ডাঃ বি, বৰুৱা পথ : উলুবাৰী চাৰিআলি

গুৱাহাটী-৭৮১০০৭

বেটুপাত : ভূপেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভট্টাচাৰ্য

মূল্য : ডাৰত প্ৰেছ : শান্তিপুৰ : গুৱাহাটী-৭৮১০০৯

মূল্য : ২৫ টকা (সাধাৰণ সংস্কৰণ)

৩০ টকা (পুথিভঁৰাল সংস্কৰণ)

কুৰি শতিকাৰ
অসমীয়া ব্যংগ গল্প সংকলন

‘The Satire should be like the porcupine
That shoots sharp quills out in each angry line;
And wounds the blushing cheek and fiery eye,
Of him that hears and readeth guiltily”

—Joseph Hall

“No individual could resent,
Where thousands equally were meant”

—Jonathan Swift

সূচী

ভূমিকা । : । ভোকেন্দ্র বৰুৱা/লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা/৩৩/ স্বৰ্গ দুৱৰী
গোবৰ্দ্ধন দেউ আতা/হেমচন্দ্র বৰুৱা/৫৮/ লাভ লোকচান/মহীচন্দ্র বৰা
/৬৭/ ভবিষ্যৎ/হলীৰাম ডেকা/৮৮/ গবেষণাৰ গজালি/মৈলোক্য নাথ
গোস্বামী/৯৪/ বিপদ ভঞ্জন/ডঃ জগদীশ চন্দ্র মেধি/১০৪/ লালুক গাঁৱৰ
কুকুৰ,কীৰ্ত্তিনাথ হাজৰিকা/১২১/ জৰাসন্ধ নহয় জোৰাৰ্ক্ষন্দ/নবকান্ত
বৰুৱা/১৩২/ এটা নিৰ্বাচনী ভাষণ/পদ্ম বৰকটকী/১৩৯/ গাজীটুপী
বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ প্ৰতিবেদন/তিলক হাজৰিকা/১৪৭/ কেইটামান অঙ্ক
মুহূৰ্ত চৈয়দ আব্দুল মালিক/১৫৮/ফুলগুৰিয়া চেধা/কুমাৰ শ্ৰীমধুসূদৰ্ণ
/১৭১/ বালিভোজ/ ডঃ ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া/১৭৮/ গোলাম/সৌৰভ
কুমাৰ চলিহা/১৯৪/ কৃষি গৌৰৱ/ডঃ লক্ষ্মীনন্দন বৰা/২০৫/ মানী
ব্যক্তি/শীলভদ্ৰ/২১৮/ শকুণি/চন্দ্র প্ৰসাদ শইকীয়া/২২৬/ পেন্সিল
কটা মেচিন/নাৰায়ণ বৰপূজাৰী/২৩৩/কুকুৰা ঠেঙৰ হাড়/মহেন্দ্ৰ
বৰঠাকুৰ ২৪৪/ ৰাজনীতি/ ডঃ প্ৰণৱজ্যোতি ডেকা/২৫২/ সভাপতি
শৰ্মাৰ বক্তৃতা/বিজু হাজৰিকা /২৫৮/ নিৰ্জিভ/আনন্দ গোস্বামী/২৬২/
দাম/হৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভূঞা/২৭১/ নিচা/অৰুণ গোস্বামী/২৭৯/ লক্ষ্মী
ক্ষীম/নলিনী শৰ্মা/২৯১/ পানী হিলৈ/ ভানু পূজাৰী/৩০০/ মুখা/মমুনা
শৰ্মা চৌধুৰী/৩০৮/ মৰা কাউৰী/বিজয় শংকৰ শৰ্মা/৩১৯/ নমৰ্দা
চাফাই/মদন শৰ্মা/৩২৭/ এক এগুণ এক/ উদয়াদিত্য ডাৰাজী/৩৩৪/
আজিৰ মহাত্মা/কুমুদ গোস্বামী/৩৪২/ চৰকাৰী কলম/ভূপেন্দ্ৰ
নাৰায়ণ ভট্টাচাৰ্য/৩৫৩/

সাধাৰণতে ইংৰাজী 'satire' শব্দৰ সমাৰ্থক হিচাপে অসমীয়া 'ব্যংগ' শব্দটো ব্যৱহৃত হয়। ইংৰাজী শব্দটোৰ উৎস সজ্ঞান কৰিবলৈ হ'লে আমি ৰোমান আলংকাৰিক কুইন্তিলিয়ানৰ (আনুমানিক খৃঃ ৪০-১০০) দিনলৈ উভতি যাব লাগিব। তেওঁৰ 'satura tota nostra est' (অৰ্থাৎ, ব্যংগ-ৰচনা সম্পূৰ্ণৰূপে আমাৰ নিজা বস্তু) বোলা কথাষাৰত আমি 'satura' বুলি শব্দ এটা পাতঁ। শব্দটো লেতিন ভাষাৰপৰা আহিছে। অৱশ্যে, এই কথাষাৰ লেখাৰ আগতে তেওঁ গ্ৰীক নাট্যকাৰ আৰিস্ত'ফেনীচৰ (খৃঃ পূঃ ৪৫০-৩৮৫) লেখা সমূহ পঢ়িছিল বুলি জানিব পাৰি। লগতে, গ্ৰীক সাহিত্যৰ অন্যান্য ব্যংগাত্মক ৰচনাসমূহো কুইন্তিলিয়ানে নগড়াকৈ থকা নাছিল। কিন্তু, মন কৰিবলগীয়া যে গ্ৰীক সাহিত্যত 'satura'ৰ দৰে কোনো শব্দ ভেটিয়ালৈকে ব্যৱহৃত হোৱা নাছিল। গ্ৰীক সাহিত্যত ব্যংগাত্মক ৰচনাৰ তেনে কোনো সুনিৰ্দিষ্ট নামো নাছিল। কুইন্তিলিয়ানৰ শব্দটোৰ প্ৰকৃত অৰ্থ হৈছে 'সান-মিছলি' (medley); আৰু সেই শব্দটোৰ পৰাই ইংৰাজী 'satire' শব্দটো ওলাইছে। লুছিলিয়াছ (খৃঃ পূঃ ১৮০-১০২) নামৰ এজন লেখকে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিষয়ক কেন্দ্ৰ কৰি ছন্দযুক্ত লেতিন ভাষাত কিছুমান বিশেষ ধৰণৰ পদ্য ৰচনা কৰাৰ সন্বেদ পোৱা যায়। কুইন্তিলিয়ানে এই পদ্যবোৰকে 'satura' নামেৰে অভিহিত কৰিছিল। এই শব্দটো নামবাচক, ইয়াৰ বিশেষণ, ক্ৰিয়া বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া ৰূপ তেতিয়ালৈকে ওলোৱা নাছিল। নামবাচক শব্দই ৰূপকৰ ৰূপ ল'লেহে তাৰ অন্যান্য ৰূপ ওলায়। গতিকে, কুইন্তিলিয়ানৰ পিচত যেতিয়া এই শব্দটোৱে ৰূপকৰ ৰূপ গ্ৰহণ কৰিলে, তেতিয়া তাৰ ক্ৰীড়া গঢ়িল। গ্ৰীকভাষাৰ 'satyros' শব্দটো আৰু তাৰ ব্যংগ শব্দবোৰৰ সম্বন্ধত 'satura' শব্দৰ অন্যান্য ৰূপবোৰৰ উৎপত্তি হ'ল। ফলত, এক আচহুৱা পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হ'ল : satire আহিল লেতিন ভাষাৰ পৰা; আনহাতে satirise, satirical আদি শব্দবোৰ আহিল গ্ৰীক ভাষাৰপৰা। ইংৰাজী

ভাষাত এনেকুৱা আচহুৱা ঘটনা বহুত শব্দৰ ক্ষেত্ৰত ঘটিছে ।
কিন্তু, satire জৰ ক্ষেত্ৰত ঘটনা এই ঘটনাৰ বিশেষ তাৎপৰ্য আছে ।

প্ৰাচীন কালত গ্ৰীছদেশৰ কিছুমান লোকে বছৰৰ আৰম্ভণিতে
নতুন ফল-মূলেৰে নৈবেদ্য সজাই sature lanx নামৰ থানত দেৱী
হিৰিছক আৰাধনা কৰোঁতে কেতবোৰ ভুতি-গীত গাইছিল বুলি
জনা যায় । এই গীতবোৰত ব্যংগ-ৰচনাৰ বীজ নিহিত আছিল ।
পিছলৈ, গ্ৰীক সাহিত্যত এনে ৰচনাই এই বিশিষ্ট ৰূপ লবলৈ
প্ৰয়াস কৰা যেনো লাগে, কিন্তু সেই ৰূপ সম্পূৰ্ণভাৱে গঢ় লৈ নুঠিল;
উঠিল ৰোমান সকলৰ হাততহে । কুইন্তিলিয়ানৰ দাবীৰ যুক্তি-
যুক্ততাও এইখিনিতেই ।

সাহিত্যৰ কোনো বিশিষ্ট ৰূপৰ একোটা সঠিক আৰু
নিৰ্দিষ্ট সংজ্ঞা নিৰ্ণয় কৰাটো উজু নহয় । এটা কবিতা কেতিয়া
গীত হয়, বা এটা গীত কেতিয়া কবিতা হয়—এই কথা ঠিৰাংকৈ
কোৱা নাযায় । বহুত ক্ষেত্ৰত দেখা যায়, গীতৰ ছাঁ কবিতাত
আৰু কবিতাৰ ছাঁ গীতত পৰে । কথাটো পোহৰৰ সাতৰঙী
বৰ্ণালীৰ সৈতে ৰিজাব পাৰি, বৰ্ণালীৰ প্ৰতিটো বৰ্ণ ডিম্ব আৰু
পৰস্পৰ সন্নিহিত যদিও ইহঁতৰ মাজত এক সুস্পষ্ট সীমাৰেখা
নিৰ্ধাৰণ কৰিব নোৱাৰি । ব্যংগ-ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰতো এই কথা
প্ৰযোজ্য ।

সাহিত্যৰ এক বিশেষ ৰূপ হিচাপে ব্যংগৰ বৈশিষ্ট্য বিচাৰি
উলিয়াবলৈ হ'লে আমি প্ৰথমে ইয়াৰ অভিধানগত অৰ্থ আৰু সংজ্ঞালৈ
মন কৰিব লাগিব । সকলো অভিধানে একো একোটা শব্দৰ আপাত
অৰ্থ একে ধৰণেই দিয়ে । 'ব্যংগ' শব্দটোৰ ক্ষেত্ৰতো ইয়াৰ কোনো
ভাৰতম্য ঘটা নাই । ব্যংগ মানে বিদগ্ধ বা শ্লেষ । এতেকে ব্যংগাত্মক
ৰচনাৰ অৰ্থ হ'ব পাৰে কোনো দোষ বা দুৰ্গুণক উপলুঙা কৰি লেখা
ৰচনা । কিন্তু, অভিধানগত অৰ্থটোৱেই আমাৰ বাবে স্বেচ্ছা নহয় ।
অৰ্থটো সঠিক আৰু স্পষ্টভাৱে বুজিবলৈ হ'লে এটা শব্দ বা ৰাশিৰ
সংজ্ঞাও নিৰূপণ কৰা দৰ্কাৰ ।

ইংৰাজী ভাষাত 'satire' শব্দৰ সংজ্ঞা বহু ধৰণে দিয়া হৈছে ।
প্ৰখ্যাত ইংৰাজ অভিধানিক হেমুৱেল জনছনৰ মতে ছোটোৱা হৈছে
অপৰাধ আৰু খুৰ্জালিক ভাৱসনা কৰি লেখা এবিধ পদ্য (poem) ।

জ্যেইৰ্ষ ছাদাবলেন্তে কৈছে ব্যংগ-বচনাত এক প্ৰতিবাদৰ ছাঁও থাকে। আমেৰিকান সমালোচক এম-এইচ আৱাহামছে ব্যংগ-বচনাব সংজ্ঞা দিছে এনে ধৰণে—‘Satire is the literary art of diminishing a subject by making it ridiculous and evoking toward it attitudes of amusement, contempt, indignation or scorn.’

অলপ মন কৰিলেই দেখা যাব যে ওপৰৰ তিনিওটা সংজ্ঞাই ব্যংগ-বচনাব তিনিটা বিভিন্ন দিশলৈহে আঙুলিয়াই দিছে; অৰ্থাৎ, এই তিনিওটা সংজ্ঞা একত্ৰিত কৰিব পাৰিলেহে ব্যংগ-বচনাব সম্পূৰ্ণস্বৰূপ সংজ্ঞা এটা পোৱা যাব পাৰে। কিন্তু, একত্ৰিত কৰাটো সিমান সহজ নহয়। জনহনে ধৰ্মীয় আৰু নৈতিক প্ৰমূল্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে—তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰা শব্দকেইটাত তাৰেই অনুৰণন উঠিছে। আৰু এটা কথা মন কৰিবলগীয়া যে ছোটোৱাৰ বুজিলে জনহনে ব্যংগ-পদ্যকহে বুজাটছিল। ব্যংগ-বচনাব অন্যান্য সাহিত্যিক আৰু কলাগত ৰূপৰ ধাৰণা তেওঁ কৰা নাছিল যেন লাগে। অৰ্থাৎ ব্যংগৰ ভবিষ্যৎ বিস্তৃতি আৰু সম্ভাৱনা সম্পৰ্কে তেওঁৰ ধাৰণা সীমাবদ্ধ আছিল। তেওঁ দিয়া সংজ্ঞাটোৰপৰা আৰু এটা কথা স্পষ্ট-ভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। সেইটো হ’ল, ব্যংগৰ পাত্ৰ বা বিষয়ৰ (subject) প্ৰতি থকা তেওঁৰ ধাৰণা। জনহনৰ মতে ব্যক্তি নহয়, ব্যক্তিৰ দোষ-দুৰ্গুণহে ব্যংগৰ বিষয়। পৰবৰ্তী কালত এই ধাৰণাৰ মথেন্টি সাল-সলনি ঘটা দেখা যায়।

ছাদাবলেন্তে কিন্তু ভৎসনা কৰাৰ কথা কোৱা নাই। কৈছে প্ৰতিবাদ কৰাৰ কথা, দোষ-ভুলী উদঙাই দেখুওৱাৰ কথা। অৰ্থাৎ, ব্যংগ-সাহিত্যৰ সামাজিক লক্ষ্য আৰু প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে কিছু স্পষ্ট ধাৰণা তেওঁৰ সংজ্ঞাৰ মাজেৰে ফুটি উঠিছে। তেওঁৰ মতে ব্যংগ মানে কেৱল গালি-গালাজ (mere scolding) নহয়।

আনহাতে, আৱাহামছেৰ সংজ্ঞাত তিনিটা সম্পূৰ্ণ নতুন কথা প্ৰকাশ পাইছে। সেইকেটা হ’ল—(ক) ব্যংগ-বচনাই পঢ়ুৱৈক আমোদ দিব পাৰিব লাগিব, (খ) পাত্ৰ বা বিষয়টোৰ প্ৰতি পঢ়ুৱৈৰ মনত ঘৃণাৰ উদ্ৰেক কৰিব লাগিব, আৰু তাৰ দ্বাৰা (গ) পাত্ৰ বা বিষয়টো সমাজৰ চকুত অৱনমিত কৰিব লাগিব। ব্যংগৰ পাত্ৰ বা বিষয়টোৰ প্ৰতি যদি পঢ়ুৱৈৰ মনত ঘৃণাৰ সলনি সহানুভূতিৰ উদ্ৰেক হয়, হতনেহে বুজিব লাগিব যে সেই ব্যংগ-বচনা ব্যৰ্থ হ’ল। এইখিনিতে

কে. টি. ব'ল্লিৰ এষাৰ কথা উল্লেখ কৰা যায়—‘Satire holds up to ridicule conduct, beliefs or institutions disapproved of by the author, may be seriously corrective in purpose.’ ব্যংগ-লেখকে নিজে এক উচ্চতৰ আদৰ্শৰ স্থানত উপবিষ্ট হৈ সমাজক শুদ্ধ পথলৈ আনিবলৈ চেষ্টা কৰে।

অৱশ্যে, ব্যংগ শব্দটোৰ পৰিসৰ ইমান ব্যাপক আৰু জটিল যে কেবল কেটামান বিখ্যাত সংজ্ঞা পঢ়িয়েই ইয়াৰ এটা শুদ্ধ আৰু সম্পূৰ্ণ ধাৰণা কৰাটো সম্ভৱ নহয়। ওপৰৰ সংজ্ঞাকেটা পঢ়াৰ পিছতো পঢ়ুৱৈৰ মনত কিছুমান প্ৰশ্ন উত্তৰশূন্য হৈ থাকি যোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে। প্ৰশ্নকেটা হ’ল—ব্যংগ আৰু হাস্যৰ মাজত পাৰ্থক্য কি? ব্যংগ-ৰচনা বিচাৰ কৰাৰ মাপকাঠি কি? ব্যংগ-লেখকৰ মূল লক্ষ্য আৰু বস্তুব্য কি? ব্যংগ-ৰচনাৰ সাহিত্যিক সমল কি কি? ইত্যাদি।

হাস্যৰসে হাঁহিৰ (laughter) খোৰাক যোগায়; ইয়াৰ প্ৰধান আৰু মূল লক্ষ্যও এইটোৱেই। ব্যংগ সাহিত্যত এনে হাস্যৰসক (humour) অস্ত্ৰ হিচাপেহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। হাস্যৰসত হাঁহিয়েই হৈছে পৰিণতি। ব্যংগ-ৰচনাত হাঁহি হৈছে উপায় (means); বিদূৰ্পহে পৰিণতি। এইখিনিতে প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে—হাস্যৰস মানে কি? লুই কাজামিয়াৰৰ এষাৰ কথাৰে এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব পৰা যায়—“The modern sense of humour is the quiet enjoyment and implicit expression of the fun of things.” গতিকে শুদ্ধ হাঁহিয়েই হাস্যৰসৰ মূল প্ৰকাশ নহয়। এনে হাস্যৰস বুদ্ধি, কল্পনা আৰু আক্ৰমণৰ সুৰেৰে সম্পৃক্ত হৈ বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰসৰ (wit) ৰূপ ল’লেই সি প্ৰকৃত ব্যংগৰ উপযুক্ত সঁজুলি হৈ উঠে। হাস্যৰসিকৰ হাস্য আক্ৰমণাত্মক নহয়; বিমল হাঁহিৰ খোৰাক যোগোৱাই তেওঁৰ লক্ষ্য। আনহাতে, ব্যংগ লেখকৰ কিন্তু গ্ৰহণ আৰু সহন কৰিব পৰা শক্তি নাই।

ব্যংগৰ মূল সুৰ সম্পৰ্কে পোন প্ৰথমে ৰোমান কবি হ’ৰেছে (খৃঃ পূঃ ৬৫-৮) প্ৰণালীবদ্ধভাৱে এক বিশদ আলোচনা আগবঢ়ায়। সেই আলোচনাৰ ভেটিত সম্প্ৰতি ব্যংগ-সাহিত্যৰ এক পূৰ্ণাংগ তত্ত্ব গঢ়ি উঠিছে। হ’ৰেছীয় তত্ত্বৰ প্ৰথম চৰ্ত হৈছে গধুৰ নৈতিক দায়বদ্ধতা। দ্বিতীয় চৰ্ত হৈছে মৃদুতা। তেওঁৰ মতে, ব্যংগলেখক সকলে এক নৈতিক দায়বদ্ধতাৰ দ্বাৰা উদ্ধুদ্ধ হৈ চৌপাশৰ সমাজ-

খন্ডিত লেখা দিয়া অপৰাধ আৰু দুৰ্বলতাৰ ওপৰত বচনাৰে আক্ৰমণ চলায়। মৃদু বিদূষণ আৰু ধেমেলিয়া কথাই আছিল হ'বেছৰ ব্যংগৰ মুখ্য হাতিয়াৰ। এইখিনিতে মন কৰিব লাগে যে আমি আগতে উল্লেখ কৰি অহা কবি লুছিলিয়াছৰ ব্যংগত বিদূষণ আৰু ভংসনা ঘাইকৈ তীব্ৰ আছিল। লুছিলিয়াছৰ তীব্ৰতাৰ ঠাইত হ'বেছে স্পষ্ট আৰু পোনপটীয়াভাৱে মৃদুতাৰ পোষকতা কৰিছিল। দুয়োগৰাকী কবিৰ দৃষ্টিভংগিৰ এই বিভিন্নতাৰ আঁৰত ব্যক্তিগত কচি-অভিকচি আৰু তদানীন্তন সমাজৰ নৈতিক মানদণ্ডৰ পাৰ্থক্যৰ কথাটো লুকাই আছে।

হ'বেছৰ প্ৰায় এশবছৰ পিছত আন এগৰাকী ৰোমান কবি জুভেনালে ব্যংগ-লেখকৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে অন্য এক তত্ত্ব প্ৰকাশ কৰে। সেই সময়ৰ ৰোমান সমাজৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰভাৱত তেওঁৰ তত্ত্ব গঢ়ি উঠিছে। জুভেনালৰ দিনত ৰোমৰ সৰ্বত্ৰ ভয়ংকৰ অনাচাৰ আৰু ব্যভিচাৰ। সমাজৰ যিকোনো দিশলৈ দৃষ্টিপাত কৰিলেই সচেতন মানুহৰ অন্তৰত ক্ৰোধৰ জুই জ্বলি উঠিছিল। হতাশাৰে মন ভৰি গৈছিল। পাপ আৰু দুৰ্নীতিয়ে ৰোমান সকলৰ জীৱনধাৰা এনেদৰে কলুষিত কৰিছিল যে সাধু-সন্ত লোকসকলৰ পক্ষে ব্যংগ সাহিত্যত হাত নিদিয়াকৈ থকাটো একপ্ৰকাৰ অসম্ভৱেই আছিল। মহাকাব্য আৰু ট্ৰেজিডিসমূহৰ প্ৰভাৱ তথা ভূমিকা অৱান্তৰ হৈ পৰিছিল। এনে পৰিস্থিতিত জুভেনালৰ তত্ত্বৰ মৰ্মস্পৰ্শত হাস্যৰ সলনি গভীৰ কান্ধা আৰু তীব্ৰ ঘৃণাৰ অনুপ্ৰবেশ ঘটে।

সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত জুভেনালৰ তত্ত্বই যথেষ্ট খেলিমেলিৰ সৃষ্টি কৰিছে। হ'বেছৰ সৈতে জুভেনালৰ দৃষ্টিভংগিৰ এই পাৰ্থক্যই ব্যংগ-বচনাৰ আঁতিগুৰি বিচৰাসকলকো বিমোহিত পেলাইছে। এই খেলিমেলিৰ ওৰ পেলাবলগীয়া হ'ল ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যই। ইংৰাজী কবি ড্ৰাইডেনে এই সম্পৰ্কে এক সমস্বয়-সূত্ৰ বাহিৰ কৰিছে। সূত্ৰটো প্ৰায় সৰ্বজনগ্ৰাহ্য বুলিয়েই কব পাৰি। ড্ৰাইডেনৰ মতে ৰোমান ব্যংগ-সাহিত্য দুভাগে ভগোৱা যায়—কমিকেল আৰু ট্ৰেজিকেল। এনেকৈ কৈ থলেই হ'বেছ আৰু জুভেনালৰ মতভেদৰ ওৰ পৰে সঁচা। কিন্তু ব্যংগৰ মৰ্ম সম্পৰ্কে চিন্তাৰ অৱকাশ থাকি যায়। সেইবাবে আমি ব্যংগ-বচনাৰ সাহিত্যিক সঁজুলি সম্পৰ্কে অনুসন্ধান চলাব লাগিব।

বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰসৰ দৰে ওভোতা কথা বা বিপৰীতাত্মক উক্তিও (irony) ব্যংগৰ মূল চালিকা শক্তি। ই কমেড়িৰো ঘাই আধাৰ। ‘আইবনি’ হৈছে একপ্ৰকাৰৰ অভিযুক্তি, যি কথা কোৱা হ’ল সি শুদ্ধ নহয়—বৰং তাৰ ওভোতাটোহে শুদ্ধ। বাইবেলৰ ‘No doubt ye are the people, and wisdom will die with you’—কথামাৰ বিপৰীতাত্মক; আৰু সেইবাবে ব্যংগাত্মক। অৱশ্যে, বিখ্যাত সমালোচক নথ’প ফ্ৰায়ে কোৱাৰ দৰে কমেডিৰ ‘আইবনি’তকৈ ব্যংগৰ ‘আইবনি’ অধিক তেজস্বী।

বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰস আৰু বিপৰীতাত্মক উক্তিৰ উপৰি ব্যংগ-লেখকসকলে বহুত ধৰণৰ আনংকাৰিক পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। সেইবোৰৰ ভিতৰত কটুজ্ঞি (sarcasm), আক্ৰমণাত্মক উক্তি (invective), অতিৰঞ্জন (exaggeration), পেৰডি (parody), বক্ৰোক্তি (innuendo), ঠাট্টা-বিদূষণ (burlesque, mockery), তৎসৰ্জনা (raillery) আদি প্ৰধান। এই আটাইবোৰ আনংকাৰিক উপাদান ব্যৱহাৰ কৰা হয় পঢ়ুৱৈৰ মনত হাঁহি আৰু ঘৃণাৰ উদ্বেক কৰিবলৈ। জন উদ্ভাৰণৰ মতে, এই সকলোবোৰতকৈ কটুজ্ঞিয়েই ব্যংগ (The satire has become in some instances sarcasm—and heavy sarcasm at that)। অৱশ্যে, এনে ধৰণৰ সবলীকৰণ বৰ উপাদেয় নহয়।

ব্যংগৰ সাহিত্যিক ফৰ্ম বা ৰূপ বহুত ধৰণৰ। ব্যংগ-লেখকে এহাতে যেনেকৈ সাধুকথা (tale) আৰু ৰূপকথাৰ (fable) সহায় ল’ব পাৰে, আনহাতে তেনেকৈ কোনো নাটকীয় ঘটনা (dramatic incidents) আৰু কাহিনী (fiction), কাল্পনিক চৰিত্ৰ আদিৰো সহায় লব পাৰে। এনে ৰচনা গীতল নাইবা গদ্যময় হ’ব পাৰে। আপাত দৃষ্টিত বিশৃংখল যেন লাগিলেও এই বিভিন্ন পদ্ধতি আৰু ৰূপৰ মাজত শৃংখলা আৰু সমন্বয় সাধনৰ প্ৰতি এক তীব্ৰ প্ৰৱণতা নিহিত আছে। এই প্ৰৱণতাকে ইংৰাজী ভাষাত ‘satiric spirit’ বোলা হয়। এই প্ৰৱণতা ‘অসতৰপৰা সতলৈ, অজ্ঞকাৰৰপৰা পোহৰলৈ’ যোৱাৰ প্ৰৱণতা। ইয়াৰ জৰিয়তে পাপ আৰু অপৰাধৰ বৰ্ণনাক নান্দনিক ৰূপলৈ উন্নীত কৰিব পাৰিলেই ব্যংগ-ৰচনা উচ্চ পৰ্যায়ৰ কলাত পৰ্যবসিত হয়।

সাহিত্য ক্ষেত্ৰতে ব্যংগৰ অধিক প্ৰাধান্য দেখা যায় যদিও অন্যান্য দিশলৈও ই সজ্ঞসন্নিবিষ্ট নোহোৱাকৈ থকা নাই। ইয়াৰ

কল্পতে আমি গাইছো ব্যংগাত্মক চিত্ৰ আৰু নক্সা (যেনে—হগাৰ্থ, বাউলেণ্ডছন, তুমিয়ে, মেক্স শিলাবৰ্মাৰ চিত্ৰসমূহ), ব্যংগাত্মক সংগীত (ছাৰ্টি আৰু বাৰ্ণছৰ সংগীত); লগতে ব্যংগাত্মক ছলচিত্ৰ (গেট্টেলি কুৱিকৰ 'ডঃ গ্ৰেটজলাভ', বুন্যয়েলৰ 'দ্য ডিক্ৰিট চাৰ্ম অব দ্য বুৰ্জোৱা', আউছমেন ছেছিনিৰ 'জালা')।

ওপৰৰ আলোচনাবূপা দেখা গৈছে যে 'ব্যংগ' শব্দটোৰ একাধিক অৰ্থ আছে। কমিক স্পিৰিট যেনেকৈ আছে, তেনেকৈ ছেট্‌য়াৰিক স্পিৰিটো আছে। কমেডি নামৰ এবিধ নাটক ধকাৰ দৰে ছেট্‌য়াৰ নামেৰেও এবিধ কাব্য আছে। কিন্তু কমিক স্পিৰিট যেনেকৈ কমেডিৰ একচেটিয়া উগাদান হয়—উপন্যাস বা কবিতাৰ ক্ষেত্ৰলৈও ই প্ৰসাৰিত হ'ব পাৰে, তেনেকৈ ছেট্‌য়াৰিক স্পিৰিটো বিভিন্ন ৰূপৰ গদ্য-বচনাত সোমাব পাৰে। ব্যংগাত্মক উপন্যাস, গল্প, ৰূপক, গীত, কবিতা ৰচিত হ'ব পাৰে। মিষ্টনৰ গুৰু-গুৰীৰ কাব্য 'পেৰাডাইজ লষ্ট'তো ব্যংগ প্ৰৱণতা লক্ষ্য কৰা যায়। একে আশাৰে কবলৈ গ'লে, ইংৰাজী সাহিত্যৰ ধ্ৰুপদী ব্যংগবচনাসমূহ মূলতঃ লেটিন কবিসকলৰ ব্যংগ-কাব্যৰপৰা উদ্ভৱ হৈছে। লেটিন ব্যংগ-কবিসকলে ষড়পদী ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰা দেখি ইংৰাজ কবিসকলেও ষড়পদীৰ বিকল্প এবিধ ছন্দ-শৈলী (heroic couplet) ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

অৱশ্যে ইংৰাজী ব্যংগ সাহিত্য সম্পৰ্কে ইমান সীমিত আৰু সংকীৰ্ণ মনোভাব পোষণ কৰিলে আমি প্ৰকৃত সত্যৰ ছাঁটোকে ঢুকি নাগাম। 'ব্যংগ প্ৰৱণতা'ৰ সকলো সম্ভাৱ্য অৰ্থ আৰু মৰ্মকে আমি চালিজাৰি চাব লাগিব। ইয়াৰ লগতে ছাৰ্ভেণ্টিছ, ড্ৰাইডেন, পোপ, ছুইফট, বাৰ্ণছ আৰু বাইৰণৰ দৰে প্ৰখ্যাত ব্যংগ-লেখকসকলৰ ৰচনাৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহো বিশ্লেষণ কৰিব লাগিব।

গদ্যৰ কথা এৰি যদি আমি কেৱল কাব্যকেই ধৰো, তেতিয়াও কাব্যৰ বহুধা বিভক্ত ৰূপৰ ফালে দৃষ্টিপাত কৰিব লাগিব। জনাথন ছুইফট সৰ্বকালৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ব্যংগ-লেখক হিচাপে স্বীকৃত; কিন্তু তেওঁ ব্যংগ-কাব্যত ষড়পদী ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰা নাছিল—অষ্টদশমৃদ্ধ শাৰীৰে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বাইৰণৰ 'ডন জুৱান' এক অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ ব্যংগ কাব্য; কিন্তু ইয়াৰ গাঁথনি গ্ৰেটজাৰ্ভ। গতিকে, ভাগদৰে বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে ব্যংগাত্মক ৰচনাক কেৱল

কাব্য হিচাপে বাচ-বিচাৰ কৰিলে যথেষ্ট বিশৃংখল্যৰ ছবিটি হয় ;
 প্রকৃত সত্য ধূৱলী-কুঁৱলী হয় । ছুইফ্টৰ শ্ৰেষ্ঠতম ব্যংগ-ৰচনা সমূহ
 গদ্যত ৰচিত । ‘গালিভাৰ্ছ ট্ৰেভেল্ছে’ই তাৰ প্ৰমাণ । পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ-
 তম ব্যংগ গ্ৰন্থবোৰলৈ চকু দিলে এই কথা প্ৰতীতমান হয় যে ব্যংগ-
 প্ৰৱণতা মূলতঃ গদ্যগন্ধী (prosaic) কাব্যগন্ধী নহয় । লগতে এইটোও
 সঁচা যে কাব্যৰ কেতবোৰ বিশিষ্ট ধৰ্ম ব্যংগ-ৰচনাৰ বাবে অতি
 উপাদেয় । সেইবাবে লেটিন, গ্ৰীক আৰু ইংৰাজী ব্যংগ-লেখকসকলে
 ইমান বহুলভাৱে কাব্যৰ আশ্ৰয় লৈছিল । এইখিনিতে কাব্যৰ বিশিষ্ট
 ধৰ্ম সম্পৰ্কে কিঞ্চিৎ কোৱা যায় । কাব্যৰ গতি-প্ৰৱণতা পৰিচ্ছন্ন
 আৰু সংক্ষিপ্ত প্ৰকাশৰ ফালে । এনে প্ৰকাশ ব্যংগ-ৰচনাৰো কাম্য ।
 যিমান পৰিষ্কাৰভাৱে চমুৱাই এটা বক্তব্য পেচ কৰিব পৰা যায়, তাৰ
 আবেদন সিমান বাঢ়ি যায় । পোপে এটিকাছৰ চৰিত্ৰ অংকন
 কৰোঁতে কাব্যৰ সহায় নলৈ গদ্যৰ সহায় লোৱা হ’লে চৰিত্ৰটো ইমান
 স্পষ্ট আৰু উজ্জ্বল হৈ উঠিলহেঁতেননে ? কাব্যৰ (verse) দৰে কবিতাতো
 (poetry) চমু আৰু পৰিষ্কাৰ বক্তব্যৰ প্ৰতি প্ৰৱণতা আছে ; কিন্তু
 সেয়ে কবিতাৰ একমাত্ৰ সমল নহয়— কবিতাৰ বিশাল-বিস্তৃত আত্মাৰ
 সেয়া ক্ষুদ্ৰ অংশহে । মন কৰিবলগীয়া যে ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ
 মহান যুগৰ বুৰঞ্জীত ৰোমাণ্টিক অভ্যুদয়ৰ কবিসকলে কবিতাৰ
 কোনো আহিলা বিচাৰি নাপালে ! মানুহৰ কাৰ্য-কলাপ আৰু কীতি-
 কাহিনীয়েই কাব্যৰ ঘাই আধাৰ যদিও মানুহৰ সকলো কথা কাব্যৰে
 বৰ্ণনা কৰা নাযায় । গালিভাৰৰ কাহিনী কাব্যত ৰচনা কৰাহেঁতেন
 ছুইফ্টৰ দক্ষতা প্ৰকাশ পালেহেঁতেননে ? থেকাৰেই ‘ডেনিচি ফেয়াৰ’
 বা ‘বেবি লিণ্ডন’ ছন্দত ৰচনা কৰা হলে তেওঁৰ ক্ষুৰধাৰ সমালোচনা
 ইমান তীব্ৰ ৰূপত ফুটি উঠিলহেঁতেননে ?

ব্যংগ-প্ৰৱণতাৰ পৰিধি বিশাল বাবেই সাহিত্যৰ সৰ্ববিধ
 অংগতে ই নিহিত থাকে । সেয়েহে ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰথম ব্যংগ-
 লেখকজন বিচাৰি উলিয়াবলৈ হলে আমি জোছেফ হগ্গৰ নাম লৈয়েই
 ক্ষান্ত থাকিব নোৱাৰিম ; ইংৰাজী সাহিত্যৰ সকলো অংগ আৰু
 প্ৰাৰম্ভণ বিশেষণ কৰি চাব লাগিব । ব্যংগ-ৰচনাৰপৰা গালি-গালাজক
 প্ৰথমে নিলগাই চাব লাগিব । কিন্তু, কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত এই গালি-
 গালাজ কৌশলেৰে প্ৰয়োগ কৰা হয় । এই কৌশল যেতিয়া একে
 সমালোচনাত্মক আৰু নঞৰ্থক ৰূপত পৰিস্ফুট হৈ উঠে তেতিয়াই

ব্যংগৰ সূচনা হয় বুলিব পাৰি। সেইবুলি সকলো নঞৰ্থক বচনাই ব্যংগ সাহিত্যৰ শাৰীলৈ উঠিব নোৱাৰে।

মিল্টনৰ 'পেৰাডাইজ লষ্ট' আৰু 'ছেমছন এগনিটিছ'ত প্ৰচুৰ ব্যংগ-শক্তি আছে যদিও মিল্টনক কোনেও ব্যংগ-লেখক বুলি অভিহিত নকৰে। শ্বেইক্সপিয়েৰৰ নাটকসমূহতো অজস্ৰ ব্যংগাত্মক বচন আছে; কিন্তু তেওঁৰ বিশাল আৰু গভীৰ চিন্তাৰ সমুদ্ৰত ব্যংগ-প্ৰৱণতা এনেদৰে নিমজ্জিত হৈ আছে যে শ্বেইক্সপিয়েৰক ব্যংগ লেখক বুলি আখ্যা দিলে ভুল হ'ব। এনেকুৱা আৰু কেটামান উদাহৰণ দিলেই এই কথা স্পষ্ট হৈ পৰিব যে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত ব্যংগ-সাহিত্যই প্ৰকৃত অৰ্থত এটা চেনেল বা প্ৰণালীৰ সৃষ্টি কৰিছে। এই প্ৰণালীৰ তটৰেখা দুডাল দুপাৰৰ সৈতে দেখ-নেদেখকৈ মিলি আছে। সাধাৰণ ইংৰাজী সাহিত্য আৰু ব্যংগ-সাহিত্যৰ মাজত থকা সম্পৰ্কও এনেকুৱা। এইখিনিতে এটা প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে— কিমান পৰিমাণৰ ব্যংগ-প্ৰৱণতাই সাহিত্যক ব্যংগাত্মক কৰি তোলে? দুটা বা তিনিটা ভেকুলীয়ে টোৰ্‌টোৰালে বাৰিষা নহয় বুলি সকলোৱে একেমুখে ক'ব; কিন্তু ঠিক কেইটা ভেকুলীয়ে টোৰ্‌টোৰালে প্ৰকৃততে বাৰিষা হয় সেই কথাহে কোনেও সঠিককৈ ক'ব নোৱাৰে। সেইদৰে কিমানখিনি ব্যংগ-প্ৰৱণতা থাকিলে এখন বচনা ব্যংগাত্মক হয় সেই কথা কোৱাটোও অসম্ভৱ। আনুপাতিক পৰিমাণৰ কথা ইয়াতো বিবেচ্য।

কুৎসিৎ বাস্তৱৰ চিত্ৰযুক্ত যিকোনো গদ্য বচনাৰে ব্যংগ-প্ৰৱণতা সহজে মিলিত হোৱা দেখা যায়। আনহাতে, অবাস্তৱ আৰু কল্পনা-প্ৰসূত কাহিনীৰ সৈতে এই প্ৰৱণতাৰ বিৰোধ। গ্ৰীক আৰু লেটিন ভাষাৰ প্ৰাচীন ব্যংগ-লেখকসকলে কল্পনাৰ ৰাজ্যত বিচৰণ কৰা নাছিল; বিচৰণ কৰিছিল তৎকালীন সমাজৰ কঠোৰ আৰু নগ্ন বাস্তৱতাৰ মাজত। কিন্তু, ১৫১৬ চনত টমছ মুৰৰ 'এপোনিয়ান্স ইউট'পিয়া' প্ৰকাশ হোৱাৰ লগে লগে এই পৰম্পৰাৰ ভেটিতো ধ্বনীয়া আৰম্ভ হ'ল। মুৰে হ'বেছ জুভেনাল আৰু লুছিয়ানৰ ব্যংগ-বচনাৰ আৰ্হি ল'লে সঁচা; কিন্তু অবাস্তৱ আৰু কল্পনাপ্ৰসূত কাহিনীৰ আশ্ৰয় লৈ পৰম্পৰা ভংগ কৰিলে। মুৰৰ উক্ত কাহিনীটো দুটা চৰিত্ৰৰ কথা-বতৰাৰ জৰিয়তে গঢ়ি উঠিছে। হ'বেছৰো এনে এটা গদ্য আছিল। মুৰৰ কাহিনীৰ চৰিত্ৰ দুটা আছিল ৰাফেল হিথ'লোডে

আৰু টমছ মূৰ। প্ৰথমজন সাগৰফুৰা দাৰ্শনিক; দ্বিতীয়জন ঐতিহাসিক ব্যক্তি। হিথ্লোডেৰ মন কল্পলোকৰ সাম্যবাদৰ ধাৰণাৰে পৰিপূৰ্ণ। এই ধাৰণা অমূলক বুলি উপলুঙা কৰাই মূৰৰ উদ্দেশ্য। কাহিনীটোত মূৰ নিজেই প্ৰতিপক্ষ। কল্পলোকৰ আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ বিশদ বিৱৰণ দাঙি ধৰিয়েই হিথ্লোডে ক্লান্ত থকা নাই, সমসাময়িক সমাজৰ অনায়াস-অনীতিকো তেওঁ উদঙাই দেখুৱাইছে। এইখিনিতেই ব্যংগ লেখক হিচাপে মূৰৰ ভূমিকা স্পষ্ট হৈ উঠিছে। হিথ্লোডেই বুজাই দিছে—ইংৰাজসকলে কিয় মাটি-বাৰীবোৰ এৰি দি তাত ডেড়াৰ পাল মেলি দিছিল আৰু নিজে চুৰি-ডকাইতিত মনোনিবেশ কৰিছিল। হিথ্লোডেৰ মুখৰ কথা অলপ শুনক : Forsooth .. your sheep that were not to be so meek and tame and so small eaters, now as I hear say, be become so great devourers and so wild, that they eat up and swallow down the very men themselves. They consume, destroy, and devour whole fields, houses and cities. মূৰৰ মহান অনুকৰণকাৰী ছুইফ্টেও একেদৰে লিলিপুটৰ কাল্পনিক ৰাজ্যৰ খবৰ আমাক দিছে। ছুইফ্টে গালিভাৰক এনে ঠাইলৈ পঠি-য়াইছিল যি ঠাইত হিথ্লোডেই বিচৰণ কৰা নাছিল। কিন্তু, গালিভাৰেও একে অনায়াস আৰু অনীতিকে দেখা পাইছিল। মূৰৰ ভালেখিনি আলংকাৰিক কৌশল ছুইফ্টে ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই পৰম্পৰাৰ আনগৰাকী ব্যংগ-লেখক হ'ল আৰ্ডুছ হাৰ্জ্জি। ১৯৩২ চনত প্ৰকাশিত তেওঁৰ 'ৱেড নিউ ৱৰ্ল্ড' নামৰ ব্যংগ-গ্ৰন্থত অন্য এক কল্পলোকৰ কথা বিন্ৰূত হৈছে।

ইংৰাজী ব্যংগ সাহিত্যৰ জন্ম দ্বাদশ শতিকাত। আৰম্ভণীযুগৰ ব্যংগ লেখকসকলৰ ভিতৰত লেটিন পদ্য ৰচয়িতা জন অব ছেলিছবাৰ আৰু আলেকজেণ্ডাৰ নেক্‌হেমৰ নাম সৰ্বাগ্ৰে উল্লেখ কৰা হয় যদিও উক্ত শতিকাৰ শেষৰ ব্যংগ-লেখক নিগেল ৱায়াৰ্কাৰৰ নামহে প্ৰথমে উল্লেখযোগ্য। তেওঁৰ 'স্পেকুলাম স্টাৰ্ট'ৰাম' (মূৰৰ দাপোন) নামৰ গ্ৰন্থত তেওঁ চাৰ্চৰ প্ৰতি—অৰ্থাৎ, গীৰ্জাৰ অনুশাসন আৰু পণ্ডিত তথা সাধু-সন্তসকলৰ আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ প্ৰতি নিজস্ব দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ কৰিছে। ৱায়াৰ্কাৰ নিজে কেণ্টাৰবাৰিৰ বেনিডিক্টাইন সন্ত আছিল। গীৰ্জাৰ বিৰুদ্ধে বিয়োগদগদগ কৰিছে গীৰ্জাৰ সৈতে অনিষ্টভাৱে জড়িত সকলে : এইটো সেই সময়ৰ ব্যংগ-ৰচনাৰ বৈশিষ্ট্য। এনে পৰিস্থিতিত লেখকসকল ক্ষুব্ধৰ ব্যংগৰ পক্ষপাতী নোহোৱাই স্বাভাৱিক।

ভেঙ'লোকে গীৰ্জাৰ আমূল পৰিবৰ্তন নিবিচাৰে, সামান্য সাল-সলনিহে বিচাৰে। নিগেনে কৈছিল, “Many are the diseases, which yield more readily to unguents than to caustic.” আন এগৰাকী ব্যংগ-লেখক হাল্টাৰ মেপ-ও উক্ত ধাৰণাৰে সমৰ্থক। এইখিনিতে ধ্ৰুপদী লেটিন ব্যংগ-পদ্যৰ সৈতে কোনো সম্পৰ্ক নথকা গলিয়াদিক লেটিন পদ্যৰ কথা উল্লেখ কৰিব লাগে। হাল্টাৰ মেপ অসংখ্য গলিয়াদিক ব্যংগ-পদ্যৰ ৰচক। হিছেৰ’ বা হ’ৰেছ নাইবা অক্ৰিডৰ কাব্যৰ সৈতে এইবোৰ সম্পূৰ্ণ পৃথক। এই পদ্যবোৰত গীৰ্জাৰ ভিতৰে-বাহিৰে বিষয় পৰা পাপ, দুৰ্নীতি, অনীতি আদি চোকা ভাষাত প্ৰকাশ পাইছে। পোপ, বিছপ আৰু ক্লাজিসকল খকুৱা, কামুক, মাতাল বুলি বৰ্ণিত হৈছে।

মধ্যযুগৰ ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ অন্য এক বিষয়-বস্তু আছিল নাৰী—নাৰীৰ চৌখিন সাজপাৰ, নাৰীৰ মিথ্যা ভ্ৰম। অনেক ক্ষেত্ৰত এই বিষয়টো প্ৰথম আৰু প্ৰধান বিষয়ৰ (গীৰ্জাৰ) অংশ হিচাপেহে গঢ়ি উঠিছে। প্ৰথম এডৱাৰ্ডৰ শাসন কাললৈকে এয়ে আছিল ব্যংগৰ মুখ্য বিষয়। অৱশ্যে এই বিষয় দুটাৰ উপৰিও উচ্চশ্ৰেণীৰ মানুহৰ ধোঁৱাখুলীয়া স্বভাৱ, ৰাজ-মন্ত্ৰীসকলৰ খক, কৰ-কাটলৰ বিপৰ্যয় আদিৰ বিষয়েও ব্যংগ-সাহিত্য ৰচিত হৈছিল। ৰাজতন্ত্ৰৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ বিক্ৰোভৰ তুঁহজুই উমি উমি জলিবলৈ ধৰাৰ লগে লগে ব্যংগ-লেখকসকলৰ ৰাজনৈতিক সামাজিক চেতনাও ক্ৰমাৎ বৃদ্ধি পাইছিল। বিশেষকৈ দ্বিতীয় এডোৱাৰ্ডৰ অত্যাচাৰী শাসনে ব্যংগ-লেখকসকলৰ বহুত সমলৰ যোগান ধৰে। ‘পলিটিকেল ছংছ অব ইংলেণ্ড’ আৰু ছংছ অব টাইম’ আদি ৰচনাত কুখ্যাত ‘মেণা চাৰ্টা’ৰ বিষয়ে বিশদগাৰ প্ৰকাশ পাইছে। প্ৰথম-খন ৰচনাত লেখকে মন্তব্য কৰিছে—“The charter was made of wax, I hear so and well believe it ; it was held too near the fire and is all melted away.” ‘পয়েমছ অন দ্য টাইমছ অব ছেকেণ্ড এডোৱাৰ্ড’ নামৰ ৰচনাত ব্যংগই সৰ্বগ্ৰাসী ৰূপ ধাৰণ কৰি সমাজৰ সকলো স্তৰ আৰু দিশ বিষয়ি থকা কেলেংকাৰী উদঙাই দেখুৱাইছে। ব্যংগ-লেখকে অকল গীৰ্জাক ককৰ্ণনা কৰিয়েই ক্ষান্ত থকা নাই, দৰিদ্ৰ শ্ৰেণীৰ ওপৰত উচ্চ আৰু মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীয়ে চলোৱা দোষ আৰু দমনৰো প্ৰতিবাদ কৰিছে।

তৃতীয় এডৱাৰ্ডৰ সামৰিক বল আৰু বণ-বিজয়ৰ জাক-জমক-
তাৰ আঁৰত নিৰৱে উতুপি থকা অত্যাচাৰিত ইংৰাজ প্ৰজাৰ
মনোবেদনা গভীৰ আৰু মৰ্মস্পৰ্শী ৰূপত প্ৰথমবাৰৰ প্ৰকাশ পালে
ৱিলিয়াম লেংলেণ্ডৰ 'পাৰ্লামেণ্ট প্ৰাইভেট' নামৰ ব্যংগ-কাব্যত। সমস্ত
কাব্যজুৰি লেখকৰ নীতি-নিষ্ঠা আৰু নীতি-শিক্ষাৰ প্ৰকাশ ঘটিছে
তীব্ৰ আৰু উচ্চপৰ্যায়ৰ ব্যংগৰ জৰিয়তে। লেংলেণ্ডে এই ৰচনাত
'এলিগৰি'ৰ সহায় লৈছে। মেলভাৰ্ণ হিলছত লেংলেণ্ড নিদ্ৰামগ্ন।
তেওঁ এটা সপোন দেখিলে। সপোনত তেওঁ দেখা পালে জনসমা-
বেশপূৰ্ণ এখন বিশাল পথাৰ। পূবে এটা বিৰাট স্তম্ভ—সত্যৰ আবাস
স্থল; পশ্চিমে গভীৰ উপত্যকা সেয়া মৃত্যু আৰু পাপৰ স্থান। এই
কাব্যখনে প্ৰধানতঃ চতুৰ্দশ শতিকাৰ ইংলেণ্ডক ব্যংগ কৰিছে যদিও
জীৱন আৰু মৰণৰ ওপৰত ৰচনা কৰা চলন্ত টিম্পনীও বুলিব পাৰি।
লেংলেণ্ডৰ চাবুকৰপৰা সমাজৰ কোনো এটা শ্ৰেনীও সাৰিব পৰা
নাই। গীৰ্জাৰ সৈতে জড়িতসকলক থকা-সৰকা কৰাৰ উপৰিও
তেওঁ ন্যায়পালিকাকো পোনপটীয়াভাৱে দুৰ্নীতি আৰু বিবেকশূণ্য-
তাৰ অপৰাধত অভিযুক্ত কৰিছে। ৰজা আৰু পাৰ্লামেণ্টো ব্যংগৰ
কবলত পৰিছে। লেংলেণ্ডৰ ৰাজনৈতিক বিচাৰ-ক্ষমতাও আদৰণীয়।
সেই সময়ৰ বুদ্ধিজীৱীসকলৰ ভিতৰত তেৱেঁই একমাত্ৰ পাৰ্লামেণ্টৰ
মোগ বুজা মানুহ আছিল। অৱশ্যে পাৰ্লামেণ্টৰ সীমাবদ্ধতা সম্পৰ্কেও
তেওঁ সচেতন।

লেংলেণ্ডে অংকন কৰা অন্ধকাৰ আৰু ছাঁয়াঘন চিত্ৰখনিৰ
আশে-পাশে থকা পোহৰৰ ৰেঙণিৰ পূৰ্ণ প্ৰকাশ ঘটে আৰু আধুনিক
ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰথমজনা লেখক জিওফ্ৰি চছাৰৰ (১৩৪০-১৪০০)
ব্যংগ-ৰচনাসমূহত। 'দ্য হাউছ অব ফেইথ'ত তেওঁ যশ-মান টুলুঙা
বুলি উপলুঙা কৰিছে; যশৰ আবাস বৰফেৰে নিমিত—কাঁচ বা
তীখাবে নহয়। 'দ্য কেণ্টাৰবাৰি টেলছ'ত চছাবে মানব-চৰিত্ৰৰ নিৰ্মোহ
চিত্ৰ অংকন কৰিছে পছুৱৈক আনন্দ দিয়াৰ মানসেৰে। হাস্যৰস
ব্যংগৰ প্ৰধান উপাদান যদিও তাৰ সৈতে সমালোচনা আৰু শিক্ষাদানৰ
প্ৰৱণতা যুক্ত হলেহে সি ব্যংগাখ্যক হৈ উঠে। কেণ্টাৰবাৰি টেলছত এই
প্ৰৱণতা কদা কাৎটিছে দেখা যায়। গোটেই কিতাপখনত দুটা কি
ভিনিটাহে ব্যংগাখ্যক গল্প আছে : 'ছাৰ টপাছ'ৰ গল্পটো বিদূষণাখ্যক,
'পাৰ্ডনাৰ্ছ টেল'ত ধনলিপ্সাক ব্যংগ কৰা হৈছে। চছাৰৰ ব্যংগ-ৰচনাৰ

বিষয়বস্তু মূলতঃ গীৰ্জাসম্পৰ্কীয় ধৰ্ম্মিক দুই-এঠাইত তেওঁ প্ৰেৰণা-চৰিত্ৰকো আক্ৰমণ কৰা দেখা যায় ।

এইখিনিতে লেংলেণ্ড আৰু চহাৰৰ ব্যংগ-ৰচনাৰ এটা বিজনি টানিব পাৰি । চহাৰ হাস্যৰসিক—ব্যংগৰ কিঞ্চিৎ বহল তেওঁ সানিছে ; কিন্তু লেংলেণ্ড ব্যংগ-লেখক সামান্য হাস্যৰসৰ ছিটিকনিও তেওঁৰ ৰচনাত আছে । চহাৰ আশাবাদী, আন্তোকেসজ্ঞানী ; লেংলেণ্ড নিৰাশাবাদী, তমসাগ্ৰস্ত । চহাৰ সহনশীল আৰু সহানুভূতিশীল ; লেংলেণ্ড অসহিষ্ণু, নিৰ্দয় ।

চহাৰৰ পিছতে দুগৰাকী ব্যংগ-লেখকে পঞ্চদশ শতিকাৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ পাঠকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে । তেওঁলোক হ'ল— জন মিড্‌গেইট (১৩৭০-১৪৫১) আৰু টমাছ অক্লীড্ (১৩৭০-১৪৫০) । দুয়োজনৰে ব্যংগ-ৰচনাৰ বিষয়—গীৰ্জা, নাৰী আৰু ধন । অক্লীড্‌ৰ ব্যংগৰ পৰিসৰ বহল ; ৰচনা-কৌশল দুৰ্বল । মিড্‌গেইটৰ ৰচনা শক্তিশালী কিন্তু সীমাবদ্ধ । বৰাৰ্ট হেন্ৰিছনৰ (১৪৩০-১৫০৬) ৰচনাতো ব্যংগৰ সুৰ শুনা যায় । তেওঁৰ 'সিছপৰ সাধুকথা'ৰ দুই এটা সাধু ব্যংগাত্মক । নীতি শিক্ষাৰ প্ৰতি থকা প্ৰৱণতাই হেন্ৰিছনৰ ৰচনাৰ ব্যংগাত্মক গুণ উন্নীত কৰিছে । সম্পূৰ্ণ 'এলিগৰি'ৰ মাধ্যমত পদ্য ৰচনা কৰি ক্ষুটিছ লেখক ৱিলিয়াম ডান্‌বাৰৰ ব্যংগ নিস্পাণ কৰি তুলিছে । তেওঁৰ কোনো নিদিষ্ট বিষয়ো নাই । তেওঁ সকলো বিষয়তে হাত থৈছে ; কিন্তু কোনোটো বিষয়তে হাতখন বেছিপৰ বন্ধা নাই । ডান্‌বাৰৰ দৰে অন্য এগৰাকী ক্ষুটিছ লেখক জন ক্লেণ্টন (১৪৬০-১৫২৯) । তেওঁৰ বৰ্ণনা খহটা ; অনুভূতি কৰু । 'Why come ye not to court ?'—ক্লেণ্টনৰ প্ৰখ্যাত ব্যংগ-ৰচনা । ক্লেণ্টনৰ ৰচনাত সংস্কাৰৰ স্থা নাই । তেওঁৰ কাব্যকলা উন্নত ।

ছাৰ টমাছ মূৰৰ (১৪৭৮-১৫৩৫) 'ইউটপিয়া'ৰ কথা আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে । এই গ্ৰন্থত এক কাল্পনিক কমনৱেল্থৰ চিত্ৰ অংকিত হৈছে । গ্ৰন্থখনিত থকা স্বাস্থ্যবিধিসমূহৰ দ্বাৰা মূৰে পৰোক্ষভাৱে লণ্ডন চহৰৰ আৰ্ণি-পদূলিৰ ময়লা আৰু দুৰ্গন্ধময় ৰূপটো ফুটাই তুলিছে । ৰজা সপ্তম হেনৰিৰ ৰাষ্ট্ৰনীতিৰ সমালোচনাত তাত আছে । সেই সময়ছোৱা আছিল ইংলণ্ডৰ ওদ্যোগিক বিপ্লৱৰ সময় । লগতে সাডোৰ খাই আছিল সপ্তম আৰু অষ্টম হেনৰিৰ ৰাষ্ট্ৰনীতি । গোটেই ৰাষ্ট্ৰজুৰি সৰ্বপ্ৰাসী নিৰনুৰা সময়। । লণ্ডনৰ

এটা প্ৰেণীৰ মানুহ কৰ্মৰ সন্ধানত ওলাই আহিল বাজপথলৈ। এনে পৰিস্থিতিত মূৰৰ ব্যংগৰ চাবুকে ভূস্বামী, নবল, নায়পালিকা সকলোকে কোবাই গ'ল। 'ডক্স পপুলি' আৰু 'ডক্স ডেই' আদিৰ লেখকে সেয়েহে দৰিদ্ৰ আৰু নিপীড়িতজনৰ প্ৰতি সহায়ৰ হাত আগবঢ়াবলৈ সকলোৰে ওচৰত গোহাৰি জনালে।

জন হে'উড (১৪৯৭-১৫৮০) নামেৰে এগৰাকী ব্যংগ-লেখকৰ নাম ইয়াতে উল্লেখ কৰিব পাৰি। অৱশ্যে কুইন মেৰিৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হোৱা বাবে তেওঁ ক্ষুৰধাৰ ব্যংগ-ৰচনাত হাত দিব নোৱাৰিলে যদিও তেওঁৰ বিদগ্ধপাত্ৰক ৰচনাসমূহ স্মৰণযোগ্য। হে'উডৰ সমসাময়িক ক্ৰিষ্টিছ ব্যংগ-লেখক ছাৰ ডেভিড লিণ্ডছেই (১৪৯০-১৫৫৫) তেওঁৰ প্ৰখ্যাত ৰচনা 'The satyre of the Thrie Estaitis'—অত ক্ৰট-লেণ্ডৰ সকলো পাখিৰ আৰু অপাখিৰ অৱস্থাকে সমালোচনা কৰিছে। ল'ৰামতীয়া পঞ্চম জেমছৰ সোপাটিলা শাসনৰ সুকণ্ঠা লৈ গঢ়ি উঠা দমন-নীতি আৰু কুশাসন ব্যৱস্থাৰ কবলত থকা সমাজখনৰ সকলো স্তৰতে লিণ্ডছেই ব্যংগৰ সমল বিচাৰি পাইছে। অৱশ্যে গীৰ্জা সম্পৰ্কীয় ব্যংগতহে তেওঁ অধিক পাৰদৰ্শিতা দেখুৱাব পাৰিছে। তেওঁৰ দৰে ক্ৰিষ্টিছ বিক্ৰমেশ্যনৰ প্ৰতি সমৰ্থন আগবঢ়াই আন এজন লেখক জৰ্জ বুচাননে (১৫০৬-১৫৮২) ব্যংগাত্মক লিখা প্ৰকাশ কৰিছিল। ঘাইকৈ ফ্ৰান্সিসকানসকলক কেন্দ্ৰ কৰি তেওঁ লেটিন ভাষাত ৰচনা কৰা Franciscanus নামৰ ব্যংগ-ৰচনাখন বৰ তীব্ৰ। তেওঁৰ Palinodia নামৰ ৰচনাত থকা আইবৰ্গি ক্ষুৰধাৰ আৰু শক্তিশালী। এটা বিশেষ সম্প্ৰদায়ৰ বিৰুদ্ধে ৰচনা কৰা এনে তীক্ষ্ণ ব্যংগ ৰচনা দুৰ্লভ।

ওপৰৰ আলোচনাৰপৰা এই কথা প্ৰতীয়মান হয় যে ষোড়শ শতিকালৈকে ঘাইকৈ ধৰ্মীয় বিষয় বস্তুৱেই ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ মূল আধাৰ আছিল; আৰু সংস্কাৰসকলৰ দৃষ্টিতে ইয়াত প্ৰতিফলিত হৈছিল। ৰবাৰ্ট ক্ৰাউলি (১৫৫৮—১৫৮৮) আৰু এডোৱাৰ্ড হেইক এই পৰম্পৰাৰে প্ৰতিভু। কিন্তু টমাছ ৱায়াটৰ (১৫০৩—১৫৪২) ৰচনাই এই পৰম্পৰাত ইতিমধ্যে এক জোকাৰণি তুলিছিল। ব্যংগাত্মক কাব্যৰ নব অভ্যুদয় ঘটে ৱায়াটৰ হাতত। পাপ আৰু অপৰাধক নিন্দা কৰিও হৃদয়ৰ মহৎ ওপেৰে পঢ়ুৱৈৰ মন জয় কৰিব পৰাতে ৱায়াটৰ ব্যংগৰ কৃতিত্ব। তেওঁৰ আদৰ্শ আছিল হ'ৰেছ। জুভেনালৰ

দৰে অপৰাধী আৰু পাণীৰ প্ৰতি ঘৃণা উজ্জ্বলিলে কিন্তু তেওঁ ভাগ নাপাইছিল। বৰং হ'ৰেছৰ লগতে ইটালিয়ান লেখক আলমাসিৰ জীৱন-দৃষ্টিহে ৱায়াটে গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। ৱায়াটৰ ব্যংগ-বচনাৰ প্ৰধান বিষয় আছিল ন্যায়ালয়। তেওঁ ন্যায়ালয়ৰ দুৰ্নীতি আৰু অনাচাৰ উদঙাই দেখুৱাইছিল মানৱিক দৃষ্টিৰে। ৱায়াটৰ ব্যংগৰ ঘাই বৈশিষ্ট্যও সেয়ে।

ইমান দিনলৈ ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ প্ৰকৃত ফৰ্ম এটা গঢ়ি উঠা নাছিল। প্ৰকৃত ফৰ্ম গঢ়াৰ দায়িত্ব ল'লে এড্‌মাণ্ড স্পেন্সাৰে (১৫৫২—১৫৯৯)। সমাজ-জীৱন আৰু ৰাজনীতিক ব্যংগ-লেখকে কেনে দৃষ্টিৰে চাব লাগে তাৰ প্ৰথম নমুনা আগবঢ়ালে স্পেন্সাৰে 'দা স্কিফাৰ্ড্‌ছ কেলেক্‌চাৰ'ত। ১৫৯৯ চনত প্ৰকাশিত 'মাডাৰ হাৰাৰ্ড্‌ছ টেন'ত তেওঁ নতুন আৰু পুৰণিৰ সম্বন্ধত এক পূৰ্ণাংগ বাংগাত্মক জন্তু-কাহিনী লেখিলে। এই কাহিনীত তেওঁ শিয়াল আৰু বান্দৰৰ কাৰ্য-কলাপৰ জৰিয়তে সৈন্য-বাহিনী, গীৰ্জা-সম্প্ৰদায়, ৰজা আৰু ৰাজন্যবৰ্গক তীব্ৰ ভাষাৰে সমালোচনা কৰিছে। স্পেন্সাৰৰ পিছতে নিকলাছ ব্ৰিটনৰ (১৫৪৫—১৬২৬) সুন্দৰ ব্যংগ-বচনাৰ উল্লেখ কৰিব পাৰি। 'Pasquil's Madcap'-অত তেওঁ দেখুৱাইছে যে ধনীলোকে ঘৃণনীয় চৰিত্ৰৰ হ'লেও প্ৰশংসা পায়; আনহাতে দুখীয়াই সাধু-সন্ত হ'লেও ঘৃণাহে পায়। ব্ৰিটনৰ আইবলিৰ বিশেষত্ব মন কৰিব লগীয়া। ন্যায়ালয়, বিশ্ববিদ্যালয়, আইনজীৱী—একোকে তেওঁ শুধাই এৰা নাই। তেওঁৰ ন্যায়-নিষ্ঠাও প্ৰখৰ।

ষোড়শ শতিকাৰ শেষৰ ফালে ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ দুৰ্য্যোৰ বিপৰ্য্যয় ঘটিছিল! অসংখ্য ব্যংগ-বচনা নিষিদ্ধ কৰাৰ লগতে শুদ্ধিৰাভেও কোনো ব্যংগ-বচনা প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰাকৈ কেণ্টাৰবাৰিৰ আৰ্চ-বিচপ, লণ্ডনৰ বিছপ আদিয়ে এক আদেশনামা জাৰি কৰিলে। বহুখিনি ৰচনা পুৰিও পেলোৱা হ'ল। কিন্তু ব্যংগ ৰচনাৰ প্ৰবাহ বন্ধ নহ'ল; সলনিহে হ'ল। ব্যংগ-লেখকৰ বিৰুদ্ধে ব্যংগ-বচনা প্ৰকাশ পালে। এইবাৰ আক্ৰমণৰ বলি হ'ল মাৰ্ছটন, বেন জনছন আৰু নিকলাছ ব্ৰিটন। জন ডানৰ (১৫৭৩—১৬৩১) ৰচনাত প্ৰকাশ পালে গধুৰ চিন্তা আৰু বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰস। ডানৰ ৰচনাৰ বিষয়-বস্তুও আদালত আৰু ধৰ্মক সামৰি লৈছে। তেওঁ আদালতক

খিণ কৰে। লাইব্ৰেৰীৰ দৰে জানেও সত্যৰ অন্বেষণতহে গুৰুত্ব
আৰোপ কৰে, সত্য-প্ৰাপ্তিৰ ওপৰত নহয়। এই অন্বেষণেই ধৰ্ম।
ইয়েই তেওঁৰ মনত এক উপলব্ধিৰ জন্ম দিয়ে—সকলো ধৰ্মতে
সুন্দৰ আছে; সম্পূৰ্ণ আৰু চূড়ান্ত সত্য বিচাৰি পোৱাটো কঠিন।

জোছেফ হলে (১৫৭৪—১৬৫৬) নিজকে ইংৰাজী ভাষাৰ
সৰ্বপ্ৰথম ব্যংগ-লেখক বুলি দাবী কৰে—“I first adventure :
follow me who list, and be the second English Satirist.”
ব্যংগ-ৰচনা সম্পৰ্কেও তেওঁ নিজস্ব ধাৰণা প্ৰকাশ কৰিছে—

“The Satire should be like the Porcupine,
That shoots sharp quills out in each angry lire,
And wounds the blushing cheek and fiery eye,
of him that hears and readeth guiltily.”

হলেৰ ৰচনাৰ বিষয়-বস্তু ‘কাব্যিক, বিদ্যায়তনিক আৰু নৈতিক’
গুণসম্পন্ন। ইংৰাজী কবিতা সম্পৰ্কেও তেওঁ প্ৰণালীবদ্ধভাৱে সমা-
লোচনা আগবঢ়াইছে। পিছলৈ তেওঁ ব্যক্তি-জীৱনৰ পাপ-অপৰাধ
আৰু সমাজ-জীৱনৰ দোষ-দুৰ্গুণৰ ওপৰতো ব্যংগ-ৰচনা প্ৰকাশ
কৰে। অন্যান্যভাৱে ধন সংগ্ৰহ কৰা কাৰ্য, পোপৰ ডঙামি,
ভূ-স্বামীসকলৰ দ্বাৰা ৰায়তৰ ওপৰত অত্যাচাৰ, ৰাজহুৱা ভূমি
নিৰ্লজ্জভাৱে দখল কৰা কাৰ্য—এইবোৰেই হলেৰ ৰচনাৰ ঘাই
সমল। হলেৰ ব্যংগৰ মুখ্য হাতিয়াৰ হৈছে আইৰনি। জন মাৰ্ছটনৰ
(১৫৭৫—১৬৩৪) ব্যংগৰ চোকা অস্ত্ৰ নিষ্ক্ষেপিত হৈছিল বিভিন্ন
শ্ৰেণীৰ ডঙামিৰ প্ৰতি, সমাজৰ উত্তম প্ৰমুখৰ প্ৰতি। জুভেনালৰ
দৰে মাৰ্ছটনেও ভাৱে ৰে ব্যংগ-সাহিত্যত হাত নিদিয়াই থকা টান।
মাৰ্ছটনে হজৰো ইতিকিৎ কৰিছিল—“Ye lions tremble, for an
ass doth bray.” একেদৰে এডোৱাৰ্ড গিলপিনে ঠাট্টা কৰিছিল চহাৰ,
স্পেন্সাৰ, ড্ৰেটন, ছিডনি আৰু বহুতো লেখকক। গীৰ্জাৰ নিষেধাজ্ঞাৰ
পৰা হাত সাৰিবলৈ ছেমুৱেল ৰাউলেণ্ডে (১৫৭০—১৬৩০) ব্যংগ-
ৰচনাৰ বিষয় সলনি কৰা দেখা যায়। ধূমপানৰ অভ্যাসেই তেওঁৰ
আক্ৰমণৰ প্ৰধান বস্তু। ‘দ্য মেলাংকলি নাইট’ত (১৬১৫) তেওঁ
আৰ্থাৱীৰ ৰোমান্সসমূহক উপলুঙা কৰিছে। ব্যংগ-সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত
জৰ্জ ৱিদাৰৰ (১৫৮৮—১৬৬৭) অৱদান উল্লেখযোগ্য। স্বদেশ আৰু
স্বজাতিৰ কেলেংকাৰী উলঙাই দেখুৱাব প্ৰৱণতা তেওঁৰ নাই; কিন্তু

পাপী আৰু অপৰাধীৰ শাস্তি তেওঁ বিচাৰে। ক্ৰীড়াভিত্তি সম্পৰ্কে তেওঁ নিমাত। সাহিত্য সমালোচকসকলকো তেওঁ বাংগাঙ্ক সুবে কৈছিল— “They are but glow-worms that are brisk by night ;
And never can be seen when sun gives light ;
Ill-tongu'd and envious, ignorant of shame ;
And vile detractors of another's fame.”

ইংৰাজী গদ্য বাংগ-সাহিত্যৰ প্ৰথম উল্লেখযোগ্য লেখকসকল মাৰ্টি'নপত্ৰী (মাৰ্টি'ন মাৰ্'প্ৰিণ্টে নামৰ এগৰাকী লেখকৰ অনুগামী)। এই পত্ৰৰ লেখকসকলৰ আইবগিৰ ব্যৱহাৰ গম্ভৰণীয়। তেওঁ-লোকৰ বাংগ প্ৰচণ্ড, শক্তিশালী। বিতৰ্কমূলক পুস্তিকাৰ সহায়ত তেওঁলোকে গীৰ্জা-সম্প্ৰদায়ক আক্ৰমণ কৰিছিল। কেণ্টাৰবাৰিৰ আৰ্চবিশপক মাৰ্টি'নে ঘিণ কৰিছিল ‘His Gracelessness of Cant’ বুলি। বিপৰীতাৰ্থক উক্তি আৰু ভৎসনাৰ ব্যৱহাৰত মাৰ্টি'ন আছিল সিদ্ধহস্ত। মাৰ্টি'নপত্ৰীসকলক যোগ্য প্ৰত্যুত্তৰ দিবলৈ অমাৰ্টি'নপত্ৰী এটা বাংগ-লেখকৰ দলো ওলায়। তেওঁলোকৰ দলত জন লিলি (১৫৫৪--১৬০৬), বৰাৰ্ট গ্ৰিন (১৫৬০--১৫৯২) আৰু টমাছ নাথ্ (১৫৬৭--১৬০১) থকা বুলি অনুমান কৰা হৈছে। এওঁলোকে অকল গদ্য-পুস্তিকাৰে আশ্ৰয় লৈ ক্ষান্ত থকা নাছিল; মাৰ্টি'নক মঞ্চতো ভৎসনা কৰিছিল, কাব্যও ৰচনা কৰিছিল মাৰ্টি'ন পত্ৰীসকলক লৈ। এওঁলোকৰ ভিতৰত টমাছ নাথ্ অগ্ৰগণ্য। তেওঁৰ বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰস আৰু ঠাট্টা-মঞ্চৰাৰ কৌশল উচ্চ পৰ্যায়ৰ। টমাছ ডে'কাৰ আৰু বেন জনছনৰ কাজিয়াই এই সময়ত উল্লেখ-যোগ্য বাংগ-সাহিত্যৰ সৃষ্টি কৰে। ছাৰ টমাছ অভাৰবাৰিৰ (১৫৮১--১৬১৩) হাতত বাংগ-চৰিত্ৰাংকণৰ কৌশলে নতুন ৰূপ লাভ কৰা দেখা যায়। জন আৰ্লেণ্ড (১৬০১--১৬৬৫) একেদৰে গা চেৰাই যোৱাকৈ কিছুমান চৰিত্ৰ অংকণ কৰে। বেন জনছনে (১৫৭৩--১৬৩৭) Cynthia's Revels নামৰ নাটকৰ জৰিয়তে মাপ্ট'ন আৰু ডে'কাৰক কেৰিকাচাৰ কৰে। তেৱোঁ হাস্যকৰ চৰিত্ৰ-চিত্ৰণৰ জৰিয়তে বাংগৰ অভিব্যক্তনা ফুটাই তুলিছিল। চাৰ্চাৰহাউছৰ প্ৰতিষ্ঠাতা ছুটনক উপলুঙা কৰি তেওঁ ভলগনি নামৰ এটি বিখ্যাত চৰিত্ৰ অংকণ কৰে। বিশেষকৈ, পিউৰিটানসকলক উদ্দেশ্য কৰি ৰচনা কৰা তেওঁৰ বাংগাঙ্ক ৰচনাসমূহৰ উল্লেখযোগ্য ঐতিহাসিক মূল্য আছে। এলিজাবেথান যুগৰ এক সম্পূৰ্ণ বাংগাঙ্ক বিৱৰণ

ভেঙে এৰি যৈ গৈছে । এটা যুগৰ সম্পূৰ্ণ ধ্যান-ধাৰণা যদি ব্যংগাত্মক
ৰচনাৰে শিৰ্ষিত কৰিব পৰা প'লহেঁতেন তেনেহ'লে আমি বেন
জনছনক শ্বেইক্সপিয়েৰৰ ঠাইতে বহুদূৰ পাৰিলোহেঁতেন । এইখিনিতে
ব্যংগ-ৰচনাৰ সীমাবদ্ধতা আৰু দুৰ্বলতাৰ কথা আহি পৰে । সাহিত্যৰ
শাস্ত্ৰত মূল্য নিৰ্ধাৰিত হয় তাত সন্নিবিষ্ট সত্যৰ ভেটিত । কিন্তু,
ব্যংগ-সাহিত্যৰ সাহিত্যিক মূল্য এইবাবেই কিঞ্চিৎ কম যে ইয়াত
সন্নিবিষ্ট সত্যৰ অনুপাতো আপেক্ষিকভাৱে কম ।

পিউৰিটানসকলৰ কাৰ্য-কলাপ আৰু চিন্তাধাৰাক ছেমুৱেল
বাটলাৰেও (১৬১২—১৬৮০) তীক্ষ্ণ ভাষাৰে সমালোচনা কৰিছিল ।
আইনজীৱী আৰু আদামতো তেওঁৰ কলমৰপৰা ৰক্ষা পোৱা নাই ।
শ্বেইক্সপিয়েৰৰ দৰে তেওঁ আইনৰ পৰিভাষাসমূহ ভালদৰে আয়ত্ত
কৰিছিল । বাটলাৰক মধ্যযুগৰ শেষ আৰু শ্ৰেষ্ঠ ইংৰাজ ব্যংগ-
লেখক আখ্যা দিয়া হয় ।

ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ সোণালী যুগৰ এটি উজ্জ্বল নাম
জন ড্ৰাইডেন (১৬৩১—১৭০০) । ৰাজনীতি আৰু সাহিত্য—এই
তিনিওটা দিশৰ বিভিন্ন বিষয়-বস্তু লৈ তেওঁ ব্যংগাত্মক ৰচনা প্ৰকাশ
কৰিছিল । তেওঁৰ ৰচনাসমূহ চুটি—ইয়াৰ কাৰণ তেওঁৰ বিষয়-
বস্তু নিৰ্বাচন কৰিবপৰা ক্ষমতা । তেওঁ পাঠকক বহুত কথাৰে
ভাৰাক্ৰান্ত নকৰে ; কম কথা কৈ পাঠকৰ কল্পনা-শক্তি তৃপ্তিৰিত
কৰে । Absalom and Achitophel ড্ৰাইডেনৰ বিখ্যাত ব্যংগ-কবিতা ;
ইয়াৰ সংলাপবোৰ ৰাজনৈতিক । 'The Medall' (১৬৮২) নামৰ
ৰচনাখনে ড্ৰাইডেনৰ ৰাজনৈতিক আদৰ্শ পৰিস্ফুট কৰিছে ; লগতে
তেওঁৰ ধৰ্মীয় কচিও প্ৰকাশ কৰিছে । ড্ৰাইডেনে এই কথা প্ৰতিষ্ঠা
কৰিলে যে বীৰ-গাঁথা প্ৰকৃততে ব্যংগ-ৰচনাৰ মাধ্যম হোৱা উচিত ;
চৰিত্ৰাংকণ হোৱা উচিত ইয়াৰ অন্তৰ্বতী বাহন । বহু বছৰ জুৰি
ড্ৰাইডেনৰ এই ধাৰণাই আছিল ব্যংগ-সাহিত্যৰ পথ-নিৰ্দেশক ।

ধূপদী ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যত ড্ৰাইডেনে তেজৰ সঞ্চাৰ
কৰিলে ; আগেকজেন্ডাৰ পোপে (১৬৮৮—১৭৪৪) কৰিলে মসৃণতাৰ ।
ব্যংগ-কাব্যৰ ক্ষেত্ৰত ড্ৰাইডেনৰ প্ৰকৃত উত্তৰাধিকাৰী টমাছ শ্বাডৱেলো
নহয়, ছেট্লো নহয়—পোপহে । পোপৰ 'দ্য ডনিছিয়াড' (১৭২৮)
ড্ৰাইডেনৰ প্ৰভাৱৰ পূৰ্ণ ফলপ্ৰসূতি । অৱশ্যে 'দ্য বেইপ অব দ্য
লক'ত ড্ৰাইডেনৰ কোনো চিন-মোকদ্দম পাবলৈ নাই । এই কবিতাৰ

সৰ্বস্ব হাস্যৰসৰ জোৱাৰ ! ব্যংগ-বীৰত্বব্যঞ্জক কবিতা হিচাপে ইয়াত তেওঁ বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰসৰ সঞ্চাৰ কৰাৰ লগতে ৰাজ-ভগনৰ সময়ত কলথোকা বাদুলিয়ে খোৱা কথাষাৰৰ দৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাৰ লগতে আজ্ঞে-বাজ্ঞে কথাও সামৰিছে। সুন্দৰীসকলৰ ভেম আৰু বেশ-ভূষাকো তেওঁ ইয়াত তৎসনা কৰিছে। তৎকালীন শিক্ষা-ব্যৱস্থা আৰু শিক্ষিতসকলৰ প্ৰতিও পোপে বিন্দুপৰ বাণ মাৰিছে। গালি পৰা আৰু নিন্দা কৰাই হৈছে ব্যংগ-লেখকৰ প্ৰধান কাম—এই কথা পোপে সম্পূৰ্ণৰূপে মানি চলিছে; বিশেষকৈ নাৰী-কেন্দ্ৰিক ৰচনাসমূহত। নাৰীৰ প্ৰতি তেওঁৰ ধাৰণা সুস্থ আৰু শুদ্ধ নাছিল। ‘most women have no characters at all’ বা ‘every woman is at heart a rake’ বুলি তেওঁ যি মন্তব্য কৰিছে সি আপত্তিজনক। নিজৰ ব্যংগ-ক্ৰমতা সম্পৰ্কে পোপে গৌৰৱ অনুভৱ কৰিছিল—

“Yes, I am proud ; I must be proud to see
Men not afraid of God, afraid of me.”

ড্ৰাইডেন আৰু পোপৰ কবিতাৰ মূল বস্তু বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰস বুলি মেথ্য আৰ্নল্ডেও মন্তব্য কৰিছে।

জনাখন ছুইফ্টৰ (১৬৬৭—১৭৪৫) সম্বন্ধে দক্ষ ব্যংগলেখক ইংৰাজী সাহিত্যত দ্বিতীয় এজন ওজোৱা নাই। তেওঁৰ তিনিখন প্ৰধান ৰচনাৰ (দ্য বেটল অব দ্য বুকছ, এ টেল অব এ টাৰ, আৰু গানিভাৰ্ছ ট্ৰেভেলছ) আটাইকেইখনেই সম্পূৰ্ণৰূপে ব্যংগাত্মক। তেওঁৰ কবিতা:বোৰো ব্যংগপ্ৰধান। বিপৰীতাত্মক উক্তি আৰু কটুজিবে ভৰপূৰ। তেওঁৰ ৰচনাবোৰ বৌদ্ধিক দীপ্তিৰে উজ্জ্বল। এম্বাৰ খোৱাৰে ছুইফ্টৰ বৌদ্ধিক স্থিতি নিৰ্ণয় কৰা যায়। তেওঁ পোপলৈ চিঠি লেখিছিল এইদৰে : “যদিও জন, পিটাৰ আৰু টমাছহঁতক মই অন্তৰেৰে ভাল পাওঁ, তথাপি মানুহ নামৰ এই জন্তুকো মই ঘিণ কৰোঁ, বেয়া পাওঁ।” তেওঁৰ ব্যংগ-ৰচনাত ব্যক্তি-চৰিত্ৰ নাই বুলিব পাৰি। তেওঁ মুৰ্খ আৰু অসামু লোকক বিন্দুপ কৰিছিল—এটা টাইপ চৰিত্ৰ হিচাপে, ব্যক্তি হিচাপে নহয়। এইখিনিতে পোপৰ সৈতে তেওঁৰ পাৰ্থক্য। ছুইফ্টৰ দৃষ্টি মূলতঃ মানব-চৰিত্ৰৰ প্ৰতি। তেওঁ কোনো দল, সম্প্ৰদায়, ধৰ্ম বা যুগক ব্যংগ কৰা নাছিল, কৰিছিল সমগ্ৰ মানব-জাতিক। ইয়াৰ উপৰিও ছুইফ্টৰ ব্যংগ

বুদ্ধিদীপ্ত। সেয়েহে তেওঁৰ ব্যংগৰ মূল নিৰ্ণয় কৰিলেও বুজি
তথা মনীষাৰ জোখমাৰিহে ব্যৱহাৰ কৰা উচিত হ'ব। এই জোখ-
মাৰি অনুসৰি মনীষাৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান মূল্য আৰোপিত হৈছে সংহত
প্ৰজ্ঞাৰ ওপৰত। ছুইফ্টে পোপলৈ লেখা কথাষাৰ যদি এনেদৰে
কোৱল যায়, “সকলো মানুহ যুগনীয় : জন, পিটাৰ আৰু টমাছ
মানুহ : এতেকে—”সিদ্ধান্তটো ওলাই পৰে। কিন্তু এই মহান
মানব-বিশ্বেষীজনে আকৌ জন, পিটাৰ আৰু টমাছক অন্তৰেৰে
ভাল পায়। এইখিনিতে ছুইফ্টৰ মনীষাৰ বিসংগতি ধৰা যায়।
যদি তেওঁ মনীষা সংহত হ'লহেঁতেন তেনেহ'লে তেওঁ বুজি পালে-
হেঁতেন যে মানুহ নামৰ এই জন্তুটো সম্পূৰ্ণৰূপে যুগনীয় নহয়।
জন, পিটাৰ আৰু টমাছেই তাৰ প্ৰমাণ। ‘To know all is to
pardon all’ কথাষাৰৰ প্ৰজ্ঞা ছুইফ্টৰ কথাতকৈ অধিক সংহত
আৰু মহত্বপূৰ্ণ। বৌদ্ধিক বিনয়হে সত্যৰ প্ৰতিবেশী, বৌদ্ধিক
গোৱাঁৰামি নহয়।

উনবিংশ শতিকাৰ ইংলণ্ডৰ সমাজত বিয়পি পৰা আত্মতুষ্টিৰ
মনোভাব, ভ্ৰমতা-সৌজন্য আৰু মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ শালীনতাবোধে
ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ ধাৰা শীৰ্ষ কৰি তোলে। তথাপি, ইয়াৰ
মাজতে জেইন অ'ণ্টিন, টমাছ লাভ পিকক, লেঘ, থেকাৰে আৰু
পিছলৈ অস্কাৰ ৱাইল্ড, ডব্লিউ-এছ গিলবাৰ্ট আদি লেখক-লেখিকাৰ
বচনাসমূহত কিছু কিছু ব্যংগাত্মক উপাদান বিচাৰি পাবলৈ টান নহয়।

বিশেষকৈ ১৮৪১ চনত Punch নামৰ বিশ্ববিখ্যাত ব্যংগাত্মক
আলোচনীখন প্ৰকাশ হ'বপৰা ইংৰাজী সাহিত্যত ব্যংগ-বচনাই
উপন্যাসতকৈ অধিক শক্তি লাভ কৰে। ইয়াৰ পৰাই কুৰি শতিকাৰ
পঞ্চাশৰ দশকত satire boom'-অৰ সৃষ্টি হয় আৰু ৰাজনৈতিক
লেঙ্গুন ‘প্ৰাইভেট আই’ প্ৰতিষ্ঠিত হয়। টেলিভিছন কাৰ্য্যক্ৰমজোঁ
বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক ব্যংগই প্ৰাধান্য লাভ
কৰে। কুৰি শতিকাৰ নৱমগছী ব্যংগ-লেখক বিয়ৰ্বম, এ-পি হাৰ্বাৰ্ট
কুইলাৰ-কৌচ আদিৰ লেখাৰপৰাই একশ্ৰেণীৰ তীব্ৰ ব্যংগ-বচনাৰ
উদ্ভৱ হয়। এইবোৰৰ লেখকসকল হ'ল—মাইকেল ফ্ৰেয়াৰ, এলান
ক'ৰেন, মেলকম মুগাৰিজ, আলেকজেণ্ডাৰ ফ্ৰেটাৰ, জৰ্জ অৱৱেল,
আল্ডুছ হান্সলি, এমিছ আৰু ৱেইন। অৱৱেলৰ ‘এনিমেল ফাৰ্ম’
(১৯৪৫) আৰু ‘নাইনটিন এইটিক'ৰ’ (১৯৪৯) দুখন বিখ্যাত ব্যংগাত্মক

উপন্যাস। ৱাইল্ডৰ বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰস সৰ্বজনবিদিত। হাঙ্গ্লিঙে 'ৱেইল্ড নিউ ৱৰ্ল্ড' আৰু 'এইপ এণ্ড এছে' নামৰ ব্যংগ-গ্ৰন্থখনিত কুৰি শতিকাৰ প্ৰমুখ্যসমূহৰ প্ৰতি তীব্ৰ ঘৃণা বিস্তৃত কৰিছে।

ব্যংগৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞাৰ লগতে ইমানপৰে ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ উৎপত্তি আৰু ক্ৰমবিকাশৰো কিঞ্চিৎ বিৱৰণ দাঙি ধৰা গ'ল। এনে কৰাৰ প্ৰথম কাৰণ হ'ল এই যে একমাত্ৰ ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰে এক সুনিৰ্দিষ্ট আৰু শক্তিশালী পৰম্পৰা আছে, যিটো অসমীয়া বা আন কোনো ভাৰতীয় ভাষাৰে নাই। এইবোৰ ভাষাৰ দুই এগৰাকী লেখকে সচেতনভাৱে ব্যংগ-সাহিত্যৰ চৰ্চা কৰিলেও, সৰহভাগ লেখকৰ লেখাতে ব্যংগৰ আবিৰ্ভাৱ বা উপস্থিতি আকস্মিক আৰু ঘটনাজনিত। আমাৰ ধাৰণা, ইংৰাজী ব্যংগ-সাহিত্যৰ উক্ত বিৱৰণে অসমীয়া পাঠকসকলক ব্যংগৰ প্ৰকৃতি বুজাত সহায় কৰিব আৰু তাৰে পোহৰত অসমীয়া ব্যংগ-গল্পসমূহ তেওঁলোকে বিচাৰ কৰিব পাৰিব।

ড° বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্যই তেওঁৰ গবেষণা গ্ৰন্থ Humour and Satire in Assamese Literature-অত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে অসমীয়া সাহিত্যত হাস্য-ব্যংগৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। এই গ্ৰন্থত তেওঁ মাইকৈ অসমীয়া সাহিত্যৰ হাস্যৰসাত্মক উপাদান-সমূহৰে চালিজাৰি চাইছে। হাস্যৰসৰ সন্দৰ্ভতো তেওঁ কৈছে যে একমাত্ৰ শংকৰ-মাধৱৰ ৰচনাৰ বাহিৰে প্ৰাচীন অসমীয়া গদ্য-পদ্য কতো হাস্যৰসৰ ভূমিকা প্ৰধান বা গুৰুত্বপূৰ্ণ নহয়। আনকি অসমীয়া গদ্যৰ পিতৃ ভট্টদেৱৰ 'কথা গীতা', 'কথা ভক্তি ৰত্নাকৰ' আৰু 'কথা ভাগৱত'তো হাস্যৰসৰ উপাদান নাই। শংকৰদেৱৰ 'ককিমণী হৰণ'ত (নাটক আৰু পদ্য দুয়োটাতে) বেদনিধি নামেৰে এক ব্ৰাহ্মণৰ চৰিত্ৰ অংকিত হৈছে। এই বেদনিধিৰ কথা-বতৰা আৰু কাৰ্য-কলাপৰ জৰিয়তে লেখকে পাঠকক হাঁহিব খোৱাক যোগাইছে। 'পাৰিজাত হৰণ' নাটকত শ্ৰীকৃষ্ণই সত্যভামাৰ প্ৰতি দেখুওৱা আচৰণৰ ওপৰত কপটীয়া নাৰদে কৰা খুহতীয়া মন্তব্য-বোৰত ক্ষীণ ব্যংগৰ ৰেঙনি দেখা যায়। শংকৰ-মাধৱৰ নাটক-সমূহত সংজ্ঞাত নাটকত থকাৰ দৰে বিদূষক বা বহুৱাৰ (buffoon) চৰিত্ৰ নাই। আহোম ৰাজত্বকালত ৰচিত বুৰজীসমূহো হাস্য-ব্যংগৰ পৰা মুক্ত। অৱশ্যে, কোনোবা এখন বুৰজীত ভূমিক নামেৰে

এক বছৰৰ চৰিত্ৰ থকা বুলি ডঃ নেওগে কৈছে। বেজবৰুৱায়ে গাঁৱলীয়া বছৰাৰ কথা তেওঁৰ ‘জীৱন-সোঁৱৰণ’ত উল্লেখ কৰিছে। অৱশ্যে বছৰাৰ হাস্যৰস অনেক ক্ষেত্ৰত স্ফল আৰু অমাজিত হোৱা হেতুকে তাক সাহিত্যিক মূল্যসমৃদ্ধ বুদ্ধিনিষ্ঠ হাস্যৰসৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা নাযায়। মাধবদেৱৰ নাটকবোৰক য়ুৰোপীয় কমেডিৰ শাৰীত পেলাব পাৰি বুলি ডঃ কাকতিয়ে মন্তব্য কৰিছে। এই মন্তব্য কৰোঁতে তেওঁ বোধহয় য়ুৰোপীয় কমেডিৰ স্পিৰিটৰ কথাহে কৈছিল, ইয়াৰ গাঁথনিৰ কথা কোৱা নাছিল। মাধবদেৱৰ নাটকত শ্ৰীকৃষ্ণৰ ধেমেলিয়া ৰূপটোহে দেখুওৱা হৈছে। শুদ্ধ হাস্যৰস বা ব্যংগৰসেৰে সেই ৰূপ সিন্ধু নহয়। অৱশ্যে অষ্টাদশ শতিকাত ৰচিত ‘কথা শুকচৰিত’খনৰ গদ্য হাস্যৰসেৰে ৰঞ্জিত।

ডঃ সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই লেখা মতে, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা (১৮৩৫-১৮৯৬) আৰু গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ (১৮৩৭-১৮৯৪) আগলৈকে অসমীয়া সাহিত্যত ব্যংগাত্মক উপাদান পাবলৈ টান। ঘাইকৈ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ হাততে অসমীয়া ব্যংগ-ৰচনাই ঠন ধৰি উঠে বুলিব পাৰি। তদানীন্তন অসমীয়া সমাজৰ ধৰ্মীয় ডগামি আৰু নৈতিক স্খলনৰ ভিত্তিতে তেওঁ সামাজিক ব্যংগৰ সূচনা কৰিছিল। ‘বাহিৰে ৰং চং ভিতৰে কোৱাভাতুৰী’ (১৮৭৬) তেওঁৰ এখন সফল ব্যংগাত্মক কাহিনী-গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থখনি পাঁচোটা অধ্যায়ত বিভক্ত। প্ৰথম অধ্যায়ত (স্বৰ্গৰ দূৱৰী গোবৰ্দ্ধন দেউ আতাৰ চৰিত্ৰ) তেওঁ কোৱাখনীয়া সত্ত্বে অধিকাৰ প্ৰভুৰ চৰিত্ৰৰ অন্ধকাৰ ফালটো উদঙাই দেখুৱাৰ লগতে সেইসময়ত গোঁসাই-মহন্তসকলে ধৰ্মৰ নামত শিচসকলৰ ওপৰত চলোৱা শোষণৰো ইংগিত দিছে। ধৰ্মগুৰু-সকলক উন্নয়নৰ ব্যাধিৰে ৰিজাই তেওঁ ব্যংগৰ পৰিণতি সফল কৰিছে। ডিম্বেশ্বৰ নেওগে লেখিছে—হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই ব্যক্তিগত জীৱনতো ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক গোড়ামিৰ কবলত পৰিছিল, আৰু বহুবিবাহ-প্ৰথা, কানি সেৱন, ৰাল্য বিবাহ, বিধবা বিবাহ নিষেধৰ লগতে অন্যান্য নৈতিক তথা সামাজিক কুপ্ৰথাৰ বিৰুদ্ধেও তেওঁ নিৰন্তৰে যুঁজিছিল। এই যুঁজত তেওঁ ব্যংগকো অন্য হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ লেখাৰ এটি নমুনা ‘কুৰি শতিকাৰ অসমীয়া ব্যংগ সংকলন’ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো আপাততঃ কাল-বিদ্ৰাভিজনক হলেও অন্তিম বিচাৰত আধুনিক অসমীয়া ব্যংগ-

সাহিত্যৰ পিতৃগৰাকীৰ লেখাৰ নমুনাটো প্ৰস্তাৱনা হিচাপে হুপোৱাৰ লোভ আমি সম্বৰণ কৰিব নোৱাৰিলো। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই দেখুৱাই যোৱা বাটেৰেই কুৰি শতিকাৰ ব্যংগ-লেখকসকল আগবাঢ়িছে।

গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ ‘কঠিন শব্দৰ বহস্য ব্যাখ্যা’ নামৰ গ্ৰন্থ খনি প্ৰথমে ‘বিজুলী’ কাকতত ধাৰাবাহিকভাৱে প্ৰকাশ হোৱাৰ পিছত ১৯১১ চনত গ্ৰন্থাকাৰে প্ৰকাশ পায়। ইয়াত থকা শব্দ-ব্যাখ্যা ঘাইকৈ হাস্যৰসাত্মক। লম্বোদৰ বৰাই (১৮৬০-১৮৯২) ‘আসাম বন্ধু’ কাকতৰ সম্পাদক গুণাভিৰাম বৰুৱালৈ লেখা চিঠি-পত্ৰসমূহত মৃদু আইৰণি প্ৰকাশ পাইছিল (সদানন্দৰ কলামুখতি)। আধুনিক যুগৰ নিৰ্ভাজ অসমীয়া ভাষা লেখক সত্যনাথ বৰাল (১৮৬০-১৯২৫) ‘কেন্দ্ৰ-সভা’ পুথিখনিত হাস্যৰসে প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰা দেখা যায়। ডঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই উল্লেখ কৰা ‘সত্যতাৰ মথাউৰি’তো হাস্য-ব্যংগৰ ছাপ আছে। ইজিনিয়াৰ বলিনাবায়ণ বৰা সম্পাদিত ‘মৌ’ আলোচনীত বিদ্যুপাতত্মক কথা প্ৰকাশ পোৱা কাৰণে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা প্ৰমুখ্যে অ-ভা-উ-সাৰ সভ্যসকলে ‘মৌ’ আলোচনী মাৰিবলৈ উত্তি পৰি লাগিছিল। ‘মৌ’ৰে বাহ নোৱাৰা গুৰু, এদিন অৱশ্যে হালিও পৰিল। বেজবৰুৱাই নিজৰ এই কুকাৰ্যৰ বাবে ‘জীৱন সোঁৱৰণ’ত আক্ষেপ কৰিছে।

এই অপৰাধবোধৰ বশবৰ্তী হৈয়েই হওক বা অসমীয়া মানুহৰ কানি-সেবনৰ কুঅভ্যাস, উচ্চ-নীচ জাতি বিচাৰ, ধৰ্মগুৰুসকলৰ আধ্যাত্মিক স্খলন, অসমীয়া জাতিৰ জাতীয় বিদ্বেষৰ প্ৰতি অতীচ্ছ হৈয়েই হওক—এইবাৰ সাহিত্যৰখী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই (১৮৬৮-১৯৩৮) ‘কৃপাবৰ বৰবৰুৱা’ ছদ্মনামেৰে অসমীয়া সাহিত্যত হাস্যৰসৰ জোঁৱাৰ তোলাৰ লগতে শাপিত ব্যংগৰো সূচনা কৰিলে। ব্যংগ-ৰচনাত সমাজ সংস্কাৰৰ প্ৰৱণতা প্ৰবল। বেজবৰুৱায়ো অসমীয়া সমাজক সংস্কাৰ কৰাৰ মানসেৰে কলম হাতত লৈছিল। তেওঁ এক যুগসজ্জিব লেখক। সেই সময়ত অসমীয়া মধ্যবিত্ত সমাজৰ যিটো অংশ পশ্চিমীয়া সংস্কৃতিৰস্পৰ্শলৈ আহিছিল, তেওঁলোকৰ চৰিত্ৰত কেইটামান বিশেষ লক্ষণ ফুটি উঠিছিল। সেয়া হৈছে—ইংৰাজী ভাষা প্ৰীতি, অনুকৰণ প্ৰিয়তা, পল্লৱ গ্ৰাহিতা, মিথ্যা ভেম আৰু অন্তঃসাৰশূন্য পাণ্ডিত্যাভিমান। জানহাতে অবক্ষয় আৰু অবসাদৰ দ্বাৰা অসমীয়া সমাজ ধ্বংসিত। চাৰিওফালে কুসংস্কাৰ, কুঅভ্যাস আৰু স্হবিষতা। এনে এখন

সমাজ ব্যংগ-ৰচনাৰ প্ৰকৃত উপজীৱ্য। অসমীয়া ব্যংগৰ জনক হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ প্ৰতিও বেজবৰুৱাই ঋণ স্বীকাৰ কৰি গৈছে। সেই সূত্ৰ ধৰিয়েই আমি বেজবৰুৱাৰ এটি ব্যংগাত্মক গল্প নমুনা হিচাপে ‘কুৰি শতিকাৰ অসমীয়া ব্যংগ গল্প সংকলন’ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছো।

বেজবৰুৱাৰ দ্বিতিকাই, চিকৰপতি নিকৰপতি, নোমল, পাচনি, কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ ওভতনি, কাকতৰ টোপোলা আৰু ভাবৰ বুৰ-বুৰনিয়ো অসমীয়া মানুহৰ নিষ্প্ৰাণ ওঁঠত হাঁহিৰ সঞ্চাৰ কৰিলে। তেওঁৰ ব্যংগৰ অস্ত্ৰ আছিল ছুইফ্টৰ অস্ত্ৰৰ দৰে ক্ষুৰধাৰ। তেওঁৰ চানেকি আছিল চাৰ্লছ ডিকেন্সৰ ‘পিক্‌ৱিক পেপাৰ্ছ’। ৰচনাৰ তীক্ষ্ণতা আৰু প্ৰাচুৰ্যৰ ফালৰ পৰা বেজবৰুৱাই ব্যংগৰ ‘লেঞ্চেষ্ট খন সুনিপুণ চিকিৎসক’ৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিছে। ৰচনা-শৈলীৰ ফালৰ পৰাও কৃপাবৰী স্পিৰিটৰ এক মৌলিকতা আছে। সমাজৰ বুদ্ধি-মত্তা আৰু ৰাজনৈতিক বিকাশৰ লগে লগে সেই সমাজত হাস্যৰসৰ সংজ্ঞা তথা আবেদনৰ সাল-সলনি ঘটে। ইংৰাজী সাহিত্য-সমাজতো আজি ‘পিক্‌ৱিক পেপাৰ্ছ’ৰ আবেদন নাই। তেনেদৰে বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী হাস্যৰসতো আজিৰ অসমীয়াই তৃষ্ণা নিবাৰণ কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু, ডিকেন্সৰ ব্যংগৰ আবেদন যুগজয়ী হৈ থকাৰ দৰে কৃপাবৰৰ ব্যংগৰ আবেদনো অদ্যাবধি জীৱন্ত হৈ আছে। কৃপাবৰী ব্যংগত অসমীয়া কাঁহদি-খাবলিৰ সোৱাদ আছে। য’ত খাবনিপানী সবহকৈ পৰিছে তাতে ইয়াৰ চোক বাঢ়িছে। কৃপাবৰৰ ছেটান্ধাৰিক স্পিৰিট এই খাবনি-পানীয়ে নিকপিত কৰিছে।

বেজবৰুৱাৰ পিছত মহীচন্দ্ৰ বৰাই সচেতনভাৱে ব্যংগ-ৰচনাত হাত দিয়ে। বেজবৰুৱাৰ শূন্য আসন তেন্তেই পুৰাব পাৰিব বুলি কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়েও আশা কৰিছিল। মহীচন্দ্ৰ বৰাৰ গল্পবোৰ বিচাৰ কৰি চালে দেখা পাওঁ যে তেওঁৰ ব্যংগ-ৰচনাৰ মাই ক্ষেত্ৰ হ’ল অসমীয়া মানুহৰ উত্তম আৰু কপটতা। এক নৈতিক ক্ৰোধে তেওঁৰ ব্যংগ ধাৰাল কৰি তুলিছে। তুচ্ছতাৰ পংকত নিমজ্জিত মানুহৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ তীক্ষ্ণ ব্যংগ-বাণ নিক্ষিপ্ত হৈছে। উকীলৰ ‘জন্ম-ৰহস্য’ নামৰ গ্ৰন্থত এনে কেইটামান ব্যংগ-গল্প সন্নিবিষ্ট হৈছে।

অসমীয়া ব্যংগ-সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী অনুধাবন কৰিলে এট কথ্য

স্পৰ্শ হৈ পৰে যে মহীচক্ৰ বৰাৰ পিছত অসমীয়া সাংবাদিকতাইহে ঘাইকৈ ব্যংগ-সমল সামৰি লৈছে সমূহীয়াভাৱে, ব্যক্তিগতভাৱে বা প্ৰকাশ্য নামত ব্যংগ-সাহিত্য চৰ্চা কৰা লেখক কমি গৈছে। যি কেজনে চৰ্চা কৰিছে তেওঁলোকৰে সৰহ ভাগৰে লেখাত ব্যংগৰ উপস্থিতি আকস্মিক আৰু ঘটনাজনিত, স্বতঃপ্ৰণোদিত নহয়। বিগত যুগত প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰা যিসকল লেখকে কিঞ্চিত সচেতন-তাৰে ব্যংগ-ৰচনাত হাত দিছিল তেওঁলোকৰ ভিতৰত হলীৰাম ডেকা, জগদীশ মেধি, লক্ষ্মীনাথ ফুকন, ডাঃ হেম বৰুৱা আদি প্ৰখ্যাত। তেওঁলোকৰ পিছত হৈলোকা নাথ গোস্বামী, ডাঃ প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামী, বমা দাশ প্ৰভৃতি উল্লেখযোগ্য ব্যংগ-লেখক। হৈলোকা নাথ গোস্বামীৰ 'পপীয়াভৰা' আৰু 'থানা মেৰামতি' নামৰ গল্পত ব্যংগাত্মক উপাদান আছে। 'পৰেশ্বৰাৰ গজালি'ত এহাতে পুত্ৰ-স্নেহৰ নিদৰ্শন আনহাতে ব্যংগাত্মক চিত্ৰ প্ৰকাশ পাইছে। 'হমৰ ঘৰত জীয়া মানুহ'ত সমাজৰ দুৰ্নীতি আৰু উত্তৰাধিপতিৰ প্ৰতি ডাঃ গোস্বামীয়ে তীব্ৰ ক্ৰোধ প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰাচ্য-পাশ্চাত্যৰ উৎকৃষ্ট সাহিত্যৰ অধ্যয়নেৰে পুষ্ট ডাঃ গোস্বামীদেৱৰ ব্যংগৰ মূলশক্তি নৈতিক চেতনাবোধ। সমাজৰ ক'লা পদাৰ আঁৰত লুকাই থকা বৈষম্য-সমূহ উদঙাই দেখুওৱাই লেখকৰ উদ্দেশ্য। 'নিতৈ নৱ ৰূপ তাৰ' নামৰ সংকলনৰ অন্তৰ্ভুক্ত 'বুলেট' এনে এটা ব্যংগাত্মক গল্প।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত অসমীয়া সাহিত্যৰ ধাৰা বহুধা বিভক্ত হৈ পৰে। দেশ-বিদেশৰ প্ৰখ্যাত লেখকসকলৰ সাৰ্থক প্ৰভাৱ আৰু বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ ৰৈত স্পৰ্শত অসমীয়া সাহিত্যত হাস্য আৰু ব্যংগৰ সমল দুৰ্লভ হৈ পৰিল। অসমীয়া লেখকসকলে যেন আস্থাৰ পৃথিৱীলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰিলে। তেওঁলোকে সমাজৰ আচাৰ-অনাচাৰ উদঙাই দেখুৱালে সঁচা, কিন্তু নিষ্ঠা আৰু সৌকৰ্য্যৰেহে দেখুৱালে—ব্যংগৰ সহায়ত নহয়। বিসৃদ্ধ সাহিত্য আৰু ব্যংগ-সাহিত্যৰ পাৰ্থক্য ৰাখি যিসকলে ব্যংগাত্মক ৰচনা আগবঢ়ালে তেওঁলোকৰ ভিতৰত কুমাৰ শ্ৰীমধুসূদন (শ্ৰীমহেশ চক্ৰ দেৱ গোস্বামী), পীতাম্বৰ ৰাজমেধি (ৰাজমোহন নাথ) আৰু মেম্বোৰা মেধিৰ (যোগেন্দ্ৰনাথ বৰকাকতী) নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ-যোগ্য। এসময়ত কুমাৰ শ্ৰীমধুসূদনে 'বিহলঙনী' কাকতৰ জৰিয়তে অকলে ব্যংগ-সাহিত্যৰ গুৰি ধৰিছিল। এই কাকতৰ বিশেষ সংখ্যা

এটাত চৈয়দ আব্দুল মান্নিকে ‘জনতা বধ ভাওনা’ নামৰ এক ব্যংগ
 ৰচনা আগবঢ়াইছিল। তাহানিৰ ‘জয়ন্তী’ কাকতত দেখা দিয়া
 তিনিগৰাকী ব্যংগ-লেখক ৰাজমোহন নাথ, শুক্লেশ্বৰ বৰা (চিকা
 চোৰাংচোৰা) আৰু অম্বিকাপ্ৰসাদ গোস্বামীৰ নাম একত্ৰে স্মৰ্তব্য।
 ‘অসমীয়া’ কাকতৰ মৃত্যুৰ লগে লগে যেনেকৈ মেমেৰা মেধিয়ে
 টুপাই বৰ মাৰিলে, তেনেকৈ ‘জয়ন্তী’ কাকতৰ মৃত্যুৰ লগে লগে
 চিকা চোৰাংচোৰাও অন্তৰ্ধান হ’ল। অৱশ্যে তেওঁৰ লেখাবোৰ
 পিছত ‘চিকা চোৰাংচোৰাৰ গুপ্ত কথা’ নামেৰে প্ৰকাশ হৈ ওলাইছিল।
 পুথিত সন্নিবিষ্ট ৰচনাবোৰৰ নামৰ পৰাই বিষয়-বস্তুৰ ব্যংগ-
 সুৰটো অনুমান কৰিব পাৰি; যেনে—দেশোদ্ধাৰকৰ চিপজৰী, অসমীয়া
 সাহিত্য সভাৰ কলায়ুমতি, বংশধৰজৰ কীৰ্তি, টিংখোপত ৰাজ্যচৰ্চা,
 সাক্ষৰতাৰ সপিগুন, বিহু বিদ্ৰাট, অসমীয়া চক্ৰৱা ৰামায়ণ, ঋগবেদৰ
 বৃহৎ ব্যাখ্যা, মেমেৰা মেধিৰ সস্ত্ৰীক পৰ্ব, শিক্ষাৰ বাহন বলাধি-
 ভূষণ, স্বায়ত্ত শ্মশান, কাউৰ-চিলাৰ যুদ্ধ দৰ্শন, চেন চেন পিয়লৰ
 নতুন অধ্যায়, লীগ মাহাত্ম্য ইত্যাদি। পীতাম্বৰ ৰাজমেধিৰ ‘পকা
 মিঠৈ’, ‘ভপত গাখীৰ’ আদি পুথিত সমপৰ্যায়ৰ ব্যংগাত্মক সমল
 পোৱা যায়। ‘তাৰা’ নাটকৰ লেখক অম্বিকাপ্ৰসাদ গোস্বামীৰ
 ‘অপগণ্ড মকৰণ্ড’ এখন উল্লেখযোগ্য ব্যংগাত্মক ৰচনা।

‘দৈনিক অসম’ কাকতৰ সাপ্তাহিক দেওবৰীয়া শিতানত
 ঘনকান্ত চেতিয়া ফুকনে প্ৰায় আঠ বছৰ কাল বিভিন্ন ধৰণৰ
 সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ব্যংগ-ৰচনা আগবঢ়াইছিল। উক্ত
 পেপাৰৰে কাঁহদি, সময়ৰ শৰ আৰু দেওবৰীয়া সম্পাদকীয় শিতানত
 সমসাময়িক সমাজৰ সৰ্ববিধ অপকৰ্ম আৰু অপনিয়মক হাস্যৰ সহায়ত
 ককৰ্থনা কৰা হয়। এসময়ত ‘সাদিনীয়া নৱযুগ’ত চিত্তাহৰণ
 হাজৰিকা আৰু ‘অসম বাণী’ত কথা চহকী ভলভলীয়াই সমকালীন
 সমাজৰ প্ৰতি ব্যংগ-বাণ নিক্ষেপ কৰিছিল।

আধুনিক অসমত প্ৰকাশ্য নামেৰে ব্যংগ-ৰচনা আগবঢ়োৱা
 সকলৰ ভিতৰক মান্নিক, লীলা গগৈ, হেম শৰ্মা, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ
 ভদ্র বৰা, ৰমেশ পাঠক আদি প্ৰধান। অসমৰ চিত্ৰকলা জগতত
 ব্যংগ-প্ৰৱণতাৰ সূচনা কৰিছে বেণুমিত্ৰ, জৈলোক্য দত্ত, পুলক গগৈ
 প্ৰভৃতি শিল্পীসকলে। পুলক গগৈয়ে ‘কলটুং’ নামেৰে ব্যংগ-চিত্ৰাঙ্কণচনী

এখনো সম্পাদনা কৰিছিল। একেজনা শিল্পীয়ে লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ ব্যংগাঙ্ক গল্প ‘শ্ৰীমতী মহিমাময়ী’ৰ চিত্ৰকপ দিয়াটো বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। ভোলা শৰ্মা (ৰজনীকান্ত বৰদলৈ), জগবল্লু ভট্টাচাৰ্য (দুলাল বৰঠাকুৰ), হাটবৰ (কুসুম বৰা), গণেশচন্দ্ৰ ফুকন, গোলাপ খাউণ্ড, লুশ্মেৰ দাই আৰু ফটিক হাজৰিকায়ো লম্বু হাস্যৰসৰ জৰিয়তে সমাজৰ ব্যংগাঙ্কক সমালোচনা আগবঢ়াইছে।

‘বৰ্তমান সময়ৰ (অসমীয়া) লেখকসকলৰ সবহাখিনিৰ বচনাত হাস্য আৰু ব্যংগৰ সমল থাকিব’ বুলি ডঃ প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীয়ে ‘গল্প : দেশী আৰু বিদেশী’ৰ ভূমিকাত কৰা মন্তব্য প্ৰাধান্যযোগ্য। এই লেখকসকলৰ ভিতৰত খুব সম্ভৱ মহিম বৰা, পদ্ম বৰকটকী, শীলভদ্ৰ, সৌৰভকুমাৰ চলিহা ব্যতিক্ৰম। বাকী লেখকসকলৰ বেছি ভাগৰে বচনাত হাস্য-ব্যংগ সেৰেঙা, কিছমানৰ বচনাত একেবাৰে শূন্য। নতুন লেখকসকলৰ বচনাত সমাজ-চেতনা প্ৰখৰ, সমাজৰ সৰ্ববিধ অনাচাৰ-ব্যভিচাৰৰ প্ৰতিও তেওঁলোকে কষ্ট সমালোচনা আগবঢ়াইছে; কিন্তু সেই চেতনা আৰু সমালোচনা আধুনিক যুগ-মানসত সৃষ্টি হোৱা হতাশা আৰু বিচ্ছিন্নতাবোধৰ পৰা উদ্ভূত। সংস্কাৰৰ স্পৃহা তাত অনুপস্থিত। হাস্যৰসৰতো প্ৰশ্নই নুঠে। অসমীয়া সাহিত্যত ব্যংগ-সমলৰ এনে আকাল হোৱাটো গভীৰ সমাজতাত্ত্বিক অধ্যয়নৰ বিষয়। যি সমাজৰ এক সুস্থ সাংস্কৃতিক পৰম্পৰা থাকে, আৰু য’ত জনসাধাৰণৰ লগতে লেখকসকলৰো নৈতিক চেতনা প্ৰখৰ—তেনে সমাজতহে ব্যংগ-বচনাৰ সোঁত প্ৰবলভাৱে বয়। যদি সেয়ে হয়, তেনেহ’লে অসমীয়া জাতিৰ সাংস্কৃতিক পৰম্পৰা আৰু চেতনাৰ বিষয়েও বহুতৰ মনত সংশয় উপজিব পাৰে। এই সংশয়ৰ শীঘ্ৰে ওৰ পৰিব লাগে। অসমীয়া সমাজৰ নৈতিক-চেতনা প্ৰখৰ বুলি প্ৰমাণিত হ’ব লাগে। আমাৰ এই চেষ্টাও এনে এক চিন্তাৰে ফলশ্ৰুতি।

‘কুৰি শতিকাৰ অসমীয়া ব্যংগ-গল্প সংকলন’খনি যুগুত কৰোঁতে আমি ঘাইকৈ দুটা কথা লৈ চকু দিছোঁ। সেয়া হ’ল—অসমীয়া ব্যংগ-গল্পৰ ধাৰাবাহিকতা প্ৰতিষ্ঠা কৰা আৰু এই শতিকাৰ প্ৰতিষ্ঠিত গল্প লেখকসকলৰ গল্পত থকা ব্যংগাঙ্কক সমলৰ প্ৰতি পাঠকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰা। ধাৰাবাহিকতালৈ চকু দিওঁতে যাতে কোনো প্ৰতিষ্ঠিত লেখক বাদ নপৰে আৰু প্ৰতিষ্ঠিত লেখকৰ লেখালৈ

চকু দিওঁতে যাতে কোনো ব্যংগ-গল্প বাদ নপৰে, তালৈও আমি শ্বথাসত্ত্বৰ দৃষ্টি ৰাখিছোঁ। আনহাতে, কেৱল চুটি গল্পৰ নিয়ম-নিগড়ত আৱদ্ধ ব্যংগাত্মক লেখাহে আমি ইয়াত সমিৰিষ্ট কৰিছোঁ। এই শতিকাৰ সমস্ত অসমীয়া ব্যংগ-গল্প একত্ৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈ হ'লে গ্ৰন্থৰ কলেৱৰ অস্বভাৱিকৰূপে বৃহৎ হোৱাৰো উন্নয়।

অসমীয়া ভাষাত ব্যংগ-গল্প সংকলনৰ এয়ে প্ৰথম প্ৰয়াস। আনকি, ব্যংগ-ৰচনাৰ গতি-প্ৰকৃতি সম্বন্ধেও অসমীয়া ভাষাত তেনে কোনো উল্লেখযোগ্য আলোচনাও আজিকোপতি হোৱা নাই। সেয়েহে আমাৰ প্ৰচেষ্টা ত্ৰুটিমুক্ত বুলি দাবী কৰিবলৈ আমাৰ কোনো থল নাই।

মিসকল গল্পকাৰে তেওঁলোকৰ গল্পৰে আমাৰ এই সংকলন সমৃদ্ধ কৰিলে, তেওঁলোকলৈ আমি আমাৰ সশ্ৰদ্ধ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলোঁ। কেবাগৰাকীও শ্ৰদ্ধেয় লেখকৰ গল্প সংগ্ৰহ কৰিও নানা কাৰণত আমি ইয়াত ছপাব নোৱাৰিলোঁ; আৰু কেগৰাকীমান স্বনামধন্য লেখকৰ পৰা গল্প খুজি আনিও শেষত আমি সংকলনত ভৰাব নোৱাৰিলোঁ। তেওঁলোক আটাইৰে ওচৰত আমি ভাতৃভাৱে আৰু বদ্ধভাৱে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিলোঁ।

'ময়ূৰ প্ৰকাশ'ৰ সাহিত্যপ্ৰাণ প্ৰকাশক বন্ধুবৰ শ্ৰীপ্ৰফুল্লকুমাৰ শমাই এই সংকলনখনি প্ৰকাশ কৰাৰ গধুৰ দায়িত্ব লৈ আমাক কৃতজ্ঞ আৰু অনুগৃহীত কৰিছে।

পাঠক আৰু সমালোচকসকলে এই সংকলনখনি সমাদৰ কৰিলে আমাৰ শ্ৰম সাৰ্থক হ'ব।

গুৱাহাটী

১ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৮৩

কুমুদ গোস্বামী

ভূপজ্ঞানায়ণ ভট্টাচাৰ্য

ডোকোন্দা বকবা

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা

গোস্বামী গুৱাল ।— “ডোকোন্দাইৰ মাক ও, ডোকোন্দাইৰ মাক । বোলো কলৈ গ’ল ঐ এইজনী । শুনিছ নে ঐ শুনিছ । বাঘেখাঁতীক বিচাৰিলেও পাবলৈ নাই ! বোলো শুনিছ নে !”

ঘৈণীয়েক জেতুকীয়ে লাওৰ হেদালিৰ তলত সোমাই লাও পাৰিবলৈ বিচাৰিছিল ; গিৰিয়েকৰ মাত শূনি হেদালিৰ তলৰপৰা ওলাই আহি উত্তৰ দিলে, “কি হ’লনো ? চিক্ৰ-বাখৰখন বা লগাইছে কলৈ ? মোক নেদেখি কিবা এৰা চৰিল নেকি ?”

গোস্বামী ।— “এৰা চৰা নাই, শুনহি ! তোৰ কলিকতীয়া পুতেৰে এইখন কলিকতাৰপৰা কি লেখি টিকচ্ মাৰি ডাকত দি পঠিয়াইছে, চাহিচোন চাহি !”

কলিকতীয়া পুতেকৰ কথা শূনিয়েই জেতুকী উছাহত উভলি লৰালৰিকৈ গিৰিয়েকৰ ওচৰ পালেহি । জেতুকী— “মোৰ ডোকোন্দায়ে নো কি লেখিছে ? মোৰ বোপাই ভালে আছেনে ? মোৰ বোপাই ভালে আছে বুলি শূনিলেই মোৰ বুকুখন শীতল পৰি য়ায় । মোৰ দেহি ডুখৰিক কিবা ধন-বিত লাগে নে ? ধন-বিত লাগে যদি একুৰি মান ৰূপ পঠিয়াই দিয়া । মোৰ দেহ ডুখৰিয়ে পঢ়ি খাওক, পৰি খাওক, বৰ মানুহ হওক, মোক আন একো নালাগে ।”

গোস্বামী ।— “বাঘেখাঁতী ! তোৰ দেহি ডুখৰিক ধন-বিত নালাগে, বৰুৱা-ফুকন হবলৈহে লাগে । তাৰ এইখন চিঠি আজি ডাকত পাই তাতনো কি লেখিছে পঢ়াই আনিবলৈ আমাৰ বেখা-ৰাম ভাগতীৰ ওচৰলৈ গৈছিলো । চিঠিখনত ইংৰাজী-দেশী দুই কলম আছে । ভাগতী বাপুৱে ইংৰাজীসোপা এৰিও আমাৰ মাতত লেখাসোপা যি পড়িলে তাক শূনি মোৰ গা গোটেইটোত জ্বৰ উঠিছে । তাৰ হেনো ডোকোন্দা নামটো কিবা অসহ্য হৈছিল, সেইদেখি সি সেইটো নাম ঘঁহি-মাজি সহ্য কৰিলে । হেনো এতিয়াৰপৰা মই তালৈ চিঠি লেখিলে কিবা ডোকইজ বুলি লেখিব লাগিব, আৰু বৰুৱা কথাষাৰো হেনো তাৰ পিচতে যোবাই দিব লাগিব । অৰ্থাৎ, আমাৰ ডোকোন্দাট ডোকোন্দা গুচি ডোকইজ বৰুৱা হৈছে হেনো !”

জেতুকী।—“বুজিছো, মোৰ বোপায়ে ছাফ-মুৰ ভাঙি দুখকৈ পঢ়িছে দেখি মহাৰাণীয়ে তাক বৰুৱা পাতিছে। বোলো, মোৰ এই গোন্ধোলা মুখখনেৰেই তোমাক কওঁ, দেখি থাকিবা মোৰ ডোকো-ন্দাইক মহাৰাণীয়ে মনচুপ নেপাতিও নেৰে। হওক, হওক মোৰ বোপায়ে সাত-শতকৰ মুখত ছাই দি মনচুপ সদৰামিন এটাই-বোৰ হওক। মই দিনো গোসাইক খাটি আছো, সেইদেখি তাৰ ভাল হৈছে। তাৰ হকে আমাৰ আতাৰ থানত মই পাল নাম এডাগি গোৱাবলৈকো আগ কৰি থৈছো।”

গোন্ধাই।—“তইনো এইবিলাক কি বলকিছ? মহাৰাণীয়ে তাক বৰুৱা পাতিছে বুলি তোক কোনে ক’লে? তোৰ পুতেৰেহে আপোনা-আপুনি বৰুৱা হৈছে, আৰু মোক সি বৰুৱা পাতিছে। তাৰ আগৰ নামটো হেনো বেয়া, সেইদেখি সি সেইটো সলাই কিবা ভোকোইন্দু হৈছে। মোৰো হেনো সি কিবা চৰিত্ৰ লেখাইছে, সেইদেখি মোৰ নামটোও সলাই মোক গোন্ধেশ্বৰ বৰুৱা পাতিছে। তইনো কথামখাৰ আহমখা নুবুজাকৈ কি কব লাগিছ?”

এনেতে গোন্ধাইৰ ঘৰৰ আগেদি বগীৰাম ডাকবাবু যাওক। বগীৰামক দেখি গোন্ধায়ে মাত লগালে—“ডাকবাবু ডাঙৰীয়া! ডাক-বাবু ডাঙৰীয়া! ভো-ভো কৰে নো ক’লে যাৰ লাগিছে? এইপিনে একত্বেক আহকচোন, তামোলচালি এখনকে খাই যাওকহি।” এই কথা শূনি বগীৰাম আহি তেওঁলোকৰ ওচৰতে বহিলত, জেতুকীয়ে ল’ৰালৰিকৈ তামোলৰ বঁটাটো উলিয়াই আনি তামোল কাটিবলৈ লাগিল।

গোন্ধাই।—“বোলো ডাকবাবু ডাঙৰীয়া, আমাৰ কলিকতীয়া ল’ৰাটোৰপৰা এই চিঠিখন আহিছে, আমাৰ তাইক এবাৰ কিৰ্পা কৰি এই চিঠিখন পঢ়ি শুনাই দিয়কচোন।” এইবুলি চিঠিখন গোন্ধায়ে বগীৰামৰ হাতত দিলত বগীৰামে ডাঙৰকৈ মাতি পঢ়িবলৈ ধৰিলে—

মাই ডিয়েৰ ফাদৰ,

আজি তোমালৈ যি কথা লেখিছো, মই হপ্ (hope) কৰো ডুমি তাত মনযোগ কৰিবা। আজি এবছৰ হবলগীয়া হ’ল মই কলিকতালৈ আহিলো। কিন্তু আহিবৰেপৰা মোৰ মনত এটা কথাই বৰকৈ উতল-মাখল লগাই আছিল। সম্প্ৰতি তাৰ এটা মীমাংসা কৰিছো। বৰ লাজৰ কথা যে মোৰ নামটো ভোকেদন্দ

হৈছিল। really really বাস্তবিকতে এইটো বৰ shameful লাজৰ কথা। ইয়াৰ কলেজৰ ল'ৰাই এই নামটো লৈ মোক বহু ঠাট্টা কৰে। ময়ো দেখিছো যে ভোকোন্দি বৰ অসভ্য নাম। monstrouo ! তাক সভ্য কৰি লোৱাটো মোৰ duty, অৰ্থাৎ কৰ্তব্য। সেই দেখি মই আমাৰ কলেজৰ হাজিৰা বহীত আজি মাৰ্চ মাহৰ ২০ তাৰিখে তাক কটাই ডেকেন্দ্ৰ কৰিলো। আৰু মোৰ নামৰ পিচত এটা উপাধি নোহোৱাৰ বাবেও বৰ হাঁহিয়াতৰ কথা হৈছে, সেইদেখি তাত বকৱা লগাই দিয়ালো। তুমিও আজিৰপৰা তোমাৰ নামটোৰ উন্নতি বিধান কৰি তাক গোন্ধেৰ কৰিবা আৰু তাত বকৱা কথাষাৰ লগাই দিবা আৰু লোককো এইদৰে তোমাক address কৰিব দিবা। মই remember কৰো, অৰ্থাৎ মোৰ মনত আছে, তুমি এদিন কৈছিল, মোৰ পেছী এজনী দুলীয়া বকৱাৰ ঘৰৰ সতৰাম বকৱাৰ হৰিভকত কানু-ৰামলৈ পৰিবৰ কথা হৈছিল। যদি সেইটো সঁচা তেন্তে সেই সূত্ৰতে আমিও বকৱা লেখাত কোনো ব্যাঘাত নেদেখো। বিশেষ, Ram gone, Ajodhyagone ; অৰ্থাৎ ৰাম গ'ল, অযোধ্যাও গ'ল, আহোমো গ'ল, আহোমৰ ৰাজত্বও গ'ল। সেইদেখি আহোমে পতা বকৱা-ফুকনসকলৰ সেই সেই উপাধিৰ ওপৰত Copyright Also gone, অৰ্থাৎ স্বত্বও গ'ল। এতিয়া যি যোগ্য সিলেই ইচ্ছামতে সেই উপাধি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। This is according to law of equity, অৰ্থাৎ equity আইনমতে সভ্য। আৰু “যোগ্য ভোগ্য বসুন্ধৰা” বুলি শাস্ত্ৰত আছে, এই সংস্কৃত কথাফাঁকিৰ মানে তুমি আমাৰ ভাগতী বাপুক শূদ্ধি লবা। এই বিষয়ে in detail অৰ্থাৎ বাহন্যকৈ তোমালৈ লেখাৰ সন্ধান নাই, কাৰণ তুমি ignorant, সেইবোৰ বুজিব নোৱাৰিবা। মূঠতে কওঁ যে আজিৰপৰা তুমি মোৰ instruction follow কৰি মই কোৱামতে কাৰ্য কৰিবা। আৰু এটা কথা মই তোমাক কওঁ। তুমি লাহে লাহে তোমাৰ shameful শুৱালৰ ব্যৱসায়টো এৰিবলৈ চেষ্টা কৰিবা, কাৰণ সেইটো লাজ লগা বুলি মই think অৰ্থাৎ বিবেচনা কৰিছো। তুমি আগেকৈ যি আছিল, এতিয়া you are my father, তুমি মোৰ পিতাই, Therefore you must behave like a gentleman, অৰ্থাৎ উল্লোকৰ দৰে চলিব

লাগিব। আইক কৰা তেওঁ যেন ঘৰে ঘৰে ভেং ভেং কৰে আৰু নুফুৰে। She must keep her respect, অৰ্থাৎ এতিয়া তেওঁ নিজৰ মান-সত্ত্ব বাখি ফুৰিব লাগিব। I hope অৰ্থাৎ আশা কৰো তোমালোকে মোৰ কথাৰ অন্যথা নকৰিবা।

ইতি

Your affectionately,

শ্ৰীভোকেন্দ্র বৰুৱা

পুঃ—মোলৈ চিঠিৰ ওপৰত মোৰ বিজুগ এইদৰে লেখাবা।—

Mr. B. K. Barua,

1st Class Metropolitan Institution.

Calcutta.

পুঃ পুঃ—মোৰ। সৰু ভনীজনীৰ ডুৰ্ভুৰী নামটো সলাই ভ্ৰমৰিণী কৰিবা। কাৰণ, সময় থাকোতেই সেই কাম কৰা উচিত; নাইবা পিছত too late হৈ পৰিলে তাক শুধৰাবলৈ মোৰ নিচিনাকৈ বৰ কষ্ট পাব লাগিব। ভ্ৰমৰিণীক মোৰ kiss অৰ্থাৎ চুমা দি কৰা যে এই নামটো তাইৰ কলিকতীয়া ককায়েকে তাইক birthday present অৰ্থাৎ জন্মদিনৰ উপহাৰ দিছে। আৰু এটা কথা মই দ'কৈ ভাবি দেখিছো আইৰ নামটো নসলাজে নচলিব। তোমাৰ জীৱন-চৰিতত আইৰ নামটো নিশ্চয় হাস্যাস্পদ হব, সেইদেখি আইৰ জেতুকী নামটো ওচাই যতিকেদৰী দিলো। আমাৰ গাঁওৰ নামটো বদলাব পাৰিলে ভাল। অৱশ্যে সেইটো কাম তুমি অকলে কৰি উঠিব নোৱাৰিবা। অনেক লোকক influence কৰি অৰ্থাৎ ৰাজহুৱা মত সংগঠন কৰি গবৰ্ণমেণ্টক “মেমোৰিয়েল” অৰ্থাৎ দৰ্খাস্ত দিছে সেই কাম কৰিব পৰা হব। সেইদেখি সেইটো কাম মই উত্ততি যোৱালৈ স্থগিত থাকক। মই গৈ agitation অৰ্থাৎ আন্দোলন কৰি তাক হাতত লম। ভৱিষ্যতৰ ইতিহাসলৈ এইদৰে বাট পোনাই ৰখাটো অত্যাবশ্যক হৈছে। মই শ্যালি, কীট্‌ছ, ৰবি কবিৰ নিচিনাকৈ এখন বহুমূলীয়া কবিতা-গ্ৰন্থ লেখিছোঁ, সি প্ৰায় শেষ হবলগীয়া হৈছে। তাৰ পাতনিত মোৰ ছবিৰে সৈতে মোৰ সংক্ষিপ্ত জীৱনীও ওলাব। সেইবাবে মই দীঘলকৈ চুলি ৰাখিছোঁ, ভাত কাৰণ লেখিলো। তোমাৰ বিস্তৃত জীৱন-চৰিত

এখন লেখা নিত্য প্রয়োজন হৈ উঠিছে । মই তাৰ যো-জা কৰিছো । তোমাৰ জীৱন-চৰিত্ৰৰ কিছমান material অৰ্থাৎ সঁজুলি অৰ্থাৎ ঘটনা মই সংগ্ৰহ কৰি ডাঙৰ মানুহ এজনৰ হাতত দিছো । তেওঁ তোমাৰ জীৱন-চৰিত লেখিবলৈ গাত লৈছে । তাৰ পাতচেৰেক লেখিছেও, কিন্তু সেই কিতাপৰ front page-অত অৰ্থাৎ সন্মুখৰ পাতত তোমাৰ ছবি এটা দিবৰ বৰ দৰ্কাৰ, সেইদেখি তুমি এই চিঠি পোৱা মাত্ৰকতে তোমাৰ ছবি এটা তোলাই মোলৈ পঠিয়াই দিবা । যোৰহাটত photographer অৰ্থাৎ ছাব তোলাতা মানুহ নাই যদি ডিব্ৰুগলৈ গৈ গোহাঁই বুদৰ্চৰ তাত তোমাৰ ফটোগ্ৰাফ এটা তোলাবা । ইয়াত মই হাফ্টোন বুক কৰাই এনলাৰ্জ কৰাব লাগিব । ফটোখন সোনকালে মোক লাগে । ডিব্ৰুগলৈ যাবলৈ সম্প্ৰতি তোমাৰ হাতত cash অৰ্থাৎ নগদ ধন নাই যদি সেই গাখীৰতী বগী ম'হজনী বেছি দিবা, অলপ cheap অৰ্থাৎ সস্তাকৈ দিলে থিতাতে বহুত কিনা মানুহ ওলাব । আৰু তোমাৰ travelling expenses-অৰ অৰ্থাৎ ডিব্ৰুগলৈ যোৱাৰ খৰচৰ পিচত ছবিৰ নিমিত্তে জোৰাকৈ হাতত ৰূপ নথকাটো যেন দেখিলে আৰু এজনী মহ বেছিবা । মুঠতে এই কাম বৰ জৰুৰী জানিবা । —বি, কে, বি

গোন্ধাই । —“দেখিলি, দেখিলি, বাঘেখাঁতী দেখিলি এতিয়া, তোৰ পুতেৰ কেনেকৈ ভোকহঁপ্ত হ'ল, কেনেকৈ বৰুৱা হ'ল ? সি বান্দৰে মোকো বৰুৱা পাতে, তোকো বৰুৱানী পাতে । গুৰুজনৰ অনুগ্ৰহত গৰু-ম'হ দুটামান ৰাখি এগাল ভাত খাই আছো, সি বৰুৱা হৈছে দেখি তাকো হেনো এৰিব লাগে, তাকো বেচি দিব লাগে ।

জেতুকী । —“মই দেখোন তোমাক কৈছো, যে মোৰ বোপালে হাড়-মূৰ ভাঙি তেজ পানী কৰি কলিকতাত পড়িছে দেখি বৰুৱা হৈছে । মহাৰাণীৰ পেটৰ কথাটো সি পাইছে, নাগালে তেনে কেতিয়াও নকৰে । সি কত হেপ (hope) কৰিছে, কত থিং (think) কৰিছে, চেম (shame) কৰিছে, ৰেচপেচ (respect) কৰিছে, কৰিছে তেনে কৰিছে । মই এতিয়া কও যে মোৰ বোপাইক মহাৰাণীয়ে বৰুৱা পতাদি মনচুপ সদৰামিনো পাতিব, তুমি

চাই থাকিবা, মই আমুকী হওঁ যদি মোৰ কথা ফলিয়াবই ফলিয়াব।
মোৰ বোপাইৰ হকে মই এই একাদশীতে থানত পাল নাম গোৱাম।
মোৰ বোপায়ে ভনীয়েকক কি হাৰ (উপহাৰ) দিছে চাওঁ? কোন
ধাৰ? অ' ভুৰ্ভুৰী! অ' ভুৰ্ভুৰী! তোৰ কলিকতীয়া ককায়েৰে
তোলৈ কিবা কলিকতীয়া হাৰ পঠিয়াইছে, চাহি। কলৈ গ'লনো
এইজনী?"

গোন্ধাই।—“বামেখাঁতী! তোৰ পুতেকৰ লগতে তয়ো বলিয়া
হৈছ নেকি? বোলে সাত পুৰুষত নহ'ল গাই, কৰীয়া লৈ খীৰাবলৈ
যায়। সি দুটা ইংৰাজী পঢ়ি ক-ক ম-ম কৰিলে বুলি গোন্ধাই
গুৱালে তাৰ সাত পুৰুষীয়া বৃত্তি এৰি বৰুৱা হব লাগিব। সি
বৰুৱা হয়, ফুকন হয়, বান্দৰ হয়, শিয়াল হয় যি হয় হৈ থাওক,
তাৰ লগতে মই বুঢ়াইও নাচিবলৈ যাব লাগিল নেকি? তই
নাচিব খুজিচ নাচ। কিন্তু ৰাইজে তোৰ মুখত চুপ সানি মূৰত
ঘোল ঢালিব চাবি।”

জেতুকী।—“মোৰ ল'ৰাৰ সুখ-সম্পদ দেখি ৰাইজৰ হিংসা
লাগিছেই, সেইবুলি মোৰ লৰাই নপঢ়িব নেকি? ৰাইজে হিংসা
কৰিলে বুলি মোৰ ল'ৰা মনচুপ সদৰামিন নহবনেকি? মোৰ
একেটা ল'ৰা, তাক এইদৰে সকলোৱে হিংসা কৰে। উ-উ-উ।”
এটাবুলি জেতুকীয়ে ৰাও জুৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। গিৰিয়েক-
ঘৈণীয়েকৰ চুপতা-চুপতি লাহে লাহে এনেদৰে বাঢ়ি গৈ শেহত
গোন্ধায়ে জেতুকীক এখুন্দা দিবলৈ ঢেকিথোৰা বিচৰা দেখি বগীৰাম
ডাকবাবু তাৰপৰা লাহেকৈ উঠি প্ৰস্থান কৰিলে।

এইখিনিতে আমি এই আখ্যানটোৰ অলপ আগৰেপৰা ধৰি
তাক মুকলি কৰি দিওঁ। গোন্ধাই গুৱালৰ ঘৰ মাজুলিত। ম'হ-
গৰু ৰাখি, গাখীৰৰ ব্যৱসায় কৰি সি লাহে লাহে চহকী হৈ
পৰিছিল। তাৰ এটা ল'ৰা। নাম ভোকোন্দী, আৰু এজনী ছোৱালী,
নাম ভুৰ্ভুৰী। ভোকোন্দীৰ বুদ্ধিটো সৰুৰেপৰা চোকা আছিল
দেখি তাক গোন্ধায়ে পঢ়াশালিত পঢ়িবলৈ লগাই দিলে। জোঙাল
বুখীয়া ভোকোন্দীয়ে সোনকালে পঢ়াশালিৰ শিক্ষা শেষ কৰিলে দেখি
বাপেকে উৎসাহিত হৈ দহ-চাৰিৰ পৰামৰ্শমতে তাক যোৰহাটত
থৈ গৰ্ণমেন্ট হাইস্কুলত ইংৰাজী পঢ়িবলৈ নাম লগাই দিলে।
ভোকোন্দীৰ অদৃষ্ট সুপ্ৰসন্ন; গতিকে বুদ্ধিৰ সুবতাহ তেওঁৰ

বিদ্যাব পালত লাগি পাল ফুলি উঠি দোপতদোপে কুলীয়া জীৱন-
নাও আগবাঢ়ি এণ্ট্ৰেক পৰীক্ষা পাৰ হৈ গ'ল । গবৰ্ণমেণ্টৰ কুৰি
টকীয়া বৃত্তি এটা ভোকোন্দিৰ কপালত উত্তিলত বাপেক-মাকৰ
আৰু উৎসাহ বাঢ়িল ; সেইদেখি ভোকোন্দিৰ কলিকতাত “ফাল্ট
আৰ্টছ” পঢ়িবলৈ তেওঁলোকে পঠিয়াই দিলে । ফলত ভোকোন্দিৰ
আমি আজি মেট্ৰোপলিটান ইন্সটিটিউচনৰ প্ৰথম বাম্বিক শ্ৰেণীত
পাই তেওঁ বৰুৱা হোৱা এই ইতিহাস ঘূৰিবলৈ পাইছো ।

ভোকেন্দ্ৰ বৰুৱাৰ মধ্যলীলা

প্ৰথম আধ্যা

সমুখ বগত পৰি বীৰ চুড়ামণি
গোকেশ্বৰ গুচি য়েবে গ'ল স্বৰ্গপুৰী
অকলৈ, কোৱা হে দেবী অমৃতভাষিণী ।
শোকত কৰিলে কিবা জেতুকা ঈশ্বৰী
পতিপ্ৰাণা ?

কলিকতাৰ মিৰ্জাপুৰ স্ট্ৰীটৰ ঘৰ এটাৰ খোটাৰি এটাত থকা
পাঁচ মহা বেচৰ “তত্তাপোচ” এখনত পেট পেলাই পৰি ভোকোন্দিয়ে
(আজিকালি ভোকেন্দ্ৰ বৰুৱা) অনেক ভাবি-চিন্তি ওপৰত দিয়া
কবিতা কেইফাঁকি ৰচনা কৰিছে মাথোন, এনেতে সেই মেছ নিবাসী
শ্ৰীমুক্ত সোমনাথ শইকীয়া আহি তেওঁৰ পিচফালে থিয় দিলে ।
সোমনাথ যে পিচফালে থিয় দি আছেহি সেই বাতৰি ভোকেন্দ্ৰৰ
মূৰে তেতিয়াও পোৱা নাই । ইতিমধ্যে সোমনাথৰ চকুত ভোকেন্দ্ৰ
বিৰচিত কবিতা কেইফাঁকি পৰিল । সোমনাথে বুজিলে যে
কাব্য-কুসুমৰ মালা গঁথাত ভোকেন্দ্ৰ কবি ইমান নিমগন হৈ আছে
যে সেই মালাৰ শান্তিভংগ নকৰাকৈ তেওঁৰ ফালে ভোকেন্দ্ৰৰ
মনোযোগ আৰ্ক্ষণ কৰিবৰ আৰু আন উপায় নাই । সোমনাথে
মাত লগালে—“কি হে ভোকোন্দি !—শ্ৰীবিষ্ণু !—ভোকেন্দ্ৰ ! তুমি
দেখোন মাইকেল মধুসূদন দত্ত হৈ পৰিল । চমৎকাৰ কবিতা ।
আশ্চৰ্য !”

কাব্য-ফুলনিত বহি একান্তমনে কবিতাৰ মালা গাঁথি থাকোঁতা
ভোকেন্দ্ৰই হঠাৎ এই কথাষাৰ শুনি উচপ খাওঁ উঠি উভতি চাই

দেখিলে যে তেওঁৰ বন্ধু সোমনাথ । অগত্যা তেওঁ বন্ধুক গুৰুত্ব
আৰু কবিতাক লম্বুত্ব দি হাতৰ পেন্সিল খে আগ্ৰহেৰে মাত লগালে—
“অ’ সোমনাথ ! আহাঁ আহাঁ বহাঁ বহাঁ । কেতিয়া ইয়ালৈ
আহিলা মইতো গমকে পোৱা নাছিলো ।”

সোমনাথ ।—“নেপাবাতো গম ; তুমি কিবা বোলেনে কালিদাস
ভবভূতি, শ্যেলি কীটছ লৰামতি, জাকে জাকে কবি’ৰ মাজত বহি
কাব্য ফুল তুলি লৈ ফুলৰ চাকি গুথিব লাগিছা । গুথা, গুথা ; আৰু
লগে লগে তুমিও অমৰ কবিসকলৰ বৰ সৰাহত বহি তোমাৰ
কবিতাৰ সুললিত ৰাগ দি সভাসদ সকলক স্তম্ভিত কৰা । অসমৰ
নাম থাকেক ।—মই এতিয়া আহিছো ; বেছি পৰ হোৱা নাই ।
কিন্তু ভাই ভোকেন্দ্র ! তুমি যে এনে সুন্দৰকৈ অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত
কবিতা লেখিবপৰা হৈছা মইতো আগেয়ে জনা নাছিলো । তুমি
মাইকেলৰ ‘মেঘনাদ বধ’ৰ নিচিনা কিবা এখন মহাকাব্য আৰম্ভ
কৰিছা দেখিছো । Bravo ভোকেন্দ্র ! Bravo poet ভোকেন্দ্র ।”
ভোকেন্দ্রই উত্তৰ দিলে—“অন্তৰত কবিতাৰ ভাবৰ ভুমুক থাকিলে
সেই ভাব এইদৰে ওলায়েই । মাইকেল, মিল্টন কিবা চতুৰ্ভূজ
আছিল নেকি ? মাইকেল, মিল্টনো মানুহ, আমিও মানুহ, মাথোন
opportunity লাগে, সুবিধা লাগে, আৰু ছপাবলৈ ধন লাগে ।
এই দুটাই ঘাই কথা । মোক এই দুটা তুমি দিয়া আৰু মেঘনাদ
বধ, কুন্তকৰ্ণ বধ, ব্ৰজাংগনা আৰু বীৰাংগনা কাব্য কেইখন লাগে
মোৰ পৰা ফৰ্মাচ দি তুমি লৈ থাকা ।”

সোমনাথ ।—“সঁচা কথা, সঁচা কথা । তুমি অনায়াসে পাৰিবাও,
কাৰণ তোমাৰ গাত কবিতাৰ spark (ফিৰিঙতি) আছে । পাৰ্থৰ
নিচিনা বীৰৰ সুবিধা আৰু কৃষ্ণৰ নিচিনা সহায়ৰ ধন পালে
তোমাৰ ফিৰিঙতিয়ে যে নিশ্চয় অসম খাণ্ডৱবন দাহ কৰিব পাৰে
তাক মই ভালকৈ বুজিছো ।”

ভোকেন্দ্র ।—“দেখা সোমনাথ ! তুমি ভাই মোক যেনেকৈ বুজা,
মোৰ ইমানবোৰ “ফেণ্ডৰ” (বন্ধু) ভিতৰত কোনেও মোক তেনেকৈ
নুবুজে, বুজনা । merit appreciate কৰিবলৈ merit লাগে ।
লোকৰ মোল বুজিবলৈ নিজৰ গাত মোল থাকিব লাগে । তোমাৰ

অন্তৰতো কবিতাৰ germ অৰ্থাৎ বীজ অৰ্থাৎ পোক আছে। অলপ cultivate কৰিলে অৰ্থাৎ চহালে তুমিও কবি হব পাৰা।”

সোমনাথ।—“Quite right, সঁচা। বতনেহে বতন চিনিব পাৰে। তোমাৰপৰা খুচি গৈ যে কবিতাৰ পোক মোৰ ভিতৰতো সোমাইছে, সেইটো মই অলপ অচৰণ আজি বুজিব পাৰিছো। কালি ৰাতি মোক সঁচাকৈয়ে এই পোকে কামুৰিছিল। নহ’লে বাহিৰত জোনাক দেখি ভিতৰৰ শোহাপাটীত পৰি মোৰ টোপনি নাহিছিল কিয়। আৰু দুখণ্টমান পাটীতে পৰি ভাৰি ভাৰি ‘তোমাকহে ভাল পাওঁ’ সখি।—এই কবিতা ফাঁকিৰ লগত ‘তোমাক নাপালে উৰি যাব প্ৰাণ পথী। এই ফাঁকি কোনোমতে মিলাইহে শেহত মোৰ টোপনি আহিছে। কিন্তু মই নচহাওঁ, বুজিহানে? কবিতাৰ germ বোৰ যদি মোৰ বীজ হয়, তেন্তে ভালেই, তাৰপৰা কঠিন হব। আৰু যদি পোকহে, তেন্তে সেই আটাইবোৰ পাখিলগা উঁইপকৱা হৈ ক’ববালৈ উৰি যাবৰ সম্ভৱ।”

ডোকেম্ৰ।—“যাওক সেইবোৰ কথা। তুমি আহিলা ভালেই হ’ল, তোমাৰ সৈতে মোৰ এটা ডাঙৰ বিষয় আলচ কৰিব লগা হৈছে। যাকে তাকে প্ৰাইভেট্ (বিশ্বাসী) কথা কবও নোৱাৰি, আজি পুৱা ঘৰৰপৰা এটা টেলিগ্ৰাম পালো। তাত লেখিছে মোৰ ‘ফাদাৰ’ (পিতাদেউ) গোল্ফেৰ ৰকৱাই কালি দিনৰ দহ বজাত প্ৰাণত্যাগ কৰিলে। অৱশ্যে মাউৰত। আগেয়ে কোনো inklink (সংকেত) মোক কোনেও নিদি হঠাৎ মৃত্যুৰ বাতৰি দিলে। আজি দহ দিনমানৰ আগেয়ে ‘ফাদাৰ’ৰপৰা এখন চিঠি পাইছিলো। তাত লেখা আছিল যে তেওঁৰ গৰু-ম’হ আটাইকেইটা চৰকাত পৰি মৰিল, আৰু তেওঁৰ ধাৰ-খণ লালি অৱস্থা বেয়া হ’ল। সেইদেখি তেওঁ আৰু মোলৈ মাহে মাহে ধন পঠিয়াব নোৱাৰে। সেইবাবে মই ঘৰলৈ উভতি যাব লাগে। পোনতে মই সেই চিঠিৰ কথা Mere bosh (ফাঁকি) বুলি ভাৰি উৰাই দিছিলো, কিন্তু তাৰ দুদিনৰ পাচত uncle-জৰপৰা (মোমাইৰপৰা) এখন চিঠি পাই বুজিলো যে ‘ফাদাৰ’ৰ সেই চিঠিৰ কথা সঁচা। এতিয়া ‘ফাদাৰো’ চকুৱা বাতৰি হঠাৎ পালো। now মই কবো কি? দুৰাৰ cursed ফাল্ট্ আট’হ পৰীক্ষা দিও “পাহ” হব নোৱাৰিলো,

হতচৰী হোৱা পৰীক্ষকবোৰে নিজৰ বিদ্যা ফলাৰলৈ গৈ ঠান গল্প
 দি আমাক massacre (হত্যা) কৰিলে। সেইদেখি ফাৰ্ট
 আট'হক kick কৰি (লাঠি মাৰি) ওস্তাদ ৰাখি গান-ৰাজনাকে
 শিকিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো; ভাবিছিলো অসমত 'মিউজিক প্ৰফেছৰ'
 (সংগীতৰ অধ্যাপক) হ'ব পাৰিলেও নাম কৰিব পাৰিম। কিন্তু
 সিও নহ'ল। বেটা ওস্তাদে পইচা খাই ৰাগৰ ভা-না-না-না শিকাও-
 তেই দিনো তিনি চাকিকৈ তেল গোৰে দেখি disgusted (বিবস্ত)
 হৈ থাকো এৰি পেলালো। সেইসোপা অৱশ্যে তুমি জানায়ে।
 তাৰ পাচত ভাবিলো author (গ্ৰন্থকৰ্তা) হম। তিনিখন
 নাটকৰ তিনিছোৱা লেখি আমনি লাগি থাকো পুৰি পেলালো।
 কবিতাৰ কিতাপো এখন লেখিছিলো, খৰচৰ অভাৱত ছপাব নোৱাৰি
 থাকো পেলাই থৈছো। আজি father's demise news (পিতৃ-
 বিয়োগ বাতৰি) পাই বেজাৰ লাগি ভাবিছো, যে আজি অমিত্ৰাক্ষৰ
 ছন্দত এখন মহাকাব্য ৰচনা কৰোঁ। কিতাপখন ছপাবলৈ এজন
 publisher ঠিক কৰিব পাৰিলেই সকলো লেঠা মৰে। কলিকতাৰ
 এহ, কে লাহিড়ীক বুজাই ক'লে বোধকৰোঁ publish অৰ হ'বলৈ
 ৰাজী হ'ব; নহ'লে আমাৰ ভট্টাচাৰ্যকে ধৰিম বুলি ভাবিছো।
 যেনে প্ৰকাশক হওক, মই কিন্তু নিশ্চয়কৈ ক'ব পাৰো যে মই
 যি গঢ়েৰে কাব্যখন লেখিব খুজিছো সেই কাব্য ছপা কৰি বিক্ৰী
 কৰিলে টকাই চৌ-চৌৱাই থাকিব; আৰু He will be amply
 compensated, নিশ্চয় তেওঁৰ খৰচ ইতি বিস্তৰ লাভ হ'ব। তুমি
 কি বোলা?"

সোম। —“নিশ্চয়, নিশ্চয়। মই তাৰ আৰম্ভণিটো দেখিলেই বুজিব
 পাৰিছো যে সি এখন হমৰৰ ইলিয়াদ নাইবা মাইকেলৰ মেঘনাদ
 হ'ব। কিন্তু এটা কথা সোধো, তোমাৰ পিতৃদেৱতা সমুখ-সমৰত
 পৰিণ বুলি যে তুমি লিখিছা, সেইটো কোন যুক্ত?"

ভোক। —“কিয় ? মাউৰেৰে সৈতে ক'ৰা যুক্ত। আৰু
 এইদৰে লেখাটো মহাকাব্যৰ দস্তৰহে। তেনেকুৱা এটা 'প্ৰেত' ধৰণ
 নহ'লে কাব্যখন effective নহয়। মহাকাব্যৰ আৰম্ভণেই তেনে।
 Why don't you understand this ?

সোম। —(মুৰটো খুজুৱাই) “বুজিলো এতিয়া। ঠিক হৈছে।”

ভোক ।—‘বৰা নাই হোৱা ঠিক । আৰু আছে । ধৰা এই ventureটো (চেষ্টা) কোনো unforeseen কাৰণত (অদৃষ্টক্ৰমে) success (সিদ্ধি) নহয়, কাৰণ There is slip between the cup and the lip, তেওঁ আৰু কি কৰা যাব ? মই স্পষ্টকৈ দেখিবলৈ পাইছো, যে মই অসমলৈ উভতি যাবই লাগিব । question of money, my friend । পইচাৰ কাম, বান্ধ । তেতিয়া কি কৰিম ? চাকৰি I can't accept, চাকৰি মই ল'ব নোৱাৰো, কাৰণ সি মোৰ স্বভাৱৰ বাহিৰ । What profession do you recommend ? তুমি মোক কি কামত ধৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়া ?”

সোম ।—“Author (গ্ৰন্থকৰ্তা) হোৱা ।”

ভোক ।—“Provided I get a publisher to publish my book ; গ্ৰন্থাৱলী নহ'লে গ্ৰন্থকৰ্তা হোৱা মিছা । কিতাপ ছপাবলৈ ধন লাগে । Suggest another, my friend ; আৰু এটা কোৱা ।”

সোম ।—“খেতিবাতি কৰা ।”

ভোক ।—“তালৈকো Capital (মূলধন) লাগে । নিজেতো হাজাৰ নোৱাৰি । কামত আৰ্থ হোৱা দিন গ'ল ।”

সোম ।—“বাণিজ্য ব্যৱসায় কৰা ।”

ভোক ।—“অৱশ্যে বাণিজ্যে বসতি লক্ষ্যী, কিন্তু তালৈকো মূলধনৰ আৱশ্যক । মূলধন নহ'লে নোহোৱা ব্যৱসায়ৰ নামকে নলগা । Besides, grand scale অত অৰ্থাৎ ডাঙৰকৈ ব্যৱসায় কৰিব নোৱাৰিলে মুদীৰ দোকান কৰিবলৈ যোৱাটো degradation (অপমানৰ কথা) ; I can't do it, মই সেইটো কৰিব নোৱাৰো ।

সোম ।—“তোমাৰ দেউতাবাৰ ব্যৱসায় ?”

ভোক । “Horrible, হিঃ, হিঃ ! তোমাৰ মূৰটো গোবৰেৰে ভৰা যেন দেখিছো । ফাদাৰ ব্যৱসায়ৰ সহত যি নাম পাইছিলো তাক মৰি-মৰি জাহ দি যুঁজিছে ওচাইছো, তাকে আকৌ তুমি কোৱা । এই কথাষাৰ তুমি নকৈ যদি আন কোনোবাই ক'লেহেঁতেন তেওঁ তাক মই সমুচিত প্ৰতিফল দিলোহেঁতেন । I would not have excused him, মই তাক কেতিয়াও ক্ষমা নকৰো । But you are my best friend. So, I excuse you ; তুমি মোৰ বন্ধু, সেই দেখিহে ক্ষমা কৰিলো । তুমি জানানে ? সঁচাকৈ কব লাগিলে

আমাৰ গৰু-ম'হবোৰ মৰি গ'লত মই পেটে পেটে বং গাইছো ।
 আপদ গ'ল, গলগ্ৰহ গ'ল ; A milestone has been removed from
 my neck."

সোম । - "তেওঁ এটা noble profession—ভাল ব্যৱসায়
 আছে, কৰিবানে ? কৰিব পাৰিলে যহ, সুখ আৰু ধন এই তিনিওটা
 লাভ হ'ব !"

এই কথা শূনি আগ্ৰহেৰে ভোকোন্দাই সোমনাথৰ কাষ চাপি
 আহিল । আহি সুধিলে, "কি ভাই সেইটো কি কোৱাচোন ? ঠিক
 তেনে এটা profession—অকে (ব্যৱসায়কে) মই বিচাৰি ফুৰিছো ।
 কোৱা ভাই, কোৱা ?" ভোকোন্দাইৰ আগ্ৰহ দেখি সোমনাথে গহীন
 কৈ মাত লগালে, "Spy ৰ profession ; চোৰাংচোৱাৰ ব্যৱসায় ।
 এই ব্যৱসায় বৰ লাভৰ ব্যৱসায় । ধৰিবলৈ গলে ই বৰ noble
 profession, এই ব্যৱসায়ত থাকিলে কোনে কি কৰিছে, কোনে
 কি মেলিছে, ইত্যাদি দুনীয়াৰ কত খবৰ জানিব পাৰি ; জানি
 মনত কি ভূমানন্দ লাভ কৰিব পাৰি আৰু লোককো সেই
 গোপনীয় কথাৰ ভাণ্ডৰপৰা অমৃত বিতৰণ কৰি আনন্দ দিব
 পাৰি । যি সেই কাম কৰিছে সেইহে বুজিব পাৰে । তাৰ বাহিৰে
 তাৰ দ্বাৰাই দেশৰ মহৎ উপকাৰ হয় ; কাৰণ চৰিয়াই দেশৰ
 চকু, বজাৰ চকু, প্ৰজাৰ চকু, 'চাৰঃ চক্ষু মহীৰ্ত্তু যস্যনান্ত্যজ্ঞএবচঃ'
 আৰু এই কথা মই তোমাক কওঁ, আজিকালি spyৰ (চৰিয়াৰ)
 বৰ demand (প্ৰয়োজন) । তুমি হওঁ বুলিলে এতিয়াই কিজানি
 কটোৱালহঁতে তোমাক জপিয়াই চুমা খাই কোলাত তুলি লৈ
 যাব । তুমি দেখুৱাই শুনুৱাই চোৰাংচোৱাৰ বিষয়খন খাবলৈ যদি
 অলপ লাজ কৰা তেন্তে ওপুতে তেওঁলোকক সকলো খবৰা-খবৰ
 যোগাই থাকিব পাৰিলেও মুঠিয়ে মুঠিয়ে টকা তোমাৰ হাতলৈ
 আহিব । সদায় নানা সঁচা খবৰ নেপালেও অলপ বুদ্ধি খেলাই
 সঁচাই মিছাই একেঠাই কৰি ৰাজি-বাড়ি দি থাকিব পাৰিলেও
 চলি যাব । ইত্যাদি কাৰণতহে কৈছো যে চৰিয়াৰ ব্যৱসায় বৰ
 লাভৰ ব্যৱসায়—আৰু ওখও ।"

ডোক ।—"ছিঃ ! মই spy হ'ব নোৱাৰো দেও হে । চোৰাং-
 চোৱাক মই বৰ ঘিণ কৰো । I hate that brood of spies ।

ভাল মানুহৰ ল'ৰাই চুবকৈ লোকৰ কল-ভালে, বাহঁ-ভালে কুৰি, কোনো কি কৰিছে, কোনে কি মেৰিছে, সেইবোৰ ঘিণ লগা কথা চাই ফুৰা ব্যৱসায়ক যে তুমি কি বুলি noble profession (ওখ ব্যৱসায়) বুলিছা মই কব নোৱাৰো। প্ৰাণ গলেও মই সেই কাম কৰিব নোৱাৰো; তেহেলে যিমানেই ধন-সোণ থাকক। একোকে কৰিবলৈ নাপালে মই বৰং কবিতা লেখি উখুৱা আহ চাউলৰ ভাত এগাল আধাপেটীয়াকৈ খাই প্ৰাণ ধাৰণ কৰিম; সিয়ো ভাল, তথাপি কাকতুল্য চোৰাংচোৱা dirty spy হব নোৱাৰো।”

এইবুলি কঠুৱাকৈ ভোকোন্দায়ে এই উত্তৰ দি মৌনাৱলম্বন কৰিলত, সোমনাথে “আহো হে এতিয়া, ভাত খাবৰ হ’ল” বুলি কৈ তাৰপৰা ওচি গ’ল।

দ্বিতীয় অধ্যায়

বলী দুৰৱস্থাই নিশকতীয়া ভোকোন্দাইক কলিকতাৰপৰা হেচুকি নি অসমত পেলাই দিলেগৈ; সেইদেখি আজি আমি তেওঁক মাজুলীৰ ঘৰত দেখিবলৈ পাইছো। মাক জেতুকীয়ে অনেক দিনৰ মূৰত পুত্ৰবত্নক লাভ কৰি আঁচলৰ গাঁতিত বান্ধি থব খোজোতেই ভোকোন্দায়ে হাতেৰে ঠাৰ দি, মাকৰ সেই পুৰণি অংকীয়া ডাওনা বন্ধ কৰি দি থিয়েটাৰৰ সেই বীৰৰ গঢ়েৰে গম্ভীৰভাৱে মাকক স্বাগত প্ৰশ্নাদি কৰিবলৈ ধৰিলে। পুতেকৰ সংস্কৃত ভাব-পতি দেখি জেতুকীয়ে নিজৰ মনত সদায় ডাঠকৈ পুহি থকা ভাবটো আৰু ডাঠ হৈ উঠিল, সেইদেখি ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে তেওঁ স্বামীৰ শোক পৰিহাৰ কৰি উৎসাহেৰে মাত লগালে, “মোৰ বোপাই, তই কলিকতাত পঢ়ি-শুনি হাকিম হৈ আহিবি সেইটো মই আগৰে-পৰা জানিছিলো; সেইদেখি এই দুখতো মোৰ বং। তইহে, কলিকতাত থাকি যে মুনচুপ সদৰামিন হৈছ সেই কথাৰ একে-ষাৰতে আমালৈ চিঠিও নেলৈখ। তোৰ এনেহে আশয়? তইনো মোক ভাৰিব লাগিছে কেনেই মোৰ বোপাই? তই একেবাৰেই হাকিম হৈ আহি আমাৰ দেশত ওলাই বাবে শতকৰ মুখত ছাই সানিবি বুলি মই আগৰেপৰা জানি আছিলো। তোৰ বাপেৰ হোজা মানুহ আছিল, সেইদেখি সেইটো তেওঁ বুজিব নোৱাৰিছিল।

আৰু সেই কথা মই উলিয়ালেই সদায় তেওঁ মোৰে সৈতে দন্দ পাতিছিল। বপুৰা গ'ল, মৰি সুখ-সম্পদ দেখিবলৈ নাপালে। এতিয়া গোসায়ে তোৰ ভাল কৰক, মোক আন একো নালাগে মোৰ বোপাই।” এইবুলি জেতুকীয়ে চকুৰ পানী টুকিবলৈ ধৰিলে।

ডোক।—“Now, now mother, what is this ? Pray don't ! don't ! তোমালোক তিক্ততা মানুহ বৰ sentimental, কথাই কথাই তোমালোকৰ চকুৰ পানী ওলায়। তোমাক কোনে ক'লে যে মই হাকিম হৈ আহিছো। সেইটো মিছা কথা। Nothing of the sort. You are very simple ; তুমি বৰ হোজা বুজিছানে ?”

জেতুকী।—“মোক কোনে কব লাগিছে, মই নিজেই বুজিছো। মোকনো তই ডাৰিব লাগিছে কেলৈ মোৰ বোপাই ! মই কিবা তোৰ সুখ-সন্তোষ দেখিলে বেয়া পাওঁনে ? মোক তই একো দিব নালাগে মোৰ বোপাই, তই মুনচুপ সদৰামিন বৰ মানুহ হৈ ভালে-কুশলে থাকিলেই মোৰ সকলো হ'ল।”

ডোক।—“বাকু সেইবোৰ কথা এতিয়া থোৱা, পিচত হব। ভ্ৰমৰিণী ক'লে গ'ল ? তাইক দেখা নাই দেখোন ?”

জেতুকী।—“কোন বোপাই ? কোন ক'লে গ'ল ? ভ্ৰমলিনী কোন ? অ' বুজিছো ভনীয়েৰ ডুৰ্ভুৰী। তই দিয়া নামটোৰে মাতিছ ? তাই বাট চাই আছিল, কিন্তু তই কেতিয়া পাবিহি তাৰ ডুনেপাই টোপনিয়ে ধৰিলত শূই থাকিল। তুলি আনো গৈ চাওঁ।”

ডোক।—“নালাগে নালাগে, এতিয়া তাইক তুলিব। যাওক, শোৱক, কাইলৈ পুৱা দেখা হব। বাকু আই কোৱাচোন, পিতাম্বে কিমান ধাৰ লগাই থৈ গ'ল ?”

জেতুকী।—“গৰু-ম'হকেইটা চৰকা লাগি মৰিলত, তোলৈ ধন পঠিয়াবলৈ পিতাৰে ধাৰ কৰিছিল। তিনি কুৰি ৰূপৰ ধাৰ লাগিল। তই চিন্তা নকৰিবি, তিনি কুৰি ৰূপনো কি ? তই হাকিম হৈ আহিছ যেতিয়া মই একে মাহতে সোপাকে গুজি পেলাম।”

ডোক।—“বাকু, বাকু সেইটো এৰা। খাবলৈ কি আছে আনা, I am Hungry, মোৰ ডোক লাগিছে—”

এই কথা শূনি জেতুকীয়ে লৰালৰিকৈ পুতেকলৈ ডাত বাঢ় আনিবলৈ ডিতবলৈ গ'ল।

তৃতীয় অধ্যায়

ইয়াৰ এমাহমানৰ পিছতে সংসাৰ-শিলৰ বৰহাতখন কোনো-বাই ভোকোন্দাইৰ পিঠিত ভুলি দি ঘূৰাবলৈ ধৰিলে; আৰু তাৰ হেচাত তেওঁৰ ভৱিষ্যত আশা-ভৰসাবোৰ তল খাই গ'ল। ভোকোন্দায়ে কলিকতাৰপৰা উভতি আহি স্কুল কেছাৰিত ২০/২৫ টকীয়া চাকৰি কৰাটোও অপমানৰ কথা বুলি ভাবিছিল; অথচ এক,এ ফেল তেওঁক তাতকৈ কোনেও সৰহ দৰমহাও নাযাচে। তেওঁৰ গাত গুণ থাকিলেও সেই গুণ দেখিবলৈ লোকৰ মূৰত চকু নাই। ভোকোন্দাইৰ হাতত এনে ৰূপকণো নাই যে তেওঁৰ সংসাৰ যাত্ৰা নিৰ্বিবাদে চলে। গৰু-ম'হবোৰ বাপেক গোন্ধেধৰে ইয়াৰ আগেয়ে লগত লৈ সিপুৰীলৈ গ'ল আৰু বাপেকৰ অন্তৰ্ধান ভোকোন্দাইৰ অননুমোদিত হ'লেও গৰু-মহবোৰৰ অন্তৰ্ধানটো যে অননুমোদিত হৈছিল সেইটো আমি ভালকৈ জানো। ইফালে কলিকতাত থাকি তেওঁৰ খোৱা পিন্ধা আদি কাৰ্যবোৰ ওপৰলৈ বগাই গৈ ইমান টিংখোপত উঠিছিল যে তাৰপৰা সিহঁতে তললৈ চালেই সিহঁতক মূৰ ঘূৰণি ৰোগে ধৰিছিল। নাদ পুখুৰীৰ পানীয়ে এতিয়া ভোকোন্দাইৰ কাম নচলে, “ফিল্টৰ ওৱাটাৰ”, অৰ্থাৎ চেকা পানী লাগে। গধূলি “হুইজিক” “চডা” নহ'লে বগা পানীয়ে তেওঁৰ পিয়াহ গুচাব নোৱাৰে। জলপানৰ সময়ত বিস্কুট পাওকাটি নেদেখি পিঠাগুৰি কোমল চাউল দেখিলে তেওঁৰ গাত জ্বৰ উঠে। এইবোৰ আহকালৰ উপৰিও তেওঁৰ বাপেকে লগাই থৈ যোৱা ধাৰ সধা মানুহৰ তাপত তেওঁৰ প্ৰাণবায়ু ওষ্ঠাগত।

দুখৰ বেমেজালিয়ে ভোকেন্দ্ৰ বৰুৱাক বেৰি ধৰি থাকোতেই সুখৰ জিলিঙনি এটি আহি এদিন তাৰ মাজতে তেওঁৰ গাত পৰিল। সঁচাকৈ ক'বলৈ গ'লে সেইটোক জিলিঙনি নুবুলি একপ্ৰকাৰ বিজুলী সোঁতৰ ধুম্বাহে বুলিব লাগে। কাৰণ খৰবটো শূন্য মাজত তেওঁৰ গোটেইটো গা আনন্দত পুলকিত হৈ হাত ডৰিবোৰ ঠক্ ঠক্ কৰে কঁপিবলৈ ধৰিলে। এক্কাৰ খোটাৰি এটাত ভালেমান দিন বন্দী হৈ থকা বন্দী এটাই যদি দেখে যে কোনোবাই হাতত চাকি লৈ বন্দীশালৰ দুৱাৰখন মেজি দি ভাক মোকোলাই নৈ স্বাৰলৈ

আহিছে, তেতিয়া সেই বন্দীৰ যেনে আনন্দ হয় ভোকেন্দ্র বৰুৱাৰো
তেনে আনন্দই হ'ল।

খবৰটো এই যে শঙুণবাহী মৌজাৰ মৌজাদাৰ শ্ৰীযুত নোমল
চন্দ্ৰ বৰুৱাই তেওঁৰ জীয়েক চম্পেশ্বৰীক কলিকতাত লেখা-পঢ়া
শিকি অহা শ্ৰীমান ভোকেন্দ্র বৰুৱালৈ বিয়া দিবৰ প্ৰস্তাৱ কৰি
দূত পঠিয়াইছে। মৌজাদাৰ চহকী, চম্পেশ্বৰী বগী। নোমল চন্দ্ৰ
শিৰফুটা বৰুৱাৰ ঘৰৰ। চম্পেশ্বৰী নিশ্চন প্ৰাইমেৰি পৰীক্ষাত
উঠা বৰুৱাৰ ঘৰৰ জীয়ৰী। ভোকোন্দ্রাইৰ একে দোপতে লক্ষ্মী
সৰস্বতী দই লাভ; আৰু তাৰ উপৰিও লাভ—আচল বৰুৱাৰ ঘৰৰ
সৈতে কুটুম্বিতা। সেই দেখি ভোকেন্দ্র বৰুৱাৰ আজি আনন্দৰ
দিন।

ভোকোন্দ্রায়ে কলিকতাত থাকোতে শূনিছিল, যে বিশ্ববিদ্যা-
লয়ৰ পৰীক্ষা “পাছ” কৰা দৰা বেছি দামত বিক্ৰী হয়। “তিনিখানা
পাছৰ” বেচ “একখানা পাছ”তকৈ সৰহ। ভোকোন্দ্রায়ে অন্ততঃ
“একখানা পাছ” কৰিছেতো। তেনেহলে তেওঁৰ দৰ নচৰিবৰ
কাৰণ নাই। বিশেষকৈ আসামত “একখানা পাছেই” কলিকতাত
“তিনিখানাৰ” সমান; কাৰণ এইটোও চাব লাগে যে অসমত
দুটা তিনিটা পৰীক্ষাত উঠাই বা কেইটা দৰা পোৱা যায়? আৰু
শাস্ত্ৰত বিচাৰি চালেও পোৱা যায় যে, জাহ্নৱন্তই কৃষ্ণক জোঁৱাই
পাই জাহ্নৱন্তীৰ লগত স্যমন্তক মণি যৌতুক দিছিল। নোমল
চন্দ্ৰয়ে বা ভোকোন্দ্র চন্দ্ৰৰ নিচিনা জোঁৱাই পাই চম্পেশ্বৰীৰ লগত
নগদ পঞ্চাশত বৌপ্যমুদ্ৰা যৌতুক নিদিবৰ বিপক্ষে কাৰণ কি আছে?
সেইদেখি দূতৰ মুখে ভোকোন্দ্রই নোমল মৌজাদাৰলৈ সমিধান দি
পঠিয়ালে যে বিয়াৰ “খৰচ খৰ্চাৰ” উপৰি ৫০০ নগদ ৰূপ তেওঁক
যৌতুক দিলেহে তেওঁ নোমল নন্দিনীৰ পাণি গ্ৰহণ কৰিব।
কন্যাদায়গ্ৰস্ত নোমল! পুতৌ! যিদিনাই তুমি কন্যাৰহ
লাভ কৰিলা সেইদিনাই তোমাৰ স্বাধীনতাৰহ হেৰুৱালা। সেই
দেখি তুমি ভোকোন্দ্র বৰুৱাৰ উৎপাত সহ্য কৰিবলৈ বাধ্য। এতকৈ
সহ্য কৰ।

চম্পাৰ ঈশ্বৰী প্ৰিয়ে চম্পক বৰণি।

অমৃত ডাঙিণী ৰাম্য কুব্জনয়ণি।

বিবসৰদনী কিয় ? কৰা অভিমান ?
 প্ৰেম কুলি ! কিয় নাই গোৱা প্ৰেম গান ?
 বসন্ত বতাহ বলে, আমে মগ্নিলায় ।
 জগৎ প্ৰেমেৰে ভৰি হয় প্ৰেমময়
 এনে সুখ সময়ত ওফোন্দাই মুখ
 কিয় দিহা চম্পেহৰী ভোকেন্দ্রক দুখ ?
 কিবা দোষে দোষী ভোক, বজা পদে তোৰ ?
 অধৰে অধৰি দূৰ কৰা তাপ মোৰ ।

চতুৰ্থ আধ্যা

বিয়াৰ পিচতে ভোকেন্দ্রৰ গাঁৱলীয়া জীৱনৰ আখ্যাৰ অন্ত
 পৰিল । তেওঁ মাজুলি এৰি তেওঁৰ ঘৰ ঘোৰহাটলৈ তুলি আনিলে ।
 বিয়াৰ তিনিমাহ ষাওঁতে-নাষাওঁতেই খৰচীয়া ভোকেন্দ্রৰ হাত উদং
 হ'ল, আৰু অৰ্থচিন্তাৰ খোজত বৰকৈ উৰা ধূলিয়ে দূপৰ নিচিনা
 তেওঁৰ পোহৰ মনক গধূলি কৰি পেলালে ; শহৰৰপৰা পোতা
 ৫০০ টকা তেওঁৰ কলিকতীয়া আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ ভোমোলা বিজ্ঞাই
 দি সোনকালে সবাকি পৰিল । গতিকে কেনেকৈ জীৱন-স্বাৰা
 নিৰ্বাহিত হয় এই মহাচিন্তাই ভোকেন্দ্রক খুলি খুলি খাবলৈ ধৰিলে ।
 মাক জেতুকীয়ে নিজৰ ডিঙিৰ মগি, কাগৰ কেক পৰ্যন্ত সোঁতা
 দি 'হাকিম পুতেকৰ' সংসাৰৰ ব্যয় কিছুদিন নিৰ্বাহ কৰিছিল ।
 কিন্তু তাৰো চাপত এতিয়া ভোকেন্দ্রৰ ভৰি পৰিলহি । পোহাৰী,
 মূদী, কেঁয়া, গেৱাল আদিৰপৰা উঠনাকৈ বস্ত্ৰ খোৱাৰ বেচ আৰু
 ধোবা, নাপিতৰ দৰমহা দিব নোৱাৰাত সিহঁতৰ খেচ্খেচনিও
 ভোকেন্দ্রই তমোময় দেখিলে । শেহত তেওঁৰ ওপৰত কেহাবীত
 কৰা গোচৰ খোপাখোপ হৈ তেওঁৰ গাত ওলমিবলৈ ধৰিলে ।

এনে নিকপায় অৱস্থাত এদিন ভোকেন্দ্রৰ মনত পৰিল সোম-
 নাথৰ কথা । Spy অৰ্থাৎ চোৰাংচোৱা হোৱাটো বৰ লাভৰ কাম ।
 চৰিয়াৰ টকা-কড়িৰ দুখ ওচে । ভোকেন্দ্রই বিমৰ্ষ কৰি পালে
 —সোমনাথেটো কৈছিল চৰিয়াৰ ব্যৱসায় Noble profession,
 অৰ্থাৎ ওখ আৰু সন্মানৰ কাম—মইহে বেয়া বুজি ভাবিছিলোঁ ।

কোনে জানে কিজানি সোমনাথেই Right আৰু ময়েই Wrong ?
 তাৰ বাহিৰে, ভাল-বেয়া বিচাৰিবলৈ যাওঁতে যে পেট নগ্ৰবৰ্ত্তাভ
 পৰিলহি ।—নহয় আজিৰপৰা ঠিক কৰিলোঁ, মই নিশ্চয়কৈ Spy ৰ
 ব্যৱসায় কৰিম ; চোৰাংচোৱা হম, হৈ দেশৰ আৰু নিজৰ উপ-
 কাৰ কৰিম ।

পঞ্চম আধ্য।

সচাঁকৈয়ে চোৰাংচোৱাৰ ব্যৱসায় বেগেৰে চলাই ভোকেন্দ্রৰ
 ধনৰ দুখ ওচিল আৰু ধাৰ মৰিল । সেই অভিনৱ একাৰ ব্যৱ-
 সায়ত যিমান বগা ৰূপৰ পোহৰ পৰিবলৈ ধৰিলে তেওঁৰ মন
 সিমান প্ৰফুল্লিত হ'বলৈ ধৰিলে । অদম্য উৎসাহেৰে ভোকেন্দ্র
 বৰুৱাই লোকৰ কল-তল, বাঁহ-তল, ঢেকিশাল, পিৰালি-চুক আদিত
 ওপতভাৱে ফুৰি গৱেষণা আৰু অনুসন্ধান কৰি তাৰ বৃত্তান্ত যোগাৰ-
 লগীয়া ঠাইত যোগাৰ ধৰিলে । ভোকেন্দ্রৰ ভয়ত অসমৰ মানুহ,
 ঘাইকৈ যোৰহাটৰ মানুহ ব্ৰত হৈ পৰিল ।

কৃতজ্ঞতা ভোকেন্দ্রৰ চিৰকলীয়া স্বভাৱ । তেওঁৰ সুখৰ
 কালতো বন্ধুবৰ সোমনাথলৈ তেওঁ পাহৰা নাছিল । সিদিনা
 ভোকেন্দ্রই সোমনাথলৈ লিখা চিঠি এখনৰ নকল তলত দিলোঁ ।

“ভাই সোমনাথ,

এতিয়া ভালকৈ বুজিলোঁ যে তুমি Right, মই Wrong ।
 মাজতে মোৰ বৰ দুখ গ'ল । কিন্তু তোমাৰ বুদ্ধিমতে এতিয়া
 চলি মই সুখে স্বচ্ছন্দে আছোঁ । এতিয়া মই নিজৰ আৰু দেশৰ
 দুইটা উপকাৰ কৰিবপৰা হৈছোঁ । মই অশুণকাৰী নহওঁ ।
 তোমাৰ শলাগ লৈ তোমালৈ এই কুৰি টকাৰ নোট এখন এই বেজি-
 ন্টৰি চিঠিৰ ভিতৰতে পঠিয়ালোঁ, গ্ৰহণ কৰি তোমাৰ পুৰণি বন্ধুক
 সুখী কৰিবা ।” সাতদিনৰ পিচত সোমনাথৰপৰা ভোকেন্দ্রই এই
 উত্তৰ পালে :

“ভাই ভোকেন্দ্র,

তোমাৰ চিঠি পাই সন্তোষ পালোঁ । তুমি পঠিওৱা ২০ টকাৰ
 নোটখন এই চিঠিৰ লগতে ওভোতাই পঠিয়ালোঁ ; কাৰণ, থাকে-

ভাতে এক বকমকৈ খাই থাকি টোৰ্-টোৰ্ টাক্-টাক্ চলিবলৈ
 ইয়াৰে মোক অলপ সামৰ্থ্য দিছে; সেইদেখি তোমাৰ Noble
 professionৰ দ্বাৰাই উপাৰ্জিত টকাৰ ভাগ মোক নালাগে।
 তুমি সুখে থাকিলেই মোৰ সন্তোষ। তুমি সেই ব্যৱসায়তে নিজৰ
 আৰু দেশৰ উপকাৰ কৰি গৈ থাকা, নৰ'বা।

উত্তৰটো পালে ভোকেন্দ্রায়ে ঘৈণীয়েকক মাতি আনি চিঠিখন
 পঢ়িবলৈ দি ক'লে, “দেখিছ চম্পু —সোমনাথৰ বিবেচনাটো দেখিছ?
 মোক সি insult কৰিলে, অপমান কৰিলে। মই চোৰাংচোৱা
 হওঁ যদি তাক ইয়াৰ পোতক দিম।”

ভোকেন্দ্র বৰুৱাৰ অন্তৰীণ

প্ৰথম আধ্য

চোৰাংচোৱা ব্যৱসায়ত পইচা নাইকিয়া হ'ল। আমাৰ
 ভোকেন্দ্র বৰুৱা চোৰাংচোৱাই ন-খবৰ ৰাজি-ৰাড়ি দিওঁতে দিওঁতে
 তাত লোণ আৰু মছলা ইমান সৰহ হ'লগৈ যে তেওঁৰ সেইবোৰে
 গ্ৰাহকসকলৰ মুখ দেদেৰাই যাবলৈ ধৰিলে। সেইদেখি গ্ৰাহক-
 সকলৰ ভিতৰত চোৰাংচোৱা ভোকেন্দ্র বৰুৱাৰ খাটিৰ গ'ল, আৰু
 তেওঁৰ খৰিকাত দিয়া, ভজা, টেঙা আৰু জালুকীয়া খববেৰে সৈতে
 তেওঁ পাততে পৰি থাকি বাহী হৈ গোজাবলৈ ধৰিলে।

ভোকেন্দ্র নিকপায়। ভাৰতবৰ্ষত দেখা যায় যে, কোনো ল'ৰাই
 পঢ়া-শুনা কৰিব নোৱাৰিলে বাপেক-মাকে তাক ব্যৱসায়-বাণিজ্য
 কৰিবলৈ দিয়ে; কোনো ডেকাই চৰ্কাৰৰ ঘৰত চাকৰি নাপালে
 বা তেওঁ চাকৰিৰপৰা বৰ্খাস্ত হলে আৰু কোনো বুঢ়া-অকামিলা
 হলে পেট্টিয়ট বা দেশহিতৈষী হয়। এতিয়া সেইদেখি বহুত
 ডাৰি-চিঙি ভোকেন্দ্রই পেট্টিয়ত হবলৈকে থিৰাং কৰিলে। আমি
 আগৈয়ে জানিছিলো ভোকেন্দ্র অকল ম'হ গুৱালৰ বংশদ্ভাৱণ,
 এতিয়া গুনিয়ো তেওঁ মৰাণকুলৰো কুলপ্ৰদীপ। সেইদেখি তেওঁ
 শদিয়ালৈ গৈ স্বজাতিৰ কুশলৰ অৰ্থে “মৰাণসভা” সংস্থাপন কৰি
 হস্তশুলকৰো। তেওঁৰ লগত খুদমন কলিতা নামৰ চাপ্ৰাটী
 এটা, আৰু চাপ্ৰাটীৰ কঁকালত “মৰাণসভা” লেখা পিতলৰ

চাপ্ৰাচ এখন ! শদিয়াত গঁচা, বজ্জতা, বৰঙণি আৰু দৰ্খাস্তৰ ধূম-ব্যাপাৰ লাগি পৰিল । মৰাণসকলৰ ঘৰমূৰী সিকিটো-আধলিটোৰ-পৰা টকা-পাঁচ মহালৈকে তেওঁ বৰঙণি পেলালে । গান্ধৰ ৰাজহুৱা নামঘৰত তেওঁ বজ্জতা কৰি পুৰুষক উন্মাদ কৰি তিৰোতাক বলিয়া কৰিলে । মুঠতে শদিয়াৰ নৰ-নাৰী, এৰিলন্ত ঘৰ-বাৰী লৈ আমাৰ বৰুৱাৰ নাম হ'ল । নাৰীসকলে দেশ-উদ্ধাৰক বৰুৱা আহিছে বুলি শুনি উৰুক-মুৰুক কৰি, কেৰু মগি উত্তি কৰিয়া পিঙ্গি লৰি আহোতে কোনোজনীয়ে একাগতহে খুৰিয়া আৰু এহাতত-হে খাৰু পিঙ্গিলে । কোনোজনীৰ লৰৰ বেগত গাৰ বিহা আৰু মূৰৰ খোপা সুলকি পৰিল আৰু খোপাৰ মালতী ফুলপাহ বাটতে পৰি ৰ'ল । এজনীয়ে লৰি যাওঁতে লগৰীয়ানীহঁতক মাতিলে “আহা আই বাই সবে পদূলিক যাওঁ । ডোকোন্দি বৰুৱা আহে নেহ্ন মেলি চাওঁ” । এইদৰে মতা শুনি—এজনীয়ে ল'ৰাক পিয়াহ দিছিল, পিয়াহ দিয়া ল'ৰাক তাতে তাই এৰি লৰ ধৰিলে ; এজনীয়ে গিৰিয়েকৰ পকা চুলি উঘালিছিল, তাক তাতে তাই এৰি উৰ্দ্ধ্বাসে লৰি তাপলি মেলিলে ; এজনীয়ে জালি তাঁত বৈছিল, বোৱা তাঁত তাই তাতে এৰি লৰ দিলে ; এজনীয়ে গিৰিয়েকলৈ বাটিত কানি মলিছিল আধামলাকৈ কানি বাটি এৰি তৰা-নৰা চিঙি লৰিল ; এজনীয়ে ভাত ৰান্ধিবলৈ গা ধুইছিল, তিতা গাৰেই মহা-মহিমাৰ্ণব শ্ৰীমুত ডোকেন্দ্র বৰুৱা ডাঙৰীয়াক চাবলৈ চোঁচা ল'লে । তিৰোতাবিলাকৰ যেনে বিলাই হৈছিল, পুৰুষবিলাকৰো তদৃশ । আমি দেখিছিলোঁ, এটাই তাৰ মাহেকীয়া অশৌচৰ অন্তত ডাটি খুৰাইছিল, নাপিতে এখন গালৰ ডাটি খুৰুৱা শেষ কৰি আনখন গালত খুৰ লগাব খোজোতেই, সি উঠি লৰ মাৰিলে । এটা ওঁফীয়াই ভৰে পিঠাঙৰিয়ে জুলীয়াতকৈ সানি পি খাই থাকোতেই আমাৰ বৰুৱাদেউ অহা বাতৰি শুনি মুখ ধুবলৈ নোচোৱাকৈয়ে লৰ দিলে । এটা খোৰাই এঠেঙেৰেই খোৰাই খোৰাই চেংকুকচ চেংকুকচকৈ গৈ বেগত উজুটি খাই পৰি আগদাঁত দুটা ডাঙিলে । এটা কপাই বাট বিচাৰি নাপাই খপিয়াই-জপিয়াই অন্তত তাৰ শোৱাচাঙৰ তলত সোমালগৈ । এটা বেঙাই উধাড়ু খাই গৈ আজিৰ কাষৰ

ধায়েত পৰি নগুনগতি হ'ল ; আৰু আমাৰ চিনাকি লোকাই
সামনীয়ে বাট পোনাই স্বাৰ্ভতে লৰৰ বেগত বৰ নোৱাৰি কাড়ীয়া
মঙলৰ গোহালি-ঘৰৰ মুখত দ'ম হৈ পৰি থকা গোবৰত ভৰি
সোমাই দি তাতে কঁকাললৈকে পোত গৈ লাগি ব'ল । ইত্যাদি
প্ৰকাৰে মানুহৰ শ্বি দুৰ্গতি হৈছিল, সেইবোৰ কিমান বৰ্ণনা কৰিবা,
কিমান কৰা !

বক্তৃতাব অন্তত ভোকেন্দ্ৰ বৰুৱাদেৱে যেতিয়া গাঁৱৰ মানুহৰ
দুখ-দুৰ্গতি শুচাই দিবলৈ গাত লৈ পঁচা-বৰঙণিৰ প্ৰস্তাৱ কৰি ঠগী
পাতিলে তেতিয়া প্ৰজাসকলৰ মাজত খৌকি বাখৌ লাগি পৰিল ।
কোনোৱে টকাটো, কোনোৱে সিকিটো, কোনোৱে আদমহীয়াটো,
কোনোৱে চৰতীয়াটো, যাৰ যি আছিল মোনা উৰুৰিয়াই দি চাৰি-
ফালৰপৰা ঠগীত পেলাবলৈ ধৰিলে । ডুৱা ডুৱা মাউতৰ হাতত
ভাওৰ চিলিমটোহে আছিল, সি স্বদেশৰ কুশলৰ অৰ্থে অনতিবিলাহে
চিলিমটোকে ঠগীত পেলালে । মঘুৱাৰ কঁকালত বঙা সূতাৰ কটি
সূত্ৰ এডাল আছিল, দেখাক দেখি উচাহত সিও সেইডালকে সোলোকাই
আগবাঢ়ি গৈ শৰাইত থৈ বুকু ফিন্দাই থিয় দিলে । তিলাইৰ হাতত
টঙাল তুলুৱা নেলীয়া কটাৰী এখন আছিল, ঘিমকৰ হাতত চচা
বেত-সূত এডাল আছিল । কলাইৰ হাতত মুখতখোৱা চাধাধপাত
একপ আছিল, বঙাইৰ খোচবাত শিজিখা এটা আছিল, নদাইৰ
হাতত জাল শুথিবলৈ মোৱা সূতলাহি এটা আছিল, সেইবোৰকে
সিহঁতে তৎমৎ এৰি দেশৰ হকে ঠগীত পেলালে । তিবোতাবোৰো
যাৰ হাতত যি আছিল, দেশৰ অৰ্থে দান কৰিবলৈ কোনেও পিচ-
ভৰি নকৰিলে ; যথা, এখা পইচা ডবল পইচাৰপৰা আৰম্ভ কৰি
কাণৰ কৰীয়ালৈকে সকলোবোৰ গাঁৱলীয়া সুন্দৰীহঁতে দিলে । মূৰত
এপাচি ঢুলিৰে জাপৰী সাজভোজনানীক কোনে নিচিনে ? সাজভো-
জনানীৰ মূৰৰ ঢুলি শ্বিমান ওকণিও শ্বিমান । জহ স্বায় জাৰ
আহে, দিন স্বায় ৰাতি পুৱায়, তথাপি সাজভোজনানীৰ মূৰৰপৰা
হাত নাহায় । বৰুৱাদেউৰ মাৰণ কাটন উচাটন বলীকৰণ 'বক্তিতা'
তনি ভাইৰ গাতো দেওধনি উঠিল । ঠিক এনে সময়তে ভাই
মূৰ খেপিয়াই বিড়া ওকণি এটা ধৰিছিল । বাইজে হাত উৰু-

বিয়াই নিজৰ দেশৰ অৰ্থে দান কৰা দেখি আগপিচ নুঙাি ভাই
 ৰাইজৰ লগতে আগবাঢ়ি গৈ সেই বিড়া ওকণিটোকে লাহেকৈ ঠগীত
 পেলালে। আমাৰ বক্তা বৰুৱা ডাঙৰীয়াই এই কাৰ্য দূৰৰপৰা
 দেখি আছিল। কিন্তু সাজতোলানীয়ে কি দিছে মণিৰ নোৱাৰি
 ভাবিলে তাই আঙুলিৰপৰা আঙা টো সোলোকাই ঠগীত পেলালে।
 তৎক্ষণাত তেওঁ স্বদেশ-প্ৰেমত আকুল হৈ উচ্চস্বৰে মাত লগালে—
 “ৰাইজসকল! দেখক! এই নিঃকিন দেশহিতৈষী মহিলাই নিজৰ
 জন্মভূমিৰ হকে, নিজৰ মানুহৰ উপকাৰৰ অৰ্থে হাতৰ আঙঠিটি
 পৰ্যন্ত অকাতৰে দান কৰিলে। অহো! এই মহৎ আদৰ্শ
 অনুকৰণ কৰা আৰু এই ওখ আৰ্হি মতে চলা সকলোৰে কৰ্তব্য।
 এই কাৰ্য দেখি আজি মোৰ প্ৰাণ আনন্দ-সাগৰত নিমগন হৈছে।”
 জাপৰী সাজতোলানীৰ দানটোৰ বিশেষভাৱে এনেদৰে উল্লেখ কৰা
 দেখি সেইটো কেনেনো আঙঠি চাওঁ বুলি তেওঁ আগবাঢ়ি গৈ ঠগীত
 ভালকৈ লক্ষ্য কৰি দেখিলে যে সেইটো আঙঠি নহয়, এটা বিড়া
 ওকণিহে বগাই ফুৰিছে। তাকে দেখি তেওঁ ৰাইজৰ আগত
 আঁঠু লৈ ক’লে—“ৰাইজসকল, সাজতোলানীৰ আঙঠিটো দেখোন বিড়া
 ওকণিহে লৰি ফুৰিছে।” এই কথাত সকলোৱে বং পাই গিৰ্জনি
 মাৰি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। বৰুৱাদেৱে তেতিয়াহে কথাতো ভালকৈ
 টং কৰিব পাৰি সেইটোৰ বিষয়ে আৰু একো নকৈ আন কথাবে
 ততালিকে চাকি পেলাই লেঠা মাৰিলে।

জাপৰী সাজতোলানীৰ লগত জীয়েক কেতেকীও সভালৈ
 গৈছিল। কেতেকীৰ বয়স ষোল বছৰ তিনি মাহ তিনি ঘণ্টা
 তিনি মিনিট। মাকৰ দানৰ পিচত কেতেকীয়েও যথাসৰ্বস্ব
 কিবা এটা সম্প্ৰদান কৰিবলৈ মনতে তিল-কুশ ল’লে। কিন্তু এই
 দান মৰাণ সভাৰ ঠগীত নহয়, সভাৰ পতি ডোকেন্দ্র বৰুৱাৰ
 চাঞ্চাচী খুদমনৰ মন-ঠগীতহে। মাকৰ বিহাৰ আঁচলত ধৰি
 কেতেকী সেই সভাত উপস্থিত হোৱা কালৰপৰা খুদমনৰ নেত্ৰ-
 ভূমৰে কেতেকীৰ ৰূপ-মধু পান কৰি আছিল। কেতেকীৰো ডাঙৰ
 ডাঙৰ টেলেকা চকু দুটা খুদমনৰ বুকুৰপৰা ওলোৱা প্ৰেম-
 সুৰগাৰ জৰীয়ে টানি আনি বন্দী কৰি থৈছিল। ইয়াৰ পিচত

সভাৰ হাই-উক্সি বক্তৃতা আদিলৈ খুদ্মন আৰু কেতেকীৰ চকু
কণা হ'ল, কাণ কলা হ'ল। কবিয়ে সেইদেখিহে গাইছে—
“প্ৰেমৰ ফাদ পাতা ডুবনে। কে কোথা ধৰা পৰে কে জানে।”

সি যি নহওক বকৱাদেৱে এইদৰে বহুত টকা তুলি
গোটাই লৈ মৰাণ সভাৰ প্ৰতিনিধি হৈ লাঠি চাহাবৰ আগত “মেমো-
ৰিয়েল” দৰ্শাস্ত দিবলৈ ডাক আহাজৰ প্ৰথম শ্ৰেণীত উঠি উঠিয়াই
মাঘৰ পহিলা তাৰিখে কলিকতা পালেহি। খুদ্মন চাপ্ৰাচীও
তাৰ মনৰ সমানে একাল শদিয়াতে এৰি থৈ বাকী ফালেৰে
তেওঁৰ লগত আছিল। কলিকতাত ভোকেন্দ্ৰ বকৱা ১৫ দিন
আছিল। এই কেইদিনৰ কাৰ্যৰ বিৱৰণ অতি সংক্ষেপকৈ তলত
দিয়া গ'ল—

- ১ মাঘ—পুৱা ১১ বজাত কলিকতাবাসী অসমীয়া “ছাত্ৰবক”
মেছত ভোকেন্দ্ৰ বকৱাৰ উপস্থিতি। দুপৰীয়া ১২ বজাত
তেওঁৰ ভোজন; ১ বজাত শয়ন; আবেলি ৩ বজাত
আগৰণ; ৫ বজাত ভ্ৰমণাৰ্থে বহিৰ্গমন।
- ২ মাঘ—পুৱা পংগাশ্নান। দুপৰীয়া ৰাদুঘৰ দৰ্শন। খুদ্মনৰ
যু-যুয়া জ্বৰ। ডাক্তৰৰ মতে মেলেৰিয়া। এঠা উপন্যাস
লেখকৰ মতে বিৰহ-ৰান্নৰপৰা হোৱা বাতিক জ্বৰ।
- ৩ মাঘ—চিৰিয়াখানা বা জু পৰিদৰ্শন। খুদ্মনৰ জ্বৰ টানেই।
- ৪ মাঘ—বদৰিদাসৰ মন্দিৰ প্ৰদক্ষিণ।
- ৫ মাঘ—বটানিকেল গাৰ্ডেন বা কুম্পানী বাগান ভ্ৰমণ। খুদ্-
মনৰ জ্বৰৰ উপশম। টেম্পেৰেচৰ ৯৯।
- ৬ মাঘ—শটাৰ থিয়েটাৰত “প্ৰফুল্ল” আৰু “চোৰেৰ উপৰ বাট-
পাৰি”ৰ অভিনয় দৰ্শন। বংগালয়ৰ নিষেধ বজিত বাহি-
ৰত ধূম আৰু মদ্যপান।
- ৭ মাঘ—মিনাৰ্ডা থিয়েটাৰত “দোজলীলা” দৰ্শন। এ, এ।
চাচীপাণ গোলাপী খিলি ক্লয়, চৰ্বন আৰু পিক-
ব্ৰেঞ্চপ।
- ৮ মাঘ—কুলপী বৰক উচ্চপ। গধুজি পথ পৰিভ্ৰমণ। খুদ্মনৰ
টেম্পেৰেচৰ ৯৭।

- ৯ মাঘ—ইডেন গাৰ্ডেন পৰিদৰ্শন আৰু বেণ্ড বাদ্য প্ৰদৰ্শন ।
- ১০ মাঘ—চান্দনি বজাৰত কোট, পেণ্ট'লুন, কামিজ, কল্যাৰ প্ৰস্তুতৰ অৰ্দ্ধাৰ প্ৰদান । সখুদমনে, অৰ্থাৎ খুদমন লগতে ।
- ১১ মাঘ—বাধা বজাৰত শ্ৰীল-ষ্টাংক দোকানীৰ দ্বাৰাই বেছি দামত বিক্ৰয় আৰু বকৱাৰ দ্বাৰাই সস্তা বিবেচিত হৈ ক্ৰয় ।
খুদমনৰ 'মেছৰ' ডাত বন্ধা বামুণটোৰে সৈতে অকলে আহি মুৰ্গাহাটাৰ বজাৰৰপৰা এখন ফলী, এখন আচি আৰু এচিচা সুগন্ধি গোলাপী নাৰিকলৰ তৈল কেতেকীক উপহাৰ দিবৰ নিমিত্তে খৰিদ কৰণ ।
- ১২ মাঘ—গ্ৰেট্ ইণ্টাৰ্ন হোটেলত "টিফিন" বা জলপান ! খুদমনৰ "গোলাপী-গেঞ্জৰী" ডক্কণ বা চৰ্বন বা শোষণ ।
- ১৩ মাঘ—গৃহিণীৰ নিমিত্তে বাধা বজাৰৰপৰা বকৱাৰ বলয় কংকণ ক্ৰয় । আৰু "পানৱালাৰ" দোকানৰপৰা খুদ-মনৰ পাণ, ছিগাৰেট, দিয়াচলাই ক্ৰয় ।
- ১৪ মাঘ-- চান্দনিৰ "ছুট" আনয়ন । আৰু পুত্ৰ কন্যা পৰিবাৰৰ নিমিত্তে বকৱাৰ "চেইলৰ ফুক" জেকেট আৰু মোজা ক্ৰয় । উপৰোক্ত "বামুণ ঠাকুৰৰ" সাহায্যত কেতেকীৰ নিমিত্তে খুদমনৰ মনেৰেখো শাৰী ক্ৰয় ।
- ১৫ মাঘ—ভোকেন্দ্র বকৱাৰ কলিকতা পৰিত্যাগ আৰু গৃহ প্ৰত্যাৱৰ্তন ।

সামৰণি

বকৱা ডাঙৰীয়া উত্ততি গৈ ঘৰ পালতে খুদমনে তেওঁৰ-পৰা এমাহৰ "প্ৰিভিলেজ লিড" অৰ্থাৎ অনুগ্ৰহৰ বিদায় লৈ শদিয়া-ভিমুখে যাত্ৰা কৰিলে । শদিয়া পোহাৰ সাত দিনৰ পিচতে কেতেকীৰে সৈতে খুদমন চাক্ৰাচীৰ বিবাহ উৎসৱ মহা সমাৰোহেৰে সম্পাদিত হ'ল ।

এইখিনিতে কোৱা উচিত যে খুদমনৰ শাহৰেক জাপৰীয়ে কেতেকীৰ অভ্যুতসাৰে তাইৰ গোলাপী নাৰিকলৰ তৈল-চিচা ওকনি

মাৰিষৰ মনেৰে নিজৰ সুৰত ঢালি দিলে । মহাদেৱৰ জঁটাৰ ভিতৰত গংগা সোমাই থকাৰে তেল-চিচা জাপৰীৰ ঢুলিৰ ভিতৰত সোমাই ব'ল, আৰু সত্ত্বতঃ সি আজিলৈকে তাতে কোনোবা ভগীৰথলৈ বাট চাই বসতি কৰি আছে । কেতেকীয়ে তেল বিচাৰি নাপাই তিনিসাজ ভাত নোখোৱাকৈ আছিল, পিচত খুদ্মনে আৰু এচিচা তেলৰ ফৰ্মাচ দি তাৰ বন্ধু “মেছৰ” বান্ধনি বামুণলৈ পোষ্টকাৰ্ড এটা লেখিলতহে কেতেকীক ভাত খুৱাব পৰা হ'ল । ●

স্বৰ্গৰ দুবৰী গোবৰ্দ্ধন দেউ আতা

হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা

কোবৰখনীয়া সন্তৰ গোবৰ্দ্ধন দেউ আতা পৰম বৈষ্ণৱ, কংশ-
বজাৰ চন্দন যোগাঁতী কুঁজাবাইৰ বংশত জাত, সাক্ষাৎ ঙকজনৰ
পৰা পৰমার্থৰ ভাগ পোৱা গোপীনাথ দেউ আতাৰ পৰিণাতি, ঘোষা,
কীৰ্তন, বজ্জাহলী এই তিনিখানি পাশ্চ প্ৰভুৰ ওষ্ঠাধ, ইয়াত বাজে
ঙলমালা, ভটিমা, চপয়, তোটয় এইবিলাক মুখে আঁথে ফুটাৰ দৰে
ফুটে। বৰগীতত গোঁসাইদেউ এনেহে পাৰ্গত যে তেওঁ পুৰীতীয়া
নিশা গীত ধৰিলে ওচৰৰ গছবিলাকেও পাত লৰোৱাৰ ছলেৰে
তাল ধৰে, আৰু কুকুৰ-শিয়ালেও প্ৰেমত বাউল হৈ ৰাগ দিয়ে।
গোঁসাই ঈশ্বৰৰ উপৰিপুৰুষসকল তিৰীলগীয়া আছিল, কিন্তু গোঁসাই
দেউৱে মধুপুৰ থানৰ ধূলা-মালা লৈ নিৰ্মল উদাসীন ধৰ্মত আশ্ৰয়
কৰিছে, তিৰী জাতিৰ মুখকে নেচায়। আনকি, তিৰীলগীয়া ভকতে
জনা জলকো গ্ৰহণ নকৰে। প্ৰভুৰ উপৰিপুৰুষসকলৰ বৰ
মহিমা আছিল, তেওঁবিলাকৰ এজনৰ মহিমা দেখি কালশিলা নৈয়ে
মানুহৰ ৰূপ ধৰি শৰণ-ভঞ্জন লৈ কৰৰ বাবে বহুবি পঁচ বুৰি
কালচাপৰ কণী মোগাই আছিল। আমাৰ গোঁসাইদেউৰো মহিমা
কম নহয়। এতিয়া কলিৰ কাল বুলিও কিতিকজ্যাৰ বান্দৰৰ
ৰজাৰ কোঁৱৰ এজনাই গোঁসাইদেউৰ ঠাইত মালা-মন্ত্ৰ লৈ বহুৰে-
কত তিনিটা লংকাৰ কণ্ঠমৌ-কৰ দিয়ে। গোঁসাইদেউ 'মহাপুৰুষ
ঙকৰ শুধ সন্ত পথৰ'পৰা একালুলো লৰচৰ নহয়, 'অন্য দেৱী-
দেউৰ' নাম মুখেৰে লোৱা থাকোক, কাণেৰে শুনিগেও কাণত
সোপা দিয়ে, 'অইন দেৱী-দেউৰ' নামেৰে মানুহৰ নাম থাকিলে
তাক সলাই 'কালীৰাম'ক 'মহীৰাম,' 'দুৰ্গাৰাম'ক 'দহ-হতীয়াৰাম',
'শিবনাথ'ক 'জঁটীয়ানাথ' বুলিহে মাতে। প্ৰভুৱে তিনিটি প্ৰসংগ নক-
ৰাকৈ পানী এটোপাকো ভোজন নকৰে, আৰু আঁউহী-একাদশী হলে
দুকঠা জাবৈ চাউলৰ কেঁচা পিঠাঙড়ি আৰু তাৰে জোখাই গুড়-
পাখীৰ আৰু কলাত বাজে আন একো নলয়। গোঁসাইদেউ 'ৰাক্-
সিধ', যি বোলে সেয়ে হয়। এবেলি এজন ভকতে কিবা দান
কৰাত 'হতপ্ৰী হোক' বুলি ডাক শাও দিছিল। গোঁসাইদেউৰ

সেই 'বৰ্জ বাইক' পৰিচৰণৰা ডকুভক্তনে ডেবকুৰি বহুৰ মাথোন টানিলে। গোসাঁইদেউ ধৰ্ম-শাস্ত্ৰত বৃহস্পতি। ঘোষা-বন্ধাৰজীত বিবিলাক টান কথা আছে, মুহূৰ্ত্তে সেইবিলাকৰ সংশয় ছেল কৰি দিয়ে। এবেলি এজন পৰমার্থ বন্তলৈ আশা কৰা ডকতে কুৰালগুৰি সন্তৰ নামঘৰত ভাগতী বাপুৰে কৃষ্ণ লীলা কখন কৰোঁতে ডকডসকলক প্ৰেমত বাউল হৈ বাগৰি ফুৰা দেখি তেৰোঁ দুবাৰমান মাটিত লেটি ললে। পাছে নামঘৰলৈ গিঠি দিলভে কৃষ্ণ চৰিত্ৰ সকলোখিনি গাৰ ঘামে সৈন্তে মনৰপৰা মাৰ গ'ল, কেবল 'বৃন্দা বিগিনে' এই দুটি কথা মাথোন কথমগি মনৰ এচুকত লাগি ব'ল। কিন্তু সেই বাক্যক্ষেৰিৰ ভাবার্থত জলপ সং-শয় হোৱাত তেওঁ গোসাঁই ঈশ্বৰৰ গুৰিলৈ গৈ সেৱা কৰি মাত্ৰ লগালে, "পডু' ঈশ্বৰ' বিবিন্দা বুলিলে জানিবা বিবিণা বনকে বুজায়, তাক সদায় দেখিয়েই আছে। হ'ক, এতিয়া বিগিনা বুলিনো কি?" তাতে গোসাঁইদেউৱে গম্ভীৰ ভাবেৰে উত্তৰ দি বুলিলে, "জাতৈ ৰাম সজ সোধা গৈছে, 'বিগিনা' বুলি বিবিণাৰ কোমল কেও'-খিনি। ই বৰ গুঢ়ার্থ; সকলোৱে তাৰ সন্তেদ নেপায়।" আমাৰ 'পডু' ঈশ্বৰে' বিদ্যাৰ কিমানলৈ ভেদিছে, এয়ে তাৰ চিন।

ডকতসকলে আগৰেপৰা চলি অহা সদাচাৰত প্ৰবৰ্তে নে তাৰপৰা ইফাল-সিফাল হয়, নাম প্ৰসংগভকৈও আমাৰ গোসাঁইদেউৱে তালৈ অধিক চকু দিয়ে। কিয়নো, তাৰপৰা অকল ডকতসকলৰ তৰিৰৰ উপায় হয়, এনে নহয়। তেওঁ-বিলাকক সন্তৰ নীতি-নিবৰ্জৰপৰা লৰচৰ হোৱা ধৰিব পাৰিলে 'ধানৰ একেৰি লাভ আছে। আন নহলে তেও শলা-বন্তিৰ ধন-কেৰি গুলায়। এবেলি এজন ডকতে ফুৰা গাৰে গুৰা ভোজন কৰাৰ কথা আন আন ডকতসকলে কোৱাকুই কৰাত সেই কথা গোসাঁইদেউৰ কাণত পৰিল, তাতে ডকতজনৰ জীৱটিৰ অসদগতি হয় বুলি বৰ ভাবিত হৈ কেৱলীয়া ডকতসকল চপাই গোসাঁই ঈশ্বৰে মহা সোধ পাতিলে। সোধত পদপ্ৰমাণেৰে সেই কথা সঁচা নোহোৱাতো আতৈজনৰ জীৱৰ কল্যাণৰ আৰু অপবাদৰপৰা গাটি গুটি কৰিবৰ কাৰণে 'ধানলৈ কুৰি টকি ৰূপৰ বাৰ দিবৰ আজা হ'ল, আৰু তেওঁ তাকে নিদিলে মানে তেওঁক পাছলৈ হাত

কৰি বাজি বেজিমুৱাকৈ পেলাই থোৱা হৈছিল। এই কাণে আমাৰ
 প্রভু ঈশ্বৰে কত ডকডৰ গা শুচি কৰিছে, তাৰ লেখ নাই। পাপ
 এটা সোঁচৰা ব্যাধি, নিষ্পাপী মানুহ পাপী মানুহৰ ওচৰ চাপিলেই
 পাপে জাঁপ মাৰি নিষ্পাপী মানুহৰ গাত উঠে। যি শিষ্যে জানি
 না নেজানি প্রভু ঈশ্বৰৰ দায় লগায়, তাতকৈ পাপী কেও নাই।
 এই কাৰণ সি দায় নভঙায় মানে তাৰ পাপ আনৰ গাত সোঁচৰে
 বুলি প্রভু ঈশ্বৰে তাৰ দুৱাৰ মুখত টাব-চিলিঙি মাৰি আন শিষ্যক
 সেই জগবীয়া শিষ্যেৰে সৈতে জুই-পানীৰো ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ
 নিষেধ কৰি থয়। শিষ্যৰ জীৱটি কেনেকৈ উদ্ধাৰ হব প্রভুৱে
 সদায় তাকেহে চিন্তে। তাতে শিষ্যৰ ভাল বস্তু এটি দেখিলেই
 কেতিয়াবা তাৰ 'প্ৰতি দয়া কৰি সেই বস্তুটি 'গ্ৰহণীয় ভাব' কৰি-
 বলৈ মহাপ্ৰভুৰ ইচ্ছা জনমে। বস্তুটি দুখানি চৰণত শোধায়ে
 ইহ-পৰলোক শিষ্যটিৰ কল্যাণ হয়; তাকে নকৰিলে নৰকৰপৰা
 তাৰ নিস্তাৰ নাই। আমাৰ প্রভু জগন্নাথ বিখানি শিচ-গাঁৱত
 সোমায় তাৰ কল্মষ ওচাবৰ নিমিত্তে তাক জহনীয়ে চোঁচা
 পেটতকৈও নীৰস কৰিহে এৰে। দুখানি চৰণে এবাৰ শিষ্যৰ
 গাঁৱত ধূলা পেলাই সকলোকে পবিত্ৰ কৰিবলৈ গৈছিল। গাঁও
 পাই শুনিলে, সেই গাঁৱৰ মেধিৰ এজনী ভাল গাই আছে, তাতে
 মেধিৰ পৰম ভাগ্যৰ ওপে তেওঁৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হৈ আতা ঈশ্বৰে
 গাইটীলৈ এনেহে ইচ্ছা কৰিলে যে তাকে নেপালে চাউল সিজো-
 ৱাই নহয়। এই কথা আলধৰা আতৈয়ে গৈ মেধিক ক'লে।
 মেধি বিমোৰ! গক নিদিলে গোঁসাই ঈশ্বৰৰ ভোজন নহয়, গক-
 জনীও মৰমৰ, দিবলৈ গাই নসয়। কিন্তু গোঁসাই ঈশ্বৰ লঘোনে
 থাকিলে, গক কি বস্তু! দেহ-প্ৰাণৰে সৰ্বনাশ! এইবিলাক কথা
 ভাবি চাই একেৰি অবিহগাৰে সৈতে নামঘৰৰ খুটাত গকজনী
 বাজি দিলভহে প্রভু জগন্নাথে দুপৰীয়া ভোজন কৰিলে।

**গোৱৰ্দ্ধন গোঁসাইৰ মগৰলৈ অহা আৰু স্বৰ্কাটেশ্বৰ কুকলৰ
 দ্বৰত বহা-কৰা**

লোভৰ সমান দুষ্ট বস্তু নাই। ই কি সত্ত্ব, কি মহত্ত্ব
 সকলোকে বশ কৰে। আমাৰ গোঁসাই ঈশ্বৰ যদিও সাক্ষাৎ ধৰ্ম-

মুঠি আৰু পৰমার্থৰ ভঁৰাল আছিল, তথাপি লোভৰ হাত সাৰিব-পৰা নাছিল। তাতে কোনো এজনৰ এডবা বোৱতী মাটি আপোনাৰ ধৰ্মোত্তৰৰ ভিতৰৰ বুলি এখন মিছা তামৰ ফলি উলিয়াই গোচৰ পাতিছিল, আৰু সেই গোচৰৰ কাৰণে গোসাঁইদেউ নগৰলৈ আহি মৰ্কটেস্বৰ ফুকনেৰে চিনাকি হোৱাত তেওঁৰ টোলতে বহা কৰিলে। মৰ্কটেস্বৰ ফুকন এই দেশৰ বৰগোঁহাই কৈদৰ সন্তান, বজাৰ দিনত কেইবাখনো ডাঙৰ বিষয় খাইছিল, এতিয়া পেঙ্গন পায়। পূৰ্বে তেওঁ তন্ত্ৰৰ মতত প্ৰভাৱিছিল, কিন্তু আমাৰ গোসাঁইদেউৰ এনেহে পৰমার্থৰ বল যে তেওঁৰ লগ পাবৰেপৰা ফুকনদেউৰ মন একেবাৰেই পালটিল, তাতে তেওঁ তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ সকলোকে কাঠিকৈ থৈ মহাপুৰুষ গুৰুৰ এজন শুদ্ধ সেৱক হৈ পৰিল, ভোৰতালৰ কোবত গছৰ পাত সৰাবলৈ ধৰিলে। এওঁতকৈও এওঁৰ গাভৰুদেউজনাৰ ভক্তিহে চাৰ। তেওঁ নিতৌ গোসাঁইদেউৰ মুখে কৃষ্ণৰ লীলা শুনি ভক্তি-বসৰ সোৱাদ পালে আৰু পৰমার্থৰো মৰ্ম বুজি পালে। এইকাপে থাকোঁতে থাকোঁতে গুৰুশিষ্য দুইকো দুয়ো চিনি পাই প্ৰেমভাৱ উপজিল। গোসাঁইদেৱে নতুন শিষ্যৰ ভক্তিত তুল্ট হৈ পূৰ্বে কৃষ্ণৰ বিবিলাক লীলাৰ কথা মুখেৰে শুনাইছিল, পাছত ঘৰতে বৃন্দাবন পাতি সেইবিলাক লীলা দেখাই দিবলৈ ধৰিলে। বস্ত্ৰহৰণকে আদি কৰি মান-ভঞ্জনলৈকে লাহে লাহে সকলো লীলা সাংকৈ দেখালে। ফুকনদেৱে এই সকলো লীলা-খেলাৰ কথা জানিও সম্ভৱ, বিশেষতঃ গুৰুৰ মনত কোপ হব এই ভয়ত, বাধা দিবলৈ সাহ কৰিব নোৱাৰিলে। বৰং গাভৰুদেৱে এনে এজনা পৰম বৈষ্ণৱৰ প্ৰিয় শিষ্য হৈ পৰমার্থৰ মৰ্ম বুজি লোৱাত আপোনাকো ধন্যহে মানিলে, আৰু আপোনাৰ পুণ্যৰ ফলেৰে নোৱাৰিলেও আইচুদেউৰ পুণ্যৰ ফলেৰেই যেন ভৱিষ্য পাবিব, একোবেলি মনত এনে এটা আশাও কৰিছিল। বিশেষ তেওঁৰ পুত্ৰ নাছিল, এই কাৰণ গাভৰুদেউলৈ সাধুজনাৰ ইমান অনুগ্ৰহ-ভাৱ হোৱা হেতু বুঢ়া কালত পুত্ৰৰ মুখ দেখিবলৈ পাব বুলি তেওঁ মনত বৰ ৰং পাইছিল। ইয়াত বাজে আইচুদেউৰ পাত বীৰাৰ পাক এটা আছিল, গোসাঁইদেউৰ আন্তৰ্জাতিক পৰা সেইটি গুছিল, এই কাৰণ কেওৰ মনৰ সন্তোষ সকলো সীমাৰ পৰা হৈছিল।

ভাঙন্ধুৰ বৰুৱাৰ চৰিত্ৰ । তেওঁৰ সভা-স্বৰ্ণৱা । গাঁসাইদেউৰ সভালৈ গম্ভ আৰু শাস্তালাপ

ভাঙন্ধুৰ বৰুৱা তিনিও 'মোতালকৰ' চিৰস্তাদাৰ চাহাবৰ বৰ খাটনিয়াৰ, অকল তেৱেঁইহে চাহাবৰ খাটনিয়াৰ এনে নহয়, তেওঁৰ ঘৰৰ বোন্দা মেকুৰীটি পৰ্যন্ত চাহাবৰ গ্ৰিয়, এই কাৰণ তেওঁ যিহকে কৰে। বোলে তাকে কৰিব পাৰে। বিদ্যাত কিন্তু 'বুহস্পতি'। সেই কথাত তেওঁৰ ফালে নিতৌ 'শ্ৰীপঞ্চমী' বুলিলেও বৰ মিছা কোৱা নহয়। কিন্তু ডাঙৰীয়া আন সকলো বিদ্যাতকৈ এটা বিদ্যাত বৰ পাৰ্গত, তাৰ নাম 'লোটনি'। এই বিদ্যাত তেওঁ এনেহে পণ্ডিত যে হাকিমসকলৰ ডৰিৰপৰা তেওঁৰ হাতৰ বিচ্ছেদেই নাই, আৰু অকল এই বিদ্যাৰেই সকলো হাকিমক বশ কৰে। বৰুৱাদেউৰ গুৰিটোহে বৰ বিশিষ্ট নাছিল, তেওঁ তাক ঢাকিবৰ উপায় নকৰি থকা নাই। আমাৰ দেশৰ সামান্য মানুহে এটা ডাঙৰ কাম পালে আগৰ হীন অৱস্থালৈ তাৰ ঘিণ লাগে, আৰু তাক লুকাবৰ মনেৰে পুৰণি ডাঙৰ খিতাপ এটাৰে খ্যাত হবলৈ যতন কৰে। আমাৰ বৰুৱাদেৱে এই বুদ্ধিটি জানিছিল। আমাৰ দেশৰ মানুহবিলাক খাটনি-লোটনিত বৰ পটু, আৰু যেনে মাছ দেখে, তেনে জাল গাঁঠিব পাৰে। বৰুৱাদেউ যদিও আগেয়ে ঘৃণাৰ পাত্ৰ আছিল, তথাপি এতিয়া ডাঙৰ বিষয় পোৱাত, বিশেষতঃ চাহাবৰ খাটনিয়াৰ হোৱাত, সকলোৱে তেওঁত ইষ্ট গুৰুৰ নিচিনাকৈ ভক্তি কৰিবলৈ ধৰিলে। কোনো একোজন ভুল্লগোকে কয়, "ডাঙৰীয়া শুদা শক্তিৰ লোক নহয়, যোগভ্ৰষ্ট পুৰুষ, সাক্ষাৎ ঈশ্বৰমূৰ্তি, নহব কিয় ? সুচীনাং শ্ৰীমতাং গেহে যোগভ্ৰষ্টোভিজ্যমতে।" এনে কথা শুনিবলৈ ডাঙৰীয়াই বৰ ভাল পায়, আৰু কোৱাজনলৈ গ্ৰসন্ন হয়। ইয়াকে দেখি আমাৰ মানুহবিলাকে সেই বিশ্বস্ত বৰ পাৰ্গতালি দেখাই আপোনাৰ কাৰ্য্যসিদ্ধি কৰিছিল। এজন গুচৰীয়া ডকতে এদিন ৰাতিপুৱা লৰি আহি ডাঙৰীয়াৰ ভৰিত দীঘল হৈ পৰি কবলৈ ধৰিলে, "দেউতা ঈশ্বৰ, বন্দীক ৰইখা কৰক, বন্দীয়ে বৰ অপৰাধ কৰিছে।" কালি কেনেকৈ নেদেখাত দেউতা ঈশ্বৰৰ খৰমত উজটি মাৰিলোঁ, তাতে ৰাতি শুই থাকোঁতে হাতত সোণৰ লাখুটি মোৱা আৰু গুলুলা বস্ত্ৰ পিন্ধা পকা থেকেৰা

যেন বৃথ লোক এজনা আহি ‘ভই মোৰ খৰম কিয় গুৰিলালি ?’ বুলি বন্দীক পচকা মাৰি ধৰিলে । বন্দীয়ে সপোনতে অনেক কাকুতি মিনতি কৰাত এৰি দি ক’লে বোলে ‘মই কোন চিনিছনে ?’ তাতে ভয়ত কঁপি কঁপি বন্দীয়ে বুলিলোঁ, ‘পভু’ । আমি পথালি চকুৱা মনিচ, পভুক কেনেকৈ চিনিম ?’ এই কথা শুনি মিচিকিয়াই হাঁহি দেউতা ঈশ্বৰৰ নাও কাঢ়ি ক’লে, ‘ভেৰেই মই, তেওঁক গুদালোক যেন নেদেখিবি, আৰু তইয়ে তেওঁৰ খৰমত ভৰি লগালি, এইবাবে তেওঁৰ আগত দীঘল হৈ পৰগৈ । তাতে এতিয়া দেউতাই বইখা কৰিলেহে হয় ।’ ইয়াকে শুনি ডাঙৰীয়া তালৈ বৰ প্ৰসন্ন হ’ল, আৰু এই কথা যেন ভেওঁ আনি আহিল, এনে ভাবেৰে অলপকৈ দাঁতকেইটি উলিয়াই গম্ভীৰৰূপে বুলিলে, “বাৰু খেমা কৰিলোঁ যা !” তাতে ওকতজনে ভক্তিতাবে ডাঙৰীয়াৰ গ্ৰীচৰণৰ ধূলি লৈ উঠি গ’ল, আৰু সেই ধূলাৰ প্ৰসাদতে গোচৰো জিকিলে । এনেবিলাক কথা শুনি শুনি ডাঙৰীয়া ওফন্দি গংগাটোপ হ’ল, আপোনাক শিৱ কি বিষ্ণুৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ বুলি ভাবিবলৈ ধৰিলে, এই কাৰণে কোনো কথাৰ সঁচা-মিছা নিশ্চয় কৰিব লাগিলে, তাৰ আন সাক্ষী নিবিচাৰে, তেওঁৰ ‘চৰণত’ ধৰি শপত খাবলৈ আজ্ঞা কৰে ।

এদিন ডাঙৰীয়া বৰচৰান্ত এযোৰ জাঁপ পাটী-চৰাত একাঠু-মান ওখ এটা বৰ গাক লৈ কিলিং নৈৰ বালিত বৰ ঘৰিলাল-টোৰ দৰে পৰি আছে, পাৰিষদ সকলে চাৰিওফালে শব্দ শব্দৰ দৰে বেৰি আছে । ডাঙৰীয়াৰ চকু কদাচিৎহে আধামানেই মুকলি হয় । আমাৰ দেশৰ মানুহে ভাবে যে আপোনাৰ গাটো দুৰ্বল, কগীয়া আৰু সুকোমল বুজাব পাৰিলেহে বৰ মানুহ বোলাব পাৰি ; এই কাৰণে অনেকে হাত থাকোঁতেও কোঙা, ভৰি থাকোঁতেও খোৰা আৰু বল থাকোঁতেও দুৰ্বল যেন দেখাই ফুৰে । আমাৰ ডাঙৰীয়াও সেইবিধৰ লোক ; আগৈয়ে যে আহাৰমহীয়া ব’দন্ত পথাৰে পথাৰে ফুৰোঁতেও গাট কেৰেপ নকৰিছিল, এতিয়া সেইটো অৱস্থা একেবাৰেই পাহৰি বৰমানুহ বোলাবৰ মনেৰে মাজে মাজে একোটা হামি মাৰিছে আৰু মূৰত হাতটো দি “আজি কাছাবীৰপৰা একেৰি বেগাই আহিলোঁ, তাতে মূৰৰ খিৰে ধৰিছে ।”

ইহাকে শুনি একুবিমান পাৰিশ্বদে ডাঙৰীয়াৰ আগৰ অৱস্থা যেন দেখাট নাই, এনে ভাবেৰে একেবাৰেই মাত লগালে, “দেউতা ঈশ্বৰৰ সুকোমল শৰীল, অলপ দুখেই বৰ সুখ, অলপমনি নিদ্ৰা কৰক, তেহে গা স্বস্থ হব।” ডাঙৰীয়াই তাতে হৰিক ভৰ দি অমৰা গুটি দুটি ছালেৰে ঢাকিলে।

ইফালে ডাঙৰীয়াক শোৱা দেখি পাৰিশ্বদসকলে নানা কথাৰ আলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে। আমাৰ দেশৰ প্ৰায় মানুহে লোকক নিন্দা কৰাত বৰ বং পায়, দুটা মানুহ একে ঠাই হলেই লোকৰ নিন্দা উলিয়ায়, পৰৰ নিন্দাত বাজে আন আলাপ কৰিবই নেজানে। বুজি চোৱা যদি, সিবিলাকে লোকৰ শিবিলাক কথাৰ বাবে নিন্দা কৰে, তেওঁবিলাকৰ তাতকৈও বঢ়া কথা আছে, কিন্তু তেনে ভাবে তেওঁবিলাকৰ মনত চক্ৰমকো নকৰে। পাৰিশ্বদবিলাকৰ এজনে মাত লগালে, “বৰ কটকীৰ ঘৰৰ বিদ্যাধৰ বোলা ল’ৰাটো গুচিল, সি গুচি, অগুচি, ধুতি, বিধুতি একো নিবিচাবে, গধূলি গাটো ধুবলৈও এৰিলে।” আন এজন মহাপুৰুষে প্ৰতিধ্বনিৰ দৰে মাতি উঠিল, “আজিকালি ইফুলত পঢ়া ল’ৰা কোনটোৰনো ধুতি-বিধুতিৰ জ্ঞান আছে? সিহঁতে কয় বোলে মিছা কথা কোৱা, ভেঁটী খোৱা, বিড়িচাৰ কৰা এইবোৰহে পাপ, বিধুতিয়ে খোৱাটোৰনো কি পাপ?” সেই সভাতে এজন পণ্ডিতো আছিল, তেওঁৰ বিদ্যাৰ এনেহে পৰাক্ৰম যে তেওঁৰ ভয়ত আই সৰস্বতীয়েও দেশকে এৰিছে। এই-বিলাক কথা শুনি তেওঁ পণ্ডিতালি প্ৰকাশ নকৰি থাকিব নোৱাৰিলে। দুৰ্বাসা মুনিৰ নিচিনা খণ্ডেৰে মাত লগালে, “কষ্টা কল্টা-য়নহঁতে শাস্ত্ৰৰ কথা কি জানে? শাস্ত্ৰত লিখা আছে, বজাৰ ঘৰলৈ, বেজৰ ঘৰলৈ, ডাঙৰ লোকৰ ঘৰলৈ ‘বিজ্ঞ হস্তে ন গন্তব্যং’, শুদা হাতে যাবই নেপায়। তাত ডাঙৰ লোকে ভেঁটী খালে কি দোষ? কোনো সময়ত মিছা কৰাৰো শাস্ত্ৰত বিধান আছে। বিড়িচাৰ কামৰ যে কথা কয়, ডাঙৰ লোক হলেই অলপ কুঁড়াকৌতুক কৰিবই লাগে। স্বৰ্গত ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকলেও তেনে কাম কৰে, আৰু ই কি পাপ? তিনটা সজ্জা যি উপাসা কৰে, তাৰ গুৰিলৈ এনে পাপ চাপিব পাৰেনে? অজমৰ্ষণতো (গাপনাশক যন্ত্ৰ) তেনে কোটি কোটি পাপ নষ্ট হয়। সিহঁত জখামূৰ্খ, সিহঁতে

আমাৰ শাস্ত্ৰৰ কি বুজ পায় ? আমি এই বুঢ়াকেইটা, ঘাইকৈ এই ডাঙৰীয়াসকল থাকে মানেহে দেশত ধৰ্ম থাকিব । ইসকলৰ পাচতে এটাইবোৰ কৃষ্টিয়ন হব । নহব কিয় ? শাস্ত্ৰৰ কথা মিছা হবনে ? ভবিষ্যপুৰাণত লিখিছে, ‘ইক্ষুলে নিক্ষুলো ভবেৎ ।’ যেতিয়াই আমাৰ দেশত ইক্ষুল হবলৈ ধৰিলে, তেতিয়াই জানিছোঁ এই দেশৰ মানুহৰ জাতি নেথাকে । কটা কৃষ্টিয়নহঁতক মুখৰ কথাবে নোৱাৰি, বা-বাঁহ দি গচকা মাৰি ধৰি, তিনিকুৰিমান চমটাৰ কোব মাৰিলেহে সিহঁতৰ জুতি লাগে ।”

এইৰূপে কথোপকথন হৈ থাকোঁতেই গোৰ্জনদেউ অধিকাৰ উপস্থিত হলগৈ । গোঁসাইক দেখি সকলোৱে আন্তৰ্যাস্তকৈ বহিবলৈ ক’লে ! আলম্বাই খঙা পাৰি দিলে, গোঁসাইদেউ ‘মহাপুৰুষ গুৰু’ বুলি তাতে বহিল । মহন্ত আহিবৰ গম পাই ডাঙৰীয়াই অলপকৈ চকু দুটি মেজিলে, তাতে গোঁসাইদেউৱে গুৰুকান দমনা আৰু বন-মলা পাতৰ মেৰ বান্ধি থকা চোৰাসাপটি যেন চোপ এধাৰি শৰায়েৰে আগবঢ়াই দিলে । ডাঙৰীয়া এজন উঠন শুকত, নাম-ঘৰত হৰিকীৰ্তন কৰোঁতে প্ৰেমে ধৰি পেটকামুৰীয়া মানুহৰ দৰে বাগৰি ফুৰে । ভোৰভালৰ কোবত ওচৰত থাকিবৰ মানুহৰ সাধ্য নাই, কিন্তু ভগৱন্ত হলে প্ৰসন্ন হৈ আগতে ওলায়হি । সাধু-মহন্তত ডাঙৰীয়াৰ বৰ ভক্তি । বৈষ্ণৱৰ ধূলা নোলোৱাকৈ ডাঙৰীয়াই ভোজনকে নকৰে ! এই কাৰণ মহন্তক দেখিয়েই ‘নমঃ কাৰ’ কৰি নিৰ্মালি শিৰত ল’লে । এনেতে আকৌ চকু মূদ প’ল ।

ডাঙৰীয়াৰ টোপনি দেখি পাৰিষদসকলে গোঁসাইদেউৰ সৈতে শাস্ত্ৰৰ আলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে । গোঁসাই শাস্ত্ৰত কল্পতক, আই সৰস্বতীৰ ভক্তি পুতক । শাস্ত্ৰৰ কথা শুনিলেই মুখ শুকাই কৰাই খোলা যেন হয়, কথা কওঁতে জিভা দোবোল নেখায় । এইদেখি কোনোমতে মান ৰাখি পলাবৰ উপায় চিন্তিছে । এনেতে শুকতচৰণ ডেকাবৰুৱাট মাত লগালে, “গোঁসাইদেউ ! আমাৰ মনত এটা আশংকা আছে । কোনোৱে তাক ভাঙিব পৰা নাই । আপুনি কৃপা কৰি ভাঙি দিয়ক ।”

গোঁসাই । সজ, কোৱা যাওক, ডাঙৰীয়া ।

ভকত । পৰমেশ্বৰৰ হাত কেইখনি ?

গোঁ । ভগৱন্ত চতুৰ্ভুজ, চাৰিখন হাত ।

ভকত । ভাল ; শাস্ত্ৰত লিখিছে, ‘শংখ, চক্ৰ, গদা, পদম্, কৰত তোমাৰ’ ; পৰমেশ্বৰ যদি চতুৰ্ভুজ, তেন্তে শংখ, চক্ৰ, গদা, পদম্ এই চাৰিটি বস্তু চাৰি হাতত লয়, পাছে কৰতখিনিনো লয় ক’ত ?

এই প্ৰশ্ন শুনি গোসাঁইদেউৰ খাতু উৰি গ’ল, তথাপি সাহত ভৰ দি বুলিলে, “ডাঙৰীয়া বাপু ! এইটি কথা বুজিবলৈ এফেৰি টান হওঁতে হয়, তথাপি শাস্ত্ৰত লিখিছে, ‘কৰত বজাৱত বেণু’ । কৰতখনি ভগৱন্তে কাষলতিৰ তলত লয় ।”

এই কথা শুনি পাৰিষদসকলে ঘোঁৰাৰ নিচিনাকৈ হিঁহিঁহিঁ কৰি উঠিছিল, কিন্তু সাধুজনক অপমান কৰাৰ বুজ পালে ডাঙৰীয়াৰ খং উঠে বুলি ভয়ত মুখত সোপা দি হাঁহিটো ৰাখিলে । গোসাঁইদেউৱে মহা লাজ পাই ‘ডাঙৰীয়া শয়ন কৰিছে, পাছে আহিমহঁক’ বুলি লাহেকৈ উঠি ‘পলায়নধৰ্ম’ কৰিলে । *

* ‘বাহিৰে ৰং চং, ভিতৰে কোৱাভাতুৰী’ নামৰ পুথিৰপৰা

বাত-মোকচান

মহীচন্দ্র বৰা

ছোৱালীঘৰৰ ওপাজ কৰ্ম !

ঘৰুৱা বায়ৰ বছৰেকীয়া তালিকা তৈয়াৰ কৰাত আৰু সেইমতে কড়ি-ক্ৰান্তিবো হেৰুৱেৰ খৰচ কৰাত পৈণত পুৰুষ সিজিনাথ শইকীয়াই এইবাৰ বাজেট ঘাটিবলৈ গৈ চকুৰ আগতে সৰিয়হৰ ফল দেখিলে। দেখিবৰ কথাই। বহাগ বিহুৰ দিনা পজিকা মেজি আমাৰ পঞ্চানন বাপুৱে শইকীয়াৰ আন্ন-হান্নৰ স্থিতি নিৰ্ণয় কৰি কৈছিল—শইকীয়াৰ আয় ১৭, ব্যয় ৩, স্থিতি ১৪। শইকীয়াৰ বয়স একাৱল্লৰ ওচৰ চাপিছে, কিন্তু কোনো কালেই ভুলভো তেওঁৰ এনে দুৰ্যোগ উপস্থিত হোৱা নাছিল। শইকীয়াৰ দুকুৰি দহ বছৰে একেবাহে শইকীয়াৰ ভাগ্যত আন্নৰ পৰিমাণ ব্যয়তকৈ উনৈছ গুণ বেছি দেখি আহিছিল। গতিকে এই আগন্তুক ভাগ্য বিপৰ্যয়ত শইকীয়াৰ মন অস্থিৰ হ'বই।

কিন্তু সেই ভাগ্য গণনাৰ ফল ইমান সোনকালে ফলিয়াব বুলি শইকীয়াৰ সাত শতকৰেও ভবা নাছিল। শিবা এখনি শইকীয়াৰ চাহ-বাগিছা আছে, তাৰ চাহৰ দামো ক্ৰমে ক্ৰমে পৰি শেহত পাউণ্ডত পাঁচ পইচাত ৰ'ল গৈ। বেংকত জমা হোৱা ঋতি হেজাৰীয়া ডিপজিটৰ সুদ টুটি শতকৰা সাত টকা পালেগৈ। আৰু বা কি হয়, নাই, কমলাত বিশ্বাস নাই। বৰ চকল, বৰ চপল। তাৰ উপৰি .।

শইকীয়াক ধনগুৰি বাজকানি বুলি কোনোৱে হাঁহে কোনোৱে মুখ সিকটায়, নাক কোঁচায়। ঈশ্বৰে দিয়া নাক-মুখ আছে যেতিয়া ইচ্ছা কৰি লোকে সেইবোৰৰ বিকাৰ ঘটোৱাত অৱশ্যে আমাৰ আপত্তি নাই। ধন চপাব জানে সকলোৱেই। কিন্তু কেইটাই খৰচৰ বাটত হেঙাৰ দিব জানে? খৰচ নকৰিবৰ কিটিপেই বা জানে কেইটাই?

শইকীয়াই যে অকল ধন ঘটিবই জানে, এনে নহয়, ঘটা ধন আটোমটোকাৰিকৈ ৰাখিবও জানে। বুঢ়াৰ হাতত ৰোলে চেঙেজী

পৰিলে তাৰ আৰু সাৰণ নাই, শইকীয়াৰ মুঠিত পৰা ধনবো চৈধ্য পুৰুষৰ সাধ্য নাই, বাহিৰ ওলাই উশাহ-নিশাহ লবলৈ। কৌৰৱৰ মেৰ-পাকত অভিমন্যুৰ প্ৰৱেশ আৰু শইকীয়াৰ খুনপাকত অৰ্থৰ সমাগম একে কথা। সোমাব জানে, কিন্তু ওলাবৰ বাট চিনি নাপায়।

যক। অ' কি কৈছিলোঁ। তাৰ উপৰি এইবাৰ বিয়াৰ লেঠা, নিজৰ ছোৱালীৰ। এই ছোৱালীবোৰ ওপজে কিয় ? ওপজে ওপজক, কিন্তু সিহঁতক বিয়া দিব আৰু লগে লগে বয়স-বন্ত, গহনা-পাতি দি দৰাৰ লগত উলিয়াই দিব লাগে কিয় ? সৰুৰে-পৰা সিহঁতক তুলি-তালি, খুৱাই-পিন্ধাই ডাঙৰ-দীঘল কৰাত গাৰ তেজ পানী কৰি ঘটা টকাৰ যেনে শ্ৰাদ্ধ হয়, তাক কোনে বুকুত হাত দি নুই কৰিব পাৰে। পিচত দেশ ছেৰেক ভৰি বিয়া। উঃ, আমাৰ সমাজ অন্ধলা হ'ল কেতিয়াৰপৰা। চাহাব-চুহাৰৰ বিয়াৰ প্ৰথা কেনে সুন্দৰ ! কেনে চমৎকাৰ ! ইকনমিকেলি, কিমান ছাউণ্ড ! অসমীয়াৰ শিক্ষিত সমাজ বসাতলৈ যোৱাৰ আৰু বেছি দিন নাই।

শইকীয়াই মনে মনে গণিলে, ছোৱালীৰ বয়স এই ফাঙনত হব কুৰি—লোকৰ আগত তেৰৰপৰা ঘোঁৰাৰ ভিতৰতে বুজি যিমান-নেই নকওঁ। মাহে কমপক্ষেও পাঁচ টকি নগদ চিকা ৰূপ ছোৱালীয়ে পেটত ভৰাইছে। বছৰি হ'ল পাঁচ বাৰং তোমাৰ ষাঠি ! কুৰি বছৰত হ'ল তোমাৰ কিমান ! পাঁচ বছৰত তোমাৰ তিনিশ—উস কুৰি বছৰত বাৰশ—এহেজাৰ দুশ—দহশ দহ কুৰি। সেইবাবে ছোৱালীৰ টান নৰিয়াত উৰিল তোমাৰ নপতিয়াবা নগদ আঠে কুৰি। আৰু খৰা অগৰং বগৰঙত তোমাৰ ভতি কমেও শ ছকুৰি। ভূতৰ ওপৰতে দানহ। এই অনাটনৰ দিনত মৰতীৰ বয়স হ'ল কুৰি। বিয়া বোলে দিবই লাগিব। আৰু পাঁচ বছৰ-মান তাইক ৰাখি নোৱাৰিনে ? লাভ নাই, বন্ত-বাহানিৰ দাম এতিয়াতকৈ কিজানিবা তেতিয়ালৈ চৰেই। পাঁচ বছৰত আকৌ তাই গিলিব পোন্ধৰ কুৰি—নাই, টকা নহ'ল যেনিবা খোলাকটি। এই ছোৱালীয়েই দেখিছোঁ মোৰ খোলা উলিয়াব, লাউলোৱা কৰিব। হঃ, ধন ঘণ্টোতাইহে জানে।

খং উঠিল বৈশীল্লেকৰ ওপৰত । ছোৱালী লাপে ঘৰখনত
ছোৱালী লাপে বুলি তেওঁ হামৰাও কাটি ফুৰিছিল কিয় ? এতিয়া !
দিন্নক মাকেই বিয়া । কিন্তু !

বিমোৰ হৈ শইকীয়াই তেওঁৰ সোঁহাত মহা মহৰীক মাতি
পঠালে ।

মহা মহৰী বুদ্ধিমন্ত, ভাগ্যবন্ত, নামজুলা লোক । মাখিব
মূৰৰ মগজু কাটিব জানে তেওঁ । কোন কাহানিৰাই মহা নকল্পই
তেওঁৰ ভাগ্যত জুমুকি মাৰি তেওঁৰ যি উপকাৰ সাধিলে, কেবাণী
জীৱনৰ ইতিহাসৰ পাতত সি চিৰকাল সোণালী আখৰেৰে জিলিকি
থাকিবই !

ডেৰকুৰি বছৰৰ আগৰ কথা । ইংৰাজী কুলৰ সপ্তম
শ্ৰেণীৰপৰা খেদা খাই, মহৰীৰ ডামাৰে কৰলৈ গলে, তেওঁ আই,
ভি, এছ অৰ্থাৎ ইণ্ডিয়ান ডেগাবণ্ড ছাউছত ভতি হৈ কিছুকাল
অনাট-বনাই ফুৰি শেহত কপালৰ গুণত গড়কাপ্টানি বিভাগৰ
মহৰী কামত সোমায় ।

সেইদিনা আছিল বৃহস্পতিবাৰ । কুলীৰ কামৰ বিল চাহাবৰ
আগত পেচ কৰিলত চাহাবে বিলৰ টকাৰ সংখ্যালৈ চকু দি
সন্দেহত ফেৰোহনি মাৰি কাগজ-পত্ৰ দলিয়াই ক'লে—“বাবু মই নিজে
কাম চাবলৈ ওলালোঁ । ইমান টকাৰ কাম কেতিয়াও হোৱা নাই ।”

মহৰীৰ মুখ শুকাল । সেপ চুকি ক'লে—“হজুৰ খোদাবন্দ ।
বহু দূৰৈত কাম । পথ-ঘাট বেয়া, দুদিনমান পিচত গলে হজুৰৰ
কাৰণে বাট-পথ নিয়াৰিকৈ থব পাৰোঁ । নহলে, হজুৰৰ বাটত
বৰ কলট হব ।”

“ঘোৰাত মাম ! —ছহিচ্ ।”

বিলৰ বগা টকাৰে চিকমিকু কৰা মহৰীৰ কাপালী সংসাৰ-
খন চকু-পচাৰতে নিৰ্মমভাৱে আক্কাৰে আৰবি পেলালে । কিন্তু
মহৰীৰ প্ৰতি বোধকৰোঁ ইন্ট গুৰু সুপ্ৰসন্ন আছিল । হঠাৎ মহৰীয়ে
হাতযোৰ কৰি ক'লে—“হজুৰ মাৰ খুইছে যেতিয়া গোলামে আক কি
কম । কিন্তু এই বৃহস্পতিবাৰৰ বাৰবেলাটো বৰ অন্তত—দক্ষিণত
দিকশূল । তিথি হ'ল স্বস্তী । দিনদুখা কখনং । তাতে আকৌ

আজি মহা নক্সাৰ পূৰ্ণ দৃষ্টি ! আমি হিন্দু মনুষ্য হজুৰ । কোনো হিন্দুৰ পোহে পৰম শত্ৰুকো এনে অৱস্থা কৈ কোনো ঠাইলৈ স্বাৰলৈ দিব নোৱাৰে । হজুৰ মোৰ মা-বাপ—কোন সতেৰে স্বাৰলৈ কও ! —মহায়াং যাত্ৰা মৰণং ধুবং—হজুৰ !”

মহৰীয়ে বেজাৰত চকু মোহাৰি মেমৰ মুখলৈ চালে । “ডেম ইয়ৰ মহা” বুলি চাহাব গৰজি উঠিল ।

মহৰীৰ নিষেধ নামানি চাহাবে ঘোঁৰা চেকুৱালে । ভয়ত মহৰীৰ গা কঁপিবলৈ ধৰিলে—মুখে বিবিধ বৰণ সলালে । কামৰতো আখ্যা পৰিলেই—তাৰ উপৰি মিছা বিল দি টকা খাবৰ চেষ্টাৰ কাৰণে আইনৰ ভাৱৰী পাকে যে তেওঁক কিমান চেপিব তাৰেই বা কি ঠিক আছে ?

“হে বৃহস্পতিবাৰৰ বাৰবেলা, হে মোৰ গুৰু মহা দিকশূল দেৱতা—জখিনী, যোগিনী যত যি আছাহঁক, ল’ৰা-ছোৱালীকিটিৰ বধ লাগে একা—এই বিপদত অধমক উদ্ধাৰ কৰা ঐ । মোৰ ক’লা পঠাৰ তপত তেজুৰে চৰণ পখালিম মোৰ প্ৰভুসকল ।” —মহৰীয়ে চুলি ছিঙি তুতি জনালে ।

আৰেলি বিজুলী তাৰে গোটেই চহৰত জাননী দিলে ঘোঁৰাৰ-পৰা পৰি চাহাব হতজান বুলি । মহৰীৰ মুখত সন্তোষৰ হাঁহি বিৰিঙি পৰিল । আনন্দত উচল-পাচল ।

তিনিদিনৰ মূৰত চাহাবৰ জ্ঞান আহিল । মেমে মহৰীক ক’লে, “বাবু তোমাৰ মহা বৰ প্ৰতাপী লোক ।” চাহাবে ক’লে “তোমাৰ কথা নুশুনি মোৱাৰ ফলত মোৰ বৰ বিপদ হ’ল বাবু, মহা বৰ পাজি —জুলুমবাজ । এতিয়াৰেপৰা তুমি মোক মহা কেতিয়া আছে জনাই থাকিবা ।”

“কেলেই নজনা হজুৰ ! কিন্তু হজুৰে যেন সদায় বন্দীক ভৰিৰ তলত ৰাখে । হজুৰৰ ভালেই বন্দীৰ ভাল । নপাতিয়া হজুৰ—এইকিদিন অধীনৰ কি খাৱন-শোৱন আছে । মহাই হজুৰৰ মৰণ ঘটায় বুলি দিন-নিশা বন্দীৰ ঘৰত হজুৰৰ কুশলৰ অৰ্থে পূজা-পাতল চলিছে । বৰ উগ্ৰ জীৱন্ত দেৱতা আমাৰ মহা—হজুৰ । কিন্তু মহা কেতিয়া আছে জনাই থাকিবলৈ হলে সদায় হজুৰৰ পাচে পাচে

বন্দী ফুৰিব লাগিব ।”

“বাইট—মই মলৈকে যাম তোমাক নিম ।”

যেনে কথা ভেনে কাম । মহৰীৰ ভাগ্য ফলিল । চাহাবৰ পদোন্নতিৰ লগে লগে দোপতদোপে মহৰী আগুৱাই শেহত অফিচৰ হৰ্তা-কৰ্তা হৈ পৰিল । মহৰীয়ে দহ বুজিলেই দহ, পঁচিছ বুজিলেই পঁচিছ । চাহাব পেঞ্চন লৈ দেশলৈ গ’ল আৰু আমাৰ মহৰীয়েও অশেষ ধন-দৌলতৰ গৰাকী হৈ কামৰপৰা অবসৰ ল’লে ।

সুখিছা দেৱতাৰ চৰণত মহৰীয়ে আগবঢ়োৱা ক’লা পঠাৰ তেজ পৰিছিল নে নাই ? কব নোৱাৰোঁ, কিন্তু এইটো সঠিককৈ জানো যে বছৰি বছৰি চাহাবৰ চৰণত মহৰীৰ “ডালি” এতিয়াও পৰে । চাহাব—চাহাবেই কলিৰ জাপ্ৰত-জন্মৰ দেৱতা ।

আগৰ সেই মেঘনাদ মহৰী মঘা মহৰী নামেৰেই প্ৰখ্যাত হৈ পৰিল ।

সৃষ্টিৰ আদিত ছোৱালী নাছিল

মহৰী আহি শইকীয়াক দেখি উচপ খাই উঠিল । সুখিলে, “হৈছে কি ভায়া ? খৰি শুকোৱাদি শুকালো দেখোন ?”

“চিন্তা-জৰে দহিব লাগিছে ভায়া । ছোৱালী নহ’ল যেনিবা মোৰ কাল হ’ল ! মৰতীয়ে মোৰ কালক খালে । জানাই, তাই ওপজোতে মোৰ মূৰটো কেনেকৈ আচম্ভাই কৰিছিল । তাৰ ফল ভুগিবই লাগিছোঁ । তাই আমাক টিংখোপত তুলিহে এৰিব । জোঁৱাই বিচৰা, শ ছেৰেক ভৰা, এসোপা দি বিয়া দিয়া, ঠমান-বোৰ লেঠা । এই মহাসংকটৰ দিনত মই চকালোঁ কেনেকৈ ! ইফালে চাহাব দাম টুটিল । ডিপজিটৰ সুদ হৰিল । মনি লেণ্ডাৰ্ছ বিলে টেটুত গৰকেহে লাগে ।” —“অধীৰ নহবা ভায়া, অধীৰ মহৰা । ছোৱালীবোৰ তোমাৰ হিতৰ কাৰণে ওপজে বুজি ভৰাই তুল । ইহঁত হ’ল তোমাৰ দিন-ডকাইত । শুনা, সৃষ্টিৰ আদিতে ছোৱালী নাছিল । এদিনাখন কক্ক নামে দৈত্যৰ, মহাভৈৰৱ দেৱা-দিদেৱ মহাদেৱৰ ভাং-ধুতুৰাৰ প্ৰতি জোড উপজিল । ভাঙৰ বাণীত তোমাৰ ভোলানাথ টং হৈ থাকোঁতেই কক্ক ৰোপাই হাতত সাৰে

ভৰিত সাৰে ভাং-ধুতুৰাৰ জোমোঙাটো আৰু তাৰ লগতে চিলিমটো
সৰকালে। সময়ত সেইবোৰ বিচাৰি নাপাই ধূৰ্জটীৰ দুৰ্জয় খং
উঠিল। নন্দী-জুংগিৰ পিঠিত মাধমাৰ পৰিল। মাধৰ কোবত
বাহন বৃষভৰ বেৰনিত স্বৰ্গ-মৰ্ত্য-পাতাল খলক লাগিল। হামি-
হিকটিত তেৰা জালকাল হ'ল। সমশেষত 'যি মোৰ প্ৰাণৰ প্ৰিয়
বস্তু হৰণ কৰি মোক সন্তাপ দিছে তাক সমূলকৈ বিনাশ কৰোঁ'
বুলি মহাভৈৰৱে বাউলৰ দৰে প্ৰলয় নাচোন নাচিবলৈ ধৰিলে।
কক্ক ককায়ে প্ৰমাদ গণি আছে-বেথে ভাং-ধুতুৰা-চিলিম চৰণত
শোধাই গ্ৰাহি গ্ৰাহি বৰে কাতৰি কৰিবলৈ ধৰিলে।

পিচত তুতিত সন্তোষ লভি নাকে-মুখে ভাওৰ ধোৱা উলিয়াই
ভোলানাথে কক্কৰ পিঠিত চপৰিয়াই ক'লে—“শুন কক্ক, ইমানবোৰ
পালি-প্ৰহৰীয়ে আগুৰি থকাতো মোৰ আগৰপৰা তই কোনেও
নজনাকৈ মোৰ প্ৰাণৰো অধিক প্ৰিয় বস্তুক অপহৰণ কৰি যি
কৃত্তিত্ব প্ৰকাশিলি, সেইবাবে মই নথৈ সন্তোষ লভিছোঁ। বৰ দিলোঁ—
সত্য, স্নেহতা, দ্বাপৰ, কলিত তই হেজাৰ-বিজাৰ কন্যাৰূপে ওপজি
মোৰ অংশ-সঙ্কুত পুৰুষৰ প্ৰাণস্বৰূপ ধন-সোণ অপ্ৰয়াসে হৰণ
কৰিবি।” দেখিলা, ভাওৰ ৰাগীত বিভোৰ হৈ এই অহৌ-বলিয়া-
টোৱে কি কাণ্ডখনকেই নকৰিলে। এবাৰো ভাবি নাচালে বৰব
ফল কি বিষময় হব। বাক হোৱা কথা হৈ গ'ল। এতিয়া
বাজেটত বিয়াৰ ‘আইটেমত’ কিমান টকা মজুৰ হৈছে?

দীঘল হমুনিয়াহ পেলাই শইকীয়াই ক'লে—“সেই বিষয়ে
ভাবিলেই মোৰ চুলি থিয় হয়, গাৰ নোম ভৰবি উঠে। এটা উপায়
বিহা।”

“বিষম সমস্যা” বুলি মহৰীয়ে চকু মুদিলে। কপালৰ গাঁথি
তেওঁৰ খুপ খালে। শেহত সমুখত থকা মেজত জনাহকতে এটা ডুকু
শোধাই ক'লে, “চিন্তা নকৰিবা ভায়া, ডেবশত প্ৰেজুৰেট দৰা হাজিৰ
কৰিম।”

“ডেব শ? নগদ মৰলগে তোমাৰ সাতকুৰি দহ? ওৱান
হাণ্ডেড এণ্ড ফিফটি। উঃ মৰতীয়ে মোৰ মঙহ চপৰা চপৰে খাইছে
এৰিব। দহোকুৰি ভায়া—আৰু কমোৱা আৰু কমোৱা। মোক

প্ৰেজুৰেট-প্ৰেজুৰেট নাজাগে । কোনোমতে পাৰ কৰা । পিচত ডাইৰ ভাগ্যত থি হয় হব । বাপৰ ভাগ্যে জানো ছোৱালীক আটে ?—”

“বাক কি কৰিব পাৰোঁ চাওঁ । তোমাৰ বাগিচাৰ মহৰী-কেৰাণীৰ তলৰ কিমান কাটিছা ?”

“টুৱানটি পাচেণ্ট ।”

“এতিয়াবপৰা আক ফাইড কাটা । তাৰেই কিছু খৰছ উলিওৱা হ’ক । সম্প্ৰতি মোৰ হাতত কুৰি টকিমান দিয়া ।”

“একুৰি ? দহ টকামানে নহবনে ? বাক বহা । চাহ খাই যোৱা । ফিকা চাহ বুজিছা । আজিকালি গাখীৰৰ দাম দেখি পেটতে হাত-ডৰি লুকায় । নাই এই গোৱালবোৰে বগা পানী এটোপা বেচি ঘৰ একেবাৰেই বগা কৰিব খুজিছে । গাত সিহঁতৰ বগা ওলাবছে । তোমাৰ গান্ধীয়ে কিন্তু আমাৰ নিচিনা দুখীয়াৰ দুখ বুজে । চেনিৰ সলনি ওৰত ধৰিছোঁ ।”

মহৰীৰ চাহ খোৱা হ’ল নে নাই কব নোৱাৰোঁ, কিন্তু কোনো-পধ্যে শইকীয়াৰ পৰা বাৰ টকা সবকাই মহৰী ঘৰলৈ উলটিল ।

সেৱা’ৰ সম্পাদক লাগে

সাদিনৰ মূৰত মঘা মহৰী শইকীয়াৰ আগত সোঁ-পৰ্বীৰে হাজিৰ হৈ বাতৰিৰ জাননীলৈ আঙুলিয়াই ক’লে—পঢ়া ।

শইকীয়াই পঢ়িলে—

বিশাল, বিপুল, বিৰাট কাণ্ড !

নিবনুৱা সমস্যা সমাধান !!

সাহিত্যসেৱীৰ সোণালী সুযোগ !!!

‘সেৱা’ নামক মাহেকীয়া কাকতৰ কাৰণে গল্প আৰু কবিতাত পৈণত এজন সুদক্ষ প্ৰেজুৰেট সম্পাদক লাগে । দৰমহা মাহে এশৰ পৰা দুশতৈকে । সোনকালে প্ৰশংসাপত্ৰসহ তলত দিয়া ঠিকনালৈ আবেদন কৰক । কালস্থ কবিৰ বিশেষ সুবিধা আছে ।

“এম”

“বাতৰি”—সম্পাদক

শইকীয়াৰ চকু খিৰ পৰিল । সেপ চুকি হুজুনিয়াহ কপটি ক'লে—“এইবোৰ কি অনাসুৰ্ভি কৰিব খুজিছাছে, ছোৱালী ঘৰতে খুপৰী আগক । শব পৰা দুখলৈকে দৰমহা দি লোকৰ পেট ভৰাবও নোৱাৰোঁ, সাহিত্য-সাহিত্যও কৰিব নোৱাৰোঁ ।”

মহৰীয়ে প্ৰবোধ দি ক'লে, “অসমীয়া কাকত উলিয়াই তোমাক দেউলীয়া কৰিবৰ দুৰ্বুজি মোৰ নাই । চাই থাকা মাহৰ তেলেবেই মাহ ভাঁজা কেনেকৈ ? সম্পাদক ডায়াক এমাহ খুৱাম, চেপি চেপি গল্প-কবিতা পাৰে মানে উলিয়াম । ছোৱালী বিয়া দিম । পিচত লেখাবোৰৰ কপিৰাইট বেচি তোমাৰ পেট'ৰিত নগদ মৰলগে ডেৰশ দুশ টকা ৰূপ ভৰাম । গল্প-কবিতা লেখকৰ দৰে ভেৰা-ভোদা-জৰদগৰ জগতত কোনো নাই । তুমি ইবোৰ সিবোৰ নাপাতিবা । কথা হৈছে কোন খুবন্ধৰে এই টোপ গিলে । গিলিব যে ঠিকেই, এবাৰ বিয়াৰ বৰশীৰ আঁকোৰা হল কোৱাৰিত লাগিলে ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰবোৰো ভাগজ নাই সাৰিবৰ ।”

বামন স্মাৰণ, মামে তাৰণ

লক্ষ্মীকান্তই বি-এ পাছ কৰি বছৰে বছৰে কামৰ কাৰণে কমিটিৰ আগত উপস্থিত হৈছিল । পঢ়িছিল বেচেৰাই ল'ৰা-শিক্ষাৰ সেই কথাষাৰি সদায় মনত ৰাখি—

লেখা-পঢ়া কৰে যেই

গাড়ী ঘোঁৰা চৰে সেই

লেখা-পঢ়া কৰিলে হয়, কিন্তু গাড়ী বা ঘোঁৰাত উঠাৰ সৌভাগ্য তেওঁৰ নঘটিল । বেকিং নাই, কমিটিয়ে নাক কোঁচায় । তাৰ অৱশ্যে কাৰণ আছিল । নামে মানুহক যেনেকৈ তাৰে, তেনেকৈ ৰোলে মাৰেও ।

কোন কুজ্জগত মাক-বাপেক আৰু শ্ৰুতিকবদেৱে তেওঁৰ নাম লক্ষ্মীকান্ত ৰাখিছিল কব নোৱাৰোঁ । কিন্তু লক্ষ্মীকান্তই এতিয়ালৈকে এদিনো লক্ষ্মীৰ মুখ দেখিবলৈ নাপালে । লক্ষ্মীকান্ত নাম লৈ লক্ষ্মীকান্তই লক্ষ্মীৰ প্ৰতি চালুকীয়া অৱস্থাৰ পৰাই যি অৱতা দেখুৱাই সবস্বতীৰ প্ৰিয় হবৰ চেষ্টা কৰিছিল তাৰ ফল

লক্ষ্মীকান্তই নুজুলিলে জুগিব কোনে ? শুনা কথা লক্ষ্মী আৰু সবলভীৰ
সহজলি বোলে মধুৰ নহয় । ভাবভীৰ কৃপা কটাক্ত শিকাত
আঙুলালে হয় কিন্তু লক্ষ্মীৰ বোমত বপুৰা জৰ্জৰিত হৈ গালে-
মুখে হাত দি ঘূমনি লাগিল । শেহত উপায় নাপাই লক্ষ্মীকান্তই
মনৰ বেজাৰ পাতলাবৰ কাৰণে আউলি-বাউলি হোৱা দীধল চুলিৰ
বাবুলি কাটি বুৰিয়ে বুৰিয়ে প্ৰেমৰ কবিতা আৰু কুৰিয়ে কুৰিয়ে
গল্প বতিয়াবলৈ ধৰিলে । কাব্য-কথাই পেট নভৰায়, কিন্তু উপায়
নাই ।

এনে অৱস্থাত বাতৰিৰ পাতত ডাঙৰ আখৰেৰে জিলিকা
মহা মহৰীৰ জাননী তেওঁৰ চকুত পৰিল ।

অসমতো সাহিত্য-সেৱাৰ আদৰ আছে । সাহিত্য-প্ৰাণ 'এম'-
অৰ প্ৰতি ভক্তি লক্ষ্মীকান্তৰ মূৰ আপোনা-আপুনি দো খাই
গ'ল । 'সেৱা' কাকতৰ সম্পাদক । মাটি-বালিৰ কুজচ কঠুৱা
সংসাৰ আৰু কোমল কল্পলোকৰ ব্যৱধানৰ দুৰ্জয় প্ৰাচীৰ লক্ষ্মী-
কান্তৰ চকুৰ পচাৰতে অদৃশ্য হৈ গ'ল । আগন্তুক সোণালী সুযোগত
আৰু 'সেৱা'ৰ পৰিকল্পনাৰ বিচিন্তাত লক্ষ্মীকান্তৰ কবি-প্ৰাণ
লয়লাসে নাচি উঠিল ।

কুল মেলি এ জেম

কেইদিনমানৰ পিচৰ কথা ।

মহা মহৰীয়ে বাতৰি সম্পাদকৰপৰা এটোপোলা কাকত
পাই পোনচাটেই শইকীয়াৰ ঘৰ ওলালগৈ । ক'লে, দেখিলা এতিয়া,
নকৈছিলোঁ মোৰ গেজুৱেট বাক্কেইত মেৰপাকত সোমাবই বুলি ।
কেইদিন হৈছে জাননী মেলা, ইয়াৰ ভিতৰতে এইবোৰ । এতিয়া
নাৰায়ণ নমস্কৃত্য কৰি এইবোৰ বহা হ'ক । এওঁ হ'ল ভোমাৰ
দেৰগাঁৱৰ শ্ৰীমৎ চক্ৰপাণি চতুৰ্বেদী বি-এ, সাহিত্য সভাসাচী ।
সভাসাচী কোন হে—অৰ্জুন ? হেঁ হেঁ হেঁ, উপাধিৰ অৰ্ধবোধ কৰাই
কতিন । বামুণৰ ল'ৰা চতুৰ্বেদী । সাম, স্বজ, অথৰ্ব, আৰু কি
হে । কি কৈছা খৰ্ব । ঠিক । বেদৰ গুণ-গান কৰি দিন কটী-
ওক, পাৰে যদি সভাসাচীদেৱে জান ঠাইত লক্ষ্যভেদ কৰি ভাষা

হাতসেনী লাভ কৰক । মম্বা মহৰীৰ তথা আমাৰ শইকীয়াৰ
ঘৰৰ সীমাত গাভীৰ টংকাৰ । অসম্ভৱ । ফল মাৰ্কা কি বোজা ।
ঙড়বাই । সেইখন কাৰ ?

নলবাৰীৰ শ্ৰীযুক্ত দৈত্য নাৰায়ণ তালুকদাৰ এম-এ, সাহিত্য-
শিৱাজী ।

দৈত্য নাৰায়ণ, সাহিত্য-শিৱাজী—বাপৰে ! তালুকদাৰ বাৰা-
জীৰ তালুকে পেট ভৰোৱা নাই দেখিছোঁ । এওঁ বহু ভাব-ৰাজ্যৰ
দুৰ্ভেদ্য দুৰ্গ দখল কৰকগৈ । এলাপেচা লোক এখেত নিশ্চয় নহয় ।
মম্বা আউৰংজেৰেও এই কামৰূপ কেশৰীক বন্দী কৰা কঠিন ।
এওঁৰ আবেদন ছামাৰিলি বিজেক্টেড ।

ভৌবা, ভৌবা—ডাঙিয়ে-গোঁফে ভোবোকাৰ এও আহিল মৌলবী
মহম্মদ কবিরউদ্দিন খণ্ডকাৰ, সাহিত্য খায়াম । আহলাম আলাই-
কুম মৌলবী চাহেব ! পিচে পোনচাটেই ইৰাপলৈ গতি কৰক ।
‘সেৱা’ কাকতৰ পূজাৰী পাতি সেৱা পণ্ড কৰিবলৈ আমাৰ নিকপ-
কপীয়া হিন্দুৰ চিতে নিদিব । বিদায় বন্ধু !—বিদায় খায়াম ।
জানো তোমাৰ বিৰহে মোৰ অন্তৰ দহিব ! বেজাৰত জ্যাকাত
দিম—সাদিনলৈ ভিটামিনডৰা সিবিধৰ বসৰ মদিৰা চুহিম ।

এওঁ আহিছে তোমাৰ ডিগবৈৰ ননীগোপাল শ্ৰুতিকৰ বি-
এছ-ছি । ভাষাৰ উপাধিতে উকা ! আজিৰ দিনতো শ্ৰুতি-স্মৃতি
মেলি দুপইচা ৰোজগাৰ কৰিব নোৱাৰি শ্ৰুতিকৰ বোপাই সম্পাদক
হবলৈ হামৰাও কঢ়াত বুজিছোঁ বেচেৰা জৰদগব ! বেয়া নাছিল—
কিন্তু ব্ৰাহ্মণ-তনয় । সুতৰাং ননীগোপালে ঘৰতেই ননী চুহি থাওক ।

আকনো কিমান চামহে । এ হৰি ভাষা-ভীষ্ম, গদ্য-
গদাধৰ, কবিতা-কোঁৱৰ, কথা-সাগৰ এইসকল আছিল ইমান দিন
ক’ত লুকাই ! ‘ফুল মেনি এ জেম’—

এইবোজা গ্লশংসাপত্ৰেৰে এওঁ আহিছে কোন ? ডিব্ৰুগৰ
উল্লসমান ভকণ সাহিত্যিক লক্ষ্মীকান্ত কাকতী বি-এ । শিয়ালৈ-
খোৱা সাহিত্য সভাৰপৰা মোৰ কুটুমে সাহিত্যসাগৰ উপাধিও লভিছে ।
নিভাত্তই নিবীহ ভদ্ৰলোক—লক্ষ্মীকান্ত নাম লৈও ‘লক্ষ্মীছাৰা’
কাল্পনিক নন্দন । এই গ্লশংসাপত্ৰবোৰ আজ নহয়তো ? শুনা জাম্বা

বেজবকৱাই বোলে লিখিছে, ‘লক্ষ্মীকান্ত অসমীয়া গল্প-সহিত্যৰ মোপাহাঁ।’ মো-পা-হাঁ। কি বশুহে? হৰি বোল। বিহঙ্গী কৰি চৌধুৰীদেৱে বোলে কৈছে ‘আপোনগাহৰা সুদৰ্শন কান্তকবিৰ কবিতাবলী সাহিত্য-কুজৰ কোকিল-কাকজি।’ অধ্যাপক কাকতীয়ে বোলে এওঁৰ কবিতাৰ পাতনি লিখিবলৈ মো-জা কৰিছেই। কবিৰ—কাকতীয়ে কাকতীক নাচালে, কাকতীৰ নান্দৰ নাগাবিলে চাব মাৰিব কোনে? তৰুণ, সুদৰ্শন আপোনগাহৰা। বুজিছা ভায়া—এই সাহিত্য-সাগৰ বোপাটিকে বিয়া-সেৱা মন্দাবেৰে মন্থন কৰিব লাগিব। আজিয়েই লিখি মাতি পঠাওঁ। পিচে এটা কথা শইকীয়া, তোমাক কান্ত কবিৰ আগত এজন নীৰৱ কবি, লেখক পাতি মই দেখুৱাব লাগিব।”

“মোক কবি কৰিবা? লেখক সজাবা? এনে দুৰ্বুজি যেন তোমাৰ জন্ম-জন্মান্তৰেও নহয়। তোমাৰ সাহিত্য-তাহিত্যৰ বীজাণু এটিও এই প্ৰকাণ্ড কমেৱৰ ক্ষত-বিক্ষত কৰিলেও বিচাৰি নাপাবা।”

“এই বিষয়ে মোৰ আধানো সন্দেহ নাই। আমিও তথৈৱচ। বুঢ়া শালিকাই মাত নলয় বুলি মই নজনা নহওঁ। কথা হৈছে সাহিত্য-সাগৰ সম্পাদকৰ আগত ‘সেৱা’ কাকতৰ প্ৰতিষ্ঠাতাৰ মুখত এম্বাৰ-দুম্বাৰ সাহিত্যৰ কথা নোলালে কথাৰ খেও খাৰ কেনেকৈ। শুনা, বেজবকৱাৰ নাম শুনিছা নহয়। ভাল লেখে বোলে—ঘনাই ঘনাই বোপাইৰ আগত বেজবকৱাৰ নাম জৰা। গোঁসাই, চৌধুৰী, বৰদলৈ, গোহাঁইবকৱা, আগৰৱালা, ৰাজখোৱাৰ কথা কৰা। ধোঁৱাখোৱাৰ নজীত হোঁপা দি নাকে-মুখে ধোঁৱা উলিয়াই ‘আইত্য কৰিব লাগে—আইত্য কৰিব লাগে’ বুলি সেৱাৰা। বহু, সিকালে মই আঙৰিম। তোমাকো মই ভাষাৰ ভীম উপাধিৰে ভব্য-গব্য লেখক কৰিম। হিঃ হিঃ হিঃ।—আঃ মৰা মূৰত কামোৰপি উত্তিলেই। শৰীৰ পৰি অহাৰ লগে লগে বজ-শক্তিও হৰি আহিছে। চাহ-টাহ এটুপি পাম জানো? মহৰীয়ে কপালত হাত বুলাবলৈ ধৰিলে।

“পাবা ভায়া পাবা। এটা কথাহে বুজিছা। আমি অনাহকতে

চাহ-পানীত গাখীৰ-ঙৰ সানি চাহৰ ভিটামিন নষ্ট কৰোঁ। মোৰ মতৰ লগত গাখীৰ মতৰো বজিতা খাইছে। ঘৰত কালিৰেপৰা কেৱল ফিকা চাহ চলাইছোঁ।”

সাহিত্য বচায় সাহ

‘প্ৰাণত বিপুল আশা-আকাংক্ষা লৈ লক্ষ্মীকান্তই সেৱা কাকতৰ সম্পাদক স্বৰূপে ভাষা জননীৰ চৰণত সেৱা জনাবলৈ মহা মহৰীৰ নিৰ্দেশ মতে মহৰীৰ ঘৰত উপস্থিত হ’লহি। ভাব-সাগৰত বুৰি থকা এই সুদৰ্শন কবিৰ মুখলৈ অলপ পৰ চাই আছে-বেথে বহি-বলৈ দি মহৰীয়ে মুখ মেলিলে—

বহা বোপা, বহা। হেজাৰ-বিজাৰ আবেদন-নিবেদন অগ্ৰাহ্য কৰি তোমাক মনোনীত কৰিছোঁ। তেজ ধুলে উটে কিন্তু মণ্ডহ ধুলে নুটে। হেজাৰো হ’ক কায়স্থৰ ল’ৰা। আমাৰ আৰু আমাৰ শইকীয়াৰ জাতি-ভাই। প্ৰাণৰ টান আছে। কুলে কুলৰ নিমিটে কান্দিবই। শইকীয়াৰ অগাধ টকা বোপা। কুবেৰৰ ভঁৰাল নিজৰ ঘৰতেই বুলি ধৰাচোন। সাহিত্য সেৱাৰ কাৰণে নপত্তিয়াবা বোপা সজুৰি হেজাৰ টকা উইল কৰি থৈছে। এনেজন নীৰৱ কৰ্মী-পুৰুষ-সাহিত্যপ্ৰাণ ভূ-ভাৰস্তুত নহব নুপজিব। দহে দহ কথা তেওঁৰ বিষয়ে অৱশ্যে বটে। পৰশ্ৰীকান্তৰ, খাবলৈ নোপোৱা কেজা-নীয়াহঁতে ডাঙৰ লোকৰ কিবা বোলনে হেৰি কামোৰে! দুদিনতে বুজিবা বোপা, কবি মানুহ তুমি বুজিবা, শইকীয়াৰ বাহিৰৰ আচৰণ-আৱৰণৰ ভিতৰত কি অনুপম মৌকোঁহ আছে! অন্তৰ-খন কৰুণাৰ প্ৰকাণ্ড মহাসাগৰকে বোলাচোন। আজিকালিৰ দিনত কাকত উলিয়াই এহেজাৰ দুহেজাৰ নহয় সাত হেজাৰ বোপা নগদ তোমাৰ সাত হেজাৰ চিকাৰুপ পানীত পেলাবলৈ কেইজন দানবীৰ, সাহিত্যবীৰ ওলাব? সত্তৰ হেজাৰ কিমান—তিনিকুৰি দহ হেজাৰ। দুখীয়া সাহিত্যিকৰ কাৰণে উইলত জিখি যোৱা পুৰুষ কেইজন আছে? পিচে বোপা, ঘৰত তোমাৰ আছে কোন।”

“মাতৃৰ বাহিৰে আপোন বুলিবলৈ এই জগত সংসাৰত মোৰ কোনো নাই।”

“আহা-হা বোপাৰ কথাই কবিতা । হ’ক হ’ক । কথাৰ
ঠাচতেই বুজিছোঁ এতিয়াও বোপাৰ ঘৰ-গৃহস্থী হোৱা নাই । দেখি !
বি-এত বোপাই কি পঢ়িছিলোঁ ? কি কৰা ? বিশেষকৈ সাহিত্য
আৰু দৰ্শন ? সাৰ বস্তুকেই বোপাই ধৰিছিলোঁ । সাহিত্য আৰু
দৰ্শনৰ বাহিৰে প্ৰাণৰ হেঁপাহ কোনেও পুৰাব নোৱাৰে । মই কলেজৰ
ল’ৰা পাণ্ডেই সেইবোৰ পঢ়িবলৈ দঢ়াই দঢ়াই কওঁ বোপা । আমাৰ
শইকীয়াই গুনিগৈ বৰ সন্তোষ পাব । তাহানিখনেই তেওঁৰ এটা
কবিতাত পঢ়া মোৰ মনত পৰিছে ।

‘সাহিত্যে বঢ়ায় সাহ দৰ্শনে দৰ্শন ।

পয়াৰে পয়দা কৰে ভাব অগণন ।’

ভাবৰ আৱেশত কবিয়ে চকু মুদিলে ।

সাহিত্য সঙ্বাদ

সেইদিনাই আবেগি লক্ষ্মীকান্তক লগত লৈ মহৰী শইকীয়াৰ
ঘৰত ওলালগৈ । শইকীয়াই চকুসোৰ নাকত পিন্ধি গভীৰ হৈ
আগৰপৰা ভৰিলৈকে লক্ষ্মীকান্তক চাই মহৰীৰ ফালে মুখ ঘূৰালে ।
মহৰীয়ে ক’লে—“তোমাৰ ‘সেৱা’ কাকতৰ সম্পাদক কান্তকবি,
সাহিত্য-সাগৰ । হ—এজন লেখক লেখক, বৰ বঢ়িয়া গেছে দিয়া ।
অলপতে কাকতত কি লিখিছিলোঁ ? আঃ চম্ভোৱা মনে আটাইবোৰ
পাহৰে ?

সসজ্জমে লক্ষ্মীকান্তই সুধিলে কোন কাকতত ? ‘আত্মাহনত’ ?
শইকীয়াই উপৰাই মাত দিলে, ‘অকণোদইত’ ।

শইকীয়াৰ ফালে চাই চকু চিপিয়াই মহৰীয়ে ক’লে, “আমাৰ
শইকীয়াই সদায় ‘অকণোদই’ৰে সপোন দেখে । কবি মানুহৰ
কথা আমাৰ অকবিয়ে, গদ্যময় মনিছে বুজিবই নোৱাৰোঁ । কি
কাৰণে কব নোৱাৰোঁ বুজিছা বোপা শইকীয়াই সদায় মাছিলী
বোজা সাদিনীয়া বোজা সকলো কাকতকে ‘অকণোদই’ বুজিছে
ভাল পায় । এখেত ‘অকণোদই’ যুগৰে নীৰৱ লেখক বোপা ।
নপতিয়াবা এওঁ লেখা গল্প-উপন্যাস-কবিতাৰ পুথি এবুৰিৰ কম
নহয় । কাকো নেদেখুৱায় । মনে মনে লেখে আৰু লেখে ।

তোমাগোক কবি মানুহে অৱশ্যে এইবোৰ ঔপকেই বুজিবা। নীৰৱ সাহিত্য সাধক। মই কিন্তু এই লুকফুকখন ডাল নেদেখোঁ। নিজে লেখি নিজে আনন্দ লভাতকৈ দহজনৰ মাজত আনন্দ বিতৰণ কৰা ডাল।”

নীৰৱ সাহিত্য সাধক শইকীয়াৰ প্ৰতি উদ্ভিত কান্তকবিৰ মূৰ আপোনা আপুনি দোঁ খাই গ’ল।

মহৰীয়ে মুখ মেজিলে— “অঃ, পিচে?” ‘আৱাহন’ত লক্ষ্মীয়ে বিনয় প্ৰকাশি ক’লে, “যোৱা সংখ্যাত মোৰ ‘অশ্ৰুবিলাপ’ নামৰ কবিতা আৰু ‘সপোনকোঁৱৰ’ নামেৰে ৰূপক গল্প প্ৰকাশ পাইছে।”

“ঠিক, এই অশ্ৰুবিলাপ’ কবিতা পঢ়ি আমাৰ শইকীয়াৰ কবি-প্ৰাণ “ভুমৰি” উঠিছিল। তোমাৰ ‘সপোনকোঁৱৰ’ শইকীয়াৰ ডোক-পিয়াহ হৰিছিল। ডাবোঁ এইবোৰ লেখা কেনেকৈ? শইকীয়াৰ সুধিলে শইকীয়াই মাথোঁ মিচিকিয়ায়। ‘অশ্ৰুবিলাপ’ৰ প্ৰথম শাৰীত কি আছিল। ছেঃ এনেকৈ পাহৰা ধানৰ ভাত খালে আমাৰ ফালে আৰু হৈছে।” অনুশোচনাত নিজৰ টকলা মূৰত মহৰীয়ে হাত দিলে।

সেপ চুৰি লক্ষ্মীকান্তই গালে—

“ফুলৰ পাহিত নিয়ৰৰ টোপা দেখিছা বজু? দুনাই চোৱা বিৰহী প্ৰাণৰ বেদনা অশ্ৰু বিনাই বিজপি বাগৰি বোৱা। মহৰীয়ে কবিতাৰ তাল ৰাখিছিল ভৰিৰে। ক’লে—“আহা-হা কি ভাব। কি হনুপ্ৰাস। হৈছে আৰু বোপা, নহলে শইকীয়াই সমাধি লভিব।”

শইকীয়াই চকু মুদি ক’লে—“কবিতাত কবিতা আছে। সাহিত্য সকলোৱেই কৰিব লাগে। সাহিত্য কৰাটো মানুহৰ ধৰ্ম। বেজবৰুৱাৰ লেখাত বৰ বাহাদুৰি আছে। শৰৎ গোসাঁইৰ কবিতাই, আনন্দ আগৰৱালা আৰু ৰঘু চৌধুৰীৰ গল্পই—”

মহৰীয়ে কবিৰ মুখলৈ চাই হাঁহি হাঁহি ক’লে, “নকৈছোঁ বোজো শইকীয়াৰ কথাবোৰ সাঁথৰ। আগৰৱালা—চৌধুৰীৰ কবিতাত গল্পৰ আৰু গোসাঁইৰ গল্পত কবিতাৰ উহ কেনেকৈ উলিয়াইছে দেখিছা?—বোপা আজি ঔপুততে তোমাক এয়াৰি কথা

কণ্ঠ, শইকীয়াই জেহেঁলৈ মোক মাৰেও মাৰক, কাটেও কাটক। তোমাৰ অসমীয়া লেখকৰ ভিতৰত এতিয়া যি কেইজন জিজিকিছে, এটাইকিজনৰ সাহিত্য-চৰ্চাৰ ওৰিণ্ডে তোমাৰ এই শইকীয়া। ডেৰকুৰি-দুকুৰি বছৰৰ আগৰ কথা। তেখেতসকল তেতিয়া চফল কলেজীয়া ডেকা। কলিকতাত কিবা পঢ়ে আৰু ঘৰৰ ধন পাচিয়ে পাচিয়ে হৰণ কৰে। শইকীয়াই উন্নত ধৰণৰে চাহৰ ব্যৱসায় চলাবলৈ মন কৰি কলিকতাত হাজিৰ হৈ দেখে যে এটাইকেউজন পাশাখেলত তন্ময়। ডেকাহি মাৰি শইকীয়াই ক’লে—‘এইদৰে অমূল্য ধন সময় অবাৰতে কটোৱা শিক্ষিত যুৱকৰ উচিত নহয়।’ সকলোটিয়ে ডেবা লাগি শইকীয়াৰ মুখলৈ চালে। নপতিয়াবা কবি, নগদ ডেৰ হাজাৰ মোনাৰপৰা উলিয়াই তেওঁলোকৰ হাতত আমাৰ শইকীয়াই গুজি দি ক’লে—‘সাহিত্য কৰা জোনাকী, বিজুলী উলিয়াই দেশৰ আৰু দহৰ উপকাৰ সাধা।’ এতিয়া এইবোৰ কথা কৈ শইকীয়াই নিজৰ যশস্যাৰ বৰতোলা মোকোৱায়। লাজকুৰীয়া লোক। কিন্তু সময়ত সকলো ওলাব। কুপাবৰৰ নাম শুনিছা? সেই পেটালক বৰবৰুৱা পাতিলে কোনে জানা? কুপাৰ গোঁফ আমাৰ শইকীয়াই উকটিব পাৰে বুজিছা। এদিন বেকত হবই। জুইক ঢাকি কোনে কেইদিন ৰাখিব পাৰে? পিচে এতিয়া আচল কথালৈ আহোঁ। অকলশৰীয়া মানুহ কেইডোখৰ হয়! নামানে। হ’ক, হ’ক, ভাষাৰ তেওঁ উন্নতি হ’ক। কি বোজা? বোপাক মাহে সম্প্ৰতি সামান্য এশ টকাত সম্পাদক নিযুক্ত কৰা হল। আজিৰ-পৰাই! উন্নতি আছে। এতিয়া অন্ততঃ দুমাহ-তিনিমাহৰ জোখাৰে গল্প কবিতা লাগিব। সেইবোৰ সমল হাতত লৈ কলিকতাৰ প্ৰেছত বমক-জমককৈ ‘সেৱা’ ছপাব লাগিব। পিছে বোপা, মাহে তুমি নিজে কিমান কবিতা, গল্প যোগান দিব পাৰিবা?

তললৈ মূৰ কৰি কবিয়ে ক’লে—“কমকৈও ডেৰকুৰি কবিতা, একুৰি গল্প।”

“ভাল, ভাল—তোমাকনো আৰু কি ক’ম। পাৰা যদি আৰু উলিয়াবা। পাৰিবাই। সাহিত্য সাধনাৰ ওপৰ খাপলৈ তুমি উঠিছা বোপা।”

যাবৰ সময়ত মহৰীয়ে শইকীয়াক ফুচফুচাই কৈ গ'ল—
 “বুজিছা ভায়া কবিৰ আগত পাবামানে তুমি মুখ নেমেগিবা, মুখত
 সাহিত্য ওলাই পৰিব চাবা। কবিৰ খোৱা-বোৱাৰ বিষয়ে আই-
 টীৰ মাকক চকু দিবলৈ ক'বা। তিবোতা আৰু সোঁচৰা ব্যাধি
 একেই। হাতৰ মুঠি দুদিনমানলৈ অলপ মেগিবা।”

ফিকা চাহ খোৱা হলেও যেতাতন।

পষেকৰ পিছৰ কথা।

শইকীয়াই হুমুনিয়াহ কাড়ি মুখ আমোলাই মহৰীক ক'লে—
 “তোমাৰ কাণ্ড কবিয়ে লেখাৰে মোৰ মেজ ওপচাইছে। লগে লগে
 ভাত-চাহৰ শ্ৰাদ্ধ হৈছে। দিনটোত বুজিছা এবাৰ নহয়, দুবাৰ
 নহয়, পাচ বাৰকৈ কবিক চাহকে লাগে। ফিকা চাহ খোৱা
 হলেও যেনতেন। তোমাৰ শইকীয়ানীয়ে জুতি লগাই আটোমটো-
 কাৰিকৈ খুৱাইছেহে খুৱাইছে। ফলত বা কি ফুটুকাৰ কেনসোপা
 উঠে। —হিচাপ কৰি চোৱা, কমেও দিনে একাখলি উৰিছে।

মহৰীয়ে প্ৰবোধ দি ক'লে—“দুবাৰ তপস্যা—কোটি জন্মৰ
 সাধনাত ভাগ্যত জোঁৱাই মিলে। —দুদিন অপেক্ষা কৰা। কাণ্ড
 কবিৰ সকলো অংগত কবিতাৰ পোকে পিলপিলাইছে। মহৰীৰ
 পাকত পাকঘূৰণি নাখাই নোৱাৰে। দিয়া, কবিয়ে লিখি দমোৱা
 গদ্য-পদ্যবোৰ মোক দিয়া। আজিয়েই হেস্তনেস্ত এটা কবিৰ
 লাগিব।”

টোপোলা লৈ মহৰী ওলাল। ৰাতিলৈ তেওঁৰ ঘৰত খাবলৈ
 কবিক নিমন্ত্ৰণ জনাই গ'ল।

আবেগৰ—বন্দী

ৰাতি আথেবেথে মহৰীয়ে কবিক খুৱাই-খুৱাই বহিবলৈ দি
 ভিতৰত সোমাল আৰু খন্তেক পিচতে হাতত কবিয়ে লিখা
 কাকতৰ টোপোলা লৈ মুখ বিদৰাই গৌৰু কঁপাই ক'লে—“এইবোৰ
 কি কাণ্ড বোপা? তুমি কবি লেখক, বি-এ, সাহিত্য-সাগৰ।
 কিন্তু এনেকৈ ঢুকতে থাকি শইকীয়াৰ বুকত কামোৰ বহাব নাজা-
 পিছিল। আলচুলকৈ কি কবিলৈ পাওঁছা? ভাল নহয় দেই।”

লক্ষ্মীকান্তই ভেবা জাগি মহৰীৰ মুখলৈ চালে । “কথিতা
বচা, গল্প লেখা, সাহিত্য কৰা, আমাৰ আপত্তি নাই । হবই পাল্ল ।
শইকীয়াৰ এনেখন হবই পাল্ল । সাহিত্য-সাহিত্য কথি বাউল ।
মই তেতিয়াই নকৈছিলোঁ-সেৱাক্ষেৰা উলিয়াই ডেবশ-দুশ দি কবি-
টবি পোহা ভাল নহয় বুলি ! নুগুনিলে—এতিয়া হিমাচাকুৰিলে
চকুলো টুকিলে হব কি ? কৰ্মকল-কৰ্মকল ! অস্ অস্—এনে
হব বুলি মই অৱশ্যে সপোনতো ভবা নীছিলোঁ ।”

মহৰীয়ে মূৰত হাত দিলে । কবিৰ চকুত আতংক ফুটি
উঠিল । সেপ চুকি ক’লে “মই একো বুজিবই পৰা নাই, অনু-
গ্ৰহ কৰি—”

খং দেখুৱাই মহৰীয়ে মাথ দিলে “অনুগ্ৰহ নিগ্ৰহৰ কথা
নহয় কৰি । কবি মানুহ তুমি, গতিকে বুজিবা কেনেকৈ, বুজো
মাথোঁ আমাৰ নিচিনা গো-মুৰ্খবোৰে । এস্ শইকীয়াৰীৰ শিক্ষালে
বুকুভঙা বিননিত পানীতো হাঁহ নচৰা হৈছে । তেওঁৰ কঁৱৰী-
জাঁকে ঘৰৰ ঘৰুৱাহিৰে পেটৰ ভোক চকুৰ চৌপনি হৰিছে । কৰক
সাহিত্য কৰক । আমাৰ কি কথিতা, কথিতা লিখে সকলোৱে ।
কিন্তু তুমি এনেকৈ শইকীয়াৰ গাভৰু ছোৱালী লৈ খেলখন পতা
ভাল হোৱা নাই, কলোঁ । মান-সজ্জম সকলোৰে আঃ হ ।”

কবিৰ মুখখন শেঁতা হ’ল ! ক’লে ‘অভাৱনীয়, অচিন্তনীয়
কথা । অন্যান্য দোষাৰোপ ।’

মহৰীৰ মুখত বিদ্ৰূপৰ হাঁহি । ক’লে, “অন্যান্য দোষাৰোপ ।
আমাৰ একেবি অন্যান্য অৱশ্যে হৈছে । কান জপাই চকু মুদি
নখকাত আমাৰেই দোষ । দোষভাগী জীৱক ক্ষমা কৰিবা কবি ।
ছোৱালীৰ গতি সিকালে যিয়েই নহওক, তোমাৰ নিলাজ কল্পনাৰ গতি
বোধ কৰা আমাৰ উচিত হোৱা নাই । এইবোৰ লিখিছা কি ? কালৈ ?”

মহৰীয়ে লক্ষ্মীকান্তৰ ‘কবি-প্ৰিয়’ কবিতাটি পঢ়িবলৈ ধৰিলে—

“আজি মোৰ ষৌৱনৰ নিকুঞ্জ বনত

নাচিছে ফাগুন

তোমাৰ পৰশ মাগি প্ৰভা বসন্তৰ,

—প্ৰেমসী আপোন ।”

শুনা কবি, তোমাৰ মৌহন কুজত ফাঙন নচাত মোৰ
 অঙ্গপো আপত্তি নাই। যুদ্ধক কবিৰ বুকুৰ বনত ফাঙনে মাৰ্হা-
 ছিলে নাচিব-হাঁহিব কোনে ? কিন্তু কবি তোমাৰ প্ৰেমসী প্ৰভাৰ
 পৰশৰ মগনিয়াৰ হোৱাটো নিতান্তই তোমাৰ পক্ষে অশোভন হৈছে।
 শইকীয়াৰ জীয়েক প্ৰভা আইদেউক বিয়া কৰিবলৈ হাকিম-উকীলে
 হামৰাও কাঢ়ি ফুৰিছে। নুফুৰিবই বা কিয়। এনে ছোৱালী
 আছেই বা কেইজনী ? ৰূপকেই চাবা নে গুণকেই কবা। গানে-
 ৰাজনাই, লেখাই-পঢ়াই তমস্কাৰ, হাতত ফুলা পদুমৰ লক্ষণেৰে
 লখিমী ছোৱালীটি। তুমি স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য কবি, তোমাৰ
 এই কদৰ্য লেখাৰ পৰিণাম বৰ ভীষণ বুলি। ছোৱালী দেখিলা
 বুলিয়েই এনে অপকৰ্ম কৰিব পোৱানে। ছোৱালীৰ গাতো কিবা
 ৰণ-জেউতি উঠিছে। তোমাৰ নাম শুনিগেই নাচি উঠে। এইবোৰ
 জানিলে-শুনিলে তাইক বিয়া কৰাবলৈ লোকে নাক নোকোচাবনে।
 ছিঃ—

লক্ষ্মীকান্তৰ শৰীৰ কঁপিবলৈ ধৰিলে। ক'লে 'বিশ্বাস কৰিব
 তেখেতৰ নাম যে প্ৰভা আইদেউ এই মাথোঁ আপোনাৰ মুখত
 প্ৰথম শুনিবলৈ। মোৰ কবিতাৰ প্ৰভা বসন্ত কালৰ কল্পনাৰ—'

'ৰ'বা কবি। ডাৰিছিলোঁ কবিৰ প্ৰাণ সৰল—লেখকৰ বুকু
 ৰহল। মিছা-বেশ্যাৰ ঠাই তাত নাই, পিচে মিছা। মঘা মহাবীৰ
 চকুত ধূলি মাৰিবলৈ অপচেষ্টা নকৰাই তোমাৰ মংগল। বাক
 মানিলোঁ তোমাৰ কবি-প্ৰিয়া কল্পনাৰ বুলি। কিন্তু তোমাৰ এই
 উষা হৰণ গদ্য কবিতাই কয় কি, হঃ—নিশ্চয় তোমাৰ মগজুৰ
 বিকাৰ ঘটিছে। গদ্য গৈ কবিতা হ'ল। গদ্যৰ কণ-কণিয়া
 মাৰিলা। গদ্য কবিতাৰ কথাও শুনোহে লাগে। লিখিছা—

'বদ্ধ হৃদয়ৰ ৰুদ্ধ বেদনা লৈ কবি ফুৰিছিল বীণ বাই কিবা
 বিচাৰি আন্ধাৰত। আন্ধাৰ, ভীষণ আন্ধাৰ, বীণৰ ঝংকাৰ মূৰ্ত
 হ'ল, হৃদয়ময়ী চিন্তালেখাৰ ৰূপ লৈ অপৰূপ তেওঁৰ লয়লাস, মন্থৰ
 তেওঁৰ গতি। আকৰ্ষণত কবি মুগ্ধ। দেৱীৰ ইচ্ছিতত কবিয়ে
 চকু মুদিলে। তাৰ পিছত আপোনা-আপুনি কবিৰ চকু মেল
 খালে আগত দেখিলে কবিৰ জন্মান্তৰৰ সাধনাৰ সাৰ উষাৰ—

সেই হিৰণ বৰণী উদ্ধাৰ—' বহু আৰু নথো। জল-জল পট-পট। ডুৱা নিদিবা, ধৰা পৰিছা পদে-প্ৰমাণে। অনিৰুদ্ধ তুমি কাম-কাজ নাপাই আক্ৰান্ত অনাই-বনাই কুৰিছিলা। গোটেই সংসাৰ আক্ৰান্ত দেখিছিলো, চিন্তিলোহো হৈছে তোমাৰ লেখাবোৰ। সেইবোৰে তোমাক ইন্দ্ৰাজ্ঞে টানি আনিছে, লেখক নোহোৱা হলে আনিয়োই বা তোমাক বিচাৰিম কিয় ? আহি দেখিলা বগী ধকধকী প্ৰভাক, তোমাৰ সাধনাৰ সাৰ হিৰণ বৰণী উদ্ধাৰ। শুনিছোঁ কবিবোৰ বোলে লম্পট নহয়। কিন্তু তুমি কাকতীৰ ঘৰৰ কাইখৰ ল'ৰা হৈ দৰ্শন পঢ়ি এনে চুলুং হ'লো কিয় ? পৰহি প্ৰভাক তুমি দেখিছিলো, আৰু পলম নসহিল, সেইদিনাই দিলা বঁটিয়াই 'কবিত্ৰিয়া' কবিতা, উষাহৰণ গদ্য পদ্য। প্ৰভাক হৰণ কৰিবা, হৰণ কৰি বগাঘৰত ভাত খাবৰ কাৰণে দুৰ্মতি নোহোৱাই আছিল তোমাৰ পক্ষে ভাল। শইকীয়াই শুদাই এবিধ, ছিঃ।' ঘৃণাত মহাবীৰ মুখত বিকাৰে দেখা দিলে।

অলপপৰ মৌন হৈ থাকি মহাবীৰে মুখ মেজিলে, "শুনা বোপা তোমাৰ ভালেই মোৰ ভাল। বুঢ়াৰ পৰামৰ্শ উপদেশ শূন্য। নহলে কেঁকাবা। তুমি প্ৰভাক বিয়া কৰোৱা। উচাপ খাইছা ? উপাই নাই, তাইৰ ইহকাল পৰকাল নাখাবা। তাম্বা তোমাৰ কবিতা পঢ়ি কিবা হনু সোৱাদ পায়। দেখিছোঁ তাইৰ পাতো কবিতাৰ সকলো লক্ষণ প্ৰকাশ পাইছে। তোমাৰ সাহিত্যবৰ্ষৰ প্ৰভা হক প্ৰধান সাৰথী, তোমাৰ সাহিত্য ইজিনৰ প্ৰভা হক লুক্কিৰেটিং অয়ল, আশীৰ্বাদ দিছোঁ। তুমি আবেগত বন্দী।"

'কিন্তু যাৰ ঘৰত লক্ষ্মীৰ কৰা নাই। যাৰ অন্ন সংস্থানৰ উপায় নাই।'

মহাবীৰে হাঁহি ক'লে "তাৰ বিয়া কৰোৱা নিতান্ত অন্যায় ইয়াকে বোধকৰোঁ। বোপাই কব খুইছা, এই লেখা-পঢ়া জনা ল'ৰাহঁতৰ মগজুত আজিকালি সোমাইছে কি ভাবি মই পাৰ নাপাওঁ, বিয়াৰ কথা ওলালে মুখ বেঁকা কৰে। ইফালে চিকিৎসা খাবলৈ নাপাই মৰিলোঁ বুজি কাম-কাজ নাপাই বসাতলৈ গ'লোঁ। বুজি। আবে বাপু তিৰোতাই যে ঘৰৰ লক্ষ্মী তালৈ সিহঁতৰ ব্ৰুক্লেপ নাই। লক্ষ্মী আমাৰ ওচৰতেই আছে, প্ৰতি ঘৰে ঘৰে

আই বিয়াজ কৰিছে। কিন্তু দস্ত-অহংকাৰে, বিদ্যা-বুদ্ধিৰ ভেমে, গেলা গগে ডেকাহঁতক আজি অজ্ঞান কৰিছে। লক্ষ্মীক নেওচাব প্ৰতিফল লক্ষ্মীয়ে নিদিব কিয়? লক্ষ্মী কোন চিনিবৰ বা বুজিবৰ চেষ্টা নাই।”

কবিয়ে লাহেকৈ ক’লে ‘বুজিব নোৱাৰিলোঁ’।

“নুবুজাত মই আচৰিত নহওঁ। কিন্তু কবি, তুমি জানা অন্ততঃ পঢ়িছা কৰ্মসিদ্ধি ঘটে, লক্ষ্মীলাভ হয়, প্ৰেৰণাত, সাধনাত, উদ্যোগত। কল্পনাত নহয়। ঘৰৰ লখিমী ঘৰলৈ চপোৱা আগ্ৰহেৰে। দুদিনতে তোমাৰ জয় জয় ময় ময় হবই হব। ভাবি চোৱা তুমি যদি শইকীয়াৰ এই লখিমী ছোৱালীটি সামৰা, সামৰিবা বুজি ধৰিছোঁৱেই, দুদিনতে সৌভাগ্য সূৰ্য তোমাৰ কপালত নুঠিবনে? তোমাৰ চেহেৰা নবদলিবনে, হেজাৰ-বিজাৰ টকাৰ মালিক তোমাৰ শহৰ শইকীয়াৰ সত ঘাবনে অভাৱত তোমাৰ কুমসোমোৱা শুকান মুখনি চাই থাকিবলৈ? তেনেজন পুৰুষ আমাৰ শইকীয়া নহয়। পৰৰ দুখত—আপোন মানুহৰ কথাকেই নকওঁ, পমি যোৱা এনেজন পুৰুষ নহব নোপজিব। তেওঁৰ আগহাতৰ দান বাওঁ হাতেও নাজানে বোপা। প্ৰভাক বিয়া কৰি তুমি উদ্ধাৰ হোৱা, কেলেং-কাৰীখনৰপৰা শইকীয়াকো পৰিত্ৰাণ কৰা। ওচৰচুবুৰীয়াই বি-বিয়া-ঠিছেই। শইকীয়াৰ বিপুল দানত সুকলমে ‘সেৱা’ৰ কাৰ্য তুমি চলাব পাৰিবা। মই লেখক নহওঁ কিন্তু তোমাৰ গল্প, তোমাৰ কবিতা পঢ়ি মই পুনৰ্জন্ম পাইছোঁ। তোমাৰ লেখাৰ কি তেজ, কল্পনাৰ কি বাহাদুৰী। শুনা বোপা তোমাৰ শুভাকাংক্ষী মই, এই মাহেন্ত্ৰ সুযোগ হেলাত নেহেৰুৱাবা। নিবনুৱা সমস্যা সমাধানৰ বিবাহেই হৈছে সোণালী সুযোগ। জীৱনত ছেগ মাথোঁ এবাৰহে আহে।

লক্ষ্মীকান্তৰ লক্ষ্মী লাভ

নিচেই চুচুৰীয়াকৈ কবিৰ লগত প্ৰভাৰ বিয়া হৈ গ’ল। হাকিম-মুঞ্চগৰ লগত বিয়া দিব নোৱাৰাত শইকীয়াৰ বোলে মনত বৰ বেজাৰ। এৰা, এনে অৱস্থাত মন থাকিলেও স্ময়মণ্টেৰে জীয়েকৰ বিয়াখন তেওঁ পাতে কেনেকৈ।

মহৰীৰ কথা মতে সাদিনৰ ছুটী লৈ লক্ষীকান্ত সম্পাদক হবলৈ
হাল্লা কৰিলে। ন-বোৱাবীয়ে শাহবেকক এবাৰ সেৱা জনাই
অহা ভাল।

কিন্তু লক্ষীকান্তৰ ছুটীৰ শেষ আৰু নহ'ল। মহৰীয়ে লিখিলে
শইকীয়াই তেওঁৰ বুকুৰ কলিজা আইদেউক উলিয়াই দি বৰ
কাতৰ হৈ পৰিছে। সম্প্ৰতি শোকত 'সেৱা'ৰ কাৰ্য বন্ধ ৰাখিবলৈ
তেওঁ থিৰাং কৰিছে। সেৱাৰ কথা ওলালেই তেওঁৰ হৃদয়
ওলায়, হাৰ্ট ফেল হবৰ উপক্ৰম হয়। কবিতা দেখিলেই তেওঁ
উচাপ খায়। তোমাৰ লেখাত প্ৰাণ আছে, শক্তি আছে, গতিকৈ
সাহিত্য সাধনাৰ কাৰণে তুমি আন ঠাই বিচাৰি লোৱাই ভাল।
শুনি সন্তোষ পাবা—তুমি লেখি থৈ যোৱা গল্প আৰু কবিতাবোৰ
কটকী কোম্পানীয়ে প্ৰকাশ কৰিবলৈ গাত লৈছে।

লাভৰ ভিতৰত শূন্য

সাদিনৰ দিনা শইকীয়াই মহৰীক আগ্ৰহেৰে সুধিলে “পিচে
কটকী কোম্পানীয়ে ক'লে কি?”

“তোমাৰ সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত জোঁৱাই কৰিয়ে সেৱাৰ সম্পাদক
স্বৰূপে লিখা গল্প আৰু কবিতাৰ কাৰণে দিব খোজে ডেবশ।
অনেক খট্ বাক্সৰ মূৰত।”

“মুঠেই ডেবশ। সিকালে কেৰাণী-মহৰীৰ দৰমহা কাটি
পোৱা ছকুৰি টকা ছোৱালীৰ যৌতুকত দিয়া গহনা-গাঠৰি, বয়-
বস্তুতেই উৰিল। নিলে তাই মোৰ সকলো চুহি চুহি নিলে।”

“হক ডায়া, সোলাৰ মুখত মাখি পৰে সিও সোলাৰ লাভ।
কবিক দিলা আঢ়ৈ কুৰি, তেওঁৰ খোৱাত আৰু ছোৱালীৰ বিয়াৰ
জা-জলপানত তোমাৰ টানিমানি খৰচ হ'ল পাঁচ কুৰি। ডেবশ গ'ল
ডেবশ আহিল।”

“লাভৰ ভিতৰত বিৰাট শূন্য” হৃদয়নিয়াহ কাড়ি মুখ আমো-
লাই শইকীয়া ভিতৰ সোমাল।

ভবিষ্যৎ

হলীৰাম ডেকা

এজনী অনিশ্চিত ৰূপৰ গাভৰুৰ মন পাবলৈ জগতখন কিয় ইমান ব্যস্ত, মই বুজিব পৰা নাই। আজিও বুজা নাই; কিন্তু যি সত্য সি সত্যই, মই বুজিব পাৰো বা নোৱাৰোঁ। এই গাভৰু গৰাকী আন কোনো নহয়, চিৰ অনায়ত্ন নিজৰ ভৱিষ্যৎ। মই ভৱিষ্যতে কি হ'ম, কি কৰিম, কোনজন হ'ম, ধন-জন, স্বাস্থ্যৰ অৱস্থা কি হ'ব, ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ ধৰা-বন্ধা হিচাবত মই কিমান-দূৰ উত্তিম বা পৰিম, এয়ে মোৰ নিত্য-নৈমিত্তিক সমস্যা—ইয়াতেই যেন মোৰ জীৱনৰ সকলো সাধনা, সকলো আশা-আকাংক্ষা, সকলো হা-হুমুনিয়াহৰ পৰিণতি : অথবা ই যেন আজন্ম উদ্ভিত কলৰৰ, বিষাদ-বিননি সকলো মাৰ যোৱা অস্পষ্ট আভাস আলোড়িত জীৱনৰ এটি অনুদাত্ত সুৰ !

ময়ো এই অনিশ্চিত জীৱনৰ কাল পৰিণতিলৈ অপেক্ষা কৰিয়ে জীৱনৰ হাটত অনাই-বনাই ফুৰিছিলোঁ। কিন্তু মোৰ বিশ্বাস আছিল যে, এই জীৱন হাটত বেচা-কিনা কৰোঁতে যাক যি দিব-লগীয়া হৈছিল, মই নিয়ম মতেই দিছিলোঁ। কেতিয়াও মোৰ মোনাৰ তলিলৈ বৰকৈ চোৱাৰ অভ্যাস নাছিল।

পুত্ৰৱান পিতা। ল'ৰা-ছোৱালী হ'লেই অসুখ-বিসুখ লাগি থাকেই। মোৰ ঘৰখনো এই সাধাৰণ নিয়মৰ বাহিৰত নহয়। কিন্তু যেতিয়া স্থানীয় ডাঙৰ ডাক্তৰ সকলে ক'লে যে, মোৰ ল'ৰা এটাৰ চিকিৎসা তেখেত সকলৰ দ্বাৰা হোৱা সত্ত্বেও নহয়—অৱশ্যে এই মত দিয়াৰ আগলৈকে ভালেখিনি টকা-পইচা মোৰ মোনাৰপৰা তেখেতসকলৰ বাকচলৈ বাট পাইছিল। মই ল'ৰাৰ ভাললৈ চালে ডাঙৰ চহৰ কলিকতালৈ তাক চিকিৎসাৰ কাৰণে নিয়া যুগুত তেতিয়া জালুকদাৰৰ বেংকত খট্ট মিছি মি দুশ টকা ধৰিলে বুলি লৈ কলিকতামুৱা হুজুৰ। আৰু মেডিকেল কলেজত থকা অসমীয়া ছাত্ৰকেইজনৰ নিঃস্বার্থ আৰু অক্লিম চেপ্টাৰ ফলত বেছিভেঙেটা চাৰ্জনকে দুটা 'প্ৰাইভেট কল' মি, কৰ্ণেল থানাৰদিয়াৰ

চাহিবক ভাণ্ডৰ এটা কিজ দি, বিনা ভাড়াৰ ছিটত বোৰ ল'ৰাক
ক্লিন্স-অফ্‌ ব্লেজছ ছ'প্টিংটেলত ভৰ্তি কৰাই দি উদ্দেশ্য ভবা মিশ্চিন্দ্ৰ-
ভাঙ অলপকেইদিন জিৰণি ল'বোঁ ।

কেইদিনমান পিছত ল'ৰাৰ ওপৰত অস্ত্ৰোপচাৰ, অৰ্থাৎ
অপাৰেশ্যন কৰা হ'ল আৰু চিকিৎসকসকলে সিদিনা কৃতকাৰ্য
হোৱা বুলি ক'লে । বোধহয় এই কৃতকাৰ্য হোৱাৰ অৰ্থ, অস্ত্ৰো-
পচাৰ কৰাৰ পিছতো বোগীৰ স্বাস-প্ৰস্বাস বন্ধ হোৱা নাছিল ।
আশা কৰা মতে বোগীৰ ভংগ নাছিল । আগৈয়ে তেখেতসকলে
ক'লে যে, বোগী বৰ দুৰ্বল, পিছত জ্বৰ উঠাত ক'লে যে, ডিউবত
এটা সক্ৰিয় আন্দোলন বা violent reaction চলিছে, তাৰ ফলতে
গাৰ তাপ বাঢ়িছে । ভিমানতে ক্ৰান্ত নহৈ তৃতীয় দিনত ব্যাঘাট
দিলে, বোগীৰ তেজ দুহিত হ'ল, ডাক্তৰী ভাষাত 'ছেপ্টিক' হ'ল ।
তাৰ কাৰণ তেখেতসকলে কয়, বোগীৰ ভাগ্য মন্দ । নহলে তেখেত-
সকলৰ চিকিৎসাগাৰত এনেবোৰ উপসৰ্গ হেনো শতকৰা, এজন
আধাজন বোগীৰহে হয় ।

সেই কেইদিন মনত বাবে বাবে খেলিবলৈ ধৰিলে, "ভাগ্য
মন্দ" । ভাগ্য মন্দ কাৰ ? বোগীৰ নে মোৰ, যে আত্মীয়-পৰি-
জনসকলৰ ? বোগীৰ ভাগ্য মন্দ বুলিবৰ একো নাই—অতি বেয়া
হব পাৰে, মৰিব পাৰে ; নৰিয়াত পৰি অসুস্থ হৈ থকাতকৈ
মৰা একো বেয়া নহয়—মৰিলে অন্ততঃ নৰিয়াত পৰিব নালাগে ।
জীৱনত আমি যিমানবাৰ নৰিয়া-নিকাৰ ভুজি মৰিবলৈ ইচ্ছা
কৰিছোঁ, ভিমানবাৰ মৰা হলে মৰণৰে পিৰামিড সাজিব পাৰিলোঁ-
হেঁতেন । বোগী দেখোন মৰিয়ে আছে, তাৰ সকল যুগুখন কঁপি-
বলৈ এৰিব এইহে কথা । কাপোৰৰ তলত থকা জক্জকীয়া
হাড়ৰ মাজেদি দেখা পোৱা জীৱনৰ মৃদু কঁপনি নহয় নাইকীয়া
হ'ল, তাত তাৰ পক্ষে এনে মন্দ ভাগ্য কি ? সিতো কেতি-
য়াবাই সক্ৰিয় জগতৰপৰা মেলানি লৈছে ! এতিয়া নহয় নতুন
উদ্যমেৰে নতুন এখনি জগত পাব, যদি পায় । তাত ভাগ্যক
দুখিৰৰ কি আছে ? মোৰ আত্মীয়-পৰিজনৰে মৰাত্মিক আঘাট
পাব, সঁচা কথা ; কিন্তু আত্মাটো নোপোহাকৈ কাৰ জীৱন চলিছে ?

যত্ন ভাড়াবাত বাদ্য উঠে, তাল লয়, তাতে মান—তাতে জীৱনৰ নৃত্য ভংগিমা লুকাই থাকে। “ভাড়াবাতা বিজয়ী হ’ব” অৰ্থাৎ ভাড়াবাত লয়, মান আদি হেৰালেহে মূৰ্ছনাৰ স্খলন হয়, বাদ্যই তেতিয়া গোলমাল আখ্যা পায়। তেনে সহজভাৱে এই আগন্তুক মৰ্মন্তদ বাতৰি যদি মোৰ পৰিবাৰ বৰ্গই গ্ৰহণ কৰিব পাৰে, তেনেহলে তেওঁলোকৰ ভাগ্যক একো দুখিবলগীয়া নহয়। মোৰ পক্ষে কি? এখন সুখৰ সবগ ভাঙি পৰিব, অন্তৰত চিতাৰ জুই জ্বলিব, যদি আকাশ বিষাদৰ চকুলোৱে ঢাকি পেলাব—মোৰ পক্ষে পুৱৰ জীৱন-মৰণ যেন স্বৰ্গ-মৰ্ত্যৰ প্ৰভেদ।

এনেবোৰ আন্তৰিক চাঞ্চল্য-কাৰ্য-তৎপৰতাৰ ভাওৰে ঢাকি ৰাখি নিতৌ হস্পিটেললৈ অহা-যোৱা কৰিছোঁ। ইংৰাজী জনাৰ দুৰ্ভাগ্য। ছাত্ৰসকলৰ ৰোগীৰ সংকটজনক অৱস্থা সম্বন্ধে নানা কথা বিনা আপত্তিতে সহ্য কৰিছোঁ—ছোৱালীক দম্পতী শাহ্নেকৰ জিম্মাত থৈ ৰাপেক-মাকে নিতৌ পিণ্ড খোৱাৰ দৰে অনাবিল ভাৱে এওঁলোকৰ সঁচা-মিছা নানা “খিওৰি” নানা ৰিডিং বা ভৱিষ্যতৰ ইংগিত সহ্য কৰি চলিছোঁ। কেতিয়াবা এই অধ্যায়ৰ অৱসান হ’ব! যেনেকৈয়ে হওক, এই বিশ্বাসেই সময়ত মোৰ ধৰণী। দুপৰীয়া গধূলি দুবেলা খাওঁ। বাতিপুৱা পাৰিলে দুৰে দুৰে এবাৰ পাক মাৰি আহোঁ। ঠাৰে-চিঞাৰে বাহাৰ অৱস্থা বুজিবলৈ চেষ্টা কৰোঁ—যমে মানুহে টনা-টনি।

বিচিত্ৰ নগৰ কলিকতা। ৰাজধানীৰ অট্টালিকা বা ধনী সকলৰ বিলাস-বৈভৱ বৰ্ণাবৰ মোৰ আহৰি নাই। সেইবোৰলৈ চকু দিবলৈকো মই সময় পোৱা নাছিলোঁ। মোৰ মূৰত একেটা চিন্তা, অন্তৰত একেধাৰা জুই! কিন্তু যি ঠাইত মই নিতৌ আহি ট্ৰামত উঠোঁ সেই ঠাইত এদিন দেখিলোঁ, এজন কেটোৰ-ক’লা, ধুম নঙঠা মানুহ বাটৰ কাষত বহি আছে। তাৰ আকৃতি আৰু অনাবৃত অৱস্থাই যদিও মোৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল, তথাপি ৰজীয়া-বহল কলিকতাৰ পক্ষে ই একো নতুন দৃশ্য নহয় বুলি ভাবি মই হস্পিটেললৈ আন দিনাৰ দৰে গুচি গলোঁ। সিদিনা ৰোগীৰ অৱস্থা ভাল যেন দেখিলোঁ, তথাপি চিকিৎসকসকলে

ক'লে যে, সি বিপদ দ্বাধিমা পাব হোৱা নাই। তাতেহে সন্তুষ্ট থাকিলোঁ। আশা-নিৰ্বাশাৰ স্বল্পত বাতি কিন্তু মোৰ টোপনি নহ'ল।

পিচদিনাখন ৰাতিপুৱাতে উঠি আলোও আলোও এবাৰ ল'ৰাৰ অৱস্থা চাই আহোঁগৈ বুলি আগবদৰেই ট্ৰাম-লাইনৰ কাষলৈ গলোঁ। সিদিনাও আগবদিনাৰ ক'লা মানুহজন। সিদিনা অৱস্থাৰ পৰিবৰ্তন দেখিলোঁ এই যে বহুত মানুহে তাক আগুৰি ধৰি আছে, অৱশ্যে সিদিনাও তাৰ গাত কাপোৰ-কানি একো নাই। কিন্তু নশ্বৰতাৰ বাবে তাৰ কোনো লাজ-সংকোচ অথবা আজি-কালিৰ পছিমীয়া জগতৰ ভব্যতাৰ নিদৰ্শন বিহীনৰ পৌৰহো তাৰ নাই। কোনোৱে তাৰ ভৰিৰ ওচৰত দুই-চাৰিটা থিড়ি মাটিছে, কোনোৱে ভৰিত ধৰি সেই আঙুলিকেইটা মটিছে, আৰু দুই-চাৰিজনৈ দূৰৰ পৰাই মূৰে-কপালে হাত থৈ ভক্তি-আপ্নত আশা-বিহ্বল দৃষ্টিত মানুহ-জনলৈ চাই আছে। অৱস্থাৰ এনে পৰিবৰ্তন দেখি মই আচৰিত হ'লোঁ। মনতে ভাবিলোঁ যে—ময়ে বলীয়া হ'লোঁ নে—এই মানুহ-বোৰ পগলাৰ পূজক হৈ বলীয়া হ'ল ? যি সকল মানুহ কেউদিনে এই নওঠা মানুহজনক আগুৰি আছে প্ৰান্নবোৰ দুখীয়া শ্ৰেণীৰ মানুহ। অৱশ্যে ভদ্ৰবেশধাৰী সোণৰ বুটাম লোৱা মানুহ দুই-এজনো আছে। মোৰ ওচৰতে যাও-নেযাওকৈ কাষতে বৈ থকা ভদ্ৰলোক এজনক সুধিলো—‘ইয়াত কি হৈছে ডাঙৰীয়া ? এই মানুহজন কোন, বলীয়া নহয়নে ?’ মানুহজনে মোক পুতৌ কৰা সুৰত ক'লে যে, এই মানুহজন বলীয়া নহয়, তেওঁৰ কিৰাকিৰি গুণ আছে। মই সুধিলোঁ যে কি গুণ আছে ? তেওঁ ক'লে যে দুই-চাৰিটা কথা ক'ব পাৰে। —মই সুধিলোঁ—‘কি সম্বন্ধে ?’ তেওঁ ক'লে—‘মানুহৰ ভৱিষ্যত সম্বন্ধে’। মই ভাবিলোঁ তেনেহলে ইমান-বোৰ মানুহে ভৱিষ্যতৰ সিদ্ধান্ত লবলৈকে বোধহয় এই মহাপুৰুষ, মোৰ বিশ্বাসত বলীয়াজনৰ কাষ চাপিছে। মই প্ৰাণ অনিচ্ছাৰশতঃ সুধিলোঁ—‘মানুহবোৰে কিহৰ ভৱিষ্যত সংকেত জানিব খুজিছে ?’ মোক ইমান বেজিন্দে কথাৰ উত্তৰ দিয়া মানুহজনৰ ধৰ্মত্যাগি হ'ল। তেওঁ প্ৰাণ ধমকনিৰ ধৰণত মোক ক'লে—‘কি মানুহৰ কি আবশ্যক কেনেকৈ কৰ ? নৰিলাপাতি ইত্যাদি, আৰু কি হ'ব।’ ইমানপৰে যি দুৰ্বলভাই মোক পাবিব পৰা নাছিল, এতিয়া জামো

সি ক'বগৰা গা কৰি উঠিল ! ল'ৰাৰ ভৱিষ্যত, ল'ৰাৰ জীৱন-
বৰণৰ সম্বন্ধান ইয়াতেই নগণ্য কৰি ; এই বুজি ভাবি সেই
উলংগ কৰকাল মানুহজনৰ কাষ চাপি গজোঁ ।

মানুহজনক এবাৰ ভাৰকৈ চাই লজোঁ । সংসাৰ সাগৰত
নাও ভুবি সাঁতুৰি-বাদুৰি পাৰ বিচাৰি কাতৰ হৈ যেন চৌৰ হেন্দো-
লমিত কিম্বাকৈ বিৱস্ত্ৰ অৱস্থাত পাৰত আফাল থাই পৰিছে আৰু
এতিয়াহে তাৰ চেহেৰা দেখি মোৰ তেনে ভাব হ'ল । তাৰ কপা-
লত দিবা-জোপাতি বা চকুত অক্ষয় কালৰ সমাচাৰ-দীপ্ত প্ৰভাৱ
একো দেখিবলৈ নাপালোঁ । ভৱিষ্যতৰ বাতৰি ইনো কেনেকৈ দিব,
মোৰ মনত এনে এটা সন্দেহ জন্মিল ; কিন্তু মানুহৰ, জনতা
হেঁচি সকলোৰে চকুৰ্গোড়নীৰ পুৰুষজনৰ সম্মুখীন হৈছে যেতিয়া,
কিবা এটা নুসুধিজেও নচলে । ভাবিলোঁ—কি সোধো ? আকৌ
তাৰ চকুলৈ চালোঁ । তাৰ ভিতৰৰ মানুহজনো যেন মোৰ দৰেই
সম্বস্ত, মোৰেই দৰে বিচলিত ! কিন্তু মানুহৰ, জনতাৰ হেঁচাত
পৰি কিবা নহয় কিবা এটা কবলৈ সি বাধ্য হৈছে । মানুহৰ
প্ৰকৃতিত যেন সি কিবা এটা বিষাক্ত বাগীৰ সংকেত পাইছে—
মানুহে মানুহক পাগল কৰিবলৈ বিচাৰে ; সি যদি পাগল নহওঁ
বুজি কয়, তাক কোবাই মাৰে । এনে এটা বিশ্বাসতেই যেন সি
আজি ভৱিষ্যত বস্তাৰ ঠাই পুৰাৰ লগা হৈছে । সি বাৰে বাৰে
তলৰ ওঁঠখন টানি নি নাকৰ কাষত লগাইছে আৰু এৰি দিছে,
কেতিয়াবা থুৱাইছে, কেতিয়াবা চকু মুদিছে আৰু ভাব বিহবল
দৰ্শকলকলে তাৰ প্ৰত্যেক ক্ষুদ্ৰ অপকৰ্মৰোবতে কিবা এটা মহত্ব
আভাস পাইছে । মোৰ চকুত সন্দেহৰ কঁপনি কেতিয়াও মৰা নাই
যে, মই পাগল নে এই মানুহবোৰ পাগল নে অস্পষ্ট অদৃষ্ট
সম্বন্ধে সত্যৰ আলোক বিচাৰিলে মানুহবোৰে এই দুৰ্বলতা দেখু-
ৱাইছে ? মই সুধিবলৈ প্ৰশ্ন পোৱা নাই । আন কোনোৱাই
যেন মোৰ হকে সুধিলে—“এওঁৰ কি হ'ব ?” উলংগ মানুহজনে
কেইবাৰমান আগবদৰে ওঁঠ টনা-টনিকৈ থাকি শেষত অত্যন্ত অস্পষ্ট
ভাৱে ক'লে—“মৰিব” । মোৰ বুকখন চিৰিংকৰি উঠিল । মোৰ
মনৰ ভাব কেনেকৈ জানিলে ? তেনেহেঁতৈ মোৰ গ'ৰা জাক জাক
বহুত ? যাঃ ! গ'ৰা যেতিয়া গ'ৰা, স্পষ্টকৈয়ে সুধি লওঁ ।

সুখিলো—“কোন মৰিব” ? অলপ বিবুদ্ধি হোৱা মেন দেখুৱাই সেই মানুহজনে ক’লে—“তুমি” । মই মনতে ভাবিলো, বন্ধা ! বহুত ভাষ্যকাৰে লগে লগে মোক ফুটুলিয়ালে—“সোধকচোন সোধক, কেতিয়া ।” মোৰ নিজে মৰাত সেই সময়ত বিশেষ আপত্তি নহ’ল-হেঁতেন । এতেকে অলপ ডাঙৰকৈয়ে ক’লোঁ—“আপোনালোকৰ কাৰোবাৰ আৱশ্যক থাকিলে সোধক ।” মোৰ উত্তৰলৈ অপেক্ষা নকৰিয়ে এজনে আৰোপিত ভৱিষ্যত-বক্তাজনক আসবিক হৰ্ষত সুখিলে—“কি হৈ মৰিব ?” ভৱিষ্যত-বক্তাই উৰিব কাৰৰ বিড়ি এটা তুলি লৈ কাৰোপিনে নোচোৱাকৈয়ে ক’লে—“শ্বাস বন্ধ হৈ ।” ডাঙৰ প্ৰশ্ন এটাৰ সমাধান হ’ল—মই মৰিবৰ সময়ত উশাহ পাহৰি মৰিম ! জুম তেঁলি বাহিৰ ওলোৱাত দেখিলোঁ—মোৰ চেলেঙখন গাৰপৰা কোনোবাই নিলে । “সৰ্বনাশে সমুৎপন্ন অৰ্ছং তৎজতি পত্তিতঃ” বুলি নিজকে প্ৰবোধ দি হস্পিটেলমুৱা হ’লোঁ । মনটো অলপ পাতল পাতল লাগিল । এয়ে উৱিতব্যতা, এয়ে মানুহৰ বিশ্বাস, ইয়ালৈকে ইমান জনতা !

মই হস্পিটেলৰ মোৰ ল’ৰা থকা কোঠালিৰ পিৰালি পাণ্ডতে নৌ-পাওতেই নাহৰ্গৰাকীয়ে আহি হাঁহি ক’লে—“তোমাৰ ল’ৰাই কথা কৈছে, আৰু একো ভয় নাই । তাৰ এতিয়া ষ্টেপনি আহিছে, অলপ শোৱক । আবেলি আহিলে কথা পাতিব পাৰিবা ।” মই এনে সুন্দৰ ভৱিষ্যৎ জ্ঞাণা কৰি যোৱা নাছিলোঁ ।

কথাৰে পৰিচাৰিকাজনীক একো কৃতজ্ঞতা জনাব নোৱাৰিলোঁ । মোৰ চকু দুটি হঠাতে আনন্দৰ চলত চলচলীয়া হৈ উঠিল ।

প্ৰবেশগাৰ গজাৰি

ব্ৰহ্মলোক্যনাথ গোস্বামী

পেজাৰৰ ঘৰখন হঠাৎ আনন্দমুখৰ হৈ উঠিছে। দীৰ্ঘকালৰ অন্তত বাঞ্ছিত নিধি হাতৰ মুঠিত মিলিলে যেনেকৈ আনন্দত মন-প্ৰাণ নাচি উঠে সেইদৰে নাচি উঠিছে তেওঁৰ মনৰ সুপ্ত, দমিত ডাববোৰ। সজীৱনী সুখৰ পৰশত লেবেলি যাব ধৰা সুকোমল অনুভূতিবোৰ পুনুঠন ধৰি উঠিছে, জীৱনৰ প্ৰতি এটি অভূত-পূৰ্ব আকৰ্ষণে তেওঁৰ মনত জগাই তুলিছে অপাৰ আনন্দ, পৃথিৱীৰ প্ৰতি অস্বাভাৱিক আসক্তি। কোনো দিনেই তেওঁ এই বহল পৃথিৱীৰ কথা ডাবি কাল্পনিক হ'বলৈ বিচৰা নাই। বাস্তৱৰ সেৱক আৰু পূজক হিচাপে ইমানদিনে নিজৰ কৰ্তব্যাকৰ্তব্যৰ পিছত তেওঁ লৰিছে, অলীক কল্পলোকত সোমাই মৰীচিকা খেদা নাই। কিন্তু আজি তেওঁৰ মনৰ ওপৰত বিৰাট পৰিবৰ্তনৰ ধুমুহা! আজি কল্পনাৰ সীমাহীন ৰাজ্যৰ মাজত সোমাই তেওঁৰ মনে লাভ কৰিছে নতুন তৃপ্তি। তেওঁৰ চকুৰ আগত ভাঁহি উঠিছে এখন নতুন সংসাৰ। প্ৰিয়জনৰ সাদৰ সম্ভাষণ, ল'ৰা-ছোৱালীৰ হাঁহি-ধেমালি, পো-বোৱালীৰ শুভ আগমন, আৰু তাৰ পিছত নাতি-নাতিনীৰ ঠেহ, বোহ, কাকুতি, মিনতি আৰু কত কি? হতাশাৰ বুকু ফালি পেজাৰৰ ওঁঠত হাঁহি-জিগিঙনি পোহৰ হৈ উঠিছে।

বৈবাহিক জীৱনৰ দীঘল একুৰি বছৰৰ মূৰত বাঞ্ছিত শিশুৰ শুভ আগমন। কাইলৈ নামকৰণৰ দিন। ৰাতিপুৱাত নৌ-পুৱাতই আঘোণী বাই হাজিৰ হবহি। শইকীয়ানী এই কেইদিন আনন্দত উতলিয়ে আছে। জয়কান্ত, মিহিৰ, গহনচন্দ্ৰই তেওঁক ততকে দিয়া নাই। সকলোকে তেওঁ সম্বলট কৰিব লাগিব। সকলোৱে তেওঁক ভাল পায় বুলিয়েই এইবোৰ টনা-আজোৰা হৈছে। সেইবাবে তেওঁ হাতৰ মুঠি চিলাই দিব, কপুপালি নকৰে। এমাহ আগতে মাথোন লগৰে পেজাৰ মহীচন্দ্ৰ ল'ৰাৰ ৰাপেক হ'ল। কিন্তু কেৱে তাৰ ফুটকে নাপালে দেখোন। অথচ তেওঁৰ ৰেলিকা হ'লে

তেওঁৰ মনৰ আনন্দ আকাশে-বতাহে প্ৰতিধ্বনিত হৈ উঠিল । চহৰৰ ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈ সকলোৱে জানিলে ভল্লকান্ত অপুৰুষক নহয়, পুৰুষান পিতৃ ।

অলপ আঁতৰত কেঁচুৱাই এণ্ডামুৰি দি চকু দুটা বহুজকৈ মেজি চালে । পেঞ্চাবণীয়ে আলফুলকৈ তাক বুকুৰ মাজলৈ টানি নি মাতৃস্তন্যৰ মাধুৰ্যেৰে জীৱনৰ অমিয়াৰ প্ৰলোভন দেখুৱালে । কিন্তু অবুজ শিশু সি । অযাচিত মাতৃৰ কৰুণাকো উপেক্ষা কৰি সি ওপৰৰ নীলা ৰঙৰ বিজুলী বাতিটোৰ প্ৰতি উদাস দৃষ্টিৰে চাই থাকিল ।

“দেখিছেনে, পিয়াহ খাবলৈ এৰি সি এই পোহৰৰ পিনেহে চকু দিছে । ই বোধহয় ডাঙৰ হ’লে ইঞ্জিনিয়াৰ হ’ব ।”

“এঃ তোমাৰো কথাখন । যদি আমূকা পেঞ্চাৰ বাচিছে থাকোঁ আৰু ঈশ্বৰে অনুগ্ৰহ কৰে, তাক মানুহ নকৰি নেৰোঁ নহয় । নিজে চাকৰি কৰি কৰি তাৰ সোৱাদ পাইছোঁ । ইয়াৰ পিছত সেই ভুল দুনাই নকৰোঁ । মোৰ ল’ৰাকো সেই ভুল কৰিবলৈ নিদিওঁ । ভগবানে অনুগ্ৰহ কৰিলে মই কি কৰিম জানা ? তাক দেশনেতা বনাম । সি ফুলৰ মালা পিন্ধিব, মহজনক হুকুম দিব ঠিকা দিব, চাকৰি দিব ।”

“এতিয়াইনো সেইবোৰ কি কয় আপুনি ? আগলৈ ল’ৰা ডাঙৰ-দীঘল হওঁকচোন । ঈশ্বৰে লাগি-চৰ মাৰি এবক । পিছত যি হৰৰ আছে হ’ব । অতবোৰ মানুহ দিনে-ৰাতিয়ে আহিছে, গৈছে, তাক চাইছে । এতিয়া কাৰো মুখ নালাগিলেহে হৈছে ।”

“ভয় নকৰিবা । মই তাৰ ব্যৱস্থা কৰিছোঁ । কিন্তু কাইলৈ নামকৰণৰ দিন । এতিয়ালৈকে নামটোহে থিৰ কৰিবপৰা নাই । আজি ৰাতিৰ ভিতৰতেই নামটো উলিয়াব লাগিব । নাম হ’ব লাগিব অৰ্থ প্ৰকাশক, অথচ মধুৰ । নামৰ ধ্বনিত ফুটি উঠিব লাগিব মহত্ত্ব, শক্তি আৰু উদাৰতা । তুমি হয়তো ভাবিছা মই ভাব-প্ৰৱণ হৈছোঁ । মনৰ আনন্দই মোক কাৰ্পনিক কৰি তুলিছে ।”

“জানো, আপুনি সেইবোৰ কি বলকিছে । নামটোৰ কাৰণে ইমান হাৰাখুৰি খাব লাগেনে ? গোবিন্দ, ভবেন্দ্ৰ, জনাৰ্দন ইত্যাদি

কন্তু নাম আছে । এটা দেখোন বাখিলেই হয় ।”

“ইমান সহজ নহয়, বুজিছা ।” পেছাবে হাঁহিমুখে উত্তৰ দিলে, “ল’ৰা ভুমিষ্ঠ হোৱাৰ আগমুহূৰ্ত্তে মই যি দেখিলোঁ তাক কাৰো আগত কোৱা নাই । ইল্লাৰ নিশ্চয় কিবা অৰ্থ আছে ।”

“কি দেখিলে ?”

“মই বিছনাত গাটো দীঘলকৈ পেলাই দিছোঁ । মোৰ মনত দুশ্চিন্তা, কাৰণ তোমাৰ অসুখ । টোপনি আহিছে বুলি ক’ব নোৱাৰোঁ । হঠাৎ দেখিবলৈ পালোঁ চকুৰ আগত বিৰাট জন-সমুদ্ৰ । এখন প্ৰকাণ্ড মুকলি পথাৰৰ চাৰিওপিনে সু-সজ্জিত ঘৰবোৰ । তাৰ মাজত অসংখ্য জন-সমাগম—ল’ৰা, বুঢ়া, ডেকা, গাভৰু, নানান দেশৰ, নানান বেশৰ । সকলোৰে হাতত বিজয় পতাকা, সকলোৰে বুকুত আনন্দ-উল্লাস । এই দিবাটো জনসমুদ্ৰৰ মাজত মই অকলে অসহায়ৰ দৰে ইফালে-সিফালে চাইছোঁ । কোনো চিনাকি মানুহ নাই । হঠাৎ সমুখৰ পিনে দেখিবলৈ পালোঁ মঞ্চৰ ওপৰত এজন সুন্দৰ সূত্ৰী পুৰুষৰ আবিৰ্ভাৱ হ’ল । বিৰাট জনতাই আনন্দত কিৰিলি পাৰি উঠিল । জাউৰি জাউৰি জয়-ধ্বনিয়ে আকাশ মুখৰিত কৰিলে । বতাহত লক্ষ লক্ষ পতাকা উৰিবলৈ ধৰিলে । গোটেই ঠাইখন অপূৰ্ব জেউতিৰে দীপ্তিমন্ত হৈ উঠিল । মই অবাক হৈ সেই মহাপুৰুষৰ পিনে ৰ লাগি চাই আছোঁ । কোন তেওঁ ? নেহৰু ? বুল্‌গেনিম ? চাচিল ? আই-ছেনহাৱাৰ ? নহয় তেওঁ অকল এজন নহয় । আটাই কেইজনৰ শৌৰ্য-বীৰ্য আৰু জ্ঞান-প্ৰতিভাৰ তেওঁ মূৰ্ত প্ৰতীক । মই আগ-বাঢ়ি গলোঁ । বুকুত সাহস গোটাই লৈছোঁ । স্বাম, মঞ্চৰ ওপৰলৈ স্বাম । সেই মহাপুৰুষৰ লগত কথা পাতিম । কিন্তু নিমিষতে দেখিলোঁ জন-সমাগম নাইকিয়া হ’ল । সেই মহাপুৰুষো অন্তৰ্ধান হ’ল । মঞ্চৰ ওপৰত জিলিকি থাকিল এটি ধুনীয়া পুতলা । মই চকু মুখ মোহাৰি চালোঁ । বিচনাত উঠি বহিলো—গুনিবলৈ পালোঁ কেঁচুৱাই কান্দিছে ।”

পেছাব বৈ গ’ল যদিও ভাৰ প্ৰৱণভাৱক তেওঁ চেপা দি ৰাখিব পৰা নাই । আপোনে সপোনত হেজাৰ হেজাৰ জুত-প্ৰেতৰ লগত

তেওঁ লেনদেন কৰিছে, কাজিয়া কৰিছে, কেতিয়াবা সিহঁতক মাৰিছে, কেতিয়াবা সিহঁতৰ হাতত মাৰ খাইছে। কিন্তু সিদিনাৰ সপোন সপোন নহয়। এই সপোন বাস্তৱতকৈয়ো জীৱন্ত। এই সপোনে ইংগিত দিছে নৱজাত শিশুৰ ভবিষ্যৎ জীৱনৰ চমু ইতিহাস। বিৰাট জন-সমাগমে বুজাইছে নেতৃত্বৰ সবল অংকুৰ। গতিকে পিতৃ হিচাবে তেওঁৰ দায়িত্ব আছে। ভবিষ্যৎ সঞ্চাৰনাৰ লগত আপ খোৱাকৈ তেওঁৰ ল'ৰাৰ নামকৰণ কৰিব লাগিব। নামৰ ভিতৰত লুকাই থাকিব লাগিব ল'ৰাৰ ভবিষ্যৎ বিকাশৰ ওপুত বীজ।

কেঁচুৱাটিয়ে এইবাৰ কান্দি উঠিল। সি হয়তো স্নেহময় পিতৃৰ উদ্ভাসত কম্পনাৰ আভাস পাই আতংকত চিঞৰি উঠিছে।

“হেৰা, টোপনি আহিল নেকি? কেঁচুৱাই কান্দিছে।”

মাকে চকুদুটা মোহাৰি কেঁচুৱাক পিয়াহ দিলে। “আপুনি এতিয়াও শোৱা নাই?”

“মই কথা কৈ থাকোঁতে তোমাৰ চাগৈ টোপনি আহিল।”

“নাই অহা। মই আপোনাৰ কথাকে শুনি আছোঁ।”
পেক্কাৰণীৰ কথাৰ মাজত টোপনিৰ জড়তা ফুটি উঠিছে।

“তুমি বাক শুই থাকা। মই হ'লে শুব নোৱাৰিম। দুখন who's who আৰু চাৰি বছৰৰ ‘আৱাহন’ গোটাইছোঁ। আজি বাতিৰ ভিতৰতে নামটো উলিয়াব লাগিব। বাতি পুৱালেই দেউ হাজিৰ হবহি।”

কেঁচুৱাক বুকুত সাবটি পেক্কাৰণী টোপনিত লালকাল।
বিচনাত বহি পেক্কাৰে পুথি খুলি ল'লে।

পতঞ্জলি?

“শুক-গন্ধীৰ শব্দৰ সংযোগ। নামত মাধুৰ্য আছে, কিন্তু পতঞ্জলি এজন প্ৰাচীন ঋষিৰ নাম নহয় জানো? প্ৰত্নতাত্ত্বিকৰ ওপৰত মোৰ আস্থা নাই। মোক লাগে নতুন যুগৰ নতুন মানুহ। শব্দ-সংকাৰত ধ্বনিত হব লাগে প্ৰগতিৰ বীজ-মন্ত্ৰ।”

সৰ্বজুক বেঙী—নলীনাঙ্ক ৱেংকটাৰমন—সৰগ্ৰাস শিটটদমন

—হি, জি, টিউফলছ্‌লক্—দাকোটা চিমিনিমিনড্ঃ

“হিঃ হিঃ হিঃ খাবখোৱা অসমীয়াৰ দাঁতেই ডাগিব, জিডা জোটা হ’ব। এইখন আকৌ কেনে ধৰণৰ পুথি ! অভবোৰ নাম আছে, আটাইবোৰেই আচহুৱা আচহুৱা স্মেন লাগে। আমাৰ ৰাজ্যৰ মানুহবোৰৰ পিনে ইহঁতৰ চকুৱেই নপৰে হ’বলা ? ইহঁত আটানে লগলাগি অসম দেশখন সিজিবহে খোজে। কাকো গোৱালপাৰা লাগে, কাকো বা লাগে কাচাৰ, মণিপুৰ আৰু কত কি ? বোপাইহঁতে কেতিয়াবা আমাৰ ৰংপুৰ নগৰখনলৈকো জাপ মাৰিব যেনহে লাগিছে।

“হেৰা, ল’ৰাৰ মাক ?”

কেঁচুৱাটোৱে মূৰটো অলপ ইকাটি-সিকাটি কৰি আকৌ তলকা মাৰিলে। বেৰত ওলমি থকা ঘড়ীটোৱে টং টং কৈ দুটা কোব মাৰি পেন্ধাৰক সতৰ্ক কৰি দিলে।

“শোৱা, তোমাক জগালেই বা লাভ কি। মইহে ল’ৰাৰ বাপেক। তুমিতো নোহোৱা। দায়িত্বৰ বোজা নিজৰ মূৰত ল’ব লাগিব যেতিয়া উজাগৰে থাকিব লাগিলেও থাকিব লাগিব নিজেই। কতই চাগে ল’ৰাৰ নামৰ বাবে চিন্তা কৰি ৰাতি উজাগৰে থাকি-বলৈকো সুযোগ পোৱা নাই।”

হলীৰাম ডেকা ?

“সহজ-সৰল নাম। নামৰ ওপৰত পৌৰাণিক প্ৰভাবৰ প্ৰাধান্য। কিন্তু ডেকা উপাধিয়ে উদ্যম আৰু কৰ্মশক্তি অটুট ৰখাৰ উপৰিও জাগতিক প্ৰবাহৰ লগত উঠা-নমা কৰাৰ সুযোগ দিছে।”

অতুল হাজৰিকা ?

“হাজৰিকাৰ লগত অতুলৰ সংযোগ অতুলনীয় হৈছে। কিন্তু অধিক কোমল শব্দৰ সমাবেশৰ ফলত কাব্যিকতাৰ ফুলি থকা ফুলনিৰ মাজত জাতকে বাট হেৰুৱাব ভয় আছে।”

বিনন্দ বৰুৱা ?

“নামৰ অনুপ্ৰাসে মলিত কলাৰ প্ৰতি আকৰ্ষণৰ ইংগিত দিছে। কিন্তু যন্ত্ৰাঙ্কৰৰ ব্যৱহাৰৰ হেতুকে শৌৰ্য-বীৰ্যৰ পটভূমিতহে

কলা-কৌশল, ভাগকে ফুটি উঠাৰ সন্ভাৱনা ।”

হেম বৰুৱা ?

“হেম আৰু বৰুৱাৰ মাজত কিবা যেন নাই নাই । নামন্ত গান্ধীৰ গধুৰ সমাবেশ অখচ অলসতাৰ জ্পষ্ট ইংগিত ।”

প্ৰমোদ বৰ্মণ ?

“প্ৰমোদ নহৈ বিনোদ বৰ্মণ হোৱা হ’লে বীৰত্বৰ বুকুত কোমলতাৰ বীজ ফুটি উঠিলহেঁতেন । অলস অকৰ্মণ্যতা আৰু বীৰত্ব-ব্যজনা পৰস্পৰ বিৰোধী ।”

উপেন্দ্ৰ লেখক ?

“উপসৰ্গৰ ওপৰত ইন্দ্ৰজিৎ । নামৰ ধ্বনিত কৰ্মকুশলতাৰ পৰিচয় থাকিলেও মশস্যালাভৰ যোগ হেৰুৱাকৈ উপাধিয়ে বিয়োগ কৰোৱাৰ ভয় আছে ।”

বিৰিঞ্চি বৰুৱা ?

“সৃজনী-শক্তিৰ অপ্ৰতিহত গতি । কিন্তু ব আৰু ব-ৰ বহল প্ৰয়োগৰ বাবে আৰু কোমল যুক্তাকৰে নাম আৰু উপাধিৰ মাজত হেঙাৰ দিয়াৰ কাৰণে শক্তি বিচ্ছিন্ন হৈ পৰাৰ আশংকা আছে ।”

সূৰ্য বৰপূজাৰী ?

“সেৱা ধৰ্মসাধনাৰ ইংগিত আছে, কিন্তু পূজাৰী উপাধিৰ হেঁচাত সন্ভাৱ্য বিকাশ মন্দিৰৰ ভিতৰতে আবদ্ধ হৈ আছে ।”

বীৰেন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য ?

“নাম আৰু উপাধিৰ অপূৰ্ব মিলন । অনুগ্ৰাস নাথাকিলেও শব্দধ্বনি আৰু অক্ষৰধ্বনিৰ বীৰত্ব প্ৰকাশ । কিন্তু কোমল অক্ষৰৰ অনধিকাৰ প্ৰবেশ হেতুকে বীৰত্ব প্ৰকাশ তৰোৱালৰ সহায়েৰে নহৈ কাপৰ সহায়েৰে হোৱাৰহে সন্ভাৱনা বেছি ।”

তীৰ্থনাথ শৰ্মা ?

“নামৰ প্ৰথম আৰু শেষ শব্দৰ ওপৰত বেফ্ প্ৰয়োগৰ হেতুকে সবল সুস্থ শব্দৰ উপৰিও উদ্যমৰ আভাস দিছে ।”

মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী ?

“শব্দ-সংযোগ বৰণীয়, কিন্তু শাস্ত্ৰী উপাধিয়ে নামৰ সজ্জা-
বন্ধাক ঠেক কৰিছে। শাস্ত্ৰ অধ্যয়নৰ প্ৰাধান্যৰ ফলত লোক-
বঞ্জনৰ ক্ষেত্ৰত পদে পদে বাধা।”

ত্ৰৈলোক্য গোস্বামী ?

“নাম ব্যাপক; কিন্তু তিনিও লোককে একে জৰীৰেই
সাঙুৰি লোৱাৰ যি ইংগিত সি অবাস্তৱ। নামৰ ক্ষণিত কাৰ্য-
তকৈ কল্পনাৰ প্ৰভাব গধুৰ।”

দুৱাৰত টক্ টক্ শব্দ শুনা গ’ল।

“দেউতা—দে-উ-তা ?”

“কোন ?”

“মই ভুৰুকা।”

“ভুৰুকা ! কোন বাপেকে ইয়াৰ নাম ৰাখিছিল ভুৰুকা ?
ভুৰুকাও এটা নাম।”

“দেউতা ?”

“বোলো কি হ’ল ?”

“ৰাতি পুৱাল।”

“ৰাতি পুৱাল। হঁ, কি কৰ ? ৰাতি পুৱাল।”

মূৰ তুলি পেছাবে দেখিবলৈ পালে যে বেৰত ওলোমাই
থোৱা ঘড়ীটোৰ পেণ্ডুলামডালে ছটা কোৰ মাৰিবলৈ সাজু হৈছে।

“হেৰা ল’ৰাৰ মাক। সাৰ পাইছানে ? বোলো ৰাতি
পুৱাল। আঘোণী বাই, বাপু, জয়কান্ত আটায়ে ওলাবহি এতিয়া।”

এডাম্বিৰ দি পেছাৰণীয়ে কৈ উঠিল। “ওৰে ৰাতি কেঁচুৱাই
শুব দিয়া নাই। পিছে, আপুনি উঠিল নেকি ?”

“মই উঠিয়েই আছোঁ। কিন্তু উঠিলে কি হ’ব ? ল’ৰাৰ
নাম ঠিক নহ’ল। কোৱাচোন কি নাম ৰাখিম ?”

“আপুনিহে জানে ?”

“মই নাজানোঁ ওপেহে সুধিছোঁ । who's who, আবাহন, বামধেনু সকলো শেষ কৰিলোঁ । মনত লগা নাম নাপালোঁ । ল'ৰাৰ নাম ৰখাৰ সময়ত কোনো বাগেকেট ধীৰ-স্থিৰভাৱে গৱেষণা কৰা যেন অনুমান নহ'ল । এতিয়া উপায় নাই । দৌৰা-দৌৰিকৈ এটা উলিয়াবই লাগিব । বাক কোৱাচোন, বিশ্ববিজয় বেজবকৱা হলে কেনে হয় ?”

“আমাৰ উপাধি দেখোন বকৱাহে ?”

“এ: নহয়হে, মইহে বকৱা লিখোঁ । দেউতাই কাকতি লিখিছিল । এতিয়া আমাৰ ল'ৰাই বেজবকৱা লিখাত একো দেখ নাই । বিশেষতঃ বৰ্তমান যুগত উপাধিৰ সোৱে-বাঁৱে দুটা-এটা শব্দ লগোৱা দস্তৰ স্বাধীনতা লাভৰ পাছত আমি নতুনকৈ পাইছোঁ । বিশ্ববিজয় নামৰ লগত বেজবকৱা উপাধিৰ মিলন অপূৰ্ব হয় ।”

“আদিত্যাদি গ্ৰহাঃ সৰ্বে নক্ষত্ৰানি চ ৰাশয়ঃ ।

দীৰ্ঘমায়ু প্রকুৰ্বন্তু যস্যোন্নং জন্মপঞ্জিকা ॥”

“হেৰৌ ডুককা, বোলো পেঞ্চাৰ বোপা ক'লৈ গ'ল ?”

“বহক বহক দেউ, এই পীৰাখনৰ ওপৰতেই বহক ।” ঝুলি আঘোণী বায়ে লৰালৰিকৈ পীৰা আগবঢ়ালে ।

পেঞ্চাৰৰ কমৰ দুৱাৰ মেল খালে । জয়কান্ত, মিহিৰ, শইকীয়ানী আটোয়ে দেউক আগুৰি চাৰিওকাষে বহিল । সকলোৰে মনত আনন্দ, সকলোৰে মনত ব্যগ্ৰতাৰ ব্যাকুলতা ।

“পেঞ্চাৰ বাপা, জাতকৰ কোষ্ঠীত তিনিটা শুভ যোগ— ৰাজযোগ, ক্ষেত্ৰ বিনিময় যোগ আৰু জীৱযোগ । জাতকৰ সপ্তম স্থানত শুক । তাৰ পৰা লগ্নত পূৰ্ণদৃষ্টি । বাহ বসবান আৰু তুংগী । চতুৰ্থ স্থানত শনিৰ পদে দৃষ্টি । জাতক জানত স্বহ-স্পতি, বীৰত্বত যম আৰু ধন-সম্পত্তিৰ ক্ষেত্ৰত কুৰেৰ সদৃশ হ'ব । বৰ ভাগ্যৰ বলতহে এনে কোষ্ঠী পোৱা যায় । কিন্তু বাপা, তুমি অলপ শান্তি স্বস্ত্যয়ন কৰাব লাগিব । ল'ৰাৰ পাতকী খিষ্ট আছে । খৰচলৈ ভাবিব নালাগে । এটা ক'লা ছাগলী, এবোৰ ক'লা পাৰ, পাঁচ সেৰ মাহ, এখন ক'লা কাপোৰ আৰু পাঁচোটা-

মান ৰূপ হ'লেই হ'ব। মই অমুকাই আজি ৰাতিপুৱাতেই ক'লোঁ, তোমাৰ ল'ৰা লেখত লবলগীয়া আৰু জাকত জিলিকা হ'ব। তাৰ ৰাশি সিংহ। ৰাশিৰ ফলত জাতক সিংহৰদৰে ৰলবান, সাহসী আৰু তেজস্বী হ'ব। তাৰ নামটো ম অক্ষৰেৰে আৰম্ভ হ'ব লাগিব। মই বহুত ডাবি-চিন্তি নামটো থিৰ কৰিছোঁ। ইয়াৰ নাম হ'ব মকৰন্দ বৰুৱা।

“মকৰন্দ ফকৰন্দ মোৰ মনত নালাগে দেউ। শাস্ত্ৰত আছে পিতাকেহে ল'ৰাৰ নাম দিব লাগে। পিতৃ হিচাপে মই তাৰ নাম বিশ্ববিজয় বেজবৰুৱা ৰাখিছোঁ।”

“কি কোৱা পেছাৰ বাপা! আজি জাতকৰ নামকৰণৰ দিন। আজি গুৰু পুৰোহিতৰ কথা শুনিব লাগিব। তোমাৰ ল'ৰাৰ ৰাশি সিংহ। ম বা ট অক্ষৰেৰে আৰম্ভ হোৱা কোনো নাম নাৰাখিলে নহ'ব। ই শাস্ত্ৰৰ বিধান। আজি আনন্দৰ দিনত শাস্ত্ৰ কথা উলংঘন নকৰিবা। যদি মকৰন্দ নাম ভাল লগা নাই, তেন্তে টংকেশ্বৰ ৰাখা, আপত্তি নাই। কিন্তু বিশ্ববিজয় নাম কোণ্ঠীত লিখিব নোৱাৰোঁ। শাস্ত্ৰক অমান্য কৰা দুঃসাহস মোৰ নাই।

“দেউ, এইবোৰ নাম মোৰ মনত নালাগে। আজি কেইবা-দিনৰপৰা মই নামৰ ওপৰত গভীৰ আলোচনা চলাইছোঁ। আপোনা-লোকে দিয়া নামবোৰত মই এটা নহয় এটা খুঁত উলিয়াই দিব পাৰিম।”

“তেনেহ'লে এটা কাম কৰা। মই ল'ৰাৰ নামৰ ঠাইখিনি খালি এৰোঁ। ম বা ট অক্ষৰেৰে আৰম্ভ হোৱা এটা ভাল নিখুঁত নাম থিৰ কৰি মোক জনালে মই নামটো লিখি দিম। সাদিন-মান সম্বন্ধ হ'লে নহবনে?”

“সাদিন বৰ কম সময় দেউ। যি দেখিছোঁ এমাহৰ কমত একো কাম নহ'ব। নাম ৰখাৰ সময়ত সবহভাগ বাপেকেই দৌৰা-দৌৰিকৈ কিবা এটা নাম ৰাখি দান্নিতুৰ হাত সাৰে। কিন্তু মই ভেনে ৰাপেক নহওঁ আৰু ভেনেকৈ দান্নিতুৰ বোজাও এৰাব নোখোজোঁ। নানা তৰহৰ পুথি-পাঁজি সংগ্ৰহ কৰি মই নামৰোঁ

কৈতানিক আলোচনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ । বৰলোকৰ ভাষাত ক'বলৈ গ'লে মই দস্তৰমত গৱেষণা আৰম্ভ কৰিছোঁ । মাজুলী সত্য উদ্ঘাটন কৰিব পাৰোঁ নে নোৱাৰোঁ, তথাপি চেষ্টা কৰিম ।”

“বৰ ভাল কথা পেঞ্চাৰ বাপা । তোমালোকৰ দৰে মানুহে এনেবোৰ কাম হাতত নললে কোনে ল'ব ? নাম-বহস্য বা নাম-মাহাত্ম্য যদি ছপাই উলিয়াব পাৰা তেন্তে জাতকৰ নাম কৰণৰ দিনা তাক পাঠ কৰোৱাৰ ব্যৱস্থা আমি কৰিম । তেতিয়া তোমাৰো পুথি বিক্ৰী হ'ব আৰু আমাৰো দুগুণে উলিয়াবৰ বাট মুকলি হ'ব ।”

“আশীৰ্বাদ কৰক দেউ । যিটি গৱেষণাৰ গজালি মোৰ মানসক্ষেত্ৰত ঠন ধৰি উঠিছে সি যেন ফল-ফুলেৰে জাতিষ্কাৰ হয় ।”

“তথাস্তু ।”

বিপদভঞ্জন আছিল তাৰ নাম । ক'ৰ পৰা যে বাপেকে এনে পাটীগণিতৰ নাম বিচাৰি পালে ক'ব নোৱাৰোঁ । এটা পুখুৰীৰ দুটা নলা । এটাৰে আহে, আনটোৰে যায়, বিধাতাৰ হাত কিন্তু পৰিল মাত্ৰ একেটাত, আনটো থাকিল চিৰকাললৈ বন্ধ; ‘বিপদভঞ্জন’ৰ জন্ম-তাৰিখৰ পৰাই বিপদে হেঁচি ধৰিলে—‘ভঞ্জন’ আৰু কোনোদিনাই নহ’ল । সি চকু মেলাৰ লগেলগেই মাকে চকু মুদিলে আৰু ওঠৰবহুৰ বয়সত ডিঙিত এজনী গাঁথি দি যেতিয়া বাপেকেও পাৰ ললে, তেতিয়া তাক দি গ’ল সম্পত্তিৰ ভিতৰত চাৰিশ টকাৰ ধাৰ, এহাল বুঢ়া গৰু, জমিদাৰৰ তলত এপুৰা মাটি, কাণ নোহোৱা এটা কেৰাহী আৰু পাৰ নোহোৱা এখন কাঁহী ।

ধনীয়ে সূত নিয়ে, জমিদাৰে খাজনা নিয়ে, চৰকাৰে কৰ নিয়ে আৰু ব্ৰাহ্মণে নিয়ে দক্ষিণা । বাকী যিখিনি আছে সি থকাতকৈ আৰু অলপ কম । তাধাপেটে সুদাপেটে, লঘোনে আধা-লঘোনে বিপদভঞ্নে বুঢ়া গৰুহালৰ নেজত ধৰি তৱসাগৰ পাৰ হোৱাৰ আগতে সংসাৰসাগৰ পাৰ হবলৈ ককৰকাই ফুৰিছে । মাজে মাজে সি ভাবে, “মোৰ এই দুৰ্গতি কিয় হ’ল : কাৰ দোষত ?” চাৰিওফালৰ পৰা তাৰ উত্তৰ আছে—হাঁহি মাৰি সকলোৱে কয়—“তোৰ দোষত, হেৰ নিজৰ দোষত ।” বিপদভঞ্জন নিমাত হয় কিন্তু তথাপি সি ভাবে, “মোৰ দোষত !” সকতে আই মৰিল, সিও মোৰ দোষ । বয়সৰ লগেলগে গৰুহাল বুঢ়া হৈ যায়, সিও মোৰ দোষ । মই ওপজাৰ আগেয়ে জমিদাৰে জমিখিনি নিজৰ নামত পট্টা কৰি ল’লে, সিও মোৰ দোষ । কাৰ বাবে মোৰ সাত পুৰুষে ঋণস্বৰূপে ধনীৰ টকা ধাৰ কৰিছিল ? সিও মোৰ দোষ । চৰকাৰে আইন কৰে আৰু আইনৰ বলত কৰ আদায় কৰে, সিও মোৰ দোষ । আৰু আই-বোপাই নিজ কৰ্মত নৰকলৈ যায়, সিও মোৰ দোষ । সকলোৱে আগৰ দৰেই কিৰিলি মাৰি উঠে । নিশ্চয়, নিশ্চয় -তোৰ দোষ ।” জমিদাৰৰ

মাটি খাইছ, জমিদাৰে খাজানা নিছে । তাত জমিদাৰৰ কি দোষ ?
 ধনীৰ টকা আদায় কৰা নাই, ধনীয়ে সুত নিছে । ধনীৰ কি
 দোষ ? বজাই তোক ল'ৰাৰ দৰে মৰম কৰে, চৰকাৰে তোক
 জাপানবপৰা আৰু জাৰ্মানীৰপৰা বৰ্জা কৰিছে । আজিম খাঁ আৰু
 হৰবল সিঙে তোৰ ভগা কাঁহীখন ডকাইতি কৰি নিলেহেঁতেন, তাৰ
 পৰা তোক নিশ্চিত কৰি ৰাখিছে আৰু তাৰ বাবে কৰ নিছে ।
 চৰকাৰৰ কি দোষ ? আৰু তোৰ মাৰ-বাপেৰক নৰকৰ পৰা
 স্বৰ্গলৈ নিছে, তাৰ ভাড়া যদি নিয়ে তেন্তে ব্ৰাহ্মণৰে বা কি দোষ ?
 বিপদভঞ্জে ভাবি ভাবি তলমূৰ কৰি থাকে—হয়তো, যদিহে কাৰো
 দোষ নাই তেন্তে মোৰেই দোষ । কিন্তু তথাপি তাৰ মনৰ অশান্তি
 নাহয়—ক'ৰবাত যেন কোনোবাখিনিত কিবা এটা খোকোজা বৈ
 গ'ল । দৈবজই আহি তেতিয়া কয়, “হেৰ তোৰ দোষ, অৰ্থাৎ
 তোৰ জন্মৰূপৰ দোষ । তাকো নুবুজনে ?” বিপদভঞ্জে নতুন
 ধাৰাত ভাবে—জন্মৰূপৰ দোষ, গ্ৰহ-ৰাশিৰ দোষ, কিন্তু মই জানো
 নিজ ইচ্ছাত জন্মিলোঁ ? এই কুৰূপত মই জানো নিজ ইচ্ছাত
 বহুৱালোঁ মোৰ কোষ্ঠীত এই গ্ৰহ-ৰাশিবোৰ ? মোৰ দোষ ক'ত ?
 বহু সময়ৰ পিচত হাঁহি মাৰি ন্যায়চকুৱে আহি কয় । “হেৰ
 এইবোৰ পূৰ্বজন্মৰ ফল ।” এইবেলি বিপদভঞ্জন যেনেই অঠাই
 পানীত পৰিল । ইহজন্ম, জন্মৰূপ, পূৰ্বজন্ম—ই যে একেবাৰে
 অন্ধকাৰ ! বিপদে ভাবিব ধৰে । “কি ভাবিছ ?” হঠাতে মুখৰ-
 পৰা এই শব্দ ওলাই পৰে, “প্ৰমাণ !” “প্ৰমাণ !” ন্যায়চকুৰ ঠিকনি
 থিয় হৈ উঠে, চকুৱে মুখে ফিৰিওঁতি ওলাবলৈ ধৰে । “প্ৰমাণ !
 মুখ ! সকলো শাস্ত্ৰই তাকে কয়, সকলো সাধুৱে তাকে কয় ।
 শাস্ত্ৰ ভগৱানৰ বাণী । সাধু ভগৱানৰ অৱতাৰ ! তাৰ ওপৰত
 লাগে প্ৰমাণ ? ঈশ্বৰৰ বিচাৰ, তাত হয় তোৰ আপত্তি, মুখ !”
 বিপদৰ আতঙ্ক সৃষ্টি হয়—হয়তো, সকলো শাস্ত্ৰই তাকে কয়,
 সকলো সাধুৱে তাকে কয় । শাস্ত্ৰ ভগৱানৰ বাণী, সাধু ভগৱানৰ
 অৱতাৰ ! মই মহাপাপী । ভগৱানৰ বাণীৰ প্ৰমাণ খুজিছোঁ ।
 ভয়তে ন্যায়চকুৰ ভৰিত ধৰে । চালৰ পৰা বগা কোমোৰাটো
 আনি আগত থয় । ন্যায়চকুৱে দিয়ে বিনা বানচে আশীৰ্বাদ ।
 বিপদভঞ্জন এইবেলি শান্ত হ'ল । ঈশ্বৰৰ বিচাৰ—মোৰ এই

অবস্থাৰ বাবে মোৰ পূৰ্বজন্মৰ কৰ্মফল দায়ী। কোন এজন অজানাত
ঈশ্বৰৰ হিচাবৰ খাতাত মানৱাত্মাৰ সকলো বিচাৰ সকলো তৰ্ক
নিৰ্বিবাদে সঁপি দি বিপদভঞ্জন এনেকৈয়ে নিশ্চিত হ'ল। কিন্তু
বুজি নাপালে সেই হিচাবৰ আৰম্ভই বা হ'ল কেতিয়া আৰু তাৰ
শেষেই বা হ'ব ক'ত ?

বহুৰৰ পিচত বহুৰ পাৰ হ'ল। পেটত ভাত নাই, গাত
কাপোৰ নাই, ৰোগত ঔষধ নাই। ৰ'দত কটীয়া পুৰি যায়।
তাকো ভাবে ই তাৰ দোষ, ঈশ্বৰৰ বিচাৰ। বানপানীয়ে ধান
খুই লৈ যায়। তাকো ভাবে ই তাৰ দোষ, ঈশ্বৰৰ বিচাৰ।

১৯৩১ চনত এনেকৈয়ে এবাৰ দক্ষিণ কামৰূপত বানপানীত
ধানৰ চিন নাইকিয়া হ'ল। মাটিত ধান নাথাকিল সঁচা, কিন্তু
জমিদাৰ থাকিল, ধনী থাকিল, চৰকাৰ থাকিল আৰু ব্ৰাহ্মণো
থাকিল। যথা সময়ত জমিদাৰ আহিল বৰকান্দাজ লৈ নাজিৰ
আহিল ক্ৰোকী লৈ, ধনী আহিল লাঠী লৈ আৰু ব্ৰাহ্মণ আহিল
আশীৰ্বাদ লৈ। সকলোৱে তাৰ দুখত সহানুভূতি দেখুৱালে।
সকলোৱে ক'লে “এনে বানপানী হ'ব বুলি কোনে জানিছিল,
সকলো ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা।” কিন্তু কি কৰে, সকলো নিকপায়।
সকলো কৰ্ত্তব্যৰ দাস। নাজিৰে ক'লে “আইনৰ হুকুম, মই
কৰিম কি? এই চোৱা ক্ৰোকী কাগজ।” তলকা মাৰি বিপদে
ক'লে, “কিন্তু আইন এনে নিষ্ঠুৰ কিয়? কোনে সৃষ্টি কৰিছে
এনে আইন?”

“তুমি সৃষ্টি কৰিছা।”

“মই সৃষ্টি কৰিছোঁ।”

বিপদভঞ্জন উচাপ খাই উঠিল।

“হয়, তুমিয়ে সৃষ্টি কৰিছা। তুমি প্ৰতিনিধি বাহিৰ দিছিল
আইন-সভালৈ। তেওঁলোকে সৃষ্টি কৰিছে। ভোট দিছিল,
মনত নাই।”

“ভোট দিছোঁ।” বিপদে ডাবিলে, “মনত পৰে। কিন্তু
দিয় কাক। এজন উঠিল জমিদাৰ, আন এজন উঠিল মহাজন,

কোনজনক দিম, কোনজনক এৰিম । মোৰ প্ৰতিভা দুয়োজনে সমান ।”

জমিদাৰে ক’লে, “মই কি কৰিম ? তোমাৰপৰা যদি নি নাখাওঁ মই খাওঁ কি ? মাটি খাইছা, খাজানা দিবা । নোৱাৰিলে মাটি এৰি দিবা, মই মাটি আনক দিম ।”

“কিন্তু যাওঁ ক’লে ?”

“কি কৰিম মই । নহয় পোন্ধৰদিন সময় দিছোঁ, ইয়াৰ ভিতৰত খাজানা পালে ভাল, নহলে মই বাধ্য হৈ ঘৰ ভাঙি দিম ।” বিপদে এইবেলি অন্ধকাৰ দেখিলে । জমিদাৰৰ ভৰিত দীঘল দি পৰি ক’ব ধৰিলে ।

“ঈশ্বৰে মাছলৈ পানী দিছে, চৰাইলৈ গছ দিছে, বাখলৈ বননি দিছে, আনকি সাপলৈও এটি গাঁত দিছে । মোকহে থাকিবলৈ এহাত মাটি নিদিলেনে ?” ভৰিখন টানি নি জমিদাৰে হাঁহি মাৰি ক’লে, “মোক কি সোধা, ভগৱানক সোধা ।”

ধনীৰ ভৰিত ধৰিলে, “সাত পুৰুষে আপোনাকে খাটি দিছোঁ । আৰু দুটামান ধন দি তেওঁলোকৰ ধাৰখিনি মাৰি দিয়ক । মুনিহ-তিৰোতা হালেই আপোনাৰ গোলাম হৈ বৈ দিম ।”

ধনীয়ে লাঠি জোকাৰি দপদপাই উঠিল, “বাহৰে কি প্ৰেম । হেৰ সাতপুৰুষে চাৰিশ টকাৰ ধাৰ মাৰিব নোৱাৰিলি । আকৌ বোলে দিব লাগে ; মই ব্যৱসায় কৰিছোঁ । জগন্নাথৰ অন্নসত্ত পতা নাই । দিব নোৱাৰ যদি আন কিয় ? টকা নিছ, সুত দিবি । ভালে ভালে দিয় যদি ভাল, নহলে পৰুৱা পিহা দি পিহিম ।”

ব্ৰাহ্মণ বহি আছিল । খণ্ডত অগ্নিশৰ্মা হৈ চিয়ৰি উঠিল, “পামন্ত !”

বিপদভঞ্জে আহি ভৰিত ধৰিলে—“জাতিৰ ঈশ্বৰ আগুনি । ল’ৰা দুটিৰ মুখলৈ চাই শাপ নিদিব সিহঁতক ।”

“শাপ নিদিম, নিৰ্বংশ হবি পামন্ত—শুক-ঋণ অপহৰণ কৰ । কুপুত্ৰ, বছৰৰ মূৰত বাপেৰৰ দুমুঠি চাউল দিবি । ভাতো ইমান ছাছাকাৰ । কৰ্মচণ্ডাল !” ধনীয়ে গ’ল জা জোকাৰি, এনেকৈ নাঞ্চিৰে গ’ল ক্ৰোক কৰি, জমিদাৰে গ’ল ধমক দি, ব্ৰাহ্মণে গ’ল শাপ দি ।

বিপদভঞ্জনৰ বিপদৰ মাত্ৰা পূৰ্ণ হ'ল, ঠিক সেই সময়তে যেতিয়া তাৰ ঘৈণীয়েক পৰিল মৃত্যুশয্যাতে। বিপদে এইবেলি সঁচাই বিপদ গণিলে। ল'ৰা-ছোৱালীক কি খুৱায়? কোনে খুৱায়? কেঁচুৱাটি কোনে লয়? কোনে নিচুকায়? নৰিয়াৰ দৰব নাই, পথ্য নাই। কি কৰে, কি নকৰে। উপায়হীন হৈ বিপদভঞ্নে দয়াময় হৰিৰ নাম লয়, তুলসীভূষিত এগছি চাকি জ্বলায় আৰু নাম-ঘোষাখনত সেৱা কৰে। হয়তো ভৱনদীৰ সিপাৰে দয়াময় হৰি, পুণ্যৱতী তুলসী আৰু মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে তাৰ অভ্যর্থনাৰ সুব্যৱস্থা কৰি ৰাখিছে, কিন্তু ভৱনদীৰ ইপাৰে বিপদে দেখে যে বৃটিছ চৰকাৰৰ ৰাজ্যত এওঁলোকৰ অধিকাৰ নাই। জ্বৰো নকমে, ৰক্তস্ৰাৱো বন্ধ নহয়। নিৰুপায়, বিপদৰ গালেদি চকুপানী বাগৰে। তুলসীজোপাৰ কাষতে বহি সি আকাশ-পাতাল ডাৰিবলৈ ধৰে, তাৰ জীৱন, তাৰ জন্ম, তাৰ সুখ, তাৰ দুখ, তাৰ ধন, তাৰ অভাৱ, কত কি। এনেতে ৰোগীয়ে চিঞৰ মাৰি উঠিল। ভাবতে বিপদভঞ্নে পাহৰিয়ে গৈছিল। উচাপ খাই উঠি লৰি গ'ল। গৈ দেখে ৰোগীৰ অৱস্থা আৰু বেয়া হৈছে। সি যেনেকৈয়ে গৈছিল তেনেকৈয়ে ওলাই আহিল। নগৰৰপিনে পোনমুখে খোজ ললে।

নগৰৰ ভিতৰত এটাইতকৈ ডাঙৰ ডাঙৰ নীলকণ্ঠ শইকীয়া। সকলোৱে শইকীয়া বুলি মাতে। কিন্তু দুৱাৰমুখতে বিপদৰ হাত-ভৰি কঁপিবলৈ ধৰিলে। প্ৰকাশ ঘৰ। চাৰিওফালে দেৱাল। পদূলিমুখত থিয় হৈ আছে প্ৰকাশ পাণ্ডৱি, তাতকৈ ডাঙৰ গোঁফ লৈ, হাতত বন্দুক, কঁকালত গুলি ভৰোৱা কাৰ্টিজ আৰু তৰোৱাল ভৰা খাপ, নাগেৰি জোতা, প্ৰকাশ পাজাবী—মাটিত খোজেই কাজিছেনে নে হাতুৰীৰে পিটিছে কব নোৱাৰি। আলিবাটৰ দুয়োপিনে মটৰ গাড়ী ভৰি পৰিছে। কিমান আহিছে কিমান গৈছে, কত ৰং, কত চং, কত সাজপাৰ, মতা মাইকী, গহনা-শাৰীৰ গোন্ধত মৌ-মাখি পৰে।

ছেগ চাই এবাৰ লাহেকৈ বিপদভঞ্নে মৰণত শৰণ দি সোমাই গৈ বাৰান্দাৰ বেঞ্চিখনতে বহি পৰিল। বহিয়ে থাকিল। কোনে মাতে, কোনে সোধে? বিপদ অস্থিৰ হৈ উঠিল। ৰোগীৰ

বা কি হয়? মানুহ যেতিয়া নাইকিয়া হ'ল, বিপদে এবাৰ লাহেকৈ ডাক্তৰৰ খোটালিলৈ সোমাই গ'ল। হাতজোৰ কৰাৰ লগে লগে ডাক্তৰে সুধিলে, “কি হৈছে?” “এজনী ৰোগী আছিল,” বিপদে ভয়ে ভয়ে ক'লে।

“আনা।”

“ঘৰতে আছে।”

“কিমান দূৰৈ?”

“গাঁৱত আছে।”

“গাঁৱত! কোন গাঁৱত?”

“সোণাফুলীত।”

“সোণাফুলীত? ভাল নামতো। কিমান দূৰৈ?”

“চাৰি মাইলমান হ'ব।”

“চাৰি মাইল! বাপৰে!” অলপ টলকা মাৰি ডাক্তৰে ক'লে “দুশ টকা লাগিব।” টকাৰ সংখ্যা শুনি বিপদৰ মুখখন এনেদৰে আধা মেলা হ'ল। দুশ টকা কিমান ঠাই আঙুৰিৰ?

“দুশ টকা!” বিপদে লাহেকৈ ক'লে, “মই ‘ব দুখীয়া।”

“দুখীয়া!” মুখৰ ভিতৰতে ডাক্তৰে হাঁহি মাৰি ক'লে, “তেওঁ দুখীয়াৰ ডাক্তৰৰ তালৈ যোৱা।”

“মোৰ একো নাই, মই ভালদৰিদ্ৰ। মানুহজনীও এতিয়া মৰোঁ মৰোঁ হৈছে, মৰিলে যে মোৰ কি অৱস্থা হ'ব। আপোনাৰ নামে যশে যদি আপুনি দয়া কৰে।”

“দয়া! এই শব্দটো সহস্ৰবাৰ শুনিছোঁ আৰু সহস্ৰবাৰ ডাবিছোঁ। মানুহে দয়া বুলি থাকে তাকে সি তেনে বস্তু নহয়। তোমালোকে থাকে দয়া বোলা তাৰ স্থান পৃথিৱীত নাই। পৃথিৱী হৈছে বুদ্ধিৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰ আৰু এই যুদ্ধক্ষেত্ৰত জয়ী হোৱাই হৈছে একমাত্ৰ ধৰ্ম। ধৰ্মৰ মন্ত্ৰ, নীতিৰ গুণ, অৰ্থৰ ক্ষমতা, বিজ্ঞানৰ শক্তি, এইবোৰ হৈছে বুদ্ধিমানৰ অস্ত্ৰ। পৃথিৱীত আছে একেটা মাত্ৰ নীতি—অন্যৰ বিপদৰ সুবিধা লোৱা। প্ৰত্যেক মানুহৰ শত্ৰু

আৰু পল্লৱ দুৰ্বলতাৰ সুবিধা আমি লব লাগিব, আনৰ বিপদৰ সুবিধা যেয়ে যিমান লব পাৰে সিহে সিমান বুদ্ধিমান। উকীলৰ যদি বেমাৰ হয় সেই বিপদৰ সুবিধা লৈ মই আদায় কৰিম তেওঁৰ পৰা। আৰু যদিহে মোৰ মোকদ্দমা লাগে, তেন্তে তাৰ সুবিধা লৈ উকীলে আদায় কৰিব মোৰ পৰা। তাত দয়াৰ স্থান ক'ত ?”

“তেন্তে জানো দয়া বোলা বস্তু নাই ?

“আছে, কিন্তু তাৰ প্ৰয়োগৰ স্থান ই নহয়। দুটা অৱস্থাত আমি দয়া কৰোঁ। এক, যেতিয়া দেখোঁ যে আন পক্ষ ইমান দুৰ্বল হৈ পৰিছে যে সি মৰি যাব পাৰে তেতিয়া ইমানখিনি দয়া দিওঁ যাতে সি জীয়াই থাকে। কিয়নো সি মৰিলে তাতকৈ মোৰ ক্ষতি বেছি। এহাতে তাক জীয়াই ৰাখিব লাগিব, অন্য-হাতে তাক চিৰদিন বিপদত ৰাখিব লাগিব, তেহে আদায় হ'ব। কল-কাৰখানা আৰু চাহ বাগিচাৰ কুলিবোৰ দেখিছা ? মালিকে সিহঁতক সদায় জীয়াই থাকিব পৰাকৈ দৰমহা দিয়ে কিন্তু তাতকৈ সৰহ নিদিয়ে, চিৰদিন তাক এনে অৱস্থাত ৰাখে যাতে কাম এৰিলে খাব নাপাই মৰে। কৰবাত কিজানি দুই পইচা সাঁচি ৰাখে, তাৰ বাবে মদ খাবলৈ শিকাই দিয়ে। জমিদাৰ আৰু ব্ৰজাবোৰ দেখিছা, কাৰবাৰী আৰু খেতিয়কবোৰ দেখিছা, টকা খাব দিয়া ধনী আৰু ধৰুৱাবোৰ দেখিছা ? দেখিবা সেই একে নিয়ম, আমাৰ চৰকাৰ আৰু ৰাইজ দেখিছা, সেই একে নিয়ম। পিচে যেতিয়া দেখা যায় কোনো কাৰণত বানপানী, আকাল, অগ্নিকাণ্ড, ভূইকঁপ হৈ বা অত্যাধিক শোষণ হৈ আন পক্ষ মৰি যাবলগীয়া হয়, তেতিয়া আমি দান কৰোঁ, অৰ্থাৎ সিহঁতক জীয়াই ৰাখোঁ। যেনেকৈ খিৰতী গাইজনী মৰিবলৈ ওলালে দৰৱ দি জীয়াই ৰাখোঁ। দয়া অনুগ্ৰহ নহয় পুঁজি, ক্ষতি নহয় লাভ।

“দয়াৰ আৰু এটি প্ৰয়োগ আছে। নখ কাটেঁতে আঙুলিত লাগিলে তুমি যেনেকৈ জঁপিয়াই উঠা, তেনেকৈ শোষণ বৰ দ হৈ গ'লে আন পক্ষ বিদ্ৰোহী হৈ উঠিব খোজে, তেতিয়া আমি তাক দয়া কৰোঁ। দয়াই তেতিয়া আফিঙৰ কাম কৰে। বিদ্ৰোহী শুই পৰে।”

“কিন্তু ন্যায় বুলি এটাতো আছে ? ন্যায় ভাবভণ্ডো চলিব
লাগে ।”

“যিহে যুদ্ধত জয় জানে সিয়ে ন্যায়, কি ভাবে চলিজে
জয়ী হ'ব পাৰি সেই ভাবে চলাই ন্যায় ভাবে চলা ।”

“কিন্তু সাধুসকলেতো সেই কথা নকয় । শাস্ত্ৰৰ বাণীতো
সি নহয় ।”

“যি বুদ্ধিমান, সিয়ে শক্তিমান, যি শক্তিমান, সিয়ে সাধু ।
হিটলাৰ যুঁজত জিকা হ'লে সি হ'লহেঁতেন সাধু । তাৰ বাণী
হ'লহেঁতেন শাস্ত্ৰৰ বাণী । চাচিল জিকিল, সেইবাবে চাচিল হৈছে
সাধু, তেওঁৰ বাণী হৈছে দেৱবাণী । কিন্তু তুমি যাক সাধু বুলিছা
হিটলাৰ আৰু চাচিলতকৈও তেওঁ বেছি শক্তিমান । আৰু যাক
তুমি শাস্ত্ৰ বুলিছা সি চাচিলতকৈও বেছি শক্তিশালী ।”

“নিশ্চয় !” বিপদভঞ্নে ডাঠি কৈ উঠিল ।

“নিশ্চয়, কাৰণ যি সাধু সি শোষণ কৰি ধৰা নগৰে ।
হিটলাৰে শোষণ কৰি শত্ৰু হ'ল । যি সাধু সি শোষণ কৰি গুৰু
পায় । হিটলাৰৰ বন্দুকৰ ভয়ত মানুহৰ হাত-ভৰি নলৰে । সাধুৰ
সম্মোহনত মানুহৰ বিবেকবুদ্ধিও নলৰে । হিটলাৰে দিয়ৈ বন্দুকৰ
গুলী, সাধুৱে দিয়ৈ ধৰ্মৰ আফিং ।”

“কিন্তু সাধু যে ঈশ্বৰৰ অৱতাৰ, শাস্ত্ৰ ভগৱানৰ বাণী ।
তেন্তে জানো ভগৱান নাই ?”

“নিশ্চয় আছে । এটাতকৈ বুদ্ধিমানবোৰে ভগৱানক হিঁদৰে
সৃষ্টি কৰে তেওঁ সেইদৰেই হয় ।”

“মানুহে ভগৱানক সৃষ্টি কৰে ।”

কথা শুনি বিপদভঞ্নৰ পেটতে হাত-ভৰি লুকাল । আকাশ-
পাতাল ভাবিবলৈ ধৰিলে । ডাক্তৰে নিজৰ কাগজ কিছুমানত
মনোমোগ দিলে । ভালেখিনি পৰৰ পাহত ডাক্তৰে হাঁহি মাৰি
সুখিলে ।

“তোমাৰ নাম কি ?”

“বিপদভঞ্ন ।”

“ভাল নামটো, সোণফুলী গাঁৱৰ বিপদভঞ্জন, কিন্তু বিপদ-ভঞ্জন হয় ধনৰ দ্বাৰা। হয় তুমি মোক ধন দি নিব পাৰা, নহলে নোৱাৰা। যদি নিব পাৰা মই উঠো আৰু নোৱাৰিলে তুমি উঠা।”

বোগীৰ সিফালে কি অৱস্থা। অলপ টলকামাৰি বিপদে ক’লে, “বাকু আহক দিম যি লাগে।”

ডাঙৰে হাঁহিটি ভালকৈ মাৰি লৈ ক’লে, “ডাই, মানুহ আমি চিনি পাওঁ। পাৰিলে মোক ফাঁকি দিবা, এয়েতো। কিন্তু মনত ৰাখিবা জগতত যি যিমান ধনী সি সিমান ফাঁকি দিব জানে, কাৰণ ফাঁকি নিদিয়াকৈ ধনী হ’ব নোৱাৰে। বাকু তুমি উঠা, মই অলপ পিচতে যাম।” বিপদে সেৱা এটি কৰি উঠিল।

ডাবি-চিন্তি সি লাহে লাহে গ’ল নিবাৰণ মহাজনৰ ঘৰলৈ। হাতজোৰকৈ সেৱা কৰিলে। মহাজনে মিঠা মুখেৰে সুধিলে, “কিহে বিপদ, কি খবৰ?”

“আক কি খবৰ হব দেউতা? দেখিছেই নহয় জন্মৰপৰা আজিলৈকে কপালত আমাৰ এয়েই লিখা আছে। আজি এতিয়া আকৌ মানুহজনীও মৰিবলৈ ওলাইছে। কি কৰোঁ টকা নাই, পইচা নাই। মই নিকপায়।” মহাজনৰ মুখখন শেঁতা পৰি গ’ল, শেষত ই জানোচা ধাৰ বিচাৰি আহিছে। এই নঙঠাটোক ধাৰ দি কি পাম। মহাজনে কোমলভাৱে ক’লে, “কি কৰিবা ডাই, ঈশ্বৰৰ ঈচ্ছা! কি কৰিম তোমালোকৰ দুখ দেখিলেই মোৰ ৰে কি কণ্ট হয়। কিন্তু এটা পইচাও ঘৰত নাই। সকলোৱে ধাৰলৈ নিয়ে কিন্তু কোনো কুকুৰে ধাৰ সুজিবৰ নামকে নলয়। কাগজকেইখন পৰি আছে। ইফালে দেখিছা কি জুই-ছাই দাম বস্তৰ। মিছা ক’লে কি হ’ব, ঘৰৰ খৰছখিনি চলাও টান।”

“মই টকা বিচাৰি অহা নাই দেউতা। নিনো ক’ৰপৰা সুজিম? ইহকালটো এনেকৈয়ে গ’ল। শেষত পৰকাললৈও ঋণ পাপৰ বোজাটি লৈ যামনে?”

মহাজনৰ বৰ আনন্দ লাগিল, “ঠিক কৈছা বিপদ, দুদিনীয়া সংসাৰ! চকু মূদিলে দুখো নাই, সুখো নাই। তাৰ বাবে চিৰ-দিনীয়া সুখলৈ পিঠি দিব নোৱাৰি। ঋণপাপ মহাপাপ।”

“পিচে দেউতা, এটা আন বস্ত্ৰৰ বাবেহে আহিলোঁ। দৰৱ পথ্য কিনিবৰটো সাধ্য নাই। কালি এটা কামাখ্যাৰ ওজাই আহি ক’লে যে কুমাৰী কন্যাৰ ডিঙিৰ সোণৰ হাৰ এডাল তেওঁ জাৰি দিব। তাৰ পানী খুৱাব লাগে। যদি দেউতা, এইখিনি দিয়া কৰে মই ততালিকে পানীত জুবুৰিয়াট আপোনাক দি যামহি।”

বিপদভঞ্জন দুখীয়া সঁচা, কিন্তু তাক অবিস্থাস কোনেও নকৰে। সকলোৱে জানে সি সৎ মানুহ। ফাকি-ফুকানেজানে। মহাজনে নিঃসন্দেহে ক’লে, “বাক কোনো কথা নাই।” এইখিনি ছোৱালীৰ গলৰ সোণৰ হাৰডাল আনি দিলে। “পিচে অলপ সাৱধানে ৰাখিবা। বৰ দামী বস্ত্ৰ নহয়।” হাৰ লৈ বিপদ ঘৰ পাইছে, লগে লগে ডাক্তৰো উপস্থিত। ৰোগী পৰীক্ষা কৰিলে। কাজগত দৰৱ লিখি দিলে আৰু কি কি কৰিব লাগিব সকলো বুজাই দিলে। পিচত থিয় হৈ ক’লে, “এতিয়া উঠোঁ মই।” বিপদে সোণৰ হাৰডাল আনি দিলে। ডাক্তৰে দেখে যে ই বহু মূল্যবান বস্ত্ৰ। তেওঁৰ থকববকৰ লাগিল।

“মোক টকাহে লাগে, সোণতো নালাগে।”

বিপদে ক’লে, “ডাক্তৰ বাবু, সকলোৱে জানে এটাইতকৈ সোণ ভাল, ময়ো জানো, আপুনিও জানে, আৰু ইয়াৰ দাম বে দূশ টকাতকৈ বেছি তাকো জানে। এইবাৰৰ দূশ টকা কাটি ৰাখি অহা কেইদিনৰ ডিজিটৰ বাবে বাকীখিনি জমা ৰাখিব।” তাৰ কথা শুনি ডাক্তৰে দুনাই একো নকৈ পেণ্টৰ জেপত হাৰডাল ডবাই লৈ খোজ থলে। অলপ পিচতেই বিপদে হঠাৎ কিবা ডাবি ব্যৱস্থাপনৰ কাগজখন লৈ লৰালৰিকৈ খোজ দিলে।

সোণাফুলী গাঁৱলৈ বৰআলিৰ পৰা প্ৰায় তিনিমাইলমান এটি সৰু গাঁৱলীয়া বাট। দুয়োফালে হাবি। হাবিৰ মাজেদি ডাক্তৰ আহি আছে। হঠাতে বিপদ বাঘে জাপ মাৰি পৰাদি ওপৰতে পৰিল। এনেদৰে টেটুত চেপি ধৰিলে যে ডাক্তৰে আৰু এটা ৰাও কাঢ়িবও নোৱাৰিলে। জেপৰপৰা হাৰডাল লৈ বিক্ৰী কৰি তাৰ ধনেৰে দৰৱপাতি কিনি আনি ঘৈণীয়েকক খুৱালে। ল’ৰা-ছোৱালীকো ডাঙ-পানী দিলে, ৰোগীয়ে আৰু চকু নেমেলিলে। দুদিনৰ পিচত পাৰ হ’ল।

শৈশৱক মৰিল, পৰোহিতো আছিল। পাঁজী-পুথি চালে;
 বাক-মুখ কোঁচাই ক'লে, “পুৰুষৰে পাইছে। বৃষোৎসৱ কৰিব
 জাগিব, ব্ৰাহ্মণক গো দান।” কথা শুনি বিপদভঞ্জনৰ মনলৈ
 যি দুৰ্বলতা আহিছিল সিও কঠিন হৈ উঠিল। কিন্তু সি মনে
 মনে থাকিল। এই ভয়ানক মানসিক বিপ্লৱত পৰি বিপদে
 গাহৰিয়ে গৈছে যে গোহালিত গৰু বন্ধা আছে। সিহঁতক ঘাঁহো
 দিয়া হোৱা নাই, এৰিও দিয়া নাই। সেইফালে তাৰ চকুৱে
 নাই। হঠাৎ বৃষোৎসৱৰ কথা শুনি গোহালিলৈ গৈ দেখে যে
 সিহঁত জীয়াই আছে বো মৰিছে বুজা টান। এটিবটো কথা
 বেয়ায়েই। বিপদ ঘৰি আছিল। পৰোহিতক ক'লে, “বাক দিম।”

४४४ अजमीना काँग्रेस

কবিলে আৰু উকলি দিলে, বিপদ আৰু পুৰোহিত ওলাই আহিল। পদূলিৰ মুখত মৰা গৰু দেখি পুৰোহিত অগ্নিশৰ্ম্মা হৈ উঠিল। “পান্ডু, অধৰ্ম্মা, নাৰকী, তই মোক মৰা গৰু দিবলৈ আহিছ।” “নহয় প্ৰভু, মৰা যৈণীলৈ মৰা গৰু দিছোঁ।” আকৌ কথাবোৰ কৈছনে মহাপাপী। “একেতো কথা প্ৰভু! আপুনি সলাই দিব কৈছিল, মই সলাই দিছোঁ। আগতে কেনে চেৰেলা আছিল মৰি উঠি কি হ’ল, বেটা তেনেই স্কুলি শকত-আবৃত হৈ পৰিছে।” “দূৰ হ নাৰকী, নিৰ্বংশ হবি।” “মই নিৰ্বংশ হলে মোড়কৈ আপোনাৰহে লোকচান।” বিপদে আভূমি এটি প্ৰলিপাত কৰি ঘৰমুৱা হ’ল। “পান্ডু।”

বিপদ আকৌ ঘূৰিল। “খবৰদাৰ প্ৰভু। বহুত টকা আপুনি মোক দিবলগীয়া আছে। কড়াই ক্ৰান্তিয়ে আদায় কৰি সাধু পান্ডুৰ দোহাই নিদিব। যি বুদ্ধিমান সিয়ে সাধু। ইমানদিনে আপুনি মোতকৈ সাধু আছিল, কিন্তু আজি মই আপোনাতকৈ সাধু, কাৰণ বুদ্ধি কৰি মই আপোনাক ফাঁকি দিছোঁ।”

দিন যিমানেই যায় মহাজনৰ চিন্তা সিমানেই বাঢ়ে। হাবডাল নে শেষত—এদিন মহাজন আহি বিপদক ঘৰতে পালে। “হেৰ’ বিপদ! হাব?” “হয় দেউতা, হাব।” “কি দেউতা! হয় দেউতা, আপোনাৰ হাব, মোৰ জিত।” “তাৰ মানে?” “তাৰমানে ইমানদিনে আছিল আপোনাৰ জিত, মোৰ হাব, এতিয়া আপোনাৰ হাব, মোৰ জিত।” তাৰমানে হাড়ডাল খালি। “খোৱা বুলিলে খোৱা। আপোনাৰ ঘৰত সম্পত্তিবোৰ আছে বুলিয়েই যদি আপুনি তাৰ গৰাকী হয় আৰু আপোনাৰ ঘৰত জন্ম গ্ৰহণ কৰা বাবে যদি আপোনাৰ ল’ৰাই তাৰ গৰাকী হয়, তেন্তে মোৰ ঘৰত হাড়ডাল আছে যেতিয়া তাৰ গৰাকী মই নহওঁ কেলেই?” “হেৰ’ তোৰ মতে হ’বনে? আইন মতেহে হ’ব।” আইন। “আইন হৈছে চহৰৰ নাচনি। আজি আইন কৰাৰ ক্ষমতা আপোনাৰ হাতত আছে। গতিকে আইন হৈছে আপোনাৰ পক্ষে, আৰু কালিলৈ মোৰ হাতত দিয়ক, আইন হ’ব মোৰ পক্ষে।” “তই তেন্তে আইনকো উন্নয়ন নকৰ।” “নকৰোঁ দেউতা, নকৰোঁ, আইন কৰাৰ ক্ষমতা আপোনাৰ আছে, গতিকে আইন আপোনাৰ হাতিয়াৰ আৰু লাঠি কৰাৰ ক্ষমতা মোৰ হাতত

গতিকে লাঠি মোৰ হাতিয়াৰ ।” এইবুলি বিপদে লাঠি এডাল টান মাৰি আনি বলিয়াৰ দৰে ঘূৰাবলৈ ধৰিলে । তাৰ উত্তৰালি দেখি “মহাজনে কোঁচ খাই ঘৰমুৱা হ’ল ।

বিপদৰ বিপদ দেখি জমিদাৰে কিছুদিন টলকা মাৰি আছিল । কিন্তু তথাপি যেতিয়া সি আৰু খাজনা দিবৰ নামকেই নলয় তেতিয়া জমিদাৰ গৈ উপস্থিত হ’ল । “হেৰ’ বিপদ, খাজানাও নিদিয়, উঠিও নাযায়, কথাটো ভাল নহয় ।”

“হয় দেউতা খাজানাও নিদিওঁ উঠিও নাযাওঁ এই কথা ঠিক । পিছে কথাটো ভাল হৈছে নে নাই সেই বিষয়ে নতুনকৈ বিচাৰ কৰিবলগীয়া আছে ।” “খাজনাৰ লগত বিচাৰ কি ?” “মানে আপুনি ভাল কথাবোৰ কেতিয়াও বুজি নাপায় । অতি সহজ কথা মই আপোনাক এক পইচাও নিদিওঁ । এই বিষয়ে আৰু কোনো বিচাৰ কৰিবৰ আৱশ্যক নাই ; আৰু মই ইয়াৰ-পৰা উঠিও নাযাওঁ, এই বিষয়ে বিচাৰ কৰাৰো কোনো আৱশ্যক নাই । কিন্তু কথাটো ভাল হৈছে নে নাই সেই বিষয়ে যদি বিচাৰ কৰিব খোজে তেন্তে বিচাৰ কৰোঁ ।” “বাঃ, মাটি মোৰ, তুমি মোক খাজনাও নিদিবা, উঠিও নাযাবা ।” বিপদে ধেক্‌ধেক্‌কৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে, তাৰ হাঁহিৰ শেষেই নহয় । জমিদাৰে খঙতে কৈ উঠিল, “পগলা নেকি ?” “পগলা বুলিলে পগলা । পট্টা বুলি এখন কাগজত আপোনাৰ নাম আছে, সেইবুলি এই মাটি আপোনাৰ হ’লনে ? আৰু সাত পুৰুষে মই ইয়াত কটালোঁ, দখল কৰি আবাদ কৰি, তথাপি সেই মাটি মোৰ নহ’ল ।” “চৰকাৰৰ মাটি চৰকাৰে মোক দিছে, তাৰ মাজত তুমি কোনহে ?” হেঃ হেঃ হেঃ বিপদে আৰু এবাৰ হাঁহিলে । চৰকাৰৰ জঞ্চলত বাঘ থাকে খাজনা দিয়েনে ? চৰকাৰৰ গছনিত চৰাই থাকে, খাজনা দিয়েনে ? তেন্তে মই কিয় খাজনা দিম ! কিমান দিন হ’ল এই চৰকাৰৰ ?” আজি দুশ বছৰ হ’ল । আজি দুশ বছৰে চৰকাৰে এইদৰে চলাইছে ; এতিয়া কি তোৰ মতে নতুন হ’ব ?” “দুশ বছৰ ! মাল্ল ! তাৰ কোটি বছৰ আগেয়ে ঈশ্বৰে বাস কৰিব দিছে মানুহক এই পৃথিবীখনত । জানানে এই মানুহ বোলা জীৱটি সৃষ্টি হ’বৰ কিমান দিন হ’ল ? মাল্ল দুশ বছৰ আগেয়ে যদি তোমাৰ চৰকাৰে ক’ব পাৰে এই মাটি

তেওঁৰ তেন্তে আজিৰপৰা মই কওঁ এই মাটি মোৰ ! সুষ্ঠুকালৰ লগত তুলনা কৰিলে দুশ বছৰ আৰু আজিৰ কিমান পাৰ্থক্য ?” “বাহুবলেৰে চৰকাৰে জিকি এই মাটি পাইছে, তোক ডিঙা কৰি দিয়া নাই নহয় ।” “বাহুবলেৰে জানো ঈশ্বৰক পৰাজয় কৰিছে ? তোমাৰ চৰকাৰ যে ঈশ্বৰৰ মাটিত তেওঁহে গৰাকী হয় । বাহুবলেই তেন্তে অধিকাৰৰ বল, বাহুবলেই তেন্তে আইনৰ বল । বাক মিদিনা চৰকাৰে গুলী দি মাৰে সেইদিনাটো মৰিম কিন্তু আজিভো মই বাহুবলেৰে তোমাক মাৰিব পাৰোঁ ।” এইবুলি বিপদে চালৰ বেছাৰপৰা ডেৰ হাতমান দীঘল এখন দা উলিয়াই আনিলে । পুনৰ তাৰ বলিয়ালি উঠিল । উন্নত হৈ সি দাখন ঘূৰাব ধৰিলে । “নিতান্ত পগলা ।” জমিদাৰে কান্ধীৰী ছালখন লৰালৰিকৈ গাত তুলি লৈ খৰৰ পিনে খোজ ল’লে ।

নিজৰ মনেৰে সজা এনে কিছুমান আইন আৰু নীতি লৈ বিপদভঞ্নে ৪/৫ মাহ কটাই সি এদিন সুপ্ৰভাতত ডাক্তৰক হত্যা কৰা অপৰাধত গ্ৰেপ্তাৰ হ’ল ।

হাজতৰ ভিতৰত বিপদৰ উত্তঙালি একেবাৰে কমি গ’ল । বহি বহি সি ভাবি থাকে । তাৰ অতীত আৰু বৰ্তমান আৰু তাৰ জীৱনৰ উল্কাপাত, কি কৰে সি । ইয়াততো আৰু থাকিবলৈ ঠাই নাই । লাঠীবো ঠাই নাই । নিজৰ মাংস নিজে কামুৰি খোৱাৰ বাহিৰে কাৰো গাত এটা আঁচোৰ মাৰিবৰ শক্তিও তাৰ নাই । মাজে মাজে ভাবে ডাক্তৰক মৰাৰ সাক্ষীতো তাৰ নাই, সি যে মাৰিছে তাৰ প্ৰমাণ কি ? কিন্তু প্ৰমাণৰ কথা সি কি বুজে ? উকীলৰ দ্বাৰা যদি খালাচ নহয় তেন্তে সি নিজে কি কৰিব পাৰে । শেষত এদিন নগৰৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ উকীলজনক সি মাতি পঠালে । উকীল আহিল, সকলো কথা তেওঁ জনি ক’লে, “তুমি যি কৈছা তাৰপৰা বুজা যায় তোমাৰ মোকদ্দমা ডাল হ’বৰ আশা আছে । কিন্তু মোক চাৰিশ টকা লাগিব ।” বিপদে দেখিলে ডাক্তৰৰ মুখত যি কথা ওলাইছিল উকীলৰ মুখতো সেই একেই কথা । বিপদে উকীলৰ ভৰিত ধৰিলে, “অপোনাক মই ধৰ্মৰ পিতৃ বুলিছোঁ মোক বন্ধা কৰক । টকা মই ক’বপৰা দিম ? মই ডাল-দৰিদ্ৰ । মোক দয়া কৰক । মই মৰিছে এমা-

ডিমা ল'ৰা-ছোৱালীকেইটিও মৰিব, স্বাৰ নাপাই মৰিব । আপোনা-
লোকৰ কি নাই । এজন মানুহ পানীত ডুবি মৰা দেখিলেভো
আপুনি পইচা লৈ তাক উদ্ধাৰ নকৰে, তেন্তে মই কিয় ফাঁচীত
স্বাম ? আপুনি মোক বন্ধা কৰিব পাৰিও কিয় নকৰে ? আপুনি
কিন্তু সঁচাই হুকুংকৈ কান্দিবলৈ
ধৰিলে । কেৱল উকীলে অতি নিৰিকাৰভাৱে লাহে লাহে ক'লে,
“তোমাৰ তুৰ্ক ভাল হৈছে আৰু ঠিক সময়ত চকুপানীখিনি উলিয়াইছা ।
কিন্তু একো লাভ নাই !” এইবুলি তেওঁ উঠি বিদায় হ'ল, এবাৰ
মুৰিও নাচালে ।

উকীলৰ কথা আৰু আচৰণ বিপদৰ অন্তৰত ইমান গভীৰ-
ভাবে কাটি সোমাল যে ইয়াৰ পিছত আৰু সি দুনাই কোনো
উকীলকে নামাতিিলে । আনকি চৰকাৰৰ পক্ষৰ যি উকীল তাৰ
সমৰ্থনৰ বাবে দিছিল তেওঁৰ লগতো একাম্বাৰ কথা নাপাতিিলে ।
সি কেৱল বহি বহি ভাবিবলৈ ধৰিলে । সমুখতে ফাঁচীৰ চিপজৰী !
দুদিন পিচত তাৰে গাঁতত সি নিমাত হ'ব । কিন্তু তাৰ বাবে
সি সিমান দুখ কৰা নাই । ফাঁচীত নমৰা হ'লেই যে সি বহুদিন
জীয়াই থাকিলেহেঁতেন তাৰ বা কি প্ৰাণ । কিন্তু সি ভাবে তাৰ
জুল হ'ল ক'ত ? নহ'লে তাৰ এই দুৰ্গতি বেলেই হ'ল । সি
আকৌ ভাবিবলৈ ধৰে । ডাক্তৰৰ সকলো কথা তাৰ মনলৈ আহে ।
প্ৰত্যেক মানুহ প্ৰত্যেক মানুহৰ শত্ৰু । হয়নে শত্ৰু ? চকুৰ আগত
ভাহি উঠে তাৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ মুখকেইখন । ছিঃ সিহঁত মোৰ
শত্ৰুহে । কিন্তু ডাক্তৰে যে কৈছিল সিওত্ৰে সঁচা । চৰকাৰ, উকীল,
ডাক্তৰ, জমিদাৰ, মহাজন, ব্ৰাহ্মণ—কোনে তাক সুদাই এৰিলে ? তাৰ
দুৰৱস্থাৰ সুবিধা লৈ প্ৰত্যেকে তাক হাড়-মঙহে টানিছে । সিহঁত
মোৰ বন্ধু । তেন্তে কি ? মানুহ মানুহৰ বন্ধু নে মানুহ মানুহৰ
শত্ৰু ? প্ৰত্যেকজনী মাকে যদি নিজৰ সন্তানক মাৰিবলৈ ধৰে তেন্তে
মানুহ জাতি কিমান দিন থাকিব । তেন্তে এই কামোৰা-কামুৰি
কিয় ? মানুহ পৰস্পৰে শত্ৰু, এইবুলি এই কামোৰা-কামুৰি নহয়,
কিবা এটা আছে, স্বাৰ বাবে মানুহে মানুহক এনে আচৰণ কৰে ।
কিবা এটা অন্যাশ নিশ্চয় । পৃথিৱী যুদ্ধক্ষেত্ৰ হ'ব কিয় ? বিপদে
নিজৰ কথা ভাবিবলৈ ধৰে । মই কিয় জমিদাৰক কাটিবলৈ

টোপছিলোঁ ? খাজনা নিলে বুলি । মই খেতি কৰোঁ, খাজনা পাল
 লাগে, জমিদাৰে বহি থাকে অথচ ভাগ নিলে । সেয়েতো মোৰ
 আপত্তি । সেইবাবেইতো জমিদাৰ মোৰ শত্ৰু । তাৰ ঘৰৰ মানুহ-
 জনীলৈ মনত পৰে । দুয়োজনে কিমান পৰিশ্ৰম কৰিছিলোঁ, কিন্তু
 কেতিয়াওতো আমি ভাগ লৈ কাজিয়া কৰা নাই । তেওঁ বেছি
 খালে নে মই বেছি খালোঁ । মনত পৰে তাৰ নতুন যৌতুমৰ কথা ।
 কেনেকৈ ঘৈণীয়েকে ভাল মাছখিনি তাৰ পাতত দিয়ে । আৰু
 কেনেকৈ সি নাখাই বাঢ়িত এৰি স্বাস্থ্য পিচত ঘৈণীয়েকে খাব বুলি ।
 তেন্তে জমিদাৰৰ লগত কিয় ভাগ লৈ কাজিয়া হয় । কাৰণ
 জমিদাৰে কাম নকৰে, কিন্তু ভাগ লাগে । উৎপাদনত হোণ নিদিলে
 অথচ বিতৰণত ভাগ লয় । সাধ্য থাকি কাম নকৰে, অথচ প্ৰক্ৰো-
 জনতকৈও বেছি খোজে । সেয়েই এই অভ্যাসৰ মূল । আজি প্ৰত্যেকে
 বিচাৰিছে নিজে বহি খায়, অথচ লোকৰ শ্ৰমৰ ফল অপহৰণ
 কৰে কেনেকৈ ? জগতখন ধনবল, অশ্ৰুবল সকলো ইয়াৰ বাবেইতো ।
 এই অন্যান্য বন্ধাৰ বাবেই আজি চৰকাৰ, চৰকাৰৰ আদালত,
 চৰকাৰৰ পুলিচ, আৰু চৰকাৰৰ সৈন্যবাহিনী, এই অন্যান্য বন্ধাৰ
 বাবেই । ধনীৰ ধন, বলীৰ বল ।

কিন্তু এই সহস্ৰমুখী বিৰাট দানৱৰ পৰা বন্ধা পৰাৰ উপায়
 বা কি ? মই বিদ্ৰোহ কৰিছিলোঁ, কিন্তু তাৰ ফলত ভুগিলোঁ মই ।
 এজন জমিদাৰক, এজন মহাজনক, এজন চাকৰিয়াসক মাৰিব
 পাৰি, কিন্তু তাৰ পিচত থিয় হৈ আছে সশস্ত্ৰ পুলিচ, সশস্ত্ৰ সৈন্য-
 বাহিনী, আইন, আদালত, জেলখানা, এই যে বিৰাট দোহাৰ জাল
 তাক দূৰ কৰা যায় কেনেকৈ । এই বন্দুক, এই বোমা, এই
 কামান, এই আকাশী বতৰ । ইয়াৰ বিৰুদ্ধে মোৰ লাগি আৰু
 পাৰ ঠাই ক'ত ? অথচ এই সশস্ত্ৰ সৈন্যবাহিনীৰ মাজত কিমান দিন
 এই প্ৰথা থাকে সিমান দিন ইয়াৰ মৃত্যুও নাই । ইয়াৰ পৰাজয়
 ক'ত ? সশস্ত্ৰ সৈন্যবাহিনীৰ লগত বিনা অস্ত্ৰে যুঁজিব পাৰি, নাহিলে
 এনে উপায় ? বিপদে আৰু ডাবিব নোৱাৰিলে, গুই পৰিল ।

আদালতত যেতিয়া বিচাৰ হ'ল বিপদে বিচাৰৰ কথাই বৰ
 বেছি কাণ নিদিলে । কেৱল এই বিপদৰ মাজতো তাৰ হাতি
 উঠিল । যেতিয়া দুজন সাক্ষীয়ে ক'লে স্বচক্ষে তেওঁলোকে দেখিছিল

যেতিয়া ডাক্তৰে ক'লে শটোৰ মূৰত প্ৰকাণ্ড এটা ঘা, যেতিয়া পুলিচে
 ক'লে ওচৰতে এখন দা পৰি আছিল; বাসায়নিক পৰীক্ষা কৰি
 ক'লে দাখনত মানুহৰ তেজ লাগি আছিল। আৰু সকলোৱে প্ৰমাণ
 কৰিলে যে সি ইমানদিনে পলৰীয়া হৈ আছিল। বিপদে হাঁহিলে,
 কিন্তু একো নামাতিলে। শেষত জজ বাহাদুৰে যেতিয়া সুধিলে
 তাৰ কিবা উত্তৰ আছে নে নাই, বিপদে কিছুসময় জজ বাহাদুৰৰ
 মুখলৈ চাই থাকি গহীনভাবে মাত লগালে, “মই ডাক্তৰক হত্যা
 কৰিছোঁ, কিন্তু মোক দণ্ড দিব নালাগে।” আদালতৰ সকলোৱে
 হাঁহি উঠিল। বিপদে কোমলভাৱে ধমক দি ক'লে আপোনালোকে
 হাঁহিছে। কিন্তু মই মৰিম। মোৰ মৃত্যু আপোনালোকৰ হাঁহিৰ
 বস্তু।” অলপ পৰ বৈ ক'লে, “মই হত্যা কৰিছোঁ, কিন্তু মোৰ
 দণ্ড হ'ব নালাগে আৰু যদি মোক দণ্ড দিয়ে তেন্তে জগতৰ
 বহুতক দণ্ড দিব লাগে। মানুহক টেটুত টিপি মাৰিলেই যদি
 হত্যা কৰা হয় তেন্তে অনাহাৰে মাৰিলে জানো হত্যা কৰা নহয়?
 যি একো নকৰে সি ক্ৰোড়পতি হৈ বহি খায় আৰু যি কপালৰ
 ঘাম মাটিত পেলায় সি অনাহাৰত প্ৰাণ ত্যাগ কৰে। তাৰ শ্ৰমৰ
 ফল মুখৰ ভাতকেইটাও ধনীয়ে অপহৰণ কৰি জমা কৰি তাক
 অনাহাৰত হত্যা কৰে। ই জানো হত্যা নহয়? গাৰ বলত কাটি
 আনিলেই চোৰ আৰু আইনৰ বলত কাটি আনিলে জানো চোৰ
 নহয়? অন্যায়ক ন্যায় কৰিব নোৱাৰি। সোণৰ হাৰ কাটি নিলে
 যদি চোৰ, তেন্তে মুখৰ ভাত কাটি নিলেও চোৰ। প্ৰয়োজনতকৈ
 স্বাক বেছি লাগে সিয়ে চোৰ। এই হিচাবে পৰীক্ষা কৰক মই
 চোৰ নে আপোনালোক চোৰ। আজি সমৰশক্তি আপোনালোকৰ
 হাতত, আজি যি ইচ্ছা তাকে আইন বুলি ন্যায় বুলি চলাব
 পাৰিব। কিন্তু চিৰদিন এনেদৰে থাকিবনে? অসম্ভৱ! মই কোন?
 মই এই বিৰাট অপহৰণৰ বিৰুদ্ধে এটা সামান্য অগ্নি-কণা, অলপ
 বতাহতে নুমাই গলোঁ। কিন্তু এদিন আহিব যিদিনা দাবানল জ্বলিব।
 বতাহে সেইদিনা নুমায়া, বেছিহে কৰিব। সাৱধান সেইদিনালৈ!”

তাৰ কথা শেষ হ'লত জজ বাহাদুৰে ক'লে, “তোমাৰ
 ভৰ্ক ভালেই হৈছিল। কিন্তু ফল একো নহয়। তোমাক ফাঁচীৰ
 ছকুম দিয়া হ'ল।”

তাৰে দহদিন পিচত বিপদভঞ্জনৰ ফাঁচী হ'ল

লালুক গাঁৱৰ কুকুৰ

কীৰ্ত্তিনাথ হাজৰিকা

পদ : (নিজা বাতৰি দিওঁতা)

লালুক গাঁও, ১০ ফাণ্ডন—স্থানীয় ডাকঘৰত সম্প্ৰতি এটা নতুন সমস্যাই দেখা দিছে। ইউনিফৰ্ম পিন্ধি—চিঠি বিলাবলৈ গাঁৱলৈ পিন্ধন গ'লেই কুকুৰে খেদে।

বাতৰিটো প্ৰকাশ পোৱাৰ পিচদিনাই 'সময়ৰ শৰ' ওলাল : আচল আচামী কিন্তু ফাণ্ডন মাহেহে। নীলাখামৰ চিঠিৰ প্ৰকোপ দেখি অতিষ্ঠ হৈ কুকুৰে চাগে প্ৰত্যক্ষ সংগ্ৰামৰ আশ্ৰয় লৈছে।

ঘোষা: (১)

লালুক গাঁৱৰ ঘাই আলিৰ মুখৰ চাহৰ দোকানত গোটেইডো ডেকাহঁতৰ মাজত তপত আলোচনা চলিল এই বাতৰিটোক কেন্দ্ৰ কৰি। গাড়োৱানটোক মাজগাহৰ পৰা বাঁহ আনিবলৈ গৰু গাড়ীখন দি পঠাই দুঘণ্টাৰ মূৰতো গাড়ী ঘূৰি নহা দেখি খীটৰ কাষলৈ আহি থিয় দি থকা পানীৰাম বৰাই অলপ জাঁতৰৰ পৰাই ল'ৰা-হঁতৰ কথাবোৰ শুনি আছিল, অন্তৰ্ণে ল'ৰাহঁতৰ পিনে পিঠি দি।

হঠাৎ পানীৰাম বৰাৰ চেতনা হ'ল—তেওঁ যেন ডাঙৰ কথা এটা পাহৰি আছিল। জুমটোৰ মাজলৈ আহি পাতনি নোজোৰাকৈয়ে আৰঙ কৰি দিলে : ওৱাহাটীত বহি খবৰ কাগজৰ মানুহে খোঁচা মৰা কথা লিখিলে হয়! পিচে খোঁচাটো আমাৰ গাত পৰা নাই জানো? আমাৰনো কোনে কালৈ নীলা খামৰ চিঠি পঠাইছে? কুকুৰে পিন্ধনক শাসন কৰিবলগীয়া হোৱাকৈ নীলাখামৰ চিঠি চলাবলৈ আমাৰ জীয়েকী-বোৱাকীহঁত ইমান পাতল হ'লনে?

জুমটোৰ বসাগ আলোচনাৰ সানলীল পতিত যেন ভেটী পৰিল। ইমান পৰে উপভোগ কৰি থকা বসখিনিও তিতা তিতা যেন লাগিল। পানীৰাম বৰা মনৰ পতি বুজা মানুহ। সেইদেখি সময় খৰচ নকৰি তেওঁ আচল কথা লৈ আহিল। এজন মানুহৰ

কাৰণে আমাৰ গাওঁখন হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হ'ল। এতিয়া আনে আমাক বেয়া চকুৰে চাব। এইখন গাঁৱৰ ছোৱালী বিয়া দিয়াই টান হ'ব যেন পাইছো। আমাৰ ডেকাহঁতকো আনে সন্দেহৰ চকুৰে চাব। কিন্তু কাৰ কাৰণে এইবোৰ হ'ল? বেনু মহন্তৰ কাৰণে! তেৱেঁই খবৰটো পঠাইছিল; কিয়নো তেৱেঁই সেইখন কাকতৰ নিজা বাতৰি দিওঁতা।

পানীৰাম বৰাই জুমৰ মুখবোৰৰ ওপৰেদি এবাৰ চকু ফুৰাই ল'লে। সেইবোৰ চকুত যেন তেওঁ সমৰ্থনৰ ঈচ্ছাৰি পালে। সেইদেখি অধিক আত্ম-নিৰ্ভৰশীলতা লৈ তেওঁ ক'লে: আমি এনে অন্যায় সহি থাকিব নোৱাৰো। তোমালোকে এখন সভা পাতা। গাঁৱৰ মান ৰক্ষাৰ ভাৰ তোমালোকৰ ওপৰতে পৰিছে। বাতৰিটোৰ প্ৰতিবাদ কৰা আৰু বেনুমহন্তই এনে খবৰ দি গাওঁখনক লাজত পেলোৱা বা'ব তেওঁক গৰিহনা দিয়া।

জুমৰ মাজৰপৰা নগেনে (লালুক গাঁও ফুটবল টীমৰ হাফ-বেক) টপৰাই মাত লগালে: আপুনি চিন্তা নকৰিব। মহন্তক আমি এশিকনি দিম।

মূৰৰপৰা যেন ভাৰ এখন নামি গ'ল। পানীৰাম বৰা যাবলৈ ওলাল। মাত্ৰ কৈ গ'ল: তোমালোকে তেন্তে সভাৰ দিহা কৰা। সভাপতি হ'বৰ বাবে মহেশ্বৰ ফুকনক ময়েই মান্তি কৰাম।

অপৰিসীম তৃপ্তিৰে বৰা যাবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ বুঢ়াৰ হাতত চেঙেলী পৰিছে। বেনু মহন্তক এপালি দিব পৰা হ'ব। দীঘল ঘাটৰপৰা আহি মানুহটো লালুক গাঁৱৰ নেতা হৈ পৰিল। ইয়াৰ মানুহবোৰক ভেৰাৰ দৰে কৰিলে। মহন্তৰ দিহা-ভৰসাৰহে লাম আছে! আমাৰ একো মূল্যই নোহোৱা হ'ল! হেৰোঁ স্কুলত মাণ্টৰ হ'বলৈ আহিছ—তট ল'ৰা পঢ়ুৱাই থাক। 'পলিটিচ' কৰিবলৈ আহিছ কিয়? বেছিলৈ হেঁপা মেলিছ? বিশেষকৈ পানী-ৰাম বৰাৰ পিচত লাগি তই এনেয়ে সাৰি স্বাৰ নোৱাৰ। তই বুদ্ধি দিয়া কাৰণেই নোমলৰ মাটিডৰা মই ল'ব নোৱাৰিলোঁ। সমৰায় দোকান পতাৰ বাবে ধুমধাম লগাই তয়েই মোৰ দোকানৰ কাৰবাৰ চোঁচা পেলালি। এইবাৰ! নাই ৰঙামাটি, নাই শুৱাহাটী।

কথাবোৰ পাণ্ডুলি পাণ্ডুলি বৰা নিজান বাটটোৱেদি গুছি

।

গল। আতীয়াকলৰ বাৰীখনৰ সিমূৰে ডেওঁ আঁৰ হৈ হোৱাৰ
অলপ পিচতে কাষৰ লুংলুঙীয়া বাটটোৰপৰা আধা ছোলা মানুহ
বিহীন এটা ভাঁহি আহিল :

পিৰিতি নামেৰে তিনিটি আখৰে

কোনে কাটি গ'লে শিলত

শেলুৱৈ নধৰে মৰিচাই নধৰে

জিলিকে বুকুৱা বিলত।

নামটো শেষ হওঁতে নৌহওঁতেই সফলৰ পথাৰৰ পৰা আঁকখন
লৈ উঠি অহা মালতীয়ে অলপ ডাওবকৈয়ে ভোবভোবালে : আই
চিকৌ! লাজো নাই কটা! গোটেইখনে আঁক মাৰি আছে দেখা
নাই ?

এইবাৰহে আঁৰৰপৰা কানু পিয়ন ওলাই আহিল বাটলৈ :
আহিয়েই গালি-শপনি জুৰিলিনে ?

মালতী : গালি পাৰিলোনো কেতিয়া ? লোকে শুনিছে কি
ক'ব ? পিচে তোৰ খাকী সাজটো কি হ'ল ? সেইটো সাজে কিন্তু
তোক বৰ গুৱায়।

কানু পিয়ন : তই দেইবুলি কৰ কাৰণেই সেইটো সাজ
পিন্ধিবলৈ মোৰ হেঁপাহ বাঢ়ে। পিচে কুকুৰে খেদে দেখোন !
সিদিনা হাইস্কুলৰ কাষত এটা কুকুৰে কামুৰিবই খুজিছিল।

মালতী : এ গোঁসাই! তেত্তে নানাগে পিন্ধিব। বিপদ চপাই
ল'ব নানাগে।

কানু : চিন্তা নকৰিব আকৌ তই! তোৰ মনত সন্তোষ
লগাবলৈ মই সকলো কৰিব পাবো। বুজিছ—তামোল হোৱাহলে
ফালি দেখুৱালোঁহেঁতেন বুকুখন।

হঠাৎ মালতীয়ে উচপিচালে। দূৰলৈ আঙুলিয়াই দি খৰ-
ধৰকৈ খোজ ল'লে; মাল কৈ গ'ল : কোনোবা আহিছে। যাওঁ
দেই।

(২)

বাতিপুৱাই বৰপুখুৰীত বৰসী বাই ধৰা কান্দুলি, গাভ আৰু পুতি
মাছ কেইটাৰে দুপৰীয়াৰ সাজতো তৃপ্তিৰেই খোৱা হ'ল। ডাকঘৰলৈ

আহি মেজৰ কামত বহি অফিচৰ কামত হাত দিবৰ বেলিকাও প'ষ্ট মাষ্টৰ নীলাম্বৰ বৰুৱাৰ মনত তৃপ্তিৰ পৰশ লাগি আছিল।

পিচে অফিচৰ ডাক খুলিলতে* বতৰ ডাৱৰীয়া হ'ল। হেড অফিচৰপৰা এখন চিঠি আহিছে—লগতে সাঙুৰি দিছে এখন বেনামী চিঠি। পোনতে হেড অফিচৰ চিঠিখনকে পাচলে। লালুক গাঁৱৰ ডাকঘৰৰ বিষয়ে বাতৰি কাকতত বোলে লিখালিখি চলিছে। কি হৈছে—তুৰন্তে বিতং বিৱৰণী দিব লাগে। লগতে বেনামী চিঠিখনৰ বিষয়েও মতামত দিবলৈ কৈছে। চিঠিত লিখিছে যে ডাকঘৰৰ কেতবোৰ কথাৰপৰা লালুক গাঁৱৰ বদনাম ওলাইছে। কতু'পক্ষই বিচাৰ লওক আৰু মিছা খবৰ দিয়া লোকৰ বিৰুদ্ধে বিচাৰ লওক।

বৰুৱাৰ কপালৰ গাঁথ কোঁচ খালে। ভাল শনি লাগিল। অত কষ্ট কৰি ভিতৰুৱা গাঁৱৰপৰা বদলিৰ বন্দবস্ত কৰি এইখন গাঁৱলৈ আহিছে। এতিয়া হেড অফিচে যদি আকৌ বদলি কৰে!

এনেতে বাহিৰত কোনোবাই মাতিলে : বৰুৱা আছেন ? মাত শুনিয়েই বৰুৱাই বুজিলে কোন আহিছে। মনেশ্বৰ ফুকন নিজেই ডাকঘৰলৈ আহিছে যেতিয়া কথা নিশ্চয় গহীনেই হ'ব। এইবোৰ প্ৰতাপী মানুহৰ মাজত তেওঁ মাত্ৰ আঁঠুৱা তলৰ ম'হ। ডাবি থাকোঁতেই মনেশ্বৰ ফুকন সোমাই আহিল। বৰুৱাই থিয় দি নমস্কাৰ কৰিলে আৰু বেগাই গৈ চকীখন আগবঢ়াই, চুৰিয়াৰ আগটোৰে মচি দি ফুকনক বহিবলৈ ক'লে। গহীন হৈ ফুকনে এবাৰ কোঠাটোৰ কেউপিনে চকু ফুৰালে। অকলশৰীয়া দেখি পাতনি নোহোৱাকৈ ঠৰঙা ধৰণেৰেই আৰম্ভ কৰিলে : বৰপুখুৰীত বৰণী বাবলৈকে চৰকাৰে আপোনাক ইয়াত ৰাখিছে নেকি ?

ইমান খহটা সন্তোষৰ বাবে প'ষ্ট মাষ্টৰ সাজু হৈ থকা নাছিল। তেওঁৰ মুখে বৰণ সলালে ; জিভাখন শুকাই যোৱা যেন লাগিল। অবাক দৃষ্টিৰে ফুকনৰ মুখলৈ চাই থাকোঁতেই আকৌ আক্ৰমণ চলিল ? চাকৰিয়ে আমুৱালে দেখি আপুনি হবলা এতিয়া ৰাজনীতিত ধৰিবলৈ ওলাই ওভোতগোৰে নাচিছে ? কাকো ক'তো নমনা জাকৰ লগ লাগি শেষত আপুনিও গাওঁখনক বদ-নামৰ ভাগী কৰিলে ?

প'ল্ট মাষ্টৰে ইমানতে মাত নমতা হ'লে হয়তো তেওঁৰ
অবাক হৈ ডাঙৰ হৈ মোক চকু দুটা কোটৰৰ পৰা ওলাই প'ল-
হেঁতেন। সেহাই কোৱাৰ দৰে তেওঁ ক'লে : আপুনি কি কৈছে
মই বুজাই নাই। মইতো একো কৰা নাই।

ফুকন : অঁকৰাৰ ভাও খৰিজে মোৰ খং উঠি যায়।
আপুনি শুনা নাইনে গাঁওখনত কি হৈছে। ডাকঘৰৰ খবৰ-বাতৰি
কাকতত ওলোৱাৰপৰা গাঁৱত জনকনি লাগিছে, খনে খনে মিটিং
হৈছে। একো শুনা নাই ?

প'ল্ট মাষ্টৰ : কিন্তু কুকুৰে পিয়নক খেদাৰ কথাহে ওলাইছে।
মইতো একো... ..

ফুকন : বুজিছো। আপুনি তাৰবাবে মূৰ তললৈ কৰি
খোজ কাড়িবলগীয়া হোৱা নাই। কিন্তু আপুনি ডাকঘৰটোও
ঠিককৈ চলাব নোৱাৰেনে ? তেতিয়াহ'লে এইবোৰ খবৰ ওলাই-
হেঁতেন জানো ? আৰু তেতিয়া গাঁৱৰ এই উদণ্ড মানুহ মখাই
ইমান গলা ফুলাই কথা কোৱাৰ সূৰুঙা উলিয়াব পাৰিলেহেঁতেন
নে ?

প'ল্ট মাষ্টৰে মুখ মেলোঁতেই তেওঁক ক'বলৈ নিদি ফুকনে
পুনৰ আৰম্ভ কৰিলে—অৱশ্যে আগতকৈ কোমল কণ্ঠেৰে কলে :
শুনক ! এতিয়া নিৰ্বাচনৰ সময়। কোনে ক'ত কি সুবিধা লয়
ঠিক নাই। ডাকঘৰৰ কথা উলিয়াই কোনেও যাতে সুবিধা
আদায় কৰিব নোৱাৰে—সেইটো কথা আপুনি চাবই লাগিব।
ইমান সৰু ডাকঘৰ এটাকে চম্ভালিব নোৱাৰিলে কেনেকৈ হ'ব ?
জানেনে—আপোনাৰ কথা-বতৰা ভাল দেখিহে মই এই হেন
সুবিধা থকা ঘৰটো ডাকঘৰ পাতিবৰ বাবে পঞ্চাশ টকাৰ ভাৰতে
দিছোঁ।

ফুকন আৰু নৰ'ল। ইপিনে প'ল্ট মাষ্টৰ লৰচৰ কৰিব
নোৱাৰা হৈ একে ঠাইতে থাকিল। ফুকনৰ খং উঠাটো শুভ
লক্ষণ নহয়। বিশেষকৈ শেষৰ কথাৰাৰ পৰমানু বোমা বেন
লাগিল। হেড অফিচে ডাকঘৰ পাতিবৰ বাবে ৫০ টকাৰ বেছি ভাৰা
দিব নোৱাৰে বুলি খাটাং ভাৱে কৈ দিয়াত তেওঁ ফুকনৰ অনু-
ব্রহ্মতে তেওঁৰ এই লৰচৰো পঞ্চাশ টকাত ভাঙাত ল'ব পাৰিলে।

পিচফালে পৰিষ্কাৰ লৈ থাকিবপৰা এনে সুবিধাৰ আন কোনো ঘৰ.
৫০ টকাত নেপায় ।

প'ষ্ট মাণ্টৰ প্ৰায় লৰ মাৰিয়েই বাহিৰলৈ গ'ল । কিন্তু ফুকন
ইতিমধ্যে বহুত দূৰ পালেগৈ । ফুকন তেতিয়া চিন্তাত মগ্ন ।
বেনু মহন্ত আৰু বহুতৰ কথা তেওঁ ভাবি গৈছিল । পানীৰাম
বৰাই বাতৰি কাকতত ওলোৱা খবৰটোৰ তাৎপৰ্য বুজাই কোৱাৰ
পিচত আৰু ফুকনে নিজে সভাপতিত্ব কৰা সভাখনত হোৱা আলো-
চনাৰ মূৰত বেণু মহন্তলৈ তেওঁৰ উগ্ৰ খং উঠিছিল । বক্তৃতা
দিওঁতে তেওঁ খঙৰ ভঁৰালটো উদঙাই দিছিল । বহুত দিনৰ
সঞ্চিত খংখিনি তেওঁ উলিয়াই দিছিল । সেইটো জমা-খৰচৰ
হিচাবো পুৰণি । বেণু মহন্তলৈ প্ৰথমে খং উঠিছিল দুবছৰৰ
আগতে । ৰাজহুৱা সভাত ফুকনৰ কথাৰ বিৰুদ্ধে মাত মতা
মানুহ এই অঞ্চলত নাছিল । বেণু মহন্তই প্ৰথম । স্কুলৰ কামৰ-
পৰা মহন্তক খেদাবলৈকে ফুকনে তেতিয়া চেষ্টা কৰিছিল । কিন্তু
শিক্ষক মহন্তৰ প্ৰতিক্ৰিয়া দেখি মূৰকত চেষ্টা বাদ দিলে । এজনৰ
কাৰণে আটাইখিনি শিক্ষকক জোকাই লোৱাটো ঠিক নহ'ব ।
তাৰ পিচত ধানৰ ট্ৰাক ধৰা আন্দোলন চলাওঁতেও মহন্তৰ ওপৰত
খং উঠিছিল । বিৰোধী মৰ্চাই পতা সভাখনত বক্তৃতাৰ ফুলজাৰি
মাৰিছিল বেণু মহন্তই । সেই বক্তৃতাত ফুকনৰ নাম উল্লেখ
কৰা নাছিল যদিও মহন্তই কথাবোৰ ফুকনলৈ টোঁৱাইছিল বুলি
তেওঁৰ নিশ্চিত ধাৰণা জন্মিছিল ; পানীৰাম বৰাই সভাৰ খবৰ
দিওঁতে তেওঁ দাঁত কৰচিয়েই খঙৰ ভাৰখন পাতলাইছিল ।

এতিয়া আকৌ বেণু মহন্ত ! কিবা এটা কৰিবই লাগিব ।

পূৰ্ণ বৰা এম-এল-এ নহৈ আন কোনোবা এইটো সমষ্টিৰ
পৰা এম-এল-এ হবলৈ হলে ফুকনৰ বেজিমাৰ । তেওঁৰ কাৰবাৰ
ঠিকা সকলো শেষ ! কিবা এটা কৰিবই লাগিব ।

(৩)

চাউলৰ কিলোত তিনিটকা হ'লেও প্ৰতিবাদ সভাত মানুহ
গোট নেখায় । নৰেশ্বৰ শৰ্মা আৰু সতীৰ্থসকলে এইকথা জানে ।
অখট আজিৰ সভাখনত মানুহ ন'হলে সংযুক্ত মৰ্চাৰ মৰ্য্যদাত

কি কাম কৰিলে? বানপানী হওঁতে ঘাই আজিৰ কাষত ঘটৰ
বন্ধাই খন্তেক বৈ চাৰি বস্তা চাউল আৰু দুই বস্তা চিৰা বিলাই
থৈ গ'ল। আৰু কিবা কৰিলে যদি ৰাইজেই কওঁক।

শৰ্মাই ৰাইজৰ পিনে চালে। তাৰপাচত আকৌ শৰ্মা
হানিলে : এইখন ক্লানুক গাঁৱত কি আছে? সিদিনা বাতৰি কাকতত
ওলাই গৈছে—খাকী সাজ পিন্ধা পিয়নকো ইয়াত কুকুৰে খেদে।
কিয় নখেদিব? আমাৰ এইছোৱা ভংগলত খাকী নালাগে, বিষয়াৰ
সাজ পিন্ধা মানুহ এজনেও ভুমুকি নেমাৰে। সেইদেখি খাকী
সাজ পিন্ধা পিয়ন দেখিলে কুকুৰো অবাৰ হয়।

... . শৰ্মাৰ কথাৰ গুলীবৰ্ষণৰ মাজতে সভাস্থলীৰ
পৰা অলপ দূৰত বৈ থকা পানীৰাম বৰা বেগাবেগিকৈ আঁতৰিল।
মনেখৰ ফুকনক সবিশেষ জনালেগৈ। গহীন হৈ সকলো গুনাৰ
মুৰত ফুকনে মাত্ৰ আক্লেপৰ সুৰত কলে : দেখিলে, বেণু মহন্তই
কিমানলৈ শিপাই লৈছে? তাক কামৰপৰা খেদোৱাৰ দিহা কৰিবলৈ
এম-এল-একো ক'লো। তেওঁ মিনিষ্টাৰৰ লগত কথাও পাতিলে।
কিন্তু মিনিষ্টাৰে বোলে নিৰ্বাচনৰ আগতে গুণ্ডগোল বঢ়াই ল'ব
নোখোজে। এতিয়া কি কৰে কৰক।

(৪)

সিংহলৰ বৌদ্ধ দৰ্শনৰ অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ এটা মুকলি কৰোঁতে
চীনা ৰাষ্ট্ৰদূতজনে বক্তৃতা প্ৰসংগত ভাৰতক আজুৰিলে : বুদ্ধদেৱে
বিশ্বখন দেশত পোহতে শান্তি-অহিংসাৰ মহান তথ্য আৱিষ্কাৰ কৰি-
ছিল, সেইখন দেশত আজি হিংসাৰ জোৱাৰ উঠিছে। বন্দুকৰ
ভাষা আজি তাত চলিছে। এই হিংসা-লীলাৰ বিৰুদ্ধে আজি
ভাৰতবাসীয়ে নিজেই প্ৰতিবাদৰ খলকনি তুলিছে।

সিংহলত থকা ভাৰতীয় দূতাবাসে এনে ভাষণৰ বাবে চীনা
দূতাবাসলৈ ভাৰত চৰকাৰৰ প্ৰতিবাদ টোকা পঠালে। নতুন
দিল্লীলৈকো সেই ভাষণৰ পূৰ্ণ পাঠ পঠাই দিয়া হৈছিল। উচ্চতম
মহলে চালি-জাৰি চাই দেখিলে যে অকল ভাৰত-বিশেষেই ইয়াৰ
মাজত নাই। সমুখৰ নিৰ্বাচনলৈ চকুৰাখি এটা পৰিকল্পিত উদ্দেশ্য
লৈ এই ভাষণৰ অৱতারণা কৰা হৈছে।

সেইদেখি উৰ্দ্ধতন মহন্ত ১২ ঘণ্টা জোৰা আন্দোলন চলাব
 মুখত ঠিক হ'ল—বাওঁপন্থী জন বিশেষকৈ নিৰ্বাচনৰ আগে আগে
 সুবিধা উলিয়াই দিবৰ বাবেই এই ধাৰাৰ প্ৰচাৰ চলোৱা হৈছে।
 সেইদেখি এতিয়া বিশেষ সতৰ্কভাৱে চলা উচিত। পুলিচ হাতে
 হিচাপী হয়, তাৰবাবে কেন্দ্ৰীয় স্বৰাষ্ট্ৰ মন্ত্ৰীদপ্তৰে ৰাজ্যসমূহলৈ
 বাৰ্তা পঠালে। হিংসাৰ অভিযোগ তুলিবলৈ বিবোধী দলবোৰে
 হাতে কোনো সুকণা নেপায়, তাৰবাবে ৰাজ্য চৰকাৰ সমূহে ব্যৱস্থা
 ল'ব লাগে বুলি নিজৰ ফলীয়া দলৰ শাসনত থকা চৰকাৰসমূহলৈ
 টিপ দিয়া হ'ল।

তাৰ তিনিদিনমানৰ পিচতে ৰাজ্য চৰকাৰৰ উচ্চতম মহন্তৰ
 দৃষ্টি আকৰ্ষিত হ'ল—লালুক গাওঁৰ এটা বাতৰিৰ প্ৰতি। সেই
 সমষ্টিৰ পৰা সংযুক্ত মৰ্চাৰ ভৰফৰ পৰা থিয় দিবলৈ ওলোৱা
 প্ৰাৰ্থী নৰেশ্বৰ শৰ্মাই দিয়া বক্তৃতাৰ একাংশৰ প্ৰতি দৃষ্টি পৰিল।
 ৰাইজে চাউল বিচাৰিলে চাউল নেপায়—চৰকাৰৰ হাতত চাউল
 নাই। কিন্তু বন্দুকৰ গুলী আছে। এতিয়া লালুক গাওঁৰ কুকুৰ
 মাৰিবলৈ চৰকাৰে হেনো বন্দুকধাৰী মানুহ পঠাব। আপদে-বিপদে,
 চোৰ-চাৰি খেদি গিৰিহঁতক নিৰাপদে ৰখা কুকুৰ কেইটা মাৰি
 চৰকাৰে হিংসাৰ নৈ বোৱাই কাৰ কি উপকাৰ সাধিব?

আক ৰক্ষা ক'ত? ৰাষ্ট্ৰাৰলৈহে বাৰ্তা গ'ল—কুকুৰ মৰাৰ
 কিবা বন্দবস্ত হৈছে যদি অবিজ্ঞে বন্ধ কৰিব লাগে।

লগতে এম-এল-এ পূৰ্ণ বৰাবো জৰুৰী তলৰ পৰিল।
 নিৰ্বাচন পালেহি—অথচ তেওঁৰ খবৰ নাই। তেওঁৰ সমষ্টিতে
 বিবোধী দলে ইমান মাৰাত্মক প্ৰচাৰ চলাইছে। তেওঁ কৰিছে কি?

সেমেনা-সেমেনি কৰি বৰাই উচ্চতম মহন্তৰ পৰা বিদায়
 লৈ একে কোবেই লালুক গাওঁ অতিমুখে ৰাৱা কৰিলে। ৰাজ-
 হৱা সভা বহিল। বুদ্ধদেৱৰ চিনেমা দেখুওৱাৰ ব্যৱস্থা হ'ল।
 গান্ধীজীৰ অহিংস নীতিৰ ভেটিত চৰকাৰী বিভাগে যুগুত কথা নৃত্য-
 মাটিকাও পৰিবেশন কৰা হ'ল।

কেইদিনমানলৈ লালুকগাওঁ তল-তলৰ লাগিল। লালুকগাওঁৰ
 ডাকঘৰতো কাম বাঢ়িল। চিঠি-পত্ৰৰ কোৰ চৰিল। সেই সূত্ৰে
 কানু গিন্ননৰো কাম বাঢ়িল—চিঠি বিলাই ততেই নেপায়।

চিঠি বিলাই উদ্ভাতি আহোঁতে হঠাৎ বজাৰৰ পাচফালৰ বাটটোতে কানুৰ বন্ধু সৰুৰামৰ সৈতে ডেটা.ডেটি হ'ল। সৰুৰামে আক্ষেপ কৰিলে—আজিকালি দেখিবলৈকে নাই বুলি। কানুৱে ক'লে যে আজিয়েই নাই—কাম বহুত বাঢ়িছে।

সৰুৰামে ডাঙনাৰ বচন মুখস্থ হৈছে নে নাই, সেই কথা সেই প্ৰসঙ্গতে সুধিলে। সুধিবলৈহে পালে, কানুৱে দেখোন হকহকাই কান্দি দিলে। অৰাক হৈ সৰুৰামে সুধিলে : হেৰোঁ ! হ'ল কি ? কান্দিছ কৈলে ?

কানু : বুজিছ সৰুৰাম ! তই সৰু কালৰেপৰা মোৰ বন্ধু ! দাঁতত ডাত লাগিলেও তোৰ আগত কৈছোঁ। মই ডাঙনাত কোন সত্বেৰে বচন গাম.....

সৰুৰাম : কথাটো কি ডাঙি কচোন।

কানু : সৰুৰাম ঐ ! মোৰ বুকু ডাঙি গৈছে। মালতীয়ে—সেই চেনিৰামৰ ডনীয়েকৰ কথা কৈছোঁ—এইদৰে বুকুত কামোৰ মাৰিব বুলি ভবা নাছিলোঁ। তাই মোক কথাৰে নচুৱালে। এতিয়া বোলে ককালৈকহঁতে বহা ল'ৰাৰ লগতহে বিয়া সোমাব।

সৰুৰাম : ক'ৰ ল'ৰানো ? এপালি দিলেই শিক্ষা পাব নহয়।

কানু : নেলাগে ! নেলাগে ! ল'ৰাৰ গাত, হাত দিব লাগিছে কিয় ? মালতীয়ে নিজেই বোলে মত দিছে। দিবতো ! গাৰলীয়া ডাকঘৰৰ পিয়নতকৈ নগৰৰ অফিচত কাম কৰা ডেকাৰ দাম বহুত বেছি।

সৰুৰাম : থ হেৰোঁ ! তোৰ জোৰৰ কেইটা আছে ? এই থাকী সাজটোৱে তোক তেনেই ভুজি খৰিছে।

কানু : সেইদৰে নকৰি অ'—দহোকুৰি ! মালতীয়ে এইটো সাজৰ কথা কৈ কৈ মোক বলিয়া কৰিছিল। কুকুৰে খেদোতেও তাইৰ কাৰণেই এইটো সাজ পিন্ধি ঘূৰি ফুৰিছিলোঁ।

সৰুৰাম : খবৰ কাগজতো বোলে কুকুৰে খেদাৰ কথা ওলাইছিল।

কানু : ওলাইছিল হেনো ! সেইটো কথা লৈয়েই হুলস্থূল—পুলিচ পঠাই কুকুৰ ওলায়ামই মৰাৰ কথাও ঠিক হৈছিলগৈ বোলে।

পিচত দেখোন বন্ধ হ'ল । পিচে যিটো কুকুৰে খেদিছিল, সেইটো কুকুৰক কেতিয়াবাই মটৰে চেপি মাৰিলে ।

সকৰাম : পিচে ভই মালতীৰ কথা ভাবিলেই মন বেয়া
কৰিবিনে ? ছোৱালী মানুহৰ দৰে কথাবোৰ ক'ব কিয় ?

কানু : তাইৰ কথা পাহৰি থাকোঁ কেনেকৈ ? এই সাজ-
টোৱেই কাল । পৰা হ'লে ফালি ছিৰাছিৰ কৰিলোহেঁনে । কিন্তু
পল্টম্যাণ্টৰে কৈছে সাজ পিন্ধিবই লাগিব । আকৌ থাকী সাজ
পিন্ধিলে উপকৰ্ত্তাকৈ মাহে ১৫ টকাও দিব বুলি কৈছে । সেয়েহে
পিন্ধি আছোঁ—এই কাঁইটৰ ঢোলাটো ।

জবাসন্ধ বহন, জোবাকন্ধ

নবকান্ত বৰুৱা

আমি কেইজনমানে ঘাইকৈ মই আৰু মইনাই, শিশু-সাহিত্য কৰিম বুলি ঠিক কৰিছোঁ, ডাবি-চিঙি কেবাটাও ছিগাৰেট পুৰি, চাহৰ কাপকেইটা একোটা এছট্ৰেৰ দৰে কৰি। কাৰণ কেবাটাও। আমাৰ ধাৰণা যে আমি ল'ৰা-ছোৱালী বৰ ভাল পাওঁ। দুই-এজনে কয় যে আমাৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী নাই বাবে আমি আনৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ মৰম কৰি কৰি তেনেই গুচালোঁ। মোৰ চুবুৰীয়া ল'ৰা-ছোৱালীকিটাৰ পেটৰ অসুখৰ কাৰণ হেনো ময়েই, অৰ্থাৎ মই যেতিয়াই তেতিয়াই দিয়া বাদাম ডজা আৰু লুজেন। দুদিনমান সিহঁতক ডালি গুটি দি চাইছিলোঁ সিহঁতৰ ৰুচিত ঠিক নপৰেচোন।

মইনাকতো এবাৰ সোপাধৰা বুলি দিবই খুজিছিল উত্তম মধ্যম অল্পপ।

আমাৰ তৃতীয় বন্ধুৱে যিবোৰ খেল-ধেমালি ল'ৰাহঁতক শিকায় তাত অভিজ্ঞ আৰু শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ প্ৰচুৰ আপত্তি! নমুনা যথা : ১। ইকুট, বিকুট আৰু চিকুট, তিনিজন ডাঙ-ককাই। ইকুট, বিকুট বজাবলৈ গ'লু—কোন থাকিল? উত্তৰটো কঠনলীৰ-পৰা নুলিয়াই বুঢ়া আৰু বাট দেখুউৱা আঙুলিৰে এটা বিশেষ ভংগী কৰি ২। ৰাজনী ঘৰত কি কি থাকে? কাঁহী, বাতি, কেৰাহী, কলহ, লোটা, চৰিয়া—শেষৰ শব্দটো ওলোৱাৰ ভগে লগে ঠাচকৈ এটা চৰ ইত্যাদি। আমি তিনিওজনে মিলি ঠিক কৰিলোঁ আমাৰ শিশু-প্ৰীতি আমি সাহিত্যেৰে প্ৰকাশ কৰিম। আৰু শিশু-সাহিত্য ৰচিম।

পদ্যতো কোনেও নপঢ়েই। সাধু নেখিম। পুৰণি সাধুকে সজাই-পৰাই ন কৰিম। সম্পূৰ্ণভাৱে অসমীয়া সাধু হ'ব লাগিব, তাতে নতুন যুগৰ কথাও কিছূ থাকিব লাগিব। নীতি শিক্ষা দিম নে নিদিম? মইনা সম্পূৰ্ণ শিল্পী, 'তেও' ক'জে—নাই নাই সেই চৰ হ'ব নোৱাৰে। পঢ়াশুনাৰ কিতাপ পঢ়াৰ পিছত সিহঁতে

বিনোদনৰ বাবেহে গতিৰ আশাৰ কিভাপ, গতিকে তুমি নিৰ্জনা,
নিৰামিষ আনন্দ থাকিব লাগিব।

যোগেশে ক'লে—“অৱশ্যে শিশু মনৰ উপহাসী হ'ব লাগিব।”
তেওঁ নতুনকৈ বিয়া কৰাইছে বাবে ল'ৰা-ছোৱালী সংক্ৰান্ত পুথি-
পাঁজ গাকৰ তলত থৈ শুই থাকে। আমাৰ সাহিত্যৰ সেই
ফালটোলৈ তেওঁকে নজৰ ৰাখিবলৈ দিওঁ।

“সাধুকে লিখা যাওক।” মইনাই ক'লে। ‘হওক’ নাটকত
‘আধিবোৰে তথাস্তু বুলি কোৱাদি আখি ক’লোঁ।

“কাৰ সাধু লিখো বাক?” মইনাই ক'লে।

‘অসমীয়া সাধু দুই প্ৰকাৰ—ৰজা-ৰাণীৰ আৰু বুঢ়া-বুঢ়ীৰ,
শিয়াল-বান্দৰ এইবোৰৰ সাধু আছে অৱশ্যে কিন্তু তাতো ৰজা-ৰাণী
বা বুঢ়া-বুঢ়ী কোনোবা থাকিবই। যেনে কচু খোৱা শিয়াল, মই
জনসাহিত্যৰ সংজ্ঞা আওৰোৱাদি কওঁ।’

‘আৰু এক প্ৰকাৰ আছে। সেইটো হ’ল সোণৰ কণী পৰা
ৰাজহাঁহ।’ যোগেশে কণীৰ ডালনা ডালপোৱাৰ বাবেই ক’লে হ’বজা।

মইনাই গহীনাই ক’লে—“সেইটো প্ৰতীকী সাধু। সৰু
ল’ৰা-ছোৱালীয়ে প্ৰতীক ঠিক ধৰিব নোৱাৰে। তেনে সুধু লিখকৰ
পেটত থকাই ভাল, নহলে কাটি চিঙি উলিয়াবলৈ গলে লিখক
মৰি যায়।”

কিন্তু যোগেশৰ কথাৰ দাম বৰ বেছি। গতিকে সোণৰ কণী
পৰা ৰাজহাঁহকো স্বীকৃতি দিয়া হ’ল।

তেন্তে ৰজাৰ সাধু হওঁক।

লগতে বুঢ়া-বুঢ়ীৰো।

সোণৰ কণীপৰা ৰাজহাঁহৰো।

কেবা সময়তো বহুতো দেশত বহুতো ৰজা আহিব। তেওঁ-
বিলাকৰ খেনোৰ ৰাণী দুজনী, খেনোৰ সাতজনী, কাবোৰা এজনীও
নাই।

শিশু-মনৰ ডাইচ-চেকেজৰ যোগেশে ক’লে—‘বহুতো ৰজাৰ
সাধু একেজগে নোকোৱাই ভাল। তেনেকুৱা হলে শিশু-মনত কন-
ফিউচন হয়।’

কেবা সময়তো বছতো দেশত এজন বজা আছিল। মইনাই
শুভ্ৰকৈ ক'লে।

এজন বজা বছতো দেশত কেনেকৈ থাকিব? সেই প্ৰশ্নটো
জ'বা-ছোৱালীৰ মনত উপজিবই।

এখন দেশত এজন বজা থকাটো বৰ পুৰণি কথা। আগেয়ে
বেল জাহাজ নাথাকোঁতে তেওঁলোকে একেখন দেশতে আছিল।
দুখীয়া বজাবোৰ এতিয়াও থাকে কিজানি। কিন্তু এতিয়া প্ৰায়বোৰ
বজাই কেবাখনো দেশত থাকে। ফাকক বজা দেখোন এতিয়া
ইটালীত। বজা ৰামমোহন ৰায় বিলাততে মৰিল। বজা মহেন্দ্ৰ
প্ৰতাপ নথকা দেশ ইউৰোপত নাই।

বাক, বুজিলোঁ। কথাষাৰত দেশভ্ৰমণৰ এটা ইংগিতো দিয়া
হ'ল পৰোক্ষে। দেশভ্ৰমণ অধ্যয়নৰ অংগ। মই ক'লো, “কিন্তু
কেবাসময়তো কেনেকৈ থাকিব? কোন খ্ৰীষ্টান্দ্ৰৰ বজা কোন
বংশৰ বজা, নাম কি এইবোৰ নাথাকিলে চলিব জানো?”

বুজিছোঁ, তুমি গল্প কিন্তু সচাঁবোৰৰ কথা কৈছা। নে জীৱনী
কিন্তু মিছাবোৰৰ? আমাৰ সাধুটো হব গল্প নহয় কিন্তু মিছা।
কেবা সময়তো বজা কিন্তু বুজিছোঁ জানা? তেওঁ ৰাতিপুৱা বজা,
গধূলি দুপৰীয়া বজা, নাজনিশা বজা, খাওঁতে বজা, গোওতে বজা,
মৰম কৰোঁতে বজা, ডাবি দিওঁতে বজা। মাজে মাজে বেছি
বজা, মাজে মাজে কম বজা। তাৰমানে সকলো সময়তে বজা।

ওহোঁ ওহোঁ দুই-এঠাইত তেওঁ বজা নহয়! এক নম্বৰ
বাণীৰ আগত। দুই নম্বৰ মকৰা দেখিলে।

বজাজন বাক হ'ল। কিন্তু বুঢ়া-বুঢ়ী, বজাজনৰ বয়স
পঞ্চাশ বছৰ। বাণী দুজনীৰ পঞ্চাশ বছৰ। গতিকে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ
কথাও তাতেই হৈ যাব।

তাৰ মানে বজা এজন তেওঁ বুঢ়া নহলেও আদহীয়া।
বাণী দুজনী। বাণীৰ বয়স ২০ বুলিও দিব পাৰা। কুৰিতেই
বুঢ়ী কথাটো দিলে অসমীয়া ‘কালান্দ্ৰ’টো থাকিব। যোগেশে চমুকৈ
বুজিবলৈ চেষ্টা কৰি ক'লে। শেষত বাণীৰ বয়স দুকুৰি কৰা-
টোকে ঠিক কৰা হ'ল।

এতিয়া বজাৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কথালৈ অহা যাওক। ল'ৰা-ছোৱালী এশও হ'ব পাৰে, সাতো হ'ব পাৰে, তিনিও হ'ব পাৰে, একো হ'ব পাৰে। আৰবৰ বজা ইবন সাউদৰ দৰে ৩৬ টাও দিব পৰা যায়।

১০০ টো মন্সট্ৰাছ। ৩৬ টা চৰিত্ৰ শিশু-সাহিত্যত ঠিক নহ'ব। প্ৰটোটো বৰ জটিল হৈ যায়। ছয়শটি নাম ডাবি উলিওৱাটোৱো বৰ সহজ কথা নহ'ব। মই ককাইদেউৰ সাতটা ল'ৰা-ছোৱালীৰ নাম দিওতেই প্ৰমাণ পাই থৈছোঁ।

তেন্তে ল'ৰা-ছোৱালী নথকা বজাৰ সাধুৱেই হওক। বজা-জনৰ ল'ৰা-ছোৱালী নাছিল। কিমান স্বাগ-স্বস্ত, পূজা-অৰ্চনা, দান-দক্ষিণা, ভোল-ফহঁতি—

ওহোঁ ওহোঁ ভোল ফহঁতি বৰ ঠিক নহ'ব হ'বলা। বৰ প্ৰলেটাৰিয়া গল্প হৈ যাব।

বাক তেন্তে দান দক্ষিণা, কবচ-কুণ্ডল ল'ৰা-ছোৱালী পাবলৈ কবচ-কুণ্ডল লয় নে নলয় নাজানো হলে দেই। কিন্তু বজাৰ পোহাৰৰ সতে খাপখায় বে'চ। ক'ত পিন্ধে বাক ? ..

এইবোৰ ল'লে। তথাপি বজাৰ ল'ৰা-ছোৱালী নহ'ল। তাৰ পিছত আহিল এজন সন্ন্যাসী। বজাজন যদি হিন্দু আছিল তেনেহলে অবধূত বা মহামণ্ডলেশ্বৰ বা পৰমহংস। মুছলমান হ'লে দৰবেচ বা চুফীবা পীৰ। সন্ন্যাসীয়ে বজাক কলে—“বেটা, তোৰ মনত বহত দুখ।” বজাই ক'লে—আপুনি সৰবজান নেকি ? মোৰ সঁচায়ে বৰ দুখ। ল'ৰা-ছোৱালী নাই। এবডিকে'ট কবি-ৰঙেকো কোনো চাক্‌চেচৰ নাই। সন্ন্যাসীয়ে তেতিয়া মন্ত্ৰ মাতি পানী এচলু দিলে—ষোণেশে ক'লে।

ওহোঁ ছাই অলপ দিলে—মই নাই ক'লে।

কল এটা দিলে—মই ক'লো। মোৰ কথাটোৱেই কল ধৰিলে। তেতিয়া কি কল তাক ঠিক কৰিবলৈ মোৰ ওপৰতে জাব দিয়া হ'ল। মই ক'লো—“খুব ধনীয়া কল। খুব সোৱাদ, খুব ধনীয়া, খুব মিঠা। অসমত হলে লেটেক বা সোজাপী জামু। কাশ্মীৰত হলে নাচপতি বা আপেল। বচোৰাত খেজুৰ, ভেজুৰাপত

আজুৰ !” মাদ্ৰাজত হ’তে ভেত্ৰেজী বা নাবীকল্প—মোক্ষেশ ক’লে
মোৰ দিলে ।

মুঠতে ফলটো সোৱাদ, মইনাই ক’লে ।

সন্ধ্যাসীয়ে ফলটো কমণ্ডলুৰপৰা উলিয়াই দি ক’লে—“বাণীক
খুৱাবা । খুৱালে সৰ্বস্থলজনমুক্ত পুৰ সন্তান লাভ হব । সন্ধ্যাসীক
মুখত এনেকুৱা ভাষাহে শুৱাব নহয় জানো ?

ৰজাই লৰালৰিকৈ ফলটোৰ বাকলিখিনি ওচাই বাণীক
ফলটো, খুৱাবলৈ অন্তেষপুৰলৈ লব ধৰিলে ।

লৰধৰাটো বৰ ভাল নেদেখিব হবলা । অন্তেষপুৰলৈ গল
বুলিয়েই থোৱা ।

মাজবাট পাওতেই হঠাৎ মনত খেলালে, সন্ধ্যাসীয়ে ফলটো
সক বাণীক দিবলৈ ক’লে নে বৰ বাণীক ? এলাগী বাণীক নে
লাগী বাণীক ? বাহিৰলৈ আহি দেখে সন্ধ্যাসী অন্তৰ্ধান ।

“অন্তৰ্ধানটো অলপ বাখ্যা কৰি নিদিয়া জানো ? শিশু-
সাহিত্য যেতিয়া”—এইবেলি মোগেশে অনুযোগ কৰিলে ।

অন্তৰ্ধান কথাটো বুজোৱা বৰ টান সঁচায়ে । চিনেমা
হ’লে ধোঁৱাৰ নিচিনা হৈ নাইকিয়া হৈ যায় । থিয়েটৰত কটা
চিন এখনৰ পাছফালে তিয় হৈ লুকাই থাকে দৃশ্যটো শেষ
নোহোৱালৈকে । এই সন্ধ্যাসীজন কিন্তু ক’ত কোনটো খুটাৰ জাঁবত
লুকাই আছিল ক’ৰ নোৱাৰোঁ ; ৰজাই হলে উলিয়াব নোৱাৰিলে ।
শেষত ৰজাই নিজৰ মগজেৰে এটা বুদ্ধি উলিৱালে ।

“অসম্ভৱ !” আমি দুয়ো প্ৰতিবাদ কৰি উঠিলোঁ । কোনো
সাধুকথাত কোনো ৰজাই কেতিয়াও নিজৰ মগজেৰে কোনো কথা
উলিওৱা নাই । মন্ত্ৰীবোৰ কিয় আছিল তেন্তে ।

“ৰজাবোৰৰ সেই হালধীয়া বস্ত্ৰখিনি নাথাকে বুলিয়েই
সাধাৰণতে মানুহৰ ধাৰণা । সাধাৰণতে বুদ্ধি উলিওৱাৰ ভাব
পৰে মন্ত্ৰীৰ গাত বা মন্ত্ৰীৰ জীয়েকৰ গাত বা কোনোবা ভিনি
মুৰীয়া বৃদ্ধা মুচিৱাৰৰ গাত । কিন্তু মিছা হ’লেও সাধু-গজিকৈ
ৰজাইও উলিৱাব পাৰে । ৰজাই কটাৰী এখন আনি ফলটো
ছাজতে দুফাল কৰি দুয়োজনী বাণীকৈ সমানে খুৱাই দিলে ।

বাকলিখিনি ক'লে “বাক বাকলিখিনি ক'ত পেলালে ডেনা মাখি নাহে, সেইটো তিক কৰিম পিছত । এতিয়া সাধুটো সজাও আগেয়ে । ওঁ বজাই গৈ বাণীহঁতক ভাগ কৰি দিলে । বাণীহঁতে গা-পা ধুই খালে । তাৰ পিছত দহ মাহ দহ দিন গাব হ'ব ।”

“শিশু-মনে কিন্তু এনে খুটিনাটি ধৰববোৰ বিচাৰেদেই । বৰক বেছিকৈয়ে বিচাৰে । যোগেশে মোৰ ফালে যোগ দি কথাখিনি কোৱা সত্বেও মোৰ কিন্তু মোক অপমান কৰা যেনহে লাগিল ।

মইনাই ক'লে “বাক বাকলিখিনি ক'ত পেলালে ডেনা মাখি নাহে, সেইটো তিক কৰিম পিছত । এতিয়া সাধুটো সজাও আগেয়ে । ওঁ বজাই গৈ বাণীহঁতক ভাগ কৰি দিলে । বাণীহঁতে গা-পা ধুই খালে । তাৰ পিছত দহ মাহ দহ দিন গাব হ'ব ।

“এই দহমাহৰ ভিতৰতে যদি বাকলিখিনিৰ এটা গতি নলগোৱা সেইখিনি গেলি যাব পাৰে,” মই মৰসাহ দি কলোঁ । যোগেশে মূৰ দপিয়ালে ।

মইনাই প্ৰতিশোধ লোৱাৰ দৰে ক'লে—“বাকলিখিনি ৰাজহাঁহ এজনীয়ে খালে । সেইদিনাৰপৰা তাই দিনো একোটা সোণৰ কণী পাৰে । সোণৰ কণীৰ বৰ্ণনা এটা এইখিনিতে দিব পাৰি অৱশ্যে । কিন্তু ভেতিয়াহ'লে তাৰ বগাখিনি ভিতৰত আক কুহুমটো বাহিৰত বুলি লিখিব লাগিব । প্ৰাটিনামৰ কণী বুলিলে অৱশ্যে হ'ব, কিন্তু অসমীয়া ৰংটো থাকিব নে নাথাকে গম্পটো সেইটো ভাবি চাবা । বজাই দিনো এটাকৈ কণী পোৱাতকৈ একেলগে গোটেইখিনি কণী পাবলৈ তৰোৱালেৰে হাঁহটোৰ পেটটো ফালিব ।”

“এটো হলে বজাৰ সাধু নহব দেই ।” মই কলোঁ । “এইটো সাধাৰণ মানুহৰ হলেহে ভাল ।” মইনাই সঁচাকৈয়ে খঙত ক'লে “কিয় নোৱাৰিব ? সাধাৰণ মানুহ হোৱা হলে কটাৰীৰে পেট ফালিলেহেঁতেন—তৰোৱালেৰে ফালিছে যেতিয়া নিশ্চয় বজা । অদ্ভুতঃ জিংক্‌অক্কাইড সানি হোৱা বজাৰ সাধু হব পাৰে ।”

বাক, বাণীহঁতৰ কি হ'ল ?

ব'বা বাকলিৰ কথাটো শেষ হৈছেহে । ওচৰি কথাটোচোন সোধাই নাই । সেইবোৰ আতি-ওৰি মাৰি লোৱাহে ভাল হ'ব— শিশুমনে সেইবোৰো বিচাৰে নহয় !”—মইনাই খং উঠা আক হৰ্ষাৰ মাজেৰে ক'লে । যোগেশৰ মথ বঙা ।

“বাক, বাণীৰ কথাৰে কোৱা,” মই মধ্যস্থ হ’বৰ চেষ্টা কৰি কওঁ। “দহমাহ দহদিনৰ পিছত দুয়োগৰাকী বাণীৰ এটি পুত্ৰ সন্তান লাভ হ’ল। এইখিনিতে পুত্ৰসন্তানটোৰ বৰ্ণনা...”

“একদম অসঙ্কৰ! তুমি আজি মিক্‌চাৰৰ লগত জংঘলী ডাঙ পৰ্কাই হুপিছা। এজনীৰ বাক দুটা হয় য’জীয়া হলে। তিনি চাৰি পাঁচটাও হয় খবৰৰ কাগজৰ মতে। কিন্তু দুজনী বাণীৰ এটা লৰা কেনেলৈ হ’ব?”

সহজ কথা। বৰ বাণীৰ পেটত হ’ল এফাল-আনফাল হ’ল সৰু বাণীৰ পেটত। তেতিয়া বজাই কান্দি-কাটি চুৰাপাতনিত পেলাই দিবলৈ ক’লে। ডাইনী এজনীয়ে—

চুৰাপাতনি? ডাইনী? প্ৰথমটো ভালগাৰ, দ্বিতীয়টোৱে লৰা-ছোৱালীক ভয় খুৱাব। আমাৰ কি স্বস্তি আছে লৰাহঁতক ভয় খুৱাবলৈ?” যোগেশে ক’লে।

ভেস্তুে দৰবৰ বৈয়ামত ভৰাই এগ্জিবিচনত দেখুৱাবলৈ লেডী ডাক্তৰে লৈ গ’ল। দুয়োটা অংশ ঠিক হয় নে নহয় পৰীক্ষা কৰি চাওঁতে হঠাৎ জোৰা লাগি কেচুৱাটোৱে কান্দি দিলে “টেৱাঁ টেৱাঁ—” লই একে উশাহে কৈ উঠিলোঁ।

“খেৎ, তুমি জৰাসন্ধৰ সাধুটো কৈছা।”!

“ঠিক খবিল। জৰাসন্ধও বুলিব পাৰা, জোৰাসন্ধও বুলিব পাৰা।” “মই জোৰাসন্ধহে বুলিম”—যোগেশে ‘হিউমাৰ’ কৰিলে।

“বুলিবা” আমি ৰাজী।

এটা বিৰ্বাচনী ভাষণ

পদ্ম বৰকটকী

তলি-মোলোক গাৱঁৰ বুঢ়া গাঁওবুঢ়া হেজাৰি মেধিৰ ৰাতি শুবৰ পৰত ডিঙিটো চটহা মাৰি ধৰিলে। ওচৰতে ঘটিটোৰপৰা পানী এতোক খাইহে কোনোমতে উশাহটো ঘূৰালে। নধৰিব কিয় চটহা মাৰি? দিনটো খুন্দা তামোল চোবাইহে, এখন্তেক মুখ খালী হোৱা নাই। এজোৰা আহিছে, অমুক দলৰ তমুক প্ৰাৰ্থীক ভোট দিব লাগে বুলি বুজাইছে, বুজাই উঠি সুধিছে: গাঁওবুঢ়াই কি কয়? হেজাৰি গাঁওবুঢ়াৰ মুখত মিছা কথা সহজে নোলায়। আপোনাৰ প্ৰাৰ্থীক ভোট নিদিওঁ বুলি কৈ দিবলৈও টান পায়। গতিকে গাঁওবুঢ়াই মুখত খুন্দা তামোম ভৰাই আৰু পিকেৰে ভৰা মুখ মেলি কথা কব নোৱাৰাটো বুজাই দি কেৱল মূৰ জোকাৰে। সেই মূৰ জোকাৰণিত সমৰ্থন বা প্ৰতিবাদ একোকে বুজিব নোৱাৰি।

আকৌ অলপ পানী খাই ডিঙিটো পৰিষ্কাৰ কৰি হেজাৰি গাঁওবুঢ়া শেতেলীত উঠিল। আজি কথা পাতি পাতি মূৰটোও অলপ ঘূৰোৱা যেন কৰিছে। ভোটলৈ মাত্ৰ তিনিদিন বাকী। কাইলৈৰ দিনটোলৈকেহে প্ৰচাৰ চলিব। গতিকে কাইলৈৰ দিনটো গলেও এই বিপদৰপৰা গাঁওবুঢ়া বৰ্জা পৰে। হেজাৰি মেধি এতিয়া নামত হে গাঁওবুঢ়া। পাঁচ বছৰমান আগতহে গাঁওবুঢ়া আছিল। তথাপি বুঢ়াক সেই অঞ্চলৰ সকলোৱে গাঁওবুঢ়া বুলি মাতে। কাৰণ আছে। বুঢ়া সেই অঞ্চলৰ আটাইতকৈ বয়সিয়াল মানুহ। বুঢ়াৰ থকা গাঁওখনৰ কোনো মানুহে পেলাব নোৱাৰে। সেই কাৰণে নিৰ্বাচনৰ প্ৰচাৰকসকলেও গাঁওখনৰ মানুহবোৰক বুজোৱাতকৈ বুঢ়াকহে বুজাব লগা হয়।

নিশা দহ বজাত শোৱা চাওত উঠি ষিগঢ়াকিটো নুমাৰ খোজোঁতেই চোতালত এজনে মাত লগালে: বোলোঁ গাঁওবুঢ়া শুলাই-নেকি?

: এই চাওত উঠিছোঁহে। কোননো?

ঃ মই গুণেশ্বৰ । উঠা বাক, এতিয়া নামিব নেলাগে । কাইলৈ পুৱাই কিন্তু তোমাক পানী-ছিগা গাঁৱলৈ নিবলৈ আহিমাই । সেইখিনি মানুহক তুমি বুজাই নকলেগৈ আমাৰ দলে ডোট পাব নোৱাৰে । তোমাক কথাটো সোঁৱৰাই দি যাবলৈহে আহিছিলোঁ ।

ঃ বাক, বাক, ৰাতিপুৱাওকচোন ৰোপাই ।

ঃ ৰাতিতো পুৱাবই ।—এইবুলি চোতালতে অকলৈ ডাঙৰকৈ হাঁহি এটা মাৰি গুণেশ্বৰ গলগৈ । বুঢ়াই গোসাইক চিন্তি দীঘল দিলে । দীঘল দিলে কি হ'ব ? চিন্তা সেই ইলেক্‌চনৰে । কাইলৈ পুৱাই এতিয়া পানী-ছিগা গাঁৱলৈ যাবগৈ লাগিব । যাব বুলি কথা দি থোৱাৰ পাচত নোমোৱাকৈ নোৱাৰিব । তাত বোলে কিবা মিটিং হ'ব ; সেই মিটিঙত বোলে বুঢ়াই লেক্‌চাৰ দিব লাগিব । এনেয়ে ৰহি ৰহি গোটেই দিনটো কথাপাতি থাকিব পাৰি । কিন্তু ৰাইজৰ আগত থিয় হৈ লেক্‌চাৰ দিয়াটো মুখৰ কথা জানো ? বুঢ়াৰ চিন্তা সেইটোৱেই, তেওঁক লেক্‌চাৰ দিবলৈ মতা কাৰণে বুঢ়াৰ নিজকে নেতা যেনো লাগিছিল । কিন্তু, অকল নেতা যেন লাগিলেইতৌ নহ'ব ; নেতাৰ দৰে লেক্‌চাৰ দিব পাৰিবও লাগিব । এইবাৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত আৰু এটা নতুন কথা হৈছে । সাতাম পুৰুষৰ পৰা চলি অহা বয়োৱদ্ধই জ্ঞানী বোলা কথাষাৰ সলনি হৈছে । ডেকা ল'ৰাৰ অধিকাৰো বেছি হৈছে । তাকে হেচুকি দিবলৈহে বুঢ়াৰ আশ্ব্যক ।

এইবোৰ কথা ভাবি থাকোঁতে কেতিয়া পাতল টোপনি আহিল বুঢ়া গাঁওবুঢ়াই কবই নোৱাৰিলে । নিৰ্বাচনী সভাত লেক্‌চাৰ কোনে দিব, তাকে ভাবি থাকোঁতেই বুঢ়াৰ টোপনি আহিছিল । সেই টোপনিতো বুঢ়াই সপোন দেখিলে । সপোনত বুঢ়া সাজে পোছাকে গুৱনি হৈ নিৰ্বাচনী সভাৰ ফালে গৈ থাকিল । লগত কেৱল গুণেশ্বৰ । ষাওঁতে বুঢ়া জীপ-গাড়ীত গৈছে । ৰাস্তা বেয়া তাতে জীপ-গাড়ীৰ জোকাৰণি । তথাপি বুঢ়াৰ গালে ডেকাৰ ভেজ অহা যেন লাগিছে । জীপ-গাড়ী গৈ এঠাইত ৰলগৈ । সমুখলৈ দেখুৱাই গুণেশ্বৰে কলে : ইয়াতে আপুনি লেক্‌চাৰ দিব লাগিব, এইসকলক আপুনি বুজাব লাগিব যে তেখেতসকলে আমাক ডোট দিলেহে নিজৰ আৰু সকলোৰে স্বৰ্জন হ'ব ।

জীপ-গাড়ীৰপৰা নামি বুঢ়াই দেখিলে কেউ ফালে কেৱল গাধবোৰ থিয় হৈ বৈ আছে। জীপ-গাড়ীৰ শব্দ শুনিও সিহঁতে গা লবোৱা নাছিল। এবাৰ আনকি হেজাৰি গাঁওবুঢ়ালৈ চকু তুলিও চোৱা নাছিল। গাঁওবুঢ়াৰ বৰ খং উঠিল। খঙেৰে পিচলে চাই গুণেশ্বৰক সুধিলে : এইবোৰ আটাইবোৰ গাধ দেখোন। কলৈ আনিলা মোক ? গুণেশ্বৰে পিচফালে দূৰৰপৰা উত্তৰ দিলে : হয় গাঁওবুঢ়া, এইটো কেৱল গাধৰ সমষ্টি, এই গাধসকলকে আপুনি বুজাব লাগে। গাধক ? গাধক সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ কথা বুজায় কেনেকৈ ? কিন্তু হেজাৰি গাঁওবুঢ়া এতিয়া নেতা ; আৰু নেতাই নোৱাৰা কাম নাই। এতিয়া হেজাৰি গাঁওবুঢ়াৰো মোৱাৰা কাম থাকিব নোৱাৰে।

গহীনাই গাঁওবুঢ়াই গাধবোৰলৈ চালে। বহুত গাধ, ভ্ৰান্ত পাঁচ হেজাৰ মানেই হব। কিন্তু ইমানবোৰ গাধ একেলগে থাকোঁতেও সিহঁতৰ মাজত কোনো চঞ্চলতা নাই। কোনেও জৰচৰকে কৰা নাই, গাটো জৰচৰ কৰা বাদেই, কাণমূৰকে জৰোৱা নাই। আনকি কোনেও হেজাৰি গাঁওবুঢ়ালৈ এবাৰ চোৱাও নাই।

গাধবোৰৰ মাজতে গুণেশ্বৰহঁতে এটা ওখ মঞ্চ পাতিছিল। তাৰে ওপৰলৈ শব্দ কৰি গাঁওবুঢ়া উঠি গল। গাধবোৰ একো কৰ নোৱাৰা ভাৱত বৈ থাকিল। গুণেশ্বৰে গাঁওবুঢ়াৰ হাতত ক'ৰণৰ পৰা আনি এমুঠা কোমল ঘাঁহ দি গজাই। গাঁওবুঢ়াই গল হেৰাৰি মাৰি, মাইক্ৰোফোনটো টোকৰ মাৰি ঠিক আছে নে নাই পৰীক্ষা কৰি ললে। তাৰ পাছত আৰম্ভ কৰিলে—

: হে স্থিতপ্ৰজ্ঞ গৰ্দ্ভববৃন্দ, মোৰ সেৱা গ্ৰহণ কৰক। আজি আপোনালোকৰ মাজত আমি উপস্থিত হৈ আপোনালোকৰ পৰা ধৈৰ্য্য, সহনশীলতা, নিঃশব্দতা আদি প্ৰাচীন বৈদিক যুগৰ সকলো গুণৰ শিক্ষা লও' বুলি অহাৰ সুবিধা কৰিব পাৰি মই নিজে অতি গৰ্ব বোধ কৰিছোঁ। আপোনাসকলৰ আন্তৰ্ভাৱ বা সোনকালে সম্ভৱ হোৱা চকিত্বৰ কথা মনত ৰাখিয়েই আমাৰ হিমান্ধৰ প্ৰান্ত দেশ কামৰূপত পোতা এইকিডাল কোমল ঘাঁহকে লৈ আহিছোঁ। ইয়াৰে লোকলৈ আপোনালোকে নিজ গুণে ভূষিত হৈ মোৰ বক্তব্য শুনিব বুলি মনত আশা পুহি আহিছোঁ।

এইবুলি হেজাৰি গাঁওবুড়াই গাধবোৰৰ মাজলৈ হাতত থকা ঘাঁহকিডাল দলি মাৰি দিলে । পাঁচহেজাৰ গাধৰ কিছুমানৰ ওচৰে-পাজৰে দুই এপাত ঘাঁহ পৰিল । ওচৰতে পোৱা কিজন গাধই যি গালে ঘাঁহ চোবালে । বাকীবোৰৰ মাজত কাশ্মীৰৰ ঘাঁহৰ কাৰণে খেদাখেদি কৰাৰ কোনো উত্তেজনা দেখা নগল । দুই এজন গাধই গল হেজাৰি মৰা শব্দত সামবেদৰ হিংকাৰ শুনা গ'ল ।

হেজাৰি গাঁওবুড়াই কৈ গ'ল : হে প্ৰাণীশ্ৰেষ্ঠ গৰ্দ্দভকুল, আপোনালোকৰ সুন্দৰ বদনমণ্ডল শোভিত মুক্তাদন্তেৰে সুকোমল তৃণদাল চৰ্বন কৰা চাই চাই মই নিজকে সৌভাগ্যবান বুলি ভাবিছোঁ ; কাৰণ, মোৰ যৎকিঞ্চিৎ দানকো আপোনালোকে পৰম আনন্দৰে গ্ৰহণ কৰি উপভোগ কৰিছে । আপোনালোকক অন্তলোকন কৰি থাকোঁতে অনবৰত মোৰ আকাশত আপোনাৱৰ গুণবাণি তৰাৰ দৰে জ্বলিকি উঠিছে ।

হে মহাযোগী দিগম্বৰাচাৰ্য্যবৃন্দ, দিগম্বৰ শিৱৰ আপোনাৱৰ উপযুক্ত ভক্ত । আন বহুত মানুহে আপোনাৱৰক দেখিলেই শিৱৰ উপযুক্ত ভক্ত হোৱাৰ মানসেৰে কাপোৰ নিপিজাকৈ, গাত ছাই সানি ঘাঁহনিত বহি থাকে । মানুহৰ সেইবোৰ আশাৰ চেপ্টা দেখি শিৱ দেৱতাৰ নিশ্চয় হাঁহি উঠে আৰু সেই হাঁহিৰ প্ৰতিধ্বনি প্ৰায়ে আপোনাৱৰ কৰ্ণত প্ৰতিধ্বনিত হয় । আমি কাপোৰ পিজা-সকল আপোনালোকতকৈ কিমান নিকৃষ্ট, সেইকথা আমি বুজিব পাৰোঁ যেতিয়া 'আপোনালোকে ভোট দি নিৰ্বাচিত কৰা প্ৰতি-নিধিয়ে পতা চৰ্কাৰে কাপোৰৰ কলত কোটি কোটি টকাৰ কাপোৰ উৎপাদন কৰোতেও আপোনালোকে একোটুকুৰা লেংটিৰ জোখাৰে কাপোৰ পালেই সন্তুষ্ট থকা দেখোঁ । কোনো বস্তুৰ প্ৰতি লোভ নথকা নিৰ্ভোভ অনাকৃষ্ট চৰিত্ৰৰ কাৰণে আপোনালোক দেৱতুল্য ।

হে পৰম সহনশীল, প্ৰতিবাদহীন আত্মতুল্য জগৎভূষণ প্ৰাণী-বৃন্দ, আমাৰ নিচিনা ইতৰ মানুহে খাবলৈ পোৱা নাই ; পিঞ্জিৰলৈ পোৱা নাই, খন পোৱা নাই, কৰৰ বোজা বেছি হৈছে আদি শ্লিৰোৰ সাধাৰণ তুলছ কথাত চিঞৰবাখ কৰোঁ সেইবোৰ লৈ আপোনালোকে কেতিয়াও বিতৰ্ক নহয় । তাতকৈও আচৰিত কথা-

যে সামান্য কৰৰ হেঁচাত অভিশ্ৰুত হোৱা মানুহৰ আগতে অসীম দেৱতুল্য ওপৰ পৰিচয় দি আপোনালোকে শিমান খোজা বেছি হয় সিমানে ভাল পোৱাৰ প্ৰমাণ দিয়ে। হে বজক গৃহমণি, ধোৱাই পিঠিত জাপি দিয়া বোজা কোনোদিন আপোনালোকে বেছি হোৱা বুলি অশান্তি কৰা নাই; বৰঞ্চ পিঠি বেকা হৈ যোৱালৈকে সেই বোজা আপোনালোকে বিনা প্ৰতিবাদে বৈ লৈ যায়। কোৱা শুনিছোঁ, চাৰি চপৰা ইটাৰ ওপৰত আপোনালোকৰ চাৰি ঠেং তুলি থিয় কৰাই ধোৱাই আপোনালোকৰ পিঠিৰ ওপৰত বোজা দি থাকে। জাক বোজাৰ হেঁচাতে ঠেঙৰ তলত থকা চাৰিও চপৰা ইটাই ফাট নোখোৱালৈকে বোজা দি থাকে; ঠেঙৰ তলত ইটা দি ফাট মেলাটো কিয় চাবলগীয়া হয়? কাৰণ তাতকৈ বোজা বেছি হৈ যাবৰ লাগিলেও আপোনালোকে প্ৰতিবাদ নকৰে। আপোনালোকৰ এই গুণ নবসমাজত প্ৰচাৰ কৰিবৰ কাৰণেই মই এইবাৰ আপোনালোকৰ প্ৰাৰ্থী হৈছোঁ। মোক ভোট দি জয়যুক্ত কৰিলে মই আপোনা-লোকৰ এই গুণাৱলী প্ৰচাৰ কৰিম। আন বহুত প্ৰাৰ্থীয়ে কোৱাদি মই কেতিয়াও নকওঁ যে আপোনালোকৰ এই বোজাৰ পৰিমাণ কমাই দিম। কাৰণ মই জানো যে দেৱতাৰ একান্ত উক্ত হিচাবে আপোনালোকে ভগৱান প্ৰদত্ত এই বোজা কমাব খোজা নাই, বৰঞ্চ এই বোজা কঢ়িওৱা গুণ পৃথিৱীত প্ৰচাৰ হোৱাটোকে আপোনালোকে বিচাৰে।

হে বৃহৎমুণ্ড, মহাকৰ্ণযুক্ত স্থিতপ্ৰজ্ঞ ঋষিৰূপ, আপোনালোকৰ এই বিৰাট দীঘল কাণ দুখনত হেজাৰ মডলৰী মানুহে আহি নিজৰ নিজৰ স্বাৰ্থত হেজাৰ ধৰণৰ মন্ত্ৰণা দি আহিছে। কোনোৱে কৈছে ধনতত্ত্বৰ কথা, কোনোৱে গণতত্ত্বৰ, কোনোৱে সাম্যবাদৰ, কোনোৱে সমাজতত্ত্বৰ। কিমান বহন সানি সেইবোৰ কথা কয় আপোনালোকক। আপোনালোকে দুইখন দীঘল কাণ মাজে মাজে জোকৰি সেইবোৰ সকলো কথা শুনে; কিন্তু সেইবোৰ বক্তৃতাই আপোনালোকৰ স্থিতাবস্থাৰ লৰচৰ কৰিব নোৱাৰে। মুখেৰে একো নোকোৱাকৈ আপোনালোকে ব্যৱহাৰেৰে যেন কৈ দিয়েঃ হেৰ মুৰ্খ মানুহ, খোঁৰাই বেছিকৈ দৌবা বুলি আমি এতিয়া দৌৰিবলৈ স্বামনে? হাতীৰ পাটো ডাঙৰ কাৰণে আমাৰ গা ডাঙৰ কৰিছেনে?

বাহে মাংস খায় বুলি আমিও ধাৰ্ম্মনে ? হে সুৰীকুল, আপোনালোকৰ এই পৰিবৰ্ত্তনহীন দেহতুল্য মন আৰু কোনো প্ৰয়োজনে সলাব নোৱাৰা চৰিত্তৰ গুণ এই মানৱ সমাজত প্ৰচাৰ কৰি মই মানুহৰ মাজত হোৱা সকলো খিয়লাখিয়লিৰ ওৰ পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিম বুলি আপোনালোকক প্ৰতিশ্ৰুতি দিছোঁ। আপোনালোকে কেৱল মোক যেন ভোট দিয়ে।

হে মহাজনী প্ৰকাণ্ডোদৰ, মানুহ সদায় আপোনালোকৰ গুণৰ দ্বাৰা আকৃষ্ট, কিন্তু নিজ দোষতে আজিলৈকে আপোনা-লোকৰ সমান হব পৰা নাই। আপোনালোকৰ পেট আৰু ঠেং চাই কোনোবা মুনুহে কাম বন এৰি বহি বহি আপোনালোকৰ দৰে পেট ডাঙৰ আৰু ঠেং সৰু কৰিছে; কিন্তু অচঞ্চল আপোনা-লোকে চঞ্চল লক্ষ্মীক তুচ্ছ জ্ঞান কৰা মনোভাৱ আয়ত্ত কৰিব নোৱাৰি সেইবোৰ মানুহে ব্যৱসায় বা চাকৰিৰ নামত আনক ঠগি ঠগি ধন গোটাই লক্ষ্মীক পূজিছে। ফলত পেট ঠেং আপোনা-লোকৰ নিচিনা হোৱাৰ পাচতো আপোনালোকৰ লক্ষ্মী-তুচ্ছ মনোভাৱ পাব পৰা নাই।

শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো বহুত উৎসাহী শিক্ষকে আপোনালোকৰ “নিচিনা গাধ-মগজৰ ছাত্ৰ সৃষ্টিৰ আশাৰে আহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছে। কিন্তু একোজনক প্ৰকৃত গাধ কৰিলোঁ বুলি গৰ্ব কৰি ডিগ্ৰি বা উপাধি দিয়াৰ পাচতো তেওঁলোকে বুজিব পাৰে যে পঢ়াত গাধ হলেও সেইবোৰ ছাত্ৰ চৰকাৰী চাকৰিৰ বা ব্যৱসায়ত গাধ চৰিত্ত এৰি ধনী হৈ পৰে। হে গৰ্ভতকুল, আপোনালোকৰ সঙ্গসুখ দীঘ-লীলাকৈ পাই আমি এতিয়া বুজিছোঁ যে, প্ৰকৃত গাধ হবলৈ হলে সৰুৰেপৰা ছোৱা বিষয়ত মানুহক উদাসীন কৰি মনটো দুৰ্বল কৰি লব লাগিব। সেই কাৰণে আমি এতিয়া শিশু ছাদ্যকে ধৰি সকলো ধৰণৰ ছাদ্য দ্ৰব্যৰ নাটনিৰে মানুহক ছোৱা বিষয়ত উদাসীন কৰাৰ পন্থা লোৱাৰ কথা ভাবিছোঁ। কাৰণ, পৰীক্ষা কৰি দেখা গৈছে যে ভাত ছাদ্যৰ অভাৱত মানুহ দুৰ্বল হলে প্ৰতিবাদ কৰিব নজনা হৈ গৰ্ভতসুজত সহনশীল হয়।

হে তুণভোজী মহাভাগ, আপোনালোককই প্ৰকৃত গণতন্ত্ৰ বুজে আপোনালোককই ধনতন্ত্ৰৰ ভাজখিনি প্ৰদান কৰিছে, আপোনালোককই

প্ৰকৃত কমিউনিষ্ট। বিপ্লৱ বিপ্লৱ বুলি চিঞৰা কমিউনিষ্টক আপোনালোকে বুজাই দিছে যে সকলোকে সমান কৰি নহয়, বৰঞ্চ যেনে যিমান সুখত থাকি যিমান ধনী হয় হওক বুলি তাৰ প্ৰতি কেৰেপ নকৰি সকলোকে সমান যেন জান কৰিলেহে প্ৰকৃত সাম্যবাদী হব পাৰি। আপোনালোকৰ সাম্যবাদৰ এই নতুন বাণ্যাই পৃথিৱীক চমক খুৱাইছে। পৃথিৱীৰ মানুহে এতিয়া বুজিছে যে দ্বান্দ্বিক বস্তুবাদৰ প্ৰথম কথা পৰিবৰ্তন নহয়, স্থিতাবস্থাৰ বাহাল ৰখাহে। হে মহাৰাজ নীতিবিদগণ, মই দিয়া ঘাঁহ খাওক। মই আপোনালোকলৈ পৃথিৱীৰ আন দেশৰ পৰাও ঘাঁহ আনিম।

হে মহাজাতি গৰ্দভকুল, যুগে যুগে আপোনালোকৰ আদৰ্শেৰে অনুপ্ৰাণিত হৈ দুই-এজন মানুহ মহাপুৰুষ হৈ আহিছে। ৰামায়ণৰ ৰাম নিশ্চয় গৰ্দভৰ আদৰ্শেৰে অনুপ্ৰাণিত; নহলে তেওঁ ৰাজ্য ত্যাগ কৰি হাবিলৈ যায়নে? সেই কাৰণেই আমি পুনৰ পৃথিৱীত ৰামৰাজ্য পতাৰ কথা ভাবোঁ। মহাভাৰতৰ যুধিষ্ঠিৰো নিশ্চয় গৰ্দভাদৰ্শ প্ৰাণ, নহলেনো ঘৈণীয়েকক ৰাজী ৰাখি পাশা খেলেনে? অসমলৈ ব্ৰটিছক মাতি অনা ৰজা বা ৰাজবিষয়াজনক আপোনালোকৰ আদৰ্শ লোৱা বুলি আপোনালোকেই নকবনে। সুখৰ বিষয় যে গৰ্দভ আদৰ্শৰ প্ৰতি এতিয়া মানুহৰ আগ্ৰহ বাঢ়িছে। এতিয়া মানহক চাউল নাই আটাকে খা, সকলো বস্তু ভেজালকে খা, আদি কলে মানুহে লাহে লাহে আপত্তি কৰিবলৈ এৰি আহিছে।

হে লোমশসুন্দৰ, আপোনালোকৰ ৰূপ দেখি মই ভোজ যাওঁ। নিৰ্বাচন নহলেও মই মাজে মাজে আহি আপোনালোকক চাই যাওঁ। আপোনালোকৰ লোক মনোমোহন ৰূপ পৃথিৱীৰ গৰ্ব। বিধাতাৰ আপোনালোক একমাত্ৰ প্ৰিয়পাত্ৰ; কাৰণ, আপোনালোকক শাস্ত কৰিবৰ কাৰণেই বিধাতাই উচ্চাশা নিদিলে, উত্তেজনা নিদিলে, প্ৰতিবাদৰ ভাষা নিদিলে, মুঠতে সকলো বদগুণ আপোনালোকৰ পৰা আঁতৰত ৰাখিলে।

হে স্বৰ্গীয় সহনশীলতা আৰু উপকাৰী মনোভাৱেৰে চহকী সুখীৰূপ, আপোনালোকৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ কাৰণে, সকলোৰে কাৰণে কৰ আদিৰ ৰোজা বঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰাৰ কাৰণে, আপোনালোকৰ দয়াতে আমি চহকী হৈ সুখী হৈ গৰ্দভ আদৰ্শ ৰহিত হোৱাৰ

বিপদৰ প্ৰতীক জিলিকিবলৈ যি চেষ্টা কৰিছোঁ, সেই চেষ্টাক
ফলস্বতী কৰিবলৈ এখন্তেক কষ্ট কৰি মোক ভোট দিয়াৰ সন্মতি-
সূচক লম্বাকৰ্ণত্ব একোবাৰ লবাবলৈ আপোনালোকক মই অনুৰোধ
কৰিলোঁ। মনত ৰাখিব, আপোনালোকৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ অস্ত
আপোনালোকৰ ভোটেই, আৰু আপোনালোকে নিজে আদৰ্শ প্ৰচাৰ
কৰা মানে ভগৱানৰ সৃষ্টিৰ বক্ষা কৰা।

হে পৰম বন্ধুদল, এইবাৰ ঘাঁহ খাওক।

জয় গৰ্দভাদৰ্শ জয়।।

গান্ধী টুপী বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ প্ৰতিবেদন

তিলক হাজৰিকা

প্ৰতিবেদনখন গান্ধী শতবাৰ্ষিকীৰ সময়তে ওলোৱাৰ কথা আছিল ; কিন্তু যিবোৰ অনিবাৰ্য কাৰণত দেশৰ আন সকলোবোৰ তদন্তৰ প্ৰতিবেদন দাখিলৰ সময় দুগুণতকৈও সৰহ দিন পিছুৱাই যাবলগীয়া হয় আৰু দাখিলৰ পিচতো ৰাজহুৱা স্বার্থৰ বাবে ৰাইজৰ ভাৱে প্ৰকাশ কৰিব পৰা নহয়, ঠিক একে কিহমান কাৰণতে এই প্ৰতিবেদনখনো সময়মতে ওলাব নোৱাৰিলে । আটাইতকৈ ডাঙৰ অসুবিধা হ'ল নিৰ্ভেজাল গান্ধী টুপী এটাৰ জোখ-মাখৰ গুচ্ছ হিচাপ সম্পৰ্কত । খাটী গান্ধী টুপী এটাৰ সহায়ত এই সমস্যা সমাধানৰ বাবে সমিতিৰ সদস্যসকল একমত আছিল যদিও, তেনেকুৱা এটা আচল গান্ধী টুপী বিচাৰি নোপোৱাৰ সমস্যা মূল সমস্যাতকৈও উমানক হৈ সমিতিৰ আগত থিয় দিলে । কাৰণ তেওঁলোকৰ নিজৰো গান্ধী টুপী পিন্ধাৰ অভ্যাস নাছিল । গান্ধী শতাব্দী শেষ হোৱাৰ আগে আগে প্ৰতিবেদন যুগুত হৈ উঠিব পৰাকৈ খাটী গান্ধী টুপী এটা বিচাৰি খবৰ কৰা হ'ল আৰু একেবাৰে নিঃসংশয়ে গান্ধী টুপী পাবৰ দল তাহানিৰ প্ৰধান গান্ধীবাদী দেশ-নেতা সকলৰ ঘৰলৈকে যোৱা ভাল হব বুলি সাব্যস্ত কৰি মনত পৰা তেনেকুৱা নেতাবোৰৰ ঘৰলৈকে টুপী বিচাৰি মানুহ পঠোৱা হ'ল । কিন্তু যাৰে ঘৰলৈকে যোৱা হ'ল তাৰে ঘৰতে কৰবাত ধোৱাঁচাওত উপৰিপুৰুষৰ মূৰত উঠা তাহানিৰ পুৰণি বৰদৈয়া জাপি একেটাইত কেতিয়াবা পোৱা গ'ল যদিও, তেওঁলোকৰ বংশধৰ সকলৰ যত পুৰণি গান্ধী টুপী এটা গুৰুত দিবলৈও কোনো এঘৰতে নোলাল । গতিকে একে সমস্যাই দেখা দিলে আৰু অগত্যা পুৰণি বিস্কন্ধ গান্ধী টুপী এটাৰ নমুনা বিচাৰি শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰীলৈকে এইবুলি হলিয়া জাৰি কৰি জনাই দিয়া হ'ল যে গান্ধীয়ে নিজে পিন্ধা বা তেওঁৰ লগৰ আনে পিন্ধা, তাহানিৰ নেতাৰ বা ভলণ্টিয়াৰৰ হাতত থকা, নন্থো-অপাৰেশ্যনৰ আগৰ অথবা পিচৰ, টাকুৰীত কটা সূতাৰ বা মঁতৰত কটা সূতাৰ পুৰণি বিস্কন্ধ গান্ধী টুপীৰ নমুনা যেনে যোগান ধৰিব তাকে সমিতিৰ

তৰফৰ পৰা শকত ধনেৰে পুৰস্কৃত কৰা হ'ব। লগে লগে আশাতীত সঁহাৰি পোৱা গ'ল আৰু অলপ দিনৰ ভিতৰতে গান্ধী টুপীৰে আহি বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ গুদাম ভৰি গ'ল। কিন্তু এই আশাতীত সঁহাৰিয়ে সমিতিৰ সমুখত যিটো প্ৰবলতৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিলে সেইটো গুদাম ভৰি যোৱা গান্ধী টুপীৰ বাবে নহয়, সেইটো হ'ল সমিতিৰ হাতত আহি পৰা নানা কিচিমৰ গান্ধী টুপীয়ে আচল গান্ধী টুপীৰ মাৰ্কা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাত সমিতিৰ সদস্যসকলৰ মাজত যি খেলিমেলিৰ সৃষ্টি কৰিলে তাৰ সমস্যাৰহে। কাৰণ পঠাওতা সকলো লোকেই নিজৰ নিজৰ টুপীবোৰ খাটী, বিগুন্ধ (Original) আৰু প্ৰামাণ্য বুলি দাবী কৰিলে আৰু তাৰে প্ৰমাণ কৰিবলৈ নিজ নিজ টিপচহী বা চহীৰে চাৰ্টিফিকেট লিখি দিলে। এনে এটা সংকটময় পৰিস্থিতিৰ মাজত আচল টুপী কোনটো আৰু নকল টুপী কোনটো হ'ব পাৰে তাক নিৰ্ণয় কৰাৰ সৰ্বসন্মত অথচ নিখুঁত সূত্ৰ এটা উদ্ভাৱন কৰাৰ এক মহা গোলমালৰ মাজত সদস্যসকল পৰিল। গতিকে আচল টুপী এটা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি উলিওৱাত সমিতিৰ সদস্যসকলৰ মাজত একমত নহল যদিও, সেই এগুদাম গান্ধী টুপীৰ মাজত এটাও যে আচল টুপী নাই সেই কথাটো একমত হ'ল। অগত্যা আন একো উপায় নাপাই আচল টুপী এটা যিকোনো প্ৰকাৰে যোগাৰ কৰিবৰ বাবে বিভিন্ন সদস্যই বিভিন্ন পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে। তাৰ ভিতৰত অন্ততঃ এটা পৰামৰ্শই সকলোৰে মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিলে। পৰামৰ্শটোত তদন্ত আয়োগক আচল গান্ধী টুপী অনুসন্ধানৰ বাবে ৱটেইনলৈ পঠাব লাগে বুলি প্ৰস্তাৱ এটা অনা হ'ল। ইয়াৰ কাৰণ হিচাপে প্ৰস্তাৱটোত কোৱা হ'ল যে সদস্যসকলে দুটা বিশেষ কাৰণত ৱটেইনত বিগুন্ধ গান্ধী টুপীৰ অনুসন্ধান যুক্তিযুক্ত বুলি ভাবে। এটা হৈছে, ৱটিছ মিউজিয়ামত ৱটিছ চৰকাৰে ভাৰতৰ পৰা নি ৰখা বহুবোৰ বস্তুৰ মাজত অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ৰ বা জালিহানৱালাবাগৰ সময়ৰ গান্ধী টুপীও থকাটো খুব সম্ভৱ। কাৰণ চিপাহী বিদ্ৰোহৰ সময়ৰ তাঁতিয়া টোপীৰ টুপীটোও যদি ৱটিছ মিউজিয়ামত আছে তেনেহলে মহাত্মা গান্ধীৰ টুপী এটা নাথাকিবৰ কোনো কথাই নাই। দ্বিতীয়টো যুক্তি হ'ল যে ৱটিছ মিউজিয়ামত নাথাকিলেও খাটী গান্ধী টুপী এটা জননত পোৱা বাবই, কাৰণ মহাত্মা গান্ধীয়ে যুৰণীৱী

মেজমেললৈ যাওঁতে বিলাতত আশ্রম পাতি, খীৰতী ছাপনী বাছি, বামধুন গাই আৰু সূতা কাটি যেনেকৈহে সত্ত্বস্বতী আশ্রমত থকাৰ আছিলগৈ, তাত গান্ধী টুপী এটা এৰি থৈ অহা বা কোনো কোনো ডকতক বিলাই অথবা পিন্ধাই থৈ নহাৰ কোনো কাৰণেই থাকিব নোৱাৰে। আশ্রমবাসিনী শ্ৰীমতী মুৰিয়েল লিষ্টাৰেই হেনো বটেইনত এখন আশ্রম বহুৱাই দিছিল। গতিকে গান্ধীৰ স্মৃতি হিচাপে তাত অন্ততঃ এটা খাটী গান্ধী টুপী পোৱা যাবই যাব।

সদস্যসকলৰ ইয়াত কাৰো অমত নাছিল; কাৰণ নেতাজীৰ মৃত্যুৰ খবৰ লবৰ বাবে যদি তিনিবাৰকৈ তদন্ত আয়োগ বিদেশলৈ যাব পাৰে, তেনেহনে প্ৰামাণ্য গান্ধী টুপী এটাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ এই আয়োগো এবাৰ নিশ্চয় যাবৰ হক আছে। কিন্তু এই প্ৰস্তাৱৰ উত্তৰত চৰকাৰে জনালে যে মহাত্মাই বিলাতলৈ ঘূৰণীয়া মেজমেললৈ যোৱাৰ সময়ত যে তেওঁৰ মৃত টুপী-টুপী পিন্ধাৰ অভ্যাস উঠি গৈছিল, সেই কথাটো ঠিক সদস্যসকলে চাগৈ মন কৰা নাই। আৰু মহাত্মাইতো টুপী নিপিন্ধিছিল বুলিয়েই কব পাৰি, পিন্ধাইছিলহে। দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ পৰা অহাৰ পিচত তেওঁ কিজানি বেচ কিছুদিনলৈ টুপী পিন্ধিয়েই থাকিলহেঁতেন; কিন্তু তেওঁৰ টুপীটো চাই চাই দেশৰ মানুহৰ মাজত গান্ধী টুপী পিন্ধাৰ যিটোহে ধুম উঠিল, তেওঁ চাগৈ বিতৃষ্ণা লাগি তেতিয়াই নিজে টুপী পিন্ধিবলৈ এৰি পেলালে। আৰু এইদৰে তেওঁ টুপী পিন্ধাটো এৰিলে ঘূৰণীয়া মেজমেললৈ যোৱাৰ বহুদিনৰ আগতেই। গতিকে বিশুদ্ধ গান্ধী টুপী বিচাৰি বিলাতলৈ যোৱাৰ লাভ নাই বুলি কমিটিক জনোৱা হ'ল।

সমিতিৰ সদস্যসকলে সহজতে চৰকাৰৰ যুক্তি মানি নললে। তেওঁলোকে ওভোতাই যুক্তি দৰ্শালে যে মহাত্মাই যে সেই উৎকট ঠাণ্ডা দেশখনত মাত্ৰ একোছা টিকনি সহ চুলি খুৰোৱা মূৰটোৰেই কটাইছিলগৈ সেই কথাটো ভাবিবলৈকে টান বুলিয়েই ইমানদিনে তাৰ ভুলোৱা নাছিল। কিন্তু এতিয়া ভুলৈ জানি উৎসাহিত হৈছে যে মেজমেললৈ মহাত্মাৰ সোঁহাত স্বৰূপে পণ্ডিত মদনমোহন মালব্য গৈছিল আৰু তেওঁ মহাত্মাৰ লগতে থাকি সদায় গান্ধী টুপী পিন্ধিছিল। গতিকে মহাত্মাৰ যোগে নহলেও মালব্যৰ যোগে লণ্ডনত গান্ধী টুপী ৰৈ যোৱাৰ কাম নিশ্চয় হৈছিল। সমিতিয়ে

লগতে আৰু যুক্তি দেখুৱালে যে কিবা কাৰণত টুপী এটা তাত
 পোৱা নগলেও, সেই সময়ৰ ৰুটেইনৰ ৰজা-ৰাণীৰে সৈতে পাকী
 টুপী পৰিহিত কংগ্ৰেছী নেতাসকলৰ নানা চিত্ৰ ৰুটেইনত পোৱা
 যাব আৰু তাৰপৰা সহজেই বিশুদ্ধ গান্ধী টুপীৰ বিষয়ে সকলো
 কথা জানিব পৰা যাব। এই যুক্তিৰ উত্তৰতো চৰকাৰৰপৰা
 কোৱা হ'ল যে মাননীয় সদস্য সকলে পণ্ডিত মদনমোহন মালব্য
 সম্পৰ্কেও বোধকৰো ভুল খবৰ পাইছে; কাৰণ এই দুৰ্ঘোৰ হিন্দু
 কংগ্ৰেছী নেতাজনে আনবোৰ নেতাৰ দৰে গান্ধী টুপী পিন্ধিব খুজি-
 ছিল যদিও বোধকৰো তেওঁৰ কপালৰ বিৰাট চন্দনৰ ফোঁটোৰে
 সৈতে মথুৰা পাগটো খহাই পেলোৱা নাছিল আৰু সেইবাবে তেওঁ
 লগুনত ডকতক নিৰ্মালী দি আহিবলৈও মেজমেললৈ গান্ধী টুপী
 পিন্ধি যোৱা নাছিল। অৱশ্যে মালব্যজীয়ে লগুনতো তেওঁৰ তিনি-
 সজ্জা পূজা-অৰ্চনা আৰু স্নানাহাৰ বিশুদ্ধ বাৰানসী কায়দাৰে
 হোৱাত অসুবিধা নহবলৈ জাহাজৰ বিশেষ ব্যৱস্থা কৰি গঙ্গানৈৰ
 পানীৰ ডাঙৰ ডাঙৰ টেকি কিছমান বোলে লৈ গৈছিল। সেই
 পবিত্ৰ গঙ্গাজল হয়তো এতিয়াও লগুনৰ কোনো কোনো চাহাবৰ
 গোসাঁই-ঠাইত সহতনে সান্টি থোৱা পোৱা যাব পাৰে। তদুপৰি
 যদি ফটোৰ টুপীৰ পৰাই কাম সিজে তেনেহলে তেনেকুৱা ঐতি-
 হাসিক ফটো ভাৰততে অনেক পোৱা যাব পাৰে। বৰলাট লৰ্ড
 উইলিংডনৰ সৈতে থকা এনেকুৱা বহুত ফটো ভাৰতত ওলাব।
 সেয়াও নহ'লে দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন, পণ্ডিত মতিলাল নেহৰু, সুভাষ
 ৰস, জৱাহৰলাল নেহৰু আৰু ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদৰো টুপী পিন্ধি থকা
 অৱস্থাৰ বহুতো ছবি আছে। মাননীয় সদস্যসকলে এইবোৰৰো
 কথা ভাবিব পাৰে। জৱাহৰলাল আৰু ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদৰ দৰে
 আজীৱন নিষ্ঠাৰে গান্ধী টুপী পিন্ধা মানুহ কোন আছিল? যদি
 আচল গান্ধী টুপীৰ সম্পৰ্কত দুৰলৈ যোৱাটো একান্তই জৰুৰী হৈ
 পৰিছে তেন্তে বিলাতলৈ চাপলি মেলাতকৈ অন্তত: দিল্লীৰ তিনমূঠ
 ভৱন আৰু পাটনাৰ গান্ধী আশ্ৰমলৈকে এপাক মাৰি চাব পাৰি।
 মাননীয় সদস্যসকলে উল্লিখিত এই ব্যক্তিকেইজনৰ মূৰৰ টুপী
 চাই কোনোপধ্যেই এটা প্ৰামাণ্যতাৰ সিদ্ধান্তলৈ অহাটো সম্ভৱ নহয়
 বুলি দৃঢ়তাৰে বিবেচনা কৰিলে। কাৰণ চিত্তৰঞ্জন আৰু মতিলাল
 যেনেকৈ স্বৰাজ্য দললৈ গৈ গান্ধীবাদৰপৰা আঁতৰি গৈছিল, তেনেকৈ

সুভাষ বসুও মহাত্মাৰ দুৰ্ঘোৰ প্ৰতিদ্বন্দী হৈ পৰিছিল। এই সকলক বাদ দি জৱাহৰলালৰ আৰু বাৰ্জেন্দ্ৰ প্ৰসাদক কথালৈকে আহিলেও সমিতিয়ে ভাবে যে প্ৰধানমন্ত্ৰী হোৱাৰ পিছত জৱাহৰলালৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰপতি হোৱাৰ পিছত বাৰ্জেন্দ্ৰ প্ৰসাদৰ পোছাক-পাতি আৰু ধা-ধৰণবোৰো কিবা ৰাজ-ৰাজেন্দ্ৰৰ কায়দালৈ গুছি গ'ল; এতেকে সেই কেইটাও বিশুদ্ধ গান্ধী টুপী হ'বনে নহয় সন্দেহৰ থল আছে। ইয়াৰ পিচত দেশৰ যতমানে গান্ধী টুপী পিন্ধা নেতাবোৰৰ কোনটো টুপী কিমানখিনি নিৰ্ভেজাল আৰু কিমানখিনি ভেজাল হ'ব পাৰে, এইবোৰকে সনাপিতা কৰি কৰি যেতিয়া আচল কথা তল পেলাই এখন মহা খৰিয়ালৰ সৃষ্টি কৰিলে তেতিয়া সেই খৰিয়ালৰ শব্দ শুনিবলৈ হ'ব পায় এদিন কলিয়াবৰৰ ক'লী বুঢ়ীয়ে আহি সমিতিৰ মেম্বৰ সকলৰ আগত গীত জুৰিলেহি—

অ' ভাৰতবাসী কিহলই কৰিছ ৰণ।

গান্ধী মহাত্মাই ৰণখন পাতিছে

সেইখন ৰণহে ৰণ;

বিদেশী বস্ত্ৰ দলিয়াই পেলাই দে

সেইবোৰ গোলামৰ সাজ

নেওঠনি য'তৰ লৈ ওলাই আহ আইহ'ত

তাতেহে আছে স্বৰাজ।.....

ক'লী বুঢ়ীক নজনা কোনো মানুহ এই মূলুকত নাই। বুঢ়ী এতিয়াহে বুঢ়ী হৈছে। অলপ চেৰাবলীয়া। তাহানিতে ভল-গিটিয়াৰ হৈ স্বৰাজৰ কামত ঘৰবাৰী এৰি গাৱে-ভূঞে গান্ধীৰ নাম গাই ফুৰিছিল। সেইবোৰকে বুঢ়ীয়ে এতিয়াও শ্ৰোতা পালে বলকি ফুৰে। বুঢ়ীয়ে কিন্তু এতিয়াও মূৰত মলিয়ন গান্ধী টুপী এটা পিন্ধি ফুৰে আৰু এচাৰি এডালৰ আগত ফটাকানিৰ বৰণ লোহা পতাকা এখনো জোকাৰি গান্ধীৰ নাম গাই ফুৰে।

এইদৰে অকস্মাতে আবিৰ্ভাৱ হৈ যেন ক'লী বুঢ়ীয়ে সমিতিৰ সদস্যসকলক পানীত পৰা অৱস্থা এটাৰ মাজত খেব-কুটাত ধৰাৰ সুবিধাহে কৰি দিলে। দেশ কাহানিবাই স্বাধীন হ'ল আৰু গান্ধীও কাহানিবাই বৈকুণ্ঠী হ'ল যদিও ক'লী বুঢ়ীক বয়সৰ বাহিৰে আন কোনেও একো সলনি কৰিব পৰা নাই। সমিতিয়ে

ক'লী বুঢ়ীকে গান্ধীৰ যুগৰ নিৰ্ভেজাল অৱশেষ বুলি সাব্যস্ত কৰিলে আৰু বুঢ়ীৰ মূৰৰ টুপীটোৰ সবিশেষ জানিব খুজিলে । বুঢ়ীয়ে ক'লে—“টুপীনো বুলিছা কিয় ? গান্ধী গোঁসাই সদায় মোৰ মূৰৰ ওপৰতে আছে বোপাইহঁত ।” টুপীটোষে তাহানিৰাটোৱেই সেই কথা সমিতিৰ সদস্যসকলে বুঢ়ীৰপৰা নিশ্চতভাৱে জানি পুলকিত হ'ল । গতিকে পলমকৈ হ'লেও অন্ততঃ এটা বিগুৰু আৰু গান্ধী টুপী পোৱা গ'ল । কিন্তু বুঢ়ীৰ টুপীটোৰ তলত বুঢ়ীৰ মূৰ আৰু খোপা দুয়োটা সোমাই থকাৰ পিচতো টুপীটো সোলোক চোলোক তিৰপালৰ বডা এখনৰ দৰে বুঢ়ীৰ মূৰত দাং খাই থকাৰপৰা সদস্যসকলৰ ধাৰণা হ'ল যেন টুপীটো মূৰতকৈ বহুত ডাঙৰ । কিন্তু ক'লী বুঢ়ীয়ে তাৰ উত্তৰত ‘গুন গুন, গুন, গান্ধী টুপীৰ গুন’ এইবুলি গান্ধী টুপীৰ মাহমা গাই যাবলৈ ধৰিলে । এবাৰ ক'লে—“বোপাইহঁত, স্বৰাজ বিচাৰি ফুৰা ব'ৰাগী ভলগটিয়াৰহঁতক সুদা পেটে থকা দেখিলে কেতিয়াবা তহঁতৰ দৰে দহ ডকতে মৰমতে একঠা চাউল সিধাৰ টোপোলা মাচিছিল । পিচে তাকনো থবলৈ ঠাই পাওঁ ক'ত ? গান্ধী মহাত্মাৰ কামত যুৰো যেতিয়া তেৰে দিয়া এই টুপীটোকে ওলোটাই লৈ মোকো-টবোৰ খুলি তাতে যেনিবা চাউল কঠা ভৰাই থওঁ ! মোনাৰ কাম শেষ হ'লে আকৌ মূৰত পিন্ধি লওঁ । গান্ধী টুপীৰ এই দিশটোৰ কথাই বিশেষকৈ সমিতিৰ সদস্যসকলক বৰকৈ মোহিত কৰিলে আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰতিবেদনৰ কাম শেষ কৰাত সুবিধা দিলে ।

গান্ধী টুপী বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ সন্মুখত দুটা বিচাৰ্য বিষয় আছিল : (১) মানুহে গান্ধী টুপী নিপিন্ধে কিয় তাৰ কাৰণ নিৰ্ণয় কৰা আৰু (২) গান্ধী টুপী পুনৰ প্ৰচলনৰ বাবে কাৰিকৰী পৰামৰ্শাৱলী আগবঢ়োৱা । গান্ধী টুপী সম্পৰ্কীয় এই সমস্যাটোৰ প্ৰতি ইমানদিনে কাৰো মনোযোগ আকৰ্ষণ হোৱা নাছিল আৰু বোধকৰো নহ'লহেঁতেনো । ত্ৰিশ জানুৱাৰীত গান্ধীৰ বহুৰেকীয়া কৰম কৰিবলৈ মানুহ নোহোৱা হওতেও কাৰো কথাটো মনলৈ অহা নাছিল ; কিন্তু গান্ধী জীয়াই থকা হলে এশবছৰ হোৱাৰ সময়ত ঠায়ে ঠায়ে কিছুমান মানুহে গান্ধীৰ মূৰিবোৰত তেলীছাই

ঘাঁহিবলৈ ধৰাত আৰু ক'ৰবাত দুই এটা মূৰ্তিৰ হানি-বিঘিনিও
কৰাত বোধকৰো সকলোৰে গালৈ হচ আহিল যে কথা দেখোন
সৰ্বনাশ হ'ল ! একেবাৰে গোৱে পোৱে তল দ'ল ! গতিকে
লৰালৰিকৈ এইবোৰ ঘটনাৰ তদন্ত কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল ।
কিন্তু কেনেকৈ তদন্ত আৰম্ভ কৰিব এই কথা বহুত ঙগা-গথা
কৰি নি এইবোৰৰ ওৰিতে পালেগৈ গান্ধী টুপীক । কাৰণ গান্ধী
টুপী পিন্ধা মানুহ নোহোৱা হৈ অহাৰপৰাই এইবোৰ বেয়া কথা
বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিছে । গতিকে পোনতে গান্ধী টুপীকে লৈয়ে
তদন্ত আৰম্ভৰ সিদ্ধান্ত হ'ল । এয়ে গান্ধী টুপী বিশেষজ্ঞ সমিতি
গঠন আৰু তদন্তৰ সূত্ৰপাত ।

সমিতিয়ে তেওঁলোকৰ বিচাৰ্য বিষয়ৰ প্ৰথম দফাৰ তদন্তৰ
কাম আৰম্ভ কৰি অৰ্থাৎ আজিকালি মানুহে গান্ধী টুপী নিপিন্ধে
কিয় তাৰ কাৰণ বিচাৰি বিশেষকৈ তলত উল্লেখ কৰা লোক-
সকলৰ পৰা সাক্ষ্য আহ্বান কৰা হ'ল । একালত গান্ধী টুপী
পিন্ধি জেললৈ যোৱা আৰু এতিয়া আলিবাট মথাউৰিৰ চৰকাৰী
ঠিকা কৰা বা মদৰ মহল চলোৱা লোকসকলক সাক্ষ্য দিবলৈ
মতা হ'ল । যিবোৰ মানুহে ছাগলী চুৰি কৰি জেললৈ গৈ টুপী
পিন্ধি ওলাই আহিল সেইবোৰকো চমন দিয়া হ'ল । যিবোৰ
মানুহে গান্ধী টুপী সলাই আন টুপী পিন্ধিবলৈ ললে সেইবোৰকো
মতা হ'ল । অৱশ্যে যিবোৰ টুপী পিন্ধা মানুহৰ এতিয়া মূৰ-
বিলাক ওখ হোৱাৰ বাবে দুৱাৰৰ চৌকাঠত আৰু মটৰৰ ছালত
লাগি টুপীবোৰ খহি পৰিল সেইসকলক নিজে নাই তেওঁলোকৰ
স্মাৰক-পত্ৰ খুজি পঠোৱা হ'ল ।

এই সাক্ষ্যতে গান্ধী টুপী মূৰৰপৰা উৰি যোৱাৰ বাবে দায়ী
ভালে কেতবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰণ উদ্‌ঘাটিত হ'ল । সম্প্ৰতি
চৰকাৰী ডাঙৰ ঠিকাদাৰ হোৱা ভূতপূৰ্ব ডলণ্টিয়াৰ এজনে সাক্ষী
দিওতে ক'লে যে গান্ধী টুপী পিন্ধি ঠিকাদাৰী কৰি কোনোপ্ৰকাৰে
বিল পাছ কৰাব নোৱাৰি ; আৰু একজিকিউটিভ ইঞ্জিনিয়াৰ-
সকলো তেনেকুৱা ঠিকাদাৰে দিয়া পাৰ্টি খাবলৈ আগ্ৰহান্বিত
নহয় । পঠা ছাগলী চুৰ কৰি জেল খাই ডলণ্টিয়াৰৰ লগত টুপী
পিন্ধি ওলাই অহা ঠানুৰাম বৰা নামৰ এজন বিখ্যাত দেশসেৱক

সাক্ষী দিওতে ‘হংসৈৰ্মধে বকো যথা’ বুলি সংস্কৃত শ্লোক মাতি ক’লে যে আগেয়ে গান্ধী টুপী নিপিন্ধা মানুহবোৰ হাঁহৰ মাজত বগলী আছিল। আজিকালি পিচে পিন্ধাবোৰেহে বগলী। গান্ধী টুপী সলাই আন টুপী পিন্ধিবলৈ লোৱা কেবাজনো মানুহে সাক্ষ্যদান কৰোতে কেৱল একেটা কথাকে ক’লে বোলে ঠাইত ওলালে কাউৰীয়ে মূৰত খুটিয়াই কাৰণেই তেওঁলোকে সেইটো টুপী পিন্ধিবলৈ এৰি পেলালে। সমিতিয়ে এনে বহুতো মূল্যবান তথ্য-পাতিৰে আৰু বহুতো সাক্ষ্য বিভিন্ন লোকৰপৰা পালে। কিন্তু সকলোতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি বিবেচনা কৰা দুটা বিশেষ সাক্ষ্যই সমিতিৰ বিশেষজ্ঞসকলৰ মনত চিন্তাৰ খোকিবাখো লগালে। এই দুয়োটা সাক্ষ্যই আহিছিল দুখন বিশেষ স্মাৰকপত্ৰযোগে। প্ৰথমখন স্মাৰকপত্ৰ আহিছিল চাপৰ গাড়ীবিলাকত টুপী পিন্ধি বহিব নোৱাৰা ওখমূৰীয়া মানুহবোৰৰপৰা। তেওঁলোকে গান্ধী টুপী কিয় নিপিন্ধা হ’ল তাৰ অকাট্য যুক্তি দাঙি ধৰি ক’লে যে গান্ধী দৰ্শনক গান্ধী টুপীয়ে টোৰে হেঁচা মাৰি ৰখাৰ দৰেহে ৰাখে। সেইবাবে গান্ধী টুপীৰ এই টৌটোৰ ঢাকোনখন তেওঁলোকে গুচাই দি প্ৰকৃত গান্ধী দৰ্শনক অলপ ব’দ বতাহ পাবৰ বাবে মুকলি কৰি দিছে। দ্বিতীয়খন স্মাৰকপত্ৰ আহিছিল পঞ্চায়তৰ সভাপতি, ওটেঙা কৃষি সমবায় সমিতিৰ চেয়াৰমেন, ৰাজ্যিক চুণ-চাধা কৰ্মচাৰী সংঘৰ সাধাৰণ সম্পাদক, ভূতপূৰ্ব লাওপানী আৰু ঘোটা নিবাৰণী সমিতিৰ অৰৈতনিক সম্পাদক আৰু সদৌ অসম বুনিয়াদী দা-দস্তৰ প্ৰচাৰ সমিতিৰ আহ্বায়ককে ধৰি ৰাজ্যৰ ভালেমান প্ৰতিনিধিত্বশীল গণ্যমান্য লোকৰপৰা যুটীয়াভাৱে এইখনেই গোটাইতকৈ দীঘল আৰু চোকা যুক্তিপূৰ্ণ স্মাৰকপত্ৰ। এওঁলোকে গান্ধী টুপী পিন্ধাৰ ক্ষেত্ৰত গোটেই দেশতে হোৱা এক বৈষম্যৰ কঠোৰ সমালোচনা কৰে আৰু ই সমাজবাদৰ দুৰ্য্যোৰ পৰিপন্থী বুলি অভিযোগ কৰে। তেওঁলোকে যুক্তি দৰ্শায় যে মহাত্মা গান্ধীৰ আটাইতকৈ প্ৰিয় শিষ্য হৈও আচাৰ্য বিনোয়াভাৰে, কপালনি আৰু জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণেও যদি গান্ধী টুপী নিপিন্ধে, তেন্তে দেশৰ বাকী লাপিলুপা চাৰিঅনীয়া ভলণ্টিয়াবোৰক পিন্ধিবলৈ কোৱাৰ কি এতিয়াৰ আছে? নিজলিঙ্গাপ্পা, পাটিল, ভল্ল

ঘোষ আৰু কামৰাজে গান্ধী টুপী নিপিজ্ঞে কিয় ? (প্ৰফুল্ল ঘোষ আৰু প্ৰফুল্ল সেনে নিপিজ্ঞিব কিয় ? বিধান ৰায়ে নিপিজ্ঞিছিল কিয় ? চলিহাৰ মূৰতো দেখোন টুপীটো নাছিল ! ভাগৱতীৰ মূৰত কিয় নাই ? ইত্যাদিকে তেওঁলোকে অলেখ গান্ধীবাদী মানুহৰ উদাহৰণ দিলে । আনকি তেওঁলোকে স্বয়ং মহাত্মা গান্ধীকো বাদ নিদিলে । এইদৰে ১৯২১ চনৰপৰা ১৯৭০ চনলৈকে ভাৰতৰ সকলোবোৰ স্বদেশী আন্দোলন কৰা টেকলামূৰীয়া মানুহৰ ৭৯১ পৃষ্ঠাৰ এখন বৃহৎ নাম তালিকা দাখিল কৰিলে । এই নাম তালিকাখনে এটা মূল্যবান সাক্ষ্য হিচাপে বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ কামত বহুতো সহায় কৰিলে । [সমিতিয়ে পিচত এই নাম তালিকাখনৰ ঐতিহাসিক গুৰুত্ব আৰু মূল্যবান তথ্য-পাতিৰ প্ৰতি লক্ষ কৰি সেইখন ততালিকে ৰাষ্ট্ৰীয় ঐতিহাসিক পুথি সংগ্ৰহালয়ত ৰাখিবৰ বাবে পঠাই দিলে ।]

বিশেষজ্ঞ সমিতিয়ে এই সকলোবোৰ সাক্ষ্যকে সন্নিবিষ্ট কৰি আজিকালি দেশৰ মানুহে কিয় গান্ধী টুপী নিপিজ্ঞা হ'ল, তাৰ বিস্তৃত প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰোতে এটা মৌলিক তত্ত্ব দাঙি ধৰিলে । সেইটো হ'ল গান্ধীবাদৰ তাত্ত্বিক ব্যাখ্যা সম্পৰ্কে । ভাৰতৰ আদৰ্শ হৈছে গান্ধীবাদ আৰু এই গান্ধীবাদক কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈকে সকলো মহৎ চেষ্টা চলোৱা হৈছে । দেশৰ মানুহে স্বাভাৱিক ভাবেই গান্ধীবাদ মানে ; গান্ধীয়ে বাদ দিয়াটো বুলি অৰ্থ কৰিছিল আৰু সেইমতেই গান্ধীয়ে কৰা আৰু কৰিবলৈ বিচৰা সকলো কথা আৰু কামতে গান্ধীক হুবহু অনুকৰণ (হনুকৰণ) কৰি আহিছে । গান্ধীৰ টুপীটোও তেনে এটা অনুকৰণ । এই সকলো-বিলাক গুৰু বুলিয়েই কৰি অহা হৈছে । কিন্তু এতিয়া উদ্ভৱ হোৱা কিছুমান পৰিস্থিতিয়ে এই তত্ত্বটো পুনৰ ব্যাখ্যা কৰি চাবলৈ বাধ্য কৰিছে । গান্ধীবাদৰ অৰ্থ সত্ত্বেতঃ ইমানদিনে ভুলকৈ কৰি অহা হৈছে ! গান্ধীবাদ মানে গান্ধীয়ে বাদ দিয়াটোৰ কথা কেতিয়াও বুজোৱা হোৱা নাছিল, তাৰ মূল তাৎপৰ্য্য আছিল গান্ধীক বাদ দিয়াটোহে । গান্ধীৰ মৃত্যুৰ পিচত স্বাভাৱিকভাৱেই গান্ধী দেশৰ ভূত-ভবিষ্যতৰ সকলো কথাৰপৰা বাদ পৰিছে । এইটো ~~এই~~ স্বতঃসিদ্ধ কথা । নম্বৰ দেহৰ অৱস্থিতি এটা চিৰকাল

কেনেকৈ থাকিব পাৰে ? গতিকে বাদ পৰিবই । বিশেষজ্ঞ সমিতিয়ে প্ৰতিবেদনত এই কথা সৱল যক্তি আৰু দৃঢ়তাৰে কয় যে ভাৰতত গান্ধীবাদক ৰক্ষা কৰিবলৈ হ'লে গান্ধীক মানুহে বাদ দি কেৱল টুপীটো ৰাখিব লাগিব । গান্ধীবাদক কেতিয়াও কোনেও থপিয়াই লৈ যাব নোৱাৰাকৈ শিলৰ একোটা হ'ত ভেটিৰ লগত মহাত্মা গান্ধীৰ মূৰ্তিৰে সৈতে যিদৰে শলখা মাৰি থোৱা হৈছে । ঠিক সেইদৰেই গান্ধী টুপীটোৰেও মানুহৰ মূৰৰ ওপৰত গান্ধীৰ আদৰ্শক পিতলৰ প্ৰকাণ্ড টো এটাৰ দৰে হেঁচা মাৰি থোৱাৰ স্থায়ী ব্যৱস্থা কৰিব লাগে । এই কথা বিবেচনা কৰি বিশেষজ্ঞ সমিতিয়ে গান্ধী টুপী পুনৰ প্ৰচলনৰ বাবে তলৰ কাৰিকৰী পৰামৰ্শাৱলী দাঙি ধৰে :

(১) চৰকাৰে নিয়ম প্ৰৱৰ্তন কৰিব লাগে যে পদ-পদোন্নতি ঠিকা-ঠুকলি, লাইচেন্স-পাৰ্মিট, বিষয়-খিতাপ, অনুগ্ৰহ-পুৰস্কাৰ ইত্যাদিবোৰৰ ক্ষেত্ৰত সদায় গান্ধী টুপী পিন্ধাৰ অৰ্হতাৰ কথাহে বিবেচনা কৰিব লাগে,

(২) প্ৰত্যেক নিয়োগ বিনিময় কেন্দ্ৰত নাম ভৰ্তি কৰা লোক সকলক পঞ্জীয়ণ টিকট বা ৰেজিষ্ট্ৰাৰ্ছন কাৰ্ড দিয়াৰ সলনি অতিৰিক্ত দুটকা লৈ একোটা চৰকাৰী জোখৰ গান্ধী টুপী দিব লাগে ।

(৩) নগৰৰ দাগী মানুহবোৰে গান্ধী টুপী পিন্ধি সদায় এবাৰ থানাৰ আগেদি এপাক মৰাৰ নিয়ম কৰি দিব লাগে ।

(৪) সকলোবোৰ লাই আৰু পালি নেতাই গান্ধী টুপী পিন্ধিব লাগে ।

(৫) গান্ধী টুপী পিন্ধা একোটা সজাতী দল বিদেশলৈ পঠোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে । এনেকুৱা সজাতী দলে বিদেশত গান্ধীবাদৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰ কৰাৰ উপৰিও গান্ধী টুপীৰ বহনৰ সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিব ।

বিশেষজ্ঞ সমিতিয়ে এইখিনিতে গান্ধী টুপীৰ আকাৰ-প্ৰকাৰ সম্পৰ্কে কলিয়াবৰৰ ক'লী বুঢ়ীৰ মূৰৰ টুপীটোলৈ মনত পেলায় আৰু এইবুলি পৰামৰ্শ দিয়ে যে টুপীবোৰ বেচ আহল-বহল কৰিব

জাগে হাতে গাকীয়ে দিয়া এই বস্তুটো এটা মূৰ ঢকা জোনোঙা
বুলি সহজে চিনিব পাৰি। বিদেশলৈ যোৱা সঁজাভী দলবোৰে
সাহায্য ভিক্ষাৰ বাবে এই জোনোঙা সুকলমে ব্যৱহাৰ কৰাত
সহায়ক হ'ব।

কেইটামান অঙ্ক ঘূহুট

চৈন্যদ আন্দুল মালিক

গাৰ্ডে নীলা লাইট দেখুৱাই ছিগনেল দিলে। গাড়ীখনে ষ্টেচন এৰাৰ অনুমতি পালে। ষ্টেচনটো বৰ ডাঙৰ নহয়। ক্ৰমে নগৰলৈ উন্নীত হ'ব ধৰা এখন ডাঙৰ গাৱঁৰ কাষেদি বেল লাইনটো গৈছে। অৱশ্যে গাড়ীখনৰপৰা কিছুদূৰত এটা পুলিচ আউটপষ্ট আছে। তাৰপৰা কিছু নিলগত আজি কিছুদিনৰপৰা কিছুমান চি আৰ পিও কেম্প কৰি আছে। দিনত ষ্টেচনকে কেন্দ্ৰ কৰি ব্যস্ততা যথেষ্ট হয়। কিন্তু ৰাতি হৈ অহাৰ লগে লগে মানুহবোৰ ঘৰাঘৰি যায় আৰু ব্যস্ততাও ক্ৰমে কমি আহে।

ৰাতি তেতিয়া ১১ বাজি ১৫ মিনিট গৈছিল। বেলখন সময়মতে আহি সময়মতেই এৰিব। গাওঁখনক কৃষ্ণপঙ্কৰ এক্সাৰে গিলি পেলাইছে। অঞ্চলটোত ইলেকট্ৰিক লাইটৰ কাৰণে খুটা পোতা হৈছে। খুটা আনি পেলোৱাৰপৰা পোতালৈকে সময় লাগে তিনিবছৰ। আৰু দুবছৰমানত গাৱঁত বিজুলী চাকি জ্বলিব বুলি ৰাইজে আশা কৰিছে। জুলাই মাহৰ মাজ ভাগ। গৰম আছে। কিছু সাম কটাইছে। মাজে মাজে আহি থকা বৰষুণ কেইজাকৈ। আকাশত ক'লা মেঘ ওলমি আছে। যিকোনো সময়তে হৰহৰ কৰে বৰষুণ দিব পাৰে।

এইটো ষ্টেচনত যিবোৰ মানুহ বেজৰপৰা নামিছিল সেইবোৰ ঘৰাঘৰি গৈ শেষ হ'ল। বেলখন মাত্ৰ ৪ মিনিট ইয়াত ৰয়। তাৰ ভিতৰতে উঠা উঠে, নমা নামে। কেতিয়াবা যাত্ৰীৰ ভিৰ হয়, কেতিয়াবা নহয়।

এটা ছইচেল বাজিল। ইঞ্জিনৰপৰা হচ হচ শব্দ বাহিৰ হ'ল। ক্ৰমে বেলখনৰ গতি কিছু খৰ হ'ল। নাতিয়হে পেট-ফৰ্মখনৰপৰা ইঞ্জিন আৰু তাৰ পিছৰ কেইটামান ডবা ঈতিমধ্যে প্ৰায় বাহিৰ ওলাইছিল।

হঠাৎ ষ্টেচনৰ পিছফালৰপৰা দুটা মানুহ দৌৰি আহিল বেলখনৰ ফালে। এটাৰ হাতত এটা ডাঙৰ টোপোলা, আনটোৰ

কান্ধত এটা ডাঙৰ বস্তাত কিবা দীঘলীয়া বস্তু ।

টোপোলা লোৱা মানুহটো দৌৰ মাৰি গৈ চলি থকা বেগ-
খনৰ এটা ডবাত উঠি পৰিল । আনটো মানুহো লগে লগেই
গৈছিল যদিও গধুৰ বস্তুটোৰ সৈতে একেলগে উঠিব নোৱাৰিলে ।
মাটিৰপৰাই কান্ধৰ বস্তুটো ৰেলত তুলি দিলে আৰু আগে উঠা
মানুহটোৱে বস্তুটো দুয়োহাতে ধৰি ভিতৰলৈ টানি নিবৰ স্বপ্ন
কৰিলে ।

“সেইটো ৰাখিবি”—সি চিঞৰি ক’লে ।

“তয়ো যেনেতেনে কৰবাত উঠ ।” —ৰেলৰ ভিতৰৰপৰা
আনটোৱে চিঞৰিলে ।

ৰেলখনৰ গতি বেছি হ’ল ।

আনটো মানুহ ৰেলত উঠিব পাৰিলেনে নোৱাৰিলে কব
পৰা নগ’ল । ৰেলখন তেতিয়া পেটফৰ্মৰ লাইটৰ পোহৰৰ সীমা
পাৰ হৈ আন্ধাৰৰ মাজত সোমাই পৰিছে ।

মানুহটোৱে টানি আজুৰি বস্তুটো কোঠাৰ ভিতৰলৈ নিলে
কিন্তু মানুহ আৰু বস্তু-বাহানিৰে কম্পাৰ্টমেণ্টটো এনেদৰে ঠাহৰাই
ভৰি আছে যে তাত থিয় হ’বলৈকো ঠাই নাই, আৰু বস্তু থোৱাৰো
অকণো ঠাই নাই ।

মানুহটোৱে গাড়ীৰ ভিতৰৰ অনুজ্জল পোহৰত এবাৰ কেউ-
ফালে অসহায়ভাৱে চকু ফুৰালে । একেটা ডবাত ইমান মানুহ
উঠিছে যে কাৰো লৰচৰ কৰিবৰো উপায় নাই । কিছমানে
টোপোলা-টাপলি মূৰে-কান্ধে লৈয়ে কোনোমতে থিয় দি আছে ।
গেলেপা গৰমত ঘামি-ঘামি মানুহবোৰে চটফটাইছে । ৰেলৰ
খিৰিকিৰে সোমাই অহা তপত বতাহখিনিয়েই যি সামান্য সকাহ
দিছে । যাত্ৰীবোৰে চটফটাই আছে যদিও দেখিলে এনে লাগে
যেন সকলোবোৰ থৰ লাগি নিশ্চল হৈ আছে । টোপোলাটো
আৰু বস্তুটো দুয়োটা থবলৈ তলত ঠাই নাই কাৰণে মানুহটোৱে
নিজৰ টোপোলাটো যেনেতেনে ভৰি দুখন মাজত লৈ ভিতৰত কিছ
ঠৰঙা দীঘল কিবা বস্তু থকা বস্তুটো কিছু সময় কান্ধৰ ওপৰতে
লৈ থাকিল । আৰু কৰবাত সেইটো থবৰ কাৰণে অকণমান
ঠাই আছে নেকি ঘূৰি ঘূৰি কেউপিনে চালে ।

হঠাৎ মানুহটোৰ চকুত পৰিল অলপ আঁতৰতে থকা টয়লেট বা পায়খানাটো। মানুহটোৱে যেন সকাহ পালে। এখন হাতেৰে কপালৰ ঘামবোৰ মচি লৈ মানুহটোৱে কাকো একো নকৈ কোনোমতে মানুহৰ গাৰ ওপৰেদি হেচি তৈলি গৈ টয়লেটটোৰ দুৱাৰমুখ পালেগৈ। আৰু এহাতেৰে বস্তাটো ধৰি থাকি আনখন হাতেৰে টয়লেটৰ দুৱাৰখন মেলি বস্তাটো তাৰ ভিতৰলৈ ভৰাই থলে আৰু দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিলে। মানুহটোৱে বৰ স্বস্তি-বোধ কৰিলে, আকৌ এবাৰ কপাল আৰু মুখ ঠুতৰিত ঘাম মচিলে। তাৰ পিছত আকৌ এবাৰ যেনেতেনে আগৰ ঠাইলৈ গুচি আহিল।

কেঠাৰ ভিতৰত থকা যাত্ৰীবোৰৰ কিছূমানে মানুহটোৰ অবস্থাটো কৌতুহলেৰে লক্ষ্য কৰি আছিল। এতিয়াও কিছূমানৰ চকু তাৰ ওপৰত পৰিছিল, কিছূমানে অৱশ্যে কোনো গুৰুত্ব দিয়া নাছিল। ইতিমধ্যে কিছূমান যাত্ৰীয়ে চকু মুদি টোপনি যাবৰ চেষ্টা কৰিছিল।

বৰমুগ দিলে ঠাণ্ডা পৰিব—এনে আশাত কিছূমানে খিৰিকিৰ বাহিৰ ফালে চাইছিল, বাহিৰত নিৰক্ষু আন্ধাৰ, একো নেদেখি। প্ৰায় ৪০ মিনিটমানৰ মূৰত বেলখন আহি পিছৰ ষ্টেচনটোত বৈ গ'লহি। বহাৰ কথা ভাবিবই নোৱাৰি, থিয় হৈ থকাৰো উপায় নাই। টোপোলাটো উঠাই লৈ মানুহটো বেলখনৰপৰা নামি গ'ল, হয়তো পিছৰ কোনোবা কোঠাত অকণমান বহিবলৈ ঠাই পোৱাৰ আশাত। ইয়াত মানুহ বৰ বেছি নেনামিল। ভিৰ একেই থাকিল। তিনি মিনিটৰ পিছত বেলখন আকৌ চলিল। মানুহটো কিন্তু এইটো ভবাত আকৌ উঠিবলৈ নাছিল। ঠৰঙা, দীঘলীয়া বস্ত্ৰ থকা বস্তাটো পায়খানাৰ ভিতৰতে থাকিল।

কিছূদূৰত বহি থকা দুজন যাত্ৰীয়ে মানুহটোৰ উঠা-নমা চাই আছিল। এজনে আনজনক ক'লে, “মানুহটো গাড়ীৰপৰা নামি গ'ল নেকি?”

“নামিছিল, কিন্তু আকৌ উঠা চকুত নপৰিল।”

“নামি গ'ল কিজানি—,”

“কিন্তু কিবা বস্তু এটায়ে পায়খানাত ভৰাই থৈছিল?”

“সেইটো নমাই নিনিজে দেখোন।”

“তাত ষা কি ভবোৱা আছে?”

“সেইটো বা কি?”

কামতে থকা তৃতীয় যাত্ৰীজনে এইবাৰ ক’লে,” মনো কথাটো মন কৰি আছিলোঁ। প্ৰথমতে এতিয়া নামি যোৱা মানুহটো ফোপাই জোপাই আহি গাড়ীত উঠিলহি। তাৰ পিছত আন এটা মানুহে সেই ডাঙৰ গধুৰ বস্তাটো তুলি দিগৈহি। সি নুঠিল। এতিয়া বস্তাটো পায়খানাৰ ভিতৰত ডৰাই থৈ সিও নামি গ’ল।”

“নামোতে তাৰ টোপোলাটো সি নমাই লৈ গ’ল, ডাঙৰ বস্তাটো এৰি থৈ গ’ল।”

কিছুসময় মনে মনে থাকি তিনিওজন যাত্ৰীয়ে যেন কথা-টোৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিলে।

দুই-চাৰিজনৰ বাহিৰে বাকীবোৰ যাত্ৰী চকু মুদি বহান্তে টোপনিয়াই আছে যদিও, টোপনি কাৰোৱেই অহা নাছিল, তেতিয়া যদিও ৰাতি ১২ বাজি গৈছিল।

সময়টো বৰ অসময় আছিল।

বেলৰ আলিৰ চিৰিৰ ফিছ পেট খুলি থৈ বেল বগবোৱাৰ কেইবাটাও ঘটনা ঘটি গৈছিল। বেলত বোমা দিয়াৰ কেইবাটাও ঘটনা ঘটিছিল। বোমা দি মানুহ মৰাৰ ঘটনাও সংঘটিত হৈছিল কেইবা ঠাইতো। পশ্চাদঘাতী আৰু সন্ত্ৰাসবাদী কাৰ্যকলাপ ব্যাপক-ভাবে চলি আছিল। বেল-বাছেৰে অহা-যোৱা কৰিবলৈ বহুতেই ভয় কৰিছিল।

সময়টো বৰ অসময় আছিল।

ৰাতিৰ যাত্ৰা আৰু ভয়াবহ আছিল। কৰুপক্ষৰ আক্ৰাণ ৰাতি বেল-বাছেৰে অহা-যোৱা কৰিবলৈ মানুহে আৰু বেছি ভয় কৰিছিল। চৌদিশে শংকা, সন্দেহ, ভীতিৰ ভাব বিয়পি পৰিছিল। কাক, কেতিয়া, কোনে, কিয় আৰু কেনেকৈ মাৰিব তাৰ কোনো স্থিৰতা নাছিল। পিছে পিছে যেন অচিন শত্ৰু, গোপন হত্যাকাৰী হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে ঘূৰি ফুৰিছে। কাৰ লগত কোন আওমৰণে ৰাৰিব তাৰ কোনো নিশ্চয়তা নাই।

সময়টো বৰ ড়য়াৰহ আছিল।

সময়টো বৰ অসময় আছিল।

গাঁৱৰ যোপমৰা আন্ধাৰৰ মাজেদি যেন ডয়ে ডয়ে ৰেলখন আগ বাঢ়িছিল। নিজৰ শব্দটোলৈকে যেন ৰেলখনে ডয় কৰিছিল। পৰবৰ্তী দুই-তিনিটা ষ্টেচনত নামিবলগীয়া যাত্ৰীবোৰৰ বাহিৰে অন্যান্য দুৰণিবতীয়া যাত্ৰীবোৰে বহাতে টোপনি যাবৰ চেষ্টা কৰিছিল। টোপনি নাহিলেও চকু মুদি গৈছিল।

একেখন বেঞ্চতে বহি যোৱা যাত্ৰী তিনিজনৰ টোপনি অহা নাছিল। একাষে বহি অহাজনে চকু মুদি আহিছিল।

কোঠাৰ ভিতৰৰ নীৰবতা ডংগ নকৰিবৰ মনেৰেই তাৰে এজনে প্ৰায় ফুচ্ফুচাই সৰুকৈ ক'লে, “মানুহটোৱে বাৰ বস্তাত ভৰাই পান্থখানাত সেইটো কি সুমুৱাই থৈ গ'ল?”

কাষৰজনে যেন সেই কথাৰে ডাবি আছিল। তপৰাই ক'লে, “এবা, ময়ো তাকে ডাবি আছোঁ। বস্তুটো গধুৰ, টান, দীঘলীয়া—বস্তাত ভৰাই আনিছে। টয়লেটত ভৰাই থৈ মানুহ-টোও ইয়াৰপৰা খৰখেদাকৈ নামি গ'ল।”

চকু মুদি যোৱা লগৰ যাত্ৰীজনে এইবাৰ চকু মেলিলে। এবাৰ কিছূ নিলগত থকা টয়লেটটোৰ বন্ধ হৈ থকা দুৱাৰখনৰ ফালে চালে, আৰু ডয়ে ডয়ে ক'লে, “ৰেলে-বাছে বোম-চোমা দিয়া কামৰোৰ এনেকুৱা সাধাৰণ মানুহৰ হতুৱায়ে কৰায়। ক'বতো নোৱাৰি।” সৰুকৈ আৰু নিজকে কোৱাৰ দৰে কৈছিল যদিও মানুহজনৰ মুখৰ কথাখিনি ওচৰৰ আৰু দুই-এজনৰ কাণত পৰিল। চকু নেমেলাকৈয়ে তেওঁলোকে এওঁলোকৰ কথালৈ কাণ দিলে।

“আজিকালি দিন-কাল যেনেকুৱাহে হৈছে, কোনে ক'ত কি কৰি ফুৰিছে একো ক'ব নোৱাৰি। কিজানি বস্তাটোত কিবা বেয়া বস্তুকে ভৰোৱা আছে।”

আনজনে ক'লে, “গধুৰ, টান, দীঘলীয়া, আগফালে কিছূ জোঙাৰ নিচিনা.....”

“এটাই তলৰপৰা তুলি দিলে, ইটোৱে নি পান্থখানাত

ডবাই থৈ নামি গ'ল, এবা ।”

অলপ সময়ৰ শংকিত আৰু অস্থিতকৰ নীৰৱতা ।

কোনোবা এজনে ফুচফুচাই ক'লে, “বোমা-টোমাওতো হ'ব পাৰে ।”

“বোমা হ'লে টাইম বোমা হ'ব—নিশ্চয় ডাঙৰ বোমা ।”

“মানুহটোলৈ মন কৰিলেনে— কেনেকৈ বস্তুটো টললেটলৈ ভিতৰত ডবাই থৈ দুৱাৰ বন্ধ কৰি নামি গুছি গ'ল ।”

এজন-দুজনকৈ কোঠাৰ ভিতৰৰ যান্ধীবোৰে সাৰ পালে আৰু চকু মেলি ইফালে-সিফালে চালে । সকলোৰে চকু ম'খত এক দুৰ্বোধ্য আৰু সন্দিগ্ধ প্ৰশ্ন— কি ? ক'ত ? কোনফালে ?

বহুতে আন্ধাৰ বাহিৰখনৰ ফালে চালে । বহুতে কম পোহৰত কোঠাৰ ভিতৰত যান্ধীবোৰৰ দীঘলীয়া স্নেন হৈ পৰা মুখবোৰৰ ফালে চালে । বাহিৰৰ আন্ধাৰ আৰু ভিতৰৰ পোহৰৰ মাজত স্নেন এখন যুজ চলিছে । তেলৰ কোঠাৰ ভিতৰৰ পোহৰবোৰ স্নেন ধূৱলীময় হৈ পৰিছে । সেই পোহৰত এক অস্পষ্ট আশাৰ বিৰিয়নি ।

—বোমা, টাইম ব'ম্ব,—এইটো কম্পাৰ্টমেণ্টৰে পাল্লখানাৰ ভিতৰত আততায়ীয়ে বোমা থৈ গৈছে—যিকোনো মুহূৰ্ততে বাৰ্ষ্ট কৰিব পাৰে ।

যান্ধীবোৰ সন্তুষ্ট হৈ উঠিল । কেই মিনিটমানৰ ভিতৰতে ইকাগ-সিকাগকৈ কথাটো বিয়পি পৰিল । গাড়ীৰ ভিতৰত বোমা ।

ক্ৰমে মানুহবোৰ বহাৰপৰা থিয় হ'ল । লৰচৰ কৰিবৰ উপায় নাই । মানুহবোৰে ইকাটি-সিকাটি কৰিব ধৰিলে । আগংকা আৰু অস্থিত বাঢ়ি যাব ধৰিলে ।

“গাৰ্ডক খবৰ দিব লাগে ।” কোনোবাই ক'লে ।

“দ্ৰাইডাৰক ক'ব লাগে ।” আন কোনোবাই দিহা দিলে ।

“আৰ, পি, এফ,ৰ মানুহবোৰ গ'ল ক'লে ? আমাৰ, হেৰেক্ত ক্লাছৰ পেছেজাৰৰ জীৱনৰ কোনো মূল্য নাই নেকি ? সিহঁতে ক'ত ডিউটি কৰিছে ?”

১. “গড়গমেষ্টোৱে কি কৰি আছে ? ৰাইজৰ জীৱন লৈ
গুণ্ডা বদমাইচে খেলা কৰিছে, গড়গমেষ্ট গুই আছে ।”

“চ্ছ চ্ছ—সেইবোৰ কথা নকবা । আমাৰ মাজতো কোনোবা
থাকিব পাৰে, কি ঠিক !”

এতিয়াহে সাৰ পাই চকু মেলা এজন বুঢ়া মানুহে চিৰিৰিমে
ক’লে, “আচলতে হৈছে কি ? আপোনালোকে—?”

“বোমা”, চেপা মাতেৰে কোনোবাই ক’লে ।

“টাইম ব’ম্ব”, তাতোকৈ সৰু মাতেৰে আন এজনে ক’লে ।

“ক’ত ? কোনফালে ?”

“কোনোবাই চকুৰে টয়লেটৰ ফালে দেখুৱালে । কোনোবাই
ভয়ে ভয়ে ৰেলৰ ভিতৰৰ পায়খানাটোৰ ফালে আঙুলিয়ালে ।

“তাতে—”

“কি ?”

“বোমা—”

ৰেলখন তেতিয়াও চলি আছিল । বাহিৰত ঘোপমৰা
আজ্ঞাব ।

“পিছৰ ষেটচনলৈ আৰু কিমান দূৰ আছে ?

“কেনেকৈ জানিম ?”

“গাৰ্ডক জনাব লাগে । ড্ৰাইভাৰক খবৰ দিব লাগে ।
কোন মুহূৰ্তত বাৰ্ট কৰে কি ঠিক ।”

“ৰেলখন ৰখাব লাগে !”

পৰামৰ্শটোৱে সকলোৰে সমৰ্থন লাভ কৰিলে ।

“ৰেলখন ৰখাব লাগে ।”

“পায়খানাত বোমা থৈ মানুহ দুটা কলে গ’ল ?”

“সিহঁত ছেব’টিয়াৰৰ এজেষ্ট ।”

“সিহঁতে কি পিজিছিল ?”

“যেই পিজিক । সিহঁত মাৰ্জাৰ গেণ্ডৰ মেছাৰ । ৰেলত
বোমা দিয়া সিহঁতৰ কাম ।”

হঠাতে একাষে বহি থকা ডেকা এটা বহাৰপৰা উঠিল আৰু কাৰো ফালে নেচাই হাত মেজি বেগৰ চেইনডাল গাব বজোৰে টানিব ধৰিলে । অলপ পিছতে ইজিনৰপৰা এটা উল্লাৰ্ত হইচেলৰ মাত বাতিৰ নিস্তত্ৰধতাৰ মাজত বিয়পি পৰিল । আৰু অলপ পৰৰ পিছতে ঘৰ্ ঘৰ্ কৰি বেগখন বৈ গ'ল । আৰু বোহাৰ লগে লগে সেই কোঠাটোৰপৰা যাত্ৰীবোৰ হৰমুৰ' ঠেলাহেচা কৰি বাহিৰ ওলাবলৈ যত্ন কৰিলে । বেগৰ বাহিৰত তলত খাল-বিজ নৈ-পৰ্বত কি আছে চাবলৈ কাৰো ধৈৰ্য নাই ।

বেগখন ব'ল কি নব'ল, কোঠাৰ জিতৰত থকা মানুহবোৰ গিৰ্ গিৰ্ কৰে জপিয়াই, চুচৰি তললৈ নামিব ধৰিলে । লগে লগে হাতত ল'ঠন লৈ গাৰ্ভ দৌৰি আহিল । প্ৰথম শ্ৰেণীৰ কোঠাৰ পৰা বন্দুকধাৰী চিপাহী কেইটামানো দৌৰি নামি আহিল । ইবোৰ কম্পাৰ্টমেণ্টৰ যাত্ৰীবোৰ নেনামিল যদিও খিৰিকিৰে হেঁচাঠেলা কৰি ক'ত কি হৈছে উদ্ভিন্ধাৰে চালে । কিছুমান ডেকা ল'ৰাই জপিয়াই নামি দৌৰি আহিল ।

বেগৰ খিৰিকিৰে সবকি অহা পোহৰ আৰু গাৰ্ভৰ ল'ঠনৰ পোহৰে ঠাইখন পোহৰাৰ পৰা নাই । কাৰোবাৰ কাৰোবাৰ হাতত থকা টৰ্চৰ পোহৰে আন্ধাৰ কিছু কমাইছে ।

কিছু সংযত হৈ গাৰ্ভজনে আহি সুধিলে, “গাড়ী কোনে ৰাখিলে । কি হৈছে ?”

প্ৰথমতে কাৰো মুখত মাত নাই । আন্ধাৰতে ইজনে সিজনৰ মুখলৈ চাইছে । হঠাৎ এজন ডেকা আগবাঢ়ি আহিল আৰু ধমক দিয়াৰ ধৰণে গাৰ্ভক ক'লে, ‘এইবোৰ কি গাড়ী চলাইছে ? পেছেজাৰ-বোৰক আপোনালোকে কি বুজি ভাবে ? আমাক কুকুৰ-মেকুৰী বুলি ভাবিছে নেকি ?’

গাৰ্ভজনে স্থিৰ মাতাবে সুধিলে, “হৈছে কি মোক কওকচোন ।

একেমুখে চাৰি-পাঁচজনমান মানুহে কৈ উঠিল, “বোমা” ।

“বোমা, টাইম ব'ম্ব ।”

“এতিয়াই শ্বাৰ্ণ্ট কৰিব পাৰে ।”

গাৰ্ভজন ভেতিয়াও সংযত আৰু অস্থিচল ।

“ব’হু । ক’ত ?”

গাৰ্ডৰ প্ৰশ্নৰ লগতে একেলগে এখিনি যাত্ৰীয়ে চিয়’বি উঠিল,
“ব’হু, ক’ত, কোনফলে ?”

বেলখনৰ ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈ কেইটামান মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে
কণাকপি জনাজনি হৈ গ’ল—বোমা টাইম ব’হু ।”

গিৰ গিৰ কৰে অন্য কম্পাৰ্টমেণ্টৰ মানুহবোৰো নামি পৰিল ।
আতংক বিয়পি পৰিল । বোমা—বোমা—বেলত বোমা ।

“বেলৰ আলিত বোমা দি থৈছিল । ড্ৰাইভাৰে দেখি বেল
বন্ধাই দিলে ।” কোনোবাই ক’লে ।

“বেলৰ ভিতৰত বোমা দিয়া আছিল । কোনোবা পেছেজাৰে
দেখিলে ।” আন কোনোবাই ক’লে ।

কোনোবাই ক’লে, “সাতোটা বোমা ধৰা পৰিছে ।”

কোনোবাই ক’লে, ‘নহয়, এঘাৰটা ।’

চুচৰি বেলৰপৰা নামি আহোতে কোনোবা ল’ৰা-ছোৱাজী
পৰি দুখ পাই কান্দি উঠিল । এজন বুঢ়া ৰোগীক হস্পিতালৰ
পৰা অপাৰেচন কৰি অনা হৈছিল । যিমান সন্তপণে পাৰে খৰ-
খেদাকৈ তেওঁক ধৰি ধৰি গাড়ীৰপৰা নমোৱা হ’ল । এহাল নকৈ
বিন্ধা হোৱা ডেকা-গাভৰু আঠমঙলা খাই ঘৰমুৱা হৈছিল বেলেৰে ।
ইজনে সিজনৰ হাতত ধৰি সিহঁতো নামি পৰিল । যিটো কোঠাৰ
চেইন টনা হৈছিল সেইটো কোঠাৰ স্বাক্ষীবোৰৰ মাজলৈ আহি
গাৰ্ডজনে সুধিলে—

“বোমা আপোনালোকে ক’ত দেখিলে ?”

“এইটো কম্পাৰ্টমেণ্টৰ টয়লেটত ?”

এইবাৰ গাৰ্ডজনে কিছু শংকিত হ’ল আৰু সুধিলে, “আপোনা-
লোকে নিজে দেখিছে ?”

প্ৰথমতে নিস্তব্ধতা, তাৰ পিছত এজনে সাহ গোটাই ক’লে,
“বেলখনে ষ্টেচন এৰাৰ পিছত প্লেটফৰ্মৰ বাহিৰৰ এটা মানুহ
দৌৰি আহি বেলত উঠিল আৰু বোমাটো টয়লেটত সুমুৱাই থৈ
দুৱাৰ বন্ধ কৰি জাপ মাৰি বেলৰ পৰা নামি গ’ল ।”

মাটিলৈ নামি পৰা স্বাক্ষীবোৰৰ মাজত গুণ্ডগুণ্ডনি, ফুচ্ফুচনি

আকৌ বেছি হ'ল।

—বোমা, বেলৰ পায়খানাৰ ভিতৰত বোমা, টাইম ব'ম্ব, এতিয়াই বাণ্ট কৰিব আৰু বেলখন উৰাই দিব।

মানুহোৰ ক্ৰমে বেলগাড়ীখনৰ কাৰৰ পৰা আঁতৰি আহিব ধৰিলে। মাল-বস্তু যাওঁক, প্ৰাণ বৰ্দ্ধা হলেই যথেষ্ট।

গাৰ্ডজনে চিয়ঁৰি কোৱা দি ক'লে, আপোনালোকৰ মাল-তাল গাড়ীৰ ভিতৰতে থাকিবলৈ দিয়ক। সকলো নামি অহক। গাড়ীৰ পৰা আঁতৰি যাওঁক। দেৰি নকৰিব। নামক। আঁতৰি যাওঁক।”

মানুহবোৰে বাধ্যৰ দৰে আজ্ঞাৰ মাজতে বেলখনৰ পৰা যিমান দূৰ পাবে আঁতৰি যাবলৈ ধৰিলে।

বেলৰ টয়লেটত টাইম ব'ম্ব—বাণ্ট কৰিব, আৰু বেলখন উৰাই দিব। কোনে বোমা থোৱা দেখিলে সেই কথালৈ চিন্তা নকৰিলে কোনো কোনোৱে মন্তব্য কৰিলে, “ইঃ, নেদেখা হ'লে আজিয়ে কি হ'লহেঁতেন। দুই চাৰিজনে চকু মুদি নোমোৱাকৈ আছিল গুণেহে। নহলে আজি সকলো ……………”

“আমি সিমূৰে আছিনোঁ—একো ক'ব নোৱাৰোঁ। কিম্বে দিনকাল হ'ল, হত্যাকাৰীৰে দেশখন ভৰি পৰিল। কোনো নিৰাপদ নহয়। দেখিছানে কাণ্ড। নিৰীহ মানুহ কিছূমান মাৰি কাৰ লাভ হ'ব?”

সময় যিমানে যাব ধৰিলে, সিমানে স্বাস্থ্যবোৰৰ মনত লাগিব ধৰিলে যে এতিয়াই বোমাটো ফুটি এটা ডয়ংকৰ শব্দ হ'ব, বেলখনৰ কাঠ-চাঠবোৰ দূৰ-দূৰলৈ উৰি যাব, জুই জ্বলিব, চাৰিওফালে আজ্ঞাৰত লুকাই থকা পৃথিবীখন ওলাই পৰিব।

উঃ, কি ডয়ংকৰ কথা।

চলন্ত বেলত জীৱন্ত বোমা।

মানুহৰ জীৱন লৈ নিষ্ঠুৰ খেলা।

গাৰ্ডজনে সশস্ত্ৰ চিপাহী কেইজনক ওচৰলৈ মাণিলে আৰু ক'লে, “আৰু দেৰি কৰা নেহায়। বেলৰ ভিতৰলৈ সোমাই ব'ম্বটো

উলিয়াই আনি ডেপুটী কৰি পেলাব লাগিব। তোমালোকে পাৰিবা-
নে নোৱাৰা ?”

“এয়া এৰা, পলম নকৰিব। কোনো ভয় নাই। টাইম
ব'ল সময় নোহোৱা পৰ্য্যন্ত নুফুটে।” কোনোবা এজনে ক'লে।

আৰ. পি. এফ. ফ্ৰোৱাডৰ লিডাৰজনে ক'লে, “কিন্তু আমি
লৰচৰ কৰি দিলেই কিজানি ব'লবটো বাৰ্ট হৈ যায়।”

“এৰা এৰা, একোতো কব নোৱাৰি।”

“ওচৰত কৰবাত পুলিচ থানা যদি আছে, খবৰ দিলে
হয়তো—”

“ইয়াত থানাই বা ক'ত? আৰু থাকিলেও তাত বোমা
ধ্বংস কৰা মানুহ আছে বা নাই।”

মানুহবোৰ বেলখনৰ কাৰৰ পৰা আঁতৰি গৈছিল যদিও
সকলোৰে যেন বেলত বোমা ফুটা চাবৰ কাৰণে নিজকে সাজু
কৰিছিল। এতিয়াই বোমাটো ফুটিব আৰু গোটেইখন পোহৰ হৈ
যাব

“তোমালোকে কিবা কৰিব পাৰিবানে নোৱাৰা ?” গাৰ্ডজনে
আৰ. পি. এফ.ৰ মানুহখিনিক সুধিলে। মানুহকেইজনে ইতস্ততঃ
কৰিলে। অন্য মানুহবোৰে তেওঁলোকৰ মুখলৈ চালে। পাৰিলে
কিবা এটা কৰা, সকলোৰে যেন মনৰ ভাব।

এনেতে মানুহজাকৰ মাজত কোনোবা এখিনিৰ পৰা মানুহ
এটা আগবাঢ়ি আহিল, গাৰ্ডজনৰ আগত বৈ ক'লে, “ইয়াৰ পিছৰটো
ইণ্টেচনতে আমাৰ নমাৰ কথা আছিল। পিছে ইয়াতে নামো।
গাড়ীৰ ভিতৰতে আমাৰ মাল-বস্তু থাকিল। নমাই আনোনে ?”

“মৰিব খুজিছা নেকি গাড়ীত উঠি? বোমা—”

“সাউত কৰে যাম আৰু বস্তুকেইটা লৈ নামি আহিম।”
কৈ মানুহটো গাড়ীখনৰ ফালে আগবাঢ়িল।

“সেইটো মৰিবলৈ গৈছে।” কোনোবাই ক'লে।

গাৰ্ডজনে মানুহটোৰ ফালে চালে। হা-না একো নকলে।
মানুহটো সেইটো কোঠালৈকে উঠি গ'ল যিটো কোঠাত ৰোহা

থকাটো আবিষ্কাৰ হৈছিল। সকলোৱে মানুহটোৰ ফালে চালে।
সি পান্থখানাটোৰ ফালে আগবাঢ়িল। কোঠাটোত আৰু কোনো
মানুহ নাই। লাইটৰ পোহৰটো আগতকৈ বেছি উজ্জ্বল যেন লাগিল।

চেপা মাতৰে কোনোবাই ক'লে, “বোমা থকা টুলেটটোৰ
ফালেই দেখোন সি গৈ আছে—ম-ৰি-ব।”

মানুহটোৱে পান্থখানাৰ দুৱাৰখন মেলিলে, “বোমা, বোমাটো
তাতে আছে,” তলৰ কেইজন মান মানুহে চিয়ঁৰিয়ে ক'লে, মানুহটোক
কিন্তু মাৰলৈ দিব নেলাগিছিল গাৰ্ডবাবু—যদি বোমাটো এতিয়াই
ফুটে!”

“সি নিজে গৈছে।” গাৰ্ডে ক'লে।

মানুহটোৱে পান্থখানাৰ ভিতৰৰ পৰা বস্তাটো টানি বাহিৰ
উলিয়ালে। তাৰফালে চাই থকা মানুহবোৰ আতংকত সিয়ঁৰি
উঠিল।

মানুহটো এতিয়া আওমৰণে মৰিব। তাত বোমা আছে
কোনোবাই টানকৈ চিয়ঁৰি ক'লে, “ক'ত?”

“পান্থখানাৰ ভিতৰত—”

“ইয়াৰ ভিতৰতটো আৰু একো নাই। এইটো মোৰ বস্তা-
টোহে।”

—মানুহটোৱে নিকৰিগ্নভাবে ক'লে, আৰু বস্তাটো চোচোৰাই
আনি বেগৰ ভিতৰৰ পৰা তললৈ পেলাই দিলে।

“বোমা, “একেলগে কেইবাটাও মানুহে চিয়ঁৰিলে। গাৰ্ডজন
নিগগতে থিয় হৈ ব'ল আৰু তাৰপৰাই চিয়ঁৰিলে,

“বস্তাটো কাৰ?”

“মোৰ—”

“তাত বোমা ভৰাই আনিছ?”

“বোমা” মানুহটোৱে বিস্মিতভাবে ক'লে। তাৰ পিছত
বস্তাটোৰ মুখৰ বান্ধটো খুলি বস্তাটোৰ ভিতৰৰ বস্তুখিনি মাটিত
বাৰি দিলে।

দূৰ—ওচৰৰ সকলোৰে চকু বস্তুখিনিৰ ওপৰত।

মানুহটোৱে ক'লে, চাওঁক, অন্য একো অনা নাই। ভলুকা
বাঁহৰ গাঁজ পাঁচো শহৰৰ ঘৰৰ পৰা আনিছোঁ।”

“কি-ই-ই-ই-ই, ভলুকা বাঁহৰ গাঁজ।”

গাৰ্ডজনে চিয়ঁৰি ক'লে, “উঠক উঠক, সোনকালে সকলো
গাড়ীত উঠক। মিছাকৈয়ে গাড়ীখন লে'ট কৰালে।”

মানুহবোৰে ৰেলত উঠিবলৈ তেঁলাহেচা লগালে।

“ধেংতেৰি, বোমা নহয়। বাঁহ গাঁজ।”

“বোমা জানো কোনোবাই কেতিয়াবা দেখিছে—মিছামিছি।”

গাৰ্ডে আকৌ নীলা লাইট দেখুৱালে। মানুহটোৱে বাঁহ গাঁজ
কেইটা বস্তাত ভৰাই লৈ বস্তাটো কান্ধত তুলি ল'লে আৰু
গাওঁখনৰ ফালে খোজ ল'লে।

আন্ধাৰৰ মাজেদি ৰেলখন আকৌ চলিল।

ফুলগুৰিয়া চেখা

কুমাৰ শ্ৰীমধুসূদনৰ্ণ

বহুদিনৰ হাবিয়াস আৰু কল্পনা যে এনেকৈ এদিন হঠাৎ বাস্তৱত ৰূপায়িত হ'ব পাৰে, সি মোৰ সপোনৰো অগোচৰ আছিল। বিলাতলৈ যাবলৈ, দেশ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ, ডাঙৰ উপাধি লৈ পতিত হ'বলৈ ইচ্ছা নাযায় কাৰ ? তাতে যেতিয়া লগৰ ক'থ গ আদি বহুতো বন্ধু বিলাতলৈ গৈ 'ডাক্তৰ' হৈ আহি ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয় বাব লৈ আমাক মাণ্টৰ বুলি, হিমালয়ে কঠিনাতলী পাহাৰলৈ কৰা দি নিৰীক্ষণ কৰি চায়, তেতিয়া স্বাভাৱিকতে অন্তৰ দহি যায়। ডাবোঁ, "উস্ ময়ো এপাক বিলাতলৈ গৈ এনে এটা আপুৰুগীয়া ডক্টৰেট লৈ আহিবলৈ পৰা হ'লে।"

কিন্তু ডক্টৰেটৰ বাবে যোগ্যতাই বা মোৰ ক'ত, আৰু সম্বলই বা কিমান ? মাটি বন্ধকী দি টকা লৈ যাবলৈওতো মাটি এচমকা নাই, থাকো লোকৰ ডাড়াঘৰত, দৰ্মহা পাওঁ খাবলৈ নটাকৈ, আৰু মাজে মাজে কৰোঁ ধৰ্মঘট। তথাপিও গৱেষণাৰ বাবে বিষয়বস্তু এটাৰ বিচাৰ বহুদিন ধৰি কৰিলোঁ। জানোচা ডেকুলীৰ পিণ্ডিত নোম গজেই ! মাৰ বন্ধু এজনে ক'লে যে আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয় নানা বিষয়বস্তুৰে গৱেষণা কৰিও আমাৰ জ্ঞান বৃদ্ধি কৰিব পাৰোঁ ; আৰু ডক্টৰেটৰ কাৰণে এইবোৰ বিষয়বস্তুৱেই যথেষ্ট। ডাবিলোঁ মোৰ অতি প্ৰিয় 'মলানামাখু'ৰ বিষয়েই গৱেষণা নকৰোঁ কিয় ? গেথুৰ ৰূপাত নানাতৰহৰ মিঠাকড়া মলানামাখুৰ ধোঁৱাই মোৰ ঘৰ সদায় আমোলমোল কৰি ৰাখিছে। কিন্তু চিন্তা কৰি দেখিলোঁ যে মলানামাখু সৰ্বভাৰতীয় বস্তু। এটা প্ৰকৃত অসমীয়া বস্তুক লৈ গৱেষণা কৰিব পাৰিলে নিজৰ বস্তুটোৰ সমাদৰ বাঢ়িব আৰু জগততো ইয়াৰ প্ৰচাৰ হ'ব। গেথুৰ লগত আলোচনা কৰি সিদ্ধান্ত কৰিলোঁ যে মলানামাখুতকৈ ফুলগুৰিয়া চেখাহে বেছি অসমীয়া আৰু ইয়াৰ বিষয়ে এতিয়ালৈকে কোনেও গৱেষণা কৰা নাই। এখন 'কুমাৰী পথাৰ' ইয়াৰ বাবে পৰি আছে। সেখুৱে

সদায় মোক তামোলৰ লগত উৎকৃষ্ট ফুলগুৰিয়া চেধাৰ যোগান ধৰি আহিছে ; গতিকে তাৰ প্ৰতি এটা স্বাভাৱিক দুৰ্বলতা আছেই । অকল সেয়ে নহয় । গেথুৱে ইতিমধ্যে ফুলগুৰিয়া চেধা প্ৰস্তুত প্ৰণালী নিজেই সম্পূৰ্ণৰূপে আয়ত্ত কৰি লৈছে আৰু ফুলগুৰিৰপৰা চেধা অনা বন্ধ কৰিছে ; কাৰণ ফুলগুৰিয়া চেধাতো বোলে ভেজাল সোমাইছে । ঘৰতে বাছকবনীয়া ধপাতৰ খেতি কৰি, নিজে লাগি আনি, সম্পূৰ্ণ স্বাস্থ্যসন্মত উপায়েৰে ফুলগুৰিয়া চেধা প্ৰস্তুত কৰিছে । মোৰ ঘৰলৈ অহা সকলো আলহীয়েই এই উত্তম বস্তুটো তামোলৰ লগত খাই পৰম তৃপ্তি লাভ কৰে আৰু মোৰ ফুলনিত দৰাদৰে পিকাই থৈ ফুলাম কৰি যায় । ভাবিলোঁ মোৰ গৱেষণাৰ বাবে উত্তমবস্তু এই ফুলগুৰিয়া চেধা, আৰু মোৰ গাইডৰ বাবে উপযুক্ত লোক গেথু ।

মোৰ গৱেষণাৰ কথা ঠিক হোৱাৰ লগে লগে গেথুৱে নতুন উদ্যমেৰে বিভিন্ন ৰকমৰ ফুলগুৰিয়া চেধা উৎপাদন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে । কুমলীয়া পাতৰ, ডাঠ পাতৰ, মান চাধাৰ, বঙালী চাধাৰ, আৰু জৰ্দাৰ নম্বৰৰ দৰে ইয়াৰো ৩০, ৪০, ৫০ আদি নম্বৰ দি বাঁহৰ চুঙা কৰি ডৰাই যাবলৈ ধৰিলে । ময়ো সকলো-বোৰ কথা লিখি যাবলৈ ধৰিলো ।

ফুলগুৰিয়া চেধাৰ এই নতুন গৱেষণাত আমি মন-পুতি লাগিলোঁ । সময়ে সময়ে গাঁৱে গাঁৱে গৈ বুঢ়া-মেথাক লগ ধৰি ফুলগুৰিয়া চেধাৰ বুৰঞ্জী আৰু প্ৰস্তুত প্ৰণালীৰ বিষয়ে তথ্য সংগ্ৰহ কৰিলোঁ । বস্তুটো লৈ কেনেকৈ বেছি ভদ্ৰজনোচিত কৰিব পাৰি, তাৰ চেষ্টা চলিলোঁ । কাৰোবাৰপৰা ব'জি লৈ গেথুৱে এবিধ বগা মচনা আমি সানি ফুলগুৰিয়া চেধাৰ আভিজাত্য কিছূ বঢ়ালে । বাঁহৰ চুঙা এৰি টেমাত তাক কুটি কুটি ডৰাই থলে । যাতে টানি টানি ছিঙিব লগা নহয়, হাতো লেতেৰা নহয় । গেথুৰ এই নৱপ্ৰস্তুত ১৫০ নম্বৰ ফুলগুৰিয়া চেধাহে মোৰ এতিয়াও বেছি কচিকৰ হৈ পৰিল । মোৰ আলহীসকলো আহি এই ১৫০ নম্বৰৰ ফুলগুৰিয়া চেধাহে বিচৰা হ'ল ।

মোৰ খেচিচৰ কামো ক্ৰমে আগবাঢ়িল । যিহেতু মোৰ একমাত্ৰ গাইড গেথু আৰু গেথুৰ কোনো ডক্তৰেট ডিগ্ৰী বা

বৈজ্ঞানিক গবেষণা জান নাই, সেই দেখি মই অজ্ঞপ বিপদস্ত পৰিলোঁ। আমাৰ বহুতো ডাক্তৰে আৰু' নিজৰ জানৰ ডাক্তাৰ চুকাই যোৱাৰ ভয়ত আমাক গবেষণাত সহায় কৰিবও নোখোজে। গতিকে ভাবিলো বিলাতলৈকে গৈ গাইডৰ জৰিয়তে মোৰ খেচিচ সম্পূৰ্ণ কৰিম। তাত বোলে গাইডেই খেচিচ লিখিও দিলে, নিজে বেছি পৰিশ্ৰম কৰিব নোৱাৰে। তথাপি গেথুক মই লৈ যাব লাগিব। গেথু নহলে মইতো এখোজো লৰচৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। গেথু মোৰ মাতৃ, গেথু মোৰ গৃহিণী, গেথু মোৰ বন্ধু, গেথু মোৰ পুত্ৰ, গেথু মোৰ চিৰ সহচৰ—গেথু মোৰ ছাঁ বা মই গেথুৰ ছাঁ। গতিকে বিলাতলৈ গেথুক নিবই লাগিব।

সমস্যা হ'ল ধনৰ আৰু গেথুৰ ইংৰাজী জানৰ। গেথুৱে মোৰ তাতে আখৰ শিকি এতিয়া সামন্ত হৰণ পঢ়িব পৰা হ'ল; গতিকে পুনৰ এতিয়া মই গেথুক ইংৰাজী শিকোৱা কামো হাতত ললোঁ। আমি উভয়ে যি পাৰোঁ দুই-চাৰি পয়চাকৈ সাঁচিবলৈ ললোঁ—বিলাতলৈ যোৱা বাবে। গেথুৱে ফুলগুৰিয়া চেধা বেচিবলৈ লাগি গ'ল।

পয়চা কেইটামান গোট খাইছিল কিন্তু স্বাধমাৰ পৰিল “ডিৰ্ভেলু-ৱেশ্যন”ৰ আৰু তাৰ পিছতে আহিল মোৰাৰজী ভাইৰ ‘ফৰেণ এক্সেঞ্জ’ কাট! মোৰ খেচিচ প্ৰায় লিখা হৈছিলেই; বাধ্য হৈ ইংৰাজীতে লিখিছিলোঁ, কাৰণ আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়েই অসমীয়াতে খেচিচ নলয় জানোচা ডাক্তৰ বহুত হৈ ডিভেলুদ হৈ যায়। গতিকে বিলাতলৈ নিয়া খেচিচ ইংৰাজীতে হ'বই লাগিব। কিন্তু যোৱাৰ কথাটো লৈ আমাৰ বহুতো খেলিমেলি হৈ গ'ল।

মনৰ আশা মনতে মাৰ নিয়াই প্ৰায় বহি থাকোঁ, তামোল খাওঁ, গুৰগুৰি টানো আৰু বিলাতলৈ যোৱাৰ সপোন দেখোঁ। গেথুৱে কিন্তু হতাশ হ'বলৈ নিদিয়ে। গেথুৰ মতে আন্তৰিকতা থাকিলে জয় অনিবাৰ্য। এদিন নহয় এদিন বিলাত ভ্ৰমণ হ'বই।

এনে হতাশৰ দিন এটাতে যে আকস্মিকভাবে এনে এটা ৰামধেনুৰ দৰে বিতোপন হেগ আহি পৰিব, তাক ভবা নাছিলোঁ। দেউৰাৰে দুপৰীয়া খাই-বৈ উঠি বেডিঅ'টো লগাই নি গেথুৰ নৱব্ৰহ্মত ১৭৫ নম্বৰ ফুলগুৰিয়া চেধাৰ জুতি লবলৈ তামোলখন

মুখত লৈ আৰামী চকীখনত দীঘল দিছোঁহে, ঘৰৰ আগত কেবা-খনো মটৰ গাড়ী হাজিৰ। তাৰপৰা নামি আহিল বহুতো চাহাব আৰু কেজনমান পুলিচ বিষয়া।

তেওঁলোক আহিয়েই মোক দীঘলীয়া অভিবাদন জনাই এখন চনদ আগবঢ়াই দিলে, স্বয়ং মহাৰাণীৰ আজ্ঞাত হাই-কমিচনাৰে ৰাণীৰ জন্মদিনত “নাইট হুড্” পঠাইছে বিজাতলৈ নিমন্ত্ৰণ মহা লবলৈ। মইতো অৰাক ইমান তৎকালীক গমণ জানো মোৰ পক্ষে সম্ভৱ? মোৰ নিকন্তৰ অৱস্থা বুজি তেওঁলোকে নিশ্চিত কৰি ক’লে “পা-পইছা, সাজ-পাৰ আদি একোৰে আপোনাৰ চিন্তা নাই। মাত্ৰ ওলাওক, অকণো পলম নকৰিব। আপোনাৰ বাবে কলিকতাত সকলো ব্যৱস্থা কৰি থোৱা আছে।” মই ভীষণ দোমোজাত পৰিলোঁ : সময় মাত্ৰ পাঁচমিনিট। গেথুকতো নিবই লাগিব নহলে মই চলিম কেনেকৈ? আৰু মোৰ এই হেজাৰ পিঠীয়া খেচিচখন? সকলো ঠিকঠাক কৰি বান্ধি-কুন্ধি ল’ব লাগিব। মই সময় বিচাৰিলোঁ; বিষয়াসকল অমান্তি হ’ল। তেওঁলোকে কাকো লগত নিব নিদিয়ে।

অগত্যা ওলালোঁ—ফুলগুৰিয়া চেধা এটেমাকে জেপত ডৰাই লৈ। গেথুক এৰিলোঁ—ঘৰৰ সকলো ডাৰ দি। বেচেৰাই মোৰ মোৱাৰ বাটলৈ কৰুণভাবে চাই থাকিল। নিমিষতে মোৰ ঘৰৰ আগত লোকে লোকাৰণ্য হ’ল। বিপুল হৰ্ষধ্বনিৰ মাজত এই যাত্ৰা কৰিলোঁ।

তিনিটিলিকতে কলিকতাৰ হাই কমিচনাৰৰ অফিচ পালোগৈ আৰু মোক তাত এটা আহল-বহল জিৰণি ঘৰত নানা ধৰণেৰে আপ্যায়িত কৰা হ’ল। এগৰাকী গডৰ্ণেচ আহি মোক বিজাতী ‘এটিকেট’ৰ পাঠ দি গ’ল। আন এজন আহি বিভিন্ন সাজ-পাৰ চমজি দিলে আৰু যাত্ৰাৰ সময়ৰ সাঁজ এজোৰ/পিজ্জাই দি গ’ল। মোৰ সুবিধাৰ অৰ্থে বিষয়া এজন আহি এজন ‘এক্সপাৰ্ট এটেণ্ডেণ্ট’ মোক চমজাই দি গ’ল।

এৰোপ্লেনত উঠাৰ লগে লগেই যেন মই স্বৰ্গৰাজ্যহে পাজোঁগৈ। তাৰ পৰিচালিকা সকলে মোক ঘণ্টাই ঘণ্টাই নানা

বস্ত্ৰৰ যোগান ধৰিলে । কানডাল মৰা গুৰুগুৰি স্বৰেও এটা
 অদ্ভুতপূৰ্ব আৰামত মই ডবাতকৈও বহুত আগৈয়ে লগুন পালেগৈ ।
 সন্মিলনে বিভিন্ন ধৰণৰ ব্ৰিফিং আৰু মোক আদৰ সন্তোষ জনাই
 এখন ৰাজকীয় মটৰত মোক তুলি লৈ গ'ল আৰু নিমিষতে
 ৰাজপ্ৰসাদত সুমুৱাই দিলেগৈ । মোৰ এটেণ্ডেণ্টৰ নিৰ্দেশত মই
 কাপোৰ-কানি সল্লালোঁ আৰু হুকুম হ'ল একেবাৰে মহাৰাণীৰ
 'ডাইনিং হলত' লাঞ্চ খাবলৈ লগে ।

মই যন্ত্ৰচালিতৰ দৰে ডাইনিং হল পালেগৈ । ৰূপৰে বাপু
 কি ইলাহী কাৰবাৰ । দিল্লী আগ্ৰা আদিৰ ৰাজপ্ৰসাদ দেখিছোঁ—
 ভাৰতীয় মহাৰাজা দুই এজনৰো ৰাজপ্ৰসাদ দেখিছোঁ কিন্তু জীৱন্ত
 ৰজা-ৰাণীৰ ডাইনিং হল যে কেনেকুৱা হ'ব পাৰে কল্পনা নাছিল ।
 মোক যথাস্থানত বহুৱাই দিয়া হ'ল আৰু লগে লগে সোমাই
 আহিল স্বয়ং মহাৰাণী । শিকাই থোৱা মতে মহাৰাণীক অভি-
 বাদন জনাই বহিগোঁ । লাঞ্চৰ সময়ত মৃদুভাবে কোনোবা একাডেমি
 পৰা মৃদু সংগীতৰ সুৰ আহিছিল ; অলপ মন দি শুনি গম পালোঁ
 সেয়া দেখোন আমাৰে "আকাছবাণী"ৰ পুৰণি ৰেকৰ্ডৰ গান ।
 বোধকৰোঁ মোৰ তৃপ্তিৰ অৰ্থেই এই ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল ।

মহাৰাণীয়ে খাবলৈ নিৰ্দেশ দিলে, নিজেও খৰিলে । মোৰ
 আগত ৰূপৰ খালত সুন্দৰ কুনকুনি জহা চাউলৰ ভাত, সৰু সৰু
 ৰূপৰ বন কৰা বাটিত বিভিন্ন আঞ্জা । আঞ্জাৰ বাটিত হাত
 দি দেখোঁ মাটি মাহৰ আঞ্জা, তাতে ঔ টোঙা দিয়া, তেঁকীয়া,
 কচুঠোৰ আদিৰ বিভিন্ন খাবলি, মানিমুনিৰ জোল, সৰু মাহৰ সৰিহঁহ
 বঁটা দিয়া আঞ্জা, তাৰ উপৰি অকমান বেহুৱা, অকমান গাজৰ
 আচাৰ ইত্যাদি । মই সম্পূৰ্ণ বিলাতী ভোজনৰ বাবে প্ৰস্তুত হৈ
 গৈছিলোঁ । এইবোৰ দেখি পাই হবলা ক'লে "এইবোৰ আপোনাৰ
 অতি প্ৰিয় বুলি জানি মই নিজে তদাৰক কৰি অসমৰপৰা
 বিশেষ ব্যৱস্থা কৰি আনিছোঁ আপুনি ভালপোৱা বস্তুৰে আপোনাক
 এসাজ খোৱাৰ পৰাটোত আমাৰ কেনে তৃপ্তি ।" শেষত আহিল
 আমাৰ তাহানিৰ সৰভোগৰ দৰে আঠা দৈ আৰু ফুলগুৰিয়া
 ষ্টেকেলীৰ গুড় । অতি তৃপ্তিৰে খাই-বৈ অতিকিমে দুটামান উগাৰ
 মাৰি দিলোঁ । মহাৰাণীয়ে সৰিকলাই দিলে, "উগাৰ মাৰিব নাপাৱ"
 বৰ লাজ পালোঁ ।

মহাৰাণীয়ে সৰু পানৰটা এলিও আগবঢ়াই দিলে আমোল ।
ক'লে “আপোনালোকৰ দেশৰে তামোলপান ।” মই তামোল এখন
মুখত দি জেপত হাত দিলোঁ—১৭৫ নম্বৰীয়া চেখাৰ টেমাতোৰ
বাবে । মোক অবাক কৰি মহাৰাণীয়ে বেগৰপৰা এটা সোণৰ
টেমা উলিয়াই দি ক'লে, এইয়া আমাৰ ২০০ নম্বৰী ফুলগুৰিয়া
চেখা । ইয়াত আমাৰ বিৰাট কাৰখানাত দিনে বহু জাহাজ টন
বিভিন্ন ধৰণৰ ফুলগুৰিয়া চেখা প্ৰস্তুত হৈছে । আপোনাৰ গৱেষণাৰ
পৰা আমাৰ দেশ উপকৃত হৈছে আৰু ফলত লাখ লাখ চটালিং “ফৰেণ-
এক্সচেঞ্জ” উপাৰ্জন হৈছে । সেইবাবেই আজি আপোনাক আমি
এহাতে “নাইটহুডেৰে” বিভূষিত কৰিবলৈ মতাই আনিছোঁ আৰু
আনহাতে আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শ্ৰেষ্ঠতম সন্মানিত উপাধি ডি, লিট
দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছোঁ ।

মই যেন কি শুনিছোঁ বিশ্বাস কৰিবলৈ টান লাগিল ।
ফুলগুৰিয়া চেখাৰ খেচিচ মই তাত লিখি থাকোঁতেই বিলাতত
তাক জানিলে কেনেকৈ ? অকল সেয়ে নহয়, এপিনে যেনেকৈ
ভূষিত পালোঁ, তেনেকৈ আচৰিত হৈ পৰিলোঁ । মহাৰাণীয়ে মোৰ
মনৰ ডাৰ বুজি ইয়াত বিৰাট কাৰখানা পাতি তাৰ উৎপাদন
কৰাবো আৰম্ভ কৰিলে । মই ভাবিছিলো—গেথুৰ ঢেকী, টেকেলী
আদিয়েই শ্ৰেষ্ঠ গৱেষণাগাৰ । কিন্তু এইবোৰ ইয়াত কেনেকৈ
হৈ গ'ল ?

মহাৰাণীৰ টেমাবপৰা ২০০ নম্বৰীয়া ফুলগুৰিয়া চেখা এলাক
মুখত দিলোঁ ; সঁচাকৈয়ে ই অতি শ্ৰেষ্ঠ বস্তু । গেথুক নিশ্চয়
চেৰ পেলাইছে । কিন্তু যেন অলপ গতি কৰিবলৈ ধৰিলে । নতুন
বস্ত্ৰৰ মাল্লাটো ঠিক নহ'ল নেকি ? মোৰ কপাল মূৰ ঘামি
আছিল, চকুৱে ধোৱা-কোৱা দেখিবলৈ ধৰিলোঁ । মহাৰাণীয়ে পৰি-
চালিকা সকলক অলপ দৈ আৰু নিমখ পানী আনিবলৈ দিয়া
আদেশ কাগত পৰিল । মোক কোনোবাই ধৰি ওচৰৰ কোঠাৰ
কিছনালৈ বিদ্ৰামৰ বাবে লৈ গ'ল ।

জাপ যোৱা চকুহাল লাহে লাহে মেজি দেখিলোঁ গেথুৱে
মোৰ মূৰত পানী দি ধুই আছে আৰু ওচৰৰে ল'ৰা এটাই

ভিঙিয়েদি বাগৰি বোৱা পানীখিনি মটি দিছে । মহাৰাণীৰ ঘৰত
গেথু আৰু ল'ৰাটোৰ আকস্মিক উপস্থিতিৰ কাৰণ মই বুজিব
পৰা নাছিলোঁ । লাহে লাহে ধৰিব পাৰিলোঁ যে মই মোৰ
বিছনাতহে ।

গেথুৱে দেওবৰীয়া আহাৰ খাই নকৈ বনোৱা ১৭৫
নম্বৰী ফুলগুৰিয়া চোখাৰ পৰীক্ষা কৰে । বুজি এলাক মুখত
ডবায়েই যে মই মহাৰাণীৰ ঘৰৰ অতিথি হৈছিলোঁসে তাক
লাহে লাহে বুজি উঠিলোঁ ।

বাৰিজেড

ডঃ ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া

প্ৰভাকৰৰ বন্ধু-বান্ধৱৰ ভিতৰত ডাক্তৰ কেইবাটাও আছে, কিন্তু ঘৈণীয়েক ৰমাৰ এই সৰু-সুৰা, টুক-টাক অসুখ-অসুবিধা, নতুন নতুন লক্ষণবোৰৰ কথা সিহঁতক কবলৈ মন নগ'ল। এই ডেকা ডাক্তৰবোৰৰ কোনো বিশ্বাস নাই। সিহঁতে ৰমাক পৰীক্ষা কৰিব, পঞ্চাশটা প্ৰশ্ন সুধিব, তাৰ পিছত পৰীক্ষা কৰি কি পালে, প্ৰশ্নৰ উত্তৰত ৰমাই কি ক'লে, সেইবোৰ কথা সিহঁতৰ গাভৰু ঘৈণীয়েকবোৰক ক'ব, ঘৈণীয়েকহঁতে ওচৰ-চুবুৰীয়া বান্ধৱীক ক'ব, সেইবোৰ বান্ধৱীৰে কোনোবা এজনীয়ে প্ৰগ্ৰেছিভ মেডিচিন ছ'ছাইটিৰ এনুৱেল কনফাৰেন্সত গোট খোৱাসকলৰ কোনোবা এগৰাকীক ক'ব তাৰ পিছত পোন্ধৰ দিনৰ ভিতৰতে গোটেইখনতে ওলাই যাব, ৰমাৰ—ৰমা চৌধুৰীৰ—মানে এই যে প্ৰভাকৰ চৌধুৰীৰ ঘৈণীয়েক—তেওঁৰ এতিয়া হেৰি, কিন্তু ইণ্টাৰেষ্টিং কথা হৈছে— ইত্যাদি !

এইবোৰ ডাক্তৰক বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু ডাক্তৰ এজনতো লাগিবই গতিকে প্ৰভাকৰে এক প্ৰসিদ্ধ, বুদ্ধ ডাক্তৰ খৰিছে; বুদ্ধ ডাক্তৰৰ ৰোগীৰ সংখ্যা অলেখ; কাৰ কি লক্ষণ, কোন ৰোগীয়ে কি ক'লে, সেইবোৰ লৈ পিছত ৰহস্য কৰাৰ তেখেতৰ সময়-সুবিধাও নাই, মনত প্ৰয়োজনীয় বসো নাই।

কিন্তু প্ৰভাকৰৰ মজ্জিল হ'ল— ৰমাই প্ৰতিদিনে কিছুমান বিচিত্ৰ, অদ্ভুত লক্ষণ প্ৰকাশ কৰে আৰু সেইবোৰৰ ব্যাখ্যা বিচাৰি বাবে বাবে বুদ্ধ ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ দৌৰিবলৈ তাৰ ডাল নালাগে। কি কৰা যায় সেই বিষয়ে সি চিন্তা কৰি আছিল; এনে সময়তে এদিন তাৰ হাতত এখন কিতাপ পৰিল। কোনোবা অপ্ৰসিদ্ধ ডাক্তৰে লিখা প্ৰকাশ কিতাপ; শংখিনী, হস্তিনী আদি বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ লক্ষণ আৰু দৈহিক গঠনৰ বৈশিষ্ট্যৰপৰা আৰম্ভ কৰি কেঁচুৱাৰ দাঁত গজিবৰ সময়ত হোৱা অসুখ আৰু লব লগীয়া সতৰ্কতালৈকে অজস্ৰ বিশ্বস্তৰ আলোচনা, ইংলণ্ড আৰু আমেৰিকাত

প্ৰসিদ্ধ ডাক্তৰ, মনোবিজ্ঞানীৰ মন্তব্যৰে পৃষ্ঠাষোৰ ঠাহ খাই আছে। দুটামান দিন গভীৰ আগ্ৰহেৰে কিতাপখনৰ পাত লুটিহাব পিছত প্ৰভা-
কৰে ঠিক কৰিলে— কথাই কথাই বুদ্ধ ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ ল'ব স্বৰাৰ
কোনো দৰকাৰ নাই; বম্বাৰ সৰু-সুৰা লক্ষণবিলাকৰ কাৰণে
এইখন কিতাপকে সি অভিধানৰ নিচিনাকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব।

এদিন কিতাপখনৰ কোনোবা এটা পাতত প্ৰভাকৰে পালে,—
গৃহিণীৰ এনেকুৱা অৱস্থাত ঘৰত অলপমান ব্ৰাণ্ডি বখা ভাল।
কেতিয়াবা হঠাৎ বোগিণীৰ হাত-ভৰি চেঁচা পৰি যাব পাৰে, লগে
লগে চাহৰ চামোচৰে এক চামোচ—। তদুপৰি, মাজে মাজে আধা
কাপ ঈষৎ উষ্ণ পানীৰ লগত এচামোচ ব্ৰাণ্ডি মিহলাই, এইকুৰা
পৰিষ্কাৰ কপাহ সেই ব্ৰাণ্ডি-পানীৰ মিক্‌চাৰত ডুবাই, তাৰে
লাহে—ইত্যাদি।

প্ৰভাকৰৰ প্ৰত্যয় জগিল, অলপ ব্ৰাণ্ডিৰ যোগাৰ বখা ভাল
হ'ব। কিন্তু এইখন চহৰত এবটল ব্ৰাণ্ডি যোগাৰ কৰাটো তাৰ
কাৰণে সহজ কাম নাছিল। তাৰ আশংকা হৈছিল, হঠাতে
ছৰ্ছৰ্ছকৈ বৰষুণ অহাৰ কাৰণে উপায়ান্তৰ হৈ ওচৰৰ মদৰ
দোকানৰ বাৰাণ্ডাত আশ্ৰয় ল'লেও যেন পিছদিনা চহৰখনত মদপী
বুলি তাৰ বদনাম ওলাই যাব। গতিকে এইখন চহৰত সি
সেই কামটোৰ চেষ্টা নকৰিলে। এবাৰ সি অফিছৰ কামত
অইন এখন চহৰলৈ গৈছিল; সেইখন চহৰৰ দোকান এখনত
পধূলিৰ বেছ পিছত, সি ভয়ে ভয়ে সোমাল, আৰু পাঁচ মিনিটৰ
ভিতৰতে কিনা কামটো শেষ কৰি, কোটৰ জেপত বটলটো লুকু-
ৱাবলৈ চেষ্টা কৰি কৰি কোঁ-কোঁকৈ ওলাই আহিল। কোন
কোম্পানীৰ কি ব্ৰাণ্ডি, সেইবোৰ কথা বিচাৰ কৰাৰ ধৈৰ্য, সাহস,
শক্তি, যোগ্যতা তাৰ একো নাছিল। ব্ৰাণ্ডি হলেই হ'ল আৰু সি
ব্ৰাণ্ডি কিনাৰ দৃশ্যটো কোনো চিনাকি মানুহৰ চকুত নপৰিলেই
হ'ল।

স্বৰা সম্বন্ধত বম্বাৰ এটা ল'ৰা হ'ল, কিন্তু প্ৰভাকৰৰ ব্ৰাণ্ডিৰ
বটলটোঁ খোজা নহ'ল। বটলটো সি বম্বাৰ দামী কাপোৰ আৰু
অলংকাৰ খোৱা জাটাইতকৈ সুৰক্ষিত বাকচটোৰ এটুকুৰা
খোৱা, ভেনেকৈয়ে থাকিল। বম্বাৰ হাত-ভৰি কোনোদিনেই চেঁচা

। ক্যাত হাঁহ হাট হাচা
 নগৰিলে, আক কহুয়াৰা পানী মিহলাই হলেও, সেইবোৰ চোকা বস্তু
 কোমল তাইত, লগাবলৈ তাই ডয় কৰিলে । প্ৰভাকৰে কিতাপ-
 খনৰ পাত মেলি সংশ্লিষ্ট শাৰীকেইটা গোট গোটকৈ পঢ়ি গুনোৱাৰ
 পিছত তাই “আজি থাকুকচোন, কাইলৈ বাক পাৰিলে লগাম”—
 ইমানলৈকে আগবাঢ়িছিল, কিন্তু সেই ‘কাইলৈ’টো আৰু শেষ পৰ্যন্ত
 ওচৰ নাচাপিল । আজি এলাহ লাগিছে, পিছদিনা সময় নাই,
 তাৰ পিছত এমাহমানলৈ কথাটো দুইটাই পাহৰিয়েই থাকিল ।
 যুঁতে সন্তান ভূমিষ্ঠ হৈ গ’ল, ব্ৰাণ্ডিৰ বটলটো সেই সিখন
 চহৰৰ পৰা খবৰ কাগজৰ মেৰৰ মাজত, বমাৰ অলংকাৰৰ
 ওচৰত একে চিনেই থাকিল ।

ল’ৰা জন্ম হোৱাৰ ভালেমান দিনৰ পিছত বমা যেতিয়া
 আকৌ দামী কাপোৰৰ বাকচত হাত দিব পৰা হ’ল তেতিয়াৰ-
 পৰা তাই প্ৰায়েই প্ৰভাকৰক কয়, “এইডাল কাৰোবাক দি দিয়ক,
 মিছামিছিকৈ—”
 প্ৰভাকৰে কয়, “থাকুকচোন । আৰু দিবা কাক ? দিলেও
 দিবৰ সময়ত কি বুলি ক’বা ?”

ল’ৰা জন্ম হোৱাৰ সপ্তমাহ হ’ল, এনে সময়তে এদিন গধূলি-
 পৰৱৰ্তীভাৱে মনোহৰতাৰে এটা অদ্ভুত আনন্দ লাগিল ।
 সেইদিনা আকৌ সন্ধ্যাত অন্ধৰ সৰুকো মানুহ এশ সত্তৰ মাইল
 দূৰতীয়াৰ পৰা আহিছিল আৰু খাবলৈ গ’ল । লগত তিনিটা
 জীৱন্ত পৰ্ণস্বৰ্ণগৰুৱা আছিল, তাৰ পাৰোৱান চেহেৰাৰ পশ্চিমীয়া
 ব্যক্তি গৈছে আৰু আৰু হুঁচি উঠি হৈ নানা প্ৰকাৰৰ বহুদ-
 প্যাকিটোহেঁচা আৰু কৰ্মৰাগৰ চাবিটাই চাৰি বটল মদ লৈ
 গৈছে আৰু গৰুৱাৰ পৰা গৰুৱাৰ ডিপাৰ্টমেন্টৰ বঙলাত বাতি
 বৰ্তীয়াৰ লগত এৰিছে আৰু এৰিছে ফুল ভলিউমত ট্ৰেন্জিল্টৰ
 বেডিং বজাব, থী-ডায়মণ্ড ফৰ ক্লাবছ খনিৰে হাবিৰ বুকু
 দিবৰ কৰিব, নিচাই ডকুমেণ্ট দিলে আৰু মুণ্ড আহিলে সিহঁতে
 হুঁচি উঠি কৰিব । এইহেনে পিকনিকলৈ
 প্ৰভাকৰে ল’ৰাৰ চাবিটাই কথাটো গুনি চকু
 কেঁচুৱাই প্ৰায়মানকৈ চাবিটাই চাইছিল ; শেষত প্ৰভাকৰে
 উৎসাহীন ভাৱ-ভংগী দেখি সিহঁতে ঘোষণা কৰিলে, ইয়াক জোৰ

কৰি লাভ নাই। ই এক নহৰবৰ ডিকতা সেকবা, পিকনিকৰ নাম ললেই তাক ঘৈণীয়েকে পিটিব।

এইবোৰ আয়োজন লৈ, এইবোৰ কথা কৈ, আকিহৰ মানুহ-বোৰ পিকনিকলৈ গৈছে। এতিয়ামানে হাৰ্ণে সিহঁত কোনেবা এটা ফৰেষ্টৰ বঙলা পাইছেগৈ। কথাবোৰ ভাবি ভাবি প্ৰভাকৰ হঠাতে এক অদ্ভুত আনন্দ লাগিল; আৰু এবাৰ হঠাতে তাৰ ব্ৰাণ্ডিৰ বটলটোলৈ মনত পৰিল। বমাক মাতি সি ক'লে, "চাও" সেই বটলটো দিয়াচোন।"

ৰমাই সুধিলে, "কিয় ? কি কৰে ?"

প্ৰভাকৰে ক'লে, "দিয়াচোন, কিবা এটা চাওক। তাৰ কথা শুনি ৰমাৰ ধাৰণা হ'ল— সি বটলটো লেবেলখনত কিবা এটা চাব, নাইবা লাইটৰ পেছৰৰ দিগন্ত বস্তুখিনিৰ বংটো চাব। ৰমাই বিশেষ একো চিন্তা নকৰি সেইটো উলিয়াই দিলে। কিন্তু তাৰ পিছত যেতিয়া প্ৰভাকৰে এগৰি পানী আৰু এটা খালী গিলাহ খুজিলে, তেতিয়া ৰমাৰ বটলটো বিস্ময়ত ডাঙৰ হৈ উঠিল, "কি ?"

"একো নহয়, অকণমান ফুটি কৰোঁ", প্ৰভাকৰে বটলটোৰ মুখৰ ঢাকনিখন খুলিবৰ চেষ্টা কৰি কৰি ক'লে, "এই লগে লগে এটা হলস্ফুল লগোৱাৰ উপক্ৰম কৰিলোঁ।" "নকৰি নোৱাৰে। এইবোৰ বস্তু আগুনি মুখত দিব নোৱাৰোঁ।" "দিয়ক বটলটো। হি হি হি !"

প্ৰভাকৰে চকু দটা মুদি, হাঁহি হাঁহি ক'লে, "অকণমান-চোন তুমি, হলস্ফুল নকৰিবা। এটা ফুটিহে। আকিহৰ কাঁকো কৰিছোঁ ঘৰৰ ভিতৰত, তোমাৰ সম্মুখত। তুমিতো জনাই মই মদ নাখাওঁ। আজি এনেদৰে এটা মুড আহিছে।" "চাওচোন"

ৰমাই বহুত পৰলৈ বুদ্ধ কৰি থাকিল। তাইৰ মতে কোনো মানুহেতো পিছলৈ মদপী হোৱাৰ পৰিকল্পনা কৰিব মদ খাবলৈ আৰম্ভ নকৰে। আৰম্ভ কৰে ঠিক আজি। তাইৰ কথোৰে কথোৰ নিচিনাকৈ। প্ৰভাকৰে তাইক অস্বাভাৱিক আশংকা কৰিবলৈ বাৰম্বা কৰিলে। শেষত যেতিয়া সি খালী গিলাহটোও নকৰি

অঙুলমান মদ কিল্ কিল্ শব্দেৰে বাকি দিলে, ভেতিয়া “ওঁঃ, গোজাইছে !” বুলি বম্বা সিটো কোঠালিলৈ ওচি প’ল । প্ৰভাকৰে লগে লগে “এ-হ্, বস্তটোৰ গাত ডালকৈ বতাহ লাগিবলৈ পোৱাই নাই, এওঁ গোজা পালেই ! এনেকুৱা মিছা কথা নকৰা বুইছা ?” — বুলি গিলাছটো চকুৰ আগলৈ দাঙি বস্তুখিনিৰ পৰিমাণ নিৰ্ণয় কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে আৰু হাঁহিলে ।

প্ৰভাকৰৰ লগত মদৰ সম্পৰ্ক সঁচাকৈয়ে নাই । বহুদিনৰ আগতে এক অবিবাহিত চাকৰিয়াল বন্ধুৰ ঘৰত সি এবাতিৰ আলহী হৈছিল ; তৃতীয় এক সহপাঠী বন্ধু এবটল মদেৰে সৈতে তাত উপস্থিত হৈছিলহি । বাপ্ৰে বাপ্ ; কি যে বাতি আছিল সেইটো প্ৰভাকৰৰ কেৱল এটা দৃশ্যই মনত আছে ; গৃহস্থ বন্ধুৱে চোলা-গেজি সকলো খুলি, কেৱল অন্তৰ্বাস গাত ৰাখি, কোঠালিৰ বতাহখিনিৰ লগত মল্লমুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হৈছিল । তাৰ পিছত আৰু দুদিন নে তিনিদিন প্ৰভাকৰ অ’ত-ত’ত মদৰ সান্নিধ্যলৈ আহিছে, কিন্তু সেই কেইদিন সি যি কৰিছে, তাক মদ খোৱা বুলিব নোৱাৰি, বন্ধুৰ অনুৰোধ প্ৰত্যাখ্যান কৰিব নোৱাৰি চেলেকি চোৱা বুলিব পাৰি ।

গিলাছটো চকুৰ আগলৈ দাঙি বস্তুখিনিৰ পৰিমাণ সম্পৰ্কে প্ৰভাকৰে একো সিদ্ধান্ত লব নোৱাৰিলে । কিমানখিনিৰে বা কিমান হয় ? জোখ-মাখতো সি একো নাজানে ! একো ঠিক কৰিব নোৱাৰি সি বাকোঁ-নাবাকোঁকৈ আৰু আধা-আঙুলমান বস্তু গিলাছটোত বাকি দিলে ; আৰু গিলাছটোৰ খালী থকা অংশটো পানীৰে পূৰাই ল’লে । তাৰ পিছত সি বম্বাক মাতিলে— “সুনিছা ? আহাচোন !”

বম্বাই সিটো কোঠালিৰপৰা গোজোৱা মাৰি উল্হৰ দিলে, “নোৱাৰোঁ যাব ।” প্ৰভাকৰে নিজে উঠি গৈ তাইক হাত এখনত ধৰি একপ্ৰকাৰে টানিয়েই লৈ আহিল আৰু কোঠালিটোৰ মাজত তাইক থিয় কৰাই, গিলাছটো তাইৰকালে আঙুৱাই দি ক’লে,— “চিন্লেব্ছ !”

বম্বাই চাদৰৰ আগেৰে নাকৰ ফুটা দুটাৰপৰা মুখখনৰ ওলৰ অংশটো ঢাকি ধৰি বিবক্তি আৰু অভিমানেৰে থিয় দি থাকিল ।

ওচৰৰ বিছনাত সাতমহীয়া ল'ৰাটো মুখৰ ওচৰত সোঁ-
হাতৰ বুঢ়া আঙুলিটো থৈ লালকাল দি ওই আছিল। নে'টৰ
আঁঠুৱাৰ মাজেদি তাক পৰিষ্কাৰকৈ দেখি। তাৰ টোপনি ভাগে
বুলি প্ৰভাকৰে চকীখন সাৱধানে চোঁচোৰাই বিছনাৰপৰা অলপ
আঁতৰাই ললে; সি চকীখনত বহিল; আৰু তাৰ পিছত ৰমাই
মুখলৈ চাই মিচিককৈ হাঁহি এটা মাৰিলে।

ৰমাই বাগ্ৰভাৱে সুধিলে, “আপুনি সঁচাকৈয়ে খাব সেইসোপা ?”

প্ৰভাকৰে ৰমাক বাওঁহাতৰ তললুৱাখন সম্পূৰ্ণকৈ দেখুৱাই
শান্ত হ'বলৈ ইংগিত দিলে আৰু এতোক বস্তু মুখলৈ নিলে।
পিছত মুহূৰ্ততে তাৰ মুখখন বিকৃত হৈ গ'ল, হাঁহিটো অন্তশ্চৈ
বিকৃতিবোৰৰ মাজত সোমায়ৈ থাকিল আৰু তাৰ বাওঁহাতখনে
ডিঙিৰপৰা বুকুলৈকে এই অঞ্চলটো মালিচ কৰিবলৈ ধৰিলে।
ৰমা কোঁ-কোঁকৈ কোঠালিটোৰপৰা ওলাই গ'ল।

ৰমা মেজত ভাত সজাই দিয়াৰ কামত লাগিছিলগৈ;
অলপ পিছতে হাতত গিলাছটো লৈ প্ৰভাকৰ তাইৰ ওচৰত
থিয় হ'লগৈ। ৰমাই তাক ডাবি দিলে, “ইয়ালৈ সেই সোপা কিয়
লৈ আহিছে? থৈ আহকগৈ ভিতৰত।” কথাখিনি কৈ তাই
পাকঘৰৰ ফালে চালে।

প্ৰভাকৰে ইংগিতটো বুজি ক'লে, “অ' গোবিন্দৰ কাষলৈ
কৈছা? তাক আজি এইফালে আহিবলৈ মানা কৰি দিয়া।
আজি ভাত দিয়াৰ কামটো তুমি অকলে কৰা। আজি আমাৰ
ইনড'ৰ গেম, তাৰ আউটড'ৰ গেম।”

ৰমাই সন্দেহ দৃষ্টিৰে প্ৰভাকৰলৈ চালে। প্ৰভাকৰে হাঁহি
হাঁহি ক'লে, “কি? তুমি নিচাই ধৰিছে বুলি ভাবিছা নেকি? নাই
নাই, এনেয়ে ধেমালি কৰিছোঁ।”

কিমান সময়ৰ মূৰে মূৰে কিমান ডাঙৰ এতোক গিলিব
লাগে, প্ৰভাকৰে সেইটো হিচাপো নাজানে। প্ৰায় মুখ ভৰি হৈ
সোৱা চোক এটা গিলি, মুখখন বিদৰাই দি সি ক'লে, “মানুহ-
বোৰে কেনেকৈ এইবোৰ খায়, কিয় যে খায়, কি যে ভাল পায়
কৰ নোৱাৰে বুইছা! ভিতৰত লাগে, জলাত লাগে, হৃদপিণ্ডটোৰ
শিক্কাবোৰৰ নিচিনাও লাগে। ধুব।”

বমাই লগে লগে গিলাছটোৰ ফালে হাত মেজিলে, “দিয়ক
ভেনেহলে পেলাই দিওঁ। খাইছেনো কিয় ?”

গিলাছটো আঁতৰাই ধৰি প্ৰভাকৰে ক’লে, “ববাচোন ববা,
অলপ পিছত কিজানি ভাল লাগেই !”

বমাই ডয়ে ডয়ে সকলো কাম নিজেই কৰিবলৈ ল’লে
আৰু গোৰিন্দ যাতে ভিতৰলৈ আহিবলগীয়া নহয় তাৰ বাবে
সকলো ব্যৱস্থা ললে। অলপ পিছত খোৱা মেজত গিলাছটো
থৈ প্ৰভাকৰ যেতিয়া ভাত খাবলৈ বহিল, তেতিয়া পান্নটোত বস্তু
আধাতকৈ কম আছে।

ভাতৰ কাঁহীখন গাৰ ফালে অলপ টানি লৈ সি ক’লে,
“এইবোৰ বস্তু খাবলৈ লগত কি লাগে জানা ? সেই তাহানিয়েই
এটা গল্প পঢ়িছিলো— লৰ্ড অফ্ চ্ৰেটিউনৰ বুইছা, লৰ্ড অফ্
চ্ৰেটিউনৰ— তোমালোকে পঢ়িছিলো সেইটো গল্প ? ক’ত পঢ়িবা !
নিয়তিৰ পৰিহাস, প্ৰেমিকাৰ বিলৈ, বিধিৰ লিখন, সেইবোৰহে !
লৰ্ড অফ্ চ্ৰেটিউনৰত পঢ়া মনত আছে, পুৰণি মদ আৰু লব্-
ষ্টাৰ— লব্ষ্টাৰ মানে এই প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড মিছামাছ বুইছা !
সেই মাছৰ ওপৰৰ খোলাটো পেলাই দিয়া, ভিতৰৰ আচল বস্তু-
খিনি ইমান ডাঙৰ ডাঙৰ টুকুৰা কৰি ভাজিবা, তাৰ পিছত
এটোক এয়া, এটুকুৰা লব্ষ্টাৰ। আঃ !”

প্ৰভাকৰে এটোক মদ খাই এগৰাহ ডাইলসনা ভাত মুখত
ডৰালে। ভাত পিছত সি ক’লে, ‘লব্ষ্টাৰ ! ইয়াত আৰু তুমি
লব্ষ্টাৰ ক’ত পাবা ? এইখন জহন্নামে যোৱা দেশ, লাগ বুলিলে
ফৰিংটোৰ সমান মিছামাছ এটা পাবলৈ নাই, পালেও বেটাহঁতৰ
অভ্যাচাৰত কিনাৰ উপায় নাই !”

কেইগৰাহ ভাত খোৱাৰ পিছত প্ৰভাকৰৰ হঠাতে দেশ-
খনৰ উল্লেখ উঠিল। সি কৈ গ’ল, ‘আটাইতকৈ
নিৰ্ভৰ কৰা কি জানা ? মাছৰ ব্যৱস্থা নাই, মাংসৰ ব্যৱস্থা
নাই, মানুহে এসাজ ভালকৈ খোৱাৰ ব্যৱস্থা নাই ! ঠিক আছে,
নাই যেতিয়া নাই ! কিন্তু নিৰ্ভৰ কৰা হ’ল, কুকুৰহঁতে আকৌ
এটা মানুহৰ হাতলৈ দিনে কেই শ প্ৰায় মাছ-মাংস-কণী মাৰ লগে,

তাৰ লিষ্টিখন আমেৰিকা-ইংলণ্ডৰপৰা আনি এই মানুহবোৰৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰি থাকে ! তুমি কথাটো বুজিছানে নাই ?”

“বুজিছোঁ, আপুনি ভাত খাওকচোন !” বমাই অনুৰোধৰ সুৰত ক’লে ।

ভাত খোৱাৰ প্ৰতি প্ৰত্যাহ্বানৰ বিশেষ আগ্ৰহ নেদেখুৱালে, গিলাছটোৰপৰা এটোক মাৰি সি ক’লে, “মানুহক খাবলৈ দিব নোৱাৰাটোত সিহঁতৰ ক্লীৰত্বৰ চিন আছে, কিন্তু মানুহবোৰে কি খোৱা উচিত আছিল সেইটো শুনাই থকাটোত সিহঁতৰ পশুত্বৰ চিন আছে বুইছা ? ইহঁত চৰ জঘন্য চৰিত্তৰ পশুৰ দল !”

ইহঁত মানে কোন সুধিবলৈ বমাৰ সাহ নহ’ল । তাই বাৰে বাৰে ভাতবোৰ প্ৰয়োজনতকৈ বেছিকৈ ক্ষেণিকি থকা প্ৰত্যাহ্বানৰ আঙুলি কেইটালৈ চালে আৰু মনে-প্ৰাণে বাধা কৰিলে, সি যেন দুগৰাহমান ভাত খায় । প্ৰত্যাহ্বান হঠাতে অলপ সময়ৰ কাৰণেও শাস্ত-সুস্থিৰ মানুহৰ নিচিনাকৈ ভাত খাবলৈ ধৰিলে, তাৰ পিছত নিজকে কোৱাদি ভুল-ভুলকৈ কবলৈ ধৰিলে, “ইমান পানী দেশখনত, অথচ মাছ এটা পাবলৈ নাই ! এইটো এটা কথা হব পাৰে নেকি ? ইফালে আকৌ বেটাহঁত হেলিকপ্টাৰত উঠি পানী চাবলৈ আহে ! মেচিন গানেৰে গুলিয়াই কুকুৰহঁতক চেচ কৰি দিম বাপেকে ।” তাৰ পিছত সি মাতটো ডাঙৰ কৰি ক’লে, “ইয়াত সেইচৰ লব্ণটাৰ-টব্ণটাৰ নহবতো, সেই কাৰণে আমাৰ ইয়াত কি চলে জানা ? ফুলৰি মানে পকৌৰী,—মচুৰ ডাইল, খেচাৰি ডাইল, বেচনৰ পকৌৰী, পটেট’ চিপ্চ,—মানে আলু ভজা,—বাচ্—বঢ়িয়া ।” তাৰ পিছত সি সুৰটো সলনি কৰি ক’লে, ‘হেৰা, তুমি আজি খায়েই থাকিবা নেকি ? উঠা উঠা । বাতিৰ সাজ লম্বাণ দি দেহাটো ঠিক ৰাখিবা ক’ত— এই দ’ম ভাত লৈ মাৰিয়েই আহা ! ধূৰ । উঠা ।” কথাখিনি কৈ সি নিজে উঠিল, বাৰাণ্ডালৈ গৈ মুখ ধুৱে, স্নাক উভতি আহি গিলাছটো হাতত লৈ শোৱনী কোঠালৈ সোমাই গ’ল ।

কাম-বন শেষ কৰি ৰম্মা যেজিৱী শোৱনীকোঠালৈ আহিল, তেতিয়া প্ৰত্যাহ্বানৰ ওচৰৰ মেজখনত গিলাছটো জ্বলি হৈ আছে । গিলাছটোত চকু পৰাৰ লগে লগে বমাৰ ভৱ লগিল, সেই

ল'ৰালবিকৈ আঁঠুৱাৰ ডিওৰ সোমোৱাৰ আয়োজন কৰিলে। প্ৰভাকৰে তাইৰ বাহুটোত ধৰি বিহুনাত, তাৰ চকীখনৰ ওচৰতে বহুৱাই দি ক'লে, “মই সৰুকালতে কিহুমান ভুল কৰিলোঁ বুইছা ? মই এই চৰ কানীয়া বিদ্যা বাদ দি মিলিটেৰিত জইন কৰিব লাগিছিল, কি কৰিব পাৰোঁ দেখুৱাই দিলোহেঁতেন।” তাৰ পিছত সি কাক কাক গুলিয়াই মাৰিলেহেঁতেন তাৰ এখন তালিকা মাতি প'ল। দেশখনৰ বহুতো বিখ্যাত নেতাৰগৰা আৰম্ভ কৰি কেৰাচন তেলৰ ডিপোৰ মালিকটোলৈকে বহুত মানুহ সেই তালিকাত সোমাই প'ল। শেষত সি অস্বাভাৱিক কঠোৰে চিঞৰি উঠিল, “কোনো কথা নাই, গুৰু, গুৰু, গুৰু।”

আঁঠুৱাৰ তলত ল'ৰাটোৰ হাত-ভৰিবোৰ লৰি উঠিল। বমাই প্ৰভাকৰক ধমকি দি কলে, ইমানকৈ চিঞৰিছে কিয় ?”

“এদিন যেনিবা চিঞৰিলোঁৱেই, কিনো হ'ল ?” প্ৰভাকৰে নিভীকভাৱে সুধিলে।

“ৰাতি হৈছে ; ওচৰ-চুবুৰিয়াই শুনিগে—”

“বাদ দিয়া তোমাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া।” প্ৰভাকৰে তাইৰ মুখতে ধৰিলে। “কোনটো মহাপুৰুষ আছেহে তোমাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ ভিতৰত ? কোনটোৰ আগত লাজ পাম বুলি মই মনে মনে থাকিব লাগে ? খিৰিকীয়েদি ওচৰৰ ঘৰ এটালৈ আঙুলি টোঁৱাই সি সুধিলে, “সেইটো ?”

“আঃ”— বমাই সজ্জন্ত হৈ যেন তাৰ মুখখন চেপা মাৰি খৰিব খুজিলে।

“ঠিক আছে। নিচিঞৰোঁ বাক। কিন্তু তুমি কোৱাচোন—ই মজুমদাৰে দৰমহা কিমান পায় ? জানা ?”

“নাজানো।” বমাই বিৰজিৰে ক'লে।

“তুমি নাজানা। মই জানো। মোৰ দৰমহাৰে তাৰ নিচিনা তিনিটাক দৰমহা দিব পাৰি। কিন্তু আচল কথা হ'ল, —সি মোৰ নিচিনা দহটাক কিনি ল'ব পাৰে। কেনেকৈ ? নোকোৱা কিয় ? ক'ত পায় সি ইমান টকা ? তুমি কব নোৱাৰা, কিন্তু মই পাৰোঁ। আৰু সেই কাৰণে মই ডাক ভুট

জান কৰোঁ। তাৰ আগত লাজ পাবলৈ মোৰ একো নাই। কাইলৈ যদি সিহঁতৰ ঘৰৰ কোনোবাই কিবা কয়, তেনেহলে তুমি কৈ দিবা, এই পৃথিৱীৰ পাঁচখন মহাদেশৰ মানুহে মদ খাদ্য হিচাপে খায়, কিন্তু সেই পাঁচখন মহাদেশৰ মানুহে তাৰ নিচিনাকৈ ঘোচ নাখায়। এই বুলি কোৱাৰ পিছতো যদি সিহঁতে মুখ মেলাব চেষ্টা কৰে তেনেহলে মোক কবা—মই গুলিয়াই দিম।”

প্ৰভাকৰে গিলাছটোৰপৰা এটা লীঘলীয়া সোহা মাৰি অলপ সময় ওম হৈ বহি ব'ল। বমাই “কিনো কাণ্ড কৰিলে আজি” —বুলি দুখ আৰু অসহায়তা প্ৰকাশ কৰিলে। এবাৰ “মই শোওঁ” বুলি কোৱাৰ লগে লগে প্ৰভাকৰে তাইক ইংগিতেৰে বহিবলৈ ক'লে। অলপ পিছত সি গভীৰ সুৰেৰে আৰম্ভ কৰিলে, “তুমি মোক মদ খাবলৈ মানা কৰিছা, মদ অকণমান খাইছোঁ কাৰণে তুমি বেয়া পাইছা। কিয় ? কাৰণ তুমি মোক ভাল পোৱা। তুমি মোক অন্তৰেৰে মৰম কৰা। ঠিক। ময়ো তোমাক বৰ মৰম কৰোঁ। তুমি বৰ ভাল মানুহ। ভাল মনৰ মানুহ। কিন্তু এই ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ কথা মোক নকৰা। ইহঁতৰ প্ৰত্যেককে মই বৰ ভালকৈ চিনি পাওঁ। তুমি ঠিক বুজিবা—ইহঁতৰ বুকুৰোৰ শিমান ক'লা, আধাবটল মদে মোৰ বুকু তাতকৈ বেছি ক'লা কৰিব নোৱাৰে। সেই কাৰণে মই কাকো পৰোৱায় নকৰোঁ।”

প্ৰভাকৰে আৰু এচোকে মদ গিলিলে। তাৰ পিছত সি উদ্বেজিত স্বৰেৰে অনৰ্গল কথা কবলৈ ধৰিলে। এইখিনিৰপৰা অজস্ৰ চিনেমা হললৈকে যি কেইঘৰ চাফা কাপোৰ পিন্ধা, পকী-ঘৰত থকা ভদ্ৰলোক আছে, সেই কেইঘৰৰ পাঁচজনী নে ছজনী বোৱাবীৰ আগৰ দিনৰ প্ৰেমিকবোৰ হেনো প্ৰভাকৰৰ একালৰ বন্ধু। চৰকাৰৰ আইনৰ অসংখ্য ধাৰাৰ মাজ কেইটামান ধাৰা ঠিকমতে কামত লগালে সেইবোৰ ঘৰৰ এটা সাবালক মানুহেও ভ্ৰমৰ বাহিৰত থাকিবলৈ নাপায়। সিহঁতৰ ঘৰবোৰত হাত মেজিলেই পোৱাকৈ একো বটল বিহু থৈ দিয়া, দেখিবা এবছৰৰ ভিতৰত চৰ বটল খালী হৈ যাব।

টোপনি আৰু কলৰ হেঁচাত বমা ক্লাভ হৈ পৰিছিল। কথাৰ

মাজে মাজে তাই বহুবাৰ প্ৰভাকৰক শুই থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে, গিলাহটো কাঢ়ি লবলৈ চেষ্টা কৰিলে, বাৰাভাত বহি থাকিবলৈ বুলি ভাবুকি দিলে,—একো লাভ নহ'ল। প্ৰভাকৰে তাইক আদৰ কৰি কলে, আঃ এটা ৰাতিহে। সদায়তো শুয়েই আছোঁ, এটা ৰাতি মেনিবা নোশোৱাকৈ কটালোঁ, কিনো কথা ? ভুমিও বৰ বেৰসিক দিয়া !

এসময়ত ৰমাৰ কান্দোন অহাৰ উপক্ৰম হ'ল ; আৰু ঠিক সময়তে প্ৰভাকৰে অতি শান্ত, মৃদু কণ্ঠেৰে আৰম্ভ কৰিলে, “বুইছা ৰমা, মানুহৰ এই বিচিত্ৰ জীৱনধাৰাৰ কথা ভাবিলে মোৰ এটা কাহিনীলৈ প্ৰায়েই মনত পৰে। তোমাৰ মনত আছে এদিন যে ষ্টেচনৰ প্লেটফৰ্মত হ'ল্ডঅলৰ ওপৰত বহি থকা মানুহ এজনীক তোমাৰ লগত চিনাকি কৰি দিছিলোঁ ?”

ৰমাই মনত পেলাই কলে, “ওঁ।”

“কোলাত যে এটা কেঁচুৱা আছিল ?”

“ওঁ।”

“আৰু চাৰিটা অৰ্ধভুক্ত, দৰিদ্ৰ চেহেৰাৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে যে ওচৰতে ঘূৰা-পকা কৰি আছিল ?”

“ওঁ।”

“মানুহজনীৰ চেহেৰাটো মনত আছে ?”

“ওঁ।”

“চেহেৰাটো সম্পৰ্কে তোমাৰ কি ধাৰণা হৈছিল ?”

“মোৰ দেখিয়েই ধাৰণা হৈছিল, মানুহজনী এসময়ত ছাগৈ খুন্সী আছিল।”

“ঠিক। ভুমি ঠিক কৈছা।” প্ৰভাকৰে আচম্বিত উচ্চ-স্বৰেৰে ৰমাৰ কথাৰ সমৰ্থন কৰিলে, গিলাহটোৰ তলিৰ বস্তুকণ ডিঙিত ঢালি দিলে, অৱশ্যভাৱে চকীখনত আউজি বহিল, আৰু ভাৱ পিছত কলে, “ঠিক কৈছা। এসময়ত তাই— তাইৰ নাম সুপ্ৰভা, বুইছা— মই সেইদিনা তোমাক কৈছিলোঁ নামটো, কোৱা নাছিলোঁ জানো ?”

“কৈছিল হবলা, পাহৰিলোঁ।”

“হোৱাই ? কিয় পাহৰিলা ? মানুহৰ নাম মনত ৰাখিছ
পৰাটো ভাল মগজৰ চিন বুইছা ? নাপাহৰিবা। ওঁ। এসময়ত
তাই বৰ চকুত লগা ছোৱালী আছিল। নাক মুখ ভাল। ওখ।
কথা-বতৰা ভাল। মুঠৰ ওপৰত ভাল আক। চৰ ভাল।”
মানুহজনীৰ সম্পৰ্কে যেন আৰু দু-আশ্বাৰ কবলৈ, মানুহজনীৰ
চেহেৰাটো যেন চকুৰ আগলৈ আনি লবলৈ চেষ্টা কৰি অলপ
সময় ব'ল, তাৰ পিছত সি আকৌ কৈ গ'ল, “এবাৰ এটা মানুহৰ
লগত তাইৰ চিনাকি হ'ল। চাধা-চিধা ভাল মানুহ। চিনাকি
হ'ল মানে সিহঁত দুটাৰ মাজত এটা ভাল সম্পৰ্কও হ'ল। এদিন
মানুহটোৱে ছোৱালীজনীৰ ঘৰত কাৰোবাৰ হতুৱাই খবৰ দিয়ালে—
সি ছোৱালীজনীক বিয়া কৰাব খোজে। আৰে - বাপৰে বাপ,
সি যেন কোদোৰ বাহুতহে জুই দিলে। তাইৰ বংশ-পৰিয়ালৰ
সন্তৰ্ভাৰ মানুহে বোলে বিষাক্ত শুং থিয় কৰি গোঁ-গোঁৱাই
ফুৰিবলৈ ধৰিলে। তাইৰ ঘিটো ভিনিহিয়েকে তাইক বাহুত টিগা,
পিঠিত ঢকা নমৰাকৈ কথাই নকয়, সি হেনো সেই মানুহটোক
পিঠিবলৈ ওলাইছিল। কাৰণ কি ? কাৰণ ছোৱালীজনীক বিয়া
দিয়া হব এক ডাঙৰ বংশৰ ঘৰলৈ। স্বাষ্টি বছৰৰ আগতে সজা
সেইটো ঘৰৰ আগ ফালৰ পৰ্শ্বকত মোটা মোটা পিলাৰ আছে,
গৰ্ভন নামৰ এক মহামান্য ইংৰাজ বিষয়াই সেই ঘৰৰ মজিয়াত
খানা খাই গৈছে, সেইঘৰৰ মুখ্য ব্যক্তি— মানে সন্তাৰ্য্য দৰাটোৰ
বাপেকে যি সময়ত ইণ্টাৰমিডিয়েট ইন ছাইন্স পৰীক্ষা পাছ
কৰিছিল, সেই সময়ত হেনো ছাইন্সৰ আৰু পঢ়িব লগীয়া কথা
ওলোৱাই নাছিল। কুড়াৰ বাঢ়াহঁত।”

“ছিঃ! বেয়া কথাবোৰ মুখলৈ আনিছে কিয় ?” বম্বাই
আগ্ৰহেৰে কথাবোৰ শুনি আছিল, মাজতে চেপা মাতেৰে এই
ধমকিটো দিলে।

“এই কেইটা শব্দ ব্যৱহাৰ নকৰিলে মই যিটো কব খুজিছোঁ
সেইটো ঠিকমতে ফুটাৰ নোৱাৰোঁ বুইছা ? ডাখাটোত জোৰ
- নাপাওঁ।”

পিছৰ কথাখিনি শুনিবলৈ বমাই বাট চাই ব'ল, কিন্তু
প্ৰভাকৰ মনে মনে বহি ব'ল। অলপ পিছত বমাই সুধিলে,
“তাৰ পিছত !”

প্ৰভাকৰে হঠাতে উত্তেজিত হৈ উঠিল, “তাৰ পিছত কি
ডাল হব।” বুলি সি চিঞৰ মাৰি কথা আৰম্ভ কৰিলে, কিন্তু
উত্তেজনাটো সি ধৰি ৰাখিব নোৱাৰিলে; তাৰ কথাবোৰৰ শক্তি
যেন কমি আহিল; জিভাখন যেন অবাধ্য হৈ আহিল।

“তাৰ পিছত সেই ডাঙৰ বংশধৰৰ লগত তাইৰ বিয়া হ'ল,
সাত বছৰত বংশধৰে আৰু পাঁচটা বংশধৰৰ জন্ম দিলে। সেই
সুন্দৰ ছোৱালীজনীৰ হাড় আৰু ছালৰ মাজৰ মণ্ডহখিনি সি
খাই পেলালে। তাইৰ পিঠিত সি বেতৰ দীঘল-দীঘল দাগ বহুৱালে,
চৰৰ কোবত সি তাইৰ ওৰি দাঁতৰ আলু গেলাই দিলে। তুমি
অনুমান কৰিব পাৰা বমা, এটা অকৰ্মণ্য মাতালে মদ খাবলৈ
পইচা দিব নোৱাৰাৰ কাৰণে পাঁচটা সন্তানৰ মাক,—তাৰ ঘৈণীয়েকক
বাতি পিটি পিটি ঘৰৰপৰা উলিয়াই দিলে ?”

প্ৰভাকৰে মদৰ বটলটোত হাত দিলে। বমা লগে লগে
শংকিত হৈ উঠিল। তাই বিছনাৰপৰা তৎক্ষণাত নামি প্ৰভাকৰৰ
হাতখনত খামোছ মাৰি ধৰিলে। এইবাৰ জোৰ কৰিবলৈ প্ৰভাকৰৰ
গাতো যেন শক্তি নাছিল।

“আৰু কি জানা ?” বিচিহ্ন হাঁহি এটা মাৰি প্ৰভাকৰে
এটা এটাকৈ শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰি ক'লে, “সত্তৰ বছৰৰ আগতে
সজ্জা, মহামান্য গৰ্জন চাহাবে পদধূলিৰে মহীয়ান কৰা সেই ঘৰৰ
মোটা মোটো পিলাবৰ আঁৰত এইবোৰ কথা লুকাই ৰায়। সেট
কাৰণে, বুইছা, সেইকাৰণে, ওচৰ-চুবুৰীয়া—এইবোৰ ভদ্ৰ মানুহলৈ
পৰোৱান কৰাৰ কথা মোক নকৰা। মই সিহঁতক খুব ডালকৈ
চিনি পাওঁ। আই ন' দে'ম থ'ৰ'লি।” এক মুহূৰ্ত মনে মনে
খাকি সি আকৌ ক'লে, “কি সুন্দৰ দেহ-মনৰ এজনী ছোৱালী—”

বমাই সোধো-নোসোধোকৈ সুধিলে, “ছোৱালীজনীৰ বা কিমান
দোষ আছে। আপুনি কেনেকৈ জানিব।”

“ন—উ !” প্ৰভাকৰে বৰ জোৰেৰে ওচৰৰ মেজখনত এটা

চাপৰ মাৰিলে ; বটল, গিলাছ, এছ-ষ্টে. ছাৰি এজোকা, —এটাইবোৰ
জন্জনাই উঠিল। “হবই নোৱাৰে।” সি চিঞৰি উঠিল।
“আই ন’ হাৰ থ’ব’লি। মই তাইক আটাইতকৈ ভালকৈ চিনি
পাওঁ।”

“কেনেকৈ ?”

প্ৰভাকৰে উত্তৰ দিবলৈ নাগালে ; আঁঠুৱাৰ ভিতৰত ল’ৰা-
টোৱে তীব্ৰ স্বৰেৰে কান্দি উঠিল। প্ৰভাকৰে মেজত মৰা চাপৰ-
টোৰ শব্দত সি চক্ খাইছিল। বমাই ল’ৰালবিকৈ আঁঠুৱাৰ
ভিতৰ সোমাই তাক সাৱটি ধৰি নিচুকাবলৈ ধৰিলে। তাৰ কান্দোন
কিন্তু বন্ধ নহ’ল। বিছনাত বহি বমাই তাক কোলাত তুলি ল’লে,
নানা শব্দ উচ্চাৰণ কৰি তাক মৰম কৰিলে, সি কিন্তু বাকুল
কণ্ঠেৰে চিঞৰি চিঞৰি কান্দিয়েই থাকিল।

সেই কান্দোনৰ মাজতে এসময়ত সিটো কোঠালিৰ দেৱাল
ঘড়ীত দুই বজাৰ শব্দ শুনা গ’ল আৰু তাৰ অলপ পাছতে প্ৰভাকৰে
এইটো কোঠালিৰ মজিয়াতে ঘক্-ঘক্কে বমি কৰিবলৈ ধৰিলে।
শেষ বমিখিনি ওলাই যোৱাৰ পিছত সি অলপ সময় তলমূৰ
কৰি বহি থাকিল, তাৰ পিছত চুঁচৰি আহি বিছনাত উঠিল।
তাৰ মূৰটো গাকত পৰিল আৰু ভৰি দুটা ওলমি থাকিল।

ৰাতিপুৱা সাৰ পাই উঠি প্ৰভাকৰে দেখিলে— বাহিৰত চোকা
ব’দ ওলাইছে। সি এবাৰ ল’ৰালবিকৈ মজিয়াখনলৈ চালে, নাই,
মজিয়াত একো নাই। বমাই ইতিমধ্যে বমিবোৰ আঁতৰাইছে।
তাৰ এবাৰ চিঞৰি বমাক মাতিবৰ মন গ’ল, কিন্তু সি মনে
মনে থাকিল। তাৰ ওচৰতে ল’ৰাটো লালকাল দি গুই আছে।
সিতো ইমান সময়লৈ গুই নাথাকে ! ৰাতি সি কিমান সময়
কান্দিছিল জানিবলৈ মন গ’ল। ল’ৰাটোৰ হাত এখন টানি আনি
সি তাৰ অকণ অকণ আঙুলিবিলাক লিৰিকি যিদাৰি চালে, তাৰ
পিছত হাতৰ তলুৱাখনত আলফুলকৈ চুমা এটা খালে। ল’ৰা-
টোৰ চুলিবোৰত আঙুলি ফুৰাই ফুৰাই প্ৰভাকৰ বিছনাতে পৰি
থাকিল।

বমাৰ চকুৰ ভৰি ক’লা পৰি গৈছিল। সোনকালে না-গা

ধুই উঠাৰ পিছতো তাইৰ মুখখন একাৰ একাৰ হৈ আছিল। “মই তাইক আটাইতকৈ ভালদৰে চিনি পাওঁ”; আৰু ল’ৰাটোৰ তীব্ৰস্বৰৰ কান্দোন—এইখিনি শব্দই যেন তাইৰ মূৰটোৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰি আছিল। টোপনি খাটিয়েই তাইৰ মূৰটো বেয়া লাগি থকাৰ একমাত্ৰ কাৰণ বুলি নিজকে বুজাবলৈ তাই আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰিছিল।

পিছদিনা আবেলি তাই গোবিন্দক কলে, “বজাৰত ডাঙৰ মিছামাহ ওলায় নে চাৰিচোন। চালানি মিছামাহ যে ইমান ডাঙৰ ডাঙৰ।”

পাঁচ দিনমানৰ পিছত এদিন আবেলি গোবিন্দই বহুত দূৰৰ বজাৰৰপৰা দহটা ডাঙৰ ডাঙৰ মিছামাহ কিনি আনিলে। বমাৰ আদেশ মতে সি এই কেইদিন এটাই কেইখন বজাৰ ডাঙৰ মিছামাহ বিচাৰি চলাথ কৰিছিল; আজি বৰ বজাৰত পালেগৈ।

বমাই মাহৰ খোলাবোৰ গুচাই ভিতৰৰ আচল বস্তুখিনি সৰু সৰু টুকুৰা কৰি ডাজিলে, সৰহকৈ পিৰ্ণাজ দি বেচনেৰে ফুলৰি ডাজিলে। সেইদিনা ৰাতি তাইৰ শেষ প্ৰশ্নটো আছিল, “কেনেকৈ?” উত্তৰটো তাইক লাগে। তাই অস্থিৰ হৈ আছে, তাইৰ এটা জিদ হৈছে।

বমাই পাকঘৰত এইখিনি কৰি থাকোঁতে, প্ৰভাকৰে শোৱনী কোঠাৰ বিছনাত চিৎ হৈ পৰি, পেটৰ ওপৰত ল’ৰাটো লৈ, তাৰ লগত কথা পাতিছিল। “কি হ’বি অ’ তই ডাঙৰ হৈ? চব কৰিবি, কিন্তু ডাক্তৰ হৈ তাই তই মোক ধমকি নিদিবি। ইমান কষ্ট কৰি তোকে ডাঙৰ কৰিম আৰু বুঢ়া বয়সত তই মোক ধমকি মাৰিবি, সেইটো অসহ্য।”

ল’ৰাটোৱে দুবাৰমান হাত চাপৰি বজালে, কোনো শব্দ নুঠিল।

দুখন কোৱাৰ্টাৰ প্লেটত মিছামাহ ভজা আৰু ফুলৰি লৈ বমা সোমাই আছিল। মেজখনত বস্তুখিনি খোৱাৰ লগে লগে প্ৰভাকৰে সুধিলে, “বা, এইবোৰ কি হৈ? সাংঘাতিক আয়োজন দেখোন! তুমি হবুলা এইবোৰকে কৰি আছিল। কিন্তু কথাটো

কি ? হঠাৎ ?”

ৰমাই হাঁহি কলে, “খাওক, আপুনি ডাল পোৱা বস্তু ।
বটলটোত আধাখিনি আছে নহয়, সেইখিনিও শেষ কৰি দিয়ক ।”

কাজত ল'ৰাটো লৈ প্ৰভাকৰ বহিল, টপককৈ ভজামাছ
এটুকুৰা মুখত ভৰালে আৰু ৰমাৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে
চিৰ্কেৰি উঠিল, “নাই নাই নাই, সেইবোৰৰ আৰু নাম নলও” ।
মই তোমাক কথা দিছোঁ সেইটো কথা আৰু কেতিয়াও নুলিয়াবাই ।”
প্ৰভাকৰে ল'ৰাটোৰ পিঠিত হাত ফুৰাবলৈ ধৰিলে । তাৰ মনটোৱে
যেন ল'ৰাটো চুই শপত খাইছে ।

ৰমা স্তম্ভ হৈ থিয় দি ব'ল । প্ৰভাকৰে হাঁহি কলে,
“আৰু বটলটো কি হ'ল জানা নে নাই ?

ৰমাই শান্ত দৃষ্টিৰে তাৰ মুখলৈ চালে ।

“আধা বটল মদৰে সৈতে বটলটো ডাঙিলোঁ, ডাঙি পাহ-
ফালে গাঁত এটা খানি পুতি থৈছোঁ ।”

তাৰ পিছত প্ৰভাকৰে ল'ৰাটোক সুধিলে— সি ভজামাছ
চোবাব পাৰিব নেকি ।

“নভেম্বৰ ডিচেম্বৰ মাহত যেতিয়া গুৱাহাটীত বৰফ পৰিব আৰম্ভ কৰে, সৰু ল’ৰা-ছোৱালীবোৰৰ বৰ আনন্দ হয়। বাস্তৱ্য ঘৰৰ ছাল, ফুল সৰু গছ-গছনি, যান-বাহন সকলো বৰফত ঢাক খাই বগা হৈ পৰে। গোটেই চহৰৰ ওপৰত যেন এখন অক্লিষ্ট বগা আৱৰণ। গোটেই পৃথিৱীত যেন স্নেহ বৰষুণ পোহৰ। পুখুৰীবোৰৰ পানীও কেতিয়াবা গোটা মাৰে। গজগজ লগোৱা বুট আৰু বং-বিবং টুপী পিন্ধি সৰু ল’ৰা-ছোৱালীবোৰে চিহ্ন-বাখৰ কৰি কৰি সিহঁতৰ কী, শ্লেজগাড়ী আৰু চকা লগোৱা ব’লাৰ ক্ৰেটাৰবোৰ লৈ পৰম উৎসাহেৰে বাহিৰ হৈ পৰে। সিহঁতে ইটোৱে সিটোৰ গালে বৰফৰ বল দলিয়াই হাঁহি হাঁহি অধীৰ হৈ বৰফত পিছল খাই খাই পৰে। চহৰৰ হেলনীয়া ঠাইবোৰত এতিয়া সিহঁতে কী দৌৰে। বজু আৰু অজুৰ ঘৰৰ সমুখৰ সৰু সঁজোৰাপুখুৰীটোৰ পানী গোটা মাৰিছে আৰু তাৰ ওপৰত ওৰে বাতি বৰফ পৰি পাবৰ লগত প্ৰায় সমান হৈ গৈছে। অজু আৰু বজুৱে মহা স্ফুৰ্তিৰে ব’লাৰ-ক্ৰেটিং কৰি পুখুৰীটো পাৰ হৈছে। ঘৰৰ সমুখৰ হেলনীয়াডোখৰ বৰফে ঢাকি সমান কৰি দিয়াত কণুমীৰ বৰ সুবিধা হৈছে। তাই সৰু ভণ্টিজনীক কাঠৰ চকা লগোৱা বাকচটোত বহুৱাই লৈ হৰ্-হৰ্-কৈ তললৈ নামি গৈছে। আমি আটায়ে জেকেটৰ বুতামবোৰ ডিঙিলৈকে মাখি লৈ বৰফ চাবলৈ বাহিৰ হৈছোঁ। পুৱাৰ তীক্ষ্ণ সিৰ্-সিৰীয়া বতাহে আমাৰ গলত আৰু অনাৱৃত কাণত বেজীয়ে বিজ্জাৰ দৰে বিকিছে। তুলাৰ দৰে পাতল চটা চটা বৰফ আমাৰ গালে-মুখে আৰু কাপোৰত পৰি গলি যাব ধৰিছে। সৌৱা, ল’ৰাহঁতে প্ৰকাশ্য এটা “বৰফৰ মানুহ” সাজিব ধৰিছে। সৌৱা, বৰফৰে বগা হৈ পৰা গেটখন খুলি হে’ৰ্ বকৱা বাস্তালৈকে ওলাল। তেওঁ গলত টানকৈ এখন নীলা বগৰ মাফলাৰ মেকৱাই লৈছে। হে’ৰ্ বকৱাই ঘৰৰ সমুখত পাৰ্ক কৰি থোৱা তেওঁৰ মটৰগাড়ীখন বিচাৰিছে, কিন্তু গাড়ীখনৰ ওপৰত বৰফ পৰি চাৰিওপিনে এটা

এক্সিম'সকলৰ ইগলু ঘৰৰ দৰে হৈ পৰিছে। আস্, এক্সিম
বাক তেওঁ কেনেকৈ গাড়ীৰ ভিতৰ সোমাব? সৌন্দ্য, ফ্ৰাউ
বকৱা বাহিৰলৈ আহি হে'ব বকৱাক হাত জোকাৰি জোকাৰি
বিদায় দিছে আৰু চিঠিৰ বাকচটো চাব খুজিছে চিঠি আহিছে
নেকি? কিন্তু চিঠিৰ বাকচটোও একেবাৰে বগা হৈ বৰফৰ
তলত ঢাক খাই আছে। ফ্ৰাউ বকৱাই তেওঁৰ এগুনখনত হাত
ঘঁহি গৰম কৰি লৈ চিঠিৰ বাকচটোৰপৰা বৰফবোৰ চুটি
পেলাব ধৰিলে.....”

মোৰ জাৰ্মান বচনাখনৰ এইখিনিটো জোৰে জোৰে পঢ়ি
ফ্ৰাউ ম্যুলাৰে তেওঁ যুৰণীয়া কাঁচৰ প্ৰাচীন চচমাৰোৰ খুজি ক'লে,
“চমৎকাৰ, চমৎকাৰ। ব্যাকৰণৰ ভুল এটাও নাই যেন লাগিছে।
অতি প্ৰসংশনীয়। হু”, তাৰ পিছত অলপ অনিশ্চয়তাৰে ক'লে,
“কিন্তু, আপোনালোকৰ দেশত আমাৰ ইয়াৰ দৰেই বৰফ পৰে
বুলিতো জনা নাছিলোঁ।” ফ্ৰাউ ম্যুলাৰে মেজৰু কিতাপ-পত্ৰৰ
মাজত থকা ডাঙৰ গোলকটো তৰ্জনীৰে পাক দি ভাৰতবৰ্ষখন
উলিয়ালে আৰু পুনৰ চচমাৰোৰ পিছি জুমি চালে। “ঠিকৈই—
তলেৰে বিষুব বেখা গৈছে—গ্ৰীষ্ম মণ্ডল—অসম—অসম—আখ্,
এই যে, গৌহাটী—গৌহাটী ক'ত, গৌহাটী দেখোন—”, “এই গোলক-
টোত দিয়া নাই হ'বলা”, মই লৰালৰিকৈ ক'লো “এই যে এই-
খিনিত স্থলং—ৰাজধানী—পাহাৰৰ ওপৰত, বেছ ঠাণ্ডা— তাৰ ঠিক
তলতে গৌহাটী—”, ফ্ৰাউ ম্যুলাৰ প্ৰশ্নটো এবাৰলৈ গৈ মই সোৎসাহে
স্থলং পাহাৰৰ বৰ্ণনা এটা আৰম্ভ কৰিলোঁ। খাজীয়া মানুহৰ
ঠাই, অকোৱা-পকোৱা পাহাড়ী বাস্তা, বেভেৰিয়াৰ পাহাৰৰ অঞ্চলৰ
গাঁৱৰ দৰে। নিজৰা আৰু কুৰুং, আৰু সবল গছ, আপোনা-
লোকৰ 'টানে'—গছবোৰৰ দৰে, ডাঙৰ ডাঙৰ জলপ্ৰপাত আছে,
তাৰপৰা বিজুলী উৎপন্ন কৰা হয়। আৰহাৱা চেঁচা বা মৃদু,
গ্ৰীষ্মকালীন শৈলবিহাৰৰ জনপ্ৰিয় ঠাই। ভৈয়ামৰপৰা মটৰ
গাড়ীৰে প্ৰায় এশ কিলোমিটাৰ। কিন্তু বাস্তা এমুখীয়া, এইটো
অৱশ্যে কিছু অসুবিধাজনক, যদিও—

“আ? আ?” ফ্ৰাউ ম্যুলাৰে তেওঁৰ বেচামাল ওপৰ চুলিৰে
ডাক খোৱা মূৰটো দুপিয়াই দুপিয়াই সাপুৰে (যেন অলপ আচৰিত

হৈ) মোৰ কথা শুনিলে, আৰু তাৰ মাজে মাজে নীলা পেন্সিলেৰে মোৰ ৰচনাখনত ঠায়ে ঠায়ে দাগ দিব ধৰিলে। যিখন ব্যৱসায়-চালনা (বা ব্যৱসায় প্ৰশাসন) প্ৰতিষ্ঠান ‘কাম শিকিব’ৰ বাবে মই জাৰ্মানী আহি পাইছোঁ, তেওঁলোকে মোক “গেডাগগিষ্টে’চ্ ইনষ্টিটুট” (অৰ্থাৎ শিক্ষা ইন্স্কুল)ৰ এই ভদ্ৰমহিলাৰ ওচৰলৈ পঠিয়াই দিছে, জাৰ্মান ভাষাজানৰ পৰীক্ষা এটা দিবৰ কাৰণে। এতিয়ালৈকে মই শিক্ষানবিশহে হৈ আছোঁ। এই পৰীক্ষাটোত উত্তীৰ্ণ হলে তেওঁলোকে মোক নিয়মীয়া ভাৱে ‘বেআম্‌টাৰ’ বা কৰ্মচাৰী ৰূপে নিয়োগ কৰিব। প্ৰশিক্ষণ শেষ হ’লে এখন ‘ডিপ্লমা’ দিব।

ফ্লাউ ম্যুলাৰে ক’লে যে তেওঁ জাপান আৰু ভাৰতবৰ্ষৰ বিষয়ে বহুত কিবা-কিবি পঢ়িছে, বিশেষকৈ ভাৰতবৰ্ষলৈ এবাৰ যোৱাৰ তেওঁৰ খুব ইচ্ছা আছে, ঈশ্বৰে কৰিলে, দেশখন চাবলৈ; তেওঁৰ ল’ৰা-ছোৱালী হালকো—গ্ৰেট্‌স্বেন্ আৰু ফ্ৰী’চ—লগত নিব খোজে প্ৰাচ্যৰ ৰূপকথা যেন লগা দেশবোৰ দেখুৱাবলৈ (ডিপ্লমা আনিবলৈ নহয়)। ভদ্ৰমহিলা প্ৰৌঢ়া, কিন্তু এতিয়াও সকলো বস্তুতে আপাতদৃষ্টিত অপাৰ কৌতুহল। ‘না ইয়া, হেৰ্ অমুক, আপোনাৰ ৰচনাখনে মৈক আচৰিত কৰিছে, মই কবলৈ ৰাধ্য হৈছোঁ। আপোনাৰ জাৰ্মান গুৰুগীতিনি আৰু বাক্য ৰচনাখিনি যদিও মোটামুটি চমকনসই হৈছে, তাত এনেকুৱা দুই এটা প্ৰাথমিক ভুল বৈ গৈছে, যে শুনিলে আমাৰ ইন্স্কুলৰ ল’ৰাই হাঁহি মৰিব। অথচ ৰচনাখন—”, ভদ্ৰমহিলাৰ বঙা মৰমীয়া লম্বাখনত হতবুদ্ধিৰ ছাঁ পৰিল, - “না ইয়া, মুঠৰ ওপৰত, ভালেই। যাক, আপোনাৰ লগত পৰিচয় হৈ ভাল লাগিল” ভদ্ৰমহিলাই মেজৰ কামত থকা ৰাঙিটোৰপৰা দুটুকুৰামান কয়লা উনুনত পেলাই দাঙাডালেৰে খুচি দিলে, আৰু হঠাৎ বোধহয় তেওঁৰ মনত পৰিল যে মই গ্ৰীত্ম-মণ্ডলৰ পৰা আহিছোঁ, “ইয়াত বোধহয় আপুনি প্ৰথম প্ৰথম ৰৰ ঠাঙা পাইছিল, নহয়—? অৱশ্যে আপোনাৰ ৰচনাত যিটো বৰ্ণনা—”, ভদ্ৰমহিলাৰ মুখত পুনৰ এটা বিদ্ৰাভিৰ বেখা ফুটি উঠি মিলি গ’ল,—“কোঠাটো গৰম হৈছে নে এতিয়া? বৰ বেছি গৰম হৈছে যদি কোঠাটো খুৰি ল’ব পাৰে—”

“খন্যবাদ, ফ্লাউ ম্যুলাৰ্”, মই কৰ্জোঁ আৰু অনুমতি পাই কোটটো খুলি চকীখনৰ পিঠিত ওলোমাই থলোঁ ।

ফ্লাউ ম্যুলাৰে তলমূৰ কৰি মোৰ কাগজকেইখিলাত আৰু কেইটামান দাগ মৰিলে আৰু কিবা এটা মন্তব্য লিখি লিখি ক’লে, ‘বাক কওকচোন, এই ‘ব্যৱসায়-চালনা’ ব্যাপাৰটো—মই অৱশ্যে এইবোৰ কথা একো নাজানো—এই ‘ব্যৱসায় চালনা’ বিষয়টো আপোনালোকৰ দেশত এতিয়াও বিকাশ কৰা হোৱা নাই নেকি ? মানে আপুনি ইয়াৰ ডিপ্লমাখনৰ কাৰণে যে ইমানদূৰ আহিব লগীয়াত পৰিল—মানে”, ভদ্র মহিলাই মূৰটো ভুলি এটা বিব্ৰত হাঁহি মাৰিলে—“মানে, মইতো শুনো আমাৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্যৰ প্ৰথা আৰু কায়দা-কৌশল ইউৰোপৰ আন দেশবোৰৰ পৰাই বিভিন্ন, এচিয়াৰ লগততো তেনেহলে নিশ্চয় বহুখিনি অমিল হ’বই । এই ডিপ্লমাখন লৈ তেনেহলে আপোনাৰ দেশৰ কি লাভ—?”

এইটোৰ আৰু কি উত্তৰ দিব পাৰি ? কিবাকৈ ডিপ্লমা-খন লৈ দেশলৈ যাম আৰু দেশৰ মানুহৰ সমুখত সেইখন জোকাৰিম । জাৰ্মানীৰ ডিপ্লমা—পদোন্নতি অনিবাৰ্য্য । প্ৰথম কেইবছৰ মাটি কিনিব নোৱাৰোঁ, হয়তো গাড়ীও কিনিব নোৱাৰোঁ, কিন্তু ঘূৰি আহিছোঁ তো । ৰাম, শ্যাম, মদু সকলো ‘ঘূৰি আহিছে’ বিচিত্ৰ অচিলাত বিচিত্ৰ উপলক্ষে ছলে বলে কৌশলে, নহলে জীৱন ৰুখা, নহলে জীৱন ধিক, গতিকে ময়েই বা এৰিম কি দুখত ? নিজৰ মাটি থকাহেঁতেন বন্ধক দিগোহেঁতেন, মেধাবী হোৱাহেঁতেন ৰুত্তি যোগাৰ কৰিব পাৰিলোহেঁতেন । সেইবোৰ নহ’ল যেতিয়া প্ৰচুৰ তেলকেই দিছোঁ “স্বত চৰ ইয়ে” মানুহক, ঘৰৰ চাকৰি-টোৰপৰা বেতনহীন ছুটিকেই লৈছোঁ আৰু অৱশেষত এতিয়া এইয়া মই ইয়াত ! আৰু কোনোমতে এইকেইটা মাহ কটাই...

কিন্তু এইবোৰ কথা ফ্লাউ ম্যুলাৰে বুজিয়েই নাগাব । সংক্ষেপে ক’লো, “চাকৰিৰ সুবিধা হয় ।” “অ’ ?” ভদ্রমহিলাই নুবুজাব পৰে ক’লে । তাৰ পিছত যেন এই দুৰ্বোধ্য কথাবোৰৰ পাজা শেষ কৰিবলৈকে কাগজকেইখিলা খুপ কৰি জাঁতবাই থলে আৰু ক’লে “বাক, আপোনাৰ ভাষা-পৰীক্ষা বিপৰ্টটো মই আজিয়েই পঠিয়াই দিয়াৰ চেষ্টা কৰিম । অভিনন্দন ।”

গাছ কৰিছোঁ তেনেহলে !

“ধন্যবাদ, ফ্ৰাউ ম্যুলাৰ !”

ভদ্ৰমহিলাই ক’লে যে ইয়াৰ পিছত “বীৰ্জমান্ উণ্ট বীৰ্জমান্” কোম্পানীয়ে মোৰ কি কৰে তেওঁক জানিব দিলে তেওঁ সুখী হব ।

“নিশ্চয় জন্মাম”, মই ক’লো—একেজাপেই দেড়শ মাৰ্ক দৰমহা বাঢ়িব—আৰু কোটটো তুলি গোৱাৰ দৰে কৰি চকীৰ পৰা উঠিবৰ উপক্ৰম কৰিলোঁ ।

“বিহওক”, ফ্ৰাউ ম্যুলাৰে হাতঘড়ী চাই ক’লে— “মোৰ পৰবৰ্তী পৰীক্ষাৰ্থীজন আহে মানে প্ৰায় কুৰি মিনিট সময় আছে এতিয়াও—ইবাণী ন’বা তেল পাইপ লাইন বন্ধপাবেন্ধণৰ প্ৰশিক্ষণ লবলৈ আহিছে । একেবাৰেই কেঁচা, বোধহয় মই ঘৰত কৰি আনিব দিয়া কামখিনিৰ একোৱেই ..”, ভদ্ৰমহিলাই পুনৰ ঘড়ী চালে—“আমাৰ ইমৰ্জিট্টিউটৰ এয়াৰটাৰ কক্ষি বিৰতিৰ সময় হৈছে—এ—আপোনাকো এপিল্লা যাচিব পাৰোনে ? (“ধন্যবাদ, ফ্ৰাউ ম্যুলাৰ্”).. যাওক, এই ডাঙা-পৰীক্ষাৰ বামেলাটো পাৰ হ’ল যেতিয়া, আৰু হুমাহৰ ভিতৰত কাম শেষ কৰি আপুনি ঘৰ পাবলৈ পাৰিব, ঈশ্বৰে কৰক । আপোনাৰ বোধহয় ইয়াত ইমান দূৰত ঘৰলৈ স্নানত পৰি থাকে—অ’ ডাঙা কথা, ঘৰত আপোনাৰ কোন কোন আছে—?”

ঘৰৰপৰা আহিবৰ দিনাৰ দৃশ্যটো মনত পৰিল । সেই স্নান ধাৰায়াৰ বৰষুণ নামিছিল—প্ৰায় অবিভ্ৰান্ত আৰু চহৰৰ স্নানৰ অঞ্চলত থকা আমাৰ ঘৰটোৰ পৰা যিটো ঠেক বাস্তা—মটৰ নাথায়, বিন্মাও নাথায়—ডাঙৰ বাস্তালৈ ওলাই আহিছে, সেইটো এটা দ্ৰোতস্থিনী নদী-বিশেষত পৰিণত হৈছিল । গতিকে আমাৰ ঘৰটোৰ ওদা-ভৰি ‘বয়’টোৰ হাততে বাকচ-পত্ৰ দি মই আৰু মোৰে জোতা-মোজা খুলি ট্ৰাউজাৰৰ ঠেং কোঁচাই লৈ ‘খাল’টো অতিক্ৰম কৰিবলৈ সাজু হৈছিলোঁ । ভনী দুজনী যদিও সেই পদ্ধতিবোৰে সদায় মেখেলা-চাদৰ কোঁচাই চেঙেল হাতত লৈ ইফালে-সেইফালে কৰে, সেইদিনা মই তাইহঁতক মোৰ লগে

লগে ডাঙৰ বাস্তানৈ ওলাই আহিব নিদিবোঁ । প্ৰথম কঁহীৰ
 ডাঙৰ বাস্তাত মই টেকিত উঠিলে দুয়োজনীয়ে তে-তেকৈ কলপিব
 আৰম্ভ কৰিব, অত্যন্ত বিব্রভকাৰী পৰিস্থিতি, অলপ ফলত বেছ
 কিছু দেখাও হৈ যাব । দ্বিতীয়তে, বৰষুণৰ লগে লগে ঘৰৰ
 বেৰে মজিয়াই সৰু সৰু ভেকুলী, শামুক, বহুবিচিত্ৰ পোক-পতঙ্গ
 আৰু বহুবিধি বিভিন্নকৃতি বিহাও ওলাইছে, দুয়োজনীকে বিছাই
 ডাকিছে, হাত দুখনত বঙা দৰবা-দৰবি পাগ, বিছাই-উকাৰ
 অৰ্থাৎ মহোষ্ম কানত দুইখোপা চুপ লগাই দুয়োজনী একেৰাৰে
 জখলা হৈ আছে । তৃতীয়তঃ আমাৰ অকলটোৰ পিছদিনে শুকান
 বিলটোৰ পাৰত যিবোৰ অজাতকুলশীল উদ্ভাস মানুহে কাঠৰ
 খৰক-বৰক চকী-মেজ বনোৱা চালি বা পঁচা আলু-পিয়াজৰ দ'ম
 বা চোৰাই প্লাষ্টিকৰ মাল মানিবেগ, গগলু আৰু হোৱাই-চপলৰ
 বাৱসায় তৰি বহি গৈছে নিৰিকাৰ আৰু অপ্ৰতিহত, সিহঁতৰ ল'ৰা-
 ছোৱালীবোৰক বিলটোৰ দাঁতিতেই শাৰীপাতি উলংগ হৈ বহি বোজা
 কেতিয়াবা দেখিছোঁ (ডাঙৰবোৰে কি কৰে সেইটো এটা বহস্য !),
 আৰু এতিয়া বৰষুণৰ সোঁতত সেইদিনৰ পানী বৈ আমাৰ এই
 গলিটোলৈকো আহিছে, তাৰ অৱশ্যস্তাবী গাঁতবোৰত নানাবৰকৰ
 সম্প্ৰদায়ক বস্তু থেকেচা লাগি জমা হৈছে, আৰু ফলত উত্তৰ
 হোৱা বিভিন্ন গোন্ধৰ মাজত এটা সেমেকা গোন্ধ যেন কি বকম...
 নাই, সিহঁতৰ ভৰিত ঘা হৈ যাব !

মাক সেৱা কৰিলোঁ, দেউতাক সেৱা কৰিলোঁ, আৰু বিদায়
 দিব অহা বয়সীয়া কেইজনমানক । মাই চাদৰৰ আচলোৰে চকু
 মচিছে আৰু নাকেৰে সোৎ সোৎ কৰিছে—বোধকৰোঁ পাকঘৰৰ
 বেৰকেইখন নানা অৰ্দ্ধ-বজ্জৰ ছিপ্ৰেৰে পানী পৰি জেকা হোৱাই
 মাৰ পানী লাগিছে । শোৱাঘৰটোৰো চালখনত এটা ফুটা ওলাই
 পানী সোমাইছে (বৰষুণ বতৰ আৰম্ভ হ'লেই মাৰ মেজাজ খেঁচা
 হ'ব আৰম্ভ কৰে, বাচন-ধোৱা পকীডোখৰৰ চাৰিওপিনে পৰুৱুও
 হৈ কাম কৰা ছোৱালীজনী সেইদিনে মাৰ নোৱাৰা হয়, চুৱা
 কাঁহী-বাতি দ'ম হৈ পাকঘৰত পৰি থাকে) আৰু পৰ্দাখন
 খামুচি ধৰি মাই কপা-কটাৰ মাজে মাজে একোৰাৰ সন্তুষ্ট হৈ
 শুদা ভৰিদুখনলৈ চাইছে (কেবেলুৱাৰ প্ৰতি মাৰ বৰ ভয়, দেখিলেই

বোলে গাটো বি-বি কৰি উঠে, আৰু এই সময়ত ঘৰৰ মজিয়াত
 অসংখ্য কেবেলুৱা-এক্সপ্ৰেছ যাতায়ত কৰে—ভৰিত কিবা লগা যেন
 পালেই মাই ‘ওঁ আঠ, এইডাল কি ওঁ!’ বুলি চিঞৰি জাঁপ মাৰি
 উঠে)। দেউতাৰ চটিৰ ভিতৰত মোজা পিন্ধা ভৰি, দেউতাই মোক
 বিদায়কালীন উপদেশ, নিষেধাজ্ঞা আৰু নিৰ্দেশখিনি দিছে (দেউতা
 অৱসৰপ্ৰাপ্ত শিক্ষক), হাতত হোকাটো, দেউতাৰ মাতটো কক্ষ।
 দেউতাৰ বাতৰ বিষ আছে, এই বতৰত মেজাজ ইচ্ছুলৰ মাণ্ড-
 বণীৰ দৰে খিটখিটীয়া হৈ থাকে, তাতে এই সময়ত একাৰমুৱা,
 জেকা আৰু ঠেক কোঠাটোৰ ভিতৰত—বস্তুতঃ, ঘৰটোৰ সৰ্বস্ব—
 মছে কোঁ কোঁ কৰি থাকে কাগৰ কামত, য’তে বহে ত’তে উৰহে
 কামোৰে, থাকি থাকি আমাক গালি পাৰে “পানৰপৰা চুনখিনি
 খহিলেই”, আৰু হাতেৰে গোটেই গাটো খজুৱাই খজুৱাই চকীখনত
 বহি হোকা টানি থাকে। মই অনুমান কৰিছোঁ যে মই যোৱাৰ
 পিছত, ভণ্ডিহঁত আৰু অন্যান্য মানুহবোৰ আঁতৰাৰ পিছত যেতিয়া
 মাই দেউতাক অকলশৰে আম কাটি আনি দিব আৰু চাহকাপ
 সমুখত থব, তেতিয়াহে দেউতাৰ কৰ্কশকণ্ঠ কিঞ্চিৎ কুমলিব।
 কিন্তু বেছি সময়লৈ নহয়, কিয়নো চাহৰ কাপটোৰ য’তে মুখ দিব
 স্বাৰ তাতে এটা মাখি আহি পৰিব, আৰু আম কেইচকলাৰ
 ওপৰত ৰাজ্যৰ ডেনামাখি ডেন্ ডেন্ কৰিব আৰম্ভ কৰিব
 ক’বৰাৰ পৰা। আজি সন্ধিয়া দেউতা ক’লেকো নোলায় (জলাশয়
 অতিক্ৰম কৰি যাবই বা কেনেকৈ?), লেমটো জ্বলাই কঁপাল
 কোঁচাই “অসম বাণী” পঢ়িবঃ বৰষুণৰ প্ৰকোপত অমুক ঠাইত
 খেতি নষ্ট হৈছে, বানপানী, বানপানী, বানপানী। অমুক ঠাইত
 অনাটন, তমুক ঠাইত মড়ক আৰু তমুক ঠাইত মহামাৰী।
 গড়িকে চাউলৰ দাম আৰু বাঢ়িব। বৰষুণত বাস্তা খহিছে,
 দলং ভাঙিছে, চহৰৰ বাস্তা অগম্য বাহু স্টেশ্যন আৰু বেজ
 স্টেশ্যনৰ ভিতৰত মহাসাগৰৰ সৃষ্টি হোৱাৰ ফলত যাত্ৰী উঠিব
 পৰা নাই, বিজ্ঞানজালা পলাই ফাং—বেজ বন্ধ, ডাক তাঁৰ বন্ধ,
 পৰিবহন স্থগিত। ঘৰ হেৰোৱা আৰু খেৰৰ চালি হেৰোৱা
 মানুহৰ ভীৰ, ইত্যাদি পৌনঃপুনিক কাহিনী—আৰু স্থানীয় জিলা
 পুখিৰ্ভঁড়ালত ‘মধুগুজন’ কৃষ্টিসংস্থাৰ উদ্যোগত ‘বৰ্ষামংগল’ উৎসৱ
 উদ্বোধন কৰিব একাডেমী পুৰস্কাৰপ্ৰাপ্ত বিশিষ্ট—

মোৰ ভাই নীৰেন কলেজত পঢ়ে, সিও 'মধুভূঞা'ৰসী অন্যন্তৰ
 ভ্ৰমৰ, অলপ বোমাণ্টিক টাইপ । মোক বিমানপোৰ্তত ধৈ আছি
 সি কি কৰিব সেইটোও মই অনুমান কৰিব পাৰিছোঁ । মটৰ-
 গাড়ীয়ে ছিটিকোৱা বোকাপানীৰে চেকা লগা পায়জামাটো দুহাতেৰে
 দাঙি দাঙি সি মিউনিছপাৰ্লামেণ্টিক জহান্নামে যাব কৈ আমাৰ গলিটো
 সোমাব । গলিৰ প্ৰায় মুখতে মানিকবাবুৰ নতুন ঘৰটো, মানিক-
 বাবুৱাৰ্ড কাউন্সিলাৰ । সেইখিনিতে অভ্যাসমতে এবাৰ ক্লকদৃষ্টি
 হানি সি এবাৰ মানিকবাবুৰ মুণ্ডপাত কৰিব (কিয়নো অঞ্চলটোৰ
 ভিতৰত মাথো উক্ত ৱাৰ্ড কাউন্সিলাৰৰ ঘৰৰ সমুখৰপৰা বাহিৰ
 ওলোৱা গলিখিনিয়েই কিবা বহস্যময় কাৰণত পকা আৰু গমনসাধ্য) ।
 সামাজিক কৰ্তব্য শেষ ; এইবোৰ সৰু কথা । তাৰ পিছত
 কোনোমতে ঘৰ সোমাই সি পায়জামা আৰু জহৰ কুৰ্তাটো খুলিব ।
 ভৰিখন ধুই ভটিৰ চেণ্ডেলযোৰ পিন্ধিব, ভটিক খুজি চাহ একাপ
 খাব আৰু তাৰ কামত সোমাব । 'বৰ্ছামংগল'ৰ প্ৰযোজনত সি তাৰ
 কিতাপ-শ্ৰেণীত থকা তাৰ 'সংগীতা' নামৰ মোটা কবিতাৰ
 কিতাপখন টানিব নে নাটানে ক'ব নোৱাৰো (মেজাজ লৈ কথা),
 য'ত কোৱা হৈছে যে আমাৰ দেশৰ শ্যামগঙীৰ নব-যৌৱনা বৰষা
 সুন্দৰ, অপৰূপ, ইয়াৰ তুলনা নাই, এনেকুৱা দিনত যেতিয়া
 'বাহিৰত জল ৰবে অনিবাৰ নিভৃত নিৰ্জন চাৰিধাৰ— আমি ডেকা
 ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে দুজনে মুখা-মুখি বহি গভীৰ দুখত দুখী হৈ
 পৰস্পৰৰ মুখলৈ চকু লিহৰ কৰি চাই থাকিব লগে বেকুবৰ
 দৰে (বোধহয় বাহিৰলৈ ওলোৱাটো অসম্ভৱ কাৰণেই) । (আৰু
 আমাৰ নিজৰ চকু-নাকবোৰ এতিয়া আমি পকেটত ডবাই থৰ
 পাৰোঁ, কিয়নো বিলাতৰ মানুহে এই কবিৰ তাৰিফ কৰিছে যেতিয়া
 তেওঁৰ কথাই নিশ্চয় সঁচা : আমাৰ দেশখন ইমান সুন্দৰ, ইমান
 পৰিষ্কাৰ, ইমান সৌম্যস্তব্ধ সমাহিত শান্তিৰে ভৰা আবেশবিহ্বল
 স্বপ্নপুৰী, বৰষা নামিলে প্ৰতিটো চহৰ, প্ৰতিখন গাঁও, প্ৰতিটো
 বাস্তা, প্ৰতিখন জংগল আৰু পৰিষ্কাৰ আৰু সুন্দৰ আৰু অপৰূপ
 হৈ পৰে, ইয়াৰ তুলনা যে নাই !) । অৱশ্যে তাৰ পৰবৰ্তী সম-
 স্যাটো হ'ব মোৰ বচনাখনৰ দৰে : সোৱা নীৰেন দত্ত ডিষ্ট্ৰিক্ট
 লাইব্ৰেৰীলৈ যাবলৈ ঘৰৰপৰা ওলাইছে... আস, তেওঁ বাক আছি

সকলকে কেনেকৈ তেওঁৰ মননজীৱীৰ পোহৰকৰ পৰিণতি বজাই
ৰাখি ডাঙৰ বাস্তৱত উপনীত হ'ব ?

কফিত চুমুক দি পৰিতৃপ্ত হ'লো। আঃ! অৱশেষত মোৰ
দপোন সঁচা হৈ আহিব ধৰিছে। অহা মাহত ঘৰলৈ তিনি-চাৰিশ
আৰু যি পাবো পঠিয়াব লাগিব। দেউতাৰ কমটোৰ যেকোন
জাক মোৰ পাকঘৰৰ, ফুটা চালিখন মোৰামত কৰাই লওক কিহু
কিহু।

ঘৰলৈ গৈ মানিকবাবুক কৈ-মেজি পাখিলে ঘৰৰ সমুখৰপৰা
কিহুদূৰ পকা কৰাই লৈ বন্ধ নৰ্দমা দুটা কটাই দিয়াৰ (পাখিলে
টাকি দিয়াৰ) চেণ্টা এটা দিম (চেণ্টা এটা!—ভটিহঁতৰ আৰু
আমাৰ নহলে বৰ অসুবিধা হয়।) অঞ্চলটোৰ বাকীখিনি অৱশ্যেই
মোৰ চেণ্টাৰ মূল্যকত নপৰে' চব কাম কি এজনেই কৰিব ?
ইমান 'কাঠ-খেৰ পুৰি' জাৰ্মানীলৈ আহিছোঁ কি ঘৰলৈ গৈ ৰাজ্যৰ
আমুহৰ কথা ভাবি মৰিবৰ বাবে? মই কি গৰ্দভ ?

ইবাণী ল'ৰাজনৰ আহিবৰ সময় হৈ আহিল। ফ্ৰাউ
ম্যালাৰে চকীৰপৰা উঠি কৰমৰ্দন কৰিলে আৰু পুনৰাৰ নকৈ
মোৱাৰিলে যে "তোমাৰ চহৰখনৰ এটা বৰ্ণনা" যিটো মই জাৰ্মান
ভাষাত লিখি আনি দিলোঁ, সেইটো 'আউফজাংচ্'— সেইটো ৰচনা—
তেওঁৰ বাবে একেবাৰে আশাতীত হৈছে, সম্পূৰ্ণ নিভুল, আৰু
একেবাৰে পকা হাতৰ বৰ্ণনা। এনেকুৱা বুলি জনাহেঁতেন,
তেওঁ মোক আৰু অলপ দীঘল (আৰু কঠিন) কাম দিলেহেঁতেন, যেনে
খৰক যদি এই বিশ্ববস্তুটোকেই— লোৱা যায়— বৰক গলিব আৰম্ভ
কৰাৰ পিছত আধোলাৰ চহৰখনৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হয় তাৰে
এটা বৰ্ণনা—

মই মনে মনে প্ৰমাদ গণিলোঁ, কিন্তু খিচকিয়াই হাঁহিলোঁ।

"বোধহয় যোঁটামুটি আমাৰ ইয়াৰ দৰেই, অ্যাপোৱাৰ এই
'আউফজাংচ্'টো পঢ়ি যি ধাৰণা হৈছে,' ফ্ৰাউ ম্যালাৰে
তেওঁৰ বন্ধা চুলিঘোৰৰ মাজেৰে আঙুলি চলাই চলাই
জাহে লাহে ডাখি ডাখি ক'লে, "বৰক গলিছে, খৰক বন্ধা
চালবোৰ, বস্তাবোৰ অৱশ্যে, পুৰ-গছনি, বাস্তা-ঘাটৰ ওপৰৰ

সৰা বৰফৰ আৱৰণ আঁতৰি গৈছে, নিজ নিজ বগত আকৌ
 আত্মপ্ৰকাশ কৰিব আৰম্ভ কৰিছে, পুনৰ যানপ্ৰবাহ আৰু
 জীৱনৰ চাঞ্চল্য অৱশ্যে ধূলিয়ে বোকাই গলিত বৰফপানীৰে
 বাস্তৱাঘাট কিছূ লেতেৰা হৈছে প্ৰথম প্ৰথম, বাস্তৱত ঠায়ে
 ঠায়ে ডোঙা বান্ধিছে। যদিও অৱশ্যে, সোনকালেই বৰফ
 চুটি নিয়া গাড়ীবোৰ আহিব, কেইঘণ্টামান পিছতেই পুনৰ
 সকলো আগৰ দৰে পৰিষ্কাৰ হৈ যাব। (ৰাজহুৱা পছিন্নতাৰ
 ভাৱ চহৰ-পিতাসকলেই লৈছে, সেই বিষয়ে আৰু যিহওক আজি
 আৰু নাগৰিক চিন্তিত হ'ব নালাগে)। অৱশ্যে কিছূমান বাস্তৱত
 সেই আহুকলীয়া গাড়ীবোৰ সোমাব নোৱাৰে, তাত আমি নিজেই
 নিজৰ ব্যৱস্থা কৰি ল'ব ইমান দিনে জানিছোঁ, ঈশ্বৰক ধন্যবাদ।
 এই ধৰক, মোৰ ঘৰটো, ক্লিন্কাৰফুচ্‌গাচে বোলা ঠেক গলি
 এটাৰ ভিতৰত—সেইপিনে কেতিয়াবা গৈছে নে? স্নাকবি গীৰ্জাৰ
 কাষৰেই সোমাই গৈছে—তাত এই গাড়ীবোৰ নাযায়, আমাৰ
 ঘৰৰ সমুখৰ বৰফখিনি মোৰ ল'ৰা-ছোৱালী দুটোৱেই কোৰ মাৰি
 চাফা কৰি দিয়ে। দুকাষৰ দুঘৰ মানুহৰ ঘৰত আকৌ ভেনে-
 কুৰা কৰ্মঠ মানুহ নাই বুঢ়া-বুঢ়ী থাকে, সেইবাবে মোৰ গ্ৰেটশ্বে'ন্
 আৰু ফ্ৰীচক কৈছো, তহঁতেই এই দুঘৰ মানুহৰ সমুখৰ
 বৰফখিনিও পৰিষ্কাৰ কৰি দিৰি" যিহওক, বোধকৰোঁ আপো-
 নালোকৰ সিপিনেও—"

মিচিকি হাঁহিটো কোনোমতে বজাৰ ৰাখি সামান্য মূৰ
 দুপিয়াই ওলি গ'লো। ভৱিষ্যতে যদি মোৰ ল'ৰা-ছোৱালী হয়,
 তেনেহলে মোৰ 'গ্ৰেটশ্বে'ন'জনীক পাবিলে এই পিনৰপৰা উভতি
 যোৱা কোনো ল'ৰা এটাৰ লগত বিয়া দিম, আৰু মোৰ ফ্ৰীচকো এই-
 পিনৰপৰা ডিগ্ৰমা এখন আনিবলৈ পঠিয়াম। আৰু এইয়া ক্ৰাউ
 ম্বালাৰে 'সিহঁতৰ হতুৱাই কিবা লোকৰ ঘৰ পৰিষ্কাৰ কৰাৰ কথা
 ক'ব খৰিছে। বুদ্ধি-টুকি একেবাবেই নাই? তুমিহঁতৰ শেষ
 হ'লে—বা বৰং, বৰমুগ এৰিলে—মোৰ চহৰখনৰ বাস্তৱ-আট-মজা-
 বৰ্দমাই কিদৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰিব আমাৰ আই-ওজোৱা গমিটো
 আৰু পিছপিনৰ বিলৰ পাৰৰ বিফিউজি কল'নিৰ চাঙ্গিঘৰবোৰ
 কি ৰূপত প্ৰকট হৈ উঠিব (সোজাবোৰৰ কথা উছাই ৰাখিলোঁ) তাৰ

বৰ্ণনাৰে এটা ‘আউক্‌জাৎ’ লিখি মই অৱশ্যেই উদ্ভৱমহিলাক
দিব নোৱাৰোঁ, কাৰণ ভিমানখিনি জাৰ্মান ভাষাজ্ঞান আচলভে
মোৰ নাই—যিটো বৰ্ণনা লিখি দিছোঁ সেইটো—সহজেই অনুমেয়—
‘সৰল জাৰ্মান শিক্ষা’ নামৰ এখন পুৰণি জাৰ্মান-ইংৰাজী কিতাপৰ
পৰা তৰ্কত, ‘আমাৰ চহৰ বৰক’—মাথো নামবোৰ সলাই দিছোঁ,
‘আমাৰ চহৰ’ৰ ঠাইত ‘গুৱাহাটী’ বহুৱাই দিছোঁ ।

কৃষি শৌৰৱ

ড° লক্ষ্মীনন্দন শৰ্মা

বহুৰে এবাৰ নহয় কেবাবাৰো এই ঠাইত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকখন উৰুৰি খাট পৰিবহঁ। মানুহ-গৰু-ম'হৰ নগুৰ-নাগতি কৰিবহঁ। পিচে পথাৰতো তৰপে তৰপে পলস এৰি থৈ যাবহঁ।

ইয়াৰ মাটি সাকৰা। ইয়াৰ লকচা বন, এবালি, দলনি লোদোৰপোদোৰ। পিচে ধান-মৰাপাটি আৰু সৰিয়হ? ক'বলৈকে মন কোঁচ খাই যায়।

আৰু মানুহবোৰৰ মনবোৰ জানো সাকৰা? সাকৰা মনৰ মানুহ জানো ঘনাই ঘনাই নিঠকৰা হয়? গাৱঁৰ মানুহ হৈ গাৱঁৰ গেলামালৰ দোকানত চাউল-দাইল-আলু-পিয়াজ কিনিবলৈ কিয় শাৰী পাতিব লাগে? ইহঁত অকৰ্মণ্য, এলেকুৱা, তলখুচৰীয়া, ভয়ালুৰ। কম-বেছি পৰিমাণে থকা অসমীয়া মানুহৰ এটাই-কেইটা বদগুণেই আছে।

পিচে সিহঁতক দুখিবলৈ জানো খল আছে? চৰকাৰৰ ঘৰৰ মানুহৰ জানো মগজবোৰ সাকৰা? প্ৰতি বছৰেই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত মথাউৰি সজায় আৰু পানীয়ে প্ৰতি বছৰেই ভাঙে। তাকে জানি শুনিও গড়কাপ্তানী বিভাগে মথাউৰি সাজিছে, আলি বাজিছে। যেন ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বালিঘৰ সাজিছে আৰু আপোন ইচ্ছাবে ভাঙিছে।

অথচ ইয়াতে খোপনি পিটি আঠ বছৰ বৈ থকা গড়কাপ্তানী বিভাগৰ অকামিলা ইঞ্জিনিয়াৰৰ অফিচটোত ঠিকাদাৰৰ ডিৱ সেথি স্তাৰ হ'ব ইহঁতে যেন সবগলৈ হোৱা জখলা এটা সাজিবলৈহে দিহা কৰিছে।

অতি দুখৰ কথা যে ময়ো এই গড়কাপ্তানী বিভাগৰ অফিচটোৰ কেৰাণী। মই লক্ষ্যটো নহলেও আন সকলোৰে দৰেই কপট। এই অঞ্চলৰ সকলো কপট। ইঞ্জিনিয়াৰ চাহাব, কেৰাণী, মহৰী, ঠিকাদাৰ, সমূহীয়া উন্নয়নৰ মানুহ, কৃষি বিজ্ঞানী আৰু সৰ্বশেষত ৰাইজো। ইয়াত থাকি মোৰ তিতা লাগিছে। কিন্তু

কৰিম কি ? দৰমহা কেইটকাতো পাবই লাগিব ।

ইহঁতে মানে এই তলখুচৰীয়া মানুহবোৰে মোক সম্মিল দেখিব নোৱাৰে, মই মাজে মাজে দুই এটা সঁচা কথা কবলৈ ভাল পাওঁ কাৰণেই । ইহঁতে মোক শুভা বুলি এতিয়ালৈকে কোৱা নাই । বোধকৰো মই সাধাৰণ ধৃতি-পাজাবী এষোৰ পিন্ধে, বেগেৰে খোজ নেকাঠোঁ আৰু চেহেৰাটো তেনেই নিমাখিত কাৰণেই । পিছে শুভা প্ৰকৃতিৰ মানুহ বুলি কোৱাকুই কৰিছে । আৰু শুনিবলৈ পাইছোঁ যে মই আজিকালি চাকৰিটো পাইহে হেনো নিজৰ হাতেৰে চুৰ কৰিবলৈ এৰিছোঁ । এসময়ত যে মই চোৰ আছিলো এই কথা হেনো খাটাং । এতিয়াও হেনো মোৰ চোৰৰ লগত যোগাযোগ আছে । মই হেনো চোৰৰ গডাইতটোহে ।

পলস পৰা সাক্ষ্য মাটিত ওপজা মনৰ মানুহে জানো এনে অভিমত দিয়ে । নিম্পূৰ্ণ মগজুত ঘিউৰ বদলি গোবৰ-জাবৰ থকা হলেও ইয়াতকৈ উপযুক্ত কথা কব পাৰিলেহেঁতেন ।

এটা শুভা মোৰ লগ । সি চোৰো । আচৰিত কথা যে তাক মই ভাল পাওঁ । সেইবুলি জানো মই শুভা আৰু চোৰ ? সৎ মানুহক মানুহে ভাল পায় । সেইবুলি সকলো মানুহেই জানো সৎ ? বিনোদ্যৰ লগত পদবান্ধা কৰা আটাইবোৰেই জানো নিজৰ অসৎ প্ৰৱৰ্ত্তি ত্যাগ কৰিব পাৰিছে ? গান্ধীক মহাত্মা বুলি স্বীকাৰ কৰি জানো নেতাবোৰে আত্মাৰ উন্নতি কৰা চেষ্টা কৰিছে ?

এট অঞ্চলত এটাই নিৰ্ভীক মানুহ আছে, এটাই আচল শুভা আছে, এটাইহে কলিকতীয়া বুদ্ধি থকা আচল চোৰ আছে । এটাইহে পৰিবেশৰ লগত খাপ খুৱাবলৈ চেষ্টা নকৰি নিজৰ আপোন মনে চলিব স্বাধীনতা উপভোগ কৰিছে আৰু সমাজক দুষ্ট স্বেন ভান কৰা নাই । সি মৌলিক আৰু আপোন অৰ্থত বীৰ । সিয়েই ৰূপন কাকতী । তাৰ লগত মিলামিছা থকা কাৰণেই মানুহে মোৰ বিষয়ে এইবোৰ কথা উলিয়াইছে । পিছে সিহঁতৰ বহুতেই নেজানে যে সি মোৰ সম্পৰ্কীয়ও— পিতৃহঁতৰ পেছীয়কৰ পুতেক ।

তাৰ কোনো নাই । নাই যে নাই ভিনিহীয়েক এটাও নাই । এবছৰৰ আগতে সি জেজৰপৰা ওলাই অহাৰ লগে লগে

ওচৰাখ গাঁৱত কিছুমান অকুণ্ঠ অকুণ্ঠ ঘটনা ঘটি গ'ল। নতুন উল্লাহেৰে তজা খোজা, সিদ্ধি নন্দাদৈক ঘৰ সোমোৱা, তজা সৰি যোৱা কাঁচচৰপৰা সোণৰ গহনা নাইকীয়া হোৱা, ভাৰতৰ ভাৰী ফুটাই ধান অনা, গিৰিহঁতৰ পক্ষাড়াৰেই সবিস্ময় চুৰ কৰি জাল ঠাইত বেচা আদি ঘটনাৰ শুং-সুৰ বিচাৰি পৰিচ হালধাণ হ'ল। সকলোৱে অনুমান কৰিলে যে ৰূপনে হালধা পোন্ধাৰ পিছতহে এইবোৰ ঘটিবলৈ পাইছে। কোনোৱে এনেকৈয়ে কোৱা শুনিহে যে পুলিচ তাৰ লগত যোগ আছে। কিন্তু মূখ ফুটাই ৰূপনক চোৰ বুলি কবৰ কাৰো সম্ভা নাই। সকলো ভয়ত থকাৰি কম্পমান। সি এতিয়ালৈকে বহুতক সাইল কৰিছে। যিহে চেষ্টাৰ বাধ্যৰ লগত হতাৰ্হতি কৰিব পৰা বিধৰ।

কিন্তু যোৱা হুমাৰ এইখন আৰু ওচৰচুবুৰীয়া গাঁৱত ক'তো চুৰি হোৱা নাই। ইয়াৰ কাৰণ? আনে ক'ব নোৱাৰে। মই হ'লে ক'ব পাৰোঁ। ভাল ওল নেদেখা মানুহলোৰে কিন্তু নকল্প। যে মোৰ লগ লৈ ৰূপনে হাতলৰ স্বভাৱটো এৰিছে। অৱশ্যে সি হাতলৰ স্বভাৱ একেধাৰে এৰা নাই।

ৰূপনে মোৰ ওচৰলৈ আহে সদায় দেওবাৰে পুৱা। আন দিনা ৰাতি আঠটাৰ পাচত আহে। মই তাক কওঁ, “এইবোৰ এৰ। খেতি খোজাত লাগ।” সি কয়, “আনবোৰেনো খেতি কৰি কি কটুপাত ফুলাইছে। পানীত জাহ মাৰে খেতি কৰিবি?” মই আকৌ কওঁ, “আকৌ যদি জেললৈ মাৰলগীয়া হয়?” সি উল্লাহ মনেৰে মাত লগায়, “ভালেই হ'ব। পকা ঘৰত থাকিবলৈ পাম। সদায় দুবেলা দুসজাৰ কাৰণে ডাৰিৰ নলমা হ'ব। বুইছ, ভোম্বেচৰ, জেললৈ যোৱাটো আমাৰ ট্ৰেইনিংহে। কত যে কষ্টস শিকিলোঁ।” মই একো নেমাতো। মানুহক ভাল কৰা চাৰি-কাঠিডাল মোৰ হাতত নাই। মই সম্ভাৰণ মানুহ। নিজকেই দেখোন ভাল কৰিব পৰা নাই।

কিন্তু এইটো ৰূপনেই এদিন হেজাৰ হেজাৰ বাইজৰ চকুত আৰু আনকি দিল্লীৰ চৰকাৰৰ চকুত আদৰ্শ গাঁওবাসী হৈ পৰিল। তাৰ নাম চৌদিশে কাটি-ফুটি গ'ল। সি কিন্তু তাৰ স্বস্বাক্ষৰ ভুল ছেন ডান নকৰিলে। আগৰ দৰেই মিথিলাৰ।

তেনেহলে বন্ধাকৰ বাস্তৱিকী হ'ল ? দলুৱা ভুতে নামম্বৰৰ
 বুঢ়া-ডাঙৰীয়াত শৰণ ল'লে ? —সেইবোৰ একো নহয় । ৰাইজৰ
 খাৰণা সদায় অতিৰিক্ত । সি এদিন আহি ক'লে, “বুইছ, ভোম্বেচৰ,
 মই এই ‘বিদ্যা’ এৰিলোঁ ।” মই সুধিলোঁ, “কিয় ?” মতিগতি
 ভালেহি আহিল ?” সি মাথোন হাঁহিলে । সেয়া আচল হাঁহি
 নহয়,—নিভাঙ বিদ্ৰূপৰ । ‘চিক্ৰেট’ৰ পেকেটটো মোৰ ফালে
 আগবঢ়াই দি নিজে ওঁঠ দুখনত হাত ফুৰাই ফুৰাই কিছু
 সময় নিমাতো ব'ল । তাৰ পাচত ক'লে, এইবোৰ মানুহৰপৰা
 বস্তু চুৰ কৰিবলৈ দেখোন সত নোমোৱা হৈছে অ' । মানুহবোৰ
 যে দিনে দিনে কিমান নিচলা হৈ গৈছে । কতৰ ঘৰত ভাত
 নাই, কতৰ ঘৰত পিঞ্জিবলৈ কাপোৰ নাই । কত মাক-বাপকে
 ভোকত কন্দা ল'ৰা-ছোৱালীক মৰিয়াল খৰিয়াল । সিদিনা এঘৰৰ
 মাক-বাপকে ল'ৰা-ছোৱালী দুটা কাটি নিজে ফাঁচ লাগি মৰিল ।
 মই তাকে শুনি ভাবিলোঁ,— সিহঁতে মোক কোৱাহেঁতেনো পুহি
 ৰাখিব পাৰিলোঁহেতেন । সিহঁতক থানালৈ নিয়া মই দেখিছিলোঁ ।
 মোৰ কান্দি পেলাবৰ মন গৈছিল । দুদিন একো খোৱা নাছিলোঁ ।
 এৰা, চোৰৰ সমাননো দুখীয়াৰ দুখ বুজে কোনে ? সকলোৰে
 অৱস্থাৰ তলা-নলা নেপালে সি চোৰ হ'বলৈ যাব কিয় ? অবহিচে
 আক এবিধ মানুহে মানুহৰ অৱস্থা গম পায় । “খেজেনা
 মহৰীবোৰে ।”

তাৰ কথা শুনি মই তবধ লাগিছিলোঁ জান বোলা বস্তুটো
 কিজানি সকলোৰে আছে । চোৰ, ডকাইত, খুনী, গুণ্ডা সকলোৰে, নাই
 কিজানি ভুৱা দি খোৱাবোৰৰ আক ক্ষমতা বজাই ৰখা মানুহ-
 বোৰৰ । মোৰ তালৈ খুব মৰম লাগিছিল । সুধিছিলো, “তেনে-
 হলে তই এই স্বভাৱ এৰিলি ?” সি কৈছিল “এৰিলো বুলি নকওঁ
 ‘মেথাউৰি’ হওক । মানুহৰ বসজীপ হওক । তেতিয়া দেখা
 যাব ।” মই দুনাই সুধিছিলো, “এতিয়া আন ঠাইলৈ যাবি ?”
 সি কৈছিল, নেযাওঁ । সুকীয়া উপায় পাইছোঁ । এনেকৈয়ে টিথিল-
 থিলাই বাচি থাকিম । কাপুকম্বৰ দেশত আমি ডাঠ মানুহ
 চলিবলৈ অকণো টান নহয় ।

সি তাৰ অভিজ্ঞায় ব্যক্ত কৰা নাছিল । সি মোৰ ওচৰলৈ

পৰেকৰ মুখত এবাৰহে অহা হৈছিল। সি আতৰত ঘূৰি ফুৰো
বুলি কৈছিল। মোৰ হ'লে বিশ্বাস হোৱা নাছিল।

কিন্তু কথা সঁচা। আজিকালি তাৰ 'ব্যৱসায়' সুকীয়া।
সহপোন্ধৰ মাইল আঁতৰে আঁতৰে থকা ছাৰ্ট-বজাৰবোৰত সি
'ব্ৰান্দি মুণ্ডী' আৰু তিনিপতীয়া তামৰ জুৱা খেলবোৰৰ চৰ্দ্দাৰ।
তাৰ মাজে মাজে পুলিচ দাৰোগাৰ লগত হতাহতি হয়। কিন্তু
ৰোজগাৰ আগতকৈ বেছি। আজিকালি সি সেউজীয়া ৰেলী'
চাইকেলত উঠে। আঁক-বাঁক হাৱাইন ছাৰ্ট পিন্ধে। দামী 'চিক্ৰেট'
হোপে। চুলিত ক্ৰীম ঘঁহে।

তাক বহুত দিন দেখাই নাছিলোঁ। চোৰৰ হুন্ডি এবাৰ শেষৰ
দুমাহ সি মোৰ ওচৰলৈ অহা নাই। কিন্তু হঠাতে বাতৰি কাকতত
তাৰ ফটোখন দেখি মই শিয়ৰি উঠিলোঁ। নিমিষতে মনলৈ আহিল—
সি কিজানি আচৰিত ধৰণৰ 'ডকাইতি' কেচ'ত পৰি থবা পৰিছে।
কিন্তু ফটোখন ভালকৈ চোৱাতহে সেই সন্দেহ দূৰ হ'ল। কাকতৰ
ফটোখন কিহুমান প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড বঙালাউৰ মাজত। ফটোত
সি বিজয়ৰ গৰ্বেৰে মিচিকিয়াইছে। এয়া কি কথা। বঙালাউৰ
সৈতে চোৰ থবা পৰিল? আচল চোৰেতো থবা পৰিও মিচিকিয়াব
পাবে। কিন্তু সকলো পঢ়াৰ পাছতহে হৰি হৰি মানিলোঁ। বাতৰি
কাকতত লিখিছে—“পহকটীয়াৰ ডেকা খেতিয়ক শ্ৰীৰূপন কাকতি
লেখত ল'বলগীয়া খেতিয়ক। উন্নত পদ্ধতিৰে খেতি কৰি উত্তম
বঙালাউ উৎপাদন কৰিছে। শ্ৰীকাকতীয়ে চম্পকপুৰ কিষাণ মেলাত
দেখুৱা বঙালাউবোৰৰ আটাইতকৈ ডাঙৰটোৰ ওজন হ'ল ৩১'২৩
কিলোগ্ৰাম আৰু সৰুটোৰ ওজন হ'ল ২০'১৬ কিলোগ্ৰাম...”

এইবোৰ কি হ'হা-কন্দা কথা। ৰূপনে ক'ববাৰ পৰা এট
বিল্লাপোম বঙালাউবোৰ চুব কৰি প্ৰদৰ্শনীলৈ নিলে নে মোক নকৈ
খেতিখোলাত লাগিল? মনে মনে আনন্দ পালোঁ। সি শতকৰ
মুখত ছাঁই দিলে। গাঁৱৰ মানুহে ভাজুপ মানিলে। দুই একে
ক'জে, “চোৰৰ হাত লক্ষী-হাত।” পাছত জানিলে যে বঙালাউ-
বোৰ তাৰ বাৰীৰে। কৃষি পৰিদৰ্শকে ছেনো তাৰ বাৰীত এনে
বঙালাউ দেখিছিল কিন্তু মোক আছি ৰূপনে তাৰ এই কৃতকাৰ্যতাৰ

কথা নকলে কিয় ?

গুনিছিলোঁ বোলে সি গুৰুৰবাবে ঘৰত থাকে । খবৰ কাপজত বাতৰি পালেই তাৰ ঘৰ ওলালোঁগৈ । কিন্তু তাক নাপালোঁ । কাষৰে বাওলী বুঢ়ীক সুধিলত তাই ক'লে, “সি বাতিহে ঘৰলৈ আহে । আগৰ ওলোটা নিয়মত চলে । আজিও ‘আদি মুণ্ডী’ লৈ একালে ওলাই যোৱা দেখিছোঁ ।” বুঢ়ীক সোধাত আকৌ ক'লে যে ৰূপনে খেতি-খোলা নকৰে । কোন ভলকত বাৰীত ৰঙালাউ কৰিলে তাই কব নোৱাৰে ।

কিন্তু এতিয়া তাক লৈয়ে গোটেইখন ভলওপৰ । সি পিছে এইবোৰলৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰি আগৰ দৰেই হাট-বজাৰত ঘূৰি ফুৰে ।

বুঢ়ীক মই অহাৰ কথা ক'বলৈ কলো আৰু কলো যে সি যেন যেনে তেনে মোক লগ পায় ।

সি পিছদিনা বাতি মোৰ ওচৰলৈ আহিল । মই নোসোধাকৈয়ে সি ৰঙালাউৰ কথা উলিয়াই নিজে নিজে হাঁহিৰ ৰগৰ তুলিলে । হাঁহিত বিদ্ৰূপ আছে বুলি জানো । কিন্তু হাঁহিৰ ৰগৰতো বিদ্ৰূপ আছে বুলি জনা নাছিলোঁ । ৰূপনটো সঁচাকৈয়ে সমদৰ্শী । ভাল্ল-ৰোয়া, উচ্চনীচ, সুখ-দুখ, যশ-অপমান সকলো হাঁহিৰে উকুৱাই দিব পাৰে । সি ৰঙালাউৰ খেতি কৰাৰ আখ্যানটো বিবৰি গ'ল । মই যেন তেজীমলাৰ যুগৰ ৰূপকথাহে গুনিছোঁ :

কৃষি বিভাগৰ অফিচৰ গুদামত যিবোৰ এই অঞ্চলৰ প্ৰয়োজনীয় বস্তু থাকিব লাগে সেইবোৰ নাই । প্ৰায়ে নৈয়ে পলস পোহোৱা ঠাইত সাৰৰেই প্ৰয়োজন কম । কিন্তু সিহঁতৰ গুদামত সাৰহে আছে বুলি ৰূপনৰ প্ৰকৃত বিশ্বাস । চাৰি মাহমানৰ আগতে সি ভাবিলে যে ৰাইজৰ বস্তু চুৰ কৰা অন্যায়া । চৰকাৰৰ ঘৰৰ বস্তুৰ প্ৰকৃত ব্যৱহাৰ নহয় বুলি তাৰ বিশ্বাস । সেই কাৰণে গুদামত ধান-সৰিয়হৰ কতীয়া আছে বুলি ভাবি সি এদিন শেহ বাতি বিশেষ কাৰ্যদাৰে কৃষি বিভাগৰ গুদামৰ প্ৰকাণ্ড তলাটো খুলিলে । ভিতৰত দেখিলে অনেক খৈলা বস্তু পৰি আছে । কি বস্তু সি খবৰ নোৱাৰিলে । কিন্তু কামত লগা বস্তু হ'বই লাগিব বুলি ভাবি দুটা খৈলা তুলি ল'লে । তলাটো আগৰ দৰে বন্ধ

কৰি থলে। বাটত খেলা দুটাও আঙুলিৰে পিটিকি সি দেখিলে যে নিশ্চয় ইয়াত সি নজনা খাদ্য আছে। কিন্তু ঘৰত খেলা খুলিহে সি খওত জ্বলি উঠিল। তাৰ ইমান কষ্ট অজ্ঞানে পল। এইবোৰ নিশ্চয় 'ইংৰাজী' সাৰ। এখেলাৰ গুড়ীবোৰৰ বং টুটীয়াৰ দৰে আৰু ইটো খেলাৰ খিনি কাপোৰ ধোৱা চৌডাৰ দৰে। পলসে তৰপা-তৰপি হৈ থকা বানপানীৰ গ্ৰাসত পৰা খেতিয়কৰ সাৰৰ প্ৰয়োজন আছেনে নাই সি নেজানে, কিন্তু তাৰে খেতিত জগা বস্তৰ একোৰে প্ৰয়োজন নাই। জঘোনে থাকিলেও সি লক্ষীছাৰা ঠাইত খেতিয়ক হৈ কলধোপ কলধোপকৈ জীয়াই থাকিব নোখোজে। খওত আৰু বিতৃষ্ণাতে সি সাৰখিনি পাহ ফালে পেলাই দিলে।

কিন্তু কেইদিনমানৰ পিছত সি দেখিলে যে বৰহুণ সাৰখিনি ভাগেমান ঠাইত সমানে বিয়পাই ৰাখিছে আৰু তাৰ ওপৰত গজি থকা লকচাবোৰ, খতবীয়াবোৰ আৰু জাতিলাউ এজোপা এনে লহপহকৈ ৰাঢ়িছে যে দেখিলেই মোহ লাগি যায়, বুকুত সান্ধটি লবৰ মন যায়। তাৰ মগজত সেয়েহে এটা বুদ্ধি খেলানে। নাওৰাৰ কাষত বঙালাউৰ গুটি কেইটামান পৰি আছিল। সেই গুটিকেইটাই তাক এদিনৰ কাৰণে হলেও খেতিয়ক হ'বলৈ শিকালে। সেইদিনা দিনটো সি কোৰ মাৰিলে। দুবেওমান মাটি সি চাক কৰিলে আৰু চহোৱা মাটিত খেতি কৰিবলৈ কেইদিনমান বাট চাব লাগে, নকৈ গজা বন উভালিব লাগে বা আকৌ কোৰ মাৰিব লাগে আদি কথা বুজি নেপাই, "হয় হওক, নহয় গুটি গেলি যাওক" ভাব লৈ সি বঙালাউৰ গুটি কেইটা আঁতৰে আঁতৰে পুতি থ'লে। তাৰ পাহত আৰু সি খবৰ নললে। এদিন হঠাতে লক্ষ্য কৰিলে যে বঙালাউৰ সুন্দৰ সুন্দৰ পুলি হৈছে। তাক দেখি সি পুলিবোৰত মাটি জপাই দিলে। তাৰ পাহতেই আৰম্ভ হ'ল তাৰ ব্যস্ত দিন। সদায় হাট-বজাৰত ঘূৰি ফুৰে। ব'ভে ভ'ভে খাই ফুৰে। পম্বেকৰ মূৰত এদিনহে ঘৰলৈ আহে। তাকো ৰাতিটো শুৱলৈহে। এবাৰ অৰ্থাৎ দুমাহমানৰ পাহত সি তিনি গভীয়া তাতত বৰ বেয়াকৈ হাবিল। ঘৰলৈ আহি সি হাভলৈ নগ'ল। দিনটো অকলে অকলে গুই কটাই দিলে। আবেগি পাহ ফালে চকু ফুৰাই চাই সি আচৰিত হৈ প'ল। ইমান ব্ৰকাণ্ড

ককাদ বঙালাউবোৰ যে মাটি দো খুৱাই লেদ্‌লেদ্ কৰে পৰি আছে। সি যেন সামাজিকহে দেখিছে। ইমান ডাঙৰ বঙালাউ সি কাহানিও দেখা নাই। এটা বঙালাউৰেই যেন এটা বৰভোজ পাতিব পৰা স্বাৰ।

পাহদিনা দুটা বঙালাউ লৈ সি বজাৰলৈ গ'ল। বজাৰৰ মানুহো বঙালাউ দেখি থৰ লাগিল। কথাটো ফাঙনৰ বতাহৰ দৰে চাৰিওফালে বিয়পি পৰিল। কৃষি বিষয়াই ঘৰতে চাই গ'লহি। উন্নয়ন বিষয়াই চাই চাই তাক যে কত নকলে। তাৰ ঘৰলৈ যে কত বকম মানুহ আহি থাকিবলৈ ধৰিলে। সি চাহ খুৱাই বন্ধা নোপোৱা হ'ল। কিন্তু সি তথাপি নিজক ডাঙৰ বুলি নেভাবিলে। অৱশেষত উন্নয়ন বিষয়া আৰু কৃষি বিষয়াজনে তাৰ ফটো ললে; তাৰ সৈতে বঙালাউবোৰৰ এখন ফটো ল'বলৈও নেপাহৰিলে। প্ৰতিটো বঙালাউৰ ওজন ললে। বিশেষ খৰচ কৰি তাক আৰু দহোটা বঙালাউ চম্পকৰ কিষাণ মেলালৈ পঠিওৱা হ'ল। তাত সি স্বৰ্গৰ পৰা মৰ্ত্যভূমিলৈ নামি অহা সচিব-সঞ্চালকৰ বিশেষ ধৰণৰ প্ৰশংসা লাভ কৰিলে। বিশেষ চাহৰ মেলত সি চাহ-মিঠাই খাবলৈ পালে। সেই ডাঙৰ প্ৰদৰ্শনীখনৰ একমাত্ৰ নায়ক হ'ল সি আৰু নায়িকা বুলি ক'ব নোৱাৰিলেও নায়কৰ আশাৰ ধন হ'ল দহোটা বঙালাউ। বাতৰি কাকতৰ ফটোগ্ৰাফৰে তাৰ অনেক ভৰ্তীভূত ফটো ললে। সি কোৱা কথাবোৰ বেদবাক্য বুলি ভাবি একান্ত বাধ্য হোৱাৰ ভঙ্গীৰে টুকি গ'ল। ৰেডিঅ'ৰ মানুহ আছিল। তাৰ কথাবোৰ টেপ ৰেকৰ্ড কৰিলে। সেয়া গাঁৱলীয়া চ'ৰাত বিশেষভাবে প্ৰচাৰ কৰিলে বুলি সি উন্নয়ন বিষয়াৰপৰা জানিলে। কেইদিনমানৰ ভিতৰতে তাৰ যশে নধৰা হ'ল।

কপনে গুৰুত্ব নিদি কোৱা কথাবোৰ শুনি শুনি ময়ো ভোজ গ'লো। তাৰ ঘৰত আৰু কেইটামান বঙালাউ আছে। সেই কেইটা চাবলৈ তাৰ লগত ওলালোঁ। অৱশিষ্ট বঙালাউবোৰ চায়েই মোৰ চকু ঢুলিৰ ওচৰ পালেগৈ। আপোনা-আপুনি মোৰ হাত এখন তাৰ গিঠিত পৰিল। উল্লাসেৰে চৰিয়াই চপৰিয়াই অনৰ্গল স্বাতি গ'লো, “চাক্সাইচ, চাক্সাইচ।” সি খঙেৰে মোৰ কানে চাই ক'লে, “হাত জেপত ভৰা। তয়ো পাগল হৈছ নে কি ?” মই

খমকি বলোঁ । ক'লো, “তোৰ লক্ষী হাত । তই কিজানি উত্তম
 খেতিয়ক হ'ব পাৰিলিহেঁতেন । আন খেতিয়কতকৈ তোৰ ৰপজ
 ভাল ।” সি ক'লে, “তোৰ মাথা, মোৰ মূণ্ড । অৰ্থাৎ এই খেতি
 কৰাত মোৰ অকনো বাহাদুৰি নাই । মাটিডোখৰ নিশ্চয় মোৰ
 মাটি কাৰণেই দহ বাৰ বহুৰ পৰি আছিল । তদুপৰি দহ পোন্ধৰ
 বহুৰেপৰা পলসৰ ওপৰত ‘ইংৰাজী’ সাৰ পৰি অডুত কিবা এটা
 হৈ গ'ল । অডুত অডুত বঙালাউ লাগিল ।”

মই একো নামাতি পাছ ফালে গৈ বাৰীখন চালো । এতিয়া
 বঙালাউৰ গছবোৰ বুঢ়া হৈছে । পাতবোৰ হালধীয়া হৈছে । কিছুমান
 পাত পকিছে । কিছুমান মাটিৰ সংশ্ৰৱ পাই পচিছে । কিন্তু তাৰ
 সৰু বাৰীখন তাৰকাটাৰে বেৰি থোৱা দেখি ক'লোঁ, “ৰূপন,
 আচলতে তই খেতি কৰিম বুজি ভাবিছিলি হ'বলা । বাৰীখন
 দেখোন বেৰি থৈছ ।” সি ঝিক্ ঝিক্ হাঁহি ক'লে, “তলো,
 তোষেচৰ, এটা দগধা । ইংৰাজী শিকিলে দগধা হয় বুজি কথা
 মই সৰুৰেপৰা জানো । কিন্তু তই দগধা বুজি ভবা নাছিলোঁ ।”

“কিয় ? মই বৰ আচৰিত কথা ক'লো নেকি ?”

“আচৰিত কথাতো, চোৰৰ মহিমা পাবলৈ আহিছ ? এই
 তাৰকাটাবোৰ তহঁতৰ অক্ষিচৰ পৰাই জনা । তাৰে বাৰীখন
 এনেকৈ বেৰিলোঁ, যাতে পুলিচ ঘৰ ওলালেহি মই আপমাৰি পাব
 হৈ পাছ ফালে সৰুকিব পাবো আৰু লেখেমা পুলিচবোৰে পাব
 হৈ মোৰ পাছ ল'ব নোৱাৰে । আৰু এটা কথা, মই ঘৰত
 নেথাকোতে বাক বঙালাউবোৰ আন কোনেও নিনিজে কিয় ?”

“চোৰৰ বস্তু বুজিয়েই । কোন সময়ত তই ঘৰ ওলাৱহি
 তাৰ ইয়ত্তা নাই বুজিয়েই ।”

“চাকৰাইচ্ । এইটো আচল সমিধান দিছ ।”

তাৰ পাছৰে পৰা ৰূপনৰ লগত দেখা সাক্ষাৎ নাই । তাৰ
 ঘৰলৈ কেবাবাৰো গৈছিলোঁ । এদিনো পোৱা নাছিলোঁ । কিন্তু
 তাৰ অনুপস্থিতিতেই অকিচত তাৰ বিষয়ে অনেক কথা শুনিছিলোঁ ।
 এয়া আগেয়ে শুনা কথাতকৈ বহুত বেলেগ । মোৰ বৰ ভাল
 লাগিল । তাকো কোনেও ৰূপন শুণা বা ৰূপন চোৰ বুজি উল্লেখ

নকৰে। সঞ্চালক-সচিব আৰু বড়িয়া বড়িয়া মটৰত ফুৰা ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয়াবোৰে তাক শলাগি কৰমন্দন কৰিলে কাৰণেই তাক কপলুতা বুলি ভবাবোৰে হেনো তাক কাকতীধৰৰ ৰূপে বুলিহে কয়। তাৰ বিষয়ে যে কত কথা ওলাইছে। গাড়ী চলাই অহা বিষয়া এটাই হেনো তাৰ ঘৰলৈ আহি এদিন ক'লেহি, “কাকতী ডাঙৰীয়া, বঙালাউৰ গুটিবোৰ আমাৰ ফাৰ্মৰ পৰা অনা বুলি যদি কৈ দিয়ে আমাৰ বৰ ডাল হয়।” কপন সন্মত হ'ল। বিষয়াজনে অৱশিষ্ট বঙালাউৰ এটা বাৰ টকাত কিনি মন্ত্ৰীক দেখুৱাবৰ বাবে লৈ গ'ল। সেই অঞ্চলৰ গুটি মহৰীটোৱে তাক অনুৰোধ কৰাত সি পুনৰ মিছাকৈয়ে জনাই দিলে যে উত্তম বঙালাউৰ সঁচ সি দিছিল। কৃষি প্ৰদৰ্শকজনে কাকুতি-মিনতি কৰাত সি অন্য এদিন অহা জিলা বিষয়াজনক ক'বলগীয়া হ'ল যে তাৰ বঙালাউৰ খেতিত দিয়া সাৰ কৃষি প্ৰদৰ্শকে যোগান ধৰিছিল আৰু সাৰৰ মাত্ৰাও ভালকৈ বুজাইছিল। গ্ৰাম-সেৱকৰ উৎসাহ পাইছে সি কেতিয়াও খেতি নকৰা মানুহটোৱে খেতিত মন দিলে।

গুটি মহৰী চিকটা কলিতা, কৃষি প্ৰদৰ্শক ধনেশ্বৰ তামূলী আৰু গ্ৰাম-সেৱক কৰুণা হাতীকাকতী আমাৰ এই অঞ্চলৰে ল'ৰা। সিহঁতে দাও মাৰিলে। উত্তম চাকৰিলাল হিচাপে সিহঁত স্বীকৃত হ'ল। পাছত হেনো সিহঁতৰ প্ৰমোছন হোৱাৰ আশা। গ্ৰাম-সেৱক ইতিমধ্যে চিনিয়ৰ গ্ৰাম-সেৱকলৈ প্ৰমোছন পালেই। তাক লগ পাবলৈ অহা অফিচাৰবোৰৰ কাৰ ক'ত সুবিধা হ'ল কোনেও ক'ব নোৱাৰে।

এদিন হঠাতে ৰূপন মোৰ ওচৰত থিয় হ'লহি। একো সুখিবলৈ নোপাওতেই ক'লে, “আজি দাও মাৰিলো দে। দিলিখা-ভলী হাটত এটা বেপাৰীক ঘটুৱালো। মোৰ উঠিছিল ‘টেম্বাৰ ট্ৰায়ো।’ সি পাইছিল ‘বজাৰ পেয়াৰ।’ সিও অঁকৰা। এশটকীয়া লুখন খাপিও আঙঠি এটা ওজিলে। এয়া চা, আজি প্ৰায় তিনিশ টকা লাভ।”

মই তাক ডাল কথা বুলি কোনোমতে শলাগি অফিচত ওলা কথাবোৰ উলিয়াওঁ। সি প্ৰত্যেকটো কথা সঁচা বুলি আগৰ

দৰেই আগ্ৰহ নেদেখুৱাই মাথোন স্বীকাৰ কৰিলে। মোৰ ভালে
খং উঠিল। ক'লৌ, তয়ো এটা জখা মুৰ্খ। তই মাজতে বহুৱা
সমজিছ আৰু জানবোৰে মজা কৰিছে। নিজে বঙালাউ খেতি
কৰিলি, নিজৰ যশস্যা হ'ল। তেনে যশস্যা গুনিও ভাল লাগে।
অমুকে অমুক সহায় কৰিলে, তমুকে তমুক কৰিলে বুলি সিহঁতৰ
কথা মতে ভাটৌৰ দৰে মিছা কথাবোৰ কৈ ফুৰ কিয় ?
তোৰ নিজত্ব নাই ?

সি এইবাৰ বিদূৰপেৰে হাঁহিলে। ক'লে, “পজিকাত থকা
কৃষি অধিপতি গুৰু বৃহস্পতি বুলি মোক যেনিবা সংসাৰখনে
ক'লে, তাৰ পৰা মোৰ কি লাভ হ'ল ? চিকিটী, ধনেশ্বৰ, কৰুণা
আমাৰ ঘৰৰে ল'ৰা। মোৰ এম্বাৰ মিছা কথাৰপৰাই যদি সিহঁ-
তৰ লাভ হয়, চুক ডেকুলী হৈ সোমাই থকা ল'ৰা কেইটাই যদি
মিছা কথাৰ জ্বতে দুখন চাৰিখন দেশ চাব পাৰে, তেনেহ'লে নো
কি বেয়া হয় ? সেই কাৰণেই এইকণ উপকাৰ কৰিছোঁ।
জীৱনততো কাৰো উপকাৰ কৰিবলৈ ভাগ্য হোৱা নাছিল।”

তাৰ কথা গুনি আৰু এম্বাৰ মাতিবলৈ থল নোহোৱা
হ'ল। তাৰ উদাৰতাই মোক অভিভূত কৰিলে। সি কথা ন-
বহুলাই মজলৰাৰে, মানে ছদিনৰ পাছত, আহিম বুলি কৈ
গুচি গ'ল।

এইবাৰ আকৌ আন এটা কথা গুনিলোঁ, অ' নহয়, দেখি-
দোৱেই। উন্নয়ন বিভাগে এখন পত্ৰিকা উলিয়ায়। তাত তাৰ
কেৰাখনো ফটো। এঠাইত এই অঞ্চলৰ বিষয়াজনে লিখিছে,
এদিন এটা দুখীয়া ল'ৰাই সংস্থান বিচাৰি নেপাই আমাৰ ওচৰ
ওলাইছিলহি। জ্ঞানৰে এদিন তাক চোৰ কৰিছিল। দুবছৰ
জেলো খাটিছিল। জেলৰপৰা ওলাই সি দিক্‌বিদিক্‌ শূণ্য দেখি-
ছিল। জঘোপে দিন কটাইছিল। আতৰ হৈ সি আমাৰ ওচৰ
ওলাইছিলহি। আমি তাক দিহা-পৰামৰ্শ দিছিলোঁ। বাবে বাবে
কৈ তাৰ মগজত বজ্জুল কৰাইছিলোঁ যে কৃষিয়েই সকলো।
ভাকৰীয়া মাটিত সবহ শস্য উৎপাদনৰ কথাত সি প্ৰত্যয় লৈছিল।
সি ভেতিয়াৰ পৰা খেতিও মন পুতি লৈছিল। সেই ডেকাটোৱেই

এতিয়াৰ স্তন্যমথন্য ক্ৰীড়ন কাকতী। আদৰ্শ খেতিয়ক হিচাপে
 জেখেতে কি কৰিছে এতিয়া অসমবাসীৰ জানিবলৈ বাকী নাই।
 ওপৰৰ ছবি সমূহে আৰু বঙালাউবোৰৰ ওজনেই ভাৰ নিভুল
 প্ৰমাণ। আগতে এইগৰাকী খেতিয়কে সৰগ দেখা জুগুৰী ঘৰত
 কণ্টেৰে দিন নিয়াইছিল। এতিয়া তেখেতে স্বাস্থ্যসন্মতভাৱে
 নিৰ্মাণ কৰা গৰী বঙালা ঘৰত মহাসুখে থাকে আৰু খেতি কৰি
 শ্ৰমৰ বিমল আনন্দ উপভোগ কৰে...।”

এইখন গঢ়াৰ পাছত মোৰ আৰু ধং উঠিল। ৰূপনৰ
 ক’ত পকাঘৰ আছে? গছকটীয়া গাঁৱত অফিচ কেইটা আৰু
 অফিচৰ কৰ্মচাৰীৰ চৰকাৰী নিবাসৰ বাদে আৰু কাৰ পকাঘৰ
 আছে?

মজলবাৰে ৰূপন ওলালহি। তাক উত্তেজনাৰে মনৰ ভাৱ
 কোৱাত সি “বিভাগকামাৰোধ—” নিৰ্বাণ-প্ৰয়াসীৰ দৰে ক’লে,
 “ভাৰ গৰা মোৰ কি অনিষ্ট হ’ল? উপকাৰহে হ’ল। আগৰ
 দৰে এতিয়া মোক পুলিচে আসে নোপোৱা হ’ল। তদুপৰি উই
 কোৱামতে আগতি জনালে মই কিবা বজা হ’মনে? বুইছ,
 তোমোচৰ, এইবোৰ চাকৰীয়ালৰ লগত বেয়া হোৱা বেয়া। ভাবিছোঁ,
 আৰুবেলিৰপৰা কাৰবাৰ কৰিম। তেতিয়া এইবোৰ চাকৰীয়ালৰ
 কোন ক’ত কামত আছে তিক নাই। যি লিখিছে, যি বন্ধিছে
 লিখি থাকোক। সিহঁততো এদিন মোৰ কামত আহিব।”

এই যুক্তি শুনিও মই নিমাতো ব’লোঁ। ৰূপন নিশ্চল
 মোতকৈ বহুদূৰী। সি এই জুৱা খেলা, চুলাই, মদৰ ক’লা বেপাৰ
 কৰা (এই বিদ্যাত সি নতুনকৈ লাগিছে বুলি সিয়েই সিবাৰ
 আহোতে কৈছিল) আদি বেয়া স্বভাৱ বাদ দিলে এদিন ডাঙৰ
 মানুহ হ’ব।

কিন্তু ৰূপন ডাঙৰ মানুহ নহ’ল। ৰূপনে চোৰৰ গৰা
 প্ৰমোচন পাই জুৱাৰী হ’ল। এতিয়া জুৱাৰীৰ গৰা প্ৰমোচন পাই
 ঘৰতে চুলাই মদ তৈয়াৰ কৰি গড়কাপ্তানী বিভাগৰ কুলিক আৰু
 মদৰ জুতি লোৱা আন কৰ্মচাৰীক বিক্ৰী কৰি আগভকৈ বেছি
 উপাৰ্জন কৰিবলৈ ধৰিলে। নতুন অবৈধ ব্যৱসায়ৰে তাক আনৰ

চক্ৰুৰ্ত্ত কিংজানি সম্মানিত কৰিলে । সি খুব ব্যস্ত হৈ পৰিল ।
মানুহটোৰ কিবা পৰিবৰ্ত্তন হ'লনে নাই মই ক'ব নোৱাৰোঁ ।
সি মোৰ ওচৰলৈ নহা হ'ল । মোৰো তাৰ ঘৰলৈ যাবলৈ সংকেত
হ'ল । জানোচা মোকো কোনোবাই মদৰ গ্ৰাহক বুলি ভাবেই ।

এমাহ গ'ল, দুমাহ গ'ল, চাৰিমাহ পাৰ হ'ল । ৰূপন
খিভাপি লাগিল । মানুহে এই কেইমাহতে বঙালাউৰ কথা পাহৰি
গ'ল । কিংজানি সিও পাহৰিলে । কিন্তু মইহে পাহৰিব নোৱাৰিলোঁ ।
কিন্তু হঠাতে আজি চাৰিমাহ এঘাৰ দিনৰ মুৰত তাক মোৰ পদাঙ্গৰ
মুখত দেখি আচৰিত হৈ গলোঁ । তাৰ আজি মোৰ ওচৰলৈ
আহিবলৈ কি ইচ্ছা হ'ল ? নিশ্চয় কিবা ডাঙৰ কথা আছে ।

সি ভয়ে ভয়ে আহিছে । নিশ্চয় তাৰ কিবা বিপদ ।

সি মোৰ কাষ পাই ক'লে, “চাব-মোহৰ মৰা চৰকাৰী
কাগজ এখন পাইছোঁ । কাকো নেদেখুৱালোঁ । জানোচা কথা
বিষমেই । ইংৰাজীত লেখা । তই পঢ়চোন । কাকো নকৰি
আকৌ ।”

মই চিঠিখন পঢ়ি গ'লোঁ । পঢ়ি আনন্দৰে মন উপচি পৰিল ।
তাক সাৰট মাৰি ধৰিলোঁ । সি হতভম্ব হৈ সুখিলে, কি হ'ল ?”
মই ক'লো, “আমাৰ গাঁৱৰে খোচনাম । উদ্ভম খেতিয়ক হিচাপে
চৰকাৰে তোক গণ্য কৰিছে । তোক এটা উপাধি দিছে—
“কৃষি গৌৰৱ ।” সেই উপাধি লবলৈকে তই এতিয়া যাব লগে ।”
এই বুলি কৈ মই তাৰ মুখলৈ চালোঁ । সি কিন্তু সম্পূৰ্ণ বিপৰীত
মানুহ । খঙত, আক্ৰোশত আৰু অপমানত তাৰ চকু মুখ বঙা
পৰিছে । হঠাতে যে সি বহুসময় হৈ পৰিল । ক'লে “তেন্তে সেই ।
এয়া তই ইংৰাজীত শিকা বিদ্যাৰে আনন্দৰ কথা বুলি ভাবিছ ?
মই চোৰ হ'ব পাবো, দুই এবাৰ বাধ্যত পৰি মিছা মাতিব পাৰোঁ,
কিন্তু কপট নহয়, অসৎ নহয় । মই এই উপাধি কোনো মতে
ল'ব নোৱাৰো, ওপৰৰ জনে শাও দিব । এতিয়াই লেখ, এই মানুহই,
এই বুলিয়েই মই এই উপাধি—নলও ” মই এতিয়াই তাৰ ভলত
টিগচহী দি দিওঁ । লেখ, নেলেখ কিয় ? তেবা লাগি কি
চাই আছে ?... ..”

খুব ভাল লাগিছিল। কৃত্তার্থ বোধ কৰিছিলো। নামী মানুহ, ডাঙৰ মানুহ! এম্, এল্, এ হৈছিল এবাৰ। বয়স হৈছে। তথাপি ৰাইজৰ কামত লাগি আছে। মানে, সভাপতি হয়। গান্ধীৰ জন্মদিন, বেজবৰুৱাৰ জন্ম-শতবাৰ্ষিকী, কলেজৰ উদ্বোধনী সভা, সকলোতেই তেওঁ সভাপতি হয়। এই বয়সতো প্ৰত্যেক সভাতেই তেওঁ কমেও দুঘণ্টাকৈ বক্তৃতা দিব পাৰে। বগা চুৰিয়া কামিজ, বগা চুলি, মধ্যম আকাৰৰ বগা গোকাকোছা আৰু লগতে খন্দৰৰ বগা চাদৰ এখন সহজতে মানুহৰ চকুত পৰে। মানুহৰ মনত সন্তুষ্টৰ উদ্বেগ কৰে। বুঢ়া মানুহৰো যে সৌন্দৰ্য আছে তেওঁক দেখিলেহে কথাষাৰ উপলব্ধি কৰিব পাৰি। চাদৰখনো লম্ব এটা বিশেষ ভংগীত। সোঁহাতৰ কাষলতিৰ ভালেদি পাক মাৰি বাঁও কান্ধত পেলায় দিয়ে। ভাল দেখি।

মই ই, এ, ছি হৈ চহৰখনত অহাৰ কেইদিনমান পিছতেই তেওঁ নিজেই মোৰ খবৰ লব আহিছিল। মই ব্যস্ত হৈ উঠিলোঁ সবল নিৰহংকাৰী মানুহজন। দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ গলগলীয়া মাতেৰে মোক সুধিলে—

‘কি হে ডেকা ল’ৰা? কেনেকুৱা পাইছা ইয়াত?’ মোক প্ৰথমতেই ভূমি বুলি সন্মোদন কৰিছিল। তিকেই কৰিছিল। নহলে ময়েই ক’লোঁ হয়।

আদৰ্শবাদী, শুদ্ধ চৰিত্ৰৰ মানুহ। প্ৰত্যেকটো ভংগীটে এটা আদৰ্শৰ প্ৰতিফলন। নিজকে প্ৰগতিশীল বুলি কয়। প্ৰাচীনৰ ^{বৰ্ণনা} আধুনিকতাৰ ঘোৰ বিদ্বেষী। আধুনিকতাৰ সংজ্ঞা কি সুধিব সাহস হোৱা নাই। ধূমপান কৰাটো দেখিব নোৱাৰ। চাহ খোৱাটো সহ্য কৰে মাত্ৰ। স্বাধীনতাৰ সমৰ্থক কিন্তু ছোৱালীৰ কলেজত পঢ়াটো পছন্দ নকৰে। সাম্যবাদত বিশ্বাসী কিন্তু হিন্দু সমাজৰ শ্ৰেণীভেদৰ উপযোগিতাও স্বীকাৰ কৰে। ছোটলোকক লাই দিলে যে ‘মুক্ত উঠে, এই কথাটোও মানে।

নবহত্যা, পৰদাৰ-গমণ আৰু মুৰগী ছোৱাটোক ঘোৰ অধম বুলি
 ভাবে। নিজে কেইটামান মানুহ বিদেশী শব্দ ব্যৱহাৰ কৰে। সেই-
 কেইটাৰ বাহিৰে অইন কিবা বিদেশী শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিলে
 তেওঁৰ খং উঠে। আগতে হেনো অসমীয়া ছোৱালীয়ে মেখেলা-
 চাদৰ নিপিকি শাড়ী পিন্ধিলে মুখৰ আগতে গালি পাৰি দিছিল।
 বৰ্ত্তমানে অৱশ্যে তেওঁৰ সৰু ছোৱালীজনীয়ে শাড়ী পিন্ধিবলৈ
 মোৱাত শাড়ী পিন্ধাৰ উপকাৰিতাও বুজি পোৱা হৈছে। সময়ৰ
 লগত খাপ খুৱাই চলিব লাগে। গান্ধীৰ অহিংস নীতিত বিশ্বাসী।
 পিছে, আমেৰিকাৰ লগত লাগি তিব্বতখন দখল কৰি লব লাগে,
 এইটোও তেওঁ যুক্তিপূৰ্ণ বুলি ভাবে। কেন্দ্ৰৰ দুৰ্বল নীতি লক্ষ্য
 কৰি তেওঁৰ নিজৰ মেজাজ গৰম হৈ যায়। দেশৰ ভিতৰতো
 ইফালে আন্দোলন, সিফালে উদ্ভেজনা। ভাৱকৈ কেইজাকমান
 গুলি চলাই দিলেই যে সকলো আন্দোলন ঠাণ্ডা হ'ব, এই বিষয়ে
 তেওঁৰ সন্দেহ নাই।

এওঁৱেই হ'ল চহৰৰ অন্যতম নেতৃস্থানীয় ব্যক্তি শ্ৰীকন্দৰ্প
 বৰুৱা। একেটা চুবুৰীত ঘৰ ভাৰা লৈ আছো। নিজেই আহি
 মাত লগাই গ'ল। নিৰহংকাৰী মানুহ। মই আপ্যায়িত ৰোধ
 কৰিলো। স্বয়ংক্ৰিয় ভাবে মুখত সন্তুষ্টপূৰ্ণ হাঁহি এটা ওলাই
 আহিল।

জমজমাট আঙঠা বৃহত্তৰে নাইকীয়া হৈ গ'ল। পিছকালেদি
 চকুৰ পলকতে কোনে ক'ত পলাল মনিবই নোৱাৰিলো। বিমূঢ়
 ভাব কাটি আগতেই দেখিলো দুৱাৰ মুখত কন্দৰ্প বৰুৱা। প্ৰথম-
 তেই লৰালৰিকৈ তেওঁক জাঁক কৰি ধুমায়িত এছটে দুটা পিছকালে
 বাৰন্দাত থৈ আহিলো। বৰুৱাপেৰ ধূমপানৰ বিৰোধী। ঘোৰ
 সত্ৰজ্ঞে খুব ভাল ধাৰণা। আজিকালিৰ ডেকাবোৰৰ দৰে উজ্জত
 প্ৰকৃতিৰ নহওঁ। বয়োৱদ্ধ মানী লোকৰ সন্মান ৰাখি কথা ক'ব
 জানো। অৰ্থাৎ, তেওঁ যি কয় বিনা প্ৰতিবাদে মুখত সন্তুষ্টপূৰ্ণ
 ভাব এটা লৈ গুনি যাওঁ। চমজদাৰ ভ্ৰোতা পাই বৰুৱাদেৱৰ
 স্বাভাৱিক প্ৰতিভা উৰু হৈ উঠিছে।

সুধিলো— “চাহ একোপ খাব নেকি ?”

তেওঁ আহত দৃষ্টিৰে মোৰ ফালে চাই সুধিলে— “চাহ, হিগাৰেট এইবোৰ মই খাওঁ জানো ? মোক ভূমি কি বুলি ভাবা ?” কি বুলি ভাবো সেইটো ক’লে এজন সম্মানীয় বুঢ়া মানুহৰ লগত মাৰপিট লাগি যাব পাৰে । মনে মনে থাকিলো ।

“জীৱনত মই চাহ, হিগাৰেট খাই পোৱা নাই । তাৰ কাৰণে মোৰ কিবা ক্ষতি হৈছে বুলি মই নাভাবো !”

ভিনি ঘণ্টা ধৰি তেওঁৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ সাজু হ’লো । মকিল হ’ল এই সময়ছোৱা মই হিগাৰেট এটাও খাব নোৱাৰিম । নীৰৱে তেওঁৰ কথা শুনি শুনি মোৰ মনটো কিবা শূণ্যতে ডাহি ফুৰে । তেওঁৰ কথাৰ আঁতিভৰি নাপাওঁ । বকৱাদেৱৰ কথা পতাৰ বিশিষ্ট এটা পদ্ধতি আছে । কথাৰ ঠাল-ঠেঙুলি বাঢ়ি গৈ থাকে । তেওঁ আৰু খাটনিয়াৰ সংগঠনৰ কামত লাগি আছিল । খাটনিয়াৰৰ নামটো জহাৰ লগে লগে খাটনিয়াৰৰ বংশ পৰিচয়, তেওঁৰ জীৱন বৃত্তান্ত এইবোৰো কব লগা হ’ল । খাটনিয়াৰে বিয়া কৰাইছে দামোদৰ চৌধুৰীৰ ঘৰত, তাৰ কথাও আহি পৰিল । দামোদৰ চৌধুৰীৰ ডাঙৰ ল’ৰাজনে চাকৰি নকৰি তেওঁৰ পৰামৰ্শ অনুসাৰে কাঠৰ কাৰবাৰত লাগিল । এইবোৰ কথাও কব লগা হ’ল । মোৰ মূৰটো ঘূৰি থকা যেন বোধ হয় । অজ্ঞাতসাৰে জেপত হাত ডৰাই সচকিত হৈ উঠো । মনক সংযত কৰি বকৱাদ কাহিনী অনুসৰণ কৰাৰ চেষ্টা কৰো । ১৯৬০ চনত তেওঁ আৰু যোগেন খাটনিয়াৰ উজ্জি অসমত সংগঠনৰ কাম কৰি ফুৰিছিল । কপাল বেয়া । সেই বাবেই তেওঁৰ পেটৰ বিষটো আৰম্ভ হ’ল । নহব কিয় ? ষোৱা-বোৱাৰ ঠিক নাই, দিনে ৰাতি কাম আৰু কাম । কিন্তু উপায়ো নাই । ফুকনে ক’লে, ভূমি নহলে কেনেকৈ হব ? কোনে কৰিব কাম ?

কল্পনা বহুতো কৰিব পাৰি । সেইমতে কাম কৰাৰ শক্তি জানো মোৰ আছে ? তেওঁৰ মুখৰ ভাবটো কেনেকুৱা হয় সেইটো চোৱাৰ কাৰণে কৈ দিবৰ মন যায়, “আপোনাৰ এইবোৰ অগ্ন্যো-জনীয়া বৰ্ণনা শুনাৰ মোৰ অৰুণো আগ্ৰহ নাই । শুনি শুনি মোৰ আমনি লাগিছে । এই পধুজি সময়খিনি মই বন্ধু-বান্ধবৰ

জগত বহি অলপ আড্ডা জমাবলৈ ভাল পাওঁ । আপুখি শুনিহে
 আপ মাৰি উঠিব পাৰে, কিন্তু তাত-ফাট খেলিব পাৰিলে ভাল
 আছিল । ইমান পৰ হিগাবেট এটা হপিব নাপাই মোৰ সচাকৈ
 বেয়া লাগি আছে । হয়, মই হিগাবেট খাওঁ । মই চুব নকৰো
 মিছা কথাও বৰ বেছি নকওঁ, এতিয়ালৈ মানুহ এজনকো হত্যা
 কৰা নাই, কোনো ছোৱালীক বলাৎকাৰ কৰা নাই । তথাপি
 আপোনাৰ আদৰ্শ মতে মই সিমান ভাল ল'ৰা নহওঁ দেই ।
 এক নম্বৰ কথা, মই ব্ৰহ্মমূৰ্ত্তত শৰ্যা ত্যাগ নকৰো । দুই
 নম্বৰ হিগাবেট খাওঁ । তিন নম্বৰ, বন্ধু-বান্ধবৰ লগলাগি কেতিয়াবা
 অলপ, বৰ, মুহকচ নাযাব, হয় কেতিয়াবা অলপ মদো খাওঁ ।
 হে, হে, হে ! সদায় নহয়, কেতিয়াবাহে । এই ধৰক, চিকাৰ-
 চিকাৰ কৰিবলৈ গ'লে ।”

অন্যমনস্ক হৈ পৰিছিলো । আকৌ তেওঁৰ কথা কানত
 সোমাল । শব্দ-তৰঙ্গ ! তৰঙ্গ মানে চৌ । চৌবোৰ বাক কেনেকৈ
 শব্দ হয় ? বিশেষ শব্দই কেনেকৈ বাক বিশেষ অৰ্থ বহন কৰে ?
 এই শব্দবোৰে বাক কেনেকৈ মনত উন্নয়, বিবেগ আৰু ক্ৰোধৰ
 সঞ্চাৰ কৰে ? উন্নয়নক জটিল কাৰবাৰ ।

কন্দৰ্প বকৱাই কৈ গ'ল—“দেশৰ কামত লাগি থাকোতে
 নিজৰ একো নহ'ল । নিজৰ কথা ভাবিবলৈ আহিবিয়েই নাপালো ।
 সেই কাৰণেইতো আজি মোৰ এই অৱস্থা ।”

শুনিহো তেওঁ অতি দৰিদ্ৰ ঘৰৰ ল'ৰা । অৱশ্যে কেইজনৰ
 পূৰ্বপুৰুষনো বজা মহাৰাজা ? তিনিবাৰ বি. এ ফেল কৰি তেওঁ
 পঢ়া এৰিছিল । এই সম্বন্ধেও দুটা মতবাদ প্ৰচলিত । বকৱাই
 কয়, দেশৰ কামত লাগি থাকি তেওঁ পঢ়িব নোৱাৰিলে । চকু-
 চৰহা লোকে কয়, তেওঁৰ মূৰত একো নাছিল । মানুহৰ উপাৰ্জন
 তেওঁৰ শিক্ষা-দীক্ষাৰ সমানুপাতিক হবই লাগিব বুলি কোনো
 নিয়ম নাই । বকৱাদেৱৰ অৱস্থা অধিকতৰ টনকিলাল হব
 নোৱাৰিলে হয় বুলি মই কব নোৱাৰো । অৱশ্যে বেয়াও হব
 পাৰিলে হয় । এইবোৰ জটিল কথা । কিন্তু দেখাত তেওঁৰ
 অৱস্থা ভালোই । চহৰত ডাঙৰ ঘৰ আছে । চহৰৰ উপকণ্ঠত

প্ৰচুৰ মাটি আছে । টকা খকা মানুহ বুলি অইনে কোৱাকুই কৰে ।

মই চমজদাৰ শ্ৰোতা । বৰুৱাই মোক ভাল পায় । ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা ধৰি কথা কৈ যায় । আক্ৰোশ কৰে । নিজৰ মানুহৰপৰা কোনো সহায় সহানুভূতি পোৱা নাই, সেই কথাও কয় । আপোন মানুহে সদায় তেওঁৰ অন্যায় কৰাৰ চেষ্টা কৰিছে, জুলুম কৰি আহিছে ।

‘চহৰত ডি চি. অফিছত কাম কৰো । সবল জীৱন-যাপন মোৰ আদৰ্শ । ভাৰাঘৰত থাকো । সক ঘৰ, খেৰৰ । ৰাস্তাৰ সিফালৰ কলৰ পানী আনিব লাগে । মইয়েই আনো । শহৰ আহিছিল আমাৰ তালৈ । ক’লে—‘আমাৰ ঘৰটো এনেদৰে পৰি আছে । তাতেই নথকা কিয় ?’

“একৰকম জোৰ-জব্বৰদস্তি কৰি আমাক সেইটো ঘৰলৈ যোৱাৰ কাৰণে বাধ্য কৰিলে । ঘৰটো বন্ধপা-বেন্ধনো কৰিব লাগে । ময়ো ভাবি চালো । ইমানকৈ ধৰিছে যেতিয়া কথাষাৰ ৰাখো । নিজৰ মানুহৰ এইখিনি উপকাৰ কৰো ।

“শহৰ চুকোৱাৰ পিছত খুলশালি দুজনে ক’লে ঘৰটো এৰি দিব লাগে । লাগিলেই হ’ল । এৰি দিব লাগে বুলি কলেই এৰি দিব পাৰেনে ? এওঁ ঘৰটো বন্ধপাবেন্ধপ কৰোতে মোৰ কম টকা খৰছ হৈছে ? আৰু ঘৰ বুলিনো আছিল কি ? গোটেই-খিনি ময়েই সাজি লৈছো । ইমানবোৰ যে মোৰ খৰছ হ’ল সেই পইচা দিয়ে কোনে ?

“মোৰ কথা নামানিলে । মানুহৰ বুদ্ধি শুনি মামলা কৰিলে । পিছে, কি কৰিব পাবিলে মোৰ ? ক্লিশ বছৰ ধৰি আছো মই এইটো ঘৰত । খেদো বুলিয়েই খেদিব পাৰেনে ? আইন নাট, ধৰ্ম নাই ? লাভৰ ভিতৰত নিজৰ মানুহৰ লগত মামলা মোকদ্দমা কৰি ৰাজ্যৰ মানুহক হুঁহুৱালে । অনাহক আপোন মানুহৰ লগত এখন বিবাদৰ সৃষ্টি ।” বৰুৱাই একেৰাহে কথা পাতি যায় । মই শুনো ।

“আইনৰ নিচিনা বিশ্বয়— সম্পত্তি, টকা-পইচাৰ খাম্বাত

লাগি থাকিলে আজি ময়ো ডাঙৰ মানুহ হ'ব পাৰিলো হব । গোটেই জীৱনটো দেশৰ কামত লাগি থাকোতেই গ'ল । সকলো-পৰা এটা আদৰ্শ জীৱন-স্বাপনৰ চেষ্টা কৰি আহিছো । কোনোদিনাই কোনো প্ৰলোভনে মোক আদৰ্শচ্যুত কৰিবপৰা নাই । জনমত বিড়ী-ছিগাৰেট খাই পোৱা নাই । জীৱনত ভাল কাপোৰ এখন পিন্ধা নাই, ভাল বস্তু এটা কিনি খোৱা নাই । ভোগ সন্তোষত লিপ্ত নহৈ চিৰদিন আদৰ্শ জীৱন-স্বাপনৰ চেষ্টা কৰি আহিছো তাৰ কাৰণে ঘৰে বাহিৰে চাৰিওপিনৰপৰা বাধা পাই আহিছো । মোৰ পৰিবাৰৰ কথাকেই ধৰা । আগতে তেওঁৰ সাজ-পোছাকৰ ফালে অলপ চকু আছিল । মোৰ উপদেশ শুনি গুনিহে সাজ-পোছাকৰ তুচ্ছতা বুজি পোৱা হ'ল । অতি সাধাৰণ পোছাক-পাতি পিন্ধিবলৈ ল'লে । আগতে তেওঁ আছিল অলপ চপলা ধৰণৰ । মোৰ শিক্ষাৰ ফলতহে তেওঁ জীৱনক গভীৰভাৱে লব পৰা হ'ল । সময় লৈছিল । কিন্তু লাহে লাহে তেওঁৰ গাভীৰ আছিল । আগৰ দৰে কথাই কথাই হাঁহি উঠিবলৈ বাদ দিলে । পিছত মই কেতিয়াও হাঁহা দেখা নাট ।”

চমজুদাৰ শ্লোতা পাই কৰ্জৰ্প বকৱা উদ্দীপ্ত হৈ উঠিল ।

“ভ্ৰমৰ মৰ্যাদা সম্বন্ধে সুখত ডাঙৰ ডাঙৰ বস্তুতা দিলে কি হ'ব ? নিজৰ ঘৰৰ সকলোখিনি কাম নিজে কৰাটো মোৰ এটা আদৰ্শ । পৰিবাৰে প্ৰায়েই গা ভাল নাই বুলি কৈছিল । অলপতেই অস্থিৰ হৈ পৰে, মাকৰ ঘৰৰ শিক্ষা । কৈছো নহয়, মাকৰ ঘৰৰ বাতাবৰণ আছিল অলপ লম্বু ধৰণৰ । তেওঁ নোৱাৰিলে ঘৰৰ সকলোখিনি কাম মই নিজেই কৰিছিলো । ইয়াত অৱশ্যে মোৰ লাজো নাই, কষ্টও নাট । তেওঁ পিছে নুগুনে । মোৰ হাতৰপৰা তেওঁৰ বাঁহী কাপোৰখিনি, চুৱা বাচনখিনি কাটি লৈ তেওঁ নিজেই ধুবলৈ আৰম্ভ কৰি দিয়ে । মই হাক দিছিলো— ‘তুমি কিয় ? নালাগে । এইখিনি কাম পাৰিম মই । হাক দিলেও নুগুনে । সকলো কামকেই তেওঁ কৰিবলৈ ল'লে । মই সোধো, তোমাৰ গা পিছে কেনে ? তেওঁ কয়—মোৰ আক কিহৰ গা অসুখ, ভালৈ আছে । অৱশ্যে এইটোও সচা, কাম-কম কৰি থাকিলেহে মানুহৰ গা ভালৈ থাকে । ক'তা, পিছলৈ এক-

দিনো গা বেয়া বুলি মোক কোৱা নাই ।”

মোৰ লগত কথা পাতি কন্দৰ্প বকৱা আগোন পাহৰা হৈ যায় । আদৰ্শ, আদৰ্শ আৰু আদৰ্শ ।

ল’ৰা-ছোৱালীবোৰকো মই আদৰ্শস্থানীয় কৰি গড়িবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো । লাহ-বিলাহত মগ্ন হ’ব দিয়া নাই । সিহঁতে কেতিয়াও জোতা পিন্ধি ফুলত ঘোৱা নাই । সকল বয়সতেই আদৰ্শবোধ আছিল টনকিয়াল । কোনোৰকম অন্যায় সিহঁতে সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল । শিক্কেই হওক, বা লগৰ ছাত্ৰই হওক, কাৰোবাৰ কিবা বিসম্মত আচৰণ চকুত পৰিলে মোক কৈ দিছিল । সেই কাৰণে কোনেও সিহঁতক ভাল পোৱা নাছিল । হিংসাত কম নম্বৰ দি সিহঁতক পৰীক্ষাত ফেল কৰাই থৈছিল ।”

মোৰ গাটো ভাল নাই । মনটোতো কিবা এটা অৱসাদ । ৰাতি ভালকৈ টোপনি নহয় । কিবাকিবি সপোন দেখো । মাথা নাই, মুণ্ড নাই । কন্দৰ্প বকৱাৰ পৰিবাৰ চুৱা পাতনিত বাচন মাজি আছে । তেওঁৰ চকুত ক্লান্ত উদাস দৃষ্টি । চৰিয়া, ৰাটি, গামলা দ’ম লাগি পৰ্বতাকাৰ হৈ উঠে । তেওঁৰ সিন্ধালে লক্ষ্য নাই । বাচনৰ পাহাৰ বাগৰি পৰি মাৰে দেখোন মানুহগৰাকীক । উৎকণ্ঠাত মোৰ টোপনি ভাগি যায় । পেটৰ গোলমাল কিবা হৈছে নিশ্চয় । ডাক্তৰ চৌধুৰীক দেখুৱালো । একো নাই বুলি ক’লে । গধূলি মুক্ত বতাহত ফুৰিবলৈ উপদেশ দিলে ।

কাম শেষ কৰি পোনে পোনে ঘৰলৈ উভতি নাহো । বাহিৰে বাহিৰে ঘূৰিপকি গভীৰ ৰাতি সন্তৰ্পণে ঘৰত সোৱাও । কেইদিনমানৰ তিতৰতে গাটো বহুখিনি ভালপোৱা যেন বোধ কৰিলো, স্বাভাৱিকতে ডাক্তৰৰ উপদেশ পাহৰি গ’লো । সোনকালে ঘৰত আহি আৰামচকীত বহি ছিগাৰেট এটা জ্বলাই লৈছো মাত্ৰ ।

“ডেকাল’ৰা, ঘৰত আহা নে ?” লৰাজিকৈ অজন্ত ছিগাৰেটকো খিৰিকিয়েদি দলি মাৰি দিলো ।

ডুল, ডুল । ডাক্তৰৰ উপদেশ আওকান কৰাটো অত্যন্ত ডুল । গাটো আকৌ বেয়া লগা যেন পালো । গা বেয়া লাগিলে মেজাজো বেয়া হয় । চিন্তাবোৰ হয় অনিৰ্মল । অনাহক বকৱাদেৱৰ

কল্পত ৰং উষ্ণি প'ল । মুখেৰে একো নকলো, কিন্তু বিশৃংখল চিন্তাক সংযত কৰিব নোৱাৰিলো— বকৱা ডাঙৰীয়া, তোমাৰ হাত সাৰা ইমান সহজ নহয় । এনেকৈয়েই তুমি সমাজত নিজৰ এটা স্থান কৰি লৈছা । ডাঙৰ মানুহৰ লগত নেবানেপেৰাকৈ লাগি আছিল । তেওঁলোকৰ উপেক্ষা, অৱজ্ঞা, উপহাস একোৱেই তোমাক নিৰস্ত কৰিব পৰা নাই । বিৰক্ত হৈ, ক্লুত হৈ, কেতিয়াবা অতীৰ্ণ হৈ তোমাৰ ফালে চকু দিবলৈ বাধ্য হৈছিল ।

নিজৰ অশিষ্ট চিন্তাত নিজেই লজ্জিত হৈ গৰিলো । ব্যস্ত হৈ বকৱাদেৱক মাত লগালো ।

“আহক, বহক ।”

সিদিনা অনিল চৌধুৰীৰ লগত কথা পাতি আহিলো । কিবা কথাত কন্দৰ্প বকৱাৰ কথা ওলাল । চৌধুৰীয়ে ক'লে, “আজি মোৰ এজলাচত বকৱাৰ বিপক্ষে দিৱা গোচৰ এটা নিষ্পত্তি কৰিলো ।”

“কি গোচৰ ?”

“এই, সম্বন্ধ কোঁচ বুলি মানুহ এজনে গোচৰ দিছিল । বকৱাৰ মাটি কিছূ চৰকাৰে লৈছে । সম্বন্ধ কোঁচ হেনো বিশ বছৰ খৰি সেই মাটিত খেতি কৰি আছে । ক্ষতি পূৰণৰ টকাৰ জগ সি পাব লাগে বুলি দাবী কৰিছে ।”

“কি হ'ল পিছে ?”

“কি আক হব ? বকৱাই ষাটাত কৈ দিলে সম্বন্ধক তেওঁ চিনি নাপায় । কোন সম্বন্ধ ? কোন সি ? হঠাতে চৌধুৰীৰ ডুকৰ ওপৰৰ সিৰডাল সামান্য ভাবে ফুলি উঠিল । মাতটোত যেন সামান্য উত্তেজনা প্ৰকাশ পালে ।

“সচাইতো । কোন সম্বন্ধ ? কোন সি ? কি মূল্য আছে তাৰ কথাৰ ? বকৱা ডাঙৰীয়া এজন মানী ব্যক্তি, দেশৰ নেতৃস্থানীয় লোক, আৰু পাঁচজনে তেওঁৰ কথা সমৰ্থন কৰিলে ।”

দিন পাব হৈ গৈ আছে । বাৰাতাত বহি আছে । বদলিৰ চেষ্টা কৰি আছে । বকৱা ডাঙৰীয়াকেই খাটিম নেকি তাকেই জাৰিছো । বিহব সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ আজি তেওঁ মুখ্য অতিথি ।

ৰাতিপুৱা দহমান বজাতে অতনুৱে চিৰজিতলৈ ফোন কৰিলে,
“আজি গধূলিৰ কথা তোৰ মনত আছেনে নাই ? তোৰ স্মৃতি-
শক্তি কিন্তু হাল্ধ হাল্ধ !”

“আছে, আছে । ঠিক কেই বজাত ?” চিৰজিতে সুধিলে ।

“তাৰ মানে, তোৰ একেবাৰে মনত নাই । চাৰে সাতটাত ।
কিন্তু অকল মানুহটো আহিলে নহ’ব ।”

“জানো, দে । তই নকলেও হ’ব । মই মোৰ ভাগৰ কেইটা
লৈ যাম । তই খালী অলপ চিজ্, পটেটু চিপ্ছ আৰু ছাৰ্দ্দিনৰ
টিন এটা আনি থবি । ছাৰ্দ্দিন্ছ অন ট’লট—যিটো খাবলৈ মই
এশ মাইল যাব পাৰো । গোবিন্দক কৈ থৈছ নহয় ? তাকো কিবা
এটা আনিবলৈ কৰি ।”

“গোবিন্দলৈয়ো টেলিফোন এতিয়াই কৰিম ।”

অলপ পিছতে গোবিন্দয়ে অতনুলৈ টেলিফোন কৰিলে । “আজি
চাৰে সাতটাত নহয় জানো ?”

“চটুপিড্ ! চাৰে সাতটাত । তহঁতক একেবাৰে ট্ৰাষ্ট
কৰিব নোৱাৰি । বৰ য়েবেস্পিসিবল্ । তোৰ ভাগত পৰিছে কেইটামান
বিল্লেৰ আৰু বেক্দ্ বিন্ছৰ এটা টিন । ইবোৰ মই যোগাব কৰিম ।
চিৰজিতেও দুই-এটা কিবা আনিব ।”

গোবিন্দই কলে, “মই এটা সাংঘাতিক ভাল বস্তু লৈ যাম ।
তহঁতক একেবাৰে আচৰিত কৰি দিম ।”

হয় বাজি দহমিনিটমান ষাওঁতেই ওলালহি চিৰজিত আৰু
গোবিন্দ । দুয়োটা চিৰজিতৰ মটৰতে আহিল । দুয়োটাৰে হাতত
টোপোলা । অতনুৰ শোৱা কোঠাতে বহা ঠিক হ’ল ।

“চাৰে সাতটাত হে । বহুত সময় আছে ।” চিৰজিতে কলে ।

গোবিন্দই টোপোলাটো হাতত লৈ এবাৰ অতনু আৰু এবাৰ
চিৰজিতৰ মুখলৈ চালে ।

“ভয় নেবাও, ব। ভইতো আক বয়েল ছেলুট বা চিভাহ
বিগাল অনা নাই। কি আনিছ দেখুৱা সোনকালে।” অতনুৱে কলে।

দুয়োটাকে সম্পূৰ্ণ আচৰিত কৰি গোবিন্দই মাদুকৰৰ হাতৰ
কৌশল আক চকুৰ ইগিতেৰে উলিয়াই দেখুৱালে এটা কট্‌ছৰ বটল।
অতি দামী।

“ক’ত পালি,” চকু আক মুখত প্ৰকাশ পোৱা পৰম তৃপ্তি
আক লোভৰে অতনুৱে সুধিলে। অতনু ডাঙৰ ইজিনীয়াৰ।

“নিজৰ টকাৰে অনা নাই, দে।”

গোবিন্দ ইন্কম্-টেক্স বিষয়া।

ইতিমধ্যে অতনুৱে চাপৰ মেজ এখনত বস্তুবোৰ সজালে।
এচকল ল’ফ্ চাৰি ভাগ কৰি সেকি তাৰ ওপৰত প্ৰথমতে চাৰ্‌দিন
মাহৰ এটা ডাঠ প্ৰলেপ আক তাৰ ওপৰত বেক্‌দ বিন্ কেইটামান
সমানভাবে লগোৱা আছে। চাৰ্‌দিন অন ট’লট—এই বস্তুটো চিৰজিত
আক সি দুয়োটাই বৰ ভাল পায়। বিদেশত থাকোঁতে হোৱা
অভ্যাস। পটেটু চিপ্‌ছ, চিজ্‌, ডালমুট আছেই।

কাম কৰা ল’ৰাটোৱে সৰু সৰুকৈ ভজা কুকুৰা মাংসৰ
এখন খাল দিলেহি। সি নিজে দেখুৱাই দিয়া মতে মাংসখিনি
ভাজিছেনে নাই চাবলৈ অতনুৱে খালখন হাতত ললে। খালৰ-
পৰা এইবাৰ তাৰ চকু পৰিল ল’ৰাটোৰ ওপৰত—তেৰ-চৌদ্ধ
বছৰীয়া ল’ৰাটোৰ ওপৰত। সি থিয় হ’ল। খেঙেৰে ল’ৰাটোৰ
ডিঙিত দুয়োহাতেৰে ধৰি ওপৰলৈ তুলি কৰ্শ মাতেৰে সি
সুধিলে, “কালি ৰাতি আখা কেজি মাংসৰ বাকীখিনি কোনে খালে?
জলদি বলাও, কোন খাতা হয়?”

গোবিন্দই ল’ৰালকৈ ল’ৰাটোৰ ডিঙিৰপৰা অতনুৰ হাতখন
একটাই দিলে। “ইমান ভাল মুড় এটা এইদৰে নষ্ট কৰাটো
তোৰ কিন্তু উচিত হোৱা নাই।”

অতনুৱে এটা ইণ্ডিয়ান হুইকি আক সৰু ফ্ৰিজৰপৰা দুটা
বিয়েৰৰ বটল আনি মেজত থলে। চিৰজিতৰ অভ্যাস, প্ৰথমতে
দুখটলমান বিয়েৰ খোৱাৰ পিছতহে হাৰ্ড ড্ৰিঙ্ক।

কট্‌ছৰ বটল কামদাৰে খুৱিলে গোবিন্দই। খোজাৰ আগতে
অতনুৱে বটলটোতে এটা চুমা খালে।

“চিয়েৰ্ছ! চিয়েৰ্ছ!”

অতনুৱে ঘড়ীলৈ চালে।

ইতিমধ্যে চিৰজিতে ই দুটাক স্তম্ভিত কৰি কট্‌ছৰ লগত
অলপ ইণ্ডিয়ান হাইকি আৰু বিয়েৰ মিহলাই পাখ কৰি লৈছে।

কট্‌ছৰ প্ৰথম ঠোক মুখত দিয়াৰ অলপ পিছতে অতনুৰ
সমগ্ৰ মুখমণ্ডল উত্তাসিত হ’ল। সি কলে, “এটা ঘটনা কঙ’
গুন। মই তেতিয়া আমেৰিকাৰ ছানফ্ৰান্সিসকোত। সন্ধিয়াবেপৰা
দুজন আমেৰিকানৰ লগত ড্ৰিঙ্ক কৰিছো। বুৰ্বন খাইছিলো।
বাতি বোধহয় ভালমান হৈছিল। হোটেলৰ কমত কেনি গৈ
কেনেকৈ সোমালো, ক’বই নোৱাৰো। সোমাই দুৱাৰ বন্ধ নকৰাকৈ
বিছনাত পৰিলোঁগৈ। লাইট জলাবলৈ নহলেই। অলপ সময়ৰ
পিছত দুৱাৰত দুটা নে তিনিটা টোকৰ। মই উঠিবলৈ নহলেই।
পাতকজনী সোমাই আহিল। লাহে লাহে, নৃত্যৰ তালে তালে
য়েন, তাই মোৰ ফালে আগবাঢ়ি আহিল। ওপৰ ডোখৰ একেবাৰে
উদং। তাইৰ বুকুখন, ইস্ মই একেবাৰে মৰি যাব পাৰো পাই,
কি কৰি। একেবাৰে সোণৰ বৰণৰ। হাত এখন……”।

গোবিন্দই চিক্ৰবিয়েই কলে, ‘গাজা, গাজা। মদৰ নিচাত
তই এনেদৰে বেহুচ, তাতে কমত লাইট নাই। তাইৰ বুকুখন
সোণ বৰণীয়া নে ভাম বৰণীয়া, তই কেনেকৈ জানিলি?’

“বজ্জাত, বজ্জাত” বুলি অতনুৱে তিনিওটা গিলাচত মদ
চালিলে। লগে লগে চালে হাতৰ ঘড়ীলৈ। সাত বাজিবলৈ দহ
মিনিট।

শহৰেকৰ টকাৰে, বিয়াৰ আগতে অতনুৱে আমেৰিকাত
উচ্চ শিক্ষা লৈছিল।

এনেতে টেলিফোনত ক্লিং ক্লিং শব্দ। অতনুৰ পৰিবাৰ
কৰ্মজীয়ে হোৱাটোৰ মাকৰ হাবৰপৰা টেলিফোন কৰিছে। তাই
ক্ৰমশঃ সন্তানসন্ততি।

“ড্ৰাকট্‌ছন পাইছা? আৰু অলপ টকা লাগিব নেকি?—

আজি সন্ধ্যা চাবে সাত কক্ষত । কেনেকুৱা কথা চিহ্নিত
 লেখিবা ।” কল্যাণীয়ে সুধিলে, সি ঘৰৰ আন কাৰ্য্যৰ আনত
 কথা পাতিব নেকি ? “নেলাগে, নেলাগে । আচ্ছা বাই ।”

কল্যাণীৰ ঘৰৰ মানুহবোৰকে অতনুৱে লাহে লাহে সন্ধ্যা
 কৰিব নোৱাৰা হৈ আহিছে । তাইৰ মাকৰ ঘৰখন অতি চহকা
 সিহঁতৰ অজস্র ধন-সম্পত্তি আছে বুলি সকলোৱেই জানে । শুধাপি
 সি তাইলৈ মাহে মাহে টকা পঠিয়াব লাগে কিয় ? তিনিমাহ,
 দুব বেছি চাৰিমাহত তাই সিহঁতৰ ঘৰৰ কি খাই শেষ কৰিব
 পাৰে ? মাকজনীয়েওতো ভদ্ৰতা বা লজ্জাৰ খাতিৰতে পঠিয়াব
 নেলাগে বুলি ক’ব পাৰে ।

তাৰ খং উঠিবলৈ ধৰিছিলেই, গোবিন্দৰ মাতত সি থিয়
 হ’ল ।

গোবিন্দই ক’লে, “কালি আবেলি মটৰখন লৈ বাণীৰ
 ফালে ফুৰিবলৈ গৈছিলো । লগত আছিল উত্তৰা ।”

“আচ্ছা, তোৰ বিয়াৰ তাৰিখ ঠিক হ’ল ? অতনুৱে সুধিলে ।
 “জানি-গুনি বিষ যেতিয়া খাব খুজিছ, খা ।”

“মাৰ্চত । উপদেশ থ । এতিয়া গুন । কেইজনীমান
 গাভৰু ছোৱালীয়ে জকাই বাইছিল । উত্তৰাই গাড়ী বখাই সিহঁতৰ
 ফটো ল’বলৈ কলে । তেওঁ থাকিল গাড়ীতে বহি । মই অতি
 দামী জাপানী কেমেৰাটো লৈ বাস্তাৰ কাৰ্য্যপৰা ফটো ল’বলৈ
 আৰম্ভ কৰিছো ।”

এনেতে ল’ৰাটোৱে এখাল ভজা কাজু খলেহি ।

“বাপু, তোৰ নাম ?” চিৰজিভে মুখিলে ।

হাত দুখন সম্পূৰ্ণ পোনাই, তললৈ নমাই ডৰি দুটা একেলগ
 কৰি সি কলে, “শ্ৰীকৃষ্ণ চন্দ্ৰ কলিতা ।”

“ঘৰ ?”

“টিহুত ।”

গোবিন্দই কৈ গ’ল, “ফটো লবলৈ খবোতেই এজনী ছোৱা-
 লীয়ে পাবৰ ফালে আহি কলে, ‘ফটো লগে আমাক সুধিছে কিয়

জ'ব পাৰিব ।' গোবিন্দই কৈ চিৰজিতকালৰ জন্ত নেকি যে আমাক
 নেমসোধ্যাকৈ ফটো জ'ব পাৰিব ।' মই উত্তৰালৈ চালো । ডেও'ৰ
 চকুদুটা বন্ধল হ'ল । উত্তৰাই কলে, পাৰিশ্যন লৈছো বুজি কোৱা ।'
 মই সিহঁতক কলো, তোমালোকৰ অনুমতি ললো, এতিয়া ফটো
 জ'ব পাৰিমনে ? ছোৱালীজনীয়ে হাঁহি এটা মাৰি ইকিজনীলৈ
 চালে । তাৰে এজনীয়ে মাত লগালে, 'জব পাৰিব, কিন্তু আমাক
 ফটোৰ কপি লাগিব ।'

উত্তৰাই খঙেৰে ডাঙৰকৈ কলে, 'বাদ দিয়া, বাটে-পথে
 লোকৰ ছোৱালীৰ ফটো লৈ ফুৰাটো যে সুবিধাৰ নহয়, এতিয়া
 গম পালো ।'

চিৰজিতে ঘড়ীলৈ চাই কলে, "আক কিন্তু বাৰ মিনিটহে ।"
 অতনুৱে হাতৰ ঘড়ীটো খুলি বিছনাত থলে ।

"তোৰ কোনো গজ-খটনা-কাহিনী ক'বলৈ নাই ?" গোবিন্দই
 চিৰজিতক সুধিলে ।

চিৰজিতক নিচাই সোনকালে ধৰে । ইয়াতকৈয়ো এক
 ডাঙৰ নিচাই তাক ধৰিছে । কিছুদিন হ'ল, সি প্ৰেমত পৰিছে ।
 চাৰিওফালে সেই নাৰীৰ প্ৰতিবিম্ব সি দেখিবলৈ পায় । আজি-
 কালি কাৰো লগত বৰকৈ কথা নেপাতে । সদ্যস্নাতা গাভৰুৰ
 মুগাৰ মেখেলাৰ খমখম শব্দ তাৰ কাণত অনুৰণিত হয় বাবে
 বাবে, আৰু মনৰ চকুৰ আগতে সঘনে সি দেখা পায় দুটা বিশাল
 শালু চকু ।

চিৰজিত ডাঙৰ চৰকাৰী বিশ্বয়া ।

অতনুৱে খৰধৰকৈ গিলাচৰপৰা দুটোকমান মুখত বাকি
 কাজু কেইটামান মুখত ডৰাই কাপোৰৰ টুকুৰাৰে বেডিঅ'টো
 পৰম স্বস্ত্ৰেৰে মোহাবিলে ।

ভিনিওটাই ঘড়ীলৈ চালে । অতনুৱে চকীখন বেডিঅ'টোৰ
 ওচৰলৈ টানি ললে ।

"লগাও ?" অতনুৱে সুধিলে ।

চিৰজিত আৰু গোবিন্দই নিজৰ নিজৰ ঘড়ীলৈ চাই সম্মতি
 জনালে ।

বেডিঅ'ত প্ৰথমতে শুনা গ'ল নাৰী কণ্ঠৰ শব্দৰ একোটি
গীত। তাৰ পিছত খন্তেক নিস্তব্ধতা। অতনুৱে ভীকু চকুৰে
বেডিঅ'টোলৈ চাই আছে। চিৰজিভে লক্ষ্য কৰিলে, দেৱালত এটা
পোক খাবৰ বাবে এটা জেঠিয়ে দুষ্ট পতিৰে খেদা মাৰিছে।
সোবিন্দই গিলাচটো ওঠতে লগাই স্থিৰভাবে অতনুলৈ চাই আছে।

এটা ঘোষণা : 'এতিয়া নিবেদন কৰা হৈছে অতনু কুমাৰ
দত্তৰ নাটক—শকুনি।'

...বাৰিষাৰ নৈ প্ৰচণ্ড বেগেৰে ৰোতাৰ শব্দ। দুৰৱপৰা
ভাহি আহিছে খৰিধৰা মানুহৰ চিঞৰ-কিৰিলি। হঠাৎ এজনী
মানুহ পানীত পৰাৰ শব্দ। পটভূমিত চেতাৰৰ ককণ সুৰ।
লগে লগে দুজন মানুহৰ পানীত জাপ মৰাৰ শব্দ। এজন
সুত্ৰধাৰে উদাত্ত কৰ্চে কাহিনী আৰম্ভ কৰিছে। আত্মহত্যা কৰিবলৈ
ধৰা মানুহজনীক উদ্ধাৰ কৰা হ'ল। লগতে তাইৰ ছোৱালী-
জনীকো। তাইৰে জীৱন কাহিনী। ---যৰে ঘৰে, পথে পথে,
আকাশত পোহৰ আছে, কিন্তু তাইৰ জীৱনত কোনো দিন পোহৰ
পৰা নাই। চাৰিওফালে অজস্ৰ মানুহৰ ঘৰ, ঘৰৰ পিছত ঘৰ,
কিন্তু এই মানুহজনী থাকিবলৈ এহাত ঠাই নাই। হেজাৰ হেজাৰ
মানুহৰ ঘৰত উৎসৱ পাতিছে। অজস্ৰ বস্ত্ৰ পেলনি গৈছে, কিন্তু
এই মানুহজনীয়ে খাবলৈ এটা খুদকণ নাই। তাৰ বিচাৰ কোনে
কৰিব ? সেই বিচাৰৰ বান্ধদান কৰিব কোনে ?

---ক্লেছ বেক। মানুহজনীৰ নিজৰ দুখৰ কথা। সমগ্ৰ
জীৱন ধৰি তাইক বিশ্বাসঘাতকতা কৰা হৈছে, সমাজৰ দ্বাৰা
তাই প্ৰভাৱিত। কোনেও কথা দি কথা ৰখা নাই। এটা অচিন
ৰোগত তাইৰ গিৰিয়েকৰ মৃত্যু হ'ল, কিন্তু তেওঁক চোৱা মানুহ
কোনো নোলাল, হাস্পাতালত ঠাই নাই বুলি কলে, এটোপা ঔষধ
পেটত নপৰাকৈ ইমান সুস্থাস্থ্যৰ মানুহটো এদিন মৰি থাকিল। ---

---তাৰ পিছত নৰক যন্ত্ৰণা। তিনিটা ল'ৰা-ছোৱালীৰে
তাই হ'ল ডিচ্কাৰী। সেই দুৰ্দশাতো সমাজে তাইলৈ যুৰ ভুলি
নেচালে। ডিচ্কা কেতিয়াবা কোনোবাই দিলেও সিহঁতৰ চকু পৰে
তাইৰ দেহাৰ ওপৰত। --- শকুনিৰ এশটা ভাই-ককাইৰ বাবে

কৌৰৱৰ ঘৰৰপৰা জীৱাই দিছিল মাত্ৰ এমুঠি চাউল । নিৰ্জনবৈটাই
 নিত্ৰক তিলডিলকৈ মাৰি সেই চাউল দিছিল শকুনিক, তেওঁ
 যাতে জীৱাই থাকি কৌৰৱৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ ল'ব পাৰে ।
 -- এই মানুহজনীয়েও নিজে নেথাই ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাক কথমপি
 জীৱাই ৰাখিছিল যাতে সমাজৰ ওপৰত সিহঁতে এদিন প্ৰতিশোধ
 ল'ব পাৰে । যি সমাজে তাইক আত্মহত্যা কৰিবলৈ বাধ্য কৰে,
 সেই সমাজৰ ওপৰত নিৰ্মম আৰু ভয়ঙ্কৰ প্ৰতিশোধ সিহঁতে যেন
 এদিন ডাঙৰ হৈ ল'ব পাৰে । ল'ৰা দুটাক থৈ ছোৱালীজনীকো
 ভাই মাৰিবলৈ লৈ গৈছিল কাৰণ অতি সৰল ছোৱালী তাই,
 তাইবো অৱস্থা এদিন, মাকৰ দৰে হ'ব, এইখন সমাজে তাইক
 শেষ কৰি দিব । ল'ৰা দুটা ডাঙৰ হৈ প্ৰতিশোধ ল'ব ।

নাটকৰ এয়াই মূল কথা । কেবাটাও চৰিত্ৰ, বাদ্য-হস্ত-ধ্বনিৰে
 যোগেদি তাকেই কৰণ আৰু শ্ৰুত কৰা হৈছে ।

নাটকৰ মাজভাগমানতে চিৰজিতৰ চকুত পানী দেখা গৈছিল ।
 শেষৰ ফালে সি আৰু থাকিব নোৱাৰিলে । তললৈ মূৰ কৰি বিহুনাভ
 পৰিব লগা হ'ল । অতনুৱেও বাবে বাবে চকুলৈ কমাল নিছিল ।
 গোবিন্দই দুয়োখন হাতেৰে গিলাচটো ধৰি ওঁঠত লগাই চকীত
 একেবাৰে পোন হৈ বহি খিৰিকীৰে দূৰ শূণ্যত দৃষ্টি ৰাখিছিল ।

নাটকৰ পিছত, ৰেডিঅ' বন্ধ কৰি অতনু ঘূৰি বহিল ।
 চিৰজিত বিহুনাতে । তিনিওটাৰে চকুত পানী ।

“অভূত, অভূত ! তই সাংঘাতিক টেলেন্টেড্ দেই ।
 গোবিন্দই কলে ।

চিৰজিতে বিহুনাৰপৰাই খোকাখুকি মাতেৰে কলে, “অসমীয়া
 সাহিত্যত অমৰ হৈ থাকিলি কিন্তু তই ।”

কান্দি আৰু নিচাত তিনিওটাৰে স্ব'ত যেনেকৈ আহিল তেনে-
 কৈয়ে চকু মুদ খাই আহিল ।

বাহিৰৰ কোঠাত টেবুলত ভাত সজাই ৰাতি ল'ৰাটো মহৰ
 কামোৰত মজিয়াতে বহি থাকিল ।

বাহিৰৰ অদূৰত পাহাৰৰ তলত প্ৰথমতে এটা, পিছত দুটা
 আৰু তেতিয়া এজাক শিৱালৈ ছোৱা দিবলৈ ধৰিলে ।

শেঙ্গিৰ কণী যেনিৰ

নাৰায়ণ বৰপূজাৰী

হ-হ-হ-হ-হ কোম্পানীৰ বৰ ছাহাব অথাৎ জেনেৰেল
মেনেজাৰৰ বিশাল দপ্তৰৰ আমোলা কৰ্মচাৰী সকলৰ মাজত
সেইদিনা কাম আৰম্ভ নৌহওঁতেই তোলপাৰ লাগিল। সকলোৱে
একে মুখে কলে : বহুত হৈছে, আৰু নচলিব। আৰু আগবাঢ়িব
দিব নোৱাৰিব। খেনোৱে ভগা হিন্দীত ঠেন ঠেনালে : বহুত হো
গিয়া, ওৰ নহী চলগা। কোনোৱে ইংৰাজীতে উগাবিলে : অল
দিজ নন্টেন্সজ ছুড্ বি ল্টগ্‌দ অল্ টুগেদাৰ এট দি বিগিনিং।
হিন্দীত আৰু ইংৰাজীত নকলে কথাত জোৰ দিব নোৱাৰিব
অসমীয়া ভাষাটো কিবা গেম্‌সেমীয়া হ'ল।

আচলতে কথাটো ওলাইছিল আগদিনাই। পুৱা চাবে ন
বজাত অফিছৰ আৰম্ভণিতে কথাটোৰ বিষয়ে ক'পাকনি, ফুচ্‌কাচ
চলিছিল। দুপৰীয়া ডেৰ বজাত সি হৈছিল মৃদু ওজন আৰু
আবেলি চাৰি বজাত সি হৈ পৰিছিল তুজন-গৰ্জন। অফিছাৰৰ
অমনোযোগিতাৰ সুযোগ লৈ খেনোৱে মেজত চকিয়ায়ো ক্ৰোড
প্ৰকাশ কৰিছিল। এনেতে যেনিবা পাঁচ বজাৰ বিঙলটোৰ মাতে
সকলোকে ঠাণ্ডা কৰিলে। ছুটিৰ বাদ্য ধ্বনিৰ লগে লগে বৰে
কথা আৰু কাম ততে এৰি সকলো দিহাদিহি গ'ল।

উৰহী গছৰ ওৰ কোনে পাই, প্ৰথমতে কথাটো কাক কলে
আৰু কোনে কথাটো প্ৰচাৰ কৰিলে তাৰ বিচাৰ কোনেও কৰা
নাই। কিয়নো কথাটো সঁচা। দেখাতে মানুহজন অফিছত নাই।
তেওঁৰ কোঠাৰ খিজুলী ঢাকি জ্বলা নাই। পানী-পিয়া পাহৰুটা
গিলাচটো গড়বেজৰ গৰাহৰপৰা মেজৰ ওপৰলৈ জহা নাই।
প্ৰেমিকা নে পত্নীৰ (এই বিষয়ে কোনো নিশ্চিত নহয়) সোণালী
স্ক্ৰেমত বজোৱা সৰু কটোখনেও মেজৰ ডাখিৰ-সূচকখনৰ কাষত
নিদ্ৰিষ্ট ঠাই লোৱাহি নাই। কথাটো মিছা হয় কেনেকৈ ?

কথাটো হ'ল হ-হ-হ-হ-হ কোম্পানীৰ এ, ডি, জি, এম অৰ্থাৎ
এডিছনেল ডেপুটি জেনেৰেল মেনেজাৰ— মিঃ ফিৰবছ্ অসোপাখ্যাক

চমুকৈ বি-বি-বি ছাহাব আৰু চমুকৈ বি-বি ছাহাবে কালি পুৱাৰ
 আকাশী জাহাজত কলিকতালৈ উৰা মাৰিলে। উদ্দেশ্য— তেওঁ
 নিজে বিচাৰি, চাই, পচন্দ কৰি আৰু চলাই মেলি কোম্পানীলৈ
 এটা পেন্সিল কটা মেছিন কিৰ্ণি আনিব। বি-বি ছাহাব আগতে
 চৰকাৰী অভিযন্তা আছিল। গদাধৰ নে আই নদীৰ ওপৰত এখন
 দলং তেওঁৰ পোনপটীয়া তদাৰকিত নিৰ্মিত হৈছিল। পিছে বাৰিষা
 নেপালেহিয়েই। চ'ত মাহৰ আগতীয়া বৰষুণৰ বানতে দলং
 থান্‌বান্ হ'ল। ফলত চৰকাৰী চাকৰিৰ বৰ শৰাধ কৰি তেওঁ
 হ-ম-ব-ব-লগত সোমালহি। মূঠতে বি-বি ছাহাব কামৰ মানুহ।
 কলিকতাৰ কিস্তি মাং কৰিব নোৱাৰিলে, দিল্লী-বোম্বাইৰ ফালে
 চাপলি মেলাৰ আঁচনিও তেওঁ তেওঁৰ পাৰ্ট'ক্লিও বেগৰ পেটত
 ভৰাই লৈ গৈছে।

“এবা, গৈছে যেতিয়া কাম হাচিল কৰিহে আহিব।”
 — এইয়া বৰকেৰাণী বিভাগীয় ড'কেবুলেৰি মতে “বৰ বাবু”
 বৃন্দাবন বিহাৰী ভট্টাচাৰ্য্যৰ সূচিকৃত অভিমত। বৃন্দাবন বাবুৰ
 মৰ অবিভক্ত বজৰ বংগপুৰত আছিল। ভাৰত ভংগৰ আগে আগে
 'চিলচিলীয়া গোঁফ আৰু লেহকা দেহাটি লৈ তেওঁ হ-ম-ব-ব-লত
 টাইপিণ্টৰ কামত সোমালহি। ঘঁহি ঘঁহি শিল ক্ষয় কৰি কুৰি
 বছৰৰ ভিতৰতে তেওঁ জেনেৰেল মেনেজাৰৰ অফিছৰ বৰ কেৰাণীৰ
 বাবটো আকুহি ললে। তেওঁৰ চকুৰ আগতে নানা পৰিবৰ্তন হ'ল।
 ভাৰত ভাগি তিনিখন হ'ল। কোম্পানীৰ জেনেৰেল মেনেজাৰৰ
 কামো তিনি খলপীয়া হ'ল। আগেয়ে আছিল মাথোন জেনেৰেল
 মেনেজাৰ। এতিয়া হ'ল তেওঁৰ তলত ডেপুটি জেনেৰেল মেনেজাৰ,
 এডিছনেল ডেপুটি জেনেৰেল মেনেজাৰ। কাম কিন্তু সেই একে-
 'খিনিহেই আছে। বাঢ়িছে মাথো ক্ষমতাৰ প্ৰতিযোগিতা আৰু
 ঠুৰৰ প্ৰকোপ। এতিয়াও অফিছৰ ছাবি-কাঠি তেওঁৰ হাততে।
 তেওঁৰ হাতেৰেই সকলো কাম চলে। আজিকালি অৱশ্যে লেডী
 চেক্ৰেটৰী কেইগৰাকীমানো নিয়োগ কৰা হৈছে। কিন্তু “বৰ বাবু”ৰ
 মতে সিহঁত “কুচ কামকা নহী।” সিহঁত মাথো নিজৰ অঙ্গ-
 শোভা আৰু অফিছৰ শোভা বৰ্দ্ধনৰ প্ৰতিযোগিতাতে ব্যস্ত।

জাজিকাগিতো নাবী প্ৰধানমন্ত্ৰী মুখ্যমন্ত্ৰীও হৈছে। পিছে হ'লে কি হব? তেওঁলোকৰ মুখ্য চেক্ৰেটৰী সকল দেখোন পুৰুষেই। এই কথা 'বৰ বাবুৱে' তেওঁৰ কলপীয়া কেঁচা গোক্ কোঁচাত ভাও দি দি প্ৰায়েই কয়।

'বৰ বাবু' বৃন্দাবন বিহাৰী হ'ল যেনিবা মহাভাৰতৰ সজয়। তেওঁ নগৈ গড়গাঁওৰ বাতৰি কয়। কোম্পানীত ক'ভ কি ঘটে, কোনে কাক কেতিয়া কি কয়—সকলো তেওঁৰ নথ' দৰ্শনত। ওপৰৰ কথা তলত কোৱাত আৰু তলৰ কথা ওপৰত জনোৱাৰ একমাত্ৰ মাধ্যমো তেওঁহে। পাছত সেয়ে যেনিবা লাউড স্পিকাৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা মাত বিকৃত হোৱাৰ দৰে প্ৰায়ে প্ৰকৃত কথাবোৰ ভুজুৱা হয়। তেওঁ কথা বহন লগাই কবলৈ যাওঁতে বঙৰ প্ৰলেপৰ তলত আচল কথাবোৰ ঢাক খাই পৰে। ফলত প্ৰকৃত কথা বা ঘটনাৰ শুং কোনেও নেপায়। তেওঁৰ কথাৰ ওপৰত নিজ নিজ ধাৰণা কেভবোৰ কৰি শুচি আহিব লগা হয়।

এদলে 'বৰ বাবু'ক আঙৰি ধৰি কলে: "ই হব নোৱাৰিব ছাৰ। ই দেখ্‌দেখ্‌কৈ মেকানিজেছন। পেগিসল কটা মেছিন অনাৰ আমি ঘোৰ বিৰোধী। ইয়াৰ দ্বাৰা মজদুৰ সকলৰ মাজত বিচ্ছোভৰ সৃষ্টি হব। আন্দোলন হব। আগুনি জেনেবেল মেনেজাৰক কৈ বি-বি চাহাৰক ঘূৰাই অনাৰ ব্যৱস্থা কৰক।"

আগন্তুক সকলক বহিবলৈ চকী একোখন আঙুৱাই দি বৃন্দাবন বিহাৰীয়ে কলে, "সাধাৰণ কথা এটা লৈয়ে তোমালোকে বৰ হৈ চৈ কৰিছা। মেছিনৰ পক্ষপাতী ময়ো কেতিয়াও নহওঁ কথাটো বুজিব পাৰিছাতো? যিখন দেশত লাখ লাখ নিৰ্বনুৱা ভাত মেছিনৰ প্ৰচলনৰ প্ৰশ্নই উঠিব নোৱাৰে। পিছে যি গুনিছোঁ এইটো লোকৰ চাকৰি হোৱা কোনো ভাওৰ মেছিন নহয়। এই ধৰা তোমালোকৰ ফাউণ্টেন পেন, চাইকেল আদিৰ দৰে ইও এটা বস্তু। থাকিলে সুবিধা হয়। নেথাকিলে খাপৰিব কলমেৰেও জিহ্বিব পাৰি। খোজ কাড়িও দাৰ পাৰি। কথাটো বুজিব পাৰিছাতো?"

"কিন্তু ছাৰ, মেকানিজেছন ইজ্‌ মেকানিজেছন। এই মেছিনটো

আনিব কথা হ'ল কিয় ? এইটো নোহোৱাকৈওতো ইমান দিনে চলি
আছিল ।”

“আছিল, আছিল । নচকিব কিয় ? আমাৰ হৰি হৰেই
এই কাম কৰি আছিল । হৰিহৰ কোন বুজিব পাৰিহাতো ?
আমাৰ চাপ্ৰাচী মধুৰাম আৰু দিল বাহাদুৰ । মই সিহঁতক
হৰি আৰু হৰ বুলি মাৰ্তো । পিছে সিহঁতে এতিয়া পেন্সিল
কাটিবলৈ সমৰ নোপোৱা হৈছে । কথাটো বুজিব পাৰিহাতো ?”

“কিয় হাৰ ?”

“মানে সিহঁতৰ কাম বাঢ়িছে । ছাহাব আৰু বাবুসকলক
পানী দিওতে, পান-চাহ-চুৰট আনি দিওতে, ডাকঘৰৰ বেমেজালি
মাৰি দিওতেই সিহঁতৰ এতিয়া আজৰি নোহোৱা হয় । এইবোৰ
হ'ল হিউমেন নেচেছিটি । কথাটো বুজিব পাৰিহাতো ? কোম্পানীৰ
কাম পেলাই থৈও এইবোৰ কাম কৰিব লাগে তদুপৰি বৰ্তমানে
পেন্সিলৰ সংখ্যাও বহুত বাঢ়িছে ।

“এইটো মিছা কথা হাৰ । আজিকালি পেন্সিল আগতকৈ
কমিছেহে । আগতে আমি মাহে দুডালকৈ পেন্সিল পাইছিলোঁ ।
আজিকালি দুমাহত একোডালকৈ পাওঁ । তাৰো আকৌ ওৰি-
ডোখৰ ঘূৰাই দিব লাগে । একছপেভিছাৰ ইকোনোমি ! আৰু
আপুনি কৈছে পেন্সিলৰ সংখ্যা বাঢ়িছে ?”

“হেৰা । তোমালোকে দুমাহত একোডাল পাল্লা বুলিয়েই
সকলোৱে ভেনেকৈ পাবনে ? পোৱাই ৰেছিকৈও পায় নহয় ।
মেনেজাৰ সকলৰ মেজলৈ ডুমুকিয়াই চোৱাগৈচোন । প্ৰতিজনৰে
মেজৰ ওপৰত দহ বাৰ ডালকৈ বিভিন্ন ৰং আৰু আকাৰৰ
পেন্সিল বেচ জোড়াকৈ কঢ়ি সজাই থোৱা আছে । কথাটো
বুজিব পাৰিহাতো ? তাৰে হয়তো দুই-ভিনিডালমানহে প্ৰত্যহ
ব্যৱহাৰ কৰা হয় । কিন্তু প্ৰতিদিনে চাপ্ৰাচীয়ে সেইবোৰ কাটি
কাটি বেচ জোড়াকৈ বাখিৰই লাগিব । আকৌ ছাহাবতো ছাহাবেই ।
আমি বান্ধুবোৰেনো কি কয় ? ময়েই নিতৌ চাৰিডাল বিভিন্ন
ৰঙৰ পেন্সিল ব্যৱহাৰ কৰোঁ । সেইদৰে আনেও কৰে । কথাটো
বুজিব পাৰিহাতো ? আনহাতে চোৱাহঁক— এই পেন্সিল কটা

কামটোৰ বাবেই আমি এইখন কটাৰী বাখিব লগা হৈছে। কটাৰী-
খন কৰ্মশীল কৰি বাখিবলৈ বাখিব লগা হৈছে এখন শাল।
কটাৰী মেইন্টেইন কৰোঁতে ডালেখিনি সময় অখলে যায়। তদুপৰি
কটাৰীৰে পেন্সিল কটাটো বিপজ্জনক। সময়তো বেছি লাগেই,
কেতিয়াবা আঙুলীত কাটে। তেতিয়া যাব লগা হয় আশপতাললৈ।
কোম্পানীৰ দৰৱ খৰচ হয়। চাপৰাচীৰ অভাৱত অক্ষিহৃত কামৰ
অসুবিধা হয়। কত কিমান অথন্তৰ। সেইদিনা আকৌ এটা
ঘটনাও ঘটিল। কথাটো বুজিব পাৰিছাতো ?”

“কি ঘটনা হাব ?”

“সেইদিনা হৰিয়ে পেন্সিল কটা কটাৰীখনেৰে তাৰ নখ
কাটিলে। হৰে আপত্তি দৰ্শাই কলে বোলে এইখন কটাৰীৰে তই
নখ কাটিবি কিয় ? তোৰ নখৰ ভিতৰত কিমান বেমাৰৰ বীজ
সোমাই থাকিব পাৰে। কটাৰীখনেৰে খোৱা বস্তুও কটা হয়।
বৰ বাৰুৰ ডামোল পতাহিৰোৱা হয়। এই লৈয়েই লাগিল দুয়োৰো
দবৰা-দবৰি। কথাটো বুজিব পাৰিছাতো ? শেষত কথাটো বি-বি
হাহাবৰ কাপত পৰিলগৈ। তেওঁই মোক সুখিলে বোলে কোম্পা-
নীলৈ পেন্সিল কটা মেছিন এটা আনিজে কেনে হয় ? তেতিয়া
হ’লে আক এই বেমেজালিবোৰ নেথাকিব। মই বোলো জেনেবেল
মেনেজাৰলৈহে কথা। তেওঁ সন্মতি দিলে পেন্সিল কিয়—
হাতীও কিনিব পাৰি। মেনেজাৰ হাহাবে বোলে এই কথাটো
ডাৰিয়েই আছিল। ফৰ্মাহ তৰ্মাহ দিলে পলম হব বুলি ডাৰি
বি-বি হাহাব গ’লেই। কথাটো বুজিছাতো ?

“কথা বুজিব পাৰিছোঁ হাব। কিন্তু ইউনিয়নৰ মানুহো
এই কথাগৈ ইয়ালৈ আহিব। আজি কাৰ্জনীৰাহকৰ মিটিং দিছে।
তেওঁলোকক আপুনি কি কয়—কন ?”

“তেওঁলোককো এইখিনি কথাৰে বুজাই কয়। মাৰ্বোন
তোমালোকে অক্ষিহৰ ভিতৰত হৈ চৈ নকৰিবা। মই বহুত
কথাই জানো— বুজিব পাৰিছাতো ?” অৱসৰ লবৰ সময়
পাজেহি। বহুত কথাৰ ভূ-পাৰ্ণ। ইয়াৰ ভিতৰত আক বহুতো
কথা সোমাই আছে। সেইবোৰ এতিয়াই মই তোমালোকক কব

নোৱাৰোঁ। মুঠতে ইয়াকে জানি ধোৱা হৈ পেন্সিল কটা মেছিনটো সম্প্ৰতি একপেৰিমেন্ট বেছিহুতহে অনা হৈছে। সমস্ত হয়তো সকলো ফুটকাৰ কেন হবলৈ। কথাটো বুজিব পাৰিছাতো ?

বৰবাবুৰ “মিতিৰো বোৱা আৰু চাউলো সিজা কথাত আশ্ৰয় হৈ দলটো আঁতৰিল।

লোৱাৰ ইউনিয়নৰ সভাপতি শ্ৰীদণ্ডৰ দাঙাৱালা পেন্সিল কটা মেছিনৰ উবাদিহ লবলৈ জেনেৰেল মেনেজাৰৰ ওচৰলৈ আহিল। জেনেৰেল মেনেজাৰ দাক্ষিণাত্যৰপৰা অহা নতুন মানুহ। ইংৰাজীহে কয়। অসমীয়া ভাষাৰ বৰ আওঁ-ভাওঁ নাপায়। তাতে কথাটো সৰু। পেন্সিল কটা মেছিন। কম্পিউটাৰৰ দৰে মেছিন হলেহে আলোচনা তেওঁৰ খিতাপৰ সমতুল্য হয় গৈ। তেওঁ বিষয়টো ডেপুটি জেনেৰেল মেনেজাৰলৈ তুলিলে। ডেপুটি জেনেৰেল মেনেজাৰজন বৰ ভাল মানুহ যদিও তেওঁৰ হাৰ্টৰ ট্ৰাবোল আছে। ইউনিয়নৰ মানুহে তেওঁক দেখা কৰিবলৈ আহিলে সাধাৰণতে তেওঁৰ হাৰ্টৰ অসুখটো বেছি হয়। দাঙাৱালা অহা বুলি শুনিতে তেওঁ বুকুত বিষ অনুভৱ কৰিলে। ততাতৈয়াকৈ তেওঁ আশ্পাতাললৈ গ'ল। উপায়ান্তৰ হৈ দাঙাৱালা হৃদ্দাবন বিহাৰীৰ ওচৰ চাপিলে।

হৃদ্দাবন বিহাৰীয়ে কলে : “আপুনি ইমান কষ্ট কৰি নহা হ'লেই হ'লহেঁতেন ছাৰ। আজি গধূলিকৈ মই আপোনাক খবৰটো দিম বুলি পাতি থৈছিলোঁ। কথাটো বুজিব পাৰিছেতো ? পিছে কথাটো অলপ বেছিকৈ বঢ়িছে যেন লাগিছে। বি-বি ছাহাব পেন্সিল কটা মেছিন আনিবলৈ কলিকতালৈ যোৱা নাই। আন কথাতহে গৈছে। অৱশ্যে তেওঁ তেনে ধৰণৰ মেছিন এটা চোৱা-চিন্তা কৰিব পাৰে। কথাটো বুজিব পাৰিছেতো ? দৰে ডাঙে মিলিলে আৰু আমাৰ কামত অহা যেন পালে অনাৰ ব্যৱস্থাও কৰিব পাৰে। সুবিধা হলে লগত লৈ আহিবও পাৰে। পিছে এইবোৰ সকলো কথা পাৰেহে। নানিবওতো পাৰে ? কোনো সুবিধা নহবও পাৰে ? কথাটো বুজিব পাৰিছেতো ? গতিকে আপুনি এতিয়াই মূৰ ঘামোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। কোম্পানীৰ ধন বেছি

হৈছে— এটা নহয় দহোটা পেন্সিল কটা যেচিন আনক। এজন
নহয় দুজন ডেপুটি কলিকডালৈ যাওক। তাত আপোনাৰ বঃ
মোৰ কি ? কথাটো বুজিব পাৰিছোতো ? মেছিন অনা আৰু
ব্যৱহাৰ কৰা একে নহয়। মেছিন ব্যৱহাৰ কৰিম আমাৰ
অক্ষিহত মইহে। মই আপোনালোকৰেই মানুহ। মেছিন আনিলেও
ই অনাৰ ভাগতে থাকিব। কোম্পানীত কত বস্তু ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ
পৰি আছে। তাৰ খবৰ জানো লৈছে ?”

বৃন্দাবন বিহাৰীৰ কথাত দাণ্ডাতালী ঠাণ্ডা হৈ গ'ল।

কাৰ ফুচুলনিত জানো হৰি-হৰে বৃন্দাবন বিহাৰীৰ ওচৰত
ডেপুটেছন দিলেহি। সিহঁতৰ বক্তব্য হ'ল : “হাব। আঙুলি-
চাঙুলি কাটি হলেও আমি নিয়মিতৰূপে পেন্সিল কাটিয়েই আছোঁ।
তাৰ বাবে আমি কোনো দিনে আপত্তি কৰা নাই। কম্পেন্-
চেছনো বিচৰা নাই। পেন্সিল কটা বাবে আপুনি কোনো দিনে
আমাক স্পেচিয়েল ইনক্ৰিমেন্ট এটাও দিয়া নাই। তেনেহলে
আপুনি আমাৰপৰা এই কামটো লৈ হোৱাৰ ক্ষদি কৰিছে কিয় ?
মেছিন আনিলে আমাৰ কাম কমি যাব। মেছিনৰ লগতে
নতুন মানুহো আহিব। সেট মানুহক নিশ্চয় আমাতকৈ বেছি
বেতন দিব লাগিব। এইবোৰ কৰিনো কোম্পানীৰ কি লাভ হব
আমি বুজি পোৱা নাই।”

বৃন্দাবন বিহাৰীয়ে হৰি-হৰক আৰু বেছি কৰলৈ নিদি
কলে : “ববা, ববা হৰি-হৰ ! তোমালোকে কথাটো বুজি পোৱা
নাই। এইবোৰ কথা নিশ্চয় তোমালোকক কোনোবাই শিকাই
দিছে। যেয়ে শিকাই দিছে তাক কোৱাগৈ যে মই তোমালোকৰ
ভালৰ বাবেহে মেছিন অনাৰ ব্যৱস্থা কৰিছোঁ। ইয়াত সিহঁতৰ
চকু পুৰিলে উপায় নাই। কথাটো বুজিব পাৰিছোতো ?”

হৰি-হৰৰ চকু খৰ। বৰ বাবুৱে কয় কি ? সিহঁতে
সুখিলে : “মেছিন আহিলে আমাৰ কি লাভ হব হাব ?”

“লাভ নহব মানে ? তোমালোকে এতিয়া চাপ্‌বাৰ্টীৰ কাম
কৰি আছা। বেতন কেইটকা পোৱা মই জানোঁ। অৰ্থত মোৰ
ইচ্ছা থাকিলেও তোমালোকক বেতন বঢ়াই দিয়াৰ উপায় নাই।

মৌৰ হাত বন্ধা । মেছিন আহি পালেই মই তোমালোকক মেছিন অপাৰেটৰ পাতিম । কথাটো বুজিব পাৰিছাতো ? তেতিয়া তোমালোক ষ্টেক্‌নিকেল প্লেডলৈ যাবা । তোমালোকৰ বেতন বাঢ়িব ।”

“কিন্তু ছাব্‌, আমি জানো মেছিন চলাব পাৰিম ?”

“মানুহে চলোৱা মেছিনহে তেওঁ । নোৱাৰিবৰ কাৰণ কি আছে ? শিকাই দিলেই পাৰিবা । কথাটো বুজিব পাৰিছাতো ? যোৱা এতিয়া কামত মন দিয়াগৈ । তোমালোকৰ কোনো চিন্তা নাই । বি-বি ছাহাব ইঞ্জিনীয়াৰ মানুহ । বুজিব পাৰিছাতো ? বাক, মোক এগিলাচ কুহমীয়া গৰম পানী খুৱাব পাৰিবানে ?”

“পাৰিম ছাব্‌ !”

“যোৱা আনাগৈ ।”

আনন্দতে সাতখন আঠখন হৈ হৰি-হৰে চাৰিওফালে উফুৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে । এইদৰে সকলোৱে পেঙ্গিল কটা মেছিন গ্ৰহণ কৰিবলৈ সাজু হ’ল । বৰবাবু বৃন্দাবন বিহাৰী ভট্টাচাৰ্যই নানা কথা আৰু উপায়ৰে ইয়াৰ বাবে সকলোলৈকে মানসিক প্ৰস্তুতি আনিলে । ইতিমধ্যে কামটো হৈ নুঠা বুলি বি-বি ছাহাব হুৰি অহাত দুদিন পলম হোৱাত সকলোৰে মনৰ উৎকণ্ঠা আৰু বাঢ়িল ।

অৱশেষত বি-বি ছাহাব আহিল । এয়াৰ ফিল্ডৰপৰা বাহিৰে বাহিৰে তেওঁ অফিছলৈ আহিছে । তেওঁৰ সোঁ-হাতত পোৰ্টক্লিঙ বেগ আৰু বাঁওহাতত কাগজেৰে মেৰিয়াই অনা কিবা এটা পেকেট । নিজৰ নিজৰ কোঠাৰপৰা খিৰিকীৰে জুগি জুগি আটায়ে বি-বি ছাহাবলৈ চালে । পেঙ্গিল কটা মেছিন ক’তা ? নেপালে নেকি ? নানিলে নেকি ? পচন্দ নহ’ল নেকি ? নানা প্ৰশ্ন । সকলোৰে উৎসাহত যেন চেঁচা পানী পৰিল ।

পাছত হৰি-হৰে বাতৰি বিলাই ফুৰিলে যে বি-বি ছাহাবে পেঙ্গিল কটা মেছিন আনিছে আৰু সেইটো এতিয়া বৰবাবুৰ মেজৰ ওপৰত আছে । আচলতে ছাহাবৰ সেই বাঁওহাতৰ পেকেটৰ ভিতৰতে মেছিনটো সোঁমাই আছিল । আৰু এবাৰলৈ

আটায়ে নিকংসাহ হ'ল। ইমান সক। এইটো আকৌ কিহব মেহিন? পেঙ্গিল কটা নে নখ কটা? আজিকালি হেনো নখ-কটা মেহিনো ওলাইছে।

বৰবাবুৰ কোঠালৈ গৈ আটায়ে মেহিনটো চালে। পাঁচ খ গ্ৰামৰ গেটোজেনৰ চিনটোৰমান এটা দীঘল আৰু ঘূৰণীয়া বস্তু। সোঁফালৰ মূৰেৰে কল-গানৰ (গ্ৰামোফোন) ছাবি দিয়া হেণ্ডেলডালৰ দৰে বস্তু এটা সুমুৱাই দিয়া আছে। বাওঁফালৰ মূৰত আছে এটা ফুটা। ফুটাৰ মুখত চেপেটা, সক পাট দূচটা লগাই থোৱা আছে। গাত “অমেগা” বুলিবৰ ইংৰাজী শব্দ এটাৰ তলতে ইংৰাজীতে ১২৭০ সংখ্যাটো লিখা আছে। এইয়া সম্ভৱ প্ৰস্তুতকাৰী কেম্পানীৰ নাম আৰু প্ৰস্তুতিৰ ক্ৰমিক নম্বৰ। মেহিনটো চাই কেৱেই আকৃষ্ট নহ'ল। “এইটো আকৌ কি মেহিন? ফু?” — বুলি নাক কোঁচাই আটায়ে ওচি আহিল।

হৰিহৰে কিন্তু নেৰিলে। সিহঁত মেহিন অপাৰেটৰ হব। বেতন বঢ়াই পাব। সিহঁতৰ ইণ্টাৰেষ্ট বেলেগ। সিহঁত বৰবাবুৰ পিছত লাগিল। বৰবাবুৰ কোঠাতে সক মেজ এখনৰ ওপৰত মেহিনটো লৰচৰ কৰিব নোৱাৰাকৈ বহুওৱা হ'ল। বি-বি ছাহাৰৰ পৰা শিকি লৈ বৰবাবুৱে হৰিহৰক ডেমনছট্ৰেছন দিলে। সোঁহাতেৰে ফুটাৰ মুখৰ পাট দূচলা সামান্য ফাঁক কৰি বাঁওহাতেৰে কাণ্ডিৰ লগা পেঙ্গিলডাল ফুটাৰে বাধা নোপোৱালৈকে ভৰাই দিয়া। এতিয়া পাট দূচলা এবি দিলেই দেখিবা যে পেঙ্গিলডাল ফুটাত টানকৈ লাগি ধৰিছে। এতিয়া বাঁওহাতেৰে পেঙ্গিলডাল লাহেকৈ ভিতৰৰ ফালে ঠেলি থাকি সোঁহাতেৰে কল-গানত ছাবি দিয়াৰ দৰে হেণ্ডেলডাল ঘূৰাই থাকা। অলপ পাছতে পেঙ্গিলডাল উলিয়াই আনিলে দেখিবা যে তাৰ ভিতৰৰ মূৰটো বেচ জোড়া হৈ পৰিছে। বচ্—ডেমনছট্ৰেছন খতম্। পেঙ্গিল কটাও হৈ গ'ল।

প্ৰকৃত উৎসাহেৰে হৰিহৰ পেঙ্গিল কটা মেহিন চমোৱাত আশি গ'ল। কিন্তু ভাত দুটা অসুবিধা ওলাল। মেহিনটো চমোৱে স্বপ্নৰকৈ ইমান ডাঙৰ শব্দ হয় যে এই শব্দই অফিছৰ সন্মুখৰ

কুলক্ষিত চমোৱা 'লন্-মোৱাৰ'ৰ শব্দকো চেৰ পেলাল। শব্দটোৱে বৰবাবুৰ মোটেই অক্ষিছন্দক কঁপাই তুলি বেৰৰ চূণৰ ভৰি আৰু বৰবাবুৰ কাণৰ কণামাকৰি— একেলগে সৰায়। উপায় নেপাই বৰবাবুৱে বি-বি ছাহাবক কথাতো কলে। বি-বি ছাহাবে কথাতো দৰিয়াপ কৰি কোম্পানীলৈ সৰিণেশ জনাই লিখিলে যে মেছিনৰ লগত এটা 'চাইলেন্সাৰ' লগাব পৰা হ'ব নেকি অতি সোনকালে বিবেচনা কৰিব লাগে। নহলে কোম্পানী মেছিনটো ঘূৰাই পঠাবলৈ বাধ্য হ'ব।

আনহাতে, মেছিনত সাধাৰণ আকাৰৰ লীড্-পেন্সিলৰ বাহিৰে শকত বঙীণ পেন্সিলবোৰ কাটিব নোৱাৰি। সিহঁত ইমান ডাঙৰ যে মেছিনৰ ফুটাৰে নোসোমায়। সিহঁতৰ বাবে আগৰ কটাৰী চিষ্টেম চালু ৰাখিব লগা হ'ল। বৰবাবুৱে ইউনিয়নৰ সভাপতি দণ্ডধৰ দাশৰালাক চিঠি এখনেৰে জনালে যে পেন্সিল কটা মেছিনটো কামত লগাব পৰা হোৱা নাই। কাৰণ মেছিনত কাম কৰিবলৈ হলে হয় পেন্সিলবোৰ সৰু কৰি আনিব লাগিব, নহয় মেছিনৰ ফুটাটো ডাঙৰ কৰিব লাগিব। পেন্সিল কোম্পানী আৰু মেছিন কোম্পানী কোনোটোৰেই এইটো কৰা সম্ভৱ নহয়।

তথাপি, এদিন হৰিহৰে ডাঙৰ নীলা পেন্সিল এডাল জোৰকৈ মেছিনৰ ভিতৰলৈ সুমুৱাই দি হেঙেল ঘূৰাই দিলে। ফলত ঝিকট শব্দ এটা হৈ মেছিনৰ ভিতৰত কিবা বিজুতি ঘটিল আৰু হেঙেল ঘূৰাব নোৱাৰা হ'ল। পেন্সিলডালো মেছিনতে লাগি থাকিল।

ডি জি এম্, এ ডি জি এম্ আৰু বৃন্দাবন বিহাৰীয়ে এক্টিভেণ্টটোৰ বিষয়ে গোপনে আলচ কৰি কোম্পানীৰ কাৰখানাৰ মেনেজাৰক মাতিলে। কাৰখানাৰ মেনেজাৰে চাইচিটি সুচিঙিত আভিমত দিলে যে মেছিনটো ঠাইতে ভাল কৰিব পৰা নহ'ব। কাৰখানালৈ নিব লাগিব। সেইমতে মেজৰে সৈতে মেছিনটো কাৰখানালৈ পঠোৱা হ'ল।

এমাহ গ'ল, দুমাহ গ'ল, তিনিমাহ গ'ল। মেছিন হলে স্থিতি নাছিল। বৰবাবুৱেও খবৰ লবলৈ এৰি দিলে। হৰিহৰৰ মেছিন অপাৰেটৰ হোৱাৰ অপেক্ষা মোহোৱা হ'ল। এই ঝিকট

মুখি সিহঁতে বৰবাক্যক আমনি দিবলৈ ধৰিলে ।

বৰবাক্যে এসিন খণ্ডেৰে কলে : “আশা এবি দিয়াহে হৰিহৰ । তোমালোক মেছিন অপাৰেটৰ হোৱাৰ আৰু কোনো আশা নাই । কটাৰী-অপাৰেটৰ হৈয়েই থাকা । কথাটো বুজিব পাৰিছাটো ? যি কাৰণত মেছিন অনা হৈছিল সি কেতিয়াবাই সম্পূৰ্ণ হ’ল । এতিয়া মেছিন চলিল নে নচলিল সেই বিষয়ে কোম্পানীৰ কোনো মূৰৰ বিষ নাই ।”

“কথাটো নো কি ছাৰ ?”

“আচলতে সেই সময়ত যি-বি ছাহাবৰ খুলশালীয়েকৰ বিয়া আছিল । মেছিনটো কিনিবলৈ যোৱাৰ অজুহাতত তেওঁ কোম্পানীৰ কাম দেখুৱাই কলিকতাত যিহা খাই আছিল গৈ । আহোঁতে ‘মোণ্ট অডিনেৰী’ মেছিন এটা লোকালবন্ধৰ কিনি লৈ আহিল । হ’ল কথা শুচিল । তেওঁৰো এতিয়া মেছিন সম্পৰ্কে কোনো আগ্ৰহ নাই । কথাটো বুজিব পাৰিছাটো ?”

“আনহাতে কাৰখানাৰ মেনেজাৰে বিপোর্ট দিছে যে মেছিনটো নষ্ট হৈ গৈছে । তাক আৰু মেৰামতি কৰিব নোৱাৰি ।”

কুকুৰা ঠেঙৰ হাড়

মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ

‘জনতা সেৱা সমাজ’ৰ প্ৰকাশ দুমহলীয়া কাৰ্যালয়ৰ এটি বিশেষ কোঠাত পঞ্চাশ-ষাঠিজনমান মানুহ অত্যন্ত চিন্তাক্লিষ্ট। দেহ লাইটৰ তীব্ৰ পোহৰ অসহ্য লগাত এজন উঠি গৈ সেই লাইটটো নুমাই এটি শেঁতা পোহৰৰ লাইট জ্বলাই দিলেগৈ। কাৰো মুখত কথা নাই। বেহেৰাই খাজী হৈ পৰা বটল কেইটামান আৰু প্লেট কেইখনমান উঠাই নি চিক্‌চিকিয়া পোহৰ প্ৰতিফলিত মেজ কেইখন উমাল কাপোৰেৰে মোহাৰি পৰিষ্কাৰ কৰি থৈ গ’লহি।

সকলোৰে মুখ গভীৰ, চুলি অসংযত, পিঙ্গি থকা পায়জাৰা খুতী আংশিকভাৱে দাংখোৱা, মোটোহা পাজাবীৰ হাত কোচখোৱা। সমবেত সদস্যসকলৰ বয়সৰ গড় ‘দুকুৰিৰ অধিক’, কিন্তু প্ৰত্যেকৰে গাঁল-মুখ নিমজ।

এওঁলোক প্ৰত্যেকেই কিবা এক ভাবনাত বিভোৰ।

অৰ্ডালি আহি কোঠাটোৰ চৌদিশে অলপ সুগন্ধি দ্ৰব্য ছটিয়াই থৈ গ’লহি। আকস্মিক সুগন্ধৰ সন্তোদ পাই প্ৰায় প্ৰতিজনেই অৰ্ডালীৰ ফালে ঘূৰি চালে, কোনেও একো নামাতিলে, কোনোবাই খুতৰিত আঙুলি লগাই কিলাকুটিৰ ওপৰত ভেজা লৈ মুখখন দাঙি থলে, কোনোবাই সুকোমল চোফাযুঙা আসনত হেলন দি ব’ল আৰু কোনোবাই দুই হাতেৰে দুয়োপাল হেঁচা মাৰি ধৰি মেজৰ সমৰ্থন লৈ হাত দুখনৰ চোকা ললে।

আৰু সময় নাই,— আজিয়েই কিবা এটা উপায় বিচাৰি উলিয়াব লাগিব। হোৱা দুদিন ধৰি ভেওঁলোকে একেটা কথাৰে চিন্তা কৰিছে। এটা উপায় লাগে, যিটো উপায়েৰে……

শকত ক্লেমৰ চশমা পিন্ধা মোটোহা মানুহ এজনে কিবা এটা জৰি সন্মত হোৱাৰ ওপৰত কিছুসময় ধৰি পৰি থকা কাগজবোৰ দিখিখিহঁতৈ ধৰিলে। একোৰত জেপৰ পেনেটো উলিয়াই ছবি অঁকাৰ দৰে কিবা এটা আঁকিবলৈ ললে। জপে জপে প্ৰায় সকলো কেইকোকে চকু সেই শকত ক্লেমৰ ওপৰত পৰিল। শকত

ক্লেমে কিন্তু কান্দিয়ো নাচিলে । একইভাবে তেওঁ কান্দিয়োত সোম-
নিবেশ কৰিলে । শকত ক্লেমৰ বক্স ডুজনামূলকভাৱে আন
কেইজনতকৈ সামান্য বেচি, গাৰ বৰণ কম্বা যদিও তেল পিছলা,
দাঢ়ি নিমজকৈ খুৰোৱা, হাতত চক্ৰনীল, সোমেদ পাথৰৰ শকত
আঙঠি, হাত-মুখ পূৰ্ণ, মাজতালু গ্ৰান উদং, কামৰ চুলিবোৰ
চুটিকৈ কটা ।

শকত ক্লেমে এবাৰ ওপৰলৈ মূৰ দাঙিলে, লগে লগে
সচকিত হৈ পৰিল প্ৰতিজন সমবেত সদস্য । বহু সময়ৰ নিববতাব-
পাছত এটি মৃদু শব্দ, ওশাহ লোৱা, বহাৰপৰা লবচৰ কৰা,
জেপৰপৰা কমাল উলিয়াই লোৱা—এটি মিশ্ৰিত শব্দ কোঠাৰ
বতাহত ওপঙি পৰিল ।

শকত ক্লেমে এইবাৰ হাতৰ টিক্‌চিকিয়া ঘড়ীটোলৈ চালে ।
সমবেত প্ৰতিজনে সেই একেটা কামকে কৰিলে । শকত ক্লেমে
এইবাৰ কলে—লাইটটো... । পাজাৰী-পায়জামা আৰু জহৰ-
কোট পিন্ধা এজন লগে লগে উঠি গৈ শেঁতা পোহৰৰ লাইটটো
নুমাই টিউব লাইট কেইটা জ্বলাই দিলে ।

এটা ওপঙণী বাগৰি গ'ল । জহৰকোটে এইবাৰ নিজৰ
চকীখন শকত ক্লেমৰ ফালে চোচবাই নিলে আৰু শকত ক্লেমৰ
কোলাত থকা কাগজ কেইখন চাবলৈ ডিঙি মেজিলে । শকত
ক্লেমে এতিয়া নহয়— এনে অৰ্থ প্ৰকাশক এটি মূঢ়া প্ৰদৰ্শন
কৰিলে । জহৰকোটে মেলা ডিঙি কোচাই আনিলে ।

স্পষ্ট পোহৰত শকত ক্লেমে আৰু' কাগজত আঁক-বাঁক
কৰি স্বাৰলৈ ধৰিলে । সমবেতসকলৰ ওৎসুক্য বাঢ়ি গ'ল ।
গ্ৰান সকলোৰে ডিঙিবোৰ কিছুসময়ৰ বাবে অস্পষ্ট অৰ্থচাৰিত্ৰ
শব্দ বহস্যৰ সন্তোষ ডাঙিবৰ বাবে তৎপৰ হৈ বৈ থকা জেৱাৰ
ডিঙিৰ দৰে হৈ পৰিল ।

জহৰকোটে কমালেৰে চকু দুটা মোহাৰি ললে ।

শকত ক্লেমে কাগজখিনি আৰু' নিজৰ কোলাতে ধৈ পেনটো
জেপত ভৰাই পুনৰ চকীত আৰামেৰে হেঁলান দিলে । সমবেত
সকলে জাগৰত ক্লান্ত হৈ পৰাৰ দৰে শকত ক্লেমকে অনুকৰণ

কবিতা। শকত ক্ৰমে চকু দুটা খুলি ওপহীন মূৰ খুলি বহিল।
 নিজেও সকলোও ভৱক কবিলে। শকত ক্ৰমে সোঁহাতেৰে নিজৰ
 মাকৰ আগটো পিঠিকিলে, সমবেত সকলোও নিজৰ নিজৰ নাক-
 কেইটা খেপিয়াই চালে।

জহৰকোট আৰু এখোপ শকত ক্ৰমৰ ফালে চকীৰে সৈতে
 আগবাঢ়ি গ'ল। শকত ক্ৰমে এইবাৰ তৎপৰ হৈ বহিল, সমবেত
 সকলো তৎপৰ হ'ল। শকত ক্ৰমে জহৰকোটক কাণে কাণে
 ফুচফুচাই কিবা এটা কলে। সমবেত সকলে চেপ্টা কৰিও শকত
 ক্ৰমৰ কথা শুনিবলৈ নোপোৱাত পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ চকুলৈ চোৱা-
 চুই কৰি ৰহি থাকিল। হঠাৎ জহৰকোট বহাৰপৰা উঠিল আৰু
 কাষেকো নোচোৱাকৈ ওলাই গ'ল। বাহিৰৰ সু-সজ্জিত কাৰ-
 পাৰ্কত বৈ থকা পঞ্চাশ-ষাঠিখন গাড়ীৰ এখনৰ ড্ৰাইভাৰ ঘণ্টাকৈ
 নামি আহি জহৰকোটৰ বাবে পিচ দুৱাৰখন খুলি দিলে। জহৰ-
 কোট বহাৰ লগে লগে ড্ৰাইভাৰে দুৱাৰ বন্ধ কৰি নিজে গিটয়েৰিঙত
 হাত দিলেহি।

জহৰকোট কেনিবাৰি গুচি প'ল। কিন্তু কোন গ'ল সমবেত-
 সকলৰ কোনেও ৰাজানিলে। আকৌ কিছ্ সময় সকলো নীৰৱ।
 প্ৰায় প্ৰত্যেকেই নিজৰ নিজৰ চকুবোৰ মোহাৰিবলৈ ধৰিলে, প্ৰত্যে-
 কৰে চকুবোৰ ৰঙা পৰিবলৈ ধৰিলে। দুজনমানে চকু জপাই
 ৰাখিলে। শকত ক্ৰমে এইবাৰ মুখ খুলিলে। কলে—মই বহুত
 চিন্তা কৰি এটা উপায় উলিয়াইছোঁ। আমাৰ নিজৰ স্বাৰ্থতে মোৰ
 পৰিকল্পনাৰ সম্পৰ্কে মই এতিয়া একো নকওঁ। আৰু আধা-
 ঘণ্টামানৰ পাচতহে মই মোৰ পৰিকল্পনাৰ সম্পৰ্কে কয়।

গ্লিফকোট গিজা আৰু মাজুত সেওঁতা কলা এজনে ঝাঁপ
 লগালে—এটা কথা সঁচা যে জোৰ গুৰি হাত পালেহি। গজিলে
 বেছি সময় আমি পৰিকল্পনাত ধৰচ কৰিব নোৱাৰোঁ। মই ধৰব
 পাইছোঁ যে “দৰিদ্ৰ সৈন্যক সংঘ” “নৰ-নাৰায়ণ সংঘ” “শোষিত সৈন্য
 প্ৰতিষ্ঠান” আদি ভালেমান সংগঠনৰ কৰ্মী ইতিমধ্যে তাত সোমাই
 পৰিছে। প্ৰকৃততে আমি জৰাৰত এক মূহূৰ্ত্তও সময় ধৰচ
 “ক'বা উচিত নহয়।” —গ্লিফকোটৰ কথা শুনি সকলোৱে হাঁহ
 কৰিলে, শকত ক্ৰমে মিচিকীয়া হাঁহিৰে গ্লিফকোটৰ কথালৈ

চাই থাকিল। শকত ক্লেমৰ এই হাঁহিতেই সত্তৰ উৎসাহিত হৈ দীঘল ঢুলিৰে আন এজন সদস্যই কলে— কিন্তু এটা কথা মনত ৰখা ভাল হ'ব যে আমাৰ বাবে ভয়ঙ্কৰ বিপদ বৈ আছে। আমি সহজে সোমাবগৈ নোহাবিব পাৰোঁ। দৰিদ্ৰ সেৱক সংঘ আৰু শোধিত সেৱা প্ৰতিষ্ঠানে আমাৰ বিৰুদ্ধে শক্তিশালী অভিযান চলাইছে। গতিকে আমাৰ প্লেন এনে হ'ব লাগিব যাতে সান্দেৰে মৰে অথচ লাঠিও নাভাগে।”

দীঘল ঢুলিৰ কথা শুনি শকত ক্লেমে সমৰ্থনসূচক মূৰ দুপিয়ালে। দীঘল ঢুলিয়ে বিভাজনৰ ভংগীৰে সতীৰ্থসকলক চাই কহিলে যে মুখ মোহাবিলে। পিছকোটো নিজৰ কথা কইটা আৰু দীঘল ঢুলিৰ কথাকেইটা মমতে জুকিয়াই চাই কাৰ কথা প্ৰকৃততে সাক্ষ্য আছিল সেই বিষয়ে নিজে নিজে এটি সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব খুজিলে।

এটা চকুত ভেলকুছিয়াই ভেলকুছিয়াই বহি থকা সদস্য এজন এইবাৰ চকীৰ বাহ দুটাতে হেঁচা মাৰি থিয় হ'ব খুজিলে। তেওঁৰ নাকটো শকত, ঢুলি আউল-বাউল, গাত এখন মিহি এড়ী সূতাৰ চাদৰ আৰু আন আন সদস্যসকলৰ লগত স্পষ্ট পাৰ্থক্যৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰা একোছা সুন্দৰ গোফে চকুদুটা এনেভাৱে মুদাই আৰু জপাই যে, তাৰপৰাই অনুমান কৰি ল'ব পাৰি যে কোঠাটোৰ পোহৰখিনি তেওঁৰ সমূলি সহ্য হোৱা নাই। তেওঁ উঠি কলে— এইবিলাক ডাঙৰ কাম ততাতৈয়াকৈ কৰিব নাগায়। আৰু কিছুদিন আমি চিন্তা কৰি লওঁ। এতিয়া ডিনাৰ খাই ঘৰলৈ যাব লাগে। কথাখিনি কৈয়েই গোঁফ খপ্‌কৰি বহি দিলে। সকলো সদস্যই হাঁ কৰি চাই থাকিল। শকত ক্লেমে হাঁহি দিলে। হাঁ কৰি মুখ মেজি বৈ থকা সদস্যসকলে যেতিয়া শকত ক্লেমৰ মুখত হাঁহি দেখিলে তেতিয়াহে গম পালে যে এতিয়া আচলতে তেওঁজোকবো হাঁহাৰ সময়হে। গতিকে হাঁহিব লগা আচল সময়খিনি পাৰ হৈ গ'ল যদিও একেবাৰে নহঁহাতকৈ দেৰিকৈ হজেও হাঁহা ভাল বুলিয়েই তেওঁজোকে প্ৰায় সময়ৰে হাঁহি দিলে। কিন্তু হাঁহিব বেৰ সম্পূৰ্ণ হওঁ নহওঁতেই দেখা গ'ল শকত ক্লেম পহীৰ হৈ পৰিছে, গতিকে সমবেত হাঁহি ততাতৈয়াকৈ বন্ধ কৰা হ'ল।

এনেতে সোমাই আহি জহৰকোট আৰু ভেওঁৰ জগত কেইজনমান নতুন সদস্য। এই কেইজনৰ বয়সৰ গড় আগৰ সদস্য কেইজনতকৈ পাঁচৰগৰা দহ বছৰৰ কম হ'ব; অৰ্থাৎ তুলনামূলকভাৱে এওঁলোক তৰুণ বা যুৱক। যুৱক কেইজনক দেখি শকত ক্ৰমে—আহা, আহা বুলি অভ্যন্ত উৎসাহেৰে ওচৰৰ খালী চোফা কেইখন দেখুৱাই দিলে, বাকী সদস্য সকলেও যত্ন-চালিতৰ দৰে চোফা কেইখনলৈ হাত মেলি দিলে। অৰ্থাৎ—আহা, বহা। 'যুৱক' কেইজন বহিল। জহৰকোটে পূৰ্বৰ আসনকে গ্ৰহণ কৰিলে।

শকত ক্ৰমে অলপ, সময় তলমূৰকৈ কিবা এটা ভাবিলে। 'যুৱক' কেইজনৰ বাহিৰে বাকী সদস্যসকলেও তলমূৰ কৰি কিবা ভাবাৰ নিচিনা কৰিলে।

শকত ক্ৰমে মূৰ ওপৰলৈ দাঙিলে।

সদস্য সকলেও তাকেই কৰিলে।

'যুৱক' কেইজনে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ মুখলৈ চালে।

শকত ক্ৰমে ক'লে—আমাৰ ডিনাৰৰ সময় হ'লহি। ভোমালোক, আমাৰ সেৱা সমাজৰ এই ভৱিষ্যত উত্তৰাধিকাৰী 'যুৱক' কেইজনৰ বাবেহে আমি ইমান সময়ে অপেক্ষা কৰি আছিলোঁ। সদস্য সকলে মূৰ দুপিয়ালে।

শকত ক্ৰমে কৈ গ'ল—ডিনাৰৰ টেবুলতে আমি সকলো আলোচনা কৰিম। বেহেৰা!

বেহেৰা সোমাই আহি চাকাম দিলেহি।

শকত ক্ৰমে ক'লে—ডিনাৰ।

সদস্য সকলে কথাষাৰ শুনি ভাল পোৱা, মেন কৰিলে। এটা সন্তোষৰ ওজন ভাঁহি উঠিল। বহুত সময় বাধ্য হৈ বহি থাকিব জনীৱা কেইজনে এই সুযোগতে গা-মূৰ ভাঙি ল'লে, হামিয়ান ল'লে।

ডাইনিং হ'লত আকৌ গুণগুণনি আৰম্ভ হ'ল। ভালেমান সময় ডাঙৰকৈ হাঁহিবলৈ সুবিধা নোপোৱা দুই এজনে সশব্দে

হাঁহিলে। দুই এজনে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। শকত ফ্ৰেম খোৱাৰ মেজত বহাৰ আগতে 'মুৱক' কেইজনৰ লগত একাধৰীয়াকৈ কিবা আলোচনা কৰিলে। 'মুৱক' কেইজনৰ খোৱাৰ আসনো শকত ফ্ৰেমৰ ওচৰতে দিয়া হ'ল। অৰ্থাৎ এমূৰে শকত ফ্ৰেম, আনমূৰে জহৰকোট আৰু মাজত 'মুৱক' কেইজন। বাকীখিলাক সদস্য স্থান বুজি বহিছে। শকত ফ্ৰেম খোৱাৰ মেজৰ কাষত বহাৰ লগে লগেই সকলোবোৰ সদস্য বহিল।

কেইমুহূৰ্তমানৰ বাবে কথাৰ পৰিবৰ্তে মুখৰ চপুচপনি শুনা গ'ল। পৰিবেশটো দেখি বুজা গ'ল যে আৰু কেইগৰাহমান পেটত নগৰালৈকে হয়তো তেওঁলোকে কোনো ধৰণৰ জৰুৰী সমস্যাৰ ওপৰত আলোচনা নকৰিব।

কিছু সময় পাৰ হৈ গ'ল।

কুকুৰাৰ ঠেং এখনৰপৰা একামোৰ মঙহ লৈ চোবাই চোবাই শকত ফ্ৰেম ক'লে— আমাৰ সেৱা সমাজৰ ভৱিষ্যত উত্তৰাধিকাৰীসকলক মই মজাই অনাইছোঁ, তোমালোকে সম্ভৱ ধৰা পাইছা যে ইমান দিনে আমাৰেই তত্ত্বাবধানত থকা ধান-মৰা অঞ্চলত ভীষণ আকাল হৈছে। বে-চৰকাৰী হিচাব মতে ইতিমধ্যে পাঁচটি কেচুৱা, তিনিজন বুঢ়া আৰু ছগৰাকী ভিৰোতাৰ মৃত্যু হৈছে। এই ছগৰাকী ভিৰোতা অৱশ্যে কিহৰ বাবে মৰিছে তাৰ সঠিক ধৰা জনা নাযায়, কিন্তু মৃত্যু হোৱা ছগৰাকী ভিৰোতাই সন্তান জন্ম দিয়াৰ সাত, ওঠৰ আৰু মাহ ডেৰমাহৰ ভিতৰত মৰিছে। সেয়েহে এই ছগৰাকী ভিৰোতাৰ মৃত্যু অনা-হাৰত…… শকত ফ্ৰেমৰ দাঁতৰ ফাঁকত মাংস সোমাই ধৰাত তেওঁ কথামাৰ সম্পূৰ্ণ নকৰাকৈয়ে সোঁহাতৰ বুদ্ধ আৰু তৰ্জনীৰে চেপা মাৰি মাংসখিনি উলিয়াই আনি পেলাই দিলে। তাৰ পাছত পুনৰ আগৈয়ে খোৱা কুকুৰা ঠেংটো তুলি তাৰ অন্তৰ্গত মাংসখিনি কামুৰি একত্ৰাই আনিলে। দুবাৰমান চোবাই তেওঁ আকৌ কৈ গ'ল— অৱশ্যে ঘটনাৰ প্ৰকৃত বিচাৰ পাছত হ'ব, কিন্তু কথা হৈছে অন্যান্য অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানবিলাকে এইটোকে বাৰ বড্ডেৰে সজাই আমাক অপদৰ্শ কৰাৰ চেলু খিচাৰিব। তেওঁলোকে

বাইজক বুজাব যে এই হুগবাকী মহিলাও খাবলৈ নাপায়েই
মৰিল ।

পোলওখিনি লিৰিকি বিদাৰি প্ৰিঞ্চকোট মাত লগালে —
কিন্তু আকাল হ'লে আমি কি কৰিব পাৰো ? খাবলৈ নাপাই
মানুহ মৰিছে, মানুহতো মৰিবই, খাবলৈ নাপাই মৰাও মৰা,
ৰেমাৰ হৈ মৰাও মৰা, বুঢ়া হৈ মৰাও মৰা । আচল কথা এই
মানুহবোৰে লেতেৰা-পেতেৰাকৈ থাকি, নদী, কঁৱা, পুখুৰীৰ পানী
খাই খাই মিডাৰবিলাক আগতেই নষ্ট কৰি পেলাইছে, গতিকে
দোষ তেওঁলোকৰ, স্বাস্থ্যৰ প্ৰতি যত্ন লোৱা নাই ।

প্ৰিঞ্চকোটৰ কথা শুনি দীঘল ঢুলিয়ে ডাৰিলে যে প্ৰিঞ্চ-
কোটক ঠাণ্ডা কৰাৰ এইটোৱেই সুযোগ, শকত ফ্ৰেমে যাতে
প্ৰিঞ্চকোটৰ কথা শুনি বাঃ বাঃ দিবলৈ সময় নাপায়, সেই সুযোগ
লৈ দীঘল ঢুলিয়ে লগে লগে ক'লে—কিন্তু জনসাধাৰণৰ ওপৰত
দোষ জাপি দি, জনসাধাৰণৰ ৰোষ উপশম কৰিব নোৱাৰি ।
মই ভাবোঁ দোষ আমি গাত পাতি ল'ব লাগিব ।

বাইট ! দীঘল ঢুলিৰ কথা শুনি শকত ফ্ৰেমে জোৰেৰে
সমৰ্পন জনালে । লগে লগে ডক্কনমগ্ন সকলোবোৰৰ মূৰ দাং
লগালে আৰু সকলোৰে চকুৱে-মুখে প্ৰকাশ পালে— বাইট, বাইট ।

দীঘল ঢুলিৰ মুখ গভীৰ হ'ল ।

শকত ফ্ৰেম ক'লে— ময়ো কথাটো সেইফালৰপৰাই চিন্তা
কৰিছোঁ আৰু এটা উপায় উদ্ভাৱন কৰিছোঁ—অৰ্থাৎ সাপো মাৰিব
লাগিব, লাঠিও ভাগিব নালাগিব ।

দীঘল ঢুলিয়ে ব্যৱহাৰ কৰা খণ্ড বাক্যটোকে শকত ফ্ৰেম
ব্যৱহাৰ কৰা দেখি দীঘল ঢুলি পুলকিত হৈ চাৰিওফালে—কি,
শুনিলা মোৰ কথা— ঠিক এনে ভাৱত চাবলৈ ধৰিলে ।

শকত ফ্ৰেম কৈ গ'ল—চাওক, প্ৰকৃততে ৰক্তৰ অলপো
মাটনি হোৱা নাই । খাদ্য সম্ভাৱ আমাৰ মজুত আছে । চাউল,
দাইল, নিমখ, আটা— এই সকলোবোৰ ধানমৰা অঞ্চলত
আছে । মাধোন, সেই অঞ্চলৰ মানুহৰ ক্লম 'শক্তি' নাইকীয়া
হৈছে । লেঠা সিমানাই । মই এতিয়া আমাৰ ভকণসকলক

এটি প্ৰথমৰ দিন খোজোঁ—তেওঁলোক ধানমৰা অঞ্চললৈ যাওক, লক্ষ্যত আমাৰ প্ৰচাৰ বিভাগ দ্বাৰা। আমাৰ তৰুণসকলে মূল্যবৃদ্ধি বোধ কৰাৰ প্ৰতিবাদত সভা-সমিতি পাঠক, আমাকো মাঠক, ডাঙৰ সকল পল্টাৰ আভিৰূপ-পলিৰে, চালে-বাবে লগাই দিবলৈ। তিনিখন পল্টাৰত মূল্যবৃদ্ধি বোধ কৰিবলৈ দাবী জনাবলৈ। তেতিয়া কি হ'ব জানে? ধানমৰা অঞ্চলৰ বাইৰে ভাবিব—আমিলৈ তেওঁলোকৰ মনৰ কথা কৈছোঁ। আৰু এই কাম মই এই তৰুণসকলৰ ওপৰত দিছোঁ এই বাবেই যে ধানমৰাৰ তৰুণসকলক এওঁলোকেহে বুলি পাৰিব। তৰুণেহে তৰুণৰ কথা বুজে।

বৌ মাহৰ ঘণ্টক মুখত সুমুহাই দি মুখৰ ভিত্তৰৰপৰা কাঁইটবোৰ উলিয়াই উলিয়াই শকত ফ্ৰেম 'মূৰক'সকললৈ চাই ক'লে—প্ৰচাৰৰ বাবে সৰ্বমুঠ আশী হাজাৰ টকা ধৰা হৈছে। ফিল্ম বিভাগে তথ্য-চিত্ৰ গ্ৰহণ কৰিব—তোমালোকৰ সকলোবোৰ সভা-সমিতিৰে। ধানমৰা বাইজক এই বিষয়ত উৎসাহিত কৰিবা। তোমালোকৰ বাবে দহখন গাড়ী বেডি থাকিব। প্ৰতিবাদ সভা-বোৰ ডাঙৰকৈ পাতিবা, মানুহ জানিবৰ কাৰণে গাড়ী ব্যৱহাৰ কৰিবা। বেণ্ট অব লাক, মাই ডিল্লৰ ইয়ং মে'ন। বেণ্ট অব...

কাঁইট এডালে ডিঙিত বিজ্ঞাত শকত ফ্ৰেম বৈ গ'ল।

আলিবাটটো মৰাসাপ এডালৰ লগত মনে মনে তুলনা কৰি আছিলো। নেজডালত মই, মূৰটো দেখা নাযায়। বৈ আছো চহৰলৈ যাবলৈ। ডেৰঘণ্টামান আগেয়ে আহিবলগীয়া বাছৰ এতিয়াও দেখা-দেখি নাই। এবাৰ ঋড়ীটোলৈ চাওঁ, এবাৰ ডিঙি মেলি বাছলৈ চাওঁ। মৰাজানৰ দলংখন ওখ। মানে আলি-বাটটো বহি গৈছে। দলংখন একে উচ্চতাত আছে। সেয়েহে বাছ একেবাৰে দলঙত উঠিলেহে দেখা পায়।

‘গল মেলি চাবা নালগে’। গোটে ধূলা মাৰি আইহুবো নহয়।’

মূৰটো ঘূৰাই চালোঁ বজাৰ উদ্দেশ্যে। বিশ্বাস আছিল মই, লালচাবোন ঘঁহা অভিনেত্ৰীৰ ছবি, পানদোকানী আৰু হাগলী কেইজনীৰ বাদে কোনোৱে বাছৰ অপেক্ষাত বৈ থকা নাই আলিৰ কাষত। মানুহজন আদহীয়া। আৰু দহৰছৰ আগতে তেনে বয়সৰ মানুহক বুঢ়া বুলি কৈছিলোঁ।

‘টাউনোক যাবা?’ প্ৰশ্ন আহিল।

‘অ’।’

‘ক’তনো আইহুছলা?’

কলোঁ।

‘কাৰ ঘৰত?’

তাকো কলোঁ।

‘পিতে কুনি?’

দেউতাৰ নামো কলোঁ।

‘হাও! তুমি ওম্কাৰহে ছলি। মোক চিনহানা?’

অলপ অস্বস্তিৰে, অলপ লাজ লাজ হাঁহিৰে মূৰটো জোকা-থিৰ লগা হ’ল যে চিনি পোৱা নাই। অৱশ্যে দুদিনৰ বাবে পাওলৈ আহি বছৰৰ হাঁহিৰ লগা হৈছে এই হাঁহিটো কেইবা-

জনো নিকট আশীৰ্ব্বাস সম্মুখতো ।

‘নিচিন্‌বাতো । সম্পৰ্ক ৰাখ্মিহে । তুমাআহাৰ পিতেই ইতা আমাক চিনে । আতেও চিন্‌ছিল ।’

মই মনত পেলাই দিব লগা হ’ল যে দেউতা চুকোৱাৰ আজি বহু বছৰেই পাব হ’ল । কিন্তু তেখেতে কথাৰ জেৰ টানি লৈ গ’ল ।

‘ইটা তুমি আহন থাকা নগৰ-চহৰত । আমাক কেন্‌কে চিন্‌বা ? তুমাআহনাই সকামত গাওঁত আহা, আমি সকামত চহৰত যাউ । পাচে বাপা, ইবাৰ দেখুন এগলা কি শুন্‌ছো ?’

‘কি শুইন্‌ছি ?’ মই সুখিব লগা হ’ল ।

‘আমাৰ বুলে মজী গিলা ডাঙে ?’

‘ডাঙক দিয়ক । আমাৰনো কি’ মই এটা এবা-ধৰা উত্তৰ দিলোঁ ।

‘নহয় বৰা । কথা আছে । এনেই সুখ্‌চুনা ?’

ৰাজনীতি বোলা বস্তুটোক মই অসম্ভৱ ভয় কৰোঁ । বিশেষকৈ গাঁওৰ ৰাজনীতিত এবাৰ সোমালে ভাল ভাল ওলাই অহা অসম্ভৱ । সেয়েহে কৰ্খা ঘূৰাবৰ মনেৰে আজিৰ দুকাৰৰ ধান দাই নিয়া পথাৰৰ গিনে চাই কলোঁ, ‘এইবাৰ ধান গোটেই বেয়া হোৱা নাই যেন পাইছু । এগ্লা পথাৰত আগে পানী উঠা আমাৰ মনত আছে ।’ দেখিলোঁ আচল ঠাইতেই হাত দিছোঁ । কাৰণ, মানুহ-জনৰ চকু দুটা অলপ চক্‌খাই উঠিল । তেখেতে ক’ব খোজা কথাটো মইয়ে আৰম্ভ কৰি দিলোঁ ।

‘পানীহেনা বাপা । আমি সক সক থাকাতে এগ্লা চৰ্‌ জলে-জলাভন । দুৰ্জয় বিল, চৰি মাৰি বিলৰ তল নাপায় । পহুৰে বাপা, আক আগে আমাৰ পিতাআহাৰ মুখত শুইন্‌ছ, এনে পৰিভাৰ পাখাৰ আহিল । আমাৰ মাটি আহিল বাপা কুৰি পুৰা এহান পাখাৰতে ।’ মাটিৰ কি হ’ল— বসিও, কৃত্ৰিম কৌতুহল দেখুৱাই সুখিব লগা হ’ল, ‘মাটিৰ কি হ’ল ?’

‘সাতানকৈৰ জুখিকলত বহি সেল মাক্‌চে চৰ ।’

মানুহজনে মাটিখিনিক বিভাৱে সন্ধান কৰিলে ভাৰ আৰু
 প্ৰথম দৃষ্টিত মাতৃ-দৰ্শনৰ জড়িলাষ যেন লাগে। কিন্তু মাটিৰ
 গন্ধৰ সেয়া শেষ নহয়। আৰম্ভহে। সেয়েহে লগে লগে আৰম্ভ
 কৰিলে—‘মাটিও আমাৰ কম মাটি নাছিল। সেই দিনতো কুৰি
 পুৰা, গোটেই কম মাটিও নহয়। আমি পিতা আহাৰ মুখত
 শুন্ধু হাকিম কুন্বা বৰদলৈ। তিঙেৰ দিনৰ হাকিম, বুল্লি বুল্‌বাৰ
 নাই। দিলাক খাজনা বাবে। ৰাইজে মেল পাত্লাক। নেদু
 খাজনা। ৰাইজে নেদু বুলাত কাইয়ো নেদে। শেষত যান্ন
 হাকিম গলবস্ত্ৰ হবা লাগা হ’ল। আমাৰো কেটামানে জেলত
 যানি, টান্‌লাক। পাছে ৰাইজৰ একতা নাভাঙিল।
 এগ্লা কথা তুমাআহনাই নাজনা। পিতে আতে জান্‌ছিল।’

‘পাছে?’, মই সুধিলোঁ।

‘পাছেতো মাটি বহিয়ে গেল। জলে-জলাতন। নথি-পত্ৰ
 হলি সকলোৱে ৰাখি থৈছিল। কাৰ ক’ত মাটি। গেলবাৰক
 ভূমিকম্পৰ পিছতহে মাটি উঠি আহিছে।’

‘গেলবাৰ’টো, মই ভালকৈ বুজি নাপালোঁ—খিৰ ভূমিকম্পৰ
 কথা কৈছনে পঞ্চাশৰ ভূমিকম্পৰ কথা কৈছে। মানুহজন কিন্তু
 ৰোৱা নাই। ‘পাছে মাটি যি উঠি আহিল, চৰকে মাটি লাগা
 হ’ল। নথি ক’ত? কাগজ ক’ত? চৰে বুলে আছে ঠিক।
 চৰকাৰে বোলে চেটেলামেণ্টৰ টাকা দি। ৰাইজ জক্ জকে উঠিল—
 কিহৰ টাকা? পৰৰ মাটি খাবা গেইচুনা? নেদু টাকা। ৰাইজৰ
 মেল হ’ল। নেদুবি টাকা কাইয়ো। কাক মাটি দেই চাউ।
 মোক বোলে, কাক তয়ো নেদবি। মই বোলে, ৰাইজে নেদে
 যদি ময়ো নেদু। মইতো এনেই টাকা নেদাত ভাল।

‘নেদু টাকা বহি আছ। পাছে চৰ কথা ফাচ-ফুচ্।
 যেন্‌কি পিলাই, ও মনে মনে যাই চেটেলামেণ্টত টাকা দি মাটি
 সলা নিজৰ নিজৰ নামত লেখি লৈছি।

‘মই শুনি দাউৰি আহি বুলীক বোলে—‘টাকা দি। নহ’লি
 মাটিখিনি ৰায়।’ বাপা, ধাৰ-ধূপাৰ কৰি টাকা অলপ লৈ মাট
 যি, কৰে বোলে—নথিটো কুৰিপুৰাৰ, সিকালে মাটি দেখো পেৰে
 হ’ল টাকাও জান্‌ছা ছয়পুৰাৰ। মই বুজে দি বাপা ছয়পুৰাই

দি। সুখে, কি বুজি জেখিম মাটিৰ কথা। মই বুজে, খেবজোৱা
 বুজি জেখ। জেখজাক সে বাপা খেবজোৱা বুজি। কাটাপাট
 লৈ আইহলো। এগলে কথা ইভা পিতে থাকলি বুজজাক হৈ
 তুমাহুনাই নুবুজবা। পাছে বাপা, মাটিতত ডেকাচামে মোক
 দেখি ধৰজাক। মই বোলে, তন্থোৰ বাইপে দাইদে আহুনাই
 কিমানকে লেখি লৈছি, সেইটো নুসুখা কিয়? নবিনোৰ পুতেকেভো
 বাপা, মোক জুতাইদি কুৰাম বুজি বাইজৰ আগতে অপমান
 কল্লাক। নবিনৰ বাইপাকৰ জিতে হালত বজৰ গক এটা মৰে
 কোনো বানুপে তাৰ পৰাচিত নকৰে। বুজে চাইছাই মাটি
 গকতু কৰে। ঠাৱৰ পৰাচিত নাই। মহাপাণী। পিছে ডাঙৰ
 পাই বাঙালী বায়ুণ আনিহে পৰাচিত হৈছি। পাছে বাইজে
 ঘৰৰ নামত গাজি নাথে। বুজে আমি এই পৰাচিত মাখু
 আমাৰ দাপাইহে আগবাৰি মাই গাজি লৈছি। তেহে বাইজে
 গাজি লৈছি। আমাৰ দাপা আৰু নবিনৰ বাইপাকৰ বৰ জল
 আহিল। ঘৰত বুজে কৈয়ে গৈছিল, কুনবাই গাজি নলজি,
 আজি মাকছে কউতম। পাছে, সেই নবিনৰ চলি আজি মোক
 অপমান কৰে। মই বাপা, টাকা পাঁচটা আগবাৰে বাইজক মেল
 দিলো। মেলৰ বাইজে টাকা পাচটা ঘূৰে দি কৰে—বুজে মেল
 লবা নক। মই বুজে, মেল লবা নবা যদি কাৰ বাজ চিওঁবা
 এতে বহি আহায়েহে? ও বাপা, মোৰহে বুজে দোষ হ'ল। মোক
 বাইজে দায় ধৰি টাকা দুটা জৰিমনা কল্লাক। কতুন বাপা, মই
 কিয়া অনায়া কথ কৈছ না?

মই স্বীকাৰ কৰিব লগা হ'ল যে তেখেতে অনায়াৰ কথা
 একো কোৱা নাই। পিছে গজটো মাটিৰপৰা ভালখিনি দূৰলৈ
 যোৱাত সুখিলো, 'মাটিখিনিৰ কি হ'ল?'

'মাটি, বাপা মোৰ থাকিল। পাছে সিবাৰ কুনবা, কুবুজাৰ
 কথা শুনি তিনপুৰা মাটিৰ খেৰ বেচি দিলু দে। এনেহে কপাল
 পিলাজৰ বগল কানুনগু আহি সুখে—তোৰ মাটি ক'ত? দেইখে
 দিলু। খাতা পৰ চাই বুজে—খেৰ ক'ত? মই বুজে খেৰ বেচি
 দিলু। তাহে বুজে—খেৰ থাকা খেৰিহে তোৰ মাটি। মইতু
 বুজহোহে কথা কিহত বাজছি। মই বুজে কিমান জনে কো।

ডাছন বুলে—পূৰাত হাজাৰ লাগুবো। নতুন হাকিমৰ বৰ খৰ্খ। মই বুলে হাজাৰ টাকা থাকিলি নু মাকছে এনাকে গাৰ ছাল ছিঙি খেৰ কাটি বেচুনা। তুহাৰ দৰে তেল-টেঙা ঘাঁহি ঘৰত বহি থাকিলুহে পাছে বাপা, পাঁচশ টাকাত বক্ষা হ'ল। খেৰ বেচা টাকাসোপা গতাই গেল। গাই-দাম্ৰি একহালো বেচল। বুলে, মাটি বলি আৰ হবো।

পাছে, পাকা পাট্টা আনুযি মাটি মোৰ তিনপূৰা। মই, আমাৰ জগদা মণ্ডলক চেপি ধৰলু নহয়। সি বুলে, বাপাহাৰে টাকাই লৈ যা। মাটি দিবা নলু। উপৰৰ পাই কাগজ আইহুছি, হবেন ডাক্তৰক মাটি দিবা লাগে। সিফালে বাপা, মোৰ ডাঙৰটু হলি মেট্ৰিকটু পাছ কৰি, বিড়ি খাই বেণ্টা-বেণ্টিকে ঘূৰি আছে। মই বুলে, তোক পৈতুৰাৰ যিঙে সমর্থ নাই, তই কিবা কামতে সুমো। সি বুলে, কাম কিবা গাছত লাগে না? মই বুলে, হৈতো, তোকনো কাম এটা ক'ৰ পাই দেউ? হালতো নাৰহ।

'পাছে, একদিন ধীৰেণ ঠিকাদাৰক পালু দে। তাৰ বাপা বৰ খাটিৰ অফিচ-চফিচত। মন্ত্ৰীমিনাৰো তাৰ চৰ চিনা-জানা। ভোটৰ সময়ত বৰ লাগিল। ইপাৰে হৰেণ ডাক্তৰ, সিপাৰে বিৰেণ ঠিকাদাৰ। যাকে ভোট কৰে, বাইজে তাকে ভোট দেয়। সিয়ে আগবাৰি সুধলাক—বুলে কাকা, তুমি আহাৰ চলিটুই কি কৈছিহু? মই বুলে, কিডাল কৰবো? গলত কাটা হৈ বৈজিছি। বেণ্টা-বেণ্টিকে ফুৰছি—বিড়ি খাই, দুস্তাৰ হেছে। সিয়ে বুলে, চাকৰি এটাত সুমে নেদাহ কিয়ো? মই বুলে চাকৰি এটা গৰাবা দিহু ব'ৰা। সি বুলে মই ভাৰুছা কৰা নাই, চাকৰি এটা আছে, কৰে যদি। মই বুলে, সি চাকৰি নকৈবলি কুন বাপাকে খুস্তাৰ। পাছে বিৰেণ ঠিকাদাৰে কৰে, বুলে চাকৰি এটা দিবা পাক, পাছে টাকা হ'লি পাঁচশ লাগুবো। অন্যৰূপে হাজাৰ লগো হৈ। তুমি বুলি পাঁচশ খুন্দো। তাকো গতেখিনি অন্যক দিওঁতে যাবো। তুমাৰ তাৰ পাই, মই টাকা-পইচা নলুউ। তুমাৰ হলি মোৰ হলিৰ দৰে।

'বীৰেণ ঠিকাদাৰ, বুজুছা বাপা, এক কথাৰ মানুহ। টাকা ললি কানুই কৰি দেই। পাছে টাকা পাউ ক'ত? জগদা মণ্ডলৰ

তাকে গেলু, মাটিতো নেদলি, টাকাখনিকে উইলে দি। সি অলপ হেহ নেহ কৰি উইলে দিলাক। মই বুলে চাৰিশহে উইলজি। বাকীখিনি কি হ'ল? সি বুলে— ভাই, অধৰ্মত নাথকু, তোক মাটি দিবা নল্লু। আমি লৱা টাকা তোক ঘূৰে দিছো। কিন্তু হাকিমে খৱা টাকা তোক কেন্কে দেউ? সিউ বুলে মস্ত দুইতাল্লা তুলছি।

‘পাছে টাকা চাৰিশ লৈ যি বীৰেণ ঠিকাদাৰক তাকে মাউ, সি বুলে— কাকা চাৰিশহে আন্লা দেখুন? মই বুলে, বাপা আৰ নাই। থাকলি নেদুনা? আমাৰ সি তুমাৰ ছলিৰ নিচুনা বলি কৈছলা নহয়। সি আজলি লৱা দিয়া।

‘সিয়ো বুলে— ‘তুমাৰ চলি বলিহে কামত ললু। তুমি মোৰ কথা নেফেলবা। ভাই-ভাগেইবাকো ফেলাবা নেদুবা। আহা ভোটৰ সময়ত। ছয় মাহৰ ভিতৰত মই তুমাৰ চলিৰ চাকৰি এটা কৰি দিহে এৰিম।’

‘পাছে বাপা এটা কথা হ'ল নহয়?’

‘কি কথা?’ মই সুখিলো।

‘আমাৰ মন্ত্ৰী সপা বুলে গতাই যাৰ? ‘কেইটামেন যাবো কেইটামেন থাকবো।’ মই প্ৰবোধ দিলো।

‘ক্ষমতা চব, দিল্লীত গেল। কুনুবাই কাগজত লেখছি?’

‘অ’ অলপ তেনে যেন লাগছিতো।’ মই নিৰপেক্ষ উত্তৰ এটা দিবৰ চেষ্টা কৰিলো।

‘বাপা, মই বীৰেণ ঠিকাদাৰক দিয়া টাকা চাৰিশৰ কি হব?’

উত্তৰ নিদিলা। ৰাজনীতি বোলা বস্তুটোক মই অসম্ভৱ ভয় কৰো বলি আগতেই কৈছোঁ।

সভাপতি শব্দৰ বহুতা

বিজু হাজৰিকা

অৱশেষত বহুত আলোচনা বিলোচনাৰ পিছত জুপুৰিচুবা নিশ্নন প্ৰাইমাৰী স্কুলতে সন্ধিয়া ছয় বজাত নৰকাসুৰ শাখা সাহিত্য সভাৰ তৃতীয় অৰ্থাৎ শেষ বৈঠক বহাৰ সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল। শ্ৰীমাণিক চন্দ্ৰ পাঠকে স্কুলৰ বেকবৰ্ডখনত চকমাটিৰে লিখি দিলে ".....“আজিৰ এই মিটিঙতে নতুন কাৰ্যকৰী কমিটি গঠন কৰা হব। গতিকে ভাত সকলো সভাকে উপস্থিত থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰা হ'ল।” সেইমতেই কাম হ'ল। জুপুৰিচুবা নিশ্নন প্ৰাইমাৰী স্কুল নৰকাসুৰ শাখা সাহিত্য সভাৰ সভ্যৰে ঠাহ খাই পৰিল। সভ্যসকলৰ প্ৰায়বোৰেই চাকৰিয়াল। দুই চাৰিজনৈ বাৱসায় বাণিজ্যও কৰে। তেওঁলোকৰ বেছিভাগেই পৰিয়ালৰ ভ্ৰমণ-পোষণৰ চিন্তাত ব্যস্ত থাকিব লাগে। তথাপি তাৰে মাজতে সময় উলিয়াই দেশখনৰ ভাষা সাহিত্যৰ চিন্তা-চৰ্চা কৰে। ই বৰ আনন্দৰ কথা।

পুৰণি সন্মাদকে ৰিপোর্ট পাঠ কৰিলে। ৰিপোর্টত দেখা গ'ল যোৱা বছৰটোত তেওঁৰ পকেটৰপৰা কুৰি টকা খৰছ হৈছে। এই খৰছ হৈছে—চাহ, তামোল, ছিগাৰেট আৰু মমবাতি কিনোতে। চেক্ৰেটৰী শ্ৰীকন্দৰ্প কুমাৰ কৰ্মকাৰ কাৰ্পেণ্ট্ৰিৰ ইনষ্ট্ৰাকটৰ। ওখ ছয় ফুট, শৰীৰ লিন্‌ঠিন। তিনি তিনি কাঠ এডাল ডাঙি মোৱাৰ শক্তি তেওঁৰ শৰীৰত নাই। সাহিত্য সভাত বৰ নিচা।

ৰিপোর্ট পাঠৰ অন্তত সভ্যসকলৰ মাজৰ নানা তৰ্ক-বিতৰ্ক আৰম্ভ হল। তৰ্কৰ বিষয় হ'ল অমথা খৰছ। কিছুমান সপক্ষে কিছুমান বিপক্ষে। কাৰো কথা কোনোৱে নুগুনে। যেনিবা কাউৰীৰ বাঁহত জুই। অৱশেষত সকলোকে সভাপতিয়ে নমস্কাৰ কৰি শান্ত কৰিলে।

ইয়াৰ পিছত আহিলা নতুন কাৰ্যকৰী কমিটি গঠন। সভাপতি কাক পাতিব এই লৈ খুব হট্টগোল চলিল। প্ৰত্যেকেই সভাপতি হোৱাৰ ইচ্ছা কৰে। আকৌ তৰ্ক-তৰ্কি আৰম্ভ হ'ল। কাৰো কথা যেন কোনোৱে নুগুনে, প্ৰত্যেকে কেৱল কয়হে। অৱশেষত

শ্রীপদূলি আনন্দ শৰ্মাক সভাপতি নিৰ্বাচন কৰা হ'ল। তেওঁ জম্ভা-
জম্ভা ববকৈ মাৰিছিল। সভাপতিৰ বাব পোৱাত তেওঁৰ মেকুৰী
সদৃশ মোহকোহাৰ তলৰ ফাঙ্কটোৰে হাঁহি এটা মাৰিলে।

শৰ্মাই সভাপতি হিচাপে দুই আমাৰ কৈ বাইজৰ সন্তোষ
দিয়াৰ ইচ্ছা কৰি থিয় হ'ল। তেওঁ কবলৈ ধৰিলে “উপস্থিত
ভদ্রমণ্ডলী, এই নিঃকিনকে আপোনালোকে আজি এটা মহান
ভাৰ অৰ্পণ কৰাত আপোনালোকৰ শলাগ লৈছো। আজিৰ সভাত
মোতকৈ গণ্য-মান্য বহু লোক থকা সত্ত্বেও মেডিয়া মোৰ দৰে
অপদাৰ্থ এজনক এই ভাৰ দিলে তাৰ বাবে মই অতিশয় আনন্দিত
আৰু গৌৰৱান্বিত। মই কিন্তু মানুহজন বৰ ব্যস্ত। সময়কে নেপাওঁ।
আপোনালোকৰ আশীৰ্বাদত মই বহুত অনুষ্ঠানত জড়িত। জয়পুৰ নাট্যা-
নুষ্ঠানৰ সভাপতি মই। কামৰূপ গ্ৰাহক সমৰায় ভাঙাৰৰ উপদেষ্টা,
মধুপুৰ সৰু কমিটিৰ চেয়াৰমেন। বৰহোলা এল, পি কুলৰ চেক্ৰেটাৰী,
জনতা ক্লাবৰ উপদেষ্টা ইত্যাদি আৰু বহুত অনুষ্ঠানত মই জড়িত
থাকিব লগা হৈছে। কি কৰিম, মোক বাইজে বিচাৰে। বাইজে
মোক ভাল পায় বাবে এই বাৰবোৰ দিয়ে। মই তেনেকৈ বাইজৰ
অনুবোধ উপেক্ষা কৰিব পৰা বিধৰ লোকো নহওঁ। এইবোৰ
কামত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰিব পাৰিলে মই বৰ আনন্দ পাতঁ।
বাইজৰ কাম কৰিবলৈকে আমালোক জীয়াই আছো।
এইবোৰ অনুষ্ঠান আমাক লাগে। আমি মানুহ হিচাপে জীয়াই
থাকিবলৈ হলে অনুষ্ঠান কৰিবই লাগিব। অনুষ্ঠান নহলে দেশ
জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। কিন্তু অনুষ্ঠানৰ লগত কৰাপ্চন
সোমাব নালাগে। মই জনাত বহুত অনুষ্ঠানত কৰাপ্চন আছে।
লালসা ত্যাগ কৰিব পাৰিলেই কৰাপ্চন নোহোৱা হৈ যায়।
গাজীয়ে আমাক কি শিকাই থৈ গ'ল? গাজীয়ে শিকোৱা কথা-
বোৰ আমি ভাৰতীয় মানুহে পালন কৰিব পাৰিছোনে বাক?
নাই পৰা। মহামানৱ মহাত্মা গাজী আছিল ধৰ্মৰ অৱতাৰ।
তেওঁ কৰাপ্চন মৰ্মমূৰ কৰিবলৈ উঠি পৰি লাগিছিল.....।”

শৰ্মাই অধিবাস কৈ থাকিল। পিছকালৰপৰা এজনে তেওঁ
পিছি থকা দীঘল পাঞ্জাবীটোতে খৰি টানি কলে—“শৰ্মা আপুনি
বহুত কলে, বহুত এতিয়া, বাতি হ'ব।” শৰ্মাই তেওঁৰ বক্তৃত্যৰ

সামৰণি মাৰিব বুলি কৈও আকৌ দহমিনিট ক'লে। কথাৰ একো ঠেক-পেট নাই। এনেতে এজন বৃদ্ধ থিয় হ'ল। শৰীৰ প্ৰায় অৱশেষেই তেওঁৰ। চুলি দাড়ি পকি মৰাপাটৰ দৰে বগা হৈছে। হাতত লাখুটি তেওঁৰ। লাখুটিত ডৰ দিয়েই থিয় হ'ল। তেওঁ দুই আঘাৰ কব বুলি সভাপতিৰ অনুমতি বিছাৰিলে। সভাপতিয়ে— বাক দুই মিনিট কওক, বুলি অনুমতি দিয়াত আৰম্ভ কৰিলে।

—সভাপতি মহাশয়, আৰু মোৰ মৰমৰ ল'ৰাহঁত, মই আজি তোমালোকৰ মাজলৈ আহি, তোমালোকৰ সভাপতা ধৰণ— কৰণ দেখি অবাৰ হৈছো। তোমালোকে য'ত কব লাগে “মহাদেৱৰ কথা” তাত কোৱা “ভঙালাউৰ কথা।” তোমালোকে বিষয়বস্তু পাহৰি থাকা সদায়। আজিৰ এইখন সভা আছিল সাহিত্য সভাৰ সভা। অত্ৰনিবেশৰা লক্ষ্য কৰিলো ইয়াত সাহিত্যৰ কথা এটা বাক্যও কোৱা নহ'ল। তোমালোকক মোৰ বান্দৰ যেন লাগিছে। বান্দৰে নাৰিকল এটা পালে কেনেকৈ বাকলি গুচাই খাব লাগে নাজানে। তোমালোকক মোৰ শিয়াল যেন লাগিছে। মানে শিয়াল পণ্ডিত। কিতাপ এখন মুখত কামোৰ মাৰি লৈ ঘূৰি ফুৰে, পঢ়িব নাজানে। ঘোঁৰা নাপাবা তোমালোকক সৰু ল'ৰা কাৰণে এনেকৈ কৈছো। মই আজি বৰ আশা কৰি ইয়ালৈ আহিছিলো। ভাবিছিলো দুআঘাৰ সাহিত্যৰ কথা শুনিম। সাহিত্যই বোলে মানুহক জ্ঞান দিয়ে, শান্তি দিয়ে, তাপিতক দিয়ে তৃপ্তি। গিছে দেখিলো তোমালোক সাহিত্য আলোচনা কৰাৰ একেবাৰে অপদাৰ্থ। মোৰ এতিয়া সন্দেহ হৈছে। তোমালোকে সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ চমু আভাস কোনো জ্ঞান নে নাই। সাহিত্য সভা কৰিবলৈ আহি কেৱল কোনে কি বাব লব পাৰে সেইলৈ তোমালোকৰ দন্দ-খৰিয়াল। বুঢ়া অলপ ব'ল। এটা কাহ মাৰি ললে প্ৰায় তিনি মিনিটমান কাহে। আকৌ কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে— শৰ্মা সভাপতিৰ বক্তৃতাজিনি শুনিলো। তেওঁতো সাহিত্যৰ কথা তাত একাঘাৰো নকলে। নিজৰ কথাখিনি জাহিৰ কৰি আবুল-তাবুল কিবা-কিবি বকিলে। তেওঁ যিমান অনুষ্ঠানত জড়িত বুলি আমাৰ আগত জাহিৰ কৰিলে— এইবোৰ অনুষ্ঠানত সামান্যও কাম কৰি পাইছেনে মোৰ সন্দেহ। আজি আৰু বেছি কথা কৈ তোমালোকক আমনি নকৰো। মোৰ এটা অনুৰোধ থাকিল তোমালোকলৈ— “কোনো

সভা-সমিতি পাতোতে বিষয়বস্ত্তৰ মৰ্যাদা ৰক্ষা কৰি চলিবলৈ
শিকিবা দেই ।” বুঢ়া বহিল আৰু লগে লগে সভাঘৰ ত্যাগ কৰিলে ।

সভা ক্ষণেক সময় নিস্তব্ধ হৈ আছিল । বুঢ়া উঠি যোৱাৰ
লগে লগে গুণগুণনি উঠিল । “মানুহজনৰ অলপ মাথাৰ দোষ আছে
নেকি ?” “নহয় তেওঁ আচল কথাই কৈছে ।” “মুখেৰে তেনেকৈ
সকলোৱে কব পাৰে ।” ইত্যাদি ।

অলপ পিছতে সভাপতি পদুমি আনন্দ শৰ্মাক অগ্নিশৰ্মা
হোৱা দেখা গ’ল ।

(কাফকাৰ সশ্রদ্ধ সৌৱৰণত)

ডাঙৰীয়া ক' ওৰফে কণ্ঠীৰাম ৰায়বাহাদুৰ বৰুৱাৰ হঠাৎ টোপনি ভাগিল। মূৰশিতানৰ ফালে, টেবুলত থোৱা ঘড়ীটো ক্ৰিং, ক্ৰিং বাজি উঠিছিল। ডাঙৰীয়াই হৰমূৰকৈ আঁঠুৱাখন দাঙি, বৰকাছৰ দৰে মূৰটো উলিয়াই, হাতমেলি, এলম্বাটো টিপি, বন্ধ কৰি দিলে। আকৌ, এটা বৰকাছৰ নিচিনাকৈ, তেওঁ মূৰটো আঁঠুৱাৰ তললৈ সুমুৱাই আনিলে। মাথোঁ আঠ বাজি গৈছে। ডাঙৰীয়া মনে মনে গজি উঠিল, এইটো নিশ্চয় হচঙীয়াতৰ কাম। যিকোনো যন্তাই, অশিক্ষিত মানুহৰ হাতত পৰিলে সিহঁতৰ কাণ্ড জ্ঞান নেথাকে। দুক্ষাকি নীতিবচন শুনাই দিয়াৰ মানসে, পাকত মূৰ ৰাখিয়েই, ৰাজনি ৫-ক মাতিবলৈ মুখ মেলি, ডাঙৰীয়া হঠাৎ বৈ গ'ল; জাপ মাৰি বিচনাতে বহিল, দুই হাতেৰে নিজৰ মুখখন পিটিকি মোহাৰি চালে, সংগীত-সাধকৰ দৰে বিভিন্ন মুখ ভংগীৰে কেইবাবাৰো চেপ্টা কৰিলে। সোঁহাতখন মুখত ভৰাই, আঙুলিৰে দাঁত আৰু দাঁতৰ আলু খেপিয়াই চালে। ইয়াৰ পিছতো, আপ্ৰাণ কণ্ট কৰিও, যেতিয়া ডাঙৰীয়াই এটাও শব্দ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰিলে, তেতিয়াই তেওঁ আয়নাখন বিচাৰি, বিচনাৰপৰা জাপ মাৰি নামিল। ডাঙৰে পেটত কিবা গুলোৱা ল'ৱাৰ জিভা পৰীক্ষা কৰাৰ দৰে ডাঙৰীয়াই আয়নাৰ সন্মুখত মুখ মেলি যি দেখিলে—সি এক অদ্ভুত কাণ্ড। ডাঙৰীয়া ক, ওৰফে কণ্ঠীৰাম ৰায়বাহাদুৰ বৰুৱাৰ, মুখৰ ভিতৰৰপৰা, জিভা-খন অদ্ভুত হৈছে।

শ্ৰীমান ক চুচৰি বাগৰি আকৌ বিচনালৈ উঠি, কিছুসময় তন্তক মাৰি বহি থাকিল। ডেৰকুৰি বছৰীয়া সজ্জিত জীৱন-কালত কোনো ব্যক্তিয়ে এনে দুৰ্দশা হোৱাৰ কথা তেওঁ মনত পেলোৱা নোৱাৰিলে। এটা দীঘল হুমুনিয়াহ কাঢ়ি, একো নভবাকৈয়ে, টেবুলৰ ওপৰৰপৰা ঘটিটো হাতত লৈ তেওঁ বাৰান্দালৈ ওলাল। পানীপোতাত মূৰটো দি ভালুত পানীঘটি চালি দিলে। তাৰ পিছত বেৰত মেলি থোৱা গামোছাখন আনিবলৈ হাত মেলোতেই, তেওঁৰ এটা পদ মনত পৰিল। এসময়ত এজন কিশোৰ সন্মাসী স্থিৎ পাহাবত হৰি সাখনৰ নিৰ্ঘৰ হৈছিল।

তপস্যা কৰাৰ পিছত, তপস্বীৰ সমুদ্ভূত এক বুদ্ধৰ আবিৰ্ভাৱ
 হ'ল। বুদ্ধই কিশোৰক সুধিলে, বোণা ভূমি এই গছৰ আৰণ্যত
 কি কৰিছা? কিশোৰে ক'লে, আমি ব্ৰতী, মহাপ্ৰভোৰ প্ৰীচৰণ
 দৰ্শনাৰ্থে তপস্যা কৰিছো। নিজগুণে সমুদ্ভূত হৈ আহিছে যেতিয়া
 ইষ্টদেৱতাৰ দ্বাৰা মোৰ এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দি যোৱা হওক। বুদ্ধই
 ক'লে, মই মহাপুৰুষো নহয় — ইষ্টদেৱতাও নহয়, এজন সাধাৰণ
 ৰাজনীতিজ্ঞ। ৰাজনীতিৰপৰা অবসৰ গ্ৰহণ কৰি ময়ো হাবি সাধনৰ
 উদ্দেশ্যেহে গধূলি হাবি সোমাইছো। তপস্বী বালকৰ বিশ্বাস নহ'ল,
 আৰু ভক্তিত গদগদ হৈ আগন্তকে ক'লে, ভাৰতবৰ্ষীয় চৰকাৰী
 চাকৰিয়ালৰ বাহিৰে কোনো মানুহেই অবসৰ নলয়। আপুনি
 এহেন পূণ্যভূমিত ৰাজনীতিৰ বসগোষ্ঠা নেখাই জংঘলত ম'হ-দাঁহৰ
 খাদ্য হবলৈ আহিছে বুলি চলনা কৰিলেই মই মান্তি নহওঁ।
 মোৰ ওকৰো ওক, আত্মাৰো পৰমাত্মা আপুনিয়েই। বুদ্ধ মহা
 বিপাণ্ডিত পৰিল। এবাৰ ভাবিলে, দলৰপৰা বিতাৰিত হৈছে ভগৱৎ
 ভক্তিত মনোনিবেশ কৰাৰ সঁচা কথাটো কৈ দিব নেকি। ইতিমধ্যে
 তপস্বীয়ে সেৱা-সৎকাৰ আৰম্ভ কৰি দিয়া দেখি, ৰাজনীতিকৈ ঠিক
 কৰিলে যে তপস্বী হলেও ই এটা মূৰৰ বীজ নুগছা, চেঙেলীয়া
 ল'ৰা, ই আৰু কি এনে উত্তৰ দিব নোৱাৰা গুৰু প্ৰশ্ন কৰিব।
 ৰাজনীতিক হিচাপে ক্ষমতাত বাহাল থকা কালত তেওঁতো বহুত
 ধৰ্মীয় সভাত ভাষণ দিছে। হিন্দু, মুছলমান, খ্ৰীষ্টান আদি,
 আনকি ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আৰু অধৰ্মৰ ওপৰতো তেওঁ কেইবা উজ্জ্বল
 সমিতিত, এজন মান্দ্ৰ প্ৰোতা থকা পৰ্যন্ত অসংখ্য তেজস্বী বক্তৃতা
 দিছিল। বালকব্ৰতীৰ ভক্তিয়োগত বিধি-পথালি দিয়া অগ্ৰয়োজন
 মনস্থিৰ কৰি, বুদ্ধই তথাস্ত বুলিলে। বালকে প্ৰশ্নগান নিক্ষেপ
 কৰিলে, মৰাৰ আগতে আপোনসহে মনিচক মৃত্যুৰ জাননী নিদিব
 কিয়? বুদ্ধ ৰাজনীতিজ্ঞই নাকটো খজুৱাই হাঁহিলে, আৰু ক'লে,
 মনুষ্যক মৃত্যুৰ জাননী আমি ঠিকেই দিওঁ। কিন্তু মোৰোৱাক
~~পৰিত্যাগ কৰিব নোৱাৰা। মৃত্যুৰ প্ৰাপ্তিৰ পূৰ্বেই সাধাৰণ জৈৱত~~
~~প্ৰত্যেক মনুষ্যৰে ইন্দ্ৰিয়সমূহ এটি এটিকৈ বিকল কৰি দিয়া হয়।~~
 এনে গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু দীৰ্ঘজীয়া জাননী সত্ত্বেও মনুষ্যকুলে বিষয়

চিন্তা এৰি মৃত্যুৰ চিন্তা নকৰে। গতিকে ইয়াৰ বাবে দেহকুল
চুলি এডালমানো দোষী নহয়।

বিভিন্ন কোনবপৰা আঁচীখনত নিজৰ জিভাখন চাই চাই
প্ৰীমান ক উচপ খাই উঠিল। তেখেত এই জ্ঞানেন্দ্ৰিয় হৰণ তেওঁৰ
মৃত্যুৰ জৰুৰী নটিচ নেকি? হলেও, ই অলৌকিক, অভূতপূৰ্ব।
বগা চাহাবৰ হেঁতামাৰি স্বৰূপ, ৰায়বাহাদুৰ অ, ওৰফে অচতন্য
বৰুৱাৰ যোগ্যপুত্ৰ, শিক্ষা বিভাগৰ কৰ্মীয়া কেৰেণী কৰ মনত
এইবাৰ এটা মিহি খাৰণাৰ ঢৌ খেলালে। হয়তো পৰমেশ্বৰে কৰ
উদাৰ মানবতাবাদী স্বভাবত সম্ভৱত হৈ তেওঁৰ মৃত্যুৰ এই বিস্ময়কৰ
আগজাননী দিছে। সেইটোও একো অদ্ভুত নহয় ভাবি, ডাঙৰীয়াৰ
মনটো ভগবৎ ভক্তিত সেমেকি আহিল; আৰু লগে লগেই তেওঁ
তোচকখন দাঙি পইচাৰ হিচাপ আৰম্ভ কৰি দিলে। সৰ্বমুঠ
এটকা উনত্রিশ পইচা আছে। আজি চাৰিছ তাৰিখ। দৰমহা
পাবলৈ আৰু পাঁচদিন বাকী। ডাঙৰীয়াই ভাবিলে, জিভাখন যদি
ঘূৰাই পোৱা যায় মানে, কৰিৰাজীৰপৰা এলোপেথীকলৈকে যি
কোনো পছা অবলম্বন কৰি তাক ঘূৰাই আনি যথাস্থানত প্ৰতিষ্ঠা
কৰিব পাৰি—তেখেত, মৰণত শৰণ দি হ'লেও অলপ সাহস সঞ্চয়
কৰি, ঘোচ-ফোচ খোৱাৰ এট বন্দোবস্ত কৰিবই লাগিব।

ডাঙৰীয়া কিমান পাৰগৈ মনস্থ কৰিব নোৱাৰিলেও, বুকৰ
জেপৰ ওপৰতে ফিচিকি ফটা পাজাবীটো গাত সুমুৱাই ল'লে
আৰু পাজাবীৰ চুক এটাৰে গ'গল্ছ যোৰ মোহাৰি মোহাৰি ৰান্ধনি
ঘৰৰ ফালে খোজ পেলালে। যোৱাৰ আগতে চুলি কেডাল ফণিয়াই,
উলঙ্গপ্ৰায় ছোৱালী এজনীৰ ছবি থকা পাউদাৰৰ টেমাটোৰ দেহা
উবুৰিয়াই নিজৰ বুকুৱে পিঠিয়ে দুবাৰমান জোকাৰি, তৰ্জনি
আঙুলিৰে গোফকেডাল সেজা লগাই লবলৈও ৰায়বাহাদুৰে
নেপাহৰিলে।

২-ৰ ডুলবৰ বাবে ডাঙৰীয়াই বাৰান্দাৰ পৰাই ডুমুকি
মাৰিছিল। ৰান্ধনিঘৰত, জিহ্বাৰত, চৌক্ৰাৰ ওপৰত টেৱা গৰম।
ওচৰতে মাটিত, এটা মগৰ কামত, দুটা কণীৰ চোকোৰা। মগ-
টোত কণী ডঙা হৈ গৈছে। মানে, ডাবল ডিম্বৰ অমলেট।
ক-ই মুখ ঘূৰালে, বাহিৰত স্তম্ভিত মূৰ্তি খৰি ৭ হাজিৰ। কই

অঘটনটোৰ কথা ৭-ক ক'ব নেকি ভাৰিছে। ৭-বিহাৰী ভূত্যা, হ'লেও সজাত নাই, নকয়। এনেতে, অংগী-ভংগী কৰি ৭ নিজেই আগবাঢ়ি আহিল। সি কি কৈছে বা ক'ব খুজিছে ক-ই একো ঠিৰাং কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু জিভা নোহোৱা ৰোগটোও যে ৭-ও আক্ৰান্ত, সেইটো ডাঙৰীয়াই বুজি পালে। ৰায়বাহাদুৰৰ গুপ্তৰোগটো ৰাজনি ল'ৰাৰ আগত প্ৰকাশ পোৱাৰ ভয়ত, ক-ই বিলম্ব নকৰি, হচন্তীয়াক ৰঙা চকু দেখুৱাই, কোবাকুবিকৈ ৰাস্তালৈ ওলাই আহিল। ৭ ক ক-ই বহুদিন বকিছে। 'তালৰীয়া' শ নামৰ গোৱালনী ছোৱালীজনীৰ লগত তাৰ দৃষ্টি কটু হলিগলি ডাঙৰীয়াৰ দৃষ্টিগোচৰ হৈছে আগতে কেইবাবাৰো। এতিয়াও, তেওঁ ওলাই আহিবৰ সময়ত, দাংবৰলা ৭-ৰ কোঠাৰ ভিতৰত জলতৰঙ্গৰ দৰে খাৰৰ আৱাজ শুনিবলৈ পালে। এইবাৰ ডাবল্ ডিমৰ অমলেটটোৰ তাৎপৰ্য বুজি পাবলৈ তেওঁৰ মুঠেই কলট নহ'ল। ডাঙৰীয়াৰ টিঙিচ কৰে খংটো উঠি জিভা নোহোৱা তালুত লাগিলগৈ।

পিঠিফটা ৰ'দ। ৰায়বাহাদুৰ ক-ই সুকম চকা চশমাযোৰ কাণৰ ফেৰেঙণিত সুমুৱাব খুজি ৰৈ গ'ল। দুয়োখন কাণৰ কাষত সজোৰে দুটা হাতচাপৰি মাৰিলে আৰু কিবা ভাবি, তেওঁ হৰমুৰকৈ নিজৰ কোঠাত সোমালহি। দুৱাৰ খিৰিকিবোৰ বন্ধ কৰি দিলে। পাজাবীটো, ধুতিখন, বনিয়গটো এটা এটা এটাকৈ চৰ খুলি দলিয়াই পেলালে। আৰু এটা এটাকৈ গাৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গবোৰ পিটিকি মোহাৰি পৰীক্ষা কৰাত লাগি গ'ল। সন্দেহ নিবাবলৈ নোহোৱা পৰ্যন্ত তেওঁ নিজকে পৰীক্ষা কৰিলে। জুইশলা কাঠি এটা ফচ্ কৰে জ্বলাই এবাৰ তেওঁ গাত লগাই চালে। ফৰ ফৰ কৰি নোমবোৰ পুৰি গ'ল, আৰু লগে লগে ছালত চৌ উঠি আহিল। ৰায়বাহাদুৰ ক-ৰ পিতৃদেৱতা ৰায়বাহাদুৰ অ-ই ৰায়বাহাদুৰ খিতাপ পাবৰ সময়ত যেনেদৰে হাঁহিছিল, ঠিক তেনেদৰেই ৰায়-বাহাদুৰ ক-য়ো এটা বিজয়ীৰ হাঁহি হাছিলে। ডাঙৰীয়াই এইবাৰ এটা চিগাৰেট জ্বলালে। গ্ৰাণ্ডবি ধূমপান কৰাৰ পিছত ফটকৰে গামোছা এখন ককালত মেৰিয়াই তেওঁ পান্থখানাত সোমাল।

ধুতি-পাজাবীত লগা ধুজি-মকৰাজালবোৰ জোকৰি একতাই,

ডাঙৰীয়াই কাপোৰকেইটা আকৌ পিজি ল'লে। আঁঠীখনৰ আগত নিজকে থিয় কৰাই এইবাৰ তেওঁ মুখত এটা সন্তুষ্টিৰ হাঁহি বিমিঙালে। ভাবিলে, বন্ধা জিভাখনহে গৈছে, আন কোনো অঙ্গবতো একো ক্ষয়-ক্ষতি হোৱা নাই! স্বাভাৱিক জীৱন-যাত্ৰা যেতিয়া অক্ষত, হিচাপমতে চলিলে জিভাখন নাথাকিলেও শ'লে-মুলাই খাই সুখেৰেই নগৰ পালিকাৰ টিন পূৰাব পৰা হ'ব। খোৱাৰ কথাটো মনলৈ অহাৰ লগে লগেই, তেওঁ মুখ মেলি ৭-ক মাতিব খুজি আকৌ বৈ গ'ল। কোনো ব্যৱস্থা প্ৰবৰ্তনৰ সময়ত, নতুনতে, অলপ অসুবিধা হবই। সময়ে উপশমৰ বেজী দি জীৱ-জন্তুক এসময়ত নতুন ব্যৱস্থাৰ লগত খাপ খোৱাৰ উপযুক্ত কৰি তুলিব। ৰায়বাহাদুৰ কণ্ঠীৰামে বেৰৰ আগত ওলোমাই থোৱা কেলেম্পাৰ-খনজৈ চালে। সোমৰসৰ বিভাপণৰ নওঠা ছোৱালীজনীয়ে ঠিক আগবদৰেই লোভণীয় দৃষ্টিৰে তেওঁলৈ চাই আছে। প্ৰসংগীয়া নামতে মন ভৰাই দক্ষিণা পোৱা গোসাঁইৰ দৰে ডাঙৰীয়াৰ মনটো উৎফুল্লিত হৈ উঠিল। তেওঁ দুৱাৰখন খুলি দিলে।

৭ সোমাই আহিল। হাতত এগিলাছ পানী, একাপ চাহ আৰু এটুকুৰা কটা বিস্কুট। ক-ই বিনাবাক্য প্ৰচেষ্টাই পানীৰ গিলাছটো লৈ আকণ্ঠ সোহা মাৰিলে। তাৰ পিছত চাহ-বিস্কুট খাই, থিয় দি থকা ঠাইতে এটা থিয় জাপ মাৰিলে। ধপহকৈ হাত দুখন সমুখলৈ আগবঢ়াই শূণ্যতে দুটা বক্সিং গ্ৰহাৰ কৰিলে। আৰু আয়নাৰ মুখখন দুমাই পৰীক্ষা কৰি মৌজা থকা মৌজাদাৰৰ মেজাজেৰে বাহিৰ ওলাল।

ক কেঁকুৰিটো পাওঁতেই, বাপুদেউ পৰৱৰ্তী কট্টাচাৰ্যৰ মুখামুখি হ'ল। চুটি চুলি, দীঘল টিকনি, চন্দনৰ কোঁট, ডিঙাৰ জুলি আৰু সোলামুখৰ সৰ্বজ্বৰ হাঁহিৰে বাপুদেউ গুৰুত। ক-ই প-ক নেদেখাৰ ডাঙ খৰি, এবাই ৰাৰ খুজিছিল। পৰাহৰে চন্দৰ বাটভেটি ধৰাৰ দৰেই, প-য়ো ক-ক আগহি কৰিলে। এনেতে ক-ৰ চকুত পৰিল, প-ৰ মুখতো জিভা নাই। আৰম্ভ হ'ল দুজনৰ মাজত একোটা অসুখৰ সন্ধি। দেশত আত্মঘাতী লোকৰ সংখ্যা বাঢ়িছে, আৰু বাঢ়িছে অধৰ্ম। মনুষ্যৰ জিভাবোৰ অকথ্য ভাৱৰ উৎস হৈ উঠিছে। ফলত, গ্ৰহণৰ বিভুল হৈ

এনে অভূতপূৰ্ব কৰ্ম কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে। ব্ৰহ্মভোজন, মৎস্যাদান কুৰ্ম উৎসৰ্গ, বস্ত্ৰপ্ৰদান, গ্ৰহশাস্তি, নাম-প্ৰসঙ্গ, স্বৰ্ণ দক্ষিণা আদি অষ্টগ্ৰহৰ দেৱগণৰ পূজা-পাতল, হোম-যজ্ঞ নকৰিলে ইহলোকলৈ শাস্তি ঘূৰি নাহিব। নিৰ্ধাৰিত চণ্ডীপাঠলৈ দেৱী নোহোৱা হলে, প-ই ক-ৰ আৰ্হিক দিনপঞ্জীটো চাই দিব পাৰিলেহেঁতেন বুলি আক্ষেপ কৰি কক এই যাত্ৰালৈ বেহাই দিলে।

বেলি প্ৰায় মূৰৰ ওপৰত। মৰল দিছে, দেৱতাসকলৰ বৈঠক। সম্ভবতঃ জিভাহৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়া সম্পৰ্কে জৰুৰী আলোচনা। হঠাৎ ডাঙৰীয়া বহি পৰিল। আকাশী দেৱতাৰ কন্ফাৰেন্স চাই যাওঁতেই ওখোৰা-মোখোৰা বাটত উজুটি মাৰিছে। নথ এৰোৱাই নহয়, তেজো ওলাইছে। ৰাম্বাহাদূৰৰ মনটো ৰাই-জাই কৰি গ'ল : হওক তেওঁ, নিজিঙ হোৱাৰ লগে লগে নিস্তেজো হোৱা নাই! তেজ কিন্তু বোৱা নাই, লাহে লাহে বিষো আৰম্ভ হৈছে। বোধহয় দেৱগণৰে অপৰাধ। ডাঙৰীয়াই দেৱলোকলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে। লাহে লাহে ক-ৰ কপালৰ শিৰবোৰ খুপ খালে। আৰু দেৱতাৰ প্ৰতি থকা অপৰাধবোধটো ক্ৰমে মজ্জণা, যজ্ঞগাৰপৰা খং আৰু খণ্ডৰপৰা বিতৃষ্ণা মিহলি ঘূৰালৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। এক অনামী উত্তেজনাৰ ক-ৰ মন ভৰি পৰিল। ছালা তেজখোৱা দেৱতা সংখ্যাটো তেজিগৈ কোটি, একেবাৰে মদুৰংগ। মনুষ্যক দুবেলা দুমুঠি খাবলৈ দিয়াৰ, খাট জীয়াই থাকিবলৈ দিয়াৰ সমৰ্থ নাই— কেৱল পূজা খোৱাৰ খাভা। এই দেৱকুলেই পুখিৰীখন খালে। জম্বুদ্বীপতেই দেৱতাৰ সংখ্যা আটাইতকৈ বেছি। ক অকথ্য ভাষাত গুৱালগালি পাৰিলেহেঁতেন। হেৰ যুঁজিব যুঁজিহ সমানে সমানে যুঁজ। পেট ভৰাই খাবলৈ দি চলেজ কৰ, তেতিয়াহে বুলিলোহেঁতেন বাপৰ বেটা। ঋদ্ধলৈতো নিদিয়াই, তাৰ ওপৰতো আকৌ জিভাখন কাটি নিলি? 'অনাৰ্হজাকৰ কথা বাক বাদেই দিলো, এই আৰ্যমথা। যি আৰ্যজাকৰ নেঙৰে নেঙৰে ডাঙৰীয়াৰ জিভা নোহোৱা যুধখন গুকাই আহিল। হঠাৎ কাষৰ দোকানৰ ঘড়ীত চকু পৰাত ক-ই দেখিলে, তেওঁৰ অকিচলৈ যাবলৈ দেৱী হৈ গৈছে। ছাল লৰ্মহাই কাটি নিলক, ডাঙৰীয়া নেৰাল।

জম্বুদ্বীপৰ নাকৰ পোনে পোনে আগবাঢ়িল। এনে এটা

অষ্টম ঘটাব পিছত, তেওঁ কলৈ যোৱা উচিত, একো সিদ্ধান্তলৈ আহিব পৰা নাই। এবাৰ ভাবিলে প্ৰেমিকা ব-ৰ ঘৰলৈকে যাব। নাই, নোৱাৰি। দুপৰীয়া তাইৰ ৰিটাৱাৰ্ড বাপেকটো ঘৰতে বহি থাকে। আৰু গ'লেও ব-ক কথাটো বুজাবই বা কেনেকৈ? ঠাৰে-চিঞাৰে বুজাব পাৰিলেও তায়েইবা ঘটনাটো লয় কি ভাবে। শেষত, তেওঁ তেওঁৰ একান্ত বন্ধু ল-ক লগধৰি দুঘটনাটোৰ এটা সম্যক পৰ্যালোচনা কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে।

ল-ৰ ঘৰত টলা ওলমিছে।

ডাঙৰীয়া ল-ৰ ভায়েক ৱ-ৰ অফিছ ওলালগৈ। ৱ-ই ক-ক যি বুজালে তাৰ সাৰমৰ্ম এই, ৱ-কে আদি কৰি তেওঁলোকৰ চুবুৰীৰ সকলোৱেই জিভাহীন হৈছে। জিভা এখন আছিল, এই কথাটো হৃদয়ঙ্গম কৰিব পৰা প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই জিভাহেদনৰ ঘটনাটোত কম বেছি পৰিমাণে উত্তেজিত হৈছে। কবন্ধৰ দেশৰ মানুহ হিচাপে নাক-কাণ-মূৰ-নোহোৱা হ'লেও ভূ নোপোৱাসকলৰ সংখ্যাই সেই চুবুৰীত বেছি বুলি ৱ-ই আশ্ৰয় কৰিলে। উ, দ আৰু ল-ৰ কালি গধূলিৰপৰাই কোনো সন্তেদ নাই। জিভা বিলোপ ব্যৱস্থাৰ এই পৰ্যন্ত কোনো বৈদিক তদন্ত নহলেও, সকলো মনুষ্যৰে জিভা বিয়োগ ঘটাব উপৰিও গোটেই দেশতে প্ৰায় চৈধ্য হেজাৰ লোক সোঁশৰীৰে উধাও হৈছে। নিখোজসকলৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাত ডাঙৰীয়াৰ মূৰ দোঁ খাই আছিল।

ঘৰলৈ ঘূৰি আহোতে ক ভাবি-শালপতিয়েক, গৰু ডাক্তৰ গ-ৰ চেষ্টাৰত সোমাল। গ-ৰো একেই অৱস্থা, জিভাহৰণ হৈছে। কিন্তু এই ঘটনাৰ পিছত গ-ৰ উপাৰ্জন বানপানীৰ দৰে বাঢ়িছে। যেহেতু জিভামুক্ত প্ৰত্যেক ব্যক্তিকে জিভা বিয়োগ ঘটিছে সেয়ে, জন্তু-জানোৱাৰৰ উপৰিও, সেই মনুষ্যসকলৰ এক বুজন অংশই চিকিৎসাৰ কাৰণে এতিয়া গ-ৰ ওচৰলৈ চাপলি মেলিছে। দেশ-দন্তৰ বুজি গ-য়ো নিজৰ বৰঙণি দুঙণে বঢ়াই লৈছে। প্ৰকৃততে এই ব্যাধিৰ কোনো চিকিৎসা নাই। ৰোগীক বিশ্বাসযোগ্য অংগী-ভংগীৰে, অন্তৰ্হিত জিভা যথাস্থানত পূৰ্ণ সংযোগ হ'ব বুলি আশাত বন্দী কৰি ৰখাব পাৰিলেই যথেষ্ট। আত্মিক অৱস্থাৰ আন্দাজ কৰি

বোগীসকলক, দৈনিক, সাপ্তাহিক বা পৰ্য্যেকীয়া পৰীক্ষাৰ কাৰণেও নিয়মিয়াকৈ আহিবলৈ কৈ দিয়া হৈছে। পেটুৱা বাপুৱে দক্ষিণৰ উমান লৈহে আশীৰ্বাদ দিয়াৰ দৰে গ-য়ো বোগীৰ আধিক সমীক্ষা কৰিহে প্ৰাথমিক চিকিৎসা কৰিছে। গক-ঘিউ, হাঁহকণী, আলু, সামান্য পিয়াজ, পিঠাভুড়ি, গক-সাখীৰ আৰু ফলাহাৰ পথ্য ধাৰ্য কৰা হৈছে। আমিষ খাই, বদহজম কৰি, পদাতিক ৰাইজৰ অশান্তিৰ সৃষ্টি নকৰিবলৈও বোগীসকলক দঢ়াই দঢ়াই সাৱধান-বাণী শুনাই দিয়া হৈছে। জিভাখন নথকাটোৱেই স্বাভাৱিক বুলি ভাবিব পৰাৰ ওপৰতেই এই ব্যাধিৰ মনোবৈজ্ঞানিক নিকৃতি বুলি গ-ই ক-ক ভিতৰুৱাই বুজাই দিলে।

সাধাৰণতে, চেদ্ৰাৰ সোমালেই গ-ই ক-ক পেট ভৰাই চাহ-মিঠাই খুৱায়। মাহৰ শেষৰ ফালে, সেয়ে গ-ৰ ওচৰলৈ ক-ৰ আগমন স্বভাৱতে ঘন হয়। নিজিভ বোগীৰ ভিৰ আৰু অভাৱ-নীয় উপাৰ্জনৰ উত্তেজনাত আজি খুৱাই-বুৱাই ভৱতীয়া কৰাৰ সময় গ-ৰ নহ'ল। ক-ই হাড় হাড় অনুভৱ কৰিলে, তেওঁৰ নাড়ীয়ে নাড়ীক খাইছে। জিভাখন নথকাৰ কাৰণেই নেকি, ব'দটোৱে জুয়ে পোৰাদি পুৰিছে। জিভাখনৰ লগে লগে ভোকটোও নোহোৱা হোৱা হ'লে! ডাঙৰীয়াই জেপত হাত দ্ৰৱালে, পাৰিলে টিপিং এটাকে খাই ল'ব লাগে—তেৰ পইচা ওলাল। পুৱাৰপৰা বিক্কাই বাছে ফুৰিছে, পইচাইবা আছিল কিমান? আৰু এনে এটা অঘটনৰ পিছত পইচালৈকে হিচাপ ৰখাটোও জানো সম্ভৱ? ৰান্নবাহাদুৰে পইচা খুচুৰা কৰিলেই, তাৰ এক বুজন অংশ, হিচাপ কৰিব নোৱাৰাকে, সদায় উধাও হৱেই।

ডাঙৰীয়াৰ খংটো ক্ৰমান্বয়ে বাঢ়ি আহিল। নিষিদ্ধপাতি থানাৰ সমুখতে, বহুদিন আগতে উধাও হোৱা বন্ধু চ-ক দেখি ক-ৰ মুখখন অতিকিমে মেল খাই আহিছিল। পিছমুহূৰ্ত্তে, জিভাখন নথকাৰ কথাটো সুঁৱৰি, টোপাগুলি এটাৰ দৰে গৈ, ক-ই চ-ক সাৱটি ধৰিলে। শিষ্টাচাৰ বহিৰ্ভূত হ'লেও, স্বভাৱতে, ক-ই তেওঁৰ জিভাখন অন্তৰ্ধান হোৱাৰ কথাৰেই বন্ধুৰ লগত আলোচনা আৰম্ভ কৰিলে। প্ৰসঙ্গত, চ-ই খণ্ডেৰেই বন্ধু ৰান্নবাহাদুৰক বুজাই দিলে যে, ক-ৰ দৰে জিভা সৰ্বস্ব বন্ধুৰ জিভাহৰণৰ বাতৰিটোত চ খুউব খুই হৈছে। এই কাৰ্যৰ ফলত, কীৰ্তন-ভজন যন্ত্ৰজীৱ

যোদ্ধাধনিৰ পৰা চ-হঁতৰ^১ কাণবোৰ সকাহ পাব। এতিয়া চ-হঁতে
 কাঙ্ক্ষা মাছৰ দৰে জিভাখন ইলুটি-সিলুটি কৰিয়েই দান্বিত্ব শেষ
 বুলি ভবা মনুষ্যৰ ৰং চাইছে। আনবিক যুগত মানুহে প্ৰতিটো
 ইন্দ্ৰিয় প্ৰত্যেকটো অংগ-প্ৰত্যংগৰে সম্যক ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকা
 উচিত। কেৱল জিভাখনেৰে দেৱতাৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধজয়ৰ আশা
 কৰি কীৰ্তন-ভজন কৰিয়েই সমস্যাৰ সমাধান নহয়। ভোকত
 ক-ৰ চকু জাপখাই আহিছিল। হঠাতে, এবাৰ চকু মেলি ক-ই
 দেখিলে, তেওঁৰ বন্ধু চ, যথাৰীতি, উধাও হৈ গৈছে।

খলং-পলং খোজেৰে ক-ই ঘৰলৈ বুলি খোজ দিলে। প্ৰত্যেক-
 টো খোজতে তেওঁৰ শক্তিহীন হৈ আহিছে। এনেতে, ক-ই এখন
 চিনাকি মুখ দেখিলে, লগে লগে আক এখন, তাৰ পিছত আক
 এখন। ভেটাভেটি হোৱা প্ৰত্যেকখন মুখতে একোটা বিভিন্ন চাইজৰ
 হাঁহি। মৰণ পণ কৰিও ডাঙৰীয়াই সেই হাঁহিবোৰৰ এটাৰো
 সন্তোষজনক উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে। কিন্তু, হাঁহিবোৰৰপৰা ক-ই
 এটা কথা স্পষ্ট বুজি পালে যে, হাঁহিৰামহঁতৰ কাৰো মুখতেই
 জিভা নাই। ঘিউ খোৱা কুকুৰে তিনিআলিত নিজৰ পছাৎদেশৰ
 ঘা চেলেকি খোৱাৰ দৰে, জিভাখোৱা ক-য়ো পৰিস্থিতিৰ তিনি-
 আলিত নিজিভ হোৱা ঘটনাটোৰ কথা ভাবি চিন্তাত পাকঘূৰণি খালে।

ক-ই আকৌ ভাবিলে, ভোকটোৰ কথা পাহৰি থাকিব পৰা
 হলে! চ-ৰ লগত হোৱা তেওঁৰ আলোচনাটো ক-ই আদিৰপৰা
 পাণ্ডুলি চালে। বন্ধুৰ বুজনিয়ে তেওঁৰ পেটৰ চিন্তাটো সাময়িকভাৱে
 আঁতৰাই ৰাখিলে। এটা মাত্ৰ ইন্দ্ৰিয়হৰণতে ক ক্লান্ত হৈ পৰিব,
 দেৱতাৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰিব? অসম্ভৱ। উপযুক্ত প্ৰশিক্ষণ
 দি তেওঁ তেওঁৰ প্ৰতিটো অংগ-প্ৰত্যংগকে তৈয়াৰী কৰিব। প্ৰত্যেকটো
 ইন্দ্ৰিয়কে তেওঁ প্ৰতিবাদ কৰিব পৰাকৈ শক্তিশালী আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য
 কৰি গঢ়ি তুলিব। সমূহীয়া স্বাৰ্থৰ খাটিৰত ব্যক্তিগত অহমিকা
 বিসৰ্জন দিব। গোৱালনী শ, ৰাক্ষসী ৭ আদিক বুকুত সাৱটি লৈ
 তেওঁ জোঁট বান্ধিব। মানুহ আৰু দেহুতাৰ যুদ্ধ হ'ব। যুদ্ধ হ'ব
 হাত-পদ-মস্তিষ্কৰে,— জিভাৰে নহয়।...—সমাগত উভয় যুদ্ধৰ
 প্ৰস্তুতিত ক-ৰ বুকুখন ওফলি আহিল।

আৰু ডাঙৰীয়া ক, ওৰফে কণ্ঠীৰাম ৰায়বাহাদুৰ বৰুৱা, শান্ত
 অৰ্ধচ মূঢ় পদক্ষেপেৰে ঘৰলৈ বুলি আগবাঢ়িল।

বস্তুৰ দাম দিনে দিনে কমি যাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে । মোক অৱাক কৰি দি দিগন্ত ফুকনে কালি খবৰ দিলে—তেওঁ বোলে পানবজাৰৰ ভিতৰতে চাৰি কঠা মাটি কিনিছে যাত্ৰা তিনি হাজাৰ টকাত, তাকো ৰেজিষ্ট্ৰেচন আদিৰ খৰছো সেই তিনি হেজাৰতে পৰিছে । মেজাজ খেৰাপ হৈ যাব খোজা কথা । মাটিৰ দাম এনেদৰে মাটি হৈ যোৱাতো আচৰিত কথা । ডাবি ডাবি মটৰখন লৈ ৰেচনৰ পাঁচ লিটাৰ পেট্ৰোল লবলৈ পেট্ৰল পাশ্প পালোগৈ । মটৰখন ৰখাইছোহে পাশ্পিং স্টেচনৰ ল'ৰাটোৱে সুধিলে 'কিমান দিম' ? মই অন্যমনস্ক হৈ কলো, 'আনদিনা যিমান দিয়' । সি হাঁহি হাঁহি কলে, 'পেট্ৰোল ফ্ৰি' । আপোনাৰ যিমান ইচ্ছা নিব পাৰে ।' পাচ লিটাৰতকৈ এক দ্রপো বেচি দিব নোৱাৰো বুলি কৈ মুখ ওফন্দোৱা এন, চি, এন, কে পালৰ মেনেজাৰ বিটু বাবুৱে হাঁহি কলে, 'লৈ যাওক চাৰ যিমান লাগে' । পেট্ৰোল ফ্ৰি । তাতোকৈ বেচি অৱাক হলো যেতিয়া পেট্ৰেলৰ কেচমেমোখন হাতত পৰিল, পেট্ৰেলৰ দাম প্ৰতি লিটাৰত এশ ব্লিশ পইছা । মই সুধিলো, 'দাম কমিল কেতিয়া' ? বিটু বাবুৱে হাঁহি মাৰি কলে, 'কালিৰ পৰা' ।

প্ৰত্যেক বস্তুৰে দাম হৰ হৰকৈ কমি গৈছে । চেনিৰ কিলো দুটকা, আলু পয়সতৰ পইছা, মচুৰ দাইল দুটকা পঞ্চাশ পইছা, পিয়াজ কিলো পয়সতৰ পইছা, আটা এটকা, চুজি দুটকা ময়দা এটকা পচিশ পইছা, ভালেবিধ চাউল এটকা ব্লিশ পইছা ।

'কথাটো কি ? অফিচৰ চুপাৰিনটেণ্ডেণ্ট মুকুল বাবুক সুধিলো ।

'কিহৰ কথা কৈছে চাৰ' ? মুকুল বাবুৱে সুধিলে ।

'বস্তুৰ দাম ঠিমান কমি গ'ল কিয় ?

'অ ময়ো সেইটোকে আপোনাক সুধিম বুলি ডাবিছিলো । চৰ বস্তুৰে দাম হঠাৎ কমি গৈছে । কাৰণটো কি ?'

প্ৰামোদ্যোগ আৰু মৌ পালনৰ সঞ্চালক চৰিতাৰ্থ চৌধুৰীক

সুখিছিলো। তেৱোঁ বন্ধন—‘বস্ত্ৰৰ দাম হঠাৎ কিয় কমি গৈছে
বুজা নেযায়। অথচ কমিছে! আনকি চিনেমা টিকটৰো দাম
কমি গৈছে। দুটকাৰ টিকট এটা কিনিলেই শীততাপ নিয়ন্ত্ৰিত
শ্ৰেণীত চিনেমা চাব পাৰি, ব্লেক শ্বেকৰ নাম নাই। বিজ্ঞানৱালাই
উজান বজাৰৰ পৰা ফাঁচী বজাৰৰ শিখমন্দিৰৰ ওচৰলৈকে আনি
পঞ্চাশ পইচা এটা লৈ চেলাম মাৰে। চিটি বাহত নুনমাটিলৈকে
গৈ ওভতি পল্টন বজাৰ পালেও পইছা নোখোজে। বেলৱেৰ
ৰঙাচোলা পিন্ধা মজদুৰ কেইটাক চাৰি অনাতে হ’ল্ডল আৰু
লটীলটীংক এটা মুৰত দি আপুনি আধাঘণ্টা অ’টৰিস্কা বিচাৰি
আহি চল্লিশ পইছা দিলেই হ’ল।’

বৌ মাছৰ কিলো পাচ টকা। কবি স্থানীয় বিধৰ দাম
কিলোত মাটি পইছা, মূলা স্থিৰভীয়া বিধৰ দাম কিলোত ত্ৰিশ
পইছা। কমলা যোৰা দহ পইছা। আপেল আৰু আঙুৰ এটকাৰ
কিনিলে নেলাগে। এনে অধঃপতন হোৱাৰ দৰে বস্ত্ৰৰ দাম কমি
যোৱাত অমঙ্গলীয়া চিন যেন লাগে। কিয় কমিলে, কোনে কমালে
কৈলৈ কমাইছে বুজা নাযায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এমেহে লাগে
যেন মানি বেগটো অযথা গধুৰ হৈ গৈছে। হঠাৎ চব কথাই
চিঁজিল হৈ গৈছে। চেনিৰ দহে দুস্পাপ্য দ্ৰব্য এটিও এতিয়া সকলো
সুলভ মূল্যৰ পণ্য বিপণিত গ্ৰাহকৰ বাবে খাপপাতি বৈ থাকে।
কেৰাচিন তেলৰ ড্ৰামবোৰ জাৰত লাহে লাহে গোটমাৰি যাবলৈ
আৰম্ভ কৰিছে। মোৰ মাথা গৰম হোৱা কথা।

মাহে মাহে পোৱা পে’ পেকেটটো মোৰ এসময়ত মাথোন
এক সপ্তাহৰ খবৰ আছিল! মই নিজে নিজৰ দৰ্মহা চহী কৰি
লব পৰা চৰকাৰী ক্ৰোড়পত্ৰত মোৰ নিয়োগ বদলি আদি প্ৰকাশ
কৰা চাকৰিয়াল। চাৰিটা অংকৰ দৰ্মহা পাওঁ। চাকৰিত ইতিমধ্যে
সোতৰ বছৰ হৈছে। মোৰ দায়িত্বত প্ৰদেশখনৰ খাজ ডোং নল নৈ
বিজ পুখুৰীত মাছ উৎপন্ন হয়। মাছতকৈ লখিমী বস্তু নাই।
এজনী মাছৰ এপেট কণী যদি যথাবিহিতভাৱে পালন পোষন কৰি
থব পৰা যায় এবছৰৰ মাছ হয়। মোৰ স্বপ্নবোনাগ্ৰি চেষ্টাৰ
বাবেই মাছৰ উৎপাদন দিনে দিনে বাঢ়িছে। এসময়ৰ ডাল মাছৰ
কিলো পন্থসত্তৰ টকাৰ পৰা মোৰ দিনতেই ভেনে ডাল মাছ

জনসাধাৰণে কিলোভ বাসন্তৰ টকাকৈ খাবলৈ পাইছে । তেনে
 মাহৰ দাম কমি হঠাৎ কিলোভ পাচ টকা যেন হ'ব মই সপোনত,
 দিঠকত বা অৰ্থহ্ৰণবাস্তৱত মানে খাবাংখাচ কবলৈ হলে মদৰ
 নিচাতো ভাবিব পৰা নাছিলো । মই এজন দানিহুশীল বিষয়া ।
 এজন অগ্নীনীলোক । এজন খা-খবৰ সন্তিক বখা লোক । অখচ
 মই ক'ব নোৱাৰো কিম্ব বসন্তৰ দাম হঠাৎ এইদৰে তললৈ নামি
 গ'ল । বসন্তৰ দামে উঠা নমা কৰেই । আজি যদি পিন্নাজৰ দৰ
 কমি গ'ল, আলুৰ দৰ বাঢ়িল । ইত্যাদি । ইত্যাদি । কিন্তু এনে-
 ধৰণে কোনো বাখ্যা নোহোৱাকৈ বসন্তৰ দাম কিম্ব কমি গ'ল বুজা
 নাই । এনেহে লাগে যেন আলু, পিন্নাজ, চাউকো নিজেই নিজৰ দাম
 কমাই বহি আছে । বাচ ।

ফেন্সিবজাৰৰ মুঞ্চিলাল চন্দা সুবজ এণ্ড চন ইন ল'জৰ
 সুউচ্চ বিৰাট চিমেণ্ট ক্লংক্ৰিটৰ সাতমহলায়া শতী আৰু বস্তাৰ
 পৰ্দাৰে ঘেৰা বঙলা জলবিন্ মচলী নৃত্যবিন বিজুলী গোপন কৰুত
 মুঞ্চিলাল চন্দা সুবজৰ সন্তম কন্যাৰ জোহাৱেলক তেৱাৰীলাল
 ভজমন প্যাৰি, যাৰ প্ৰদেশখনত পঞ্চাচখন বিভিন্ন মীন মহলাৰ ব্যৱসায়,
 তেওঁৰ মুখলৈ চাই মই সুমিলো,—‘হঠাৎ এইদৰে মূল্য হ্ৰাস হোৱাৰ
 কাৰণ কি ? তেৱাৰীলাল ভজমন প্যাৰীয়ে মেদৰহল সেৰেজা পাটো
 অজগৰ সাপৰ দৰে কুঞ্চিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি ক'লে, ‘চিয়াৰ,
 আপুনি জানে, আমি কি বৰম জানিম ।’ মই উচপ খাই উঠিলো ।
 বসন্তৰ দাম কমি যোৱাতো এতিয়া মইহে জানো, সি সাতৰাটৰ
 শৈয়াজনীয়ে একো নজনাৰ ভাও জুৰি কলে ‘কমনে দিজিয়ে ।
 কেটনা কমেজে ? চিয়াৰ টু চিয়াৰহী বহেলী ।’

মানুহবিলাকক আজিকালি সুখী যেন লাগে । চিটি বাহুত
 থেলা-হেঁচা নকৰে । বেচনৰ দোকানত শান্তিৰে ঘণ্টাৰ পাছত ঘণ্টাকৈ
 জানি দি থাকে । কাঁজিয়া নকৰে । মানুহবোৰে বাস্তাত মেকদন্ত
 পোন কৰি ছোজ কাটে । বিটাৱাৰ্ড ডি, জাই অফ কুলছ নুপেন-
 শৰ্মাই কুকুৰ দেখিলেই হাতৰ লাখুটিৰে মাৰিবলৈ খেদি
 সোৱাৰ জুতাস এটা ক্ৰাছে । আজি তেওঁ একো কুকুৰক কলীৰ
 বিজুয়ে দিয়া দেখি আহিলো । নৱনাতিয়াৰ মৃত্যু । বসন্তৰ দাম

কমাৰ লগে লগে দক্ষা মায়া প্ৰেম-প্ৰীতি কমাৰ দৰে গুণবিলাকে
 আকৌ ডুমুকি মাৰিবলৈ ধৰিছে মানুহৰ হৃদয়ত । কাৰণ বেলেগে
 অঙাৰ ব্লিজৰ ওপৰৰ নিতৌ মগনীয়াটোক প্ৰখ্যাত কপন চাক
 চক্ৰবৰ্তীয়ে সিকি এটা দি অহা দেখিলো । আনকি ফাঁচী বজাৰৰ
 ফালৰ ফাঁকীবাজ বেপাৰী দুটামানকো হাঁহি-মাতি ঠাকুৰবাৰীলৈ
 যোৱা দেখিছো । অন্যথাই সিহঁতৰ মুখত হাঁহি দেখা যায় চেল্‌চটেক্সৰ
 অফিচাৰৰ চেম্বাৰতহে । বস্ত্ৰৰ দাম কমি যোৱাত সিহঁতৰ কি
 পিৰিতিৰ বাগীয়ে ধৰিলে কব নোৱাৰো । হিয়া টাকুৰিবহে লাগিছিল ।

বস্ত্ৰৰ দাম কমি যোৱাত যেতিয়া সকলোৱে সুখী তেনে সময়তে
 মোৰ পত্নীক কিন্তু বৰ দুখী দুখী দেখি এদিন সুধিলো, 'তোমাৰনো
 কি হ'ল মুখখন আজি কিছদিন ধৰি ওন্দোলাই আছা যে ?' এনেয়ে—
 পত্নীয়ে ভেকাহী মাৰি কলে । ইঃ মাৰ খুব দুখ জানা দেউতা, '
 ওচৰতে থকা বৰজীয়ে কলে । কিয় ? কিহৰ বাবে বৰ দুখ ?' মাকৰ
 মুখলৈ চাই ছোৱালীয়ে কলে,—'কাকতীয়নীয়ে কালি দুখন বানৰসী
 শাড়ী কিনিছে মাথোন তিনিশ টকাত । সেই যে বঙা পাড়ীৰ ক্ৰিম
 কালাবৰ বানৰসী শাড়ীখন তুমি টুৰত মাওঁতে আনিছিল । চাবে
 সাত শ যে দাম ।' তাৰ পৰা কি হ'ল ? কি নহৰ ? মই সাতশত
 কিনা শাড়ী তিনিশত কাকতীয়নীয়ে দুখন কিনিছে । বস্ত্ৰৰ দাম
 কমিছে বুলি এনেদৰে কমিব লাগেনে ? আজি শাড়ী কিনিছে ।
 কাইলৈ দুশত বিক্ৰিজাবেটৰ কিনিব । পৰহিলৈ দহ হেজাৰতে আমাৰ
 দৰে মাৰ্কফৰ এম্বেচেডৰ কিনিব ? বাকী ব'ল কিটো ? শ্ৰেটশাৰ্ড অফ
 লিডিং বুলিতো কথা এটা আছে । অফিছ বৰবাবুৰ শ্ৰেটশাৰ্ড অফ
 লিডিং যদি অফিচাৰৰ সতে একেকাৰ হয় তেনে মূল্যহাস নেলাগে ।
 এনেয়ে সেইজনীৰ কথাবোৰ ভাল নেলাগে এতিয়া আৰু কত এৰিব ।
 ভাল নেলাগে । পত্নীয়ে গোমোঠা মুখখন ঘূৰাই কলে । বুজিলো
 এই মূল্য হ্রাসে অফিচাৰৰ ঘৈণী আৰু বৰবাবুৰ ঘৈণীক একেকাৰ
 কৰিব খুজিছে । মূল্যবোধৰ সংঘাত আৰম্ভ হৈছে । এতিয়াৰে
 পৰা মোৰ পত্নীয়ে বোমাছৰ জোল খাই' তাৰ সৌগন্ধ চুবুৰীয়াৰ
 পত্নীসকলক বিভ্ৰাণ কৰিব নোৱাৰিব । এতিয়াৰে পৰা মোৰ পত্নীয়ে
 নতুনকৈ কিনা মাৰ্কফোৰ শাড়ীত উঠি চুবুৰীয়াৰ পত্নীলৈ চাই কব
 নোৱাৰিব 'এই অলপ সুখি আছো' । কব নোৱাৰিব এইখন বেনাৰসী

তেওঁ বোম্বেৰপৰা আনিছে, সাতশ দাম। এইটো পলিয়েষ্টাৰ চাৰ্টৰ দাম দুশ টকা। এইটো জিনৰ পেণ্ট তিনিশ। শেৰ্টাচৰ সৌৰৰ ভূপতিত হবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। মই পত্নীৰ মুখলৈ চাই কলো, 'ভাতুনো ধং কৰি থকাৰ কাৰণ কি? মই অফিচৰ অফিচাবেই। বজাৰতহো 'চৰ বস্ত্ৰবে একদাম' হৈ যোৱা নাই। আমি দামী দামীবোৰ কিনিম। যদি দহহেজাৰত মাৰ্কফোৰ পোৱা হ'ল আমি পঞ্চাশ হাজাৰত ইম্পোৰ্টচ কৰি লম। বাচ'। তথাপি পত্নীয়ে কথাষাৰ শেষ নকৰিলে।

তথাপি। তথাপি বস্ত্ৰৰ দাম কমিছে। এপেকেট ফিল্টাৰ উইলছৰ দাম এটকা। মই সেয়েহে ফিল্টাৰ কিং খাবলৈ আৰম্ভ কৰি দিছো। আগতে মটৰখন প্ৰয়োজনতহে অলপসল খাবলৈ, ফুটবল খেলা চাবলৈকে লৈ যাওঁ। পাচ টকা ফিলোৰ বৌমাহ খাই অফিছৰ কেৰাণী ঠিলিকাৰো বুকুত সাহস জমা হৈছে। সেয়েহে আজিকালি কথাবাতা কমকৈ কওঁ। আদেশ আদেশই। কাকো লাই দিব নোৱাৰি। নিৰ্দ্দিষ্ট দূৰত্ব মানি অফিচৰ কাম-কাজ কৰো। চালিজাৰি চাই বন্ধু-বান্ধৱক নিমন্ত্ৰণ কৰো। যাকে ভাকে নহয়। পৰিবৰ্ত্তন হৈছে। আগেয়ে দোকান বজাৰে বয়বস্ত্ৰ কিনা কটা কৰাৰ সময়ত দৰদাম কৰো। আজিকালি কওঁ অমুকটো পেকেট কৰি মটৰত তুলি দিয়া। দাম দিওঁ। বস্ত্ৰৰ দাম কমিব পাৰে মানুহৰ দাম কম নাই।

বৰবাবুৰ পত্নী কাকতীস্বনীয়ে এচিকুটমান সন্দেশ এটা কোৱাৰ্টাৰ ডিচ্ এখনত লৈ আধা গিলাছ ঠাণ্ডা পানীৰে সম্মুখত দি হয়তো এতিয়া কব পাৰে, 'খাওকচোন স্ক্ৰিজত ধোৱা', অফিচ চুপাৰিণটেণ্ডেণ্ট অনিল দত্তই এম্বাষ্টা মেটকৈ দস্তবলৈ আহি কব পাৰে, 'নতুনকৈ মাৰ্কফোৰ লগে কি হব, মাৰ্কটুৰোৰেই থিক আছিল, চিফটি টু মডেল, অল্ড ইজ গল্ড। নতুনবোৰে দিগদাৰি দিলে বুজিছে'; চান্নাই চুপাৰিণটেণ্ডেণ্ট দিলীপ ফুকনে পানবজাৰৰ মাজ মজিয়াত চাৰিকঠা মাটিত টুণ্টৰি বিল্ডিং তুলিব পাৰে, সোনমখি কোৱাৰে মোৰ দৰেই ফিল্টাৰ কিঙৰ খোৱা উৰাৰ পাৰে, 'মই য়েই, সিহঁত সিহঁতেই। বস্ত্ৰৰ দাম কমিছে বাবে সিহঁত একোপ চৰিছে। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত প্ৰচা মূখ্যৰ উঠানমা আৰু ভাৰত

মহাসাগৰত জোঁৱাৰ ভাটা একে কথা। ফেঁসী বজাৰৰ মুখিজান চক্ষা জাটৰ চুবজ উটাৰচ্ এণ্ড চান-ইন-ল'জৰ সপ্তম জোঁৱাই জজমন প্যাৰীয়ে ঠিকেই কৈছিল, 'ভাও কিতনা কমেগা। ভাওয়ে মহামাহ ব্ৰহ্মপুত্ৰকে তৰহ, কভী কভী টুট ৰাতে হাঁৱ, ফিৰ উই বৰ্হা, ধাৰিকা, পৰভাৰিশ, বাঢ়িশ। 'আজি মি বকম দাম কৰিছে কালি সিৰকম বাঢ়ি যাব। হামাৰ বিজিনেহ চেম্। কভী লাভ, কভী মুনাকা, কভী নুকচান।' মানে অৱজীলাক্ৰমে যিদৰে বসবস্তুৰ দাম কৰিছে সেইদৰে অৱজীলাক্ৰমে বসবস্তুৰ দাম এদিন আকৌ বাঢ়িব।

কাগজে পঢ়াই লেখিছে শুভদিন আহিছে। বস্তুৰ দাম কমি যোৱাতো মানুহৰ শুভ বুদ্ধিৰ চিন। পৃথিৱী বসবাসৰ উপযোগী হ'ব খুজিছে। মানুহক চিনিছে। বৰ ভাল ভাল কথাবোৰ লেখিব জানে কাগজ-পত্ৰৰ মানুহবোৰে। সিহঁতে বুজা নাই প্ৰলয়ৰ আগত প্ৰকৃতিয়ে এনেদৰে যে নিস্তাৰ্থ হৈ পৰে। কেতিয়াবা ভাবো বস্তুৰ দাম কমি যোৱাত মোৰনো মাথাটো গৰম হৈ পৰিছে কিয়? কিজানি সঁচাকৈয়ে কিবা এটা ভাল হৈছে। নহলে প্যাৰীৰ দৰে সুদ খোৰ মহাজনবোৰে, যাৰ হাততেই দ্ৰব্য মূল্যৰ সচাৰকাণ্ঠি, এইদৰে নীৰৱ দৰ্শক হৈ ৰব কিয়। কেতিয়াবা ভাবো কিজানি নতুন দিনবোৰ আহিছে। কেতিয়াবা ভয়ো লাগে কিজানি ক্লেশ ধাৰৰ ওপৰেদি বাট বুলিব খুজিছো। এনেতে এদিন ইন্দ্রানী দাপেৰে মুখামুখি হ'লোঁ। ইন্দ্রানী দাস এটা কবিতাৰ ৰাজহাঁহৰ দৰে। দীঘল ডিঙি, পেখন ধৰা মস্তুৰৰ দৰে দেহ, খোজত জুঁই মূতিচম্পা, চুলিৰ মেঘত মেঘমল্লাৰ কৰ্ণ, বহাগৰ কুলিৰ মৌ মিঠা মাত, দৃষ্টিৰ পৰা বাবে যাবে বৈ আছে কলিঙা সি নিয়া কামনাৰ কাঁড়, দিল্লীৰ এখন ফাইণ্ডাৰ হোটেলেৰ ৰিচেপচনিষ্ট আছিল, এয়াৰ হোটেট্‌ছ হোৱাই আছিল জীৱন বাসনা, ৰাজধানীৰ সহস্ৰজন ডি. আই. পিৰ ৰজিষ্ট্ৰাৰীয়া। এদিনাখন এক বিশেষ ভোজ সভাৰ শেষত সকলে পাই সুখিজো, 'কেতিয়া আহিলা দিল্লীৰ পৰা? বহুদিন হ'ল।' 'ইয়াত কি কবিছা?' 'এজনৰ লগত আহিছিলো। কালি ডেওঁ দিল্লীলৈ ওভতিছ। জাবিছো কিছুদিন যাবত থাকি যাম।' 'সকলে' ইন্দ্রানীয়ে হাঁহি দিলে। কল, 'কি হ'ল জগ পিৰৰ মন লক্ষি?' 'হাঁহি মাৰি কল, 'দিল্লীৰ পালে জীৱন সাৰ্থক হ'ব।'

আকৌ হাঁহি। ডালিম গুটি দুপাৰি কাম চৰাইৰ বঙালোটৰ তলত চিক্‌চিকাই উঠিল। কলৈ, হৰ। আজি অৱশ্যে অন্য এঙ্গেজৰেণ্ট আছে। কাইলৈ ক'ত লগ পাম ?' কলো। হাঁহিলে। কলৈ, 'সময় ?' কলো। এসময়ত এখন কলা এঘেচেডৰত উঠি ইজানী গ'ল। ষাওঁতে অৱশ্যে মোলৈ ওভতি নেচালে।

মই কোৱা ঠাইত মই কোৱা সময়তে পাচদিনা ইজানীক লগ পালো। ইজানীক সুধিলো, একপেগ্ হুইকি লৰা নেকি ?' একেধাৰে তাই কলে, 'লম। কিন্তু স্মলপেগ্'। দুয়ো দুটা স্মলপেগ্‌লৈ ওচৰা-ওচৰিকৈ বহি ললো। তাই ইয়াং বেৰাকৈ হাঁহিলে তাইক অপকৃপা দেখায়। 'এটা বৰ অভদ্র প্ৰশ্ন কৰোনে ?' 'ও'। 'তোমাৰ বয়স কিমান হৈছে ?' 'ফৰ্টি'। 'ফুঃ মিছা কথা।' 'সৰ্চা'। এই চেপ্তেম্বৰত ফৰ্টি হৈলৈ গ'ল। বুঢ়ী হলো। 'দেখাত তেনে নালাগে।' 'নেজানো। জানো চল্লিশত ত্ৰিৰোতা মানুহ বুঢ়ী হয়। মাক হয়। কেতিয়াবা বুঢ়ী মাকো। মই গাভৰু হৈ আছো আপ্ৰান চেণ্টাৰে। মানে আপ্ৰান চেণ্টা কৰি আছো গাভৰু হৈ থাকিবলৈ। নহলে—বাক থাকক। হুইকিখিনি, ভাল লাগিছে। পাচে আৰু নেখাওঁ। খালে পাচত মানে—।' তাই মোৰ মুখলৈ চাই হাঁহি দিলে আৰু বিচনাত ওপৰমুৱাকৈ গুলে। নিম্ননালোকত পাতল নীলা শাৰীৰে তাইক কি দেখাইছিল বৰ্ণাৰ নোৱাৰো। মই মুগ্ধ নৱনেৰে চাই ব'লো। সুউচ্ছ বন্ধুগল নিশাহত উঠিছিল নামিছিল, পাতল কপোৰৰ সাজত কি এক হাঁহাকাৰ। সোটেই ৰাতিটো আমি ইয়াত নেথাকিম জানো ? তাই সুধিলে। মই এটা নিতান্ত বেবসিক মানুহ। হঠাৎ সুধি পেলালো, তোমাৰ এবাতিৰ দাম কিমান ?' তাই বিচনাত বাগৰ দি ডিবি দুটা নচুৱাই কলে, 'বোম্বেৰ হোটেলত আৰব ৱেছৰ সতে মোৰ এবাতিৰ দাম কুৰি হেজাৰ টকা। দিল্লীৰ হোটেলত নিতান্ত চম্বৰ সজীৰ পৰা সিমান দাম বিচাৰিম জানো ? পাচ হেজাৰ ? দুহেজাৰ ? হৈ ৰাখ।' 'পাচ হেজাৰ ?' মই আচৰিত হৈ সুধি পেলালো। ইজানীৰ উদং ডিবি দুখনে নাচি আছে। তাই কলে, 'সেৱাও বহুত দাম হ'ল ?' 'মই কলো, 'ও বহুত দাম। বজাৰত চৰ বস্ত্ৰৰে দাম কৰ্মই গৈছে। আলু, চাউল, দাইল, মাছ, বেডিঅ', বেক্সিজিবেটৰ, এঘেচেডৰ—

কিহৰ দাম কম নাই।' হঠাৎ ইজ্জানীৰ নৃত্যৰত উদং পদ যুগল
 ধৰ হৈ ব'ল? তাই বিচনাৰ পৰা জাপমাৰি উঠি মোৰ সন্মুখত
 থিয় দিলে। তাৰ পাচত বৰ নিডীক ভাবে তাই কলে, 'পল্যৰ
 দাম কমিছে বুলি ময়ো জানো। কিন্তু মোৰ দাম কম নাই।
 চক্ৰিশৰ দেওনা পাৰ হৈও মই গাভৰু হৈ আছো। সম্বন্ধে পালন
 কৰিছো মোৰ যৌৱন। এয়া চাওক।' কৈয়ে বিজুলী সঞ্চাৰেৰে
 তাই শাড়ীখনৰ পাকবোৰ খুলিবলৈ ধৰিলে। শাড়ীৰ পাকে পাকে
 তাই ঘূৰিবলৈ ধৰিলে আৰু মোৰ চকুৰ আগত জিলিকিবলৈ ধৰিলে
 তাইৰ সুউচ্ছ শৃংগৰ দৰে বন্ধ যুগল, তাইৰ মসৃন পিঠি, তাইৰ
 মণ্ডহাল শুধৰণী দুটিবাহ, তাইৰ গুৰুতাৰ নিতম্ব, তাইৰ মেদহীন
 কৰ্কাঁল, তাইৰ নিৰ্ভেজাল সুগোল উৰু, তাইৰ সোণালী যৌৱন।
 এটা সময়ত তাই আকৌ মোৰ মখামুখিকৈ বৈ গ'ল আৰু কাম
 চৰাইৰ বঙা ঠোঁতত হাঁহিৰ সুৱদি সুহাগ বিৰিঙাই কৈ উঠিল,
 'কৰক, মোৰ দাম ধাৰ্য কৰক।'

নিচা, বিম্ বিম্‌কৈ নিচা লাগিছে। মেতেক্ মেতেক্‌কৈ
 ভৰি ফুটিব ধৰিছে। চাৰিওফালে লাগিছে। কেৱল নিচা।
 বাগি। ইজনে সিজনলৈ চাইছে। নিজৰ গাটো পিঠিকি মোহাৰি
 চাইছে। ওপৰে ওপৰে হাত ফুৰাই চাইছে। আকৌ ডগাৰ শব্দ।
 লগে লগে উচাপ খাই উঠিছে। দৌৰ মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।
 হামখুৰি খাই খাই পৰিছে। আকৌ উঠিছে। বেগ দি খোজ
 পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে। পৰা নাই। নিচা— নিচা। সকলো-
 থকাৰ যেন আধা নিচাপ্ৰস্তু। ক'তো একো হোৱা নাই। ক'তো
 একো হোৱা নাই। এনে ভাব লৈ সকলোবোৰে খোজ পেলাইছে।
 একো শব্দ হোৱা নাই। একো শব্দ কাণত পৰা নাই। এইবোৰ
 মনৰ ভ্ৰম। ইলুইচন। নাই-নাই বাস্তৱ কথা ভাবিব লাগে।
 হেৰি, আজি ক'ব কিহে। লাণ্ট কৰটো শুনিবই নোৱাৰিলো।
 ৰেডিঅ'টো অন কৰোঁতেই কেঁচুৱাই কান্দিছে। শুনিবই নোৱাৰিলো,
 জ্বৰতে এইবাৰ ডু খেলিব পৰা হলেই ভাল আছিল। কওকটোন
 কওক ক'বটো কওক। কেঁচুৱাৰ কান্দোনত মই ৰেডিঅ'টো শুনিব
 নোৱাৰিলোঁ। ফাকি ফাকি। মিছা কথা। কেঁচুৱাৰ কান্দোনৰ
 কাৰণে তেওঁ ৰেডিঅ' শুনিব নোৱাৰা নহয়। তেওঁ ট্ৰেনজিষ্টাৰটো
 পাল্লখানালৈয়ো লৈ গৈছিল। লৈ যায়। ভাতৰ টেবুলতো তেওঁ
 ৰেডিঅ'টো অন কৰি লয়। ছোলটকীয়া মিটাৰৰ মিঠাতেল বিচাৰি
 টিলো টিলোকৈ ঘূৰি ফুৰোতেও ৰেডিঅ' শুনে। হাতত মিঠাতেলৰ বটল,
 অখচ ফাৰ্মাচীলৈ সোমাই গৈছে। কাৰণ, তাত ৰেডিঅ' বাজি
 আছে। ভাৰত অণ্টেলিয়াৰ খেল চলি আছে। মিঠাতেল নাই।
 শুদা বটল আনি পাকঘৰৰ মেজত থওঁতেই ঘৈনীৰ বক্ৰকনি।
 'ওভোতাই দুআষাৰমান ক'ব খোজোঁতেই কাষৰ ঘৰৰ স্বামী—
 স্ত্ৰীৰ ভৰ্ক—বিতৰ্ক কাণত পৰিল। বেবীফুডৰ টিন এটা দহ
 দিনে বিচাৰিও পোৱা নাই; তাকে কওঁতে ঘৈনীৰ চিঞৰ—
 ৰাখৰ। হেৰি আহমদ নেকি! চক্ৰসেঞ্চৰে কিমান মাৰিছে গম
 পালেনে? মই আপোনাৰ সেই বজাবলৈ ওলাই গৈছিলোঁ কাৰণে

ঝ'বটো গম নাপালোঁ । দুয়োজন আলোচনাত ব্যস্ত । মাজত
 ব্যস্তধান পূৰণ বাহঁৰ চকোৱাখন । কথা পাতিবৰ কাৰণে মুখ
 দুখন দেখা পাবৰ কাৰণে কামি কেইডালমান ফাক কৰি লোৱা
 হৈছে । ময়ো লাগট ঝ'বটো গম নাপালোঁ । মই বেডিঅ'টো
 অন্ কৰোঁতেই আলহী আহিল । মিছা মিছা—সকলো ফাকি ।
 কেঁচুৱাৰ কাক্জনৰ কাৰণে তেওঁ বেডিঅ' নুগুনা নহয় । কাৰণ
 হ'ল ক'ববাত কিবা ভগাৰ শব্দই তেওঁৰ কাণ বন্ধ কৰি দিলে ।
 আলহী অহাৰ কাৰণে তেওঁ ঝ'বটো নুগুনা নহয় । বেবীপুডৰ
 টিন এটাৰ কাৰণে থকা পইচা কেইটাৰে তেওঁ বেডিঅ'ৰ বেটাৰি
 কিনিছে । বেবীফুড পাবলৈকে নাই, কেইদিনমানৰ পিছতে
 দোকান এখনে দিব বুলি কৈছে বুলি তেওঁ ভীমকল কেইটামানকে
 কিনি আনিছে । বজ্জতা দিছে ভীমকলত কিমান আইবৰণ আছে,
 ভীমকলৰ ফুডডেলু কিমান তাৰ ওপৰত দীঘল লেকচাৰ । পকে-
 টৰ পৰা ট্ৰেনজিষ্টাৰ বেটেৰিকেটা উলিয়াই তেওঁ ট্ৰেনজিষ্টাৰত
 লগাই লৈয়েই ভলিউম ডাঙৰ কৰি দিছে । ভলিউম ডাঙৰ কৰিলে
 ঘেনীয়েকৰ বক্বকনি কাণত নগৰে । আলহী অহাৰ কথাটো
 ফাঁকি । কথা হ'ল তেওঁ ভগাৰ শব্দ শুনিছে । চাৰিওফালে
 ভাগিছে । মৰমৰণি ভগাৰ শব্দই কাণ দুখনত অন্য একো শব্দ
 সোমাবলৈ দিয়া নাই । ফুল ভলিউম, নতুন বেটেৰি, ডাৰত—
 অষ্ট্ৰেলিয়াৰ ক্ৰিকেট খেল । মূৰলৈকে লেপ, কাণৰ ওচৰতে
 বেডিঅ' । বেছ নিচা লাগিছে । নিচা লাগিলে চকুৰেও একো
 নেদেখি, কাণেৰেও নুশুনি ।

হেৰি আপুনি পেন্সন ব্ৰাণ্সত নাথাকে জানো । মোৰ
 ভনীজনীৰ গিৰিয়েক চুকাল । বিয়া হোৱাৰ দুবছৰ নহলেই
 কেঁচুৱা এটি থাকিলে স্বাস্থ্য । তেওঁৰ নাম ট্ৰিনম্বল পূজাৰী ।
 আপোনালোকৰ বিভাগৰ মানুহ । পেন্সনৰ কাকত-পত্ৰ সকলো
 ফিল্মআপ কৰি পঠোৱা আজি দুবছৰ হ'ল । বহুত লিখা-গিখি
 কৰিও একো ফল নধৰিলত নিজেই আহিলোঁ সুইছেনে ? তিনিশ
 মাইল আহি ইয়াত হোটেলত আহোঁহি । ময়ো কেৰাণী । কেৰাণী
 মানুহৰ অৱস্থা নাজানিছে । ফেমিলি পেন্সনটোৰ কি অৱস্থাত
 আছে অনুগ্রহ কৰি মোক কওঁকোনো । হোৱাট । ইস্ ইস্ ইস্ ।

এইবাৰ ভাৰত ইনিংছ ডিফিট হ'ব। ইন্স ইন্স, ওৱেষ্ট ইণ্ডিজক লগত জিকোঁতেই আমি ভাবিছিলোঁ। চকী আতৰাই 'উদ্বোধন'ক সিখন টেবুললৈ গ'ল—স্ব'ত পকেট ট্ৰেনজিষ্টাৰে বিলে ক'ৰি আছিল। চকীখন চোঁচোৰাই বহি ল'লে। তনীয়েকৰ ফ্ৰেমিগি পেন্সনৰ কাৰণে তিনিশ মাইল বাটকুৰি বাই হোটেলত থাকি এতিয়া কথা পাতি থকাজন বহাতে বহিছেই থাকিল। তেওঁৰ আবেদন নিবেদন ইজনৰ কাপত তাৰমানে পৰাই নাছিল ইমান পৰে। কৈহে আছিল—শুনা নাছিল। ট্ৰেনজিষ্টাৰ থকা টেবুলখন চাৰিওফালে ঘেৰাও কৰা হ'ল। গেলা শত কাউৰী পৰিল যেন। ব'ব'চোন ব'ব—শুনিবলৈ দিয়ক—শুনিবলৈ দিয়ক, অন্য কথা বন্ধ কৰক। আউট—আউট। হাত ছাপৰি। কেইজনমানে ওচৰৰ কেজনৰ পিঠিত, গাত চপৰিয়ালে। দুজনমানে মজিয়াতে জঁপিয়াই দিলে। চিঞৰ-বাখৰত টেবুলৰ ফাইল উৰি যাব যেন। দুজনমানে পকেট ট্ৰেনজিষ্টাৰ থকা টেবুলখনত দ'ম হৈ থকা ফাইলবোৰ কাষৰ অন্য টেবুল দুখনলৈ আঁতৰাই টেবুলখনৰ ওপৰত বহিব পৰাকৈ মুকলি কৰি ল'লে। চিঞৰ—বাখৰত কাষৰ কেবিনৰ পৰা বৰমুৰীয়া বিষয়াজন ওলাই আহিল। উদ্দেশ্য ধমক দি চিঞৰ—বাখৰবোৰ বন্ধ কৰি দিব লাগে। জুমটোৰ ওচৰত ব'লহি। কাৰো খবৰেই নাই। এজনৰ পিঠিত হাত দি সুধিলে, ক'ব কিমান? ছাৰ, আউট। এনেকৈ হ'লে অবশ্যে ভাৰতৰ খীন আশা এটা আছে। তনীয়েকৰ—ফ্ৰেমিগি পেন্সনৰ কাৰণে তিনিশ মাইল বাটকুৰি বাই যোৱাজনেও চকী-খন চোঁচোৰাই জুমটোৰ ওচৰলৈ নিলে। শইকীয়া, মই স্বাভাৱেই। আলহী আহিবৰ কথা আছে। শহৰ অহাৰ কথা আছে। 'এন্স' ব'ব'হে, আপুনি বৰ বে-বাসিক। মোৰ ডাঙৰ ল'ৰাৰ এশ তিনি ডিগ্ৰী কালি ৰাতি। সেয়া—সেয়া, নহ'ল, ইন্স জাক, ইন্স জাক। লক্ষুক আউট কৰাৰ সিদ্ধান্ত আছে। ইয়াৰ মাৰণ চক্ৰলাই টান। আমাৰ নহ'ব কেলেই। ইমানকে যে হৈছে মই আচৰিতহে হৈছোঁ। ব্ৰেকটিচ্ নাই। ফিল্ড নাই। ফেচিলিটি নাই। প্ৰতিজন ক্ৰুজত নোহাবিলেও তিনিখন ক্ৰুজৰ মাজত উম্মেহতীয়া ক্ৰিকেট ফিল্ড থাকিব লাগে। চৰকাৰে অৰ্থসাহায্য দিব লাগে, ক'হ দিব লাগে, সপ্তাহত পূৰ্বা এদিন ক্ৰিকেটৰ কাৰণে শ্বেচম্বাৰ্ক দিব লাগে। কলেজত

ক্রিকেটক বাধ্যতামূলক বিষয় কৰিব লাগে। পলিটিকেল চম্লেস্, ক্রিকেট, বহু ডিগ্ৰীত চাব্‌জেৰ্‌ক্ট দুটা। জুলজী আৰু ক্রিকেট। লজিক, ইকনমিক্স আৰু ক্রিকেট। মেথেমেটিকচ, বায়জজী আৰু ক্রিকেট। নাই নাই সেইবোৰত চৰকাৰৰ মন কাণ নাই। জনমত লাগে। জনমত তৈয়াৰ কৰিব লাগে। ক্রিকেটক কম্পাচৰী চাব্‌জেৰ্‌ক্ট হিচাপে ল্লাছ এইটৰপৰা মাণ্টাৰ ডিগ্ৰীলৈকে চিলেবাহত ভৰাব লাগে। চাকৰিৰ ইণ্টাৰডিউত ক্রিকেটৰ প্ৰশ্ন কৰিব লাগে। আপোনাৰ কোৱালিফিকেছন কিমান? এম, এ ইন ইকনমিক্স। বাক আপুনি কওকচোন ভাৰতৰ লগত লাণ্ট ক্রিকেট খেলখন কোনে খেলিছিল? নিমাত। নাই নোৱাৰে। বেদীৰ উচ্চতা কিমান জানেনে? টনী প্লেগৰ বিশেষত্বটো কওকচোন। ক্রিকেটৰ জন্ম ক'ত জানেনে? ফ্ৰান্সক ইজিনীয়াৰৰ কাৰ লগত প্ৰেম হৈছিল জানেনে? কিকেট বলটোৰ ওজন কিমান বাল্ল? চ'বেকওৱাৰ্ড, প্লিজ ইউ মে গ' আউত। উঠি আহিল। ফেমিলি প্ৰেনিঙৰ একস্টেনছন এডুকেটৰৰ বাবে ইণ্টাৰডিউ দিবলৈ যোৱা ইকনমিক্সত এম, এ পাহ ডেকাজন ওলাই আহিল। হেৰি ব্ৰাদাৰ, আপোনাক কি সুধিলেহে। ক্রিকেটৰ কথা। মই ষ্টিক জানিছিলোঁ, ইণ্টাৰডিউত এইবাৰ ক্রিকেটৰ কথা সুধিবই। আপুনি চাণে উত্তৰ দিব পাৰিলে। ক্রিকেটৰ কথা সুধিলে মই চেণ্ট পাৰচেণ্ট কাৰেট কৰিম। হাঁহি উঠা কথা বুজিছে—মোৰ নিৱনুৱা অৱস্থাৰ কাৰণেই প্ৰেমিকাই অন্যৰ লগত বিয়া হোৱাৰ মত দিলে। আচৰিত কাণ্ড, প্ৰেমিকাৰ বিয়াৰ দিনা মই সকলো পাহৰি থাকিব পাৰিলোঁ একমাত্ৰ ভাৰত পাকিস্তানৰ ক্রিকেট টেষ্টৰ কাৰণে। কেতিয়া কি হৈ গ'ল গম নাপালো। ইকনমিক্সত এম, এ আৰু ইণ্টাৰডিউত ক্রিকেটৰ কথা কব নোৱাৰা ডেকাই চকুদুটা যোগা কৰিলে। অন্য এজনে কলে, আপুনি কলে বেয়া নাপাব, আজিৰ দিনত ক্রিকেটৰ বিষয়ে নজনা আপুনি কি বেল হে। বুদ্ধ আছে বুদ্ধ। ক্রিকেটৰ বিষয়ে নজনা জনে ঘোঁচা মাৰি নাক গাল ভাঙি দিবনেকি ভাৰি চালে, যেন গণনা কৰিছে নাক কেইটা আছে—ঘোঁচা কেইটা লাগিব। সিদ্ধান্তটো বাদ দিলে। নাক ভাঙিবলৈ বিমামবোৰ ঘোঁচা লাগিব। সিমানবোৰ ঘোঁচা মাৰোঁতে আঙুলিৰ হাড় ভাগিব। ভাৰতৰ জাতীয় জ্ঞান কিমান? ভাৰতৰ জনসংখ্যা

কিমান? জনমুখী কিমান আয় হয়? ভাৰতৰ দৰিদ্ৰৰ সংখ্যা
 'কিমান? শতকৰা আঠসত্তৰ জন দৰিদ্ৰ সীমাৰ তলত। জাতীয়
 আয়বোৰ ক'ত হেৰাল। কোনে পেৰাত ভৰালে। ক্ৰিকেট কিমান
 খেলে। বছৰেকত ক্ৰিকেটত কিমান টকা দেশে খৰচ কৰে। দেশ-
 বিদেশৰ লগত ক্ৰিকেট খেল পাতি কিমান দিন আৰাল বৃদ্ধ-বগিতাক
 বেডিঅ'ৰ ওচৰত ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা বহুৱাই ৰাখিব পাৰে। কেই
 কোটি টকা খৰচ কৰে? ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং কেইখন? পাগল।
 বলিষ্ঠ। সকলোবোৰ আখা পাগল। ক্ৰিকেট লৈ মূৰ বিক্ৰী।

দাম কিমান? পোন্ধৰ টকা! পাঁচ টকা বাঢ়িল দেখোন।
 দিয়ক। গা গৰম হৈ যায়। এনেকুৱা কিতাপ আলোচনী পঢ়িলে
 দুনীয়াৰ সকলোবোৰ কথা পাহৰি থাকিব পাৰি। পাতে-পাতে
 গা গৰম কৰাৰ কথা। আঁঠুৱাৰ তলত পঢ়ি থাকোঁতে কেতিয়া
 ৰাতি পুৱাৰ খবৰেই নাই। যিচনাৰ তলত থব নোৱাৰি। ভাইটি
 আৰু ভগিণীয়ে মাৰি দিয়ে। গম লব নোৱাৰি। সিহঁতো বলিষ্ঠ
 হৈ যায়। কি যে ফটো। এইবোৰ ফটো ক'ত মাৰে যে। গা-
 ৰিম্ ৰিমাই যায়। নাই নাই নহ'ব। চাকৰি-বাকৰি নাই যেতিয়া
 ৰিয়া-বাক নহ'ব। গতিকে এনেকোৱা কিতাপ আলোচনীয়েই
 আমাৰ লগৰীয়া। আমাৰ ঘৈণী। নিজে কিনি লবিহত ভাই।
 মই বেহত কণ্ট কৰি কৰি ঘৰৰপৰা ছল বুদ্ধি কৰি টকা গোটাই
 কিনিছোঁ, তহঁতে নিলেতো ঘূৰাই নিদিয়। ইহাত সিহাতকৈ সৈ
 গৈ শেষত নোহোৱা হয়। ভিতৰৰ ফটোবোৰো ফালি লৱহঁত।
 চাকৰিৰ বাবে ট্ৰেজাৰী চালানৰ কাৰণে ঘৰৰপৰা টকা লৈ ভাৰ
 পৰা ৰাখি ৰাখি কিনিছোঁ। মন বেয়া লাগিলেই এনেকুৱা কিতাপ
 বা আলোচনী এখন মেলি ল'লেই হয়। খং, বাগ, দুখ-ভাগৰ নিমি-
 ক্ষতে শেষ। হেৰি আপুনি কিমান বেচে? কি ক'লে, অকল
 'যৌৱন সংবাদেই' পাঁচখন। ৰাপৰে। পোন্ধৰ টকা দামৰ কিতাপ
 পাঁচশ কপি। দামটো অলপ কমাবলৈ ক'বচোন। নিকিনিজেও
 নহয়। দামো বৰ বেছি। আৰু পাঁচশ কপি বেচিব পাৰে।
 ৰাপৰে। তাৰমানে এই টাউনত আঢ়ৈ হাজাৰ কপি অকল "যৌৱন
 সংবাদেই" চলে। আৰু চলিব। বসন্ত সংখ্যা মোলৈ এখন থব
 দেই। এডভাৰ্চ? কাইলৈ যেনে তেনে দিৱাহি। সেইখন চাওঁ।

আৰু গৰম চীজ দেখোন । এইটো ফ্ৰটো ক’ত পালেহে । - কিমান দাম ? দহ টকা । কিমান পৃষ্ঠা আছে ? এশ পৃষ্ঠা । দহ টকা দাম । দাম হ’বই, এইবোৰ ফ্ৰটো দিওঁতে বহুত খৰচ পৰে । বহুত ছপা কৰিব লাগে নহয় । চাওক, চাকৰি-বাকৰি নোহোৱা মানুহ, মনটো অনবৰতে বেয়া হৈ থাকে । এনেকুৱা আলোচনী বা-কিতাপ এখন হাতত ল’লেই মনটো ভাল লাগে । খং, বাগ, দুখ-ভাগৰ সব শেষ হৈ যায় । মদ খালে ষিটো হয় এই কিতাপ হাতত ললেও একে হয় । আপুনি আচৰিত হ’ব এদিন দেউতায়ো মোৰ বিছনাৰ তলৰপৰা এনেকুৱা আলোচনী এখন লৈ পঢ়ি আছিল ।

কালি ‘ছোলে’ চাই আছিলোঁগৈ বুইছেনে ? গাড়ী এখন লৈ আমি ষাঠিটামান গ’লোঁ । আমাৰ ইয়ালৈতো আৰু তেনেকুৱা চিনেমা নানে । বাজে পিক্‌ছাৰবোৰ আনে । ‘মৃগয়া’— আৰে ছুৰ’ৰকা বাচ্চা সেইখন ‘পিক্‌ছাৰ’ হ’লনে । ‘অন্ধুৰ’—কি আছে বে । হল উবাই দিম যেন লাগে । ‘ছোলে’ আনহঁত । সেইবাৰ ‘ববী’ । কিমান সপ্তাহ চলিল । এনেকুৱা এখন সৰু টাউনত বগ্নিছ সপ্তাহ ‘ববী’ চলা কম কথা । পঁছিশ সপ্তাহমানলৈকে বেকত টিকত আছিল । কেনেকুৱা ? ভাল হৈছে দেই । অসমীয়া চিনেমা যদিও একেবাৰে হিন্দীৰ দৰে হৈছে । ফাইটিং, যোঁৰা দৌৰ চৰ হিন্দী পিক্‌ছাৰৰ দৰে । ডিটেকটিঙ পিক্‌ছাৰ চাই মই ভাল পাওঁ জানে । পিছে ক্লাবৰ চিন্‌টো সিমান ভাল ক’ৰিব নোৱাৰিলে । নতুন তো । দিয়কনা - অসমীয়া ছবিত প্ৰথম কেবেৰে দিছে । মালটো বঢ়িয়া কিন্তু । ইউনিভাৰচিটিত পঢ়ি আছে বোলে । বঢ়িয়া চীজ দেই । এইবোৰ ছোৱালীয়ে কোপ পালে হেলেন, বিন্দু, জয়প্ৰীতিত কৈয়ো নাম কৰিব । কোপ নাই । কোপ নাই । আৰে কি বে, কি চেজ দিছে । আহেনে ? গৰম তৰম কিবা চিন্‌ আহেনে ? তবে দুঘণ্টা সময়তো ডুলাই ৰাখিলে । আমাৰ জীৱনততো ডাই এইসব নহ’ব । কিমান দিন শোষণ কৰিব । ভগৱানে এদিন সব ঠিক কৰি দিব । সেই ছে জমিদাৰ । কি পিক্‌ছাৰ আছিল—“গৰমী হাত্তা ।” জমিদাৰৰ পুতেকটোৰ বাবেই শেষত সব মাটি খেতিয়কৰ মাজত বিলাই দিলে । কেৰুট কিন্তু ভাল । পিছত সুৰ ভাল লাগে । হৃদয় পৰিবৰ্তন হৈ গ’ল । চেজ । কাপোৰৰ কলৰ শ্লিকৰ জীয়েক বৰিতা, বনুৱাৰ

বনুৱা নেতাৰ লগত প্ৰেম । প্ৰেমৰ জন্ম হ'বই হ'ব । দাৰ্জিলি এৰি
 বনুৱাৰ ঘৰত থাকিবলৈ গ'ল । মাক-বাপেকৰ হৃদয় গমিল ।
 বনুৱাবোৰৰ দৰ্মহা বঢ়াই দিলে । কিবে—কিহৰ কাজিয়া ? মাক-
 মাকচালা—বেটাক ধৰ্ম্মেন্দৰৰ দৰে মাৰ । কিটনে প্যাৰী আপুৰী ।
 কিটনে খুবুৰটো জেড়কী ! হাঃ হাঃ হাঃ ।" আমজাদ খানৰ হাঁহি
 কিন্তু তামাম । হাঁহিটোৰ কাৰণেই সি খাই আছে । মাৰ ছালা
 বেটাক । ডেকা ল'ৰাই ছোৱালী নোজোকাই বুঢ়ামানুহে জোকাবনে ?
 সেইটোনো ক'ৰ ধৰ্ম্ম যুধিষ্ঠিৰৰে । অ' সেই কেলিপাটো । কিবা
 শোষক-শোষিতৰ লেকছাৰ মাৰে বেটাই । কিবা ভ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ
 লেকছাৰ মাৰে বেটাই । আৰু সেইচৰ ইয়াত নচলিব । ছোৱালী-
 জনী জোকালত যে তোৰ গাত লাগিল । সেইজনী তোৰ ওনী মে
 য়েগী । নে তোৰ হিংসা লাগিল । সি এদিন চাৰিআলিৰ নিবনুৱা
 সন্নিধানত বক্তৃতা দিছে হিন্দী ছিনেমা আৰু যৌন আন্দোলনৰ
 বোলে আগতে নষ্ট কৰি লব লাগিব । বেকডৱাৰ্ড । আউটডেটেড ।
 কি পিকছাৰ চালেহে । ভালনে ? নকৰ — চৰ উলিয়াই দিছেনে ?
 জীনত আমনৰ কঁকালটো বৰ চামিং । ঠিক কথা ক'লা, মই ভাবিছে
 আছিলো চাম্‌টো বুকুত নে ক'ত ? বুকুততো আছেই, ঠিক ঠিক
 কঁকাল অঞ্চলটো বৰ চামিং । ক্লাছ ছিঅৰপৰা পলাই পলাই চিনেমা
 ছাইছোঁ । তেতিয়াৰপৰা চিনেমা নে'চোৱা হলে এতিয়া কিজানি
 ভাল মানুহ হলোহেঁতেন । যিমান টকাৰ চিনেমা চলোঁ, আটাই-
 বোৰ টকা জমা খোৱা হ'লে চিনেমা এখন বনাবই পাৰিলোহেঁতেন ।
 এতিয়া চাকৰিৰ ধান্দাই লগাক নালাগে—বিজনেচ এটাত লাগিব
 পাৰিলোহেঁতেন । ঐ সেয়া কিহৰ এনাউন্সমেণ্ট অ' । খাদ্য
 আপোলন । খুৰ-চালা-পেচাব কৰি দে । মই ভাবিছিলোঁ কাইলৈ
 শুক্লৰূপে 'মধুমিলন' হ'লৰ কিবা 'চেজ' দিছে । সেইটো হজত
 চেজ দিলে নগৰ তোৰণাৰ লগাই এনাউন্সমেণ্ট দিলে । কাইলৈ
 যোৱাটোৱে জয়ন্তী আহিব । ওলাব । এইজাকে খাদ্য আপোলন
 কৰি দেশত খাদ্যৰ দাম বঢ়াইছে । আপোলন কৰিছে 'গাঁৱ' দৰে
 কৰ । মহাজন ঘূৰি যাব । বাজেন্দ্ৰ কুমাৰৰ দৰে জীতাৰ হৈ ল ।
 মাজিক ঘূৰি যাব । মহাজন ঘূৰি যাব । জমিদাৰ ঘূৰি যাব ।
 শত্ৰু-সৌজন্য বিজাই দিব । জাৰে মাজিক চৰবো হৃদয় ঠিক আছে ,
 মাজিক কৰিব জানিব লাগিব । চিনেমাৰোৰৰ সেকুটোৱোৱো বিজা

নহয়। তেনেকুৱা ঘটনা ঘটি থাকে কাৰণেই চিনেমা কৰিব পাৰে
 যিমান খং উঠি থাকক, বাজে খাম্মাই যেতিয়া মিল মালিকক
 ঘোঁচা মাৰি মাৰি ভৰিত বগৰাই দিয়ে তেতিয়াই মন তিক লাগি
 যায়। মাৰ ছালা বেটাক। শোষণ কৰি কৰি ধনী হৈছে। বেটাৰ
 মূৰ ভাঙি দে ঘুঁটিয়াই। কুকুৰ পোৱালীক উৰাই দে। মাৰ ছালা।

এইবাৰ ইলেক্‌ছনৰ কি হয় তিক নাই। ইয়াত এইবাৰ
 কোৱালিছন 'চৰকাৰ হ'ব বুইছে। পিছে কথাটো কি জানে, এই
 চৰকাৰ বেছি দিন নিটিকে। খুব বেছি ছমাহ, তাৰ পাছত
 ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসন প্ৰৱৰ্তন হ'ব। তাৰ পাছত আকৌ ইলেক্‌ছন।

নিমখ পালেনে? নিমখ এপোৱা মানুহটোৱে আজি চাৰি-
 দিনে যোগাৰ কৰিব পৰা নাই, ডাল হৈছে, আজি নিমখ নোহো-
 ৱাকৈ খাব। এইবাৰ কি মতা মানুহ অ'। এস, নুবুজা কিয়
 কিলোত 'দুটকালৈকে দিছোঁ। তথাচ নাই। নিমখ পাই অনা
 নাইনে, এইবাৰ কি দেশ হ'ল ঐ নিমখ নাই, মিঠাতেল নাই,
 —খালী নাই নালৈই। যি কেটা আছে জুই ছাই দাম। জুই
 লাগিছে। মৰুভূমি। ঘৰত আছেনে? কিহৰ কথা নাই নাই।

বুইছে বুঢ়া এইবাৰ গিৰিব। ইমান লোড হ'ব নাপায়। জীৱ-
 নটো ক্ষমতাৰ মাজতে মৰিল, এতিয়া আক শেষ বয়সত হাত
 ভৰি অচল অৱস্থাত তেওঁ উঠিব নালাগিছিল। ইয়াত মানে
 বুইছে এইবাৰ কোৱালিছন হ'বই হ'ব। পিছে-কথাটো কি
 জানে? পাৰ্টি সলোৱা মানেই চোলা সলোৱা। মানহ একে-
 টাই কেৱল চোলাটো সলাই লৈছে। আগতে পিন্ধিছিল যেনিবা
 নীলা চোলা, এতিয়া যেনিবা পিন্ধিছে হালধীয়া। মূৰ, মুখ, হাত-
 ভৰি, বুকু, ৰং, মণ্ডহ তেজ সকলো একেই থাকিল। তেনে-
 ছলে কি লাভ হ'বহে। নহয় পিছে এইবাৰ ইয়াত কিবা এটা
 হ'ব পাৰে। জনতাৰ ডুল এটা কৰিছে। নহয় নহয় মই
 কৈছো কংগ্ৰেছেহে ডুল কৰিছে। ডুল কোনেনো কৰা নাই
 কওকচোন। চি, পি, আই (এম) এই ডুল কৰা নাইনে?
 তেওঁলোক নিৰ্বাচনীৰ মিল্লতা এটা অন্ততঃ ইয়াত কৰিব লাগি-
 ছিল। ভোটবোৰ ভাগ হৈ যাব বুজিছে। কন্দৰ্প গগৈক হক-
 ৱাৰ নোৱাৰে চাব। অপজিচনৰ ভোট ভাগ হৈ যাব। ফলত
 যাক্ৰে যাক্ৰে তেওঁ বিটাৰ্ণ হৈ যাব। বাগানৰ ভোটবোৰ সোটে-

ইবোৰ তেওঁলৈকে যাব। সেই ভাত ছেনো ভোজ দিছে গল্প পাইছে। নামঘৰত বোলে ঠিনপাতো দিছে। নাই নাই, তেওঁক নোৱাৰিব। 'এ মই পাহৰিছিলোঁৱেই চাউল নিব লাগিব।

চাউলৰ কিলোত চাৰি টকা হ'ল। কিবা এটা কৰিব লাগিছিলহে। মই নকৈছিলোঁ লীডাৰ চিলেক্‌ছন নহয় ইলেক্‌ছন হ'ব। ব'ব ব'ব বাক চাই থাকক। সেই ছয়জন বোলে দুৰাতিহে পাঠীত আছে। মিনিষ্টিউত নলমেই বোলে যাব। তেতিয়া আকৌ লীডাৰ চিলেক্‌ছনৰ প্ৰশ্ন আছে। সিজনে বোলে: দহ হাজাৰকৈ দিছে বাৰজনক। তেওঁক বোলে চেণ্ট্ৰেলৰ পৰা টোপ দিয়া হৈছে। বাই ইলেক্‌ছনটো কেতিয়ালৈ পাতিছে জানো। হাইক'ৰ্টত বোলে বিগিং হৈছে বুলি চাৰিটা কেচ দিছে, কম টকা গৈছেনে বাক ইলেক্‌ছনত। ভেকোককা, বুইছে সকলো ভেকোককা। আজি ব্ৰিছবহৰে দেখিলে ইলেক্‌ছন খেলা। মূৰ কিনাৰ কাৰবাৰ। নৰ্থবেস্কৰ কথা মই নকৈছিলোঁনে? হেঃ হেঃ—চাওক এতিয়া। বুইছে ব্ৰিছহাজাৰ টকাৰ খেল এটা চলি গ'ল। পাহৰিছিলোঁৱেই—আছে যদি, টকা ব্ৰিছটা দিয়ক—ছোন, লৰাটোক ইণ্টাৰভিউ দিবলৈ পঠাব লাগে। টকাহে ডাঙিছোঁ।

নিবনুৱা সমাজ। চাকৰি নাই। খাদ্য সমস্যা একা। ন'কব। ন'কব। খাওঁ খাওঁ কৰিছে। মানুহক খাব এতিয়া। কি কৰা যায়। সিংহাসন লৰাব যেন পাইছো। ডাঙৰীয়া সলাব নোৱাৰিনে? ৰজাৰ ডাঙ কোনে ল'ব। ডাঙৰীয়া বহুত। তথাচ যদিহে শান্তি আনিব খুজিছে দিয়ক, মূল ডাঙটো মোকে দিয়ক। নাই নাই তেওঁ একো কৰিব নোৱাৰে। স্থায়ী শান্তি যদি বিচাৰিছে—, যদিহে সমস্যাৰ সমাধান বিচাৰিছে জনপ্ৰিয়তা মোৰহে বেছি। কি কৰিম জানে? পাহৰাই দিম। নিচা। নিচাত ভলং পলং কৰিব। দেশপ্ৰেমৰ নিচা দেশ গুচি বিদেশ হল। বিদেশীৰে দেশ গুৰি পৰিল। ভাষা সাহিত্য সংস্কৃতিৰ সংকটকাল আহিল। বিপ্লৱ কৰিব লাগে।

ডাঙৰীয়া আপুনি ৰাজনৈতিক বহুত সাংস্কৃতিক মহাসভাৰ প্ৰধান সম্পাদকৰ বাব বহুতকাল ধৰিলে। ধাৰো আছে। সন্ত-ভক্ত আপোনাৰ বৰপুত্ৰৰ হাতত সন্নিহিত দিব পাৰিলেহে বিশ্বত

বাৰটো এৰি নিচিঙ হ'ব। আপুনি দেশ প্ৰেমী আন্দোলনৰ
 এজন প্ৰধান সেনাপতিও। ঠাট্টা কৰা হৈছে। বদন। মাৰা।
 বদনক মাৰা। বদনৰে দেশ ভৰি পৰিল। ভূমি বদন। ভূমি
 টি পি, এয়। নহয় নহয় মই ক'ব খুজিছো দেশক ভাল পোৱা
 মানে কি? কি ক'লা? বদন বদন। তোমাৰ নিচিনা
 বদনক মাৰিব লাগে। দৰ্মহা পায় এহেজাৰ ঘোচ খায় পায়
 হেজাৰ। দুশ টকা নিদিলে দেখোন ডাক্তৰে চৰকাৰি হচপিটে-
 লত চিট এটাকে নিদিয়। আও বৰ ডাঙৰ দেশপ্ৰেমিক।
 দেশ গ'ল গ'ল বুলি চিক্ৰ-বাখৰ। সাহিত্য সংস্কৃতিৰ সংকট।
 কোনে ক'লে। অফিছ হাফ হ'ল নহয়। কিহৰ বাবে। জ্ঞান-
 পীঠ বটা পালে। পঢ়িছেনে কিতাপ খন! নাই পঢ়া। তিনি-
 হাজাৰ কপি দহবছৰতো বিক্ৰী নহল। দুশ কপি থাকিয়েই
 গ'ল। দেশ দলদোপ হেন্দোলদোপ। আনন্দ কৰা আনন্দ কৰা।
 চৰকাৰী কাৰ্যালয়ত ইংৰাজী ভাষা কোনে চলায়? অসমীয়াইনে
 বাঙালীয়ে? ইংৰাজী ভাষা নচলালে যে মানুহে আউটডেটেড
 বুলিব। আমাৰ নতুন পুৰুষৰ মুখত দেখোন কথাই প্ৰতি অশ্লীল
 মাত। ভাষা সংস্কৃতিৰ সংকট। বদনবোৰক শিক্ষা এটা দিয়া
 হ'লনে? তেখেতৰ ওচৰত আপোনা আপুনি শিৰ দোঁ খাই যায়।
 দেশৰ ভাষা-সংস্কৃতিৰ বাবে মহাপুৰুষে বহুত জেল বাগৰিলে।
 জেলৰপৰা ডাঙৰ কিতাপ লিখিলে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক।
 বাপ্ৰে বাপ্। তেৰাৰ দূৰদৃষ্টি আছে। পুত্ৰদ্বয়ে ইংৰাজী মাধ্যমৰ
 বিদ্যালয়তহে পঢ়ে। আন্দোলনৰ বাবে দেশত পৰীক্ষা নহ'ল।
 চাকৰীসকলৰ চাকৰি গ'ল। দৰ্মহা গ'ল। কুমলীয়া ল'ৰাৰ
 কলিজা পুজিচৰ গুলিত ফেৰি ফেৰি হ'ল। হাত ডাগিল, ভৰি ডাগিল।
 খোড়া হ'ল। পৰীক্ষা হ'ল। দেশত দুটা পৰীক্ষা হ'ল। ইংৰাজী
 বিদ্যালয়বোৰৰ পৰীক্ষা হ'ল। ডাঙৰ ডাঙৰ ধনী ধনী মানুহৰ
 ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ পঢ়ে তাত। আক এটা পৰীক্ষা হ'ল। আন্দো-
 লনৰ প্ৰধান সেনাপতি সকলৰ এজন অৰাজনৈতিক জাতীয় সংস্কৃতি
 মহাসভাৰ প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰী শ্ৰী শ্ৰী শ্ৰীযুত নবেন চন্দ্ৰ দেৱ
 শৰ্মাকীয়াৰ পৰীক্ষা হ'ল। খেতিচ চাকৰিট কৰিলো। আপুনি তিনি-
 বছৰীয়া আন্দোলনত লাগি অকোতে খেতিচ চাকৰিট কৰিছিল

সময় ক'ত পালে ? ভাই বদন । বদন । চান্দা চিনি পোৱা নাই ।

নিচা নিচা । ডাঙৰীয়াই নিচা খুৱাই দিছে । দেশপ্ৰেমৰ নিচা । নিজে নিচা খোৱা নাই । লোকক নিচাপ্ৰস্তুত কৰি ল'ব পাৰিলে নিজে বহুত কাম কৰিব পাৰি । চকু কোনে দিয়ে । দেশপ্ৰেম, ধৰ্মপ্ৰেম, জাতিপ্ৰেমৰ নিচাতকৈ ডাঙৰ নিচা আৰু কি আছে ? নিচাত চলং পলং, কোন ক'ত আছা বৰডবাটো বজাই দিয়া । —“অসম আজি উদ্ধতি পঞ্চত জয় আই অসম বোল” ।

তাহানি এটা ম'হঙৱালৰ গছ আছিল । লবোৰাম নামৰ এটা মানুহ আছিল । তাৰ দুজনী ম'হ আছিল । সেই ম'হদু-জনীৰ গাখীৰত আধা পানী মিহলাই বিক্ৰি কৰি কৰি পাচ-বছৰত পোন্ধৰটা ম'হ ললে । তেতিয়া তাৰ মানুহ দৰকাৰ হ'ল আৰু মানুহ ললে । তাৰ পিচৰবছৰত মুঠ ম'হৰ সংখ্যা হ'ল ডেড়শ । ডেড়শ ম'হৰ কাৰণে দহোটা কাম কৰা মানুহ ৰাখিলে । মানুহ কেটাই ম'হ ৰাখি ৰাখি, ঘাই খুৱাই খুৱাই ৰাখে । ইপিনেদি গাখীৰ বেচি বেচি লবোৰামে দুখন খাট ললে । অথচ তাৰ ম'হ ৰখা মানুহ কেটাৰ অভাৱ দিনক দিনে বেয়া হৈ যাবলৈ ধৰিলে । সিহঁতক মি মজুৰি দিয়া হৈছিল তাৰে সিহঁতে পৰিয়ালৰ কথা বাদেই নিজেই খাব নোৱাৰে । সিহঁতে ম'হ চৰাওঁতে বনৰীয়া ফল খাব লগা হৈছিল । এদিন সিহঁতে কথাটো মালিকক ক'লে । মালিক খঙাল হৈ পৰিল । মানুহ কেটায়ে দিনে দিনে আপত্তি জনাবলৈ ধৰিলে । সিহঁত মাজে মাজে উত্তেজিত হৈছিল । এদিন এজন দেউক লবোৰামে মাতি-ছিল । দেউৱে লবোৰামৰ লগত বহুতপৰ কথা পাতিলে ।

পিছদিনাৰ পৰা মানুহবোৰে জুৱা খেলিবলৈ ধৰিলে । ম'হ খুটিত ৰাখিলেই জুৱাত ৰহে । দিনৰ দিনটো বেলেগে বেলেগে কুৰি কুৰোঁতে কোনেও কাকো লগ নাপালে । সজ্জা লগ হৈয়েই জুৱাত ৰহে । লবোৰামে বন্দবস্ত কৰা মতে দুজনী ছোৱালীয়ে সিহঁতক জুৱা খেলি থাকোঁতে অলপ অলপ খোৱাবন্তৰ যোগাব দি আছে । জুৱা খেলাৰ পাছত সিহঁত প্ৰত্যেকেই দুটিলিম্বান জংঘলী ডাং হপি গুই পৰে । পুৱা উঠিলেই আকৌ ডাং হপি

ম'হ চৰাবলৈ যায় । সিহঁতে জনবৰঙে চকু মুদি থাকে । ডাং
খোৱাৰ পাছত লবোৰামে যি কৰিবলৈ কল্প সকলো কৰে ।
সিপিনে আৰু দুকুৰীজনী ম'হ বেহিকৈ অনা হ'ল । দহোটা
মানুহে ম'হবোৰৰ প্ৰতিপালন কৰে । ডাং যোগাৰ কৰি দিছিল
লবোৰামে । অৱশ্যে তাৰ বাবদ মজুৰিৰ কিছু কমিছিল ।

ডাং খাই খাই সিহঁতে কামহে কৰে, কথাও নকয় চকু-
লৈয়ো নাচায় । এদিন পলমকৈ গুই উঠাৰ কাৰণে লবোৰামে
দুটামানক মাৰোঁতে বাকী আঠোটাৰ ডাং হপি হপি ম'হবোৰৰ
জাঁৰত লুকাই থাকিল ।

ৰামুণজন আহিল । লবোৰামে দেউক আগবঢ়াই আনি দেউৰ
পৰামৰ্শৰ কাৰণে কৃতজ্ঞতা জনালে । দেউৰে ক'লে “আকৌ যদি
সিহঁত চকুমেৰি তোমাৰ ওচৰত থিয় হয়হি, অলপ অলপ কাপি
দি দিবা । গুৱাই থবৰ কাৰণে অথবা চকু মুদাই থবৰ কাৰণে
নিচাতকৈ ডাঙৰ ঔষধ পৃথিৱীত ৰামায়ণৰ যুগৰপৰা এতিয়ালৈকে
আৱিষ্কাৰ হোৱা নাই ।”

লবোৰামে দেউক দক্ষিণাসহ সেৱা জনালে ।

অধিদী কীৰ

নগিনী শৰ্মা

উঃ অসহ্য ! সহ্য কৰিব নোৱাৰি । চকুৰ আগত এনে এখন নদন-বদন কৰে খেতিপথাৰৰ ক্ষতি চাই থকা নাশ্বান । সেয়ে বীণাপানি হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক সত্যনাৰায়ণ দাসে কুলঘৰৰ বাৰান্দাৰপৰা পুনৰ তেওঁৰ কোঠালৈ সোমাই চকীখনত বহি পৰিল । কিন্তু তাৰপৰাও খিৰিকীৰে ধাননি পথাৰখন দেখিবলৈ পোতা যায় । অৱশেষত শ্ৰীদাসে টেবুলৰ ওপৰত কিলাকুটিৰ ডব খে দুষ্টহাডৰ মাজত মুখখন লৈ চকু দুটা মুদি দিলে ।

কিন্তু তাতো বন্ধা নাই । তেওঁৰ মানসগটত বাবে বাবে ধাননি পথাৰখন ভাঁহিবলৈ ধৰিলে । কাৰণ এই পথাৰখন তেওঁৰ প্ৰাণ স্বৰূপ ।

কথামাৰ অৱশ্যে সঁচা । দিনটোৰ বেছিভাগ সময়তে তেওঁক খেতিপথাৰখনৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰি থকা দেখা পোতা যায় । তাকে দেখি চকুচৰহা দলটোৱে কয় যে, তেওঁ বিলাসী খেতিয়ক কাৰণেই এনেদৰে প্ৰদক্ষিণ কৰিবলৈ সময় পাইছে । কিছমান অভিভাৱকে কয় যে, ধানে গোল ধৰাৰ পৰা প্ৰধান শিক্ষকৰ মনটো আজিকালি স্কুলত নথকা হ'ল । অফিচকামৰ কথা বাদেই আনকি ছাত্ৰ পঢ়ুৱাৰ সময়ত ক্লাছকামৰ খিৰিকীৰেও তেওঁ ধাননি পথাৰলৈ লক্ষ্য ৰাখে । নবম আৰু দশম মানৰ ভূগোলৰ ক্লাছত ভাৰতৰ উৎপন্ন বস্তুৰ বিষয়ে কবলৈ যাওতে ধানখেতিৰ বিষয়ে এলানি বক্তৃতা দাঙি ধৰে । সেইবাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অনুমান কৰিছে যে, এইবেলি বাস্তৱিক পৰীক্ষাত ধানখেতিৰ বিষয়ে ৰচনা এখন যিকোনো এটা প্ৰেক্ষীত অন্ততঃ আহিবই আহিব ।

আমাৰ জমপ্ৰিয় চৰকাৰেও সম্প্ৰতি কৃষিত বৰ জোৰ দিছে । প্ৰতিদিনে আকাশবাণীৰ পৰা কাকতবাণীলৈ সকলোতে কৃষি-আলোচনা, কৃষি-স্বাভাৱি আদি থাকেই । তেওঁলোকৰ মতে কৃষিয়েই দেশৰ প্ৰধান উন্নতিৰ পথ । এচপৰা মাটিও চন পেলাই ধৰ নালাগে । ধান কৰা । নোৱাৰিলে গম কৰা । তাকো নোৱাৰিলে অন্য কিবা

কৰা। একো নোৱাৰিলে কটু খেতিকে কৰা। কটু খায়ো মানুহে দিন কটোৱাৰ উদাহৰণ আছে। মূঠতে কৃষি আচনি হাতত লোৱা, তোমাক সহায় কৰিবলৈ চৰকাৰ সাজু হৈ আছে। গাঁওপঞ্চায়ত, সমবায় সমিতি, উন্নয়ন খণ্ড, মহকুমা পৰিষদ, কৃষি বিভাগ, বেংক আদি সকলো তোমাৰ বাবে বৈ আছে। যাকে লাগে তাৰেপৰা তুমি সহায় পাবা। উন্নতজাতৰ বিধান, কৃষিসাৰ, কীটনাশক ঔষধ, পাম্পচেট, ট্ৰেক্টৰ, চাব্‌চিডি—এইবোৰৰতো কথাই নাই। মূঠতে সকলোৱে কৃষিকৰ্মত গভীৰভাবে মনোনিবেশ কৰি উৎপাদন বৃদ্ধিত জোৰ দিলে আমাৰ দেশ অচিৰেই কৃষিত স্বাৱলম্বী হৈ উঠিব আৰু বাহিৰৰপৰা খাদ্যদ্রব্য আমদানিৰ সমস্যা চিৰদিনৰ বাবে দূৰ হব। বৰং আমিহেই তেতিয়া বহিঃ ৰাষ্ট্ৰলৈ প্ৰচুৰ পৰিমাণে খাদ্য-সামগ্ৰী ৰপ্তানি কৰি বৈদেশিক মুদ্ৰা উপাৰ্জন কৰিবলৈ সক্ষম হম। ৰাইজক এই কথাবোৰ ডালদৰে বুজাই দিবলৈ চৰকাৰে বিভিন্ন পন্থা অবলম্বন কৰি প্ৰতিদিনে চিনেমা-থিয়েটাৰ, ৰেডিও, বাতৰিকাকত, আলোচনা চক্ৰ, ভাষণ আদিৰ জৰিয়তে প্ৰচাৰ কাৰ্যৰ তুমুল ধুমুহা সৃষ্টি কৰিছে।

তাৰ ফলত দেখা গৈছে চাৰিওফালে কেবল খেতি আৰু খেতি। ধান আৰু গমৰ শীহে বতাহত ঢৌ খেলি আছে। ডি-চি, এছ-পিৰ বাসভৱনৰ চৌহদত থকা বৃহৎ বৃহৎ জনবোৰতো এতিয়া গমৰ খেতি দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। আনকি কৰবাত কৰবাত স্বহীদ বেদীৰ চাৰিওফালে ধান বোৱাৰ দৃষ্টান্ত পৰিলক্ষিত হৈছে।

এইবোৰ দেখি বীণাপানি হাইকুলৰ প্ৰধান শিক্ষক সত্য নাৰায়ণ দাসৰ কৃষি প্ৰাণ মনটোও নাচি উঠিল। লগে লগে আচনি এখন তৈয়াৰ হ'ল আৰু স্কুল পৰিচালনা সমিতিৰ অনুমোদন ক্ৰমে সেই আচনি কাৰ্য্যকৰি সোণামত ভৰি দিলে।

ফলত এদিন শাওন মাহৰ শনিবাৰে ছোচিয়েল ওৱাৰ্কৰ নামত বীণাপানি হাইকুল, হাক্ হ'ল। মৌ মাখিৰ জাকৰ দৰে গোটেই-বোৰ ল'ৰা-ছোৱালী স্কুলৰপৰা ওলাই শিক্ষকসকলৰ পিচে পিচে বাহৰ খবিলে। বীণাপানি হাইকুলৰ সন্মুখেৰে পুৰসুৱাক বোৱা আলিটোৰ বহুতো দুখীয়েকে দুয়োকাষে স্কুলৰ মাটি। স্কুলৰ সন্মুখে সন্মুখে প্ৰকান্ত খেলপথাৰখন। খেলপথাৰক বাদ দি বাকী মাটিত

ছাত্র-ছাত্রীৰ হোষ্টেল সজা হ'ব বুলি চৰিত্ৰিত শ্ৰীমন্তীৰ পঞ্চদশকণ্ঠে
 প্ৰস্তাৱ লৈ থোৱা হৈছে। আজিকালিও একোৰাৰ ছুল পৰিচালনা
 সমিতিৰ বহুবেকীয়া বৈঠকত সেই প্ৰস্তাৱ দোহৰা হয়। বীণাপানি
 হাইস্কুলৰ সেই চনপৰা পথাৰত গাৱঁৰ গৰখীয়া ল'ৰাই পক চৰান
 মাজে সময়ে অসমৰ ভ্ৰাম্যমান থিয়েটাৰৰ দল আহিলে ইয়াতে খুটি
 পোতে আৰু বিকিউজী আহিলে জনপ্ৰিয় চৰকাৰে ততাতৈয়াকৈ
 বিদেশী ঠিকাদাৰৰ হতুৱাই ঘৰ সজাই ইয়াতে থাকিবলৈ দিয়ে।

এইবাৰ শাওনমাহৰ এটা শনিবাৰে ছাত্র-ছাত্রী অক্ষ শিক্ষক
 শিক্ষয়িত্ৰী আটাইবোৰে গৈ সেইখন চনপৰা পথাৰত উপস্থিত
 হ'ল। প্ৰধান শিক্ষকৰ হুকুমত প্ৰথমতে পথাৰখনৰপৰা আটাইবোৰ
 যাঁহ খাই থকা পক-ছাগলী আতৰাই দিয়া হ'ল। তাৰ পিচত
 ছোৱালীবোৰৰ সমবেত উল্লিখনিৰ মাজত পলিচজন ছাত্ৰই পচিশ-
 খন হাল জুৰিলে। চাওঁতে চাওঁতে যাঁহে চকা সমান পথাৰখন
 নাঙলৰ সীৰলুৰে চিৰলা চিৰলি হৈ পৰিল। গাৱঁৰ মানুহবোৰে
 দলে দলে আহি চাবলৈ ধৰিলে। বি-এছ-ছি কৰি নতুনকৈ সোমোৱা
 ডেকা শিক্ষক এজনে কলেজৰ এক্সাৰচনত যাওঁতে কিনি জনা
 কেমেৰাটোৰে উপৰাউপৰিকৈ বহুতো দৃশ্য গ্ৰহণ কৰিলে। তাৰে
 কিছুবোৰ পিচত আয়নাৰে বন্ধাই প্ৰধান শিক্ষকৰ কোঠাত আৰি
 থোৱা হ'ল।

প্ৰধান শিক্ষক সত্যনাৰায়ণ দাসৰ কোনো কামত খুত নাই।
 ইমান কণ্ট কৰি খেতি কৰা হ'ব—তাৰ এডাল ধানো যাতে পক-
 ছাগলীয়ে খাব নোৱাৰে তাৰ বাবে ভাল বন্ধনাবন্ধনো দিব লাগিব।
 তেওঁৰ কথাত পুনৰ এটা তিনিশজনীয়া ছাত্রদল হাতত দা-কুঠাৰ
 নাতিদূৰৰ গৰগ'মেণ্ট ফৰেষ্ট অতিমুখে যাত্ৰা কৰিলে। এই সংক্ৰান্তত
 আগধৰি তেওঁ বনবিভাগৰপৰা প্ৰয়োজনীয় অনুজ্ঞাও আনি থৈছে।
 অৱশেষত ছাত্রসকলৰ দলটোৱে কোনোবাই একোটাকৈ কোনোবাই
 দুটাকৈ আৰু কোনো কোনোবাই দুজনৰ মাজত একোটাকৈ কান্ধত
 বাঁহ লৈ উভতি আহিল। সিহঁত অহাৰ পিছত সিদিনালৈ কৰ্ম শ্লথিত
 ৰখা হ'ল।

তাৰপিচত এনেদৰে কেইদিনমান শ্রমদান কৰি ল'ৰা-ছোৱালী-
 বোৰে পথাৰৰ চাৰিওফালে মজবুতকৈ বেৰ দিলে; প্ৰয়োজনীয় পানীৰ

যোগান ধৰিলে, পানী আৰু মাটিৰ মিশ্ৰণৰ পোন্ধত মাহৰ ভুল সজ্জান
 যিচাৰি আকাশৰ বুকুত চিলনী উৰিগৰাকৈ পথাৰখনি ৰোকা কৰিলে,
 তাৰ পিচত কঠিয়া আনিলে আৰু সৰ্বশেষত আঠুলৈ কাপোৰ কোচাই
 সিহঁতে শাৰী শাৰীকৈ ডুই কলে। এনেদৰে এসপ্তাহত পথাৰৰ
 সকলো কাম সমাপ্ত কৰি পুনৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ আহি ক্লাহুত
 বহিল। কেৱল পাঁচজন ল'ৰাহে অস্ত্ৰ দুৰ্ঘটনাত আহত হৈ বিচনা লব
 লগা হ'ল। সিহঁতৰ দুজনক কুঠাৰে কাটিলে, দুজনক দাই আৰু
 এজনক নাওলৰ ফালে। অৱশ্যে আশু আৰোগ্যৰ বাবে ভাল চিকিৎসা
 ব্যৱস্থা হাতত লৈ, প্ৰধান শিক্ষক মহোদয়ে সিহঁতৰ প্ৰতি বদন্যতা
 দেখুৱাইছে।

তাৰপিচত লাহে লাহে সিহঁতো ভাল হ'ল আৰু ধানবোৰো
 দিনে দিনে লহপহকৈ বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে। চাওঁতে চাওঁতে
 পথাৰখন সেউজীয়া ধানেৰে ইমান ৰূপহী হৈ উঠিল যে প্ৰধান
 শিক্ষক দাসৰ পুৱা গধূলি একোবাৰ ধাননিৰ ওচৰলৈ ফুৰিবলৈ
 যোৱাটো এৰাব নোৱাৰা অভ্যাসত পৰিণত হ'ল। ইয়াৰ বাহিৰে
 কোৱাৰ্টাৰত থকা সময়খিনিতো তেওঁ সমুখৰ বাৰান্দাৰপৰা ধাননি
 পথাৰৰ শোভা চাই থাকে। একোচাটি বতাহে ওপৰেৰে চৌথেলি
 যোৱাৰ লগে লগে তেওঁৰ হৃদয়তো যেন আনন্দৰ ঢৌ তুলি যায়।
 প্ৰতি সপ্তাহে গ্ৰামসেৱক, কৃষি সম্প্ৰসাৰণ বিষয়া, খণ্ড উন্নয়ন
 বিষয়া আদিয়ে খবৰ লবলৈ আহি থাকে। গতিকে এনেকুৱা এখন
 খেতিপথাৰৰ অনিষ্ট জানো কোনোবাই সহ্য কৰিব পাৰে?

কেতিয়াও নোৱাৰে। সেইবাবে প্ৰধান শিক্ষক দাসে ধান
 বোৱাৰ পিচতেই জুলৰ চকীদাৰৰ হতুৱাই আৰু কেতিয়াবা কথা-
 প্ৰসঙ্গত নিজেও মানুহবোৰৰ গৰু-ছাগলী সাৱধানে ৰাখিবলৈ কৈছে।
 এইখন পথাৰৰ এডাল ধানো যদি কাৰোবাৰ গৰু-ছাগলীয়ে অনিষ্ট
 কৰে তেন্তে তেওঁ কাকো ক্ষমা নকৰে।

ইমান দিনে ডালে ডালে গ'ল। এতিয়া পকাধানৰ ওপৰত
 আহিছে বিমংগলখন দেখা দিলে। দুই এদিনৰ ভিতৰতে ধানবোৰ
 কাটিব লাগে। সোনবৰণীয়া ধানৰ শীহবোৰ দুৰ্গাপূজাৰ নৱ-
 পল্লিকাৰ দৰেই হালি আছে। আজি ৰাতিপুৱাত তেওঁ ধাননি-
 ডাৰৰ ওচৰৰপৰা চাই আহিছে। জুললৈ আহিও দেখিছে ঠিকেই

আছে। কিন্তু দ্বিতীয় পিৰিয়ডৰ পিচৰপৰা তেওঁ আৰু সেইদিনে চকু দিব পৰা নাই। কুল ইন্সপেক্টৰো আৰু আজিহে আহিব বুলি দিন দিব লাগেনে? এতিয়া চাবে বাৰটা বাজি গ'ল—চতুৰ্থ পিৰিয়ড আৰম্ভ হৈছে; অলপ পিচতে লেজাৰ হবহি—এতিয়ালৈ ইন্সপেক্টৰৰ দেখাদেখি নাই! কেতিয়া আহিব, কেতিয়া খাব, কেতিয়া কুল চাব? গৰমে গৰমে খালে ভাল পালেহেঁতেন। চিতলমাছ ইন্সপেক্টৰে বৰ ভাল পায় বুলি শুনি বৰ কণ্টকৰি যোগাৰ কৰিছে। দৈও/বেচ খাব পাৰে বুলি শুনিছে। সব বস্তু সাজু আছে, কিন্তু মানুহ গৰাকীৰে দেখোন এতিয়ালৈ দেখা দেখি নাই। প্ৰধান শিক্ষক মহা চিন্তাত পৰিল। ইন্সপেক্টৰে চিন্তা কৰিব নে খেতিপথাৰে চিন্তা কৰিব? ইন্সপেক্টৰ আহিব কাৰণেই তেওঁ আজি নানান কামৰ ব্যস্ততাত থাকিবলগীয়া হোৱাত পথাৰৰ পিনে চাবলৈ পাহৰি গৈছে। নহলে খিৰিকীৰেই তেওঁ পথাৰখন দেখা পায়। কিজানি বহু সময় ধৰি মাড়গকটোৱে ধান খাই আছে—এতিয়াহে চকুত পৰিল? নাই, তেওঁৰ বাহিৰে আন এটি প্ৰাণীয়েও যদি খেতিখনৰ কথা চিন্তা কৰিলেহেঁতেন।

কিন্তু এতিয়া তাকে ভাবি থাকিলেতো নহয়, কিবা এটা শীঘ্ৰে কৰা দৰ্কাৰ। এই বুলি প্ৰধান শিক্ষক সত্যনাৰায়ণ দাসে 'জয়দেৱ-জয়দেৱ' বুলি চকীদাৰজনক চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু সিও নাই। পিচত তেওঁৰ মনত পৰিল জয়দেৱক তেৱেঁই অলপ আগতে ডাক-মৰলৈ পঠিয়াইছে। এইবুলি তেওঁ মনৰ জ্বালাত কুলঘৰৰ বাৰান্দাৰে ভ্ৰমিবলৈ ধৰিলে। প্ৰতিটো ক্লাছতে শিক্ষকে পঢ়ুৱাইছে। এনেয়ে হুলে সকলো সময়তে দুই-এজনকৈ ল'ৰা ক্লাছৰপৰা বাহিৰলৈ ওলাই থাকে। কিন্তু এতিয়া প্ৰয়োজনৰ বেলিকা এজনো নাই। হয়তো ধুবন্ধৰহঁতে আজি ইন্সপেক্টৰ আহিব বুলিয়েই ভয়তে ওলাবলৈ সাহ কৰা নাই। আজি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰোৰ চাফা কাপোৰ পিন্ধি কি শুৱনি হৈ আহিছে। অন্য দিন কি চাবা একোটাৰ চেহেৰা! আজি ক্লাছতো বৰ মন দিছে। কোনো হাই-উকমি নাই। অন্যদিন একোটাৰ দেদিন অফিচকামৰপৰা ওলা যায়। যি নহওঁক, এতিয়া তেওঁ কি উপায় কৰে? নে তেওঁ কোনোবা এটা ক্লাছৰপৰা কেইজনমান ল'ৰা মাতি আনি গকটো খেদিবলৈ পঠাব? নাই, পিচমুহূৰ্ত্ততে তেওঁ ভাবিলে, ইন্সপেক্টৰ আহি ছাত্ৰই গক খেদা দেখা পালে

কথাটো বিবৰণ হ'ব । এনেই শত্ৰুসকল এইখন এলিকালচাক
ইউনিভাৰ্চিটি হ'ল কুলি ঠাট্টা কৰিবলৈ লৈছে । তেতিয়াহলে আকৌ
ওভৰ্ণ গোৰে নাচিব ।

তেওঁৰ চকু পুনৰাই খেতিপথাৰত 'পৰিলগৈ । ইচ্ বাম,
গৰু দেখোন এতিয়া এটাৰ পৰা দহটামান হ'লগৈ । যিহে হাতী
মেন ষাড়গৰুটো ! সি বেৰখন ডাঙি দিয়াৰ পিচত বাকীবোৰে
সৌ সৌকৈ সোমাবলৈ সূৰুও পাইছে । এতিয়া কি কৰা যায় ?
ইফালে ইন্সপেক্টৰো আহিবৰ সময় হৈছে । কুলৰ ডিচিপ্লিন
ডাঙিব নোৱাৰি । তাতে এইজন সাংঘাটিক ইন্সপেক্টৰ । এনেই
মিঠাইখিনিৰ বাবে প্ৰধান শিক্ষক দাসৰ ভয় লাগি আছে ।
এইবোৰ মফঃচল ঠাইত বৰ উৎকণ্ঠ মিঠাই যোগাৰ কৰা
অত্যন্ত টান কাম ।

হে হৰি ! ইফালে গৰুচোন পঞ্চাশটামান হ'ল । সত্যদাসে
কইছিল ! সিহঁতে কি আৰামত নেজ দাঙি দাঙি খাব ধৰিছে ।
আজি ৰাস্তাত কোনো জনপ্ৰানী এটা নাই । কেতিয়াবা গৰখীয়া
ল'ৰাবোৰে গছৰ তলে তলে জুম বান্ধি থাকে । কিন্তু আজি
সিহঁতো এজনো নাই । অৱশেষত প্ৰধান শিক্ষক সত্যনাৰায়ণ
দাসে নিজে স্বাণ্ড বুলি জাৰিলে । কিন্তু পিছত আকৌ কি হ'ল
বাৰান্দাৰ পৰা নামিও পুনৰ উভতি গৈ একেবাৰে কোঠাৰ চকী
খনত গৈ বহি পৰিল । তেওঁ ভাবি ভাবি দেখিলে, ছাত্ৰসকলৰ
বিদৰে এটিয়া ক্লাছৰ পৰা মাতি পঠোৱা নাযায় দেইদৰে তেওঁ
নিজে যোৱাও উচিত নহয় । পুৱা-গধূলি বা এনেই দিনটোত
পচিশবাৰো গৈ ধাননিউৰাৰ কাষে কাষে ফৰিব পাৰি, তাৰ
শোভা চাব পাৰি অথবা কৃষি-বিসয়া আছিলে তেওঁৰ লগত গৈ
দুটা ধানৰ শীহ আনি তাৰ শ্ৰীৰুদ্ৰি পৰীক্ষা কৰিব পাৰি ।
সেইবুলি তেওঁৰ দৰে অনুষ্ঠানৰ মূৰব্বী লোকজনে পথাৰৰ মাজত
ধান খাই থকা গৰুবোৰ খেদি দিবুগৈ নোৱাৰি । বিশেষকৈ
ইন্সপেক্টৰ অহা দিনটোত অলপ সাবধানে থকা দৰ্কাৰ । তাৰ
উপৰি মামুহৰ শিক্ষাতকৈ পদমৰ্যদাটোহে ডাঙৰ কথা । এই
কথাৰ সত্যনাৰায়ণ দাসৰ অন্যতম বন্ধু এজনে তেওঁক কৈছিল ।
চৰকাৰৰ উচ্চপদস্থ সেইজন বন্ধু এতিয়াও জীৱিত আছে । তেওঁক

কথা কিছুমান সত্যনাৰায়ণ দাসৰ মনত পৰিবলৈ ধৰিলে । আবেলি পৰত এপাক ফুৰিবলৈ ওলালে সেই বন্ধুজনে সদায় তেওঁৰ পৰা পাঁচছাত 'পিচে পিচে এজন পিয়ন লগত নিয়ে । মাজে সময়ে গহীন গভীৰ ভাবে তেওঁ কিবা এটা কথা কলে দৌৰি আহি পিয়নজনে তেওঁৰ লগ চোৱে আৰু কথামাৰ শুনাৰ পিচত খোজ পাতলাই দি পুনৰ নিৰ্দিষ্ট দূৰত্ব বন্ধা কৰে । কিন্তু সত্যনাৰায়ণ দাসৰ লগে লগে আজিকোনো নাই । তেওঁ এতিয়া কাক হকুম দিয়ে ? তেওঁ পুনৰাই খিৰিকীৰ মাজেৰে খাননিঙালৈ চাই চকু খাই উঠিল । কি কাণ্ড ! গৰুচোন এতিয়া গনিৰ নোৱাৰা হ'ল ; ইমান গৰু ক'ৰপৰা সোমাল ? উঃ পথাৰখনৰ অৱস্থা চাই থাকিব নোৱাৰি । অৱশেষত সত্যনাৰায়ণ দাসে চকু দুটা মুদি দিলে ।

কমনকমত কোনো এজন শিক্ষকো নাই । থকাহলে তেওঁৰ ওপৰতে ভাৰ দিয়া গ'লহেতেন । তেওঁ কিবা উপায়েৰে নিজেই হওক বা কাৰবাৰ হতুৱায়ে হওঁক ব্যৱস্থা এটা কৰিলেহেতেন । কিন্তু এতিয়া কি কৰা যায় ? ইফালে উদভীয়া গৰুবোৰ পালে পালে সোমাম্বে আছে । ইমান কষ্ট কৰি বেৰ দিও বন্ধা কৰিব পৰা নগ'ল । নাই, এই আটাইবোৰ গৰুকে খোৱাৰত দিব লাগিব । প্ৰধান শিক্ষক সত্যনাৰায়ণ দাসৰ ভীষন খং উঠিল আৰু তেওঁ তৎক্ষণাত কাগজ এখন টানমাৰি আনি নটিচ লিখিবলৈ ধৰিলে । লেজাৰৰ ঘণ্টা পৰিলে কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰী যেন কলৈকো নাযায় । সিহঁতে ধামনিপথাৰত সোমোৱা গৰুবোৰ ধৰি খোৱাৰত দিব লাগিব ।

নটিচখন লিখা হ'লত সত্যনাৰায়ণ দাসে ঘৰীটালৈ চালে । লেজাৰৰ ঘণ্টা পৰিবলৈ আৰু বেছিপৰ নাই । নিশ্চয় এতিয়াই জয়দেৱো আহি ওলাবহি । সি আহিলে তাৰ দ্বাৰা প্ৰথমে ক্লাছে ক্লাছে নটিচখন দিব লাগিব । নহলে অকল জয়দেৱে ইমানবোৰ গৰু কেনেকৈ ধৰিব ? ত্ৰীমুত দাসে পৰম ধৈৰ্য সহকাৰে জয়দেৱ অহালৈ এইখিনি সময় অপেক্ষা কৰিব ধৰিলে ।

ইংস্পেক্টৰো যি কোনো মুহূৰ্ত্তলৈ আহি যাব পাৰে । পশ্চিমফালৰ খিৰিকীৰে চালে তেওঁ অহা পথ বহু দূৰলৈ দেখা পোৱা যায় । পূব ফালৰ খিৰিকীৰে দেখি ধামনি পথাৰ ।

প্ৰধান শিক্ষকে এবাৰ পূব গিনে এবাৰ পশ্চিম গিনে চাই চাই কোঠাৰ ভিতৰতে চট্‌ফটাবলৈ ধৰিলে । ইফালে খেতিপথাৰ গৰুৱে নধৰা হ'ল । পালে পালে সোমাই আছে । জয়দেৱটোও আহি নাপায় ।

চৰম অপেক্ষাত আৰু কেইমুহূৰ্ত্তমান পাৰ হ'ল । অৱশেষত জয়দেৱ আহি গোৱাৰ লগে লগে তেওঁ প্ৰয়োজনীয় নিৰ্দেশ সহ নটিচখন হাতত তুলি দি নিজেও কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিল । তাৰ পিচত বাৰান্দাৰ এমূৰে থিয় হৈ ধাননিপথাৰৰ ধ্বংশজীলা মৰ্মাহত অন্তৰেৰে চাবলৈ ধৰিলে ।

টং টং কৈ লেজাৰৰ ঘণ্টা পৰিল । ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ ক্লাছৰ পৰা ওলাই ধাননি পথাৰলৈ সমস্বৰে দৌৰিলে । শিক্ষকসকল আহি বাৰান্দাত বৈ থকা শিক্ষক দাসৰ কাষ চাপিল আৰু প্ৰত্যেকেই ধাননিডৰাৰ ফালে মৃত্যুমুখী ৰোগীক চোৱাৰ দৰে কৰুণ ভাবে চাবলৈ ধৰিলে ।

প্ৰথমে চাৰিওফালে ঘেৰা বেৰৰ মাজত একমাল্ল সোন-ৰৰণীয়া পকাধানবোৰ জিলিকি আছিল । তাৰপিচত তাৰ মাজলৈ অসংখ্য গৰুসোমাই পথাৰখন ধান আৰু গৰুময় কৰি তুলিলে । এতিয়া বীণাপানি হাইস্কুলৰ ছাত্ৰছাত্ৰীবোৰো তাত প্ৰবেশ কৰাত গোটেইখন পথাৰ মহামেলাত পৰিণত হ'ল । ফলস্বৰূপে গৰুবোৰে খোৱাৰ পিচতো বাকী থকা খিনি এইবাৰ গৰু মানুহ দৌৰা দৌৰি আৰু গছকত শেষ হ'ল ।

ইতিমধ্যে শিক্ষক মণ্ডলীও আহি ঘটনাস্থলীত উপস্থিত হ'ল আৰু বেৰৰ বাহিৰত শাৰীপাতি থিয় হৈ শোকপ্ৰকাশৰ যথা-বিধি পাঠ সমাপন কৰিলে । তাৰ পিচত খেল সমাপ্ত হলে চাৰ্কাচৰ জন্তু আৰু মানুহে মঞ্চৰ পৰা বিদায় লোৱাৰ দৰে ধাননিপথাৰৰ মাজৰ পৰাও গৰু আৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ ওলাই আহি খোৱাৰ অভিমুখে যাত্ৰা কৰিলে । সিহঁতৰ কিছুমানে সমবেত কণ্ঠেৰে লোকগীত আৰম্ভ কৰিলে—

“ধেনু লৈয়া যায়—ঐ নন্দেৰ কানাই

ষগোদা গোপী সবে আছে চাই—

ঠিক এনে সময়তে ট্ৰেন্সপেণ্টৰৰ গাড়ীখন জ্বলন্ত সোমাল ।

ইন্সপেক্টৰে গাড়ীৰ পৰা এখন ভৰি নমানেই জবাক হৈ দেখিলে
জুলভ কোনো নাই। দলে দলে হাল্ল-হাল্লী গৰ্জিব পিচে পিচে
গৈ আছে। মাথোন প্ৰধান শিক্ষক সত্য নাৰায়ণ দাসে বাৰান্দাৰ
এমূৰে থিয় হৈ শিলৰ মূৰ্তিৰ দৰে অপলক দৃষ্টিৰে সেই দৃশ্য
চাই আছে।

বিঃ দ্ৰঃ—গল্পটি ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত (অসমবানী, ১৬ মাৰ্চ, ১৯৭৩)
লেখকৰ “কৃষি আন্দোলন” নামৰ গল্পৰ পৰিবৰ্ত্তিত, পৰিবৰ্ত্তিত
আৰু পুনৰলিখিত ৰূপ।

অঁ । তুমি ? কি আনিছ ?

চকু কেইটা পোন্দোৱাই মোলৈ চাঁওতেই মোৰ জীউ যাবৰ উপক্ৰম ! কোনোমতে কেৰঘেহাই কেৰঘেহাই ক'লো—‘মানে ছাৰ । এই পাতি হাঁহ এযুৰিকে আনিছোঁ । ভনীজনীয়ে সকাম এটালৈ আগ’

বৰপেটাৰ পানীহিলৈ ফুটা যেন ধমক খাই মই এহাতমান দূৰত চিটিকি পৰি খপজপকৈ মূঢ়া এটাতে বহি পৰিলো । অনু-মতি লবলৈ আৰু নহ'ল । কামিজটোৰে কপালৰ ঘাল মুহিবলৈ নৌ পাওঁতেই বৰপেটে ডেকাহি মাৰি ক'লে—‘পিচে তাতে বৈ থাকিবানে, ভিতৰতে থৈ আহিবাগৈ । ’ আৰু হেৰি নহয় । তোমা-কতো আহিবলৈ কোৱা নাছিলো । তোমালোকৰ চেক্ৰেটাৰী— কি নাম আছিল তাৰ ? অঁ—ৰামেশ্বৰ গগ্নেনকহে আহিবলৈ কৈছিলো । তুমি আহি এই কেলেংকাৰীখন —

‘মানে ছাৰ-মই সো শৰীৰে আপোনাক দেখা দি হাতে লোটে কামটো কৰি যাম বুলিহে আহিলো । নহলেনো আৰু আমাৰ দৰে পঘাখোৱা এটাই খোদ আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ সাহস গোটাৰ পাৰেনে ? ’ ডিঙিৰ শিৰ কেইডাল ফুলাই ফুলাই পুনৰ সাহসৰ লেকামডাল এৰিব খুজিলো—‘ছাৰ । তদুপৰি আৰু এফাকি নিমন্ত্ৰণৰ শৰাই আগবঢ়াবলৈকো আহিলো । মানে ছাৰ, বেলতলা প্ৰাথমিক স্কুলতে এইবাৰৰ কেন্দ্ৰসভাখন হ'ব । যদি আপুনি দিগদাৰ নাপাই —

‘হেঃ হেঃ কি গোটাইছা পিছে ? তোমাৰ চাহুৰ্মিঠাইৰে নহব আকৌ দেই ?

মই হাত দুখন মোহাৰি সেমানা সেমেনিকৈ ডিঙিটো গলখনৰ ভিতৰত সুমুৱাই চকুকেইটা ঘন ঘনকৈ পিৰিকটিয়াই ক'লো—‘আমি আৰু ছাৰ সেইটো নজনাকৈ আছোনে ? ইমান-দিনৰ লেখ—জোখ কড়াই—গভাই সোধ কৰিম বুলিয়েইটো আপো-নাক নিমন্ত্ৰণ কৰিম বুলি আছিছো । ’

তেওঁক নিমাত থকা দেখি কোনোমতে সেপ চুফি চুফি
পুনৰ ক'লো—‘ছাৰ, মোৰ ট্ৰেন্সফাৰটোৰ পিছে কি হ'ব ?

কাগজৰ ফাইলৰ পৰা মূৰ নডঙাকৈয়ে তেওঁ কৈ উঠিল —
বাক বাক । হ'ব মোৰা । হ'ব । তুমি পাৰিলে সেই একেদিনাই
কেম্পসভা আৰু এখনৰ....

‘হ'ব হ'ব ছাৰ । মই থাকোতে আপুনি...’ । একেদিনাই
শিমলুগুৰিতো কেম্পসভা আছে ছাৰ । মই ঠিক কৰি খম ।

এছ আই থোলোক শইকীয়াৰ খোৱাত বৰ নাম ।
আমাৰ অঞ্চলটোত তেখেতক ডাঙৰ খাবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিবলৈ হ'লে
আমি গোটে গোটে এটা হাঁহ তেওঁৰ নামত আগ কৰি থওঁ ।

পিছে সেইবাৰ মোৰ অসুবিধা বশতঃ শিমলুগুৰিলৈ মই
যাব নোৱাৰিলো । তথাপি খবৰ এটা দিলো ।

টেক্সি এখন লৈ বেলেতলাৰ কেম্পসভাত এচ আই চাহাব হাজিৰ ।
মই দেখি ততক মানিলো । আমাৰ সভাত ডোজ গোটাব নোৱাৰি
চাহ-মিঠাইৰে কোনোমতে জাঁজ মাৰিছিলোহে এথোন । চাহাব
অহা দেখিয়েই আমাৰ কেন্দ্ৰ সম্পাদকে উধাতু খাই তেওঁক আগ-
বঢ়াই আনিিলে । মোৰ চুলিৰ আগত জীউ । অলপ সময়ৰ
পিচতে তেওঁক চাহ-জলপান আনি দিয়াত বৰপেটৰ গোফ কোচাই
‘কিহে’ পেটাৰ্ণ কৰি মোলৈ কেৰাহিকৈ চালে । মই সম্পাদকৰ
আঁৰ ললো ।

এইবাৰ শিমলুগুৰিলৈ বুলি মোক তেওঁ গাড়ীত উঠাই
ল'লে । পোনচাতেই গৈ তেওঁ শিমলুগুৰি প্ৰাথমিক কুল ওলালগৈ ।
গৈ পায়েই তিতাদাহেই বাহিৰলৈ ওলাই অহা বৰমুৰীয়া সভাপতি
সম্পাদকক সুধিলে, ‘কি যা-স্বোগাৰ কৰিছে ? মই মণ্ডহৰ ভাহি
অহা স্নোজ নেপাই চুচুক চামাক কৰিবলৈ ল'লো । আথে বেখে
সম্পাদকে মোলৈ চকু টেলেকাকৈ চাই চাই বৰপেটক বহিবলৈ
দিলে । পিছে শিমলুগুৰি কেন্দ্ৰটো একেই ব্যৱস্থা দেখি উপায়
নেপাই এছ আই চাহাবে পান্স-বুন্দীয়া দুই কিলোমান ডালদৰে
উপাধি উগাৰি খাই গাড়ীত উঠিবলৈ আহিল । বাটত মোক
হিৰকটি এটা মাৰি ক'লে—‘পেটোলৰ দামটো তোমাৰ দৰমহাৰ
পৰা...’

হকীত পানিহিলেৰ জেল কোৱাৰীয়েদি বৈ আহিল ।

ময়ো সেইগিনেই ফুট মাৰিলো ।

শিমলুগুৰিত আমাৰ আঞ্চলিক চেমিনাৰ । জৰুৰীকালীন
অৱস্থাত বুদ্ধবোধন আৰু কৰ্ম অভিজ্ঞতা শিক্ষাৰ এক অপৰি-
হাৰ্ষ অংগ’—এই সম্পৰ্কে পানীহিলৈৰ পানী যেন বজু ভাই আমাক
মোহিত কৰিলে । সপ্তাহযোৰা এই চেমিনাৰত অন্যান্য খা-
খৰচৰ ওপৰিও সমস্ত অঞ্চলতে চাৰিহাজাৰমান টকা চেমিনাৰত
উপস্থিত থকা শিক্ষকসকলৰ মাজত বিতৰণ কৰিবলৈ আছিল ।
আমাৰ ভাগত মানে প্ৰতিজন শিক্ষকৰ ভাগত প্ৰায় ২২ টকা
মানকৈ পৰিল । এছা আই চাহাব খোলোক শইকীয়াই জিলাৰ
পৰা টকাখিনি বিতৰণৰ বাবে আনিলেগৈ আৰু তেখেতেই বিত-
ৰণৰ গধুৰ দায়িত্বও নিজেই কান্ধ পাতি ল’লে ।

জ্যেষ্ঠমহীয়া টিকা ফটা ব’দ পিঠিত লৈ পোন্ধৰ মাইল বাস্তা
চাইকেল মাৰি হেলোৰ-হেফোৰকৈ গৈ তেওঁৰ তাত ওলালোঁগৈ ।
মোক দেখি তেওঁ বৰপেটটো মোহাৰি মোহাৰি চেলাউৰিমোৰে
পিৰিকটিয়াই সুধিলে—কি মন কে আহিলা ?

—নাই, মানে ছাৰ । আপোনাৰ খবৰ এটা কৰি যাওঁ
বুলি সোমালো ।

পোনছাটেই নো কেনেকৈ মই টকাকেইটা বিচাৰি আহিছো
বুলি কওঁ ।

মোক আমাৰ লগৰ সকলো শিক্ষকেই বূৰ্বক বুলি কয় । মই
হেনো আকোৰগোজ । মোৰ হেনো কাম-কাজত এক চেঙেলীয়া গা-
গাৰি দেখা যায় ।

বৰপেটে দেখোন মূৰেই নেঙাও । নিজে টকাৰ কথাটো
উলিওৱাবো লক্ষণ নাই । বাক দেখা যাওকছোন ।

‘ছাৰ, মানে... ।’

মই হাত দুখন মোহাৰিলো আৰু কুচিমুচ চকীখনত নিজকে
আঁৰ কৰিব খুজিলো । ভৰি দুখন কোছাই দ-ভংগীত মই । চকু-
কাণ খিয় ।

‘জঁ । কোৱা ।’

বৰপেটে নিৰীকাৰভাৱে পেট মোহাৰিলে ।

‘চাৰ, মানেআমাৰ এই যে চেমিনাৰৰ পইচা কেইটা ।

তাকে নিবলৈ... ..

‘জঁ, ব’ৰা !’ —হঠাৎ তেওঁ উঠিল আৰু ভিতৰৰপৰা দীঘল বহী এখন আনিলে । বহীখনৰ পাত লুটিয়াই লুটিয়াই কৈ গ’ল—
‘এতিয়ালৈকে কোনো অহা নাই পইচা নিবলৈ । ময়েই যাম বুজি ওলাইছিলো । ভালেই হ’ল ।

তেওঁ আকৌ এবাৰ ভিতৰলৈ গৈ ফ্ৰুফ্ৰুচকৈ কাৰোবাৰ লগত কিবা কথা পাতিলে আৰু ওলাই আহি ক’লে - ‘বুজিছা, অলপ দিগদাৰ হ’লহে । মোৰ টকাখিনি বেংকৰপৰা উলিয়াবলৈকে ন’হল । আৰু এতিয়া যাবলৈকো সময় নাই । একালে যাব লগাও আছে । তুমি অন্য এদিন আহিবা । অইনকো কথাটো ক’বা ।

পেটটো মোহাৰি মোহাৰি হাত দুখন নামি আহি ককালৰ মীৰ্জাকৰ কচবেণ্টত লাগি ব’লহি । সাইলাথ কেনেল্ডাৰৰ ভগৎ সিঙৰ দৰে মোহকোচাত পাক এটা মাৰিলে । মই বুজিলো মোৰ যাবৰ হ’ল । ময়ো আমাৰ ভাওনাৰ ৰাজসভাৰ দূতটোৰ দৰে কঁজা হৈ প্ৰস্থান কৰিবলৈ খোজ দিওতেই পুনৰ বৰপেটৰ মাত—

‘অ, শুনাছোন । এইবাৰ আহোতে আকৌ এইপেৰ নসৰা পাতিহাঁহৰ পোৱালী নানিবা !’

সইত সইত তিনি সইত — মই হাঁচি এটা মাৰিলো । তাৰ পিছতো এছ আই চাহবক লগ কৰিবলৈ আৰু তিনিবাৰ চাইকেল মাৰিলো । এবাৰ তেওঁৰ খুচুৰা নোলাল । এবাৰ তেওঁৰ বেভিনিউ টিকেট আদায় হ’ল আৰু এবাৰ তেওঁ কথাব মোৰ ঘূৰাই তেওঁৰ খাদ্যৰ তালিকাৰ আভাস দিলে । চাকৰি জীৱনত তেওঁ এমার্জেণ্সিত পোৱাৰ দৰে খানা-পিনা কোনো কালতে পোৱা নাছিল—এনে ধৰণৰ কথাৰে মোক আপ্যায়িত কৰি পঠাই দিলে । মূঠতে মোৰ আহ-যাহ কৰোতে হাঁহ পোৱালী সমেত ২৫ টকাতকৈ বেছি খৰছ হ’ল । লগৰ কেইজন শিক্ষকক ২২ টকাৰ ১৫ টকাকৈ দি বাকী ৭ টকাৰ কেতিয়াবাবে মংগলদৈ অধিবেশনৰ সাহিত্য সভাৰ বহিদ কাটি দি পঠালে । মাতে কোনে ? আমাৰ ডেকা কেইটাৰ অৱস্থা মোৰ দৰে ।

এদিন ৫/৬ জনমান আমাৰ লগৰ ডেকা জ’ৰা আমাৰ ঘৰলৈ আহিল । আহি মোৰ একালৰ স্কুলৰ দিনৰ ছাত্ৰ সছাৰ সম্পাদক হিচাবে থকা কৃতিত্বৰ কথা দোহাৰিলে । মই সেইবাৰ মহাপৰাক্ৰমেৰে

সামান্য কুল ছাত্র সন্তানক ভাষা আন্দোলনত নেতৃত্ব দিছিলো। তেওঁ-
লোকে দোহাৰিলে - 'ঐ বছৰৰ আগতে হৈ যোৱা নিৰ্বাচনত বিৰোধী
পক্ষৰ এখন ৰাজহুৱা সভাত দিয়া মোৰ বক্তৃতাত কেনেদৰে মোৰ কবি
প্ৰতিভা নিগৰি নিগৰি ওলাইছিল আৰু মই উলাহতে কৈ উঠিছিলো
আকৌ আমাৰ মাজলৈ মহা উলাহেৰে উছৰমুখৰ দিনবোৰ আহিল।
গছৰ পাতে পাতে, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি অংগে অংগে ন ন ৰাগিনীৰ মধুৰ
গুণন'.....' ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ, বিশেষকৈ কলেজীয়া ছাত্ৰৰ মাজত হাততালি
আৰু হাততালি, কাৰোৰ মুখত সোপামৰা হাঁহিৰ ফলজাৰি, টিটকাৰী
হাঁহিৰ হিলৈ আৰু হিলৈ— মই আৰু ব'ব নোৱাৰিলো 'আৰু মন
জ্যেতুকাৰ হেঙুল বহন সনা এই মধুৰ লগনত আমাৰ ডেকা-গাভৰুৰ
চকুত নতুন দিনৰ স্বপ্ন, দুবাহত শক্তিৰ সঞ্চয়, পদূলিত...' বিপুল
হৰ্ষধ্বনি আৰু কবিতালিৰ মাজত মোৰ ভাষণ সামৰিছিলো।

তেওঁলোকে মোৰ প্ৰতিভা পুনৰ দোহাৰিলে। আমি আমাৰ এনে
সংকট কালত এছ, আই, চাহাবৰ ওপৰত কেনে কাৰ্যকৰী ব্যৱস্থা
ল'ব পৰা যায় আলচিলো। জৰুৰীকালীন অৱস্থা চলি আছে,
চৰকাৰে জৰুৰ কিবা এটা ব্যৱস্থা ল'ব। আমি যদি ওপৰৱালাৰ
দৃষ্টিগোচৰ কৰাৰ ব্যৱস্থা হাতত লওঁ, জৰুৰ কিবা এটা...

অতএব এছ, আই চাহাবৰ এই দুনীতিৰ বিৰুদ্ধে ওপ-
ৰৱালা সমূহ বিষয়ালৈ দৰ্খাস্তৰ প্ৰতিলিপি পঠোৱাৰ ব্যৱস্থা
কৰা হ'ল। আমাৰ এই ৫/৬ জন ডেকালৰাৰ ভিতৰত ৰাম-
চৰণ বৰা যি এ পাছ। সি ভাল দৰ্খাস্ত লিখিব পাৰে।
টোকা ভাষাত বাতৰি কাকতলৈকো ইয়াৰ প্ৰতিলিপি পঠোৱা
হ'ল। সকলোবোৰ কাগজ-পত্ৰবোৰ মোৰ নামতে লেখা-পঢ়া
কৰা হৈছিল।

এদিন এছ. আই চাহাবে মোক জৰুৰীভাবে মাতি পঠালে।
আকৌ হেলোৰ হেফোৰকৈ মই ওলালোঁগৈ। বৰগেট বাৰান্দাতে
আছিল। 'জ'-ভূমি আছিল। বৰগেটে মোৰ হাতলৈ চালে।
পাতিহাঁহটো নলগে। মই বাৰান্দাতে থাৰা হৈ থাকিলো। মোৰ
হাতত টকাখিনি দি কাগজ এখনত আঠা লগায় খোৱা বেঙিনিউ
টিকেটটোৰ ওপৰত চহী কৰিবলৈ ক'লে। মই চহীটো কৰি
কুহি আছিলো। আমাৰ লগৰ কেইটাৰোৰো কেনেদৰেই টকা-
কেইটা সি লিখে। পাতিহাঁহটো ওভোৱাই প্ৰাৰ্থনাত ভনীজনীয়ে

চকুটেলেকাকৈ চাই হাঁহটো টোপোলা বান্ধি পুনৰ গড়ালত থৈ দিলে।

ইয়াৰ পিছত এদিন গতানুগতিকভাবে আমাৰ কেন্দ্ৰসভা আৰম্ভ হ'ল। অন্যান্য কাৰ্যসূচীসমূহ যথাক্ৰমে সুকলমে পাৰ হৈ যোৱাত এইবাৰ আহিল প্ৰস্তাব গ্ৰহণ। কেন্দ্ৰ সম্পাদকে বিষয় এটি ডাঙি ধৰিলে—

‘আমাৰ কেন্দ্ৰৰ শিক্ষক সকলোৱে প্ৰায় জানেই যে, এই কেন্দ্ৰৰে এজন শিক্ষকে আমাৰ এজন উৰ্দ্ধতন বিষয়াৰ বিৰুদ্ধে দৰ্নীতিৰ অভিযোগ আনিছিল। যি অভিযোগ আছিল একপ্ৰকাৰ ভুৱা। এতিয়া, এনেধৰণৰ জাল-জুৱাচুৰিত আমাৰে এজন শিক্ষক জড়িত থাকিব লগা হোৱাত আমাৰ পবিত্ৰ শিক্ষক হুত্তিৰ ওপৰত যি কলংক আৰোপ কৰা হ'ল— তাৰ বাবে আমি অত্যন্ত মৰ্মাহত। এই ঘটনা সম্পৰ্কত আমাৰ সংশ্লিষ্ট বিষয়াজন ইয়াত উপস্থিত আছেই। মই আশাকৰো ঘটনাৰ আদ্যোপান্ত আপোনালোকক তেৱেঁ বিবৰি ক'ব।

মই ঘটনাৰ একো উৱাদিহ নোপোৱাত সেইদিনেই জলকা লাগিলো। আমাৰ লগৰ কেইটাৰ সৈতে মোৰ চকু চোৱাচুই হ'ল।

‘আপোনালোকৰ চেমিনাৰৰ টকা-পয়চা খোৱাৰ অভিযোগ আনি যোৱা ২২।৯।৭৬ তাৰিখে এই কেন্দ্ৰৰ এজন শিক্ষক শ্ৰীৰবিধৰ শইকীয়াই বিভাগীয় ওপৰমহলালৈ মোৰ বিৰুদ্ধে লেখা-মেলা কৰিছে। কিন্তু সেই অভিযোগ হ'ল সম্পূৰ্ণ ভুৱা, ভিত্তিহীন আৰু উদ্দেশ্য প্ৰণোদিত। প্ৰমাণস্বৰূপে চাওক আপোনালোকে, তেওঁ সেই চেমিনাৰৰ টকা পাইছো বুলি কৰা চহী এই ৰেভিনিউ টিকেটৰ ওপৰতে আছে। তদুপৰি যোৱা ১৯।৮।৭৬ তাৰিখেই তেওঁ মোৰপৰা টকা আদায় লোৱা চহী এইয়া আপোনালোকেই চাওক।’

মোৰ তেতিয়াহে মনত পৰিল, টকাকেইটা লওতে চহীটোৰ তলত তাৰিখ দিবলৈ নহ'ল। মোলৈ পোন্দোৱাকৈ চাই এছ, আই, চাহাবে পুনৰ ক'লে—‘এনে ভিত্তিহীনভাবে মোক অপদস্থ কৰা শিক্ষকক কি কৰিব লাগে মই জানো, পিছে আপুনি বয়স হৈছে বৃদ্ধি হ'ব ভাল—এই ভাৱিয়েই তেওঁৰ ওপৰত কিবা ব্যৱস্থা লৈ মই মোক হেয় কৰিব নোখোজো। সেয়ে এই সমস্ত বিচাৰ বিবেচনাৰ ভাৰ আপোনাসৰ ওপৰতে ন্যস্ত কৰি মই নিঃশংক চিন্তে বহিছোহে আৰু।’

গোটেই জুলাইৰ হৈ চৈ লাগিল। আটকৰ দিনত জেজা বৰালীমাছৰ গোন্ধে মাখি আৰু গ্ৰাহকৰ মাজত যি থৈয়া নথৈয়া লগায় তেনে হ'ল। এজন প্ৰবীন, আমাৰ আটাইৰে সন্মানিত শিক্ষকে ক'লে— 'যি শিক্ষকে নিজৰ বিষয়াক সন্মান কৰিব শিকা নাই, কেনেকৈ কনকন ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষাদান কৰিব ? তেনে শিক্ষকে অনতি প্ৰজ্ঞাৰ সন্দেহ পত্ৰ দাখিল কৰিব লাগে। আমাৰ সহ্যই তেওঁৰ ওপৰত গৰিহণাৰ প্ৰস্তাব আনি...'

ৰামই কিবা ক'বলৈ থিয় হৈছিল। এনেতে অন্য এজন প্ৰবীন শিক্ষকে ডেকাহি মাৰি গোৰোহাট উঠিল—'থৈ দিয়াহে বালক। থোৱা। তোমালোক ডেকাল'ৰা কেইটাই দেগৰ উন্নতি সধাৰ নামত ডোমোলাই দিছা। আমাৰ এছ, আই চাহাবৰ দৰে নিষ্কলুষ, পবিত্ৰ মনৰ এজন বিষয়কে যেতিয়া তোমালোকে মানুহ বুলি গণ্য নকৰিলা তোমালোকে আমাৰ দৰে মানুহক ভৰিৰে মহতিয়াই...' এইবুলি তেওঁ সোলা দাঁতৰ ফাকেৰে তামোলৰ চোবা এটা দুৰলৈ খুৱাই পুনৰ বুকু ফুলাই চিঞৰি চিঞৰি অবাচ মাতেৰে আমাক গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে।

সভাপতি টিকাৰাম ৰাজখোৱাই এটা গৰিহণাৰ প্ৰস্তাব লোৱা হওক বুলি পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে আৰু কলে যে শ্ৰীৰবিধৰ শইকীয়াই ক্ষমা বিছাৰি

ৰামচৰণে থিয় হৈ প্ৰায় যুদ্ধং দেহি মনোভাবত আৰ্তনাদ কৰি উঠিল— 'এইবোৰ ক্ষমা-চমা বিছৰাৰ কথা প্ৰছিদিং বহীত ঠাই পাবলৈ হ'লে চাকৰিৰ মুখলৈ নাচাম আৰু—

পদ্য শইকীয়াই ডেকাহি মাৰি ৰামচৰণক গেণ্ডেৰি দি উঠিল— 'থোৱা, থোৱা। তোমালোকৰ কেৰেমতালি। আন কোনোবাই কেৰেপ কৰিলেও জানিবা, এই এছ, আই চাহাবে এই জৰুৰী ক্ষমতা সহ্য নকৰে। তোমালোকে কি আমাৰ কান কাটি ৰামতাল বাৰাহে। কালিৰ ছৱাল হৈ

মই জুলাইৰ বাৰাদলৈ ওলাই আহিলো। মোৰ ওপৰত জেজা গৰিহণাৰ প্ৰস্তাব সংখ্যাধিক্য ভোটত গ্ৰহণ কৰা হ'ল।

এছ, আই চাহাবৰ বজদ হেন গলধনবগৰা সুজিৰ আগ-মুহুৰ্ত্তত জেজা গোন্ধাম'ছৰ ফোচ্ফোচনিৰ দৰে কিছুমান শব্দ

ওজলবলৈ খৰিলে। হিকটিৰ লগে লগে তামোলৰ গুলিবোৰ উফুৰি
আহি সমুখৰ টেবুলখন ওপচাই পেলালে। আৰু মোলৈ চাই
ভগৎ সিঙৰ মোহত তাও দি দি হেঃ হেঃ কৈ হাঁহিবলৈ খৰিলে।
উফুৰি অহা তামোলৰ গুলিবোৰে বৰহিলৈৰ বাকদৰ দৰে আমাক
বেঢ়ি খৰিলে।

বাহিৰত মই, ৰাম আৰু ডেকা শিক্কক কেইজন জুই দিয়া
মৌ বাহৰ মৌগুটিৰ দৰে গোঁ গোঁহাবলৈ খৰিলোঁ।

মুখা

যমুনা শৰ্মা চৌধুৰী

লোৰ গেটখন খোলাৰ খুটুং কৰি শব্দ এটা হোৱাৰ লগে লগে বিকট স্বৰেৰে কুকুৰটোৱে চিঞৰি উঠিল।

কুকুৰটোৰ চিঞৰৰ লগে লগে দুৰ্যোধন হাজৰিকা সচকিত হৈ উঠিল। গেটখন খুলি কোনোবা এজন ভিতৰলৈ সোমাই আহিছে। হাজৰিকাৰ বাবে আজি ৰাতিপুৱাৰ যাত্ৰাটো বৰ ভাল। দিনটো ভালদৰেই যাব। কথাষাৰ ভবাৰ লগে লগে ইমান সময়ৰ জড়তা উৎগ কৰিবৰ কাৰণেই তেওঁ গাটো অলপ লৰচৰ কৰি পোনাই ললে। প্ৰকাণ্ড গোফকোচাত হাতখন বুলাই, অৰ্থপূৰ্ণ হাঁহিৰে তেওঁ সমুখৰ খন্দৰধাৰী ব্যক্তি দুগৰাকীলৈ চালে। মানুহ দুজনৰ মুখৰ ভাব-ৰেখাৰ তেতিয়াও কোনো পৰিবৰ্তন হোৱা নাছিল। নিস্পৃহ, নিৰ্বাক চাবনিৰে দুয়ো দুয়োজনলৈ চাই কিবা ভবা-গুনাত ব্যস্ত। অসভ্য, জানোৱাৰ, বুৰকি আদি বিশেষণ কিছুমান লগলগাই মানুহ দুজনক মনে মনে গালি পাৰি, নিজকে বৰ ব্যস্ত যেন দেখুৱাবলৈ ডায়েৰীখন মেলি লৈ খচ্‌খচ্‌কৈ কিবা এটা লিখিলে। তাৰপিচত ফোনটো তুলি সচাই মিছাই এসোপা-মান নম্বৰ ডায়েল কৰি, দুবাৰমান 'ইয়েচ' 'নো' কৰি পুনৰ ফোনটো থৈ দিলে।

হাতত থকা জাপানী ঘড়ীটোলৈ চাই দুৰ্যোধন হাজৰিকাই মেকুৰী চাবনিৰে পুনৰ মানুহ দুজনলৈ চালে। এজনে আন এজনৰ কাণত কিবা এয়াৰ কথা ফুচ্‌ ফুচাই কৈ উঠিল। কথাষাৰ কোৱাৰ লগে লগে ইজনৰ চকুৱে মুখে হাঁহিৰ ৰেখা ৰিৰিঙি উঠিল। মানুহ দুজনৰ উৎফুল্লিত মনদেখি দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ মনত আশাৰ সঞ্চাৰ হ'ল। মাহওঁক, অৱশেষত ঔষধে গুণ দিলে।

হাই পাৱাৰৰ চশমাষাৰ তেওঁ নাকৰ গুৰি'ল তুলিনি কপি থকা পৰ্দাখনৰ ফাকেৰে বাহিৰলৈ চাই পঠিমলে। কোনোবা এজনৰ মূদু পদচ্ছাপ আহি দুৱাৰ মুখত বৈ গ'ল। হাজৰিকাৰ অন্তৰত আগন্তুকৰ পদচ্ছাপে জলতংগৰৰ সৃষ্টি কৰিলে।

ইতিমধ্যে খন্দৰধাৰী ব্যক্তি এজনে পকেটৰ পৰা বগা খাম

এখন উলিয়াই বেচ ব্ৰজা সহকাৰে হাজৰিকাৰ আগলৈ আগবঢ়াই দিছিল। লওঁ নলওঁকৈ থাকি হাজৰিকাই কিবা যেন অস্পৃশ্য বস্তু এটাহে স্পৰ্শ কৰিছে এনে ভাব দৰ্শাই দুটা আঙুলিৰে খামখনৰ এটা কোণত খৰি তেওঁ দ্ৰৱ্যৰৰ ভিতৰত পেলাই দিলে।

“তেনেহলে চাৰ আমি উঠোহে। নমস্কাৰ।”

“নমস্কাৰ”। দুৰ্যোধন হাজৰিকাই কোনোমতে শিলটাচাৰৰ খাতিৰত প্ৰতি নমস্কাৰৰ পৰ্ব ফেৰা সামৰি দ্ৰৱ্যৰটো একেটানে খুলিছিল মাত্ৰ, তেনেতে খন্দৰধাৰী ব্যক্তি এজন পুনৰ সোমাই আহি হাজৰিকাক নমস্কাৰ দিলে।

—“চাৰ, নামটো আপোনাৰ মনত আছে নহয়?”

“নাম? কাৰ নাম?”—

—“মোৰ লৰাটোৰ?”

“কি নাম আছিল জানো? পাহৰিলোৱেই নহয়? নামটো আৰু এবাৰ কওঁকোন?”—দুৰ্যোধন হাজৰিকাই মানুহজনক দেখুৱাই টুকুৰা কাগজ এখিলাত কিবা অলপ গিখিলে। মানুহজন ইমানতে সন্তুষ্ট হৈ হাজৰিকাক পুনৰ নমস্কাৰ এটা দি ওলাই গ’ল। মানুহজন ওলাই যোৱাৰ লগে লগে হাজৰিকাই পৰম উৎসাহেৰে টকাখিনি হিচাপ কৰাত লাগি গ’ল। গণনা শেষ হোৱাৰ পিচত দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ চকুমুখ খঙত বঙা পৰি উঠিল। তেওঁক এনেকৈ ‘ইনচাল্ট’ কৰিবলৈ আজিলৈকে কোনেও সাহস কৰা নাই। টকাৰ খামখনৰ লগত সেই টুকুৰা কাগজখিলা হাজৰিকাই মোহাৰি লাড়ু এটা কৰি ওৱেষ্ট পেপাৰ বাচকেটটোত পেলাই দিলে।

—“হঃ! দূশ টকা! দূশটকাৰে পাচশটকীয়া দৰমহাৰ চাকৰি খাবলৈ আহিছে। যত সব ইডিয়টৰ দল! কাম কাজ নাই, ৰাতিপুৱাই গ্ৰীমুখ দেখুৱাবলৈ আহিব? দূশটকাৰে দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ কুকুৰ এটাৰ মাহেকীয়া খৰচো পূৰা নহয়।” কথাবোৰ ভোৰভোৰাই থাকিলেই হাজৰিকাই টেবুলত থকা কলিং-বেলটোৰ ওপৰত হাত দিয়াৰ লগে লগে পৰ্দাখন তেলি ডেকা ল’ৰা এজন সোমাই আহিল। ল’ৰাজন সোমাই অহাৰ লগে লগে, ডাক্তৰে ৰোগীক নিৰীক্ষণ কৰাৰ দৰে দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ চকু-হাল আগন্তুকৰ সমগ্ৰ দেহাবয়বৰ ওপৰেৰে পিট্ পিটাই ফুৰিলে।

জনক হাজৰিকাৰ আগতে কৰবাত দেখা যেন ভাব হ'ল। কিন্তু ক'ত দেখিছিল সেয়া তেওঁ মনত পেলাব নোৱাৰিলে। ক'ত দেখিছে ৰাক? হাইকোৰ্টৰ সমুখত ছাত্ৰৰ মিচিগটোত? চৰাদামৰ প্ৰতিবাদ জনাই অনশংকৰা ছাত্ৰৰ দল বোৰৰ মাজত? মুঠতে, ল'ৰাজনক হাজৰিকাই যে ইয়াৰ আগতে কৰবাত দেখিছে সেইটো সত্য কথা।

ল'ৰাজনে ভিতৰলৈ সোমায়ৈই হাতদুখন জোৰ কৰি বুকুৰ মাজলৈ দাঙি ধৰিলে। হাজৰিকাই সেই ভংগীক অপেক্ষা কৰি ৰাজহংসৰ ভংগীত গ্ৰীবা সমুখলৈ আনি ল'ৰাজনক বহিবলৈ অনুমতি প্ৰদান কৰিলে। ল'ৰাজন কিন্তু নবহিল। ইণ্টাৰভিউ দিবলৈ অহা প্ৰাৰ্থীৰ দৰে “এটেনশ্যন”ৰ ভংগীত সি বৈ থাকিল।

—“চাৰ মোৰ নাম বিজয় শইকীয়া। ভোলা শইকীয়াৰ স্মৃতি। মোৱা দুদিন তেওঁ অপোনাৰ ওচৰলৈ আহি উভতি গৈছে।

এইবাৰ দুৰ্যোধন হাজৰিকা অলপ উচপ খাই উঠিল। ভোলা শইকীয়া নামৰ মানুহজন তেওঁৰ ওচৰলৈ দুদিন আহি উভতি গৈছে। এইকথাত হাজৰিকাই বৰ বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া নাই। গুৰুত্ব দিবলগীয়া কথাওঁ নহয়। নিজৰ স্বাৰ্থৰ বাবে তেওঁৰ ওচৰলৈ দিনে-নিশাই কিমান মানুহ আহিছে, গৈছে তাৰ লেখ জোখ নাই। সেইবোৰ ভাবি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই নিজৰ বহুমূলীয়া সময় নষ্ট কৰা নাই। বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে হাজৰিকাৰ স্মৃতি শক্তিও যথেষ্ট দুৰ্বল হৈ পৰিছে। কিন্তু তথাপিও ভোলা শইকীয়া নামৰ মানুহজনৰ কথা আজি দুদিন ধৰি তেওঁ মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে। যিমাৰে চেষ্টা কৰিছে—সিমানৈই দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ পূৰ্ব স্মৃতি, জীৱনৰ সেইদুখ বেদনা-ভৰা দিনবোৰৰ কথা সঘনে তেওঁৰ মনত পৰিছে। এই স্মৃতিৰ উদগীৰণে তেওঁৰ হৃদয়ময় জীৱনত, প্ৰতিদৰ্শন ৰাগিনীৰ সৃষ্টি কৰিছে। স্বাৰ্থৰ বাবে বাতিপুৰা ব্ৰেকফাষ্টৰ বাবে অনা দুটা সিজোৱা হাঁহৰ কণী, দুচকল টোষ্ট কৰা ব্ৰেড, মালভোগ কল এটা, একডোঙা কাজুবাদাম আৰু গাখীৰ গিলাচ দেখি তেওঁৰ ছাট্টকৈ মনত পৰি গৈছিল জুহাৰৰ ওচৰত মাকক চাৰিওফালৰ পৰা ঘেৰিথৰি চাৰিটা—ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কটি এটুকুৰাৰ বাবে

কৰা কোহাঁলিখিনি । বানপানীয়ে ঘৰৰ নামত থকা আকাশ-প্ৰভা দেখা ছালিখন, বুঢ়ামানুহৰ দাঁতৰ দৰে লৰকৰ কৰি থকা বেৰখন ভাঙি নিয়াৰ পিচত ভোলাহঁতৰ ঘৰত দুটামানুহ আশ্ৰয় লৈ সিহঁতৰ কণ্ঠোপাৰ্জিত অমপানী ধ্বংসকৰাৰ কথা দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ আজি বৰ ভালকৈ মনত পৰিছে । ভোলাহঁতৰ চেপ্টাতে সিহঁতৰ ঘৰৰ ভেটি নতুনকৈ হোৱা, ভোলাই তাৰ কিতাপ-বহীৰে দুৰ্যোধনক কৰা সহায়ৰ কথাবোৰ বোলছবিৰ দৃশ্যপটৰ দৰে এটা এটাকৈ তেওঁৰ চকুৰ আগত ভাঁহি উঠি ৷

ভোলাৰ দেউতাকে চাকৰিৰ পৰা অৱসৰ পোৱাৰ পিচত ভোলাৰ কলেজীয়া শিক্ষাৰ ওৰ পৰে । দুৰ্যোধনে কিন্তু ভোলাৰ সহায়ত কলেজৰ শেষ পৰীক্ষাতো সুখ্যাতিৰে উত্তীৰ্ণ হ'ল । তাৰ-পিচত বহুত ঘটনা ঘটি গ'ল । দুৰ্যোধনহঁতৰ ভাগ্যলক্ষীও ইমান দিনে সুপ্ৰসন্ন হৈছিল । বিয়াৰ পিচত শহৰেকৰ সকলো সম্পত্তিৰ একমাত্ৰ উত্তৰাধিকাৰী হৈ যেতিয়া দুৰ্যোধন হাজৰিকাই গুৱাহাটীত মাটিকিনি ঘৰ কৰে, সেইসময়ত ভোলা শইকীয়াহঁতৰ নাজল-নাথল অৱস্থা । গুৱাহাটীলৈ সপৰিয়ালে উঠি যোৱাৰ পিচত দুৰ্যোধন হাজৰিকাই আৰু পিচলৈ উভতি চোৱা নাই, উভতি চাবলৈ সময়ো পোৱা নাই । মাজতে স্কুলত শিক্ষকতা কৰি থকা ভোলা শইকীয়াৰ বিয়াৰ নিমন্ত্ৰণী পত্ৰখন পাইছিল । সেইসময়ত দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ প্ৰথম সন্তান মানবে দুবছৰত ভৰি দিছিল । মুঠতে, গুৱাহাটীলৈ অহাৰ পিচত দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ মানসপটত ভোলা শইকীয়া, সোণালি গাৱঁ, গাৱঁৰ একমাত্ৰ পুখুৰীটো, স্কুলঘৰ, হেডমাষ্টৰৰ ঘৰৰ পকাজামুগছ দুজোপা আদি সকলো বিলীন হৈ গৈছিল ।

দুখনকৈ বিদেশী গাড়ী, প্ৰকাশ অট্টালিকা এলছেছিয়ান কুকুৰ-টোৰ চিঞৰ আদিৰ মাজত সকলোবোৰ কথা সকলোবোৰ স্মৃতি মছ খাই গৈছিল । আনকি চাৰিবাৰ বি এ পৰীক্ষাদিও পাহ্ৰ কৰিব নোৱাৰা, দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ সকলোবোৰ স্মাৰক-অস্মাৰক সম্পত্তিৰ অধিকাৰী, তেওঁৰ গুনধৰ পুত্ৰ মানবে, আজিকালি মদ খাই ক'ত কেনেদৰে মাতলামী কৰি ফুৰে, তেওঁৰ অতিকৈ মৰমৰ পুত্ৰী সুকন্যাই, বিভিন্ন অনুষ্ঠানত গান গাবলৈ ওলাই গৈ কিমান নিশা কাৰলগত ঘৰত আহি সোমায়, সেয়া চাবলৈ দুৰ্যোধন

হাজৰিকাৰ সময় নাছিল। মান-প্ৰাভিষ্ঠা, টকা, টকা আৰু টকা। তাৰ বাহিৰে দুৰ্যোধন হাজৰিকাই জীৱনত যেন একোকে চিনি নাপালে। যিদৰে চিনি নাপালে সোণাতলি গাৱঁৰ, তেওঁৰ এসময়ৰ বাল্যবন্ধু, সুখ দুখৰ সমভাগী ভোলা শইকীয়াক।

সচাকৈয়ে প্ৰথম দৃষ্টিত তেওঁ ভোলা শইকীয়াক চিনিপোৱা নাছিল। দুদিন মানুহজন তেওঁৰ ওচৰলৈ আহি উভতি গৈছে। দুৰ্যোধন হাজৰিকাই মানুহজনৰ কোনো কথা, অনুনয় প্ৰাৰ্থনা আদি শুনা নাই। প্ৰায় জোৰকৈ গতীয়াই দিয়াৰ দৰে তেওঁৰ চাপ্ৰাচীটোৱে মানুহজনক কমৰ পৰা উলিয়াই দিছিল। শিক্ষামন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াই সেইসময়ত দুৰ্যোধন হাজৰিকাক ফোন কৰিছিল।

ভোলা শইকীয়া তেতিয়াও গুচি যোৱা নাছিল। ধাপলি মৰা পাজাৱীটোৰ বাউসীৰে তেওঁ ঘৰ্মাক্ত মুখখন বাৰে বাৰে মচি পৰ্দাৰ ফাকেৰে দুৰ্যোধন হাজৰিকালৈ চাই আছিল। বয়সতকৈ বেচি বৃদ্ধ হোৱা, দীঘল ঋজু দেহৰ ভোলা শইকীয়াক অৱশ্যে পিচমুহূৰ্ত্ততে দুৰ্যোধন হাজৰিকাই চিনি পাইছিল। সেই চিনিপোৱাই ভোলা শইকীয়াক একো সহায় কৰিব পৰা নাছিল। শিক্ষামন্ত্ৰীৰ আদেশ অনুসৰি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই তেওঁৰ বিদেশী গাড়ীখনত উঠি মুহূৰ্ত্ততে বতাহৰ দৰে উৰি গৈছিল। শিক্ষামন্ত্ৰীৰ ঘৰত তেওঁ নিৰ্দ্দিষ্ট সময়তকৈ এঘণ্টা আগেয়ে উপস্থিত হৈছিল। মন্ত্ৰীডাঙৰীয়া সেই সময়ত ঘৰত নাছিল। মন্ত্ৰীডাঙৰীয়াৰ আহল-বহল দ্ৰষ্টৃকামটোত পায়চাৰী কৰি থাকি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই বাৰে বাৰে ভোলা শইকীয়াৰ মুখখন মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ভোলাৰ চেহেৰা সাজ-পোচাকত দাৰিদ্ৰতাৰ যি নগ্নৰূপ দুৰ্যোধন হাজৰিকাই দেখিছিল তাৰ পৰা বন্ধা পাবলৈ তেওঁ সময়ক অবমাননা কৰি ইয়ালৈ লৰি আহিছে। কাৰণ দুৰ্যোধন হাজৰিকাই তেওঁৰ জীৱনৰ আটাইতকৈ মূল্যবান সময়খিনি খৰচ কৰি উপাৰ্জন কৰা এই ধন-সম্পত্তিবোৰ দাল-দৰিদ্ৰক সহায় কৰিবৰ বাবে গোটোৱা নাই।

ভোলা শইকীয়াই নিজৰ বি.এ. পাচ কৰা ল'ৰাটোৰ চাকৰিৰ বাবে আহিছিল। দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ এটা মাত্ৰ চহী— আৰু এষাৰ কথাতেই চাকৰিটো হোৱাৰ সম্ভাৱনা।

দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ হাঁহি উঠিছিল। হাঁহি উঠাই নহয়,

সম্বোধে হাঁহিও দিছিল। বহুদিনৰ মূৰত তেওঁ এনেদৰে শ্লাঘা খুজি হাঁহিছিল। কোঠাটো বজনজনাই গৈছিল। হাঁহিৰ লগে লগে ফুলা লুচিৰ দৰে গালদুখন আৰু তোল যেন পেটটো লৰি উঠিছিল।

“—চাকৰি! চাকৰি জানো ইমান সোনকালে পায়? বি.এ. পাচৰ আজিকালি মুলাই বা ক’ত।”

“চাব।”

সমুখত ভূত দেখাৰ দৰে দুৰ্যোধন হাজৰিকাই উচপ খাই উঠিল। স্মৃতিৰ যোগসূত্ৰডাল হেৰাই গৈছিল। বৰ্তমান তেওঁৰ সমুখত এতিয়া ডোলা শইকীয়াৰ ল’ৰা। বিপ্লৱ। তেওঁৰ মানবতাকৈ কিজানি দুই-তিনি বছৰে সৰু হ’ব। মানবে আজিও বি, এ, পাচ কৰিব পৰা নাই।

“দেউতাই কৈছিল, আপুনি এবাৰ ব্ৰাহ্ম মেনেজাৰক কৈ দিলেই চাকৰিটো হৈ যাব। চাকৰিৰ সকলো যোগ্যতা মোৰ আছে।”

টেবুলৰ ওপৰত থকা পেপাৰ ওপৰেটো হাতত লৈ নচুৱাই থাকি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই ক’লে,—“এবাৰ কৈ দিলেই যদি চাকৰি এটা হৈ যায়, তেন্তে চাকৰিৰ নামত মানুহে ইমানবোৰ টকা-পয়চা খৰচ নকৰিলেহেঁতেন? ব্ৰাহ্ম মেনেজাৰ মোৰতো নিজা মানুহ নহয়? তেওঁৰো ঘৰ-সংসাৰ আছে। গতিকে……”

—“আপুনি হাত দীঘল মানুহ। দেউতাৰ পুৰণি বন্ধু হিচাবে মোৰ ফালে এবাৰ চাব।”

বিপ্লৱৰ কথাবোৰ শুনি দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ কপালৰ গাঁথিবোৰ বিৰজ্জ্বিত কোঁচ খাই গৈছিল। ল’ৰাটোৱে বাক তেওঁৰ কথাবোৰ বুজা নাই নেকি? নে বুজি পাইয়ো বুজাবৰ ভাও জুৰিছে। যদি এনে হয়, তেন্তে এনেকুৱা মানুহক বুজাবলৈ মোৰাটো বৃথা চেষ্টা মাত্ৰ। সময়ৰো অপচয়। সেয়েহে আৰু বিলম্ব নকৰি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই এইবাৰ আচল কথাগৈ আহিল।

“এই চাকৰিটোৰ বাবে তুমি কিমান টকা খৰচ কৰিব পাৰিবা? মানে কেই শ?”

বিপ্লবে অৰাক বিস্ময় চাৱনিৰে হাজৰিকালৈ কিছুসময়

চাই ব'ল।

“মই চাৰ কথাটো নুবুজিলা।”

—“এইখিনি কথাই যদি নুবুজিলা তেন্তে চাকৰি কৰিবা কেনেকৈ? বাক মিদিনাখন বুজি পাবা, সেইদিনাখন মোৰ তালৈ আহিবা। এতিয়া যোৱা।”

—“কিন্তু চাকৰিটো ”

—“মই কৈছো নহয়, তোমাক যাবলৈ। মোৰ সময় নষ্ট নকৰিবা।”

—“দেউতাই

—“তাই চে গেট আউট।”

ইয়াৰ পিচত বিপ্লৱ নামৰ সেই দুৰ্বল, নিশকটীয়া ল'ৰাটো দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ অফিচৰ সেই কোঠাটোত একান্তকো বোৱা নাছিল। হাজৰিকাৰ ফালে এক তীৰ্থক দৃষ্টি পেলাই সি গমগম কৰে ওলাই গ'ল।

দুৰ্যোধন হাজৰিকাই দীঘলকৈ নিশ্বাস এটা এৰি কমাল-খনেৰে মুখখন আৰু গলধনটো মচি কৈ উঠিল, ‘উস্, কি যে দিন পৰিল।’

ফেনৰ স্পীড আৰু অলপ বঢ়াই দি তেওঁ চকীখনত হেলান দি বহি চকু দুটা মুদি দিলে। বেৰত থকা গান্ধীজীৰ ফটোখনে তেতিয়াও হাঁহি আছিল।

ইয়াৰ কেইমাহমান পিচত দুৰ্যোধন হাজৰিকাক দেখা গ'ল সম্পূৰ্ণ অন্য এক ৰূপত। দুৰ্যোধনৰ প্ৰকাণ্ড গোফকোচাৰ ঠাইত দেখা গ'ল অমায়িক, নিৰীহ লোকৰ সৰলতাৰে ভৰা স্নিগ্ধ হাঁহি, পিঙ্কনত খন্দৰৰ ধৃতি, আঁঠুলৈকে ওলমি পৰা পাজাবী, ভৰিত শান্তিপূৰী চেঙেল। চহৰৰ সকলো মানুহ ইতিমধ্যে গম পাইছিল দুৰ্যোধন হাজৰিকাই তেওঁৰ কল্পতৰু সদৃশ চাকৰিটো এৰি দেশ সেৱাৰ ব্ৰত ধাৰণ কৰিছে। কিছুমান লোকে দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ এই নৱ ৰূপক অতি সোনকালে বিশ্বাস কৰি তেওঁ আদৰি ললে। দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ সোঁহাত-বাওঁহাতবোৰে কিন্তু

খাবণা এটা কৰি লৈ হাজৰিকাৰ এই নতুন বাগত নিশ্চয় কিবা এক সূচক অৰ্থ লুকাই আছে ।

এইবোৰ কথা শুনি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই কেৱল হাঁহিছিল । এই হাঁহি লৈয়ে, এদিন দুৰ্যোধন হাজৰিকাই তেওঁৰ বিদেশী গাড়ীখন লৈ সোনতলি গাঁৱত উপস্থিত হ'ল । নিজৰ জন্মভূমি, সোনতলি গাঁৱলৈ তেওঁৰ এয়া এক অপ্ৰত্যাশিত উপস্থিতি । বত্সকান্তৰ ল'ৰা দুৰ্যোধনক চাবলৈ গাঁওবাসী উজাৰ খাই আহিছিল । গালিভাৰক বাওনাবোৰে বেৰি ধৰি চোৱাৰ দৰে, এজাক নওঁটা সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গাড়ীখনৰ চাৰিওফালে বৃত্ত এটাৰ সৃষ্টি কৰিছিল । প্ৰাইভাৰক গাড়ীখন ভালদৰে চাবলৈ ইংগিত দি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই গহীন গভীৰ খোজেৰে আধা ফাৰ্মংমান ষাট খোজকাঢ়ি যেতিয়া ভোলা শইকীয়াৰ ঘৰৰ পদূলিমুখ পায় তেতিয়া সজিয়া ভাগিছিল স্বামী । তেওঁৰ লগত গাঁওপঞ্চায়ত সভাপতি আৰু দুই চাৰিজন মেছাৰ ।

ভোলা শইকীয়াই গোসাইৰ থাপনাত গুৰুজনাৰ সেৱা এটিৰে সেইদিনাৰ প্ৰাৰ্থনা শেষ কৰি প্ৰণিপাত জনাইছিল । নওলামুখৰ পৰাই হাজৰিকাই ভোলাৰ গলগলীয়া মাতটো ধৰিব পাৰিছিল । স্কুলীয়াজীৱনত ভোলাই বৰ ভাল আৱৃতি, কৰিব জানিছিল । প্ৰাইজো কেবাবাৰো পাইছিল । ভোলা শইকীয়াৰ সমুখতে দুৰ্যোধন হাজৰিকাই গোসাইৰ থাপনাৰ ওচৰত সান্তাংগে প্ৰণিপাত জনাইছিল ।

—“তুমি ! আপুনি !”

ভোলা শইকীয়াই অৰাক হৈ দুৰ্যোধনলৈ চাইছিল । নিজৰ চকু দুটাক পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে ভোলা শইকীয়াই অৰিহাস কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল ।

—“এৰা মই । সেইদিনাখনৰ ঘটনাৰ বাবে মই খুব লজ্জিত । সেয়েহে ক্ৰমা শূজিবলৈ তোমাৰ তালৈ লৰি আহিছো ।”

দুৰ্যোধন হাজৰিকা বুধিয়ক মানুহ । কাক কেনেকৈ কথা ক'ব লাগে সেই বিদ্যা তেওঁৰ আয়ত্বৰ ভিতৰত । ভোলা শইকীয়াৰ দৰে সহজ সৰল মানুহ এজন দুৰ্যোধন হাজৰিকাৰ সেই ক্ৰমা প্ৰাৰ্থনাত বিচলিত হৈ পৰিল । ইমান ডাঙৰ ইমান ব্যস্ত মানুহ এজন যে

তেওঁৰ ওচৰলৈ লৰি আহিছে কেৱল ক্ৰমা বিচাৰি সেয়ে জানো তেওঁৰ বাবে গৌৰৱৰ কথা নহয় ? ভোলা শইকীয়াই আছে-বেথে দুৰ্যোধন হাজৰিকাক ভিতৰলৈ মাতি নিলে । সাধ্য অনুসাৰে আদৰ-অভ্যৰ্থনাৰ কোনো ভুলি নকৰিলে । ফিকাচাহ বাটিৰ লগত দুপৰীয়াতে ভজা মালপোৱা চাৰিটা দুৰ্যোধন হাজৰিকাই উশাহ-নিশাহ বন্ধ কৰি কোনোমতে গিলিলে । সুখ-দুখৰ মাজতে হাজৰিকাই ভোলা শইকীয়াৰ ঘৰৰ অৱস্থাৰ প্ৰকৃত ৰূপটো ভালদৰে জানি ধলে । বান্ধাজ্য, ছোৱালীজনীৰ বিয়া, বিপ্লৱৰ চাকৰি আদি নানানটা সমস্যাৰ চিন্তাপ্ৰস্ৰ ভোলা শইকীয়াৰ অৱস্থালৈ চাই দুৰ্যোধন হাজৰিকাই তেওঁৰ পাশাৰ প্ৰথম পাশাতি মাৰি পঠিয়ালে,

‘তোমাৰ ওচৰলৈ মই কেতিয়াবাই আহিব লাগিছিল । কিন্তু চাকৰিটোৱে মোক চাৰিওফালৰপৰা এনেভাবে বান্ধি ৰাখিছিল যে, মই কলৈকো নিজৰ ইচ্ছামতে ওলাব নোৱাৰাত পৰিছিলো । চাকৰিটো এৰি দিয়াৰ পিচতহে এতিয়া মোৰ নিজকে বৰ মুকলি মুকলি লাগিছে ।’

কথাখিনি কৈ থাকিয়েই হাজৰিকাই তামোলৰ বটাটোৰপৰা তামোল এখন লৈ মুখত ডবালে । তামোলৰ পিকখিনি খিৰিকীৰে চিৰিক্ কৰি পেলাই হাজৰিকাই বহা চকীখন ভোলা শইকীয়াৰ ওচৰলৈ চপাই নিলে ।

—“পিচে এটা কথা নহয় ভোলা, গাঁৱৰ মানুহখিনিগৈ তোমাৰ কথা মানিবনে ?”

—সেইবোৰ তুমি কোনো চিন্তাই নকৰিবা । আক বিপ্লৱ আছেই । তাৰ লগৰ ল’ৰাবোৰো আছে । মূঠতে তুমি নিঃশ্চিন্ত । বিজয়ৰ হাঁহি এটা মাৰি দুৰ্যোধন হাজৰিকাই এইবাৰ খুব সন্তপনে দ্বিতীয় খোজটো পেলালে ।

—“সদ্যহতে মই তোমাক তিনিহেজাৰ টকা দি গ’লো । ঘৰটো মেৰামতি কৰাই ল’বা । ৰাট-পথখিনিও মোকলাই দিবা । ইলেকচনত জিকাৰ পিচতে জয়া মাজনীৰ বিন্ধাখন আমি বৰ ধুমধামেৰে পাতিম ।”

ভোলা শইকীয়া হতবাক হৈ পৰিছিল । দুখীয়া হলেও শইকীয়াৰ পূৰ্বৰ প্ৰতিপত্তিৰ ফলত গাঁৱৰ মানুহে এতিয়াও তেওঁক

সমীহ কৰি চলে। তেওঁৰ কথা মানি চলে। তেওঁৰ পুৰণি বন্ধু দুৰ্যোধনে গাৱঁখনৰ উন্নতিৰ বাবে চাকৰি এৰি এইবাৰ ইলেক্‌চন খেলিব। দুৰ্যোধনৰ হৈ গাৱঁৰ মানুহখিনিক তেওঁ মান্দ্ৰ একগোট কৰিব লাগিব। ইলেক্‌চনত জিকিলে গাৱঁৰ সমূহীয়া উন্নতিৰ লগতে তেওঁৰ ব্যক্তিগত দুই এটা স্বার্থও পূৰণ হ'ব। বিপ্লৱৰ চাকৰিটো সম্বন্ধে দুৰ্যোধনে আজি খাটাং কথা দিছে। তথাপি ইমানবোৰ টকা দুৰ্যোধনে তেওঁক কিয় দিছে?

ভোলা শইকীয়াৰ চকুহাল উজ্জলি উঠিল। ইমাবোৰ টকা একেলগে তেওঁ বহুদিন দেখা নাই। একালে দ্বিধা, সংকোচ আৰু আনপিনে অভাৱ, দৰিদ্ৰতা। ভাবৰ এনে দোমোজাত ঘৰৰ ভিতৰলৈ ধুমুহাৰ দৰে বিপ্লৱৰ প্ৰৱেশ। বিপ্লৱক দেখি ভোলা শইকীয়াৰ মুখলৈ যেন পানী আহিল। যাহওঁক বিপ্লৱৰ লগত আলোচনা কৰি টকাটো লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ কিবা সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰিব। চক্‌চকীয়া নোটবোৰৰ ফালে লোলুপ দৃষ্টিৰে চাই সেপ চুৰি শইকীয়াই বিপ্লৱৰ হাত এখনত সম্বোধে খৰি ক'লে,

—“চাচোন চা বিপু, হাজৰিকাই আমাক কিমান ডাঙৰ উপকাৰ কৰিবলৈ ওলাইছে। আমিহে তেওঁক ভুলবুজি আছিলো”।

—“মই ঠিকেই বুজিছো দেউতা। আপুনিহে আকৌ ভুল কৰিবলৈ ওলাইছে।

—“এইজনেই তোমাৰ ল'ৰা নহয় জানো? আমাৰ মানবৰ নিচিনাই হ'ব। “বিপ্লৱৰ কথাৰ মাজতে হাজৰিকাই মাত দিলে।

মোৰ নাম বিপ্লৱ। মই কাৰো নিচিনা নহয়।”—“হে... হে.... হে...। বৰ ভাল নাম। তুমি এদিন সময় কৰি মোৰ ভালৈ যাবা। মই চাকৰি এটাৰ বন্দোবস্ত কৰি থৈছো”।

—“ভাববাবে বহুত ধন্যবাদ। পিচে মই আপোনাৰ চাকৰি গ্ৰহণ কৰিবলৈ ভালৈ যাব নোৱাৰিম। আৰু অনুগ্ৰহ কৰি আপুনি দ্বিতীয়বাৰৰ বাবে ইয়ালৈ নাহিব।”

‘বিপ্লৱ। তই এইবোৰ কি কৈছ? কাক কেনেকৈ কথা ক'ব লাগে সেই জানো নোহোৱা হৈছে নেকি? ভোলা শইকীয়া উত্তেজিত হৈ পৰিছিল। অন্ততঃ বিপ্লৱৰ পৰা তেওঁ এইখিনি

আশা কৰা নাছিল।

বিপ্লৱ কিন্তু অকনো উত্তেজিত হোৱা নাছিল। ধীৰ-স্থিৰ আৰু শান্ত ভাবেৰে সি কথাবোৰ কৈছিল।

—“এজন ভোলা শইকীয়াক কথাৰে বল কৰিব পাৰিছে বুলি আপুনি ভাবিছে নেকি? গাৰুখনৰ প্ৰত্যেক ভোলা শইকীয়াক দুৰ্মোখন হাজৰিকাই তিনিহেজাৰ টকাৰে কিনিব পাৰিব? অন্ততঃ বিপ্লৱ থকালৈ আপুনি সেইটো আশা নকৰিব মিঃ হাজৰিকা”।

—“বিপ্লৱ।”

—“দেউতা আপুনি মনে মনে থাকক। আপোনাৰ কোৱাৰ সময় শেষ হৈছে। এতিয়াও সময় আছে। এই দুৰ্মোখন বোৰক ভালকৈ চিনি লওঁক।

দুৰ্মোখন হাজৰিকাৰ মুখখন ভয়তে বিবৰ্ণ হৈ পৰিছিল। এই পৰিস্থিতিৰ পৰা কেনেকৈ ওলাই যাব পাৰি তাৰ উপায় চিন্তা কৰি থকা অৱস্থাত বিপ্লৱে হাজৰিকাৰ হাতত থকা নোটখিনি টান মাৰি আনি জ্বলাই পাকঘৰৰ পৰা লৈ অহা জাল খৰিডালৰ ওপৰত জাপি দিলে। জুইকুৰা প্ৰথমতে ধোৱা হৈ থাকি পিচমুহূৰ্ততে বঙা-নীলা শিখাৰে দগ্ধদগ্ধকৈ জ্বলি উঠিল। তাৰপিচত ঘৰৰ এটা চুকত অগ্ৰসৃত হৈ বৈ থকা হাজৰিকাৰ ডিঙিত ধৰি বিপ্লৱে গাৰজোৰেৰে গট্টা মাৰি দিলে। ধূতি পিচ্ছাত অনভ্যস্ত হাজৰিকাই সেই গটাত ভাৰসাম্য ৰাখিব নোৱাৰি চোতালত ফাল খাই পৰি গ'ল। চোতালৰ ধূলি-বালি এসোপা মুখত সানিলে হাজৰিকাই বৰ কণ্ঠেৰে তিনিহেজাৰ টকীয়া জুইখিনিলৈ চালে। জুইৰ শিখাৰ মাজত স্পষ্ট হৈ উঠা বিপ্লৱৰ মুখখন হাজৰিকাৰ আৰু বেছি বঙা যেন লাগিল। সেইফালে তেওঁ বেছিসময় চাই থাকিব নোৱাৰিলে। চকুৰে মুখে লাগি থকা চোতালৰ ধূলি বালিয়ে তেওঁৰ দৃষ্টি ক্ৰমে আচ্ছন্ন কৰি পেলালে।

মৰা কাউৰী

বিজয় শংকৰ শৰ্মা

কাহিনীটো আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে এই কাহিনীৰ লগত সম্পৰ্কিত দুটা কথা উল্লেখ কৰা বিশেষ প্ৰয়োজন, যেনে কাহিনীৰ স্থান আৰু সময়। স্থান—গুৱাহাটী মহানগৰীৰ মাজ মজিয়া। সময়—জুলাই মাহৰ এটা ডৰ দুপৰীয়া, যেতিয়া বাট-পথবোৰ আলকাতৰাৰ ঘামত জুকুলি-জুপুৰী হয়; যেতিয়া চান্দৰ টিনপাতবোৰ তাৱাত সেকা কটিৰ দৰে গৰম হৈ পৰে; যেতিয়া নৰ্দমাৰ গৰমত তিষ্ঠিব নোৱাৰি ঘৰৰ ভিতৰৰ অপেক্ষাকৃত শীতল ঠাইলৈ মাখিব সমদল যাত্ৰা আৰম্ভ হয়; আৰু যিদিনা ডিঙি মুচৰি মৰা মুৰগীৰ দৰে বিজুলী পাংখাবোৰ খন্তেকপৰ ধপ্ধপাই থাকি স্থিৰ হৈ যায়, বিজুলী সৰবৰাহৰ অভাৱত—ঠিক তেনে এটা দিন।

শ্ৰীযুতী বিষ্ণুকিংকৰ হাতীবকুৱাই ওপৰত উল্লেখ কৰা তেনে এটা দিনত, দুপৰীয়া খাই বৈ উঠি, ইলেকট্ৰিচিটি বৰ্ডৰ কৰ্মকৰ্তা-সকলৰ চৈধ্য পুৰুষ উজাৰি অকথ্য গালি-গালাজু পাৰি বিছনাত পৰিছেহে মাত্ৰ, এনেতে ঘৰৰ পাছফালৰ বকুল জোপাত এজাক কাউৰী আহি পৰিলহি আৰু বকুলৰ ডালে ডালে লক্ষ-জক্ষ কৰি, ইটোৱে সিটোক খুটিয়াই, পাখিৰে কোবাই, মুখেৰে বিচিত্ৰ ধৰণৰ শব্দ কৰি, এনে এখন কুকুৰেৰ সৃষ্টি কৰিলে যে, কেনৰ অভাৱত কাগজেৰে বিচি বিচি, কলাঘুমটিৰ স্তৰলৈ আহিবৰ মংগবোনাস্তি চেপ্টা কৰা শ্ৰীযুত হাতীবকুৱাৰ খঙত ব্ৰহ্মবজ্জ পৰ্যন্ত জ্বলি গ'ল আৰু তেওঁ বজ্জকঠিন স্বৰেৰে চিঞৰি উঠিল লগুৱাটোৰ উদ্দেশ্য, “এই মহীধৰ, মহীধৰ, এইফালে আহ তুৰন্তে” মহীধৰে দ্বিপ্ৰহৰৰ ভোজনান্তত আধা হোপা বিড়িটো জ্বলাই দুটামান হোপা দি, গাঁৱত থকা মৈথী-স্নেৰৰ ৰূপ কল্পনা কৰি, বিহগীত একাকি গুনগুনাই আহিল, এনেতে বকুৱাৰ চিঞৰে শান্তি ভংগ কৰাত সি এটা অকথ্য গালি দি (অৱশ্যে চাৰিবেৰৰ সিপাৰ নোহোৱাকৈ সাৱধানৰে) চান্দপিবাব পৰা উঠি বিড়িটো নুমুৱাই বকুৱাৰ কোঠাৰ দূৱাৰমুখত উপস্থিত হ'ল। বকুৱাই আমন্ত্ৰ নৱনেৰে মহীধৰলৈ চাই আদেশ দিছিল, ‘বন্দুকটো উলিয়া আৰু কাউৰী মখাক গুলিয়াই মাৰ। ইহঁতৰ

প্ৰভাপত দুদণ্ড শাস্তিৰে চকু মুদিবৰ উপায় নাই । ইহঁত যথা হ'ল 'মিউনিচিপেলিটিৰ' অনাৰেবী জমাদাৰ । হেৰ' কাউৰী নহৰ কিম্ব, বাটে-পথে মাথো ময়লাৰ দ'ম, চালা মিউনিচিপেলিটি..... ইত্যাদি ইত্যাদি ।

মহাবীৰ তৎক্ষণাত আলমাৰিৰ পৰা বন্দকটো উলিয়াই, গুলী এটা খাজি, পাছফাললৈ গৈ বকুল জোপালৈ টোঁৱাই গুলী এটা এৰিলে । কাউৰীজাকে প্ৰলয়কাল সমাগত বুলি গন্য কৰি, ভয়ান্ত কোলাহলেৰে জুলাই মাহৰ আকাশ বিদীৰ্ণ কৰি নিমিষতে প্ৰাণ বন্ধাৰ্থে পলায়ন কৰিলে । মহাবীৰে ভাবিলে যে, চিৰাচৰিত নিয়মেৰে তাৰ গুলী লক্ষ্যভ্ৰষ্ট হৈছে, কিন্তু দৰাচলতে তেনে নহয় । মহীধৰত-কৈও বেয়া লক্ষ্যৰ যেই কোনো ক, খ, গ, ঘৰ হাততে সেইজাকৰ পৰা এটা কাউৰী মৰিলহেঁতেন আৰু হ'লো সেনে । এটা কাউৰী আকাশৰ নামনিৰ পৰা হেলনীয়া কৈ নামি আহিল । মাটিলৈ আৰু কম্পাউণ্ডৰ গাতে লগা ধৰনীধৰ-ভাণ্ডাৰ কান্ধসহৰ ঘৰৰ চোতালত তেজেৰে তুম্বলি হৈ ধূপকৰে পৰিলগৈ । সেই সময়ত ভাণ্ডাৰ কান্ধসহনীয়ে চোতালত উলা এখনত তিল কেতখিনিমান শুকুৱাই কামৰ পিৰালিৰ ছাঁতে বহি আছিল, কাউৰীয়ে ষাতে মুখ দিব নোৱাৰে । কাউৰীটো গৈ ঠিক উল্কাখনৰ ওপৰতে পৰিলগৈ । ভাণ্ডাৰ কান্ধসহনীয়ে প্ৰথমে এটা ভাণ্ডাৰ চকু খাই জগিয়াই উঠিল । আৰু পিছ মূহূৰ্ততে ঘটনাৰ গুৰুত্ব বুজি, জুইত গলা বৰবৰ দৰে বৌ বৌ কৈ জলি উঠিল, উল্কাখনৰ চাৰি-ওফালে এটা দেওধনি নৃত্য দিলে আৰু হাটিবকৱাৰ উপৰি পুৰুষ সকলৰ অকল চৌধ্য পুৰুষতে ক্লান্ত নাথাকি আৰু আগবাঢ়ি গৈ 'ডাৰউইন' চাহাবৰ বান্দৰটো পৰ্যন্ত গালিৰে কুকুৰ পিটা কৰিবলৈ ধৰিলে । অৱশ্যে অসফুট স্বৰেৰে কাৰণ, হাতীৰকৱা প্ৰতিপত্তি থকা লোক । সেইবোৰ মানুহক দান্ন লগোৱা আৰু গড় এটাৰ সতে খুন্দিয়া খুন্দি লগা একেই কথা । কিছুগৰৰ মূৰত যেনিবা ভাণ্ডাৰ কান্ধসহনী অলপ শান্ত হ'ল আৰু তিলখিনি নষ্ট হোৱাৰ দুখত এজোলোকামান কান্দি, চাদৰৰ আঁচলেৰে নাক-মুখ মোহাৰি, কাউৰী-টোৰ ডেউকা এখনত ধৰি কাষৰ ধন্যপ্ৰাণ কাকতীৰ বাৰীলৈ দিয়াই দিলে । ভাণ্ডাৰ কান্ধসহ আৰু ধন্যপ্ৰাণ কাকতীৰ ভিতৰত পুৰণা শত্ৰুতা আছে, দুয়োখন বাৰীৰ সীমালৈ । ধন্যপ্ৰাণ কাকতীয়ে বাৰীৰ চাৰিসীমা বেৰিবলৈ এখন দেৱাল দিয়াৰ সময়ত, ভাণ্ডাৰ কান্ধসহ

বাৰীৰ আঁঠু ইঞ্চি মাটি তৈলাত, ধন্যপ্ৰাপ কাকতী জন্ম জন্মান্তৰৰ
 এক পৰম শত্ৰুৰূপে গন্য হৈছে আৰু ডাঙাৰ কায়স্থই 'শত্ৰু'ৰ নিধন
 কিম্বা 'শৰীৰ' 'পতন'ৰ ব্ৰত গ্ৰহণ কৰিছে। এই বণত জন্মলাভ
 কৰিবলৈ, তেওঁ পঠা এটা বলি দি, মা কামাখ্যাকো নিজৰ ফলীয়া
 কৰি থৈছে। ডাঙাৰ কায়স্থনীয়ে শত্ৰুৰ ওপৰত সামান্যভাৱে
 প্ৰতিশোধ লোৱাৰ এই সুবৰ্ণ সুযোগ গ্ৰহণ কৰিবলৈ পাই, তিলবোৰ
 নষ্ট হোৱাৰ নিৰ্মম বেদনাও খন্তেকলৈ পাহৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ল।
 সৌভাগ্যক্ৰমে সেই সময়ত কাকতী আৰু কাকতীয়নী ঘৰত নাছিল
 নহ'লে এই অচিন্তা লৈ এখন কুকুৰেৰ সৃষ্টি হ'লহেঁতেন।
 কাকতীয়ে সেইদিনা সপৰিবাৰে লণ্ডন দিয়নি এখনৰ নিমন্ত্ৰণ বন্ধা
 কৰিবলৈ গৈছিল আৰু দৃষ্টিমানৰ পিচত ঘূৰি আহি ঘৰৰ কাম
 পাই দেখিলে, ঘৰৰ চৌহদ কোৱালমুখৰ কাউৰীৰ বেদখলত।
 বহস্য উদ্ধাৰত অৱশ্যে বেছিপৰ নালাগিল। মৰাকাউৰীৰ আৱিৰ্ভাৱৰ
 অন্তৰালত শত্ৰুৰ অভিসন্ধি নিহিত আছে বুলি অনুমান কৰি
 কাকতী পৰিয়ালৰ মুখ আহাৰৰ আকাশৰ ডাৱৰৰ দৰে ক'লা
 আৰু ঘোপা হ'ল আৰু তেওঁলোকে সন্দেহপূৰ্ণ চান্দনিৰে চাবলৈ
 ধৰিলে ডাঙাৰ কায়স্থৰ ঘৰলৈ। ডাঙাৰ কায়স্থৰ ঘৰৰ বন্ধ দুৱাৰৰ-
 আঁৰৰ পৰা হয়তো শত্ৰুৱে নীৰৱে হাঁহিছে। আগে-পাচেও তেওঁলোকৰ
 চোতালত মৰা নিগনি, ডালগিয়াৰ বহস্যজনক আৱিৰ্ভাৱ ঘটিছে
 আৰু তাৰ অন্তৰালত শত্ৰুৰ অদৃশ্য হাত আছে বুলি যথেষ্ট সন্দেহ
 আছে। কাকতীয়নীয়ে ডাঙাৰ কায়স্থৰ পূৰ্বপুৰুষসকলৰ মুণ্ডপাত
 কৰিবলৈ প্ৰয়োজনীয় বিশেষণবোৰ মনতে জুকিয়াই লৈ মুখ মেলিবৰ
 যা-যোগাৰ কৰোতেই কাকতীৰ দ্বাৰা কাউৰীটোৰ বুকুত গুলিৰ দাগ
 আৱিষ্কৃত হোৱাত, ঘটনাই বিপৰীতমুখী গতি ল'লে। তেওঁলোক
 নিম্নমুখে ঘটনাৰ পম ধৰিব পাৰিলে। সেই অঞ্চলৰ একমাত্ৰ
 বন্দুক শ্ৰীমুত বৰুৱাটোৰ দ্বাৰাই যে কাউৰীটোৰ নিধন হৈছে এই
 কথা প্ৰতীয়মান হোৱাত তেওঁলোকে সিমানতে ক্ৰান্ত দিলে, স্বভাৱে
 কোনেও ফেঁটী সাপৰ গাতত হাত নুসুৱায়। ধন্যপ্ৰাপ কাকতীয়ে
 এইবাৰ কাউৰীটোৰ ডেউকা এখনত ধৰি মূৰৰ ওপৰেৰে মূৰাই দলিয়াই
 দিলে আৰু কাউৰীটো গৈ ৰাজপথৰ দাঁতিত পৰিলগৈ। সেই সময়ত
 পথৰ দাঁতিৰ মলাত এজাক অৰ্ধাছাৰী কুকুৰে, কেইবা দিনৰো মৰা
 মূৰগী এটাৰ অৱশিষ্ট আৱিষ্কাৰ কৰি উত্তেজনাতে অখীৰ হৈ ডাপ

বটোৱাৰা লৈ কোৱাল কৰি আছিল। এনেতে ভগৱানৰ আশীষৰ
 দৰে মৰা কাউৰীটোৰ আবিৰ্ভাৱে সিহঁতক খন্তেকলৈ বিমুগ্ধ কৰি
 তুলিলে। আজি পুৱা বা শোৱাৰপৰা উঠি কাৰ মুখ দেখিছিল, কি
 অবিশ্বাস্য সৌভাগ্য! এসময়ত এটাইজাকে একেলগে জপিয়াই
 পৰিল কাউৰীটোৰ ওপৰত আৰু ঠিক তেনে সময়তেই সিহঁতৰ
 মাজত ধীৰ স্থিৰ খোজেৰে আবিৰ্ভাৱ হ'ল ভলুকাৰ। ভলুকা সেই
 অঞ্চলৰ কুকুৰবোৰৰ ছদ্ম বা উমৈহতীয়া দাদা। সি অকলশৰে
 শুদাম এটাৰ ছাঁত জিৰণি লৈ কুকুৰবোৰৰ কাজিয়া লক্ষ্য কৰি আছিল।
 হঠাতে মৰাকাউৰীটোৰ আবিৰ্ভাৱ ঘটাত সি তৎক্ষণাত আলস্য ত্যাগ
 কৰি নিজৰ প্ৰাপ্য আদায় কৰিবলৈ কুকুৰ মখাৰ মাজত উপস্থিত
 হ'ল। ভলুকাক দেখি কুকুৰ মখাই ভয়তে সম্ভ্ৰান্ত হৈ বাটএৰি
 দিলে আৰু ভলুকাই মৰা কাউৰীটোৰ গাত ভৰিএখন দি গৰ্বিত
 ভংগীৰে চাৰিওফালৰ কুকুৰবোৰৰ মুখৰ ওপৰেৰে চকুফুৰাই নিলে।
 কুকুৰবোৰ দুখোজমান পিছুৱাই গ'ল। কাৰ সাধা ভলুকাক
 চলেজ দিয়ে। কিন্তু 'জেনেৰেছন গেপ' বোলা কথাষাৰ অকল
 মানুহৰ ক্ষেত্ৰতে প্ৰযোজ্য নহয়, কুকুৰ সমাজতো আছে। পৌৰাণিক
 চামৰ প্ৰতিপত্তি, ধ্যান ধাৰণা আৰু সন্মানক নতুন চামে অৱজ্ঞাৰ
 চকুৰে চোৱাৰ পৰাই এই সমস্যাৰ উদ্ভৱ। ভলুকাই এইদৰে
 কাউৰীটোৰ দখল লোৱাত আৰু অন্যান্যবোৰে বিনা প্ৰতিবাদেই
 তাৰ দখলীস্বত্ব স্বীকাৰ কৰাত, নতুন চামৰ এটা ডেকা কুকুৰৰ
 সহ্য নহ'ল আৰু সি ধোৱডোৱাই উঠিল "কাউৰীৰ ভাগ আমিও
 পাব লাগে, কাউৰীটোৰ ওপৰত আমাৰো অধিকাৰ আছে।
 আজিকালি সমানাধিকাৰৰ দিন। অধিকাৰৰ বৈষম্যবোৰ দূৰ নহ'লে
 সমাজৰ উন্নতি কেনেকৈ হ'ব"। আটাইবোৰ কুকুৰে এক
 অবিশ্বাস্য দৃষ্টিৰে নতুন চামৰ কুকুৰটোলৈ চালে— আৰে ই কৰে
 কি! ভলুকাক চলেজ! ভলুকাই এবাৰ নতুন কুকুৰটোলৈ চাই
 দাঁত নিকটাই গেওৰি মাৰি উঠিল আৰু ঘোৰ কালান্তক মূৰ্ত্তি ধৰি
 ক'লে, "হেৰ' অবলচন্দ্ৰ কুকুৰাধম, ভলুকাক অসন্মান! তোৰ
 এই বিয়াদপিব সমুচিত ফল এতিয়াই পাবি" ভলুকাই মূৰ্ত্তিমান
 কালান্তকৰ দৰে ডেকা কুকুৰটোৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিব খোজোতেই
 সি কথা বিষম দেখি পাছ তেঁং দুটাৰ মাজত নেজডাল সুমুৱাই গ্ৰহণ

কৰিলে, কিন্তু যাবৰ পৰত সি দুৰৰপৰা ভলুকাক 'কেপিটেলিষ্ট' বুলি গালি পাৰি গ'ল, অন্যায়ৰ প্ৰতিবাদ কৰোতে আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ হ'লেই পৃষ্ঠভংগ। ভলুকাই কাউৰীটো মুখেৰে কামুৰি, গুৰু-গুৰীৰ খোজেৰে তাৰ মালিকৰ ঘৰমুৱা হৈ, বাৰাণ্ডাত উঠি, আগ তেং দখনৰ মাজত কাউৰীটো স্থাপন কৰি, কোনফালৰ পৰা খাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে ভাল হ'ব ভাবি থাকোতেই, 'লগুৰ' সহ বাৰাণ্ডাত মালিকৰ আবিৰ্ভাৱ ঘটিল আৰু তাৰ পিঠিত প্ৰথম চাট পৰোতেই ভলুকাই কাউৰীটো মুখত লৈ ধেনুৰ পৰা এৰি দিয়া কাঁড়ৰ দৰে গতি কৰিলে পথৰ মূৱাকৈ। ভলুকা গৈ ৰাজপথৰ ওপৰত উপস্থিত হৈছে গৈছে ঠিক সেই সময়তেই দুৰ্ঘটনাটো ঘটি গ'ল। এখন এসেছেদৰ গাড়ী আহি আছিল তীব্ৰ বেগেৰে। অকস্মাতে অবিৰ্ভাৱ হোৱা ভলুকাক বচাবলৈ দ্ৰাইভাৰে গাড়ীৰ গতি বেগ কমাবলৈ ব্ৰেক ধৰি ষ্টিয়াৰিং কাটোতেই হঠাতে গাড়ীৰ গতিকে চঙালিব নোৱাৰি পথৰ দাঁতিৰ এগৰাকী বয়সসন্মত মহিলাৰ গাত খুন্দামাৰি দিলেগৈ। গাড়ীৰ ব্ৰেক টনাৰ ককশ শব্দ আৰু মহিলা গৰাকীৰ আৰ্তনাদে পথচাৰী আৰু কাষৰ দোকানদাৰবোৰক সচেতন কৰি তুলিলে আৰু মানুহবোৰে চাৰিওফালৰপৰা হৈ হৈ বৈ বৈকৈ খেদি আহিল গাড়ীৰ মূৱাকৈ; অৱশ্যে প্ৰত্যেকৰে হাতে হাতে দোকানৰ দগা, ফলা খৰি আৰু পথৰ দাঁতিৰ শিলৰ টুকুৰাবোৰ, চুম্বকে লোক আকৰ্ষণ কৰাদি হাতত লাগি আহিল আৰু এই ক্ষেত্ৰত যি হয় অৰ্থাৎ বুৰঞ্জীৰ পুনৰাবৃতি ঘটিল; এটা দলে মহিলাগৰাকীৰ শুশ্ৰূষাত লাগিল আৰু এদলে দ্ৰাইভাৰৰ অনুসন্ধানত ব্যস্ত হ'ল। ষ্টিয়াৰিং হইলৰ তলত আশ্ৰয় লোৱা দ্ৰাইভাৰ যেন 'চক্ৰবেহু'ৰ মাজত বন্দী অভিমুখ। হাতীৰ গুৰুৰ দৰে বিয়াগোম আৰু গৰিলাৰ দৰে নোমাল হাত এখনে ষ্টিয়াৰিং হইলৰ তলৰপৰা দ্ৰাইভাৰক টানি উলিয়ালে আৰু তাৰ কাণৰ কাষত এটা ত্ৰিভুজন কঁপোৱা বজ্জ কঠিন স্বৰ ধ্বনিত হ'ল "এই চালা তই কিয় খাড়া দৌৰাইছিলি ইমান জোৰেৰে, তোৰ চব হাড়দি আজি গুৰি কৰি দিম।" দ্ৰাইভাৰে আসন্ন মৃত্যু সুনিশ্চিত বুলি সিদ্ধান্ত কৰি, মনত পৰা আটাইবোৰ ভগৱানৰ নাম স্মৰণ কৰি কাণ্ডাও কৰিলে "আজ্ঞে মোৰ গাত দোষ নাই, কুকুৰটোক বচাব গৈছে খৰা মাৰিলো।"

“কি তই আজো সম্প্রদায়ৰ” এইবাৰ হাতী শুৰীয়া হাতৰ মানুহটো জুইত পেট্রোল পৰাৰ দৰে ডমকৈ জ্বলি উঠিল, “তহঁতেই আমাৰ সৰ্বনাশ কৰিলি। দেশৰ আধা দখল কৰি বহিলি। ভাষা-টোও গিলিবৰ যা-যোগাৰ কৰিছ, তদুপৰি আমাৰ মানুহকো খুন্দিয়াই মাৰিবলৈ ধৰিছ (মহিলাগৰাকী অসমীয়া)। ইয়াৰ পিছত আমি গাড়ীৰ চালকৰ লগত বেছি পৰ নাথাকো। চালকৰ কি হ’ল সেই বিষয়ে হাস্পতাল বা পুলিচ থানাত খবৰ কৰিলে সন্তোদ পোৱা যাব। আমি এতিয়া আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু সুদূৰ প্ৰসাৰী ঘটনা বৰ্ণাবলৈ আগবাঢ়িম। আৰু প্ৰথমতেই কওঁ যে, হাতীশুৰীয়া হাতৰ অধিকাৰীৰ এই দেশ প্ৰেমমূলক বক্তৃতাই, আশ্বেষ্যগিৰিৰ উদগীৰণৰ দৰে সমবেত জনতাৰ মাজত দেশ-প্ৰেমৰ চূড়ান্ত উত্তেজনাৰ গলিত লাভা হু হুৱাই বোঁৱাবলৈ ধৰিলে। নিমিষতে জনতাৰ মাজত দুটা ভাগ হ’ল আৰু এই ক্ষেত্ৰত যি হয় ধুমকেতুৰ দৰে দুজন নেতাৰো আবিৰ্ভাৱ ঘটিল। এটা দলে কলিকতাৰপৰা প্ৰকাশিত বঙালী বাতৰি কাগজবোৰৰ অগ্নিসংস্কাৰ কৰিবলৈ উধাও হ’ল আৰু সিটো দলে, পৰশুৰামৰ ক্ষত্ৰিয় কুল নিধনৰ দৰে, এক বিশেষ সম্প্ৰদায় ধ্বংসৰ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈ সমুখলৈ অগ্ৰসৰ হ’ল। পিচত বাতৰি পোৱা মতে প্ৰথম দলটোৱে বৰষাৰ এৰোড্ৰম আৰু চহৰৰ মাজৰ পথত নিজ কাম সফলতাৰে সমাধা কৰিলে, কিন্তু দ্বিতীয় দলটোৱে সম্পূৰ্ণ সফলতা অৰ্জন কৰাৰ আগেয়েই, গোটেই দলটোক চালান দিয়া হ’ল পুলিচ থানালৈ। কিন্তু জনতাই ইমান সহজে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিব কিয় ? বিশেষকৈ দেশ-প্ৰেম ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ তৰ বাৰিষাৰ ধলৰ দৰে অগ্ৰতিবোধ্য। জনতাৰ এটা বিশাল অংশই পুলিচৰ পিছে পিছে শিশুপাল খেদা দি পুলিচ থানাত উপস্থিত হৈ চাৰিওফালৰপৰা পাইকাৰী হাৰত শিলগুটি বৰষিবলৈ ধৰিলে। এই দলটোৰ মাজত আছিল প্ৰাণধন ফুকন। তেওঁৰ পৰিচয় ইয়াত বিশেষ প্ৰয়োজনীয় বুলিয়েই দিয়া হ’ল, কিয়নো তেওঁৰ নাম এই কাহিনীৰ সতে এক কৰুণ স্মৃতিৰে বিজড়িত। প্ৰাণধন ফুকনে চহৰৰ উপকণ্ঠৰ ফালে আহি আছিল এযোৰ ছেঙল চোঁচৰাই, যি বোৰৰ প্ৰাচীনত্ব, মূল আকৃতি, বং, নিৰ্মাতাৰ নাম ইত্যাদিৰ বিষয়ে গৱেষণা কৰাৰ যথেষ্ট স্কল আছে। তেওঁ চাৰমিনাৰৰ পেকেটৰ

পৰা ইটোৰ পিচত সিটোকৈ চিগাৰেট উলিয়াই, নিৰন্তৰস্থিতিত
 হপি হপি আহি আছিল, চকুত, দাৰ্শনিক বা চিন্তা-নায়কবোৰৰ
 দৰে এক দূৰ নিবন্ধ গভীৰ দৃষ্টি; অৱশ্যে প্ৰাণধনে এটা গভীৰ
 দাৰ্শনিক চিন্তাত নিমজ্জিত হৈ আছিল বুলিলে সত্যৰ অপজ্ঞাপ
 নহ'ব; কাৰণ তেওঁ সেই সময়ত মানুহে স্বচ্ছাৰে দৃশ্যক অদৃশ্য
 হ'ব পাৰিলে যিবোৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰিব পৰা গ'লহেঁতেন আৰু
 তেনে কৰিব পাৰিলে তেওঁ, তেওঁৰ প্ৰেমসী প্ৰকৃতি বৰুৱাক (যাৰ
 প্ৰতি একপক্ষীয় প্ৰেমত তেওঁৰ ৰাজহাড় বেকা হৈ গৈছে) কি শিক্ষা
 দিব পাৰিলেহেঁতেন, সেই ভাবত বিভোৰ হৈ আছিল। হঠাতে
 তেওঁৰ দাৰ্শনিক চিন্তাত বাধা পৰিল, অসংখ্য মানুহৰ কোলাহলৰ
 শব্দত। ফুকনে কিছূ আশংকিত হৈ মানুহবোৰলৈ চালে, কিন্তু
 যেতিয়া তেওঁ জানিব পাৰিলে জনতাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য আৰু উদ্ভে-
 জনাৰ কাৰণ তৎকালেই তেওঁ দাৰ্শনিক চিন্তাক বতাহৰ লগত
 কৰ্পূৰৰ দৰে অদৃশ্য হবলৈ এৰি দি, এটা ভয়ানক হুকাৰ দি,
 জনতাৰ লগত মিলিগ'ল আৰু তৎক্ষণাত জনতাৰ আগশাৰীত ঠাই
 গৈ পুঞ্জিচ থানাৰ মূৱাকৈ ধাৰিত হ'ল। অৱশ্যে ছেণ্ডেলযোৰ
 তেওঁ হাতত তুলি ল'লে আৰু তেৱেঁই প্ৰথমে থানাৰ দেৱালৰ
 ওপৰত উঠি উদ্ভেজনাবশতঃ সেই যোৰ থানাৰ চাললৈ দলিয়াই
 দিলে। প্ৰাণধনৰ উদাহৰণ অনুকৰণ কৰি বহুতো মানুহ দেৱালৰ
 ওপৰত উঠিল আৰু তলৰ পৰা ছাপ্লাই কৰা শিলঙটি, ইটাৰটুকুৰা
 আৰু দলিচপৰাৰে থানাৰ আইনাবোৰ ভাঙি ওৰি কৰি দিলে।
 কিছু সময়ৰ পাছত পাতৰ পৰা ওলোৱা পৰুৱাৰ দৰে, এজাক
 ৰঙাটুপী থানাৰ পৰা ছৰমুৰাই ওলাই জনতালৈ চোচা ল'লে, কিন্তু
 দলি চপৰাৰ অব্যৰ্থ লক্ষ্যৰ আগত তিষ্ঠিব নোৱাৰি একে গতিৰেই
 পৃষ্ঠ ভঙ্গ দিলে। জনতাৰ উদ্ভেজনা যেন এইবাৰ বাৰিষাৰ ধলৰ
 দৰে পাৰ বাগৰি নামি আহিল আৰু দেৱালৰ ওপৰৰপৰা মানুহ-
 বোৰ তললৈ জপিয়াই পৰি, পুঞ্জিচৰ শেষ চিহ্নও পৃথিৱীৰ বুকুৰ
 নিচিহ্ন কৰি দিবলৈ ঠেংকাৰ গতিৰে ধাৰিত হ'ল থানাৰ মূল ঘৰৰ
 অভিমুখে, যাৰ আগভাগত প্ৰাণধন। ইয়াৰ পিছত কি হ'ল বৰ্ণনা
 কৰাটো সচাকৈয়ে দুঃসাধ্য কাৰণ মানুহৰ হাত, ভৰি, পা, মূৰ,
 জাতী, চেণ্ডেল, ছাতি, টুপী, শিলঙটি আটাইবোৰৰ মিশ্ৰনত এনে
 এক পয়মালৰ সৃষ্টি হ'ল যে, তাৰ ভিতৰৰ পৰা প্ৰকৃত সত্য

উদ্ধাৰ কৰাটো অসম্ভৱ, সেয়ে আমি সত্য নিৰ্ণয় কৰিবলৈ কাগজৰ পিঠিত চকুফুৰাব লাগিব। পিছদিনা গুৱাহাটীৰ দৈনিক বাতৰি কেইখনৰ প্ৰথম পৃষ্ঠাত নিম্নোক্ত হেডলাইনেৰে সংঘৰ্ষৰ বাতৰি প্ৰচাৰিত হ’ল—“গুৱাহাটীত পুলিচৰ বৰ্বৰ আক্ৰমণত এজনৰ মৃত্যু আৰু ষাঠীজন আহত।”

সংঘৰ্ষৰ বৰ্ণনা আমি নিদিওঁ সেই বিষয়ে পাঠকে গম পাইছেই। পাঠকৰ ওৎসুক্য নিবাৰণার্থে কেইশাৰীমান উল্লেখযোগ্য কথা মাত্ৰ তুলি দিলো—“অসমৰ এজন উদীয়মান সমাজকৰ্মী অসম জননীৰ সু-সন্তান বীৰ, প্ৰাণধনৰ বিয়োগত অসম আজি শোকাভিভূত। অসমীয়া মানুহৰ স্বাৰ্থ ৰক্ষার্থে আগবাঢ়ি অহা নিৰস্ত জনতাৰ ওপৰত পুলিচৰ অন্যায় আৰু বৰ্বৰ অত্যাচাৰৰ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ গৈ প্ৰাণধনে পুলিচৰ হাতত তেওঁৰ অমূল্য জীৱন আহুতি দিলে। পুলিচৰ এই সু-পৰিকল্পিত, বৰ্বৰ অত্যাচাৰৰ প্ৰতিবাদত আজি সমগ্ৰ অসম জাগি উঠিছে। আমি আশাকৰো প্ৰাণধনৰ আত্মবলিদান অথলে নামায়” পিছদিনা আৰু এটা বাতৰি প্ৰকাশিত হ’ল—

“কালি স্বহীদ প্ৰাণধন ফুকনৰ মৃতদেহ লৈ গুৱাহাটীৰ জনতাই সমদল যাত্ৰা কৰে আৰু এখন ৰাজহুৱা সভাত, স্বহীদ স্মৃতি যুগমীয়া কৰিবলৈ তেওঁৰ এটি প্ৰস্তাব মূৰ্তি নিৰ্মাণ কৰাৰ সিদ্ধান্ত লয়। এই মৰ্মে স্বহীদ প্ৰাণধন ফুকন স্মৃতি সংৰক্ষণী সমিতিৰ তৰফৰ পৰা, অসমৰ ৰাইজক মুক্তহস্তে দান দিবলৈ আহ্বান কৰা হয়।

ঠিক বাৰিষা আৰম্ভ হোৱাৰ ইংগিত বহন কৰি অনা বৰষুণ জাকে চহৰখন সেমেকাই তোলাৰ পিছতেই চহৰ পিতাসকল অৰ্থাৎ নগৰ পালিকাৰ বিষয়াসকল সাৰ পাই উঠে। হঠাতে তেওঁলোকে উপলব্ধি কৰে যে চহৰখনৰ নল্লা-নৰ্দমাবোৰ পৰিষ্কাৰ কৰা প্ৰয়োজন, বাট-ঘাট বহলোৱা দৰ্কাৰ। গতিকেই বৰষুণ এবাৰ পিছত ব'দৰ জিলিকনি পৰিবলৈ লোৱাৰ লগে লগে চহৰৰ আটাইতকৈ ব্যস্ত বাস্তাবোৰৰ কামে কামে কোৰ-পাছি ইত্যাদি লৈ চহৰ পৰিষ্কাৰকাৰী হৰিজনসকলে জুম বান্ধেহি। বাস্তাৱ ঠিক মাজতে আৰজনা কঢ়িওৱা গাড়ীখন।

এইবাৰ পিচে শীতে সম্পূৰ্ণ বিদায় লোৱাৰ আগতেই বৰষুণৰ আবিৰ্ভাৱ হ'ল। পতিকে আগতীয়া প্ৰস্তুতি নথকা স্বত্বেও নগৰ পালিকাৰ উদ্যোগী বিষয়াসকল চহৰ পৰিষ্কাৰ কৰা কামত জপিয়াই পৰিল। স্বাভাৱিকতেই তেওঁলোকৰ কাম আৰম্ভ হ'ল চহৰৰ আটাইতকৈ ব্যস্ত বাস্তা বৰদলৈ ৰোডত।

কিনকিনিয়া বৰষুণ দি আছিল। বৰষুণলৈ কেৰেপ নকৰি দহজনমান মজদুৰে নলাটোৰ পৰা আৰজনাৰো উঠাই উঠাই গকৰ উপযোগী কৈ সজা ফুটপাথৰ শুপৰত দমাবলৈ ধৰিলে। প্ৰায় এবছৰৰ সঞ্চিত দুৰ্গন্ধই বৰদলৈ ৰোডৰ ওপৰেদি প্ৰবাহিত বতাহ চানি ধৰিলে। ফুটপাথৰ আৰজনাৰ দ'মৰ পৰা ক'লা-নীলা-সেউজীয়া মিশ্ৰিত ৰঙৰ পানী ওলাই আহি বাস্তাৰ ওপৰেদি বাগৰি গ'ল। বাস্তাৰ মাজতে থকা ডাঙৰ ডাঙৰ গাঁতকেইটা ইতিমধ্যে দুৰ্গন্ধময় ৰঙীন পানীৰে চপ্-চপীয়া হৈ পৰিছে। বাস্তাবে পাৰ হোৱা পদযাত্ৰী, চাইকেল, মটৰ গাড়ী, বিক্সা, ঠেলাগাড়ী আটাইবোৰ সেই গাঁতবোৰ এবাই চলিব খুজি এক ভীষণ বিশৃংখলাৰ সৃষ্টি কৰিছে। কৰ্তব্যবত পুণিত দুজনে বিৰক্ত হৈ কেৱল চিঞৰিছে, হাইচেল বজাইছে—তালৈ কিন্তু কাৰো ভ্ৰূক্ষেপ নাই। এনেতেই ঘটি গ'ল এটা সৰু সুৰা দুৰ্ঘটনা। এফালৰ পৰা এখন টেক্সী আৰু বিক্সা আৰু আনফালৰ পৰা চাইকেল আৰু ঠেলাগাড়ী আহি ঠিক ফুটপাথৰ পৰা বাগৰি অহা

আৰ্হৰ্জনাৰ সৰু দমটোৰ ওচৰতে মুখামুখি হ'ল। একালে আৰ্হৰ্জনা আনফালে দুৰ্গন্ধময় পানীৰ ডোঙা এবাবলৈ গৈ চাইকেলখনে খুন্দা মাৰিলে বিজ্ঞাৰ কামৰ চকা এটাত, বিজ্ঞাৰ আগচকাই খুন্দিয়ালে তেঁলাগাড়ীখনত। টেক্সীখনে কোনোমতে ব্ৰেক টানি তেঁলাগাড়ীখনত নাকটো ঘৰ্হাই বৈ থাকিল। মানুহ জমা হৈ গ'ল। ওচৰৰ পাগদোকানৰ পৰা কেইজনমান উৎসাহী ডেকাই চোলাৰ হাত কোঁচাট আগবাঢ়ি আহিল। প্ৰায় দহমিনিট তৰ্কাতকি চলিল— দোষকাৰ সেইবিষয়ে। তৰ্কাতকিৰ মাজতেই চাইকেল আৰোহীয়ে চাইকেল পেলাই থৈ বিজ্ঞাৱালাক এঘোচা সোধালে। বিজ্ঞাৱালাহঁতো আৰু ভদ্ৰলোক এজনৰ গাত হাত উঠাব নোৱাৰে। গতিকেই সি তেঁলাৱালাজনক মাৰিবলৈ খেদি গ'ল। তেঁলাৱালা বুৰ্বক নহয় যে মাৰ খাবলৈ বৈ থাকিব। সি মানুহৰ মাজেৰে দৌৰিবলৈ ধৰিলে। বিজ্ঞাৱালাই গৈ তাৰ সমগোষ্ঠীয় দৰ্শক এজনৰ গাতে বাঘচকা মাৰিলোঁ। দৰ্শকজনে খঙত গুজবিলৈ ধৰিলে। এবাৰ পুলিচকেইজনে তেওঁলোকৰ ওপৰত ন্যস্ত দাণ্ডিত্বৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰিলে। এজন পুলিচে আহি সেই খঙাল দৰ্শকজনৰ হাতত ধৰি টানিবলৈ ধৰিলে—“চলো, থানা চলো।” টেক্সীচালকে চিগাৰেট হুপি হুপি, খিৰিকীৰে মুখ উলিয়াই সমস্ত ঘটনাৱলী অবলোকন কৰি গাড়ী স্টাৰ্ট দিলে। তেঁলাৱালা আৰু দৰ্শকজনক লাঠিৰে একোটাকৈ কোব সোধাই পুলিচে সিহঁতক লৈ থানা অভিমুখে গতি কৰিলে। ডেকা ল'ৰা কেইটাই চিঞৰিলে—“চা অ, মামাৰ কপাল ফুৰিল। দহমিনিটতে বিছ টকা ইন্‌কাৰ্।” আনজন পুলিচে হাত জোকাৰি জোকাৰি কেৱল হুইচেল বজাই গ'ল।

লাহে লাহে আজ্ঞাৰ নামি আহিল। বৰদলৈ ৰোডৰ যি-কেইটা লট্টী লাইট বেয়া নোহোৱাকৈ বা ফুলীয়া ল'ৰাৰ শিলঙটিৰ আক্ৰমণৰ বলি নোহোৱাকৈ আছে সেই কেইটা টিমিক চামাককৈ জ্বলি থাকিল। ৰাস্তাৰ বাওঁপিনৰ ফুটপাথৰ কামৰে বেচ শকত আবত মানুহ এজন আহি আছিল। এইমাত্ৰ তেওঁ গেষ্টচনৰ ওচৰতে থকা পানীয় বিক্ৰীকৰা হোটেলখনৰ পৰা নিতান্ত অনিচ্ছাস্বত্বেও নামি আহিছে। সেয়েই তেওঁৰ খোজবোৰে সমতা ৰক্ষা কৰিব পৰা নাই। খুব সত্ত্বে চহৰ পৰিষ্কাৰ অভিযান সম্পৰ্কেও তেওঁ

ভালদৰে অৱগত নহয়। ফলত নিজৰ অভাৱেই তেওঁ আহি
আবৰ্জনাৰ দ'মৰ মাজতে সোমাই পৰিল। ভৰি দুখন দাঙি
উঠাবলৈ যিমানৈ চেষ্টা কৰিলে সিমানৈই অনায়াসে পলসত সোমোৱা
হাতীৰ দৰে চহৰৰ সঞ্চিত আবৰ্জনাৰ কোলালৈ সোমাই যাবলৈ
ধৰিলে। সোঁভৰিখন দাঙি উঠাবলৈ চেষ্টা কৰি তেওঁ তৰ্জন-
গৰ্জন কৰিবলৈ ধৰিলে—‘মিউনিচিপালিটিৰ পেটৰ জাবৰ পেলাইছে,
চান্দা চৰকাৰৰ গেলা আবৰ্জনা বাকিবলৈ আহিছে, চৰকাৰী নৰ্দমা
উদং কৰি বাস্তা সজাবলৈ আহিছে—যত চৰ’...। পান্থিকৰ
গাত তহঁতৰ গেলা নৰ্দমাৰ জাবৰ পেলাবলৈ আহিছ, শ্লাডি বা...।’
ইতিমধ্যে দুই-চাৰিজন পথচাৰীয়ে তেওঁলৈ কৌতুহলেৰে চাইছে।
পাণদেংকানৰ সমুখত গপ মাৰি থকা ডেকাকেইটাই হাঁহিবলৈ
ধৰিলে। মানুহজনে চিঞৰিলে—হেই বিস্মা, বিস্মাৱালা চান্দা
ইধৰ আও। বিস্মাৱালাই অনিচ্ছাবে সৈতে বিস্মাখন আনি তেওঁৰ
ওচৰতে ৰখালে। মানুহজনে এটা ভৰি বোকাৰ মাজৰ পৰা
কোনোমতে উদ্ধাৰ কৰি বিস্মাৰ হেণ্ডেলত ধৰি বিস্মাৱালালৈ আঙুলি
টোৱাই কবলৈ ধৰিলে—‘যুদ্ধ আহিছে, ৱাৰ, চম্বা, ৱাৰ হবই।
বিশ্বযুদ্ধ—ৱল্ডৱাৰ হোগা।—বিস্মাৱালাই মানুহজনক চিনি পান্ন
ভদ্ৰ মানুহ—সেয়েহে বিমুৰ হৈ যুদ্ধ সন্মুখে কলে—জী!—ক্যা
জী জী কৰ্তা হেই। ৱল্ডৱাৰ হোগা—চম্বা—আমেৰিকা, বাছিয়া,
তোৰ চীন আৰু ইৰাণ আফ্গান—চব—চব খতম্। চান্দা এই
মিউনিচিপালিটি—শ্লাডি—শ্লাডি গৱৰ্ণমেণ্ট—শ্লাডি ৰ—বিশ্বযুদ্ধ
আহিছে—ৰ...ৰ’। মানুহজনৰ ইটো ভৰি তেতিয়াও বোকাৰ মাজত।
বিস্মাৱালাই কোনোমতে ভৰিখন উদ্ধাৰ কৰি কেকোজেকোকে
মানুহজনক বিস্মাত উঠাই আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। বিস্মাখন এশ-
গজমান মোৱাৰ পিচতে এখন পুলিচৰ জীপে আহি বাট ভেটি
ধৰিলে। তাৰ পিছত মানুহজনক জীপৰ পিচফালে বস্তাৰ দৰে
পেলাই লৈ থানা অভিমুখে গতি কৰিলে। কেচ্ লাগিল অভিযোগ
মদখাই শান্তি ভংগ—তাতকৈ গুৰুতৰ কথা হ’ল বিশ্বযুদ্ধৰ ওকালতি
কৰিছে—পলিটিকছৰ কথাকৈ মানুহক উচটাইছে। চিপাহী এজনে
কলে—ছাৰ এয়া আমাৰ বি চৌধুৰীহে, ৰেলৱেত কাম কৰে।
এহ, আই জনে কলে—ৰেলৱেত কাম কৰাবোৰতো পলিটিকছত এক

নম্বৰ । মহা দগাবাজ । মাতলামিৰ ডাঙ জুৰিছে । আচল লতলৰ বেলেগ । ওপৰৰ পৰা অৰ্দ্ধাৰ আহি আছে - মানহ ধৰ, মানুহ ধৰ । এইবাৰ পাইছো বেটা ! বেলবেত কাম কৰে ! মহা এক্‌ষ্টিমিষ্ট চান্না !

ৰাতিপুৱা ৰ'দ ওলোৱাৰ লগে লগে (অৱশ্যে কৰ্মকৰ্তাসকলে বৰষুণৰ বতৰত কাম কৰিছে বেছি ভাল পায়) আকৌ নৰ্দমা চাফাই আৰম্ভ হ'ল । আবৰ্জনা কঠিওৱা গাড়ীখন ৰাস্তাৰ সোঁ-মাজতে বৈ থাকিল । গাড়ীৰ পৰা টোপাটোপ লেতেৰা দুৰ্গন্ধময় পানীবোৰ ৰাস্তাত সৰি পৰিবলৈ ধৰিলে । চহৰৰ আন আন ঠাইতো চহৰ পিতা সকলৰ কৰ্মতৎপৰতাৰ নিৰ্দেশন দেখা গৈছে । চহৰৰ পশ্চিমাঞ্চলৰ নামঘৰটোৰ ওচৰেদি পাৰ হৈ যোৱা ৰাস্তাটোত এজাক বৰষুণ দিলেই একাঠু বোকা হয় । প্ৰাক্তন মেজিষ্ট্ৰেট বৰুৱা ডাঙৰীয়াই আজি-কালি নিয়মিতভাৱে নামঘৰলৈ যায় । গতিকে তেওঁৰ কথা মনত ৰাখিয়েই এই ৰাস্তাটোৰ দুয়োকাষৰ নলা দুটাও পৰিষ্কাৰ কৰা হব ধৰিছে । লগতে বৰুৱাৰ গেটৰ সমুখৰ মস্ত মস্ত গাঁতকেইটাৰ প্ৰতিও চহৰ চাফাকাৰীহঁতৰ দৃষ্টি আকৰ্ষিত হৈছে । তাকে দেখি ভুঞা মাণ্টৰে সৰুসুৰা বক্তৃতা এটাকে দি দিলে—‘বেটাহঁতৰ ৰাস্তা ভাল কৰিবলৈ মনত নপৰে । আধাডৰ্জন এপ্লিকেশ্যন দিলো—পাখিলকৰ চহী গোলাই মানুহৰ গালি খাই মৰিলো, কুকুৰহঁতৰ গা নলৰে । এতিয়া পইচাৱালা মানুহৰ গৰজত বেটাহঁতে যেন গেটৰ আগৰ ৰাস্তাটো জিভাৰে চেলেকি চাফা কৰি দিব ! - মহৰীজনে মজদুৰ কেইজনক প্ৰচণ্ড ধমকি দিবলৈ ধৰিলে । মজদুৰ কেইটাই ধমকিৰ একো কাৰণ বুজি নাপাই ৰাস্তাৰ দুয়োকাষৰ কচু গছবোৰ কাটি কাটি নৰ্দমাত পেলাবলৈ ধৰিলে ।

ইণেক্‌চন আহি আছে ৱাৰ্ড মেম্বাৰ বৰা বৰ সজাগ । তেওঁৰ নিৰ্দেশতে নৰ্দমাৰ বোকাবোৰ ৰাস্তাত তুলি ৰাস্তা ওখ কৰা কাম চলিছে । মানুহৰ কৌতুহলী জুমৰ আগত তেওঁ হাত জোকাৰি কৈছে—‘আগৰ গৱৰ্ণমেণ্টৰ কাৰণে ৰাস্তাৰ এই অৱস্থা । আগতে নৰ্দমাৰ পানী আহি চোতালত সোমোৱা দেখিছিল—কেতিয়াবা ? এই ধোদহঁতে শাসন চলোৱা অৱস্থাতেই নৰ্দমাও

বাম হ'ল, মানুহৰ ঘৰত ময়লাও বেছি গোট খালে । চৰ খোদৰ দল আছিল—বুইছে, কেবল পাখিলকৰ টকা মৰাৰ ধান্দা ।' জুঞ্জাৰ সৰুটো ভায়েকে ওচৰৰ মানুহজনক ক'লে—'ই বেটাৰ আকৌ পাখিলককহে মৰাৰ ধান্দা ।'

'নামঘৰ পাৰ হৈয়ে দত্তৰ ঘৰ । দত্তৰ গাড়ীখন গেটৰ বাহিৰ হৈয়েই ৰাস্তাৰ প্ৰকাণ্ড গাঁত কেইটাত উজুটি খাবলগীয়া হয় । সেইকাৰণে বৰাই চাৰিটা মানুহক লগাই দিছে সেইখিনি ঠাইত ডালকৈ শিলপেলাই, মাটি চপাই, ইটাগুড়ি ছটিয়াই দিবলৈ । লগতে দত্তৰ দমকলৰ পাৰৰ পকাডোখৰ ফাটিছে, সেইডোখৰৰো কিবা এটা দিহা লগাবলৈ মহৰীয়ে চিন্তা কৰিছে । চাপ্লাইৰ মানুহ মজ্জীতকৈও শক্তিশালী—এই কথা বৰাই ডালকৈয়ে জানে ।

নৰ্দমা চাফাই পৰ্ব চলি থাকোতেই বৰষুণ আৰম্ভ হ'ল । লগে লগে চহৰ পিতা, চহৰ ৰক্ষা কৰ্তা সকলৰ তৎপৰতাও আচৰিত ধৰণে বাঢ়ি গ'ল । মহৰীসকলেও ডালেই পালে । কাৰণ ৰাস্তা, ফুটপাথ, মানুহৰ ঘৰৰ সমুখত গোটোৱা আৰ্জনাৰো বৰষুণে উটুৱাই নি আকৌ নৰ্দমাত পেলালে । নৰ্দমা আকৌ আৰ্জনা, ময়লা আৰু দুগন্ধৰে পূৰ হ'ল । বৰষুণ অলপ কমাব লগে লগে দুগুণ উৎসাহেৰে নৰ্দমা চাফাই কাম পুনৰ আৰম্ভ হ'ল । আগতে পৰিষ্কাৰ কৰা প্ৰতিটো নলা-নৰ্দমা আকৌ এবাৰ পৰিষ্কাৰ কৰা কাম চলি থাকিল । এই কামৰ সতে সংশ্লিষ্ট সকলো পক্ষৰে মনত অসীম আনন্দ, দেহত কৰ্ম উদ্যম । আস-চহৰবাসীসকলক সেৱা কৰাৰ আৰু এটা সুযোগ দিয়াৰ বাবে ঈশ্বৰক ধন্যবাদ !

চৰকাৰী হাচ্পাতালৰ সমুখৰ ৰাস্তাটোৰ দুয়োকাষৰ ফুটপাথৰ ওপৰতে পুনৰ চাফা কৰা নৰ্দমাৰ গলিত আৰ্জনাৰ দম । বাইজৰ স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ খাতিৰতে হাচ্পাতাল প্ৰবেশ দ্বাৰৰ ঠিক সমুখতে আৰ্জনাৰ সৰু সুৰা পাহাৰ এটা গজি উঠিছিল । এটা সুন্দৰ ৰাতিপুৱা হাচ্পাতাললৈ অহা মানুহে দেখিলে যে সঙ্কল্পতঃ চিকিৎসা বিচাৰি অহা এজন আধাবয়সীয়া বোণী সদা পৰিষ্কৃত নৰ্দমাত সমাধিস্থ হৈ আছে । মানুহৰ মাজত হতাদুৱা লাগি পৰিল । তিনিবাৰকৈ মিউনিচিপালিটিৰ জৰিয়তে চহৰবাসীক সেৱা

কবিতাৰ চেষ্টা কৰি ব্যৰ্থ হোৱা উকীল শৰ্মাই হাচ্পাতালৰ আগত সমবেত ৰাইজক উদ্দেশ্য কৰি ক'লে—‘চৰ মিউনিচিপালিটিৰ দোষ চৰ হোপলেচ-ইৰ্বেছপন্থিবল্ । চিটিজেনৰ ৰাইটৰ প্ৰতি সিহঁতে বুঢ়া আঙুলি দেখুৱাইছে । আৰে পাবলিকৰ চাৰ্ভিচ কৰিছ নে ইনোচেণ্ট মানুহক মৰাৰ মড়মুগ কৰিছ ? চৰমখাই ৰিজাইন দিব লাগিব ।

এই অঞ্চলৰ ৱাৰ্ড মেম্বাৰ চক্ৰবৰ্তীয়ে উত্তেজিতাবে চিঞৰিলে মিছামিছি এলিগেছন আনিলেই হব নেকি ! কিমানবাৰ কৈছো হাচ্পাতালখন ইয়াৰপৰা শ্বিফ্ট কৰক । কাৰো কানসাৰ নাই ।

চৰকাৰী হাচ্পাতালৰ মুৰব্বী ডাঃ ফুকনে গহীনাই ক'লে ‘হাচ্পাতালৰ সমুখত সংসাৰৰ ময়লা গোটাই হেল্থ হেজাৰ্ড সৃষ্টি কৰিবলৈ মিউনিচিপালিটিক কোনে পাৰমিশ্যন দিলে ? ৰোগীয়ে চিকিৎসা পাবলৈহে মোৰ ইয়ালৈ আহে, নদমাত পৰি মৰিবলৈ নহয় ।’

ৱাৰ্ডমেম্বাৰে উত্তৰ দিলে—মানুহজনে চিকিৎসা বিচাৰি অহা নাই । সি এটা ডিষ্কাৰী । এনেয়েও মৰিলেহেঁহেন, তেনেও মৰিলে হেঁহেন ।’

হাচ্পাতালৰ সমুখৰ পাণদোকানত বহি থকা ডেকাকেইটা গৰ্জি উঠিল - ‘কথা কবলৈ আহিছে ! চৰ চান্দা কৰাপেটড । কেবল পইচা খোৱাৰ বুদ্ধি !

আধামণ্টামান প্ৰচণ্ড তৰ্ক বিতৰ্ক চলিল । তাৰ পিছত সকলোৱে অনুভৱ কৰিলে - মৰাশটে নৰ্দমাৰ পৰা উঠাব লাগিছিল নহয় । কোনো আগবাঢ়িব নোখোজে । মহৰীয়ে মজদুৰ কেইজনক লৈ হাচ্পাতালৰ পৰা কমেও এক কিলোমিটাৰ আঁতৰলৈ গৈ নৰ্দমা চাফা কৰাত ব্যস্ত হ’ল । অৱশেষত ডেকাকেইজনেই জোতা-চেন্দেল খুলি, পেণ্ট কোঁচাই শটো উদ্ধাৰ কৰিবলৈ নৰ্দমালৈ নামি গ’ল । মৃতদেহটো আনি হাচ্পাতালৰ বাৰান্দাত শুৱাই থোৱা হ’ল । ইতিমধ্যে মিউনিচিপালিটিৰ চেম্বাৰমেন বন্ধুৱা গাড়ী লৈ সোমাই আহিল আৰু পোনেই হাচ্পাতালৰ মুখ্য বিষয়াৰ কোঠালৈ সোমাই গৈ জৰুৰী কথা-বাৰ্তা পাতিবলৈ ধৰিলে । কথা-বতৰা, চাহ-মিঠাই ভক্ষণৰ শেষত দুয়ো এই সন্তোষজনক সিদ্ধান্তত

উপনীত হ'ল যে মৰা মানুহ ঘূৰি নাহে, তাতে মানুহজনৰ কোনো আত্মীয়ও এতিয়ালৈকে ওলোৱাই নাই, গতিকে মৰণোত্তৰ পৰীক্ষাৰ জঞ্জালটো চপাই নোলোৱাই ভাল।

ৰাস্তালৈ ওলাই আহি চেম্বাৰমেনে ৱাৰ্ডমেম্বাৰ কেইজনমানৰ সতে কেইমিনিটমান আলোচনা কৰিলে। আলোচনাৰ শেষত সিদ্ধান্ত, গ্ৰহণ কৰা হ'ল যে পৰিবাৰিত পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত নৰ্দমা চাক্কাই কাৰ্য অস্ততঃ কিছুদিনলৈ স্থগিত ৰখা হওক। ৱাৰ্ডমেম্বাৰ আৰু মহৰীসকলে উৎসাহেৰে কামত লাগি গ'ল। এটাবাৰ তেওঁ লোকৰ কাম হ'ল ৰাইজৰ অসুবিধা সৃষ্টিকাৰী আবজনা, জাবৰ, ময়লাৰ দমবোৰ কুটপাথ, দোকান, মানুহৰ ঘৰৰ প্ৰাংগন আদিৰ পৰা আঁতৰাই পুণৰ নৰ্দমাত পেলোৱা, যাতে আৰু কোনো দুৰ্ভাগীয়া মানুহে নৰ্দমাত পৰি অকালতে প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগীয়া নহয়।

চহৰপিতা, চহৰব্ৰাতা সকলৰ মনোবল কিন্তু দুঃস নহল। কিয়নো তেওঁলোকে জানে আকৌ নৰ্দমা চাক্কা কৰি ৰাইজৰ সেৱা কৰাৰ দিন আহিবই আহিব।

এক প্ৰগুণ প্ৰক

উদয়াদিত্য ভট্টাচাৰ্য

“ইমা, তই দাঁতকেইটা চকুত লগাব পাৰিবি?” “হাঃ, পাগল নেকি?” “ডেডিয়ে পাৰে। লগোৱা দাঁতহে।” “ল’ৰা-ছোৱালীহালৰ, মানে ইমা আৰু মণ্ডিৰ ৰগৰ শুলি প্ৰভাত কাগতিৰ খং টিকনিৰ আগ পালেগৈ। কাগতি চহৰখনৰ ধনে-মানে নামী মানুহ। আচলঘৰ জালুকনীত। যোৰহাটৰ পৰা তিতাবৰলৈ যিটো আলি গৈছে সেইফালে ছখনমান তামোলৰ বাট গ’লেই বাওঁফাললৈ যিটো গো-বাট পোৱা যায়, সেইফালে দুখনমান তামোলৰ বাট সোমাই গ’লে—জালুকনী। প্ৰভাত কাগতি জালুকনীৰ মুখাফুটা মেঘৰ পৰিয়ালৰ ল’ৰা। পিতাক হেৰুৱ কাকতি পঞ্চায়তৰ মেঘৰ আছিল। ককাক মিঠাৰাম কাকতি আছিল ‘লোকেল’ৰ মেঘৰ। সেই অঞ্চলত, এমে মেল-সবাহ কমেই হয় য’ত মেঘৰ পৰিয়ালৰ এজন নহয় এজনে আগভাগ নলয়। পিচে প্ৰভাত কাগতিৰ এতিয়া গাঁৱৰ ঘৰৰ সতে আহ-যাহ প্ৰায় নায়েই। পৰিবাহক গাঁৱলৈ যোৱাৰ কথা ক’লে জ্বলি পকি উঠে। অৱশ্যে ল’ৰা-ছোৱালীজাক ৰাস-সবাহৰ সময়ত বনভোজ খাবলৈ গোৱাৰ দৰে সিফাললৈ পাক একোটা মাৰে। সিহঁতৰ কাৰণে গো-বাটৰ খুলি ফেনেকি গাঁৱলৈ যোৱাটো এটা বহুইচ উঠা কথা। কাগতি মাজে মাজে যায়। কাৰণ গাঁওৰ মাটিপোৰ এতিয়াও এজমালি হৈয়েই আছে। লগৰ-বোৰে সুধিলে কিবা ‘আ টিও’লৈ গৈছিলোঁ বুলি কয়। তেওঁৰ মতে তেওঁ গুৱাহাটীৰ ‘লোকেল’ মানুহ।

প্ৰভাত কাগতি যে গুৱাহাটীৰ ‘লোকেল’ মানুহ, এফালৰ পৰা চাবলৈ গ’লে কথাষাৰ হয়ো। গাঁৱত গুৰি নথকা মানুহ টাউনত কোননো আছে? যোৱা আঠাইশ বছৰ ধৰি তেওঁ এই চহৰখনতেই আছে। কলেজলৈ পঢ়িবলৈ অহাৰ দিনৰে পৰা তেওঁ চহৰ এৰি বেছি দিনলৈ কলেকো যোৱাই নাই। বেজবৰুৱা স্কুলৰ পৰা হাইস্কুলৰ দেওনা পাৰহৈ চহৰখনলৈ আহিয়েই তেওঁ চহৰখনৰ প্ৰেমত পৰিল। প্ৰবাসত প্ৰথম কেইমাহমান মৰামুজা গৰু হোৱাৰ দৰে লাগিছিল। পিছে টাউনীয়া আও-ভাওবোৰ বুজি উঠোতে তেওঁৰ সবহপৰ নালাগিল। অতি ডাকৰ সময়ৰ ভিতৰতে

‘ট’ট’ কোম্পানী’ মাৰি চহৰখনৰ আলি-গলিবোৰ তেওঁৰ মুখস্থ হৈ গ’ল। কোনটো আড্ডাত কেনে ধৰণৰ বস জমে, কোনটো বসৰ ঘাটি কিমান সময়লৈকে খোলা থাকে তাক জালুকনীৰ প্ৰভাত কাকতিয়ে আঙুলিৰ মূৰত লেখিব পৰা হ’ল। দুই এটা চৰ ঘোঁচা খাই আৰু দি টাউনীয়া মাস্তানিও অলপ দিনৰ ভিতৰতে শিকি পেলালে। সেই বগী টনা টনা চকুৰ ছোৱালীজনীৰ পৰা আৰম্ভ কৰি, ক’লী, লহপহীয়া খোজৰ নাচনীজনী, ঢোল যেন গাৰে মাণ্ডৰ বৰণীয়া কেৰীজনীলৈকে সকলোৰে পট্টা কৈ দিব পৰা, কোন কাৰ লগত ঘূৰে ইত্যাদিৰ আউল নলগা বিবৰণ দিব পৰা প্ৰভাত কাগতি চহৰখনৰ ছোৱালী সম্পৰ্কীয় অভিধান হিচাপে অতি সোনকালে বিখ্যাত হৈ উঠিল। কোনটো হস্ত কি ছিনেমা চলিছে, কোনখন ফিল্ডত কি খেলা হৈছে ইত্যাদি বিষয় খবৰৰতো কথাই নাই। মুখত ‘আবে’ নহলে কথাই নোলায়। ভাষাত টাউনীয়া আন ‘সংস্কৃত’বোৰেও জোঁট বান্ধিলেহি। এক কথা ক’বলৈ গ’লে সেই কেইদিনৰ ভিতৰতে তেওঁ এজন পাক্ষা টাউনীয়া হৈ গ’ল।

পাহৰাৰ ভিতৰত তেওঁ দুটাকথা পাহৰিলে প্ৰথমটো হ’ল, তেওঁৰ ঘৰ যি জালুকনীত সেইটো; দ্বিতীয়টো হ’ল বেজবৰুৱা-স্কুলত শিকা লিখা-পঢ়াবোৰ। প্ৰথমটো পাহৰাৰ ক্ষয়ক্ষতি বিশেষ নহ’ল। কিন্তু দ্বিতীয়টো পাহৰাৰ ফলও তেওঁ তিনিবছৰৰ মূৰতো আই. এৰ দেওনা পাৰ হ’ব নোৱাৰিলে। বৃদ্ধি-ৰুতিৰ অভাৱৰ বাবে নহয়, পৰীক্ষা দিবলৈ কেইদিনমান থাকোতেহে পঢ়া টেবুললৈ মনত পৰাৰ বাবেহে। তিনিবছৰৰ মূৰত গ্ৰীষ্মত হেৰম্ব কাকতিৰ পৰা এখন ডায়নক পত্ৰ আহিল, যাৰ সাৰাংশ হ’ল—ঘৰৰ ল’ৰা ঘৰলৈ ঘূৰি আহ। খেতিবাটিকে বাহি। মেঘৰ হ’ল বুলি হেৰম্ব কাকতিৰ গাঁঠিৰ ধনৰো এটা সীমা আছে। অৰ্থাৎ সাগৰ নহয়। টাউনত টিফিনখিলাবলৈ তেওঁ আৰু ধন যোগাব নোৱাৰে। নহ’লে কিবা কাম-বন এটাকে বিচাৰি ল। ঘৰৰ ভৰালৰ ধান বিকা পইচালৈ আশা কৰাটো এইবাৰৰ পৰা নেচেল।লগে লগে প্ৰভাত কাগতিৰ অৱস্থা চৰকাত পৰা গৰুৰ দৰে হ’ল। পিতাকৰ ওপৰত তেওঁৰ মৰ খণ্ড উঠিছিল। পিতাকৰ হ’ল বুলি সেইখিনিও আক্কেল নাইনে যে কলেজীয়া ল’ৰা প্ৰভাত কাগতিয়ে জালুকনীলৈ

গৈ 'মুগা ঘূৰ ঘূৰ—পখৰা ঘূৰ ঘূৰ' কৰিবগৈ বুলি ভাবিব পাৰে। পিচে হেৰম্ব কাগতি একাচেকা বিধৰ মানুহ। কৰিম বোলাষাৰ কৰিবই। এতেকে এহো নেহো কৰি নেজ পেলোৱা কুকুৰৰ দৰে প্ৰভাত কাগতি জ্বালকনী ওলালগৈ। গৈ পালেই আয়েকক ৰূপ এহেজাৰৰ বাবে কুটুৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ কথা চহৰৰ টলা-নলা-বোৰ তেওঁৰ এতিয়া জিভাৰ আগত। চা-চিনাকি থকা মানুহ চেষ। এতেকে তেওঁ চহৰলৈ উভতি গৈ 'বিজনেছ' কৰিব। আয়েক ভু নোপোৱা মানুহ। তেখেতে কি কৰিম কি নকৰিম ভাবিকে নাপালে। ঘৰৰ হাকিমক সোধাত খেং-খেঙাই উঠিল : "হৈছে, হৈছে, পঢ়িবলৈ গৈ কি চেলাইছে দেখিছোঁ। এতিয়া 'বিজনেছ' কৰি ফলাবগৈ।" পিচে ঘৈণীয়েকৰ কুটুৰিৰ উৎপাতত আক পুতেকৰ পদূলি শুঙা স্বভাৱ দেখি হেৰম্ব কাগতিয়ে গলগ্ৰহ এটা যাওক বুলি পইচাকিটা দিবলৈ বাধ্য হ'ল।

নামকটা কলেজীয়া ছাত্ৰ প্ৰভাত কাগতিয়ে 'বিজনেছ'ৰে চহৰ জয় কৰোঁ বুলি কঁকালত টঙালি বান্ধি আকৌ চহৰলৈ উভতি আহিল। আহিল মানে আহিলেই। সৰস্বতী কল্ট যদিও কাগতিক লক্ষীয়ে চেনেহ কৰিবলৈ ধৰিলে। অভদিনে শিকা টাউনীয়া টলা-নলাবোৰে মহৌষধৰ কাম দিলে। কাক লোভ দেখুৱাই, কাৰ আগত সেও হৈ, কাক ধমক দি কাম আদায় কৰিব পাৰি তাক নিমিষতে কাগতিয়ে শিকি পেলালে। তাৰ পাছত আৰম্ভ হ'ল দোপত দোপে উন্নতি। প্ৰথমে থাৰ্ড ক্লাছ, তাৰ পাছত ছেকেণ্ড ক্লাছ আৰু এতিয়া তেওঁ নগৰৰ এজন ফাৰ্ট ক্লাছ ঠিকাদাৰ—তেওঁৰ ভাষাত ক্লাছ ওৱান কণ্টেক্টৰ।

তেলীকো তেল বিকিব পৰা কাগতিয়ে অতি কম দিনৰ ভিতৰতে একজিকিউটিভ ইজিনিয়াৰ হাজৰিকা চাহেবৰ জীয়েক, ছবাৰ চেণ্টা কৰিও এম. ই.ৰ দেওনা চেবাৰ নোৱাৰা কমলা হাজৰিকাক মৰম-চেনেছেৰে ডুবাই দি ঘৰৰ লখিমী কৰি আদৰি আনিলে। হাজৰিকাই যে প্ৰথমতে বিধি-পথাৰি দিয়া নাছিল এনে নহয়। কিন্তু মিয়া-বিবি যেতিয়া ৰাজী, কাজীয়েনো কৰিব কি? কোনেনো অনাহকত কেলেংকাৰী চপাই লয়। ...এনেয়ে বুঢ়ী নাচনী তাতে নাতিনীৰ বিয়া। এইবাৰ কাগতিক পায় কোনে? স্বয়ং একজিকিউটিভ ইজিনিয়াৰৰ জোঁৱায়েক। লগে লগে ডৰলুমুখত মাটি, চাঙ্গে টুকুৰোৱা ঘৰ, নতুন ফাৰ্ট ক্লাছ

মটৰগাড়ী আদি সাধাৰণতে যি হয়, সেইবোৰে গোটেইখন গিজ্জিগাই উঠিল।

জালুকনীৰ মিঠামাম মেম্বৰৰ নাতিয়েক, হেৰল্ড মেম্বৰৰ বৰপুতেক শ্ৰীযুত প্ৰভাত কাগতি গুৱাহাটীৰ এজন ভব্য গব্য 'লোকল' মানুহ হৈ গ'ল। এতিয়া সকলো কথাতে টাউনীয়া আদৰ কামদা। পঢ়িবলৈ মানুহ নাথাকিলেও অতি কমেও এগুটা 'গধুৰ' ইংৰাজী আলোচনীৰে তেওঁৰ চ'ৰাঘৰ শুৱনী কৰি ৰাখিবই। ল'ৰাটোৱে যোৱাবাৰ ডনবস্কো-ক্লবৰ পৰা 'হাইক্লু-লিডিং' পাহ কৰি কটন কলেজত আৰ্হিত নাম লিখিছে। ছায়েন্স পঢ়াৰ ইচ্ছা আছিল, পিছে নম্বৰ কম হ'ল। অইন কলেজত পঢ়াৰ প্ৰশ্নই নুঠে। 'ডেডি'য়েকে ক'লেঃ "হ'ব দিয়া, ইংৰাজীত অনাৰ্ছ লৈ বি. এ. পঢ়িবা"। ছোৱালীজনী কনভেণ্টত ক্লাছ নাইনত পঢ়ে। বাহিৰা মানুহে শুনাকৈ সিহঁতে ভুলতো ইংৰাজীত বাদে বেলেগ ভাষাত কথা নাপাতে। ঘৰৰ মানুহৰ আগত বেলেগ কথা। কাগতিৰ পৰিবাৰৰ এটা কথাত বৰ দুখ—ইমান সবসৰীয়াকৈ ইংৰাজী কব পৰা ল'ৰা-ছোৱালীহালৈ পৰীক্ষাত ইংৰাজীত গ্ৰিণৰ বেছি নম্বৰ নাপায় কিং? মাষ্টৰ খৰিও তৰণি পোৱা নাই। তেওঁ মনতে ভাবে—মাষ্টৰজাকগো গাঁৱলীয়া ভৃত, ইহঁতে কি লিখে বুজিকে নাপায় কিজানি! ইংৰাজী পঢ়াবলৈ অহা মাষ্টৰজনে এনেয়েনো ইহঁতৰ ফৰাফৰ ইংৰাজীৰ আগত খৰ লাগেনে? গ'ৰা-ছোৱালী-হালৰ পিছে ইংৰাজীৰ প্ৰতি বৰ ধাউতি। কিবা বোলে ডেনিছ ববিন্সৰ পৰা হেৰল্ড ববিন্সলৈকে সকলো ইংৰাজী কিতাপ সিহঁতৰ বস্তুত্ব। ইংৰাজী গানেৰে গোটেই চুবুৰীটো গমগমী-ম্মাকৈ ৰাখে। কাগতি আৰু তেওঁৰ পৰিবাৰে পুতেক-জীয়েকক সমনীয়াৰ চকুৰে চায়। তেওঁলোকৰ কথা হ'ল—চকক নোসো-ধাকৈ চাউল বহোৱাৰ দিন উকলিল। তেওঁলোকতো গাঁৱলীয়া ভৃত নহয়! ল'ৰা-ছোৱালীহালক নিজৰ এক্তিয়াৰ দিছে। 'মামী-ডেডি'ৰ আগত ল'ৰা-ছোৱালীহালৈ হাঁহি-খিকিন্দালি মাৰিবলৈ কেৰেপ নকৰে। সেয়েহে কাগতিৰ সমুখতেই সিহঁতে তেওঁৰ লগোৱা দাঁতজোৰ লৈ বগৰ কৰিলে।

আজি পিছে কাগতিৰ মেজাজ খাৰাপ। চান্দমানীত তেওঁ সজোৱা চৰকাৰী ঘৰকেইটাৰ বিলখন পাহ হোৱা নাই। কিবা বোলে 'স্পেছিফিকেচনৰ' গড়মিল। তেওঁ বিলখনৰ ঘৰৰ লবলৈ 'এছ. ই'. দুৱাৰৰ ওচৰলৈ গৈছিল। দুৱাৰাই একেবাৰে জৰ্জৰকাই

উত্তিল। কাগতিৰ টিঙিচ কৰে খং উঠি আহিছিল। পিছে সাত পাঁচ ভাবি মনে মনে ওলাই আহিল। চালা খাবৰ সময়ত খাবি, দিবৰ সময়ত খুৱাবি। ‘এছ, ই.’ দেখুৱাবলৈ আহিছ! দিনকালৰ কথা কবলৈ আহিছ! কি কৰি আছ নাজানোহে যেন! ‘এছ, ই.’ হ’লে কি হ’ল, কেন্দুগুৰিৰ ভূতহে! ভদ্ৰতা কি বস্তু জানিলেহে! অফিছাৰ নহয় যেন নবাবহে! নোপোৱাই পোৱাদি পাইছেতো! এজিয়াৰ দেখুৱাবলৈ আৰু ঠাই পোৱা নাই! —ইত্যাদি কথা চ’ৰাঘৰৰ হেলান চকীখনতে বহি ভাবি থাকো-তেই ল’ৰা-ছোৱালীহালৰ বগৰ তেওঁৰ কাণত পৰিলহি। অইন-দিনা হোৱা হ’লে তেৱোঁ বগৰত যোগ দিলেহেঁতেন। আজি পিচে দুৱাৰাই বগৰৰ বসেই ভাঙি দিলে। লগে লগে কাগতিৰ পিতাকলৈ মনত পৰি গ’ল। হেৰম্ব কাকতিৰ আগত তেওঁ জানো এনেভাৱে বগৰ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন? যি পিতাকক মূৰ তুলি চাবলৈকে সাহস নহয় তেওঁৰ আগত আকৌ বগৰ! ধুৎ কটা। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পিচে তেওঁৰ নিজকে ঘৰখনত লগোৱা দাঁতজোৰৰ দৰেই লাগে। মানুহে দেখাকৈহে দাঁত আছে; কামুৰিবলৈ হ’লে মিছা। নাই নাই, তেওঁ টাউন-চহৰৰ ভদ্ৰ মানুহ। আজিকালিৰ দিনকালৰ কথাই বেলেগ। এতিয়া ঘৰত নপতাকুকন হোৱাৰ দিন আৰু নাই। ল’ৰা-ছোৱালী বা ঘৈণীয়েকক যদি সমনীয়াৰ দৰে চাবই নোৱাৰে তেন্তে তেওঁ কিহৰ ভদ্ৰলোক? ল’ৰা-ছোৱালীক ইংৰাজী স্কুলত নাম লিখাই দিয়াৰ অৰ্থই থাকিল ক’ত? কথাৰিষাৰ ভাবি ভাবি কাগতি সমুখৰ বাৰান্দালৈ ওলাই আহি পাৰি থোৱা আৰামী চকীখনত ধুপুচক বহি পৰিল। প্ৰায় লগে লগে কামৰ ঘৰত কৰুণা বৰুৱাৰ ল’ৰা-ছোৱালীজাকে গধূলিৰ পঢ়া টেবুলত বহি কাউৰীৰ বাঁহত জুই লগাৰ দৰে হলস্ফুল লগাই দিলে।

সন্ধিয়া প্ৰায় ভাগোঁ ভাগোঁ। বাৰান্দাত পাৰি থোৱা আৰামী-চকীখনত বহিয়েই কাগতিৰ চকু গ’ল কৰুণা বৰুৱাৰ ঘৰটোলৈ। দুয়োটা ঘৰৰ মাজত যদিও চকোৱা এখন আছে, তথাপি বহুদিনৰ অৱহেলাত অৱস্থা ফাপৰে ধৰা কুকুৰৰ দৰে হৈছেগৈ। আলিৰে যোৱা মানুহৰ চকুত নপৰে বাবেই কাগতিয়ে চকোৱাখনলৈ মন-কাণ দিয়া নাই। তিনিশটকীয়া কেৰাণীগিৰি কৰা বৰুৱাই চকোৱা দিওঁ বুলি ভাবিলেও মিছা। হওঁতে তেওঁৰ দৰকাৰো নাই। আবুৰ কৰিবৰ তেওঁৰ ঘৰত আছে কিটো! আৰু চকোৱা দিবলৈ সোৱা মানেই কাগতিৰ পৰিবাৰৰ সতে সীমালৈ এক তৰ্ক-বিতৰ্কৰ সৃষ্টি

কৰা !.....উৱলি যোৱা চকোৱাখনৰ জোৱাঙাৰে কাগতিয়ে বহা
 ঠাইৰপৰাই বৰুৱাৰ ঘৰৰ সকলো চাই আছিল। কেঁচা খৰিৰ
 জুই ফুৰাই ফুৰাই চকুৰ পানী নাকৰ পানীৰে একাকাৰ হৈ ফু চুঙাটো
 হাততে লৈ বৰুৱানী সাউংকৰে পাকঘৰৰপৰা ওলাই আহিল।
 ল'ৰা-ছোৱালীজাকৰ কেল্‌কেলনিৰ মাজতেই বৰুৱানীৰ চিঞৰ কাণত
 ঠহৰ ঠহৰকৈ পৰিলহি : “অই ৰীণা, ৰীণা ! মালা আহিলনে ?
 তাইৰ হ'ব পায় ঘৰ সোমাবৰ হোৱাই নাই ? আহক বহ, গিঠিত
 ফু চুঙা ফালিম। গাঁও ফুৰিবলৈ গৈছে, হ'হ !” সক ছোৱালীজনীক
 কথাকিমাৰ কৈয়েই বৰুৱানী বাহিৰৰ বাৰান্দা পালেহি। বাৰান্দাৰ
 এচুকত বহি থকা বৰুৱাৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে : “হেৰি নহয়,
 বজাৰৰ পিনে নাযায় নেকি ? নহ'লে পাক এটা মাৰি আহকপৈ
 যক। অখনি বতনৰ মাকে পাচলি অলপ সস্তা হৈছে বুলি
 কৈছিল।” লগে লগে বৰুৱাই মৰা ডেকাহি কাগতিৰ কাণত
 পৰিল— “মোৰ কামৰ ভিতৰত এতিয়া আৰু সেইটোহে আছেগৈ।
 গোটেই দিনটো অফিছ কৰি আহি এতিয়া মই বজাৰ কৰি খুৱাম ?
 অমলটো ক'ত মৰিছিল ? বাপেকৰ মুৰত কঠাল ডাঙি খোৱাৰ
 মতলব।” “এহ, এনে যুদ্ধখন কৰি আহিছে। আমি যেন ঘৰত
 বহিহে আছো। পইচা যেন দিহে গৈছিল।” “কি ক'লি ?”.....
 লগে লগে কাগতিৰ কাণ থিয় হ'ল।

বৰুৱা মানুহটো একেবাৰে গোঁৱাৰ। খং উঠিলে ঘৈণীয়েককো
 দুই এচাট দিয়ৈ। টাউন-চহৰত থাকিলে কি হ'ব ; একেবাৰে
 জকাইচুকৰ প্ৰে'ত ! ল'ৰা-ছোৱালী কিটাৰ ওপৰত দৌৰাখ্য কি
 চাবা ! অসভ্য ক'ৰবাৰ। বৰপুতেক অৰুণক অতদিন কমসোপা
 চৰগোৰ দিলেনে। অলপতে পিচে সি চাকৰি পালে। এতিয়া
 নলবাৰীত পোণ্টিং। আজিকালি ঘৰলৈ আহিলে তাৰ মাত-কথা
 গহীন হয়। বাপেকেও কেতেৰা-জেঙেৰা মাৰিবলৈ এৰিছে। বৰ-
 জীয়েক অনিমাৰ অৱস্থাও একেবাৰে হাতমোচা গামোচাৰ দৰে
 হৈছিলগৈ। যোৱাবাৰ তাইক উলিয়াই দিলে। ল'ৰাৰ আচল ঘৰ
 নাজিৰাৰ ফালে। ৰঙিয়াত চাকৰি কৰে। অলপতে আহিছিল।
 তাইৰ মাত-কথাবোৰো এতিয়া বেচ গলগলীয়া। কথাবোৰ শুনি
 এনে ভাব হয় যেন এই কেইদিন সংসাৰ কৰিয়েই বহুত জ্ঞান
 আঁজিলে। আজিকালি মাজপুতেক অমলকেই বৰুৱাই হাতৰ
 পিৰ পিৰিগি মৰা খেলা কৰিছে। পিচে অমলো কম পানীৰ মাছ

নহয় । কেতিয়াবা বৰুৱাকো জোলোকা জোলোকে পানী খুৱায় । মাৰকিল বাঢ়িলে সি ঘৰৰপৰাই উধাও হয় । এবাৰতো এসপ্তাহ নাইকীয়া হৈছিল । চাৰিওপিনে হুৱা-দুৱা লাগিল । বৰুৱাই গোটেইখন বিচাৰি চলাথ কৰি গাঁৱৰ ঘৰতহে পালেগৈ । তাৰ পিচত এসপ্তাহ মাৰকিল বন্ধ । পিচে ঘূৰি ঘূৰি সেই একেই । কথাবোৰ ভাবি ভাবি কাগতিৰ হাঁহি উঠি গ'ল । আজি পিচে নাটক সিমান নজমিল । কথা ঘাইল দেখি বৰুৱানী চোঁমাৰি পাকঘৰ সোমালগৈ । বৰুৱাই পিচে পিচে খেদোমাৰি আহিবলৈ টান পালে । তাতে, য'ৰে ত'ৰে পৰা আহি তেওঁ পাকঘৰত নোসোমায় । গোঁসাই থাপনা আছে । কথাখিনি পাণ্ডুলি থাকো-তেই আৰামী চকীখনৰ ওচৰতে থকা খুদমান টেবুলখনত কোনো-বাই কিবা এটা থোৱা যেন পায় কাগতিয়ে ঘূৰি চায় দেখে ঘৈণীয়েকে পিৰিছ এখনত দুটা কল আৰু পানী এগিলাচ থৈছেহি । “এজ্জাৰে-মুজ্জাৰে বহি নাটক চাইছা হ'ব পায় ! কলৈকো ওলাই নাযাবা । আজি সোনকালে ভাত-পানী খাই ওলাব লাগিব । ইমা আৰু মণ্টিয়ে ছেকেণ্ড শ্ব'ৰ প্ৰগ্ৰেম কৰিছে ।” কথাকিম্বাৰ কৈয়েই ঘৈণীয়েক আকৌ ভিতৰ সোমাল ।

বৰুৱাৰ কাণ্ড-কাৰখানাবোৰ দেখা পাই কাগতিৰ ‘এছ. ই.’ লৈ মনত পৰি গ'ল । সেই একে নপতা ফুকন । কোনোবাটো ঘৰত, কোনোবাটো অফিছত । কেবাগীয়ে অফিছাৰ দেখিলে সেমেনা-সেমেনি কৰে আৰু ‘এছ. ই.’য়ে মিনিষ্টাৰ দেখিলে । একেই গছৰ গুটি । কথাখিনি ভাবোতে কাগতিৰ ‘এছ. ই.’লৈ মনত পৰাৰ লগে লগে উৰুদিয়া খংটো জামৰিলে । অমল-বীণাহঁতৰ অৱস্থাৰ কথা ভাবোতেই কাগতিৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী হাললৈ মনত পৰি গ'ল । এখন চকোঠাৰ ইপাৰে-সিপাৰে দুখন ঘৰ, কিন্তু কিমান বেলেগ ! ভদ্ৰতা নজনা ঘৰত এনে হ'বই । কাগতিৰ চিঞৰি চিঞৰি কৈ দিবৰ মন গ'ল : ‘হেৰৌ অলপ ভদ্ৰতা শিক্ অ', অলপ ভদ্ৰতা শিক্ ।’

অমল-বীণাহঁতৰ অৱস্থাৰ লগত মণ্টি-ইমাহঁতৰ অৱস্থাক বিজাই বিজাই তেওঁ দ্বিতীয় কলটো মুখলৈ নিওঁতেই ‘উহ’ বুলি কাগৰ কামতে কোনোবাই চিঞৰ মাৰি দিলে । কাগতিৰ বুকুখন চিৰিংকৈ গ'ল । হঠাৎ এসোপা গৰমপানী তেওঁৰ কোচত পৰিলেহি । ‘মৰিলো অ’ বুলি তেওঁ মপ কৰে থিয় হ'ল । অলপতে দুশ টকা দি কিনি অনা পিৰিছ-পিয়লা সোপাৰে পিয়লা এটা তেওঁৰ কোচৰ

পৰা চিঠিকি গৈ পকাত পৰি ডোখৰ ডোখৰ হ'ল। এনেয়ে পৰম চাহৰ পোৰনি, তাতে পিয়লাটো ভঙাত কাগতি খঙত একো নাই হৈ পৰিল। পোৰনিকৈ চাই দেখে যে ঘৈণীয়েকে এখন হাতেৰে সুদা গিৰিছ এখন বুকুত সাবটি আনখন হাতেৰে টেবুলখনৰ চুক এটাত খামোচ মাৰি ধৰি বুঢ়া মানুহৰ সোলোক-টোলোক দাঁতৰ দৰে কোনোমতে সৰি নপৰাকৈ বেকা হৈ বৈ আছে। সোঁখন ভৰিৰ ছেন্দেলপাতে কাগতিয়ে এইমাত্ৰ খাই পেলাই দিয়া কলৰ বাকলি এটা একেবাৰে চেপেটা কৰি পেলালে। টেবুলখনৰ চুক এটাত ধৰি বেঙামেলি কুঁজা হৈ থকা মানুহজনীক দূৰৰপৰা দেখিলে কিবা উল্টাখৰ মাৰিবলৈ ওলাইছে যেন লাগে। চৰ সোধাবলৈ ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে দাংখাই যোৱা হাতখন লাহে লাহে নমাই আনি প্ৰভাত কাগতিয়ে গেৰগেবাই উঠিল : “অলপ চাই-চিতি খোজ দিব নোৱাৰা নেকি ? পাখৰীজনী হ'বলৈ কিহে পাইছে ?” “হেই, হোৱাট হেপেণ্ড”—বুলি লৰ মাৰি মণ্টি ভিতৰৰপৰা ওলাই আহি পোনে পোনে কাগতিৰ কোচৰপৰা পৰি বাৰান্দাৰ পকাত ডোঙা বন্ধা চাহ-খিনিৰ ওপৰতে খোজ দিলেহি। তাৰ পিচল খোৱা সোঁভৰিটোত লাগি অবপতে কাগতিয়ে অতি কষ্ট কৰি যোগাৰ কৰা ক্ৰিচেনথিমাম সোপা থোৱা খালি মোটৰ বেটেৰীৰ খোলাটো দিটিকি গৈ বগিশালত আঁঠু লোৱা পঠাছাগলীটোৰ দৰে ডিঙি মোচৰ খাঠ দুনলমান দূৰত পৰিলগৈ। হঠাৎ কি হ'ল কাগতিয়ে তকিবই নোৱাৰিলে। “অই কণা চকুকেইটা হাতত লৈ ফুৰ নেকি ?”—বুলি নভবা-নিচিন্তাকৈ মণ্টিক এটা থলামুৰি সোধাই দিলে। মণ্টিৰ পিচে পিচে ঘটনাৰ আঁত লবলৈ লৰি অহা ইমাই চাৰ্কাছৰ ফল্গৰটোৰ দৰে বেঙামেলি থকা ‘মামি’ৰ চেও, পি-ডব্লিউ-ডিৰ পুজামণ্ডপত যোৱাবাৰ যাত্ৰাত অত্যাচাৰী ৰজাৰ ভংগীৰে থিয় দি থকা ‘ডেডি’ আৰু থলামুৰি খোৱা মণ্টিক দেখা পাই হাঁহি ৰাখিব নোৱাৰি খিলখিলাই হাঁহি দিলে। লগে লগে তাইৰ গালত পৰিল একালৰ কমলা হাজৰিকাৰ পূৰ্ণহতীয়া চৰ। প্ৰভাত কাগতিয়ে ঘৰত পলকতে সকলো থমকি ৰ'ল। আনকি জ্বলোঁ জ্বলোঁ কৰা বিজুলী চাকিবোৰো। ...বকৰাৰ ঘৰত তেতিয়া লেমৰ পোহৰত সৰু ল'ৰাটোৱে নেওতা আওৰাইছে—“এক এগুণ এক ,” বীনাই পদ্য মুখস্থ কৰিছে “টেল মি নট্, ইন মৰ্ণফুল নাম্বাৰছ, লাইফ্ ইজ বাট এন এমপ্ৰিটি ড্ৰিম,” অমলে বুৰঞ্জী পঢ়িছে—“সামন্তবাদী প্ৰথা ইতিহাসৰ এক স্মৰণীয় অধ্যায়।

আজিৰ মহাত্মা

কুমুদ গোস্বামী

গুৱাহাটীৰ শৰণীয়া পাহাৰৰ টিলাত থকা গান্ধী মণ্ডপত মহাত্মা গান্ধী সোঁশৰীৰে আবিৰ্ভাব হৈছে। কথাটো ইকাণ-সিকাণকৈ চাৰিওফালে বিয়পি পৰিল। স্কুল-কলেজৰ ল'ৰা-ছোৱালীমখাৰ মনত অপাৰ ফুটি। সিহঁতে মহাত্মাৰ নাম শুনিছে, ছবি দেখিছে, মহাত্মাৰ সপোনৰ ৰাম-ৰাজ্যত গণতন্ত্ৰৰ আপেল-আঙুৰ খাইছে; এতিয়া নিজ চকুৰে তেওঁক দেখা পাব—কিমান সৌভাগ্যৰ কথা! সিহঁতে এইকেইদিন মাক-বাপেকক খাই মাৰিছে, কেবল গান্ধীমণ্ডপলৈ যাব লাগে, মহাত্মাক চাব লাগে—তেওঁৰ ভৰিৰ ফানতিযোৰ, কঁকালৰ খোচনাত ওলমি থকা ফৰেইন ঘড়ীটো, আঁঠুৰ তললৈকে পৰা হাত দুখন, সোলা মুখৰ মিচিকিয়া হাঁহিটো, বুকুৰ কামিহাড় কেইডাল গন্তি কৰি চাব লাগে। কলেজৰ ছোৱালীবোৰেও দাদাহঁতক পেৰি আছে, কেবল গান্ধীমণ্ডপলৈ যাব লাগে, অন্য একো নহলেও অন্ততঃ আউটিং এটা হব। ঘটনাই বয়সসমূহ সকলকো আকৃষ্ট কৰিছে। যৰে যৰে তুমুল আলোচনা হৈছে। গুৱাহাটীৰপৰা ওলোৱা দৈনিক কাকত কেখনে বৰ বৰ হৰফত খবৰটো ছপা কৰিলে। সম্পাদকীয় লেখিলে, ৰাইজৰ চিঠি-পত্ৰ ওলাল, উৎসাহী ডেকা কবিয়ে মহাত্মাৰ প্ৰশস্তিৰে কবিতা লেখিলে। অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰই দিনে চাৰিঘণ্টাৰ মুৰে মুৰে ঘোঁহাই ঘোঁহাই ৰামধুনৰ পুৰণি ৰেকৰ্ড বজাবলৈ ধৰিলে। ইতিমধ্যে গান্ধীমণ্ডপলৈ গৈ মহাত্মাক স্বচক্ষে দেখি অহা মানুহো ওলাল। হয়, সঁচাসঁচি মহাত্মাৰ আবিৰ্ভাব! সদায় নহয়, সপ্তাহত দুই-তিনিদিনকৈ তেওঁ দেখা দিয়ে। সন্ধিয়া। আবিৰ্ভাবৰ সময়ত সেইটো ফটকৈ লাইট এটা জ্বলি উঠে মণ্ডপৰ চূড়াত। তাত লাইট এটা ফিট কৰাই থোৱা আছে আগৰেপৰা। সচৰাচৰ সি নজ্বলে। কিন্তু মহাত্মাৰ আবিৰ্ভাবৰ সময়ত সেইটো ফটকৈ জ্বলি উঠে। লাইটটো জ্বলিলেই বুজিব লাগে, মহাত্মা স্বৰ্গৰপৰা নামিল। তাৰ পিছত ৰামধনু আৰম্ভ হয় আপোনা আপুনি। লগে লগে মণ্ডপৰ ভিতৰৰ লাইটবোৰ জ্বলি উঠে। মূল প্ৰবেশদ্বাৰৰ সমুখত অকস্মাৎ মহাত্মাই থিয় দিয়ৈছি। তাৰ পৰা তেওঁ আৰু নামি

নাহে । মাত্ৰ কেইমুহূৰ্ত্তমানৰ এটা অলৌকিক দৃশ্য । মানুহে কিবা সুখিলে উত্তৰো দিয়ে ।

খবৰটোৱে গুৱাহাটীৰ আকাশ বতাহ এনেদৰে ছানি ধৰিলে যে আগন্তুক বিধানসভাৰ নিৰ্বাচনত এই সমষ্টিৰ পৰা প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰা প্ৰখ্যাত গান্ধীবাদী সমাজসেবক তথা মদ নিবাৰণী আৰু বেষ্যা-বৃত্তি নিৰ্মূলকৰণ সমিতিৰ আজীবন সভাপতি গ্ৰীষ্মত সুবিধাবাদী দলবাগৰা ডাঙৰীয়াৰ নিৰ্বাচনী প্ৰচাৰ অভিযানৰ শূগান-পট্টাৰ আদিৰ কথাকো যেন মানুহে পাহৰি যাবৰ উপক্ৰম কৰিলে । গ্ৰীষ্মতৰ নামটোৰ প্ৰথম অংশটো নৱগ্ৰহ দেউলৰ দেউ গগনপতি শৰ্মাই জন্ম-লগ্ন চাই গমি-পতি দিয়া, দ্বিতীয় অংশটো গ্ৰীষ্মতে যোৱা দুকুৰি বছৰীয়া গোবৰদময় ৰাজনৈতিক জীৱনৰ মহান কীৰ্ত্তিৰে অৰ্জা । গ্ৰীষ্মতৰ নাম গুৱাহাটী কিয় অসমৰ চুকে-কোণে থকা বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ মানুহে, (যেনে — মতা-মাইকী, পুৰুষ-মহিলা, লেডিজ-জেন্টলমেন) বহুত দিনৰপৰা শুনিছে । আপুনি নুশুনাবো কোনো কাৰণ নাই । অৱশ্যে দেখাৰ সৌভাগ্য আপোনাৰ নহব পাৰে । সেইকাৰণে তেওঁৰ চেহেৰাৰ বৰ্ণনা এটা এইখিনিতে দিলোঁ । তেওঁক আমি একাধিক বাৰ দেখিছোঁ, সেইবাবেই এই বৰ্ণনা সত্ত্বে হৈছে । মানুহজন ওখই মাজামাজি, সুতা ভৰ্তিহৈ থকা মহৰাৰ দৰে গাটো দুই মূৰ চিয়াঁ, মাজডোখৰ ডাঙৰ । মূৰত বগা টুপী, গাত বগা ধূতি-পাজাৱী ভৰিত পামচু ; নাকত, হাতত আৰু পকেটত সৰ্বমুঠ তিনিযোৰ জিৰো পাৱাৰৰ চহমা । আচলতে তেওঁ শুদা চকুৰে ঠিক মতেই দেখা পায় যদিও এটা বিশেষ কাৰণত তেওঁ চহমা তিনিযোৰ ব্যৱহাৰ কৰে । যোৱা দুকুৰি বছৰে জনসাধাৰণৰ সেৱাত আত্মোৎসৰ্গ কৰি তেওঁ বুজি পাইছে যে নেতা হবলৈ হ'লে বাহিৰৰ গেট-আপটো বৰ দৰ্কাৰী জিনিছ ; সেৱাৰ পৰম বস্তু তাতেই খুন্দ খাই আছে । গতিকে, গেট-আপটো আকৰ্ষণীয় কৰিবৰ বাবেই তেওঁ তিনিযোৰ চহমা ব্যৱহাৰ কৰে । আপুনি তেওঁক দৰ্খাস্ত এখন দিয়ক, তেওঁ তিনিযোৰ চহমা বদলি কৰি কৰি সেইখন পঠিব—তেতিয়া তেওঁৰ পাণ্ডিত্য দেখি আপোনাৰ মূৰ দোঁ খাই নাযাবনে ? ৰাজনীতি আৰু পাণ্ডিত্য একেলগে সমান দক্ষতাৰে চলাব পৰা মানুহ পৃথিৱীত কেইজন আছে ?

ৰেডিঅ'ত ৰামধুন শুনি শুনি চকু মূদ খাই আহিব ধৰোতেই গ্ৰীষ্মতৰ গাত এখন কোমল হাতৰ পৰশ লাগিল । সেয়া তেওঁৰ পত্নী

মনোৰমাৰ শ্ৰীহস্ত-স্পৰ্শ ।

থক্‌মক্‌কৈ চকু-মুখ মোহাৰি তেওঁ ক'লে, “মনো, তুমি !” মনোৰমাক সাধাৰণতে তেওঁ ‘ৰমা’ বুলি মাতে । বেছিকৈ মৰম কৰিবৰ সময়তহে ‘মনো’ বুলি মাতে, বিশেষকৈ ৰাতি । আজি দিনতে মৰমৰ মাতমাৰ শুনি পত্নীয়ে মিচিকিয়াই হাঁহি শ্ৰীযুতৰ কাষতে লেতু-সেতু হৈ বহি ললে । বহি লৈ লাহেকৈ সোঁহাতখন আগবঢ়াই দি মনোৰমাই আলফুলে শ্ৰীযুতৰ বিৰাট পেটটো মোহাৰি মোহাৰি সুধিলে, “আপুনি খবৰটো পাইছে নে নাই ?”

প্ৰেছ কনফাৰেন্সত সাংবাদিকৰ ফালে গহীনায়ে চোৱাৰ দৰে মনোৰমাৰ মুখলৈ চাই শ্ৰীযুতে সমিধান দিলে, “পাইছোঁ ।”

“গুৱাহাটীৰ সকলো মানুহেই দেখা কৰিলে । মইহে যাব পৰা নাই । বিশেষকৈ, আপোনাৰ ৱাইফ্ হৈও মহাআক দেখা কৰিব নোৱাৰি মই যে আমাৰ ক্লাবত কিমান লাজ পাইছোঁ, কি কম ! আচলতে, বাপুজীক আমাৰ ঘৰলৈকে এদিন ইন্‌ভাইট কৰি অভ্যৰ্থনা জনাব লাগিছিল । গুৱাহাটীত বাপুজীক অভ্যৰ্থনা জনাবৰ যোগ্য ঘৰ আমাৰখনেই ।”

শ্ৰীযুতৰ মূৰত এতিয়া নিৰ্বাচনৰ চিন্তাৰ বাহিৰে আন একো চিন্তাই সোমাব নোৱাৰে । গতিকে মনোৰমাৰ কথালৈ আওকাণ কৰা যেন দেখুৱাই তেওঁ অন্য কথা উলিয়াবলৈ যত্ন কৰিলে, “কোৱাচোন, এইবাৰ ইলেক্‌চনত জিকিলে তোমাক কি প্ৰেজেণ্ট দিম ?”

“আগৰ তিনিবাৰত নিদিয়া কিবা এটা দিব ।”

আগৰ তিনিবাৰত মনোৰমাক শ্ৰীযুতে তিনিটা ‘সাধাৰণ বস্তু’ উপহাৰ দিছিল । দিছপুৰত দুকঠা মাটি, চান্দমাৰিত এটা তিনি-মহলীয়া বিল্ডিং আৰু এখন মাৰ্ক থ্ৰু এম্বেছেডৰ । এইবাৰো তেনে এপদ দিলেই হ’ল ।

হঠাৎ শ্ৰীযুতৰ মনলৈ আহিল তেওঁ গুৱাহাটীৰ এঠাইত সজাই থকা ছিনেমা হলটোৰ কথা । আকৰ্ণ হাঁহি মাৰি পত্নীক গাৰ কাষলৈ টানি আনি শ্ৰীযুতে ক’লে, “ছিনেমা হলটো কম্প্লিট হওঁক । সেইটো তোমাৰ নামেৰে নামকৰণ কৰিম । হব ?”

মনোৰমাই মূৰ দুপিন্ধালে । লগে লগে সুধিলে, “এইবাৰ কোন টাইমত পাৰ্টি চেজ কৰিব ? ইলেক্‌চনৰ বিজাল্ট ওলোৱাৰ আগত

নে পিছত ?”

“সেইটো এতিয়াই কব নোৱাৰি। ইলেক্চনৰ পিছত থি পাৰ্টিয়ে মিনিষ্টি গঠন কৰে, তাতে মই যোগ দিম। আচল কথা হৈছে, মই মন্ত্ৰী হ'ব লাগিব। মন্ত্ৰী নহলে ৰাইজৰ সেৱা কেনেকৈ কৰিম ? আমাৰ জনসাধাৰণ বোকাত পোত খাই আছে। তেওঁলোকক আমি ওপৰলৈ তুলিব লাগে। তুলিবলৈ হলে তুমি টান মাটিত থিয় হৈ বল দিব লাগিব। আচল কথা হৈছে ফাউণ্ডেছন। প্ৰথমে তুমি নিজে টকা-সম্পত্তি গোটাই, খাই-বৈ হাণ্ট-পুণ্ট হৈ, ঘৰ-গাড়ী কৰি নিশ্চিন্ত হৈ ল'ব লাগিব, তেতিয়াহে তুমি আনক সহায় কৰিব পাৰিবা। মহাত্মা গান্ধীয়েও পাকে-প্ৰকাৰে তাকে কৈ থৈ গৈছে। আমাৰ মানুহবোৰে কথাবোৰ বুজি নাপায়, ফলত আমাক—যিবিলাক দেশনেতাই আজীৱন শয়ণে-সপোনে কেবল গান্ধীবাদকে অনুসৰণ কৰি আহিছে—তেওঁলোকক গালি পাৰে। পাৰি থাক। মহাত্মায়ে গালি খাইছিল, শেষত গুলিও খালে।” মনোৰমাই তলকা মাৰি বক্তৃতা শুনি থকা দেখি উৎসাহিত হৈ শ্ৰীমুতে আকৌ কবলৈ ধৰিলে, “আমাৰ পাৰ্টিবিলাকৰো দোষ নথকা নহয়। কোনো পাৰ্টিয়েই ছিনিছিয়ালি গান্ধীক ফলো নকৰে। গতিকে যেতিয়াই কোনো এটা পাৰ্টিয়ে গান্ধীবাদক বাদ দি কাম কৰা দেখোঁ তেতিয়াই মই সেই পাৰ্টি ত্যাগ কৰোঁ। অকল এই কাৰণেই মই অনিচ্ছা স্বত্বেও আজিলৈকে দহবাৰ পাৰ্টি সলনি কৰিবলগীয়া হৈছোঁ। গান্ধীবাদৰ মূল কথা হৈছে পাব্লিক সেৱা কৰা মানে এনেকুৱাকৈ, চোৱাঁ, নমস্কাৰ কৰা। য'তেই পাব্লিক সেৱা কৰাৰ সুবিধা পাত্ত, তালৈকে মই যাত্ত। গোৱা দুকুৰি বছৰে পাব্লিক কাম সেৱা কৰিলোঁনে ?” শ্ৰীমুত ক্ষন্তেক পৰ ব'ল। বেড কমৰ ড্ৰেছিং আয়নাতে তেওঁৰ প্ৰতিচ্ছবি উঠিছে। প্ৰতিচ্ছবিটোলৈ একেথৰে অৰূপ সময় চাই থাকি তেওঁ লাহেকৈ হাত দুখন বুকুৰ মাজলৈ আনি এক সহাস্য নমস্কাৰৰ ভংগি কৰিলে। এই ভংগিটো আয়ত কৰিবলৈ তেওঁ কিমানবাৰ ৰিহাৰ্ছেল কৰিব লগা হৈছিল, সেই কথা একমাত্ৰ মনোৰমাই জানে।

মনোৰমাই মোহাৰি থাকোতে হঠাৎ শ্ৰীমুতৰ পেটটোৱে এবাৰ কৰ্কৰালে। মনোৰমাই বুজিলে, স্বামীৰ ভোক লাগিছে। পাকঘৰত বন্ধাবন্ত্ৰ সাজু কৰি থোৱাই আছে। সাউৎকৈ পাকঘৰলৈ গৈ তেওঁ বস্ত্ৰখিনি লৈ আহিল।

“ইয়াতেই হ'ব দিয়া” বুলি বেডকমৰতে শ্ৰীমুতে খোৱা আৰম্ভ

কৰি দিলে । ৰোষ্টেড চিকেন, বইল্ড এগ, লোফ-বাটাৰ, আপেল, জাহাজী কল, আৰু ফুলপেগ ব্ৰাণ্ডি আগত লৈ গোথ্ৰাসে খাই থকা প্ৰখ্যাত গান্ধীবাদী নেতাগৰাকীৰ প্ৰতিচ্ছবিটো আইনাত চাই চাই মনোৰমাৰ দুচকু আনন্দত উজ্জ্বল হৈ উঠিল । মুগীৰ তেং এখন চোবাই অন্ত কৰি পেগৰপৰা বিলাতী এতোক মাৰি শ্ৰীযুতে মনোৰমাৰ মুখলৈ চালে । মনোৰমাই তলমূৰকৈ কিবা এটা ভাবি আছিল । তেনেতে আমাৰ গান্ধীবাদীয়ে ক'লে, “তুমি বোধহয় ভাবিছা, গান্ধী-য়েতো বড়াখানা খোৱা নাছিল, আমাৰ এওঁ কিয় খায় ? নহয়নে ?

মনোৰমাই আজলী হৰিণীৰ দৰে ৰ লাগি স্বামীৰ শ্ৰীমুখলৈ চাই থাকিল । স্বামীদেৱতা সঁচাকৈয়ে অন্তৰ্যামী !

“তুমি ঠিকেই ভাবিছা । মহাত্মাই এনে খানা খোৱাৰ চাঞ্চ পোৱা নাছিল ; কিন্তু এনে খানা আনেও খাব নালাগে বুলিতো তেওঁ কোৱা নাছিল । যিটো কথা তেওঁ কৈ যোৱা নাই, সেহিটো কথা গান্ধীবাদত কেনেকৈ সোমাব ? আচল কথা হৈছে বেলেগ ।” এইবাৰ তেং চোবাবলৈ তেওঁ উদ্যত হ'ল । ‘তেওঁ সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতাত বিশ্বাস কৰিছিল । তুমি নিজৰ ইচ্ছামতে টকা ঘটিব পাৰিবা, খাব পাৰিবা, পিন্ধিব পাৰিবা, সা-সম্পত্তি কৰিব পাৰিবা, চব নিজৰ ইচ্ছামতে কৰিব পাৰিবা ; সেয়াহে আচল স্বাধীনতা । আৰু তেওঁৰ ড়েছযোৰৰ কথা কোৱা । সেইটো আছিল তেওঁৰ গেট-আপ । নেতা হবলৈ গেট-আপ লাগিবই, তোমাক কৈছোঁ । কিন্তু সেইটো গেট-আপ এতিয়া নচলে । সেইটো ড়েছ পিন্ধিলে তোমাক মিউনিছিপালিটিৰ গাড়ীয়ে ডিখাৰী বুলি ছিটিৰ বাহিৰ কৰি থৈ আহিব । মহাত্মাই বহুত ভাবি-চিন্তি সেইটো ড়েছ কৰিছিল । তেওঁ ভাবিছিল, সসাগৰা পৃথিৱীৰ মালিক বগা চাহাবক কেনেকৈ ভয় খুৱাব পৰা যায় ! ভাবি ভাবি সেইটো উপায়কে পালে । বগা চাহাবে মহাত্মাৰ টি-টিয়া মাতটো শুনি আৰু আধা নঙঠা গাটো দেখি তেওঁক কিবা স্পিৰিট মানে ভুত বুলি ভয় কৰিছিল । সেই ভয়তে সিহঁত পলাল ।” খানা শেষ কৰি এইবাৰ হাতৰ আঙুলি চেলেকাৰ সময় । স্বামীৰ গান্ধীদৰ্শনৰ জ্ঞানৰ গভীৰতা জানিব পাৰি মনোৰমাৰ মন ভক্তিত গদগদ হৈ পৰিল । টুপকৈ ডৰি চুই সেৱা এটা কৰিবৰ মন গ'ল । স্বামীদেৱতাৰ নিদ্ৰা আহিবৰ উপক্ৰম হ'ল যেন দেখি মনোৰমাই তেওঁৰ মূৰটো পিটিকি দিবলৈ ধৰিলে । খাবলৈ-শুৱলৈও সময় নাই ; ইমান ব্যস্ত মানুহ ।

এক ছেকেণ্ডমানৰ পিছতে শ্ৰীযুতৰ নাকে মৰাখেৰৰ পেঁপা বজাবলৈ ধৰিলে। শব্দটো লাহে লাহে বাঢ়ি আহিল; ডাঙৰ হৈ আহিল। এটা সময়ত ঘৰ-ঘৰ শব্দ কৰি এখন দীঘল মাগবাহীট্ৰেইন শৰাইঘাট দলঙত উঠিল। এটা গৰখীয়া ল'ৰাই পথাৰৰপৰা থৰ লাগি ট্ৰেইনখনলৈ চাই থকাৰ দৰে মনোৰমায়ো তেওঁৰ পূজনীয় স্বামীদেৱতাৰ মুখলৈ চাই থাকিল। এনেহেন পুৰুষৰ পত্নী হোৱাটো কিমান সৌভাগ্যৰ কথা! এবাৰ নহয় দুবাৰকৈ মনোৰমাই ফৰেইন দেখা পাইছে স্বামীৰ যহতে। কাতিক গণেশৰ দৰে দুটা পুত্ৰ পাইছে। দুই পুত্ৰই এতিয়া দেউতাকৰ আদৰ্শকে লৈ পলিটিক্স কৰাৰ আশাৰে ঠিকাদাৰী কৰি ফাউণ্ডেছন বনাবলৈ ধৰিছে। গান্ধীবাদৰ গুপ্ত মন্ত্ৰফাঁকি হেনো সিহঁতে ইতিমধ্যে আয়ত্ত কৰিছেই। কথাবোৰ ডাবি থাকোতে স্বামীদেৱতাৰ শ্ৰীচৰণলৈ মনোৰমাৰ দৃষ্টি গ'ল। শ্ৰীযুতৰ সৌভৰিখনত এটা গোলমাল আছে। তাহানি বিয়াল্লিছৰ আন্দোলনত পুলিচৰ কোব খোৱাৰ ফল। চকুচৰহাবোৰে আকৌ কাৰণটো বেলেগ বুলি কয়। ক'লে কি হ'ব? কোৱাবোৰৰ হাতত প্ৰমাণ নাই। শ্ৰীযুতৰ হাতত প্ৰমাণ আছে। তেওঁক পলিটিকেল ছাফাৰ বুলি চৰকাৰে পে'সন দিছে, মজ্জিমুজাকৰ তামুপত্ৰ দিছে। তেওঁ ছদিন জেলো খাইছিল। বহুতে আকৌ তাৰো কাৰণ অন্য কিবা বুলি কব খোজে, ফুলচুৰি কেছত জেল খোৱা বুলি কব খোজে। কওক। স্বামীদেৱতাৰ কাষৰপৰা উঠি গৈ মনোৰমাই ড্ৰেছিং টেবুলৰ সন্মুখত বহিলগৈ। সন্ধ্যাৰ আগে আগে সাজি-কাচি নোলালে আলহীৰ উৎপাতত আৰু ওলোৱাই নহ'ব। শ্ৰীযুত সুবিধাবাদী দলবাগৰা ডাঙৰীয়াৰ ৰাজনৈতিক কৃতিত্বৰ ক্ষেত্ৰত মনোৰমাৰ সম্ভাষণ আৰু সুকৃতিপূৰ্ণ ব্যৱহাৰৰ অবদান অপৰিসীম। যিজন এম-এল-এক শ্ৰীযুতে এসপ্তাহ যুঁজিও হাত কৰিব নোৱাৰে, সেইজনক মনোৰমাই এটা সন্ধিয়াতে পাকৰাও কৰি দিয়ে। বৰপুত্ৰই ঠিকাৰ বিল পাছ কৰাবৰ সময়ত ইঞ্জিনিয়াৰৰ ওচৰলৈ মাকক লৈ যায়। মাকে ইঞ্জিনিয়াৰৰ প্ৰাইভেট ৰুমত সোমাই এঘণ্টাৰ ভিতৰতে বিল পাছ কৰাই আনে।

কবলৈ পাহৰিয়েই গৈছোঁ, আমাৰ গান্ধীবাদীয়ে এখন পষেকীয়া আলোচনীও পয়দা কৰিছে। আলোচনীখনৰ আচল নাম 'ফকাছ', কিন্তু গুৱাহাটীৰ মানুহে তাৰ নাম থৈছে 'ডাষ্টবিন', 'উজ্জিষ্ট লেখাৰে ঠাহৰ'খাই থকা জাবকৰা আলোচনী। পূজা, বিহু, ঈদ, খুশ্টমাছ, জম্মুবাটী আদিত ইয়াত বিশেষ জাবৰ-সঙাৰ বাহিৰ হয়। উৎকৃষ্টতম শিতান

হৈছে ইয়াৰ সম্পাদকীয়টো। প্ৰতিটো সম্পাদকীয় প্ৰবন্ধতে আন্দাজমতে
 মাক্স, লেনিন, গান্ধী, বুদ্ধ, টলষ্টয়, গৰ্ভি, দ'স্তয়েফ্‌স্কী, ছেঞ্চপিয়েৰ
 শংকৰদেৱ আদি জীৱগণৰ নাম স্প্ৰে কৰা হয়। সম্পাদকে অসমীয়া
 মানুহৰ দুৰ্বলতা জানে। মনোৰমাৰ হতুৱাই সম্পাদকীয়ৰ ওপৰত চিঠি
 পত্ৰ কেইখনমান লেখায়, বিতৰ্কৰ সৃষ্টি কৰে। মনোৰমাই সুধিলে কয়,
 “আজিকালি ৰাজনীতিৰ ঢং বেলেগ হৈছে। তাত সাহিত্য-সংগীত চৰ
 সুমুৱাই দিলেহে পাবিকে মোক বেছপেট্ট কৰিব, মোক স্কলাৰ বুলি
 ভাবিব। ডেকাচামৰ মন যোগাবলৈ মই সেইকাংগে মাজে মাজে
 মাক্সৰ কথা কওঁ, বিপ্লৱৰ কথা কওঁ। আদহীয়া চামৰ বাবে
 ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ গুণগান কৰোঁ। আৰু বুদ্ধচামৰ বাবে কীৰ্তন-ঘোষা,
 ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ কথা লেখোঁ। আচলতে মোৰ ধান্দা গান্ধীৰ প্ৰতি,
 গাৰ্ভী-সম্পত্তিৰ প্ৰতি। পাবিকক চকুত ধূলি মাৰিব পৰাটো বিচক্ষণ
 ৰাজনীতিবিদৰ লক্ষণ। মোৰ বগা চামৰা আৰু বগা পোছাকৰ মাজৰ-
 পৰা আচল মতলবটো পাবিকে সহজে ধৰিব নোৱাৰে।”

এইকেদিন গান্ধী-মণ্ডপ লোকে লোলাৰণ্য হৈ পৰিছে। দুপৰীয়া
 এডোখৰৰপৰা তালৈ মানুহৰ সোঁত বৰলৈ ধৰে। সকলোৰে উদ্দেশ্য
 মহাত্মাৰ দৰ্শন লাভ কৰা। মানুহৰ লগতে খোজ মিলাই পাহাৰৰ
 জংগলত থকা শিয়াল ফেউৰা, শহা, জহামাল আদিয়েও মণ্ডপ অভি-
 মুখে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিছে। কেইটামান ফুপৰীয়া কুকুৰো লগ লাগিছে।
 শৃগালবৃন্দই মহাত্মাক এটা প্ৰশ্ন সুধিব—জীৱহত্যা মহাপাপ বোলা
 বাক্যটো শৃগালকূলৰ ক্ষেত্ৰত এপ্লিকেবল হয়নে নহয়? আনহাতে,
 সাৰমেয়গণে সুধিব—গান্ধীবাদৰ থিওৰি এপ্লাই কৰি ৰামৰাজ্যত মানুহে
 মানুহৰ উচ্ছিষ্ট উদ্ধাৰ কৰাটো নিষিদ্ধ কৰিব নোৱাৰিনে?

বহুদিন বহুবাৰ কুতুৰি কুতুৰিও যেতিয়া মনোৰমাই স্বামী-
 দেৱতাক সন্মত কৰাব নোৱাৰিলে তেতিয়া এদিন সজিয়া তেওঁ নিজেই
 গাড়ীখন লৈ গান্ধী-মণ্ডপলৈ ওলাল। লগত ড্ৰাইভাৰটোকো ল'লে।
 তথাপি সি গাড়ী চলাবলগীয়া নহ'ল। মনোৰমাই গাড়ী ড্ৰাইভ ক'লিলে।
 সি কেবল মনোৰমাৰ গাতে লগাকৈ বহি থাকিল। কেতিয়াবা
 হঠাৎ তাৰ হেল্প হগা হব পাৰে।

মনোৰমাৰ মনত থোঁকি-বাথৌ চিন্তাৰ টো। মহাত্মাক দেখা
 পাব—কিমান সৌভাগ্যৰ কথা। মনোৰমাই নাৰ্ভাছ কৰিব নেকি?

নকৰে। আগবাঢ়ি গৈ তেওঁ নিজৰ পৰিচয় দিব—মই অমুকৰ স্বাইফ্। মহাত্মাই তেওঁৰ হাছবেণ্ডক নিচিনাৰ কাৰণ নাই। তেওঁ ইলেকছনত উঠা বাবেই কিজানি কেম্পেইন কৰিবগৈ মহাত্মা স্বৰ্গৰপৰা নামি আহিছে। তেওঁৰ হাছবেণ্ডৰ দৰে প্ৰকৃত গান্ধীবাদী লোক দেশত দ্বিতীয় এজন নাই। মানুহটো গধূলি গধূলি কৰবালে ওলাই যায়। আজিও গৈছে। নোযোৱা হলে মনোৰমা সম্বামীক আহিলহেঁতেন ইয়ালৈ। কিমান ভাল লাগিলহেঁতেন! এতিয়া অকলে তেওঁ মহাত্মাক কি কথা সুধিব? কি ৰিকুৱেষ্ট কৰিব? ল'ৰাদুটাক গান্ধীবাদৰ মন্ত্ৰপুত কৰা কবচ দুটা দিয়াৰ কথাকে ক'ব নেকি? নে স্বামী-দেৱতাক ইকচনত জিকাই দিয়াৰ কথা ক'ব? মনোৰমাৰ নিজৰ মনতো আকাংক্ষাৰ অংকুৰ নথকা নহয়। সুবিধা পালে তেওঁৰো পাৰ্থক্যক সেৱা কৰাৰ ইচ্ছা এটা আছে। মহাত্মাই যদি কিবা কোটাত তেওঁকো এবাৰ সুবিধা দিয়ে বৰ ভাল হয়।

ভাবি ভাবি যাওঁতে মনোৰমাৰ গাড়ী শৰণীয়া পাহাৰৰ পকোৱা পকা বাস্তাত উঠিলগৈ। একোটা ডাঙৰ টানিঙতে তেওঁ ড্ৰাইভাৰক ডয়তে সাবট মাৰি ধৰি বুকুত সূমুৱাই লয়, ড্ৰাইভাৰে তাৰে তাৰে পৰাই ষ্টিয়াৰিং কণ্ট্ৰল কৰি মনোৰমাক হেল্প কৰে। গাড়ী কোঁ কোঁৱাই আগবাঢ়ি গৈ গান্ধীমণ্ডপৰ ওচৰ পালতহে মনোৰমাৰ সম্বন্ধ ঘূৰি আহিল। ল'ৰালৰিক গাৰ কাপোৰ-কানি ঠিকঠাক কৰি লৈ তেওঁ ড্ৰাইভাৰক কোলাৰপৰা নমাই দিলে। এটা বাধ্য কেঁচুৱাৰ দৰে সি নামি গ'ল।

গান্ধী-মণ্ডপৰ সন্মুখৰ লনখনত মানুহ ভৰি পৰিছে। জীৱ-জন্তুও সমানে উপস্থিত। আগাইবোৰেই অধীৰ হৈ মহাত্মাৰ আবিৰ্ভাবৰ ক্ষণ গনি আছে। সন্ধিয়া লাগিছেহে; ভালদৰে স্নানৰ হোৱা নাই। গতিকে তেওঁৰ আগমনলৈ কিছুসময় আছে। এই সুযোগতে ফপৰীয়া কুকুৰকেটাই নিজৰ নিজৰ জাগাবোৰত নেজপাৰি বহি ল'লে। জাগাৰ সীমা লৈ সৰুসুৰাকৈ সিহঁতৰ মাজত কাজিয়াও লাগিল। দুটা ফপৰীয়াই বাকী কেইটাক নাক-চকু-দাঁত বিকটাই গেঙেৰিয়াই ভয় খুৱাবলৈ ধৰিছে। শৃগালবৃন্দই সমন্বৰে হোৱা দিবলৈ সাজু হোৱাৰ দৰে খুপাই বহি কঁকুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ল'ৰা-ছোৱাজী আৰু মতা-মাইকীৰ মাজত আৰম্ভ হৈছে বিচিৰ

কোলাহল । মানুহৰ ডিৰ ঠেলি ঠেলি সকলোৰে আগলৈ গৈ
মনোৰমা ঘাঁহনিৰ ওপৰত বহিল ।

লাহে লাহে আন্ধাৰ হৈ আহিবলৈ ধৰিলে । মানুহৰ গুণ
গুণনিও ক্ৰমে নাইকিয়া হবলৈ ধৰিলে । চাৰিওফালে কৰুণাস
নীৰবতা বিৰাজমান । পাতল ফিৰফিৰিয়া বতাহত জ্বহামাল কেই-
টাৰ দেহৰ পৰা নিৰ্গত হোৱা সুবাস সকলোৰে নাকত সোমাইছে ।
মনোৰমাৰ গাৰ বিদেশী চেণ্টৰ গোল্ডও তল পৰি যাবৰ উপক্ৰম
হৈছে ।

এনেতে হঠাৎ মণ্ডপৰ চূড়াত ফট্টকৈ লাইটটো জ্বলি উঠিল ।
অৰ্থাৎ, মহাত্মা আহিল ! আটায়ে সেপ গিলি সতৃষ্ণ নয়নে মণ্ডপৰ
মূল তোৰণখনলৈ চাবলৈ ধৰিলে । উশাহ লবলৈকে যেন পাহৰি
গ'ল । লাইটটো জ্বলাৰ পিছ মুহূৰ্ত্ততে আৰম্ভ হ'ল ৰামধুন—
মণ্ডপৰ ভিতৰৰ পৰা পুৰুষ-মহিলাৰ সমবেত কণ্ঠত ভাঁহি আহিল
'ৰঘুপতি ৰাঘৱ ৰাজা ৰাম ; পতিত পাৱন সীতাৰাম ।' লনৰ
ওপৰত বহি থকা জনগণৰ ভিতৰতো দুই-একে ৰামধুন গুন্-
গুনালে । ৰামধুন শেষ হোৱাৰ লগে লগে মণ্ডপৰ মূল তোৰণত
থকা নীলা লাইটটো জ্বলি উঠিল । লগে লগে মেজ খালে তোৰণ-
দ্বাৰ । আহ, কি উৎকৰ্ষাময়, ৰহস্যময়, মাৰাত্মক সেই মুহূৰ্ত্ত !
সঁচাই, মহাত্মা আহিছে । মূৰৰ পৰা ভৰিলৈকে বগা কাপোৰেৰে
আৱৃত এক মায়াবী মূৰ্তি তোৰণৰ মুখত দণ্ডায়মান হৈ ৰ'ল !
আটাইৰে হাত বুকুৰ মাজত থুপ খালে । জয়তু বাপুজী ! জয়তু !!
মহাত্মাক প্ৰশ্ন সুধিবলৈ আটায়ে একেলগে পাহৰি থাকিল । নিৰুপায়
হৈ মহাত্মাই তেওঁৰ টি-টিয়া মাতটোৰে উপযাচি এটা ভাষণ দিবলৈ
ধৰিলে—“তোমালোগৰ চাম্‌নত হামি আজি অছমীয়াত লেক্‌চাৰ
কৰিম । এই ভাছাটো হামি ছিখি আহিছো । এই ভাছাটো
ছিখিবলৈ বেছি টাইম নালাগে ; কিতাপ-পত্ৰও নালাগে । খালী
ৰাস্তাৰ ছাইনবোৰ্ড পঢ়িকেনে হামি ভাছাটো জানিছো । তোমা-
লোগৰ ছাইনবোৰ্ড বিলাক একদম ঠিক আছে ; গাড়ী, অটো আৰু
দোকানত লেখা লাইনবিলাকো খাঁটি আছে । আৰু কেইবৰহমান
পিছত অছমীয়া ভাছাই বেছি উন্নতি কৰিব । কাৰণ, তোমালোগৰ
চৰ ডাংগৰ ডাংগৰ মানুহৰ বাঢ়াৰোৰে ইংৰাজী স্কুলত পঢ়ে ।

হেই বাচ্চাবিলাক ডাংগৰ হলে অহমীয়া ভাছাটোৰ বন বাঢ়িব ।
 তেতিয়া তোমলোগক ছাপে নুখুঁতে, স্নেকে বাইট কৰিব । বুঢ়া,
 অকামিলা দেউতা-মা মৰি যাব ; পাগা-মাশমী থাকিব । খুৰা
 মৰিব ; আংকল থাকিব । মাহী-পেহী মৰি যাব ; আণ্টি থাকিব ।
 কিমান ভাল হব ! চব অহমীয়া মৰি যাব, লেकिन অহমীয়া
 ভাছাটো বৃটিছ মিউজিয়ামত থাকি যাব । কিত্না গৌৰৱৰ কথা ॥

“হেই চুন্দৰ ভাছাটোৰ কথা ইমানতে এৰি হামি এতিয়া
 পলিটিস্কৰ কথা কওঁ । পলিটিস্কতো অহমীয়া লোগে খুব উন্নতি
 কৰিছে ; তেওঁলোকে পলিটিস্কৰ আচল জিনিছ গান্ধীবাদী—মানে,
 হামাৰ ইন্সটাক্শন মানি লৈছে । এইযে তোমালোগৰ লিডাৰ
 ছিৰীযুত চুৰিধাবাদী দলবাগৰা ডাংগৰীয়া আছে, হেইটো খুব খাটি
 লিডাৰ আছে । হামি কেবল কথাবিলাক কৈ গৈছিলো, তোমা-
 লোগৰ লিডাৰে তাক কামত লগাইছে । হামাৰ জীৱনত যিবিলাক
 ডিজিয়াৰ আনফুলফিল্ড হৈ থাকিল, হেইবিলাক চুৰিধাবাদীয়ে ফুলফিল
 কৰিছে । আচল কথা হৈছে চুৰিধা ; হিন্দিত যাক কোৱা হয়
 ‘আপৰ্চুনিটি’ । হামি চুৰিধা নাপালো । তোমালোগে পাইছা,
 একচেপ্ট কৰা । আপনা খুছীমতে জাইফ এনজই কৰা । মাৰা-
 মাৰি, কাটাকাটি কৰি দেছৰপৰা ডায়লেঞ্চক আউট কৰি দিয়া ।”
 এইবুলি মহাআই সৈঁ সৈঁ কৈ এলানি হাঁহি মাৰিলে ; তাৰ সিহত
 এটা বিকট চিঞৰ মাৰি তেওঁ দূৱাৰ মুখতে ঢলি পৰিল । ক’ত
 কি অঘটন ঘটিল বুলি দৰ্শক মণ্ডলী ভয়তে লৰালৰিকৈ পলাবলৈ
 ধৰিলে । ফগৰীয়া কুকুৰ কেইটাই পিছৰ তেঁদুখনৰ মাজত নেজ
 সুমুৱাই লৈ তৰানৰা ছিগি দৌৰিবলৈ ধৰিলে । শৃগাল বন্দইও
 এশ এটা বুদ্ধিৰ কোনটো খটুৱাব ভাবি-চিন্তি শেষত মাৰাখান
 বে’ছ দিয়াৰ সিদ্ধান্তকে গ্ৰহণ কৰিলে । ল’ৰা-ছোৱালী, বুঢ়া-বুড়ী
 সকলো দিহাদিহি পলাল ।

এনেকুৱা ক্ৰাইছিহত মনোৰমাই সদাই বাইট ডিছিছন লয় ।
 তেওঁ নদৌৰিলে । বৰং, মাটিত বাগৰি থকা মহাত্মাৰ ওচৰলৈহে
 অকলে আগবাঢ়ি গ’ল । গান্ধী-মণ্ডপৰ ভিতৰৰ পৰাও কেইগৰাকী-
 মান পুৰুষ-মহিলা তলংপলংকৈ মহাত্মাৰ ফালে আগুৱাই অহা
 তেওঁৰ চকুত পৰিল । মদখাই মাতাল হৈ অৰ্ধ উলংগ হৈ অহা

মানুহ কেগৰাকীক চিনি পাবলৈ মনোৰমাৰ বেছি সময় নালাগিল।
 আটাইকেজন মনোৰমাৰ স্বামীদেৱতাৰ নিৰ্বাচনী অভিযানৰ সক্ৰিয়
 কৰ্মী। তেওঁলোকক বাওঁহাতেৰে ইংগিতেৰে বাধা দি মনোৰমাই
 লাহেকৈ মহাত্মাৰ গাত থকা বগা কাপোৰখন সামান্য গুচাই
 দিলে। কিন্তু, ইকি কাণ্ড! এয়া দেখোন তেওঁৰ পৰম পূজনীয়
 স্বামীদেৱতা। তেওঁৰ মুখৰ পৰা অকটা গোন্ধ এটা আহি মনো-
 ৰমাৰ নাকত সোমাল। তেওঁ বমিও কৰিছে। মনোৰমাৰ
 শ্ৰীহস্ত-স্পৰ্শ অনুভৱ কৰাত শ্ৰীমুতে লাহেকৈ এবাৰ চকু দুটা
 মেলিলে; তাৰ পিছত অস্পষ্ট মাতেৰে ক'লে, “তুমি ইন্তা অকস্মিবা
 মনো—শ্মই এইবা জিকিম।”

চৰকাৰী কল্প

ভূপেন্দ্ৰ নাৰায়ণ গুপ্তাচাৰ্য

যোৱাকালি নতুনকৈ বদলি হৈ অহা অফিচাৰ চৌধুৰীয়ে, তেওঁৰ কাৰণে সম্পূৰ্ণ নতুন বিভাগটোত জইন কৰি যেতিয়া বহল কোঠাটোৰ সোঁমাজৰ মেজৰ লগত থকা চকীখনত বহী নোট এটা দিবলৈ বহিল সেইসময়তে হঠাৎ সন্মুখৰ ফালে ফাউণ্টেনপেনৰ নিচিনা হেঙুল-ডাল মাটিত পৰি নিবটো সম্পূৰ্ণ বেঁকা হৈ নিলিখা হোৱাত তেওঁ অপ্রস্তুত হৈ পৰিল। তেওঁ চাপ্ৰাচীজনক মাতিছিল আৰু নিবটো সলনি কৰিবলৈ কৈ কিবা এটা গুৰুৱী কথা মনত পৰি সন্মুখত থকা অফিচৰ গাড়ীখনত উঠি গ'ল।

দ্বিতীয়দিনাও চকীখনত যেতিয়া অফিচাৰে দেখিলে যোৱাকালি ঠিক কৰিবলৈ দিয়া নিবটো ঠিক কৰি থোৱা নাই, তেওঁ অতি অধৈৰ্যৰে সৈতে কলিং বেলটোত এনেদৰে টিপা মাৰিলে, সেই শব্দত অফিচৰ হেড এচিছটেণ্ট যোগ্য মেধি, নিম্ন সহকাৰী, উচ্চ সহকাৰী আৰু কোঠাটোৰ চুকত কিবা এক দুঃচিন্তাত আমন-জিমনকৈ বহি থকা কুমাৰী চিলা দেৱী, সকলোৱে চকু থিয় কৰি ইজনে সিজনৰ মুখলৈ চালে—“কি হ’ল ?”

হেড এচিছটেণ্ট যোগ্য মেধিয়ে কিছুবেলি চিলা দেৱীৰ ফালে চাই থাকি লাহে লাহে সুধিলে—“মই ঠিক বুজিব নোৱাৰিলো, কি হ’ল ?”

চিলাৰ প্ৰকাশ ভংগীৰপৰা বুজা গ’ল—নিশ্চয় সাধাৰণ নহয়।

কথাটো নিশ্চয় সাধাৰণ নহয়,—নিম্ন সহকাৰীজনে কলে।

কি নাম তোৰ ? অফিচাৰজনে খঙেৰে সুধিলে।

‘উমেশ !’

তোৰ মই যোৱাকালিয়েই কোৱা নাছিলো ?

কৈছিল চাব, হয় চাব।

কি কৈছিলো ?

কৈছিল চাব—টোপনিজালত সামাজিক দেখাৰ দৰে উমেশে

কলে । মই বৰবাবুকো কৈছিলো ।

বৰবাবু মানে ?

আমি হেড এচিছটেণ্টক তেনেকৈয়ে মাতো, আমাৰ অফিচৰ এইবোৰ কাম তেখেতেই চঙালে ।

বুজিলো তাৰ পাছত কি হ'ল ?

বৰবাবুৱে কলে—অফিচত, যিবিধ হেণ্ডেলৰ নিব আছে সেই নিব আপোমাৰ হেণ্ডেলত নাখাটে । আচলতে এইডাল হেণ্ডেলৰ নিচিনা হলেও ই পেনৰহে কাম কৰে ।

বুজিছো, বুজিছো, তাৰ পাছত—

নতুনকৈ এডাল আনিব লাগিব । মই যোৱাকালি কেবাখনো দোকানত হেণ্ডেলডাল লৈ এনেকুৱা নিব বিচাৰিলো, কিন্তু বিচাৰি নাপালো ।

ঠিক আছে, হেড এচিছটেণ্টক মই মাতিছো বুলি ক ।

ইয়েচ চাৰ, মোক মাতিছিল ? যোগ্য মেধিয়ে সন্মুখত থকা চকীখনত টান মাৰি আনি বহি ললে আৰু হাতদুখন মোহাৰিলে ।

আচ্ছা মেধি, এনেকুৱা কলম যদি নাই, অৱশ্যে এইবোৰ ফৰ-মাইছি বস্ত্ৰ, য'তে ত'তে নাপাইও ; গতিকে আমাক যিখন দোকানে এনেবোৰ বস্ত্ৰ চাপ্লাই কৰে কেচ পইচা অগপ দি সোনকালে মোক কলম এটা অনাই দিলেই হ'ল । এনেকুৱা হেণ্ডেল নহলেও হ'ব । কামটো সোনকালে কৰিলেই ভাল, নে কি কয় ? বিক'জ আই ফিল্ ডিচটাৰ্বড্ । যোৱা কালিৰপৰা নোট এটাকৈ দিব পৰা নাই ।

ইয়েচ চাৰ, আপুনি কৈছে যেতিয়া মই এতিয়াই অনাই দিছো !

হ'ব । (বাতৰি কাকত লুটিয়ায়)

অফিচাৰৰ মেজাজ হেড এচিছটেণ্টে এতিয়াও ধৰিবই পৰা নাই । মানহুজন যদি তেওঁৰ অফিচ দৰ্শনৰ লগত নিমিলে, তেনেহলে তেওঁৰ কাৰণেই সৰ্বনাশ । শকত গাঁফ, বেক ব্ৰাচ চুলি, চকুত লোজুপ দৃষ্টি, মুগা বৰণীয়া চকু, চকুৰ ওপৰত ধেনুভেৰীয়া চেলাউৰি, কৰুনা কৰিলে এনেকুৱা লাগে যেন ধেনুভেৰীয়া চেলাউৰিটো এখন ধনুহে, তাৰ ওপৰত এডাল কাঁড় সাজু হৈছে, কাৰোবাৰ ওপৰত খং উঠিলেই যেন কাঁড়পাত এৰি দিব ।

টিপ্ টিপ্ টিপ্ টিপ্—টিপি-টিপি-টিপি—টাইপিঙ টিলা দেবীয়ে
টাইপৰ ফেচত হাত ৰাখি, এখন হাতেৰে সামান্য ফাঁক কৰি—‘বাপৰে
বাপ একদম মুডত আছে’। যি দেখিছো আজি টাইপতে হাত ৰাখিব
লাগিব। একেবাবে কুকুৰনেচীয়া বাঘৰ দৰে, ওলাই গলেই কুকুৰ-
নেচীয়া বাঘৰ দৰে হাউত্ কৈ জপিয়াই পৰিব যেন পাইছো।’ তাই
মনে মনে ভাবিলে।

এইটো ক’ৰপৰা আনিলি? (লিৰিকি বিদাৰি) অডিনাৰী কলম,
হঁ! কিমান দাম?

ওঠৰ টকা।

ওঠৰ টকা, এইট্ৰিন! হাউ ইট্ ইজ্? এই অডিনাৰী কলম-
টোৰ দাম ওঠৰ টকা? ইম্পচিবল! খুব বেছি পাঁচ টকা, ইউ
আৰ এ লায়াৰ, মিছলীয়া, ক’ সঁচা কথা কছোন।

মই আজিলৈকে ফাঁকি দি পোৱাই নাই চাৰ (বিনয়ে)।

ফাঁকি দি পোৱা নাই? মোক বুৰ্খক পাতিছ? এনেকৈয়ে
দেশৰ পাবলিক মানি নষ্ট কৰিছ। সঁচা কথা ক, কিমান দাম?
—অফিচাৰ চৌধুৰীয়ে কলিংবেলত হেঁচা দিলে—বৰবাবু মেধি, কুমাৰী
চিলাদেৱী স্থিৰ হৈ গ’ল—যেন যুদ্ধৰহে চাইৰেণ বাজিছে। যি কোনো
সময়তে গোলাবাকদ বৰ্ষণ হ’ব পাৰে। সাবধান!

মূৰ খজুৱাই খজুৱাই আন এজন চাপ্ৰাচীয়ে বেগাই সোমাই
আছে—চাৰ।

হেড এচিছটেণ্টক তৎক্ষণাত মাতি লৈ আহে, মেজৰ ওপৰত
আঙুলিৰে বেঁকা কৰি ৰাখি উমেশলৈ চালে। আহক মেধি, বহকচোন।

যোগ্য মেধিয়ে চৌধুৰীৰ ফালে চাই চকীত বহিল।

চাওক মেধি, এই অফিচত জইন কৰি আপোনালোকক দেখি
ভাবিছিলো ইয়াত মই এটা পৰিবৰ্তন বিচাৰি পাম। আই নীড্ এ
চেজ্! মই এটা চেজ বিচাৰো, পৰিবৰ্তনেহে জগত ধুনীয়া কৰে।
কিন্তু মই ভবা কথাসাৰ এবচলিউট্ৰলি ইউজলেচ। উমেশে কৈছে
এই কলমটোৰ দাম ওঠৰ টকা, লগতে এখন ওঠৰ টকাৰ কেচ
মেমোও আনিছে। সজ্ঞানে?

ৰোগ্য মেধি চমকি উঠিল। তেওঁ জানে, এই কলমটোৰ

দাম খুব বেছি চাৰিটকা। উমেশেও তেওঁৰ নিৰ্দেশমতেই ওঠৰ টকাৰ কেচমেমো কাটি আনিছে।

আপোনাৰ ধাৰণা কি? আপুনি বিশ্বাস কৰেনে? এই কলমটোৰ দাম ওঠৰ টকা।

কি উত্তৰ দিয়া যায়? মুখ মেলিলেই পদে পদে বিপদ। গতিকে মনে মনে থকাই ভাল। মনে মনে থকাই ভাল। যোগ্য মেধিয়ে ভাবিচিন্তি মাত্ৰ এটা শব্দ কৰিলে—‘উ’ তাৰপাছত তেওঁ এটা দীৰ্ঘনিশ্বাস এৰি অফিচাৰৰ মুখলৈ চালে।

মই ভাবিছো, এই কথাটোৰ এটা অনুসন্ধান হোৱা উচিত। চৰকাৰৰ পইচাৰ এনেকৈ অপব্যয় কৰা অনুচিত।

বৰবাবুৰ মুখখন কেহেৰাজ বৰণীয়া হ’ল। তথাপি জিভাৰে কোনোমতে ওঠটো ডিজাই অফিচাৰলৈ চাই পৰিস্থিতিটোৰ গুৰুত্ব সমানে উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

মই ভাবিছো, এই কলমটোৰ আজিয়েই এটা অনুসন্ধান চলাব লাগে। দৰাচলতে ইয়াৰ দাম কিমান? যদি কলমটোৰ দাম ওঠৰ টকা, কোনো কথা নাই, যদি নহয় উনৈশে ফাঁকি দিছে, আৰু যদি আচলতে ফাঁকি, তাক চাকৰিৰপৰা মই আজিয়েই চাচপেণ্ড কৰিম। সি কি ভাবিছে? আমি চৰকাৰী অফিচৰ মানুহ, আমাৰ এটা দায়িত্ব আছে আৰু দায়িত্ববোধ থকা উচিত।

‘উ’ হেড এচিছটেণ্টজনে মূৰ দুপিয়ালে।

গতিকে আপুনি অইন এচিছটেণ্টৰ সহায়েৰে এটা ডিটেইল এনকোৱাৰী কৰক, আজিয়েই হ’ব লাগিব।

যোগ্য মেধি ওলাই অহাৰ লগে লগে কৰিডোৰত উমেশে দীঘল দি পৰিল—বৰবাবু আপোনাৰ বাবেই মোৰ এতিয়া চাকৰি যাব।

চাকৰি যাব? কোনে কৈছে?

অফিচাৰে কৈছে।

কোনে কাৰ চাকৰি খায়? ইমান সহজ? মোৰ নাম যোগ্য মেধি। যোগ্য ভোগ্য বসুন্ধৰা। পৃথিবী যোগ্যৰহে ভোগ্য স্ফল। তই এতিয়া যা, মোক দিগদাৰি নকৰিবি। চাকৰি গলে

অফিচাৰে যাব, তোৰ নাযায়।

বৰবাবু যোগ্য মেধিক দেখাৰ লগে লগে চিনাদেৱীক সন্তুষ্ট হোৱা দেখা গ'ল। টিপ্ টিপ্—টাইপত হাত বুলাই মাৰি গ'ল—
“আমি নিৰ্ভৰযোগ্য সূত্ৰে জানিব পাৰিছো, আমাৰ অফিচৰ চাৰিওকামে মিথিনি মানুহ আছে, তেওঁলোকৰ ঘৰে ঘৰে চুলাই মদৰ ঘাটি আছে। এই অঞ্চলত ৰাতি সদায়ে তাত চুৰিকাষাত হৈ আছে। আনকি ইয়াৰ ফলত আমাৰ অফিচৰ শ্ৰদ্ধিকি আইনা—টিপ্ টিপ্ (টাইপৰ শব্দ) গতিকে অনতি পৰমে আমাৰ অফিচটো ইয়াৰপৰা স্থানান্তৰিত কৰিব বিচাৰিছো—টিপ্ টিপ্”

আজি কোনোৱে মোক নোসোধাকৈ ওলাই নাযাব। অফিচাৰৰ অৰ্ডাৰ। এনকোৱাৰী চলি আছে।

চিলাক নিষ্পত্ত দেখা গ'ল তাইৰ বাবেতো চাৰে তিনি বজাত কমলৈ পাৰ্কত অপেক্ষা কৰি থকাৰ কথা; কি হব এতিয়া?

চিলা বাইদেউ, আপোনাক চাৰে মাতিছে—হৰ্ম নামৰ চাপ্ৰাচী-জনে কৈয়েই পুনৰ ওছি গ'ল।

মোক মাতিছে? কি কাৰণত মোক মাতিছে? টাইপত কিবা ভুল হৈছে? নে মই অতিনিৰেপৰা এনেয়ে বহি আছিলো বাবে তাৰ কৈফিয়ৎ? তুমি চৰকাৰী চাকৰি কৰিছা, তাৰ বিনি-ময়ত তোমাক দৰমহা দিয়া হৈছে। দৰমহা খাইছা, অথচ তুমি কাম কৰা নাই। বাৰে বাৰে তুমি সিটো কোঠাত থকা সূত্ৰতৰ লগত কি চুপতি মাৰা? কি উদ্দেশ্যে? কিন্তু কোনে এই কথা জনালে? ‘মোক মাতিছিল চাৰ?’

শব্দ কৰি পেপাৰ ওত্বেটটো ফাইলৰ ওপৰৰ পৰা বাগৰি আহি মেজত পৰিল—‘ধম্’।

চিলা চক খাই উঠিল, তাই চাপ্ৰাচীজনৰ মুখলৈ চালে।

আপোনাক চাৰে অতিনিৰে মাতিলে, অথচ আপুনি।

শিল্ডলেচ শ্লাউজ আৰু শাড়ীখন টানি-টুনি কোঠাটোৰ পৰা ওলাই গ'ল। সূত্ৰতে তাইলৈ চালে, কিবা এক তাড়ণাত হাতত থকা আলপিনটোৰে কাগজখন ফুটাই দিলে।

নহয় দাস, তুমি বুজাই নাই। এই অফিচত কাম কৰি-স্নেই কলা চলি বগা হ'ল। মোক আকৌ তোমালোকেই লেটুমেণ্ট

বনাবলৈ শিকোৱা? এনকোৱাৰী ৰিপোৰ্টৰ কিছুমান প্ৰচিডিং আছে; সেইমতে কৰি গলেই হ'ল। এইবোৰ অফিচিয়েল কানুনতে চলিবই লাগিব। অফিচিয়েল আডাৰ, অফিচাবে কৈছে, ইংৰাজীত নহয়, অসমীয়াতে। সোনকালে কৰা, সেইফালে তাগাদা দিছেই।

যোগ্য মেধিয়ে তাৰপৰা পুনৰ ওলাই আহিল।

দাসে লিখি গ'ল পেনৰ ৰং ক'লা; যদিও ই ক'লা, দৰাচলতে ক'লা বুলি কোনো ৰং নাই। কাৰণ, সূৰ্যৰ পোহৰত এই ক'লা পেনটো চালে ৰামধেনুৰ সাতোটা ৰং বিচ্ছূৰিত হোৱা দেখা যায়। পেনৰ সাঁফৰটোৰ ৰং সোণালী যদিও অধিকল সোণ নহয়। নহয় এইবাবেই, যিহেতু সোণৰ তোলাত ওঠৰশ টকা আৰু পেনটোৰ দাম যিহেতু ওঠৰ টকা বুলি কেচ মেমোত দেখুওৱা হৈছে তাত আচল সোণ ব্যৱহাৰ কৰাৰ প্ৰশ্নই নুঠে। ইয়াৰ পৰাই বুজা গ'ল, পেনৰ সাঁফৰখনত থকা ৰংটো এবিধ ৰাসায়নিক পদাৰ্থৰে নিৰ্মিত আৰু প্লেটিঙৰ সহায়েৰে ইয়াক বনোৱা হৈছে— - ।

আপোনালোকে কি এনকোৱাৰী ৰিপোৰ্ট লিখিছেহে? চাকৰি কৰিছেনে ল'ৰা-ধেমালি কৰিছে? জুইৰ লগত ধেমালি কৰিছে কিয়? নিশ্চয় সহকাৰী যাদব বড়োৱে কলে।

আপুনি মোক ৰিপোৰ্ট লিখা শিকাব আহিছে? অত এনকোৱাৰী ৰিপোৰ্ট লিখি আজি অতবহুৰে মই অফিচ চলাই খাইছো। এ লিগেল ব্ৰেইন বিহাইও দি অফিচ। এই অফিচৰ সকলো ড্ৰাফ্ট, ৰিপোৰ্ট মোৰ মস্তিষ্কেই চলিছে, বাকীসকলে মাত্ৰ চহী কৰিছে। মই ৰিপোৰ্টৰ বাপেক।

মই জানো, তোমালোকক এনকোৱাৰী ৰিপোৰ্ট লিখিবলৈ দিয়াই ডুল—বৰবাবুৱে কলে।

নহয় বৰবাবু আমাৰ অফিচত আজিলৈকে এনে ঘটনা ঘটাই নাই, গতিকে এনেকুৱা ৰিপোৰ্ট লিখিবলগীয়াও হোৱা নাই।

তোমালোকে এইটো এটা একৰকম মজা বুলিয়েই ভাবিছা।

অফিচাৰৰ কোঠাত চিলাৰ হাঁহিৰ বিক্ৰিপ্ত শব্দ। সুব্ৰতৰ অস্বস্তি, ক্লোড বাঢ়ি যায়।

সেইফালে অফিচাবে উমেশৰ চাকৰি খাবই ওলাইছে, তাৰ কথাও আমি অলপ ভবা উচিত। চাওঁ, দিয়া এইফালে—আজোক

মাৰি ৰিপোৰ্টৰ কাগজখন লৈ হেড এচিছটেণ্ট নিজৰ সৈজত বহিল।

চিলাই হাঁহি এমোকোৰা লৈ সোমাই আহিল। বৰবাসুৰ সমুখলৈ চিলাই তেনেদৰে সোমাই অহাত কুৎসিৎ স্মেন লাগিল। হঠাৎ এই হাঁহি কিয় ? এই হাঁহিৰ লক্ষণ তেওঁৰ মতে সুবিধা-জনক নহয়। চিলাক যেন অফিচাৰৰ কামৰ পৰা আহোতে বেছি উজ্জ্বল দেখা পালে। কিহৰ বাবে এই উজ্জ্বলতা ?

যোগ্য মেধিয়ে এনকোৱাৰী ৰিপোৰ্ট দাখিল কৰি চকীখনত বহিল।

উচপ খাই উঠিল চৌধুৰী। ছিঃ, আপোনাক কলমৰ ওপৰত থেচিচ্ লিখিব কোনে কৈছে ? মই কৈছো অনুসন্ধান। কিন্তু এই-খনতো থেচিচ্ হৈছে—(চছমাযোৰ খুলি) মই কৈছিলো—‘কলমৰ দাম, সেইটো কোনখন দোকানৰপৰা কিনা হৈছিল ? কিনোতাৰ নাম, বিক্ৰেতাৰ নাম ? সেই সময়ত কোন উপস্থিত আছিল ? যদি প্ৰপাইটৰ নাছিল, কিয় নাছিল ? সেই সময়ত কেইটা বাজিছিল, ঘণ্টা, মিনিট, ছেকেণ্ড। পৰিবেশ কেনেকুৱা আছিল ? ব’দ দিছিল নে বৰষুণ দিছিল ?

কিন্তু চাৰ, ব’দ-বৰষুণৰ কথা ইয়াত কি কৰিব ?

সেইয়া, সকলো কথাতে আপুনি প্ৰয়োজন বিচাৰে, ই হৈছে অনুসন্ধানৰ প্ৰকৃতি, লক্ষণ, দোষ, গুণ ইত্যাদি। মই আগতেও এনেদৰেই চলাইছো, গতিকে এই অফিচৰ সমস্ত নিয়ম-কানুন মোৰ মতেই চলিব।

যোগ্য মেধিয়ে মূৰ দুপিন্ধালে—‘হয় হাৰ’।

সেই কাৰণেই বৰষুণৰ কথাটোও ইয়াত আহিব। বৰষুণ দিয়াৰ সময়ত মেঘ আছিলনে নাছিল ?

কিন্তু, বৰষুণ দিলে সদায় মেঘ থাকেই।

বুজিছো, কিন্তু কেতিয়াবা নাথাকে। বিনা মেঘে বজ্ৰপাত হোৱাৰ দৰে মেঘবিহীন আকাশতো কেতিয়াবা বৰষুণ হয়।

চাৰ, ইয়াৰ লগত আমাৰ ৰিপোৰ্টৰ সম্পৰ্ক।

নিশ্চয় আছে। যিহেতু পৰিবেশে মানুহক নিয়ন্ত্ৰিত কৰে। স্নেহ থাকিলে, বৰষুণ দিলে, বেছি গৰম হলে প্ৰেচাৰ থকা মানুহৰ

মনৰ অস্বাভাবিক পৰিবৰ্তন কৰে। সি যেতিয়া কলমটো আনিবলৈ গৈছিল তেতিয়া বৰষুণ দি আছিল, অলপ ঠাণ্ডা ঠাণ্ডা ভাব আছিল। সি হয়তো ভাবিলে, আজিতো বৰষুণেই দিছে, নতুন অফিচৰ, তাতে আকৌ অলপ ঠাণ্ডা ঠাণ্ডা ভাব, হয়তো মোৰো টোপনি অহা ভাব। সেই টোপনি আৰু বৰষুণৰ সুযোগ লৈ কিজানি আমাক শ্বেলকমেইলিং কৰিবই খুজিছিল।

যোগ্য মেধিয়ে মনে মনে এটা সাহস পালে। মনে মনে যিটো ভাবি আছিল, সেইটো ক'বলৈ উদ্যত হৈ পৰিল।

তাৰপাছত, কলমটো কিনা কেচ-মেমোখনৰ নম্বৰ, বহীৰ নম্বৰ, মিউনিচিপেল কৰ্পোৰেছনৰ দোকানৰ নম্বৰ, দোকানীয়ে টেক্স দিছে নে নাই? বিক্ৰেতাৰ আবয়বিক নৃতাত্ত্বিক বৰ্ণনা; কলমটোৰ নিবটো খোলক, খুলি নিবটোৰ নাম, নম্বৰ, ক'ত নিৰ্মিত, কি ধাতুৰে নিৰ্মিত? গোল্ড প্লেটেড নে চিলভাৰ? খহটা নে মিহি? জিভাখন পৰিষ্কাৰ কৰি তাৰ আকাৰ, ডেগাৰৰ নিচিনা নে কাড়ৰ নিচিনা। জিভাখন পৰিষ্কাৰ কৰি তাৰ এটা বৰ্ণনা, খাঁজকটা নে নকটা? তাত কিবা লিখা আছে যদি নোট কৰক। পাইপ আছে নে নাই? আছে যদি, পাইপৰ বৰণ, প্ৰকৃতি, মিহি নে খহটা? চিয়াহী ভৰোৱা আছিলনে নাছিল? যদি আছিল কিমানখিনি আছিল? চিয়াহীৰ ৰং কেনেকুৱা? ৰঙা? নীলা? সেউজীয়া, ক'লা?

মনত এক দুৰ্দান্ত সাহস লৈ এইবোৰ যোগ্য মেধিয়ে চৌধুৰীলৈ চালে—চাৰ, মই এটা কথা কম বুলি ভাবিছিলো, যদি অনুমতি দিয়ে তেতিয়াহলে কব পাৰো। চছমাষোৰ খুলি তেওঁ কলে।

কওক কি কথা? অফিচৰে কলে।

চাৰ, অফিচৰ স্টাফে আপুনি এই অফিচত জইন কৰাত অতিশয় আনন্দিত, আপোনাৰ কথা আমাৰ স্টাফে বহুদিনৰ পৰা শুনি আহিছে। যোৱাকালিৰে পৰা আপোনাক ওচৰত পাই আৰু বেছি আনন্দিত হৈছে। মোক বাবে বাবে অনুৰোধ জনাইছে—মো নতুন চাৰ আছিছে, অন্ততঃ ডিঙিটো ডিঙাবলৈ যদি একোকাপ চাহ আৰু— - -

চৌধুৰীৰ ওঁঠত হাঁহি বিৰিঙি উঠিল—হয় নেকি?

যোগ্য মেধিক এইবাৰ আৰু বেছি আনন্দিত হোৱা দেখা গ'ল

যেন—পল প'লটৰ মুখত বজাটো, লাহেকৈ ইন কৰি দিলেই সুন্দৰ গ'ল।

অৱশ্যে সেইটো হয়, মইও স্টাফক চাহ একাপ খুৱাব লাগিছিল। পিছে জানেই বহুদূৰৰপৰা বদলি হৈ আহিছো। হব বাক, দৰমহা পালেই-- -।

মই বুজো চাব, ইমান দূৰৰপৰা অহা কথা। মই কিন্তু এটা কথা ভাবিছো চাব, চাবে অনুমতি দিলেই কব পাৰো।

আপুনিনো বাবে বাবে কি অনুমতিৰ কথা কয়? কৈ নিদিয় কিয়? খোলাখুলি কৈ দিবলক।

তেনেহলে কওৱেই চাব, আমি মিছাকৈয়ে এই কলমটো লৈ ইমানবোৰ পেপাৰ বৰ্ক কৰি থকাতকৈ দেখোন অন্য এটা কাম কৰিব পাৰো।

কি? অফিচাবে সুধিলে।

এইখিনি কথানো কেনেকৈ কয় যোগ্য মেধিয়ে! কোৱাৰ পাছ-তেই যদি মোৰ বিপক্ষে নোট দিয়ে? মই এনে কাম কৰিছো, মই তেনে কাম কৰিছো। চৌধুৰীয়ে যদি লিখি দিয়ে—মোক এইমাত্ৰ ইয়াৰপৰা আঁতৰ কৰিব লাগে নহলে দেশ, ৰাইজৰ বাবে বিপদজনক। তাৰ পাছত, এই অফিচৰ হেড এচিছটেণ্ট বদলি হৈছে, ঘোড়াগাড়ী আনিছে, ট্ৰাক আনিছে সকলো বস্তু-বেহানি তুলি কোনোবা অজান ঠাইলৈ গুচি গৈছে। উমেশক মাতি আনিছে—'সঁচা কথা ক, তোৰ একো নহয়, আচলতে কলমটো কিমান দামত কিনিছিল? সঁচা কথা ক -'

তেনেহলে কওঁৱেই চাব, কলমটোৰ কিনা (লাহে লাহে) বাবদ যদি আমি পচিশ টকা দেখুৱাওঁ আৰু যদি একেলগে চাৰিটা কলম কিনা দেখুৱাওঁ, তেনেহলে মুঠ এশ টকা। বদলি হৈ অহা বাবে আপোনাৰ পইচা-পাতিৰ নিশ্চয় সাংঘাতিক অসুবিধা হৈছে, মই বুজি পাওঁ চাব। মানুহৰ দুখ অনুভৱ কৰা শক্তি আছে। মাহৰ শেষ, আমাৰ অফিচৰ কাৰো হাততেই এপইচাও নাই, আজি দেখোন ইয়াৰেই আমি ডিঙিটো ডিজাৰ পাৰো। দৰাচলতে মই কলমটোৰ দাম উমেশক বেছি কৰি লিখি আনিব কলো। অন্ততঃ আপোনাৰ সন্মানত এটা চাহ পাৰ্টিৰ আয়োজন কৰিম বুলি সেইকাৰণেই।

অকিচাবে তেওঁৰে তীক্ষ্ণদৃষ্টিৰে চালে। যোগ্য মেথিলে, অসম্ভৱ
ভৱ খালে, তেওঁ বাটৰ কিছু গাত ঘঁহি মোৱাৰ দৰে হ'ল।

তাৰমূলে আপোনালোকৰ ইয়াত এই দৃষ্টিৰ বহুদিনৰপৰাই
চলিছে ?

আপুনি কোনোদিনেই চলা নাই, মোৰ ক'লা চুলি বগা
হ'ল, অথচ এনে ঘটনা মনত নপৰে—যোগ্য মেথিলে যুক্তি দেখুৱালে।
অৱশ্যে অন্য ঠাইত চলি—আক নচলিলেও চলাই দিলেই চলিব।

ভেনেহলে চলাই নিদিয়ে কিয় ?